

**БІБЛІОТЕКА
НАУКА
КОМУНІКАЦІЯ**

**ВІД УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ –
ДО УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ**

**ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
30-РІЧЧЮ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ
АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МААН

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ

ВІД УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ – ДО УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 5–7 жовтня 2021 р.)

КИЇВ 2021

УДК 02 : 001 : 316.77 : 007] (082)

Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (5–7 жовт. 2021 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2021. 806 с.

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (5–7 жовтня 2021 р.), в яких висвітлені традиційні та інноваційні напрями у діяльності наукових бібліотек в умовах продукування нового знання.

Українськими та зарубіжними фахівцями розкриті теоретичні та прикладні аспекти формування, використання, організації доступу до електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки в сучасному веб-середовищі та оптимізації бібліотечної діяльності в умовах продукування нового знання, зокрема: управління бібліотечно-інформаційним комплексом в умовах трансформації наукових комунікацій; технології управління знаннями в науковій бібліотеці; наукова бібліотека в стратегічних комунікаціях глобального інформаційного простору; біографіки та біобібліографії: знанневий ресурс інтелектуального і духовного розвитку українського суспільства; рукописна та архівна спадщина: від рукопису до бази знань; музична культура і музичні фонди бібліотек та архівів в умовах сьогодення; досвід, проблеми та сучасні тенденції функціонування інституту президентства в сучасному інформаційному просторі; тиражування, рефлексії, інтерпретації святого Письма в українській рукописній та друкованій традиції (до 440-ліття виходу друком Острозької Біблії 1581 р.); актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, які становлять культурне надбання України; академічна юдаїка в незалежній Україні (1991–2021): досвід наукових бібліотек.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Відповідальний за випуск: М. В. Іванова

Редакційна колегія:

Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горюхов – д-р іст. наук;
Н. В. Бондар – канд. іст. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; Т. Ю. Гранчак – д-р наук із соц. комунікацій; Л. В. Івченко – канд. мист.; Т. В. Коваль – канд. іст. наук;
К. В. Лобузін – д-р наук із соц. комунікацій; Л. В. Муха – канд. іст. наук;
В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; О. О. Хамрай – д-р філол. наук.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та інших відомостей.

Затверджено до друку вченою радою Національної бібліотека України імені В. І. Вернадського (протокол № 6 від 08.09.2021 р.)

ISBN 978-966-02-9672-5 (друк.)

ISBN 978-966-02-9673-2(електрон.)

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2021

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION
COUNCIL OF SCIENTIFIC LIBRARIES DIRECTORS
AND OF INFORMATIONAL CENTERS OF
ACADEMIES OF SCIENCES – MEMBERS OF IAAS

LIBRARY. SCIENCE. COMMUNICATION

FROM RESOURCES MANAGEMENT – TO KNOWLEDGE MANAGEMENT

International scientific conference publications
(Kyiv, 5–7 October 2021 p.)

Kyiv 2021

UDC 02 : 001 : 316.77 : 007] (082)

Library. Science. Communication. From resources management – to knowledge management : International scientific conference publications. (5–7 october 2021 p.) / NAS of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Ukrainian library association, Council of scient. lib. dir. and of inf. centers of Acad. of science – members of IAAS; resp. For the publication M. V. Ivanova. Kyiv, 2021. 806 p.

The publication contains conference publications of the international scientific conference “Library. Science. Communication. From resources management – to knowledge management”, organized by V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (5–7 October 2021 p.), which present traditional and innovative directions in scientific libraries activity during the production of the new knowledge.

Ukrainian and international specialists present theoretical and applied aspects of formation, usage, access organization to digital informational resources of a scientific library in modern web-environment, and optimizing library activity under condition of new knowledge production, in particular: managing the library information complex under scientific communication transformation; knowledge management technologies in a scientific library; scientific library in strategic communication of global information space; biography and bibliography; knowledge resource of the intellectual and spiritual development of Ukrainian society; manuscript and archival heritage; from the manuscript to the database; music culture and music funds of library and archive today; experience, problems and modern tendencies of the president institution in modern informational space; reprints, reflections, interpretation of the Holy Scripture in Ukrainian manuscript and printing tradition (dedicated to the 440th anniversary of the Ostrog Bible, published in 1581); pressing problems preservation of the library funds which are the cultural heritage of Ukraine; academic Judaic studies in independent Ukraine (1991-2021); experience of scientific libraries.

The publication is targeted at people, working in library informational sphere, specialists of the document-archival sphere, teachers, postgraduate students and university students.

Responsible for the publication: M. V. Ivanova

Editorial board:

L. A. Dubrovina – cor. member of NAS of Ukraine, Phd of hist. sciences; V. M. Gorovyi – Phd of hist. sciences; N. V. Bondar – cand. of hist. sciences; O. M. Vasylenko – cand. Of hist. sciences; T.Y. Hranchak – PhD of soc. com.; L. V. Ivchenko – cand. of art; T. V. Koval – cand. of hist. sciences; K. V. Loboovina PhD of soc. com.; L. V. Mukha – cand. of hist. sciences; V. I. Popyk – cor.-member of NAS of Ukraine, Phd of hist. sciences; O. O. Khamrai – Phd of phil. sciences.

Authors hold full responsibility for the selection and accuracy of the facts, citations, proper names, references and other data.

Approved for publication by the scientific council of V. I. Vernadskyi
National Library of Ukraine (protocol № 6 dated 08.09.2021)

ISBN 978-966-02-9672-5 (print)
ISBN 978-966-02-9673-2 (digital)

© V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 2021

30-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

УДК 021.1

Дубровіна Любов Андріївна,

ORCID 0000-0002-1011-7910,

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: dubrovina@nbuv.gov.ua

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID 0000-0003-2424-0554,

доктор філософських наук, професор,

академік Національної академії наук України,

радник Президії Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Розкрито основні досягнення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у реалізації її концепції як головного бібліотечно-інформаційного центру, комплексу з розвинутими функціями, спрямованими на формування документальних та інформаційних ресурсів, збереження та дослідження культурної спадщини та забезпечення розвитку науки, освіти, культури, державного управління.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, історія української культури, національна культурна спадщина, бібліотечні інформаційні ресурси, цифрові наукові комунікації.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., коли звільнення від ідеологічних обмежень та стрімке входження в інформаційне суспільство уможливили принципові зміни у змісті діяльності Бібліотеки, було опрацьовано принципово нову концептуальну

модель, модель бібліотеки XXI сторіччя як інфополіса – дослідницького, науково-інформаційного, науково-аналітичного, видавничого й культурно-освітнього комплексу з розвиненою інфраструктурою формування й опрацювання із застосуванням новітніх інтелектуальних інформаційних технологій документних потоків для забезпечення потреб науки, виробництва, освіти й культури, підтримки інноваційного розвитку. НАН України затвердила нову структуру Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), куди увійшли профільні інститути: бібліотекознавства, рукописів, архівознавства, інформаційних технологій, книгознавства, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека, Фонд Президентів України.

Період незалежності характеризується фундаментальними змінами у змісті діяльності Бібліотеки, яка відкрила нові наукові напрями дослідження джерел з історії України, історії української культури та освіти, вперше в історії видала низку фундаментальних серій, серед яких багатотомна серія «Історія Національної Академії наук України. Документи і матеріали», «Документальна спадщина академіка В. І. Вернадського», «Національна бібліографія України: україномовна книга та книга в Україні», «Джерела української біографістики», «Історії бібліотечної справи у XX ст.» та серія видань з історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2020 рр.), серія видань з історії рукописної та книжкової культури, музичної та образотворчої спадщини України тощо. Новими напрямками стали підготовка та публікація наукових каталогів рукописів, стародруків, газетних видань, пам'яток культурної спадщини, довідників та путівників по унікальних та цінних фондах, формування цифрових колекцій, які значно розширили джерельну базу гуманітарних досліджень.

У результаті досліджень джерел історичної пам'яті до сучасних світоглядних концепцій наукового та культурного розвитку України були повернуті тисячі імен видатних українців, численні пам'ятки національної культури, бібліотечні колекції та історичні зібрання.

Іншим фундаментальним напрямом стала інформатизація діяльності Бібліотеки та НАН України, розв'язання проблем інтеграції наукових ресурсів інформаційного суспільства, використання масштабних баз знань, розвиток цифрової гуманітаристики, створення спільних цифрових вітчизняних та

зарубіжних гуманітарних проєктів та інтелектуальних баз даних нового покоління в галузі науки і культури.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, розбудовано потужний інформаційний ресурс друкованих і електронних документів загальнонаціонального значення, який охоплює взаємопов'язану систему електронного каталогу, реферативної бази даних, унікального за своєю повнотою репозитарію вітчизняної наукової періодики, повнотекстових електронних бібліотек, цифрових колекцій, архівів, баз даних – про минуле, і ще більшою мірою – про сучасну Україну, передусім її науку.

Інформаційно-аналітична діяльність також спрямована на активну участь Бібліотеки у розбудові цілісного національного інформаційного простору, зміцнення інформаційного суверенітету й безпеки України.

Головний інформаційний портал НБУВ надає доступ до баз даних, які налічують нині 7,2 млн записів і понад 1,2 млн повних текстів. Його послугами скористалися 4,5 млн віддалених користувачів, отримано понад 951 млн різних запитів, завантажено 394 млн текстових файлів; середньодобова кількість звернень до вебресурсів НБУВ – 90 тис. У структурі електронного фонду НБУВ центральне місце посідає репозитарій «Наукова періодика України» – політематична наукова цифрова бібліотека публікацій фахових видань, інтегрована з реферативною базою даних журналу «Джерело», започаткованою НБУВ у 1998 р. спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ). Кількість джерел нині становить понад 700 тис. Особливе місце посідає інформаційний портал «Наука України: доступ до знань», який сьогодні інтегрує дані про 634 дослідницькі установи, організації, університети; забезпечує пошук по фондах 426 наукових бібліотек і за публікаціями понад 146 тис. науковців, надає доступ до повних текстів та даних про їх цитування. Інформаційний потенціал порталу «Наука України: доступ до знань» у комплексі зі створеною в НБУВ базою «Бібліометрика української науки» містить єдиний реєстр наукових декларацій (бібліометричних профілів) учених і дослідницьких колективів.

Закономірним етапом розвитку та узагальнення досягнень у галузі історико-культурних ресурсів став новий проєкт НБУВ – створення електронної бібліотеки «Україніка». Це дасть змогу надати

користувачам електронної бібліотеки різноманітні знання про український народ, його історію, традиції та культуру, здобутки української нації і держави. Наразі електронна бібліотека «Україніка» містить 10 тис. документів та 8,5 тис. довідкових записів. Вона побудована за принципами бази знань, контент якої орієнтований на джерела наукової інформації, науку та освіту, дослідників-гуманитаріїв. Репозитарій НБУВ «eVerLib» є консолідованим електронним ресурсом з питань бібліотекознавства, біографістики, книгознавства, архівознавства та інформології, підтримується зв'язок репозитарія з іншими інформаційними ресурсами НБУВ. Для забезпечення входження наукового доробку НБУВ до цифрових наукових комунікацій підтримуються сайти п'яти наукових фахових видань НБУВ, у тому числі збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», прийнятого до індексації міжнародною наукометричною базою даних Web of Sciences та Scopus.

Принципово важливим для аналізу проблем сучасної України є також створений у НБУВ веб-сайт «Центр досліджень соціальних комунікацій», який містить матеріали моніторингу вітчизняного інформаційного простору в його суспільно-політичному вимірі та подає наукову аналітику.

Нині, на основі напрацювань НБУВ розпочинає реалізацію нового інноваційного за принципами організації проекту з розбудови Бібліотечного порталу НАН України (LibNANU) на правах репозитарія, розробки його інформаційної архітектури та структури метаданих. За останні роки ключова роль наукових бібліотек значно утвердилася у зв'язку з переростанням інформаційного суспільства у знаннєве. Науково-інформаційна діяльність стала фактором суспільного розвитку, але вона залежить від ступеня і темпів освоєння цифрової культури за умов збереження кращих досягнень культури друкованого слова. Усі досягнення людського генія до цифрової епохи зафіксовано в рукописній і друкованій формі та на звуко- і відео носіях. І одне тільки оцифрування розв'язує далеко не всі проблеми зберігання й використання цього ресурсу. Гармонізація традиційної і цифрової культури, традиційних і цифрових ресурсів, традиційного й цифрового сервісів – правильний і надійний шлях нового піднесення інформаційної справи.

У роки незалежності було реалізовано концепцію Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як головного бібліотечно-інформаційного центру, комплексу з розвинутими функціями, спрямованими на формування документальних та інформаційних ресурсів, збереження та дослідження культурної спадщини і забезпечення розвитку науки, освіти, культури, державного управління. За 30 років незалежності НБУВ вперше реалізувала концепцію її засновників, однак на новому історичному етапі відкрилися нові можливості, нове прочитання ролі національної бібліотеки у знанневому суспільстві.

UDC 021.1

Lyubov Dubrovina,

ORCID 0000-0002-1011-7910,

Doctor of Sciences (History), Professor,

Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine,

Honorary Scientist Of Ukraine,

Director General,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dubrovina@nbuv.gov.ua

Oleksii Onyschenko,

ORCID 0000-0003-2424-0554,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Advisor in Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Honorary scientist of Ukraine,

Honorary general director of,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE. 30 YEARS OF INDEPENDENCE

The main achievements of the VNLU in the implementation of the concept of the head library and information center, as a complex with advanced functions, focused on the formulation of documentary and information resources, research of cultural heritage, ensuring the development of science, education, culture, government administration are studied.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, history of Ukrainian culture, national cultural heritage, library information resources, digital science communications.

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК (0.021) 026:(477-25)НБУВ] 7.072.5

Антонова Вікторія Дмитрівна,

ORCID 0000-0002-0788-5505,

провідний бібліограф,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anaisant196@gmail.com,

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID 0000-0002-6446-2795,

доктор історичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabula_@ukr.net

МІНІАТЮРНІ ВИДАННЯ З ФОНДУ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ АТРИБУЦІЇ

Розглянуто мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ. Встановлено походження, призначення та проаналізовано зміст окремих брошур.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

мініатюрні видання, «Визвольний шлях», «Сучасність», українська діаспора .

У фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ) зберігається понад сотня видань, розміри яких переважно 100×100 мм, на них не вказано вихідних даних. Ці видання потребують детального вивчення змісту, призначення й ролі у пробудженні національної свідомості і самосвідомості українців материкової України. Зовні – це брошури, надруковані на цигарковому папері, дрібним шрифтом, з чорно-білими світлинами, не прошиті і нічим не скріплені, переважно, без палітурок, без титульного аркуша. Замість палітурки у таких видань наявний білий аркушик тонкого паперу, на папері такої ж якості надруковано й основний зміст книжечок.

Ми умовно назвали їх «мініатюрними», хоча частина з них дещо перевищують стандарт мініатюрних видань. Об'єднує їх тематика: в них опубліковано правдиві інформації про події на українських землях, подано розвідки про об'єктивну історію України, окремі літературознавчі праці, твори української художньої літератури. Серед публікацій у цих виданнях наявні такі, що подають широкі відомості про міжнародні події, висвітлюють й коментують їх у дусі інтересів української справи, вміщують дискусії й роз'яснюють суспільні, політичні й культурні питання української еміграції, містять поточні події українського життя з усіх куточків світу.

Видання подають різножанрові публікації: окремі статті, які дуже часто продовжуються в наступних брошурках; уривки зі статей; тексти поезій; спогади; огляди на політичні теми, тексти звернень та послань; новини з СРСР, зокрема з концентраційних таборів, а також про переслідування інакомислячих; відкриті листи до очільників радянської держави, генеральних прокурорів СРСР і УРСР; публікації на релігійну тематику тощо. Книжечки мають численні чорно-білі світлини та ілюстрації, що унаочнюють тексти. Автори публікацій зазвичай зазначені. Це – відомі очільники й ідеологи національно-визвольного руху в Україні другої половини ХХ ст., дисиденти, церковні діячі, науковці, письменники, поети, шістдесятники. Серед авторів – такі особистості, як С. Бандера, В. Дідюк, Ю. Бойко, С. Говерля, Д. Донцов, Ю. Заблоцький,

С. Карпатський, М. Климишин, Б. Крук-Мелодія, В. Макар, О. Марітчак, Ю. Полтавський, В. Радзикович, В. Радович, М. Руденко, Я. Стецько, В. Чорновіл, Л. Шанковський, В. Щербій та багато-багато інших.

Детальний аналіз цих видань та вивчення інших документів із фонду ВЗУ дали можливість з'ясувати, що переважна кількість мініатюр – це передруки з журналу «Визвольний шлях», що його видавала з 1948 по 2004 рр. у Лондоні «Українська видавнича спілка». З 2004 р. до виходу останнього числа журналу (2009) редакція журналу працювала в Києві. «Визвольний шлях» вважається одним із найкращих суспільно-політичних і науково-літературних українських місячників, що служив інтересам українського народу і його безкомпромісній боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Особливість малоформатних видань із фонду ВЗУ полягає в тому, що в одній книжечці вміщено передруки текстів із різних чисел «Визвольного шляху» за різні роки. Це – вибірки кращих текстів, що мали історичну вагу та були покликані впливати на розвиток науки, освіти, культури материкової України, на формування громадянського суспільства та його ідеології. Така література давала змогу читачам, до яких вона потрапляла, бачити зворотний бік радянської системи, формувати неприхильність до неї та усвідомлювати національні і соціальні потреби українства. Встановлення першоджерел мініатюрних видань вимагало детального опрацювання значної кількості чисел «Визвольного шляху» для підтвердження достовірності походження тієї чи іншої публікації в конкретно взятому виданні.

Розглянемо видання обсягом 31 с., у ньому наявні чорно-білі світлини. Вгорі зліва підкреслено напис: «В 40-ліття акту відновлення Української державности 30 червня 1941 р.». На полі ліворуч відбито цифри: 39/82, що, на нашу думку, має означати рік 1982, число 39 журналу «Визвольний шлях», хоча це не завжди відповідає дійсності. Шифр ВЗУ: 1 мв (39/82). Формат: 75×100 мм; (2 прим.). Нами встановлено, що окремі тексти й ілюстрації цієї книжечки – це передрук із журналу «Визвольний шлях» (№ 6 (399), 1981, річник XXXIV).

Шість мініатюрних видань (шифр: 107 мв–112 мв) мають розмір 45×67 мм. У них вміщено критичні статті про радянську систему, вітання від V Великого Збору ОУН, Звернення Проводу

ОУН у 25-ту річницю геройської смерті ген. Р. Шухевича-Чупринки, П'ятий Великий збір ОУН в обороні переслідуваних українських патріотів та інші. Це – вибрані передруковані матеріали з журналів «Визвольний шлях». Зокрема, мініатюрне видання під шифром 110 мв містить статті: Вовчук І. Куди ж партія веде? (с. 2–13), надруковану у «Визвольному шляху» (1975, кн. 4, с. 401–410); Стебельський Б. Українська культура – джерело самотності і світогляду українського народу (с. 14–31), надруковану у «Визвольному шляху» (1975, кн. 4, с. 411–430).

Одне малоформатне видання є передруком із журналу «Сучасність». У ньому, на відміну від інших, вказані всі вихідні дані, що співпадають із конкретним числом журналу (Сучасність, 1977, жовтень, ч. 10 (202), 128 с., шифр: відсутній). Це – зменшене видання журналу «Сучасність», є його передруком у книжечці розміром 35×45×5 мм. Тонесенька палітурка світло-сірого кольору. Сама книжечка на білому папері – такої ж якості. Журнал «Сучасність» – відомий місячник літератури, мистецтва, суспільного життя, що виходив від 1961 р. упродовж трьох десятиліть у Федеративній Республіці Німеччина (Мюнхен), а потім у США. З січня 1992 р. випускався в Києві (з перервами), закритий у січні 2013 р. «Сучасність» багато уваги присвячувала питанням руху опору в Україні і друкувала твори його діячів, інформувала про культурні, національні, соціальні, політичні, економічні, демографічні процеси в Україні, в СРСР і в комуністичному блоці, про духовні течії Заходу.

Окремі книжечки розміром 120×90 мм, без титульного аркуша, у м'якій палітурці містять свідомо неправдиві вихідні дані. Зміст цих книжечок присвячено одній темі: VI Великому Збору ОУН та українському націоналістичному рухові. Ці видання можна вважати мініатюрами-фальсифікатами. Їх фальсифіковані описи такі: Білоусов Р. О. Вирішальний етап економічного змагання соціалізму з капіталізмом. Київ: [Б. в.], 1980. 32 с. Шифр: 113а МВ; Яковлев І. Д. Вторая житница страны. [Б. м.]: Сельхозгиз, 1982. 32 с. Шифр: 113б МВ; Кравчук П. З рідним народом. Київ: Товариство «Україна». 1979. 32 с. Шифр 113в МВ. Всі ці три мініатюрні видання-фальсифікати нами атрибутовано, і вони мають такий опис: [Повідомлення про VI Великий Збір ОУН]. [Лондон: Українська видавнича спілка, 1981]. 32 с. [(Видання Закордонних частин організації українських націоналістів)].

На нашу думку, оскільки в той час вільно надіслати примірники чергових чисел «Визвольного шляху», «Сучасності», як й іншої літератури, що видавалася в діаспорі, до СРСР було неможливо, то їх видавці та націоналістичні діячі діаспори вдавалися до такого способу, як виготовлення мініатюрних видань та видавничих фальсифікатів, в яких частково чи повністю відображали зміст вказаних часописів, що полегшувало можливість завезення їх до материкової України. Читачі в Україні, отримавши такі видання, мали можливість почути іншу думку про радянську дійсність; виробляли в собі критичне мислення, що спонукало до аналізу повсякдення та дослідження українського минулого, пошуку причин повстань і національно-визвольної боротьби українства в ХХ ст., набували національну свідомість і самосвідомість, визначалися зі своєю національною ідентичністю. Всі ці зрушення у свідомості окремих людей, а згодом і груп однодумців, започатковували процес формування громадянського суспільства та розуміння необхідності боротьби за власну державу: самостійну, соборну, демократичну, правову.

UDC (0.021) 026:(477-25)НБУВ] 7.072.5

Victoria Antonova,

ORCID 0000-0002-0788-5505,

Leading Bibliographer, Foreign Ukrainistics Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: anaisant196@gmail.com,

Tetyana Antonyuk,

ORCID 0000-0002-6446-2795,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Leading Research Associate, Foreign Ukrainistics Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabula_@ukr.net

**MINIATURE EDITIONS FROM THE FUND OF THE DEPARTMENT
OF FOREIGN UKRAINISTICS OF THE BIBLIOLOGY INSTITUTE
OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
AS AN OBJECT OF ATTRIBUTION**

Miniature publications from the fund of the Department of Foreign Ukrainian of the Institute of Bibliology of the National Library of Ukraine are considered. The

origin, purpose and content of individual brochures are established.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, miniature editions, "Liberation Way", "Modernity", Ukrainian diaspora.

УДК 02:005.963]:025

Бачинська Надія Анатоліївна,

ORCID 0000-0003-3912-7108,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувачка кафедри документознавства та

інформаційно-аналітичної діяльності,

факультет кібербезпеки та інформаційної політики,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: n.bachynska17@gmail.com

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ДЛЯ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»: БАЗОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

Репрезентовані базові засади формування навчально-методичного комплексу дисциплін для освітньої підготовки здобувачів вищої освіти на прикладі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Ключові слова: навчально-методичний комплекс дисципліни, заклад вищої освіти, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Київський національний університет культури і мистецтв.

Фундаментальні положення реформування системи вищої освіти України зорієнтовані на: імплементацію європейських стандартів Європейського простору вищої освіти (ВО), унормування національного законодавства щодо освітньої діяльності, запровадження нових спеціальностей та спеціалізацій у контексті цифровізації держави, відповідної актуалізації освітніх програм, запровадження в освітній процес вітчизняних закладів ВО інноваційних методів і підходів до навчання. Вищевикладені чинники актуалізують питання теоретичного обґрунтування базових засад формування навчально-методичного комплексу дисципліни (далі НМКД) для освітньої підготовки здобувачів вищої освіти (ЗВО) спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», яких готує факультет кібербезпеки та інформаційної політики

Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ).

Сутність поняття «навчально-методичний комплекс» становить сукупність нормативних та навчально-методичних матеріалів за певною спеціальністю. Зміст поняття «навчально-методичний комплекс» – це: 1) важливий фактор якісної вищої освіти; 2) доступний навчальний ресурс; 3) дієвий інструмент заохочення здобувачів вищої освіти до професійного розвитку та плідної організації їхньої самостійної роботи; 4) механізм набуття ЗВО високого рівня загальних і фахових компетентностей; 5) базова категорія успішного освітнього процесу; 6) невід’ємний складник ефективної освітньої діяльності. Система освітньої діяльності КНУКіМ як провідного вітчизняного галузевого закладу ВО спрямована на продуктивну організацію, оптимальне забезпечення та ефективну реалізацію якісного освітнього процесу, позитивним підсумком якої є відповідні результати навчання, котрі здобувач демонструє після завершення освітньої програми.

Серед основних принципів навчально-методичного комплексу вважаємо за доцільне виокремити: 1) дотримання чинного національного законодавства щодо освітньої діяльності, галузевих нормативно-правових актів, Положення про навчально-методичний комплекс університету тощо; 2) повна відповідність вимогам часу, тобто НМКД відображає нові досягнення галузевої науки та сучасний стан практики; 3) акумуляція та еволюція досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи, у тому числі максимально прикладна орієнтація освітнього процесу; 4) втілення академічної доброчесності, новизни, актуальності навчального матеріалу; 5) сприяння індивідуальному розкриттю творчого потенціалу ЗВО; 6) гармонійна взаємодія з навчально-методичними комплексами з усіх інших дисциплін; 7) кореляція з освітньою програмою спеціальності та навчальним планом; 8) інтелектуальна власність викладача та майнова власність закладів ВО; 9) за змістом базується на студентоцентрованому, комплексному і системному підходах до навчання із застосуванням сучасних науково-методичних засобів; 10) освітній процес 2020–2021 рр. в умовах посилення обмежувальних протиепідемічних заходів задля запобігання поширенню COVID-19 засвідчив необхідність НМКД в електронній формі в репозитарії закладу ВО; 11) у контексті продовження карантинних обмежень із метою запобігання поширенню COVID-19 вважаємо за доцільне

запровадити в Україні єдиний банк НМКД для ЗВО як основи інтеграції надбань української науки вищої школи у світовий науково-культурно-освітній простір, що також сприятиме синергії вітчизняної вищої освіти.

Реальним прикладом запропонованих вище принципів в умовах інтелектуалізації інтерактивного і динамічного освітнього процесу Київського національного університету культури і мистецтв як втілення консолідації знання відповідного напрямку для освітньої підготовки здобувачів вищої освіти на прикладі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є навчально-методичний комплекс дисципліни «Аналітико-синтетичне опрацювання документів (АСОД)» (автори: Н. І. Кобижча – кандидат культурології та І. П. Штефан – заслужений працівник культури України). Так, останніми роками побачили світ лекції «Універсальна десяткова класифікація (УДК) як міжнародна інформаційно-пошукова мова класифікаційного типу» (2017, Київ: Вид-во НАКККиМ, 84 с.), «Загальна методика індексування документів за Універсальною десятковою класифікацією (УДК)» (2020, Київ: Вид-во НАКККиМ, 52 с.), практикум «Аналітико-синтетичне опрацювання документів (АСОД)» (2020, Київ: Вид-во Ліра-К, 121 с.), навчальний посібник «Універсальна десяткова класифікація як міжнародна інформаційно-пошукова мова класифікаційного типу» (2021, Київ: Вид-во Ліра-К, 124 с.).

Отже, докорінні трансформації, які безповоротно змінюють усі царини суспільного буття під впливом тотальної цифровізації, віддзеркалюються у новаціях змістового наповнення та інформаційного контенту сучасного навчально-методичного комплексу дисциплін як втілення сучасного синтезованого знання для дійсної основи цілепокладаючої освітньої діяльності успішного галузевого закладу вищої освіти.

UDC 02:005.963]:025

Nadiia Bachynska,

ORCID 0000-0003-3912-7108,

Candidate of Pedagogy, Associate Professor,

Head of the Department of Document Science,

Information and Analytical Activities,

Faculty of Cybersecurity and Information Policy,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: n.bachynska17@gmail.com

**EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL COMPLEX
FOR EDUCATIONAL TRAINING IN SPECIALTY 029
«INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS»:
BASIC PRINCIPLES OF FORMATION**

The basic principles of formation of educational and methodical complex of disciplines for educational training of applicants of higher education on the example of specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs» are represented.

Keywords: educational and methodical complex of the discipline, institution of higher education, specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs», Kyiv National University of Culture and Arts.

УДК 027.54(494)

Безпала Галина Іванівна,

ORCID 0000-0002-2876-4462,

молодший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galinabezpala@ukr.net

**ВІЗІЇ І СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ШВЕЙЦАРІЇ**

Окреслено сучасні тенденції роботи бібліотек, зокрема Національної бібліотеки Швейцарії на 2020–2028 рр. Розглянуто інноваційні проекти бібліотеки як стратегію і умови розвитку.

Ключові слова: візія, стратегія, інновація.

Національна бібліотека Швейцарії окреслює свої плани і розробляє довгоперспективні стратегії інноваційного розвитку. Бібліотекою було розроблено «Візії і стратегії інноваційного розвитку Національної бібліотеки Швейцарії на 2012–2019 рр.», продовженням яких стали «Стратегія розвитку Національної бібліотеки Швейцарії на 2020–2028 рр.».

Візія №1 для Національної бібліотеки Швейцарії була і залишається: швейцарські джерела для всього світу – повсякчас, назавжди, для всіх. Національна бібліотека Швейцарії разом з іншими бібліотеками, архівами та музеями сприяє збереженню культурної спадщини Швейцарії для решти світу. Через глобальну мережу

бібліотека робить свої джерела доступними для всього світу. Як і в попередніх стратегічних планах бібліотеки – сьогодні: збираємо те, що завтра буде важливим. Культурне, політичне та суспільне життя Швейцарії знаходить відображення у великій кількості публікацій, які швидко розповсюджуються з розвитком цифрової трансформації. Бібліотека прагне отримати ці джерела вже сьогодні, оскільки вони будуть актуальними і завтра. Як надійна, стійка та репрезентативна установа національної пам'яті, бібліотека вважається всесвітньою референцією джерел про Швейцарію. Бібліотека інтегрує одночасно цифрові та аналогові джерела до своїх колекцій та баз даних. Нові швейцарські видання (загальна колекція та Національний звуковий архів) бібліотека збирає повністю. Зображення про Швейцарію (графічна колекція) та архівні матеріали (веб-архів, літературний архів, Національний звуковий архів) – репрезентативно. Усі медіа бібліотека зберігає в їх оригінальному вигляді для прийдешніх поколінь, розміщуючи їх у доступному форматі. Важливі документи є доступними на популярних платформах світу. Бібліотека бере участь у спеціалізованих дискусіях між установами пам'яті та культурології і сама є місцем обміну інформацією. З метою центрального адміністрування цифрового контенту, тривалого обслуговування та забезпечення читабельності цифрової колекції, бібліотекою створено сертифікований довгостроковий архів, яким можуть користуватися партнери бібліотечного сектору. У контексті цифрової трансформації бібліотека автоматизує та оптимізує виробничі процеси, нові технології, тим самим підвищуючи ефективність та дієвість цих процесів. Систематично аналізуються сучасні цифрові тенденції, досліджуються релевантні теми, що матимуть місце в майбутньому. Друковані та цифрові матеріали мають однаковий статус. Бібліотека успішно використовує методи збереження паперу та бере участь у розробці процедур довгострокового збереження цифрового вмісту. Бібліотека обирає форму, яка найкраще підходить для довгострокового збереження та доступності, здійснює перенесення змісту колекції на інші носії, якщо це слугуватиме для забезпечення захисту того чи іншого тексту, що знаходиться під загрозою зникнення.

Візія №2 Національної бібліотеки Швейцарії – покращення доступу до колекцій і залучення більшої кількості людей. Національна бібліотека Швейцарії обслуговує все населення країни.

Це стимулює думки про Швейцарію та робить різноманітність країни доступною та відчутною для кожного. Національна бібліотека Швейцарії прагне до найширшої та найрізноманітнішої участі у документальній культурній спадщині країни. Її внесок легко віднайти та вільно користуватися. Бібліотека додає цінності своїм колекціям, розміщуючи їх у відповідному контексті. Колекції та зали Національної бібліотеки Швейцарії поєднують цифровий та аналоговий світи і пропонують простір для натхнення та інновацій. Цифровий та фізичний простір – це місце для досліджень, обміну інформацією, навчання, дозволя та здобуття знань. Бібліотека оперативно обробляє нові надходження. Постійно триває робота над розширенням вільного доступу до тих частин колекцій, які раніше не мали цього. Завдання бібліотеки – забезпечення максимально відкритого доступу до цифрових колекцій, і разом з іншими установами пам'яті забезпечення вільного доступу до знань. Користуючись можливістю перегляду «Закону про авторське право» бібліотека веде перемовини з правовласниками з метою уникнення непорозумінь між вільним доступом до інформації та захистом даних. Бібліотека працює над спрощенням та покращенням доступу до колекцій та послуг (як онлайн, так і на місці), спрощує доступ громадськості до своїх колекцій і оптимізує роботу над колекціями у значенні «Бібліотека майбутнього».

Візія №3 Національної бібліотеки Швейцарії – координація розвитку «Бібліотеки майбутнього» та передачі знань. З цифровою трансформацією змінюються потреби користувача, з'являються нові способи передачі контенту. Щоб задовольнити вимоги часу, Національна бібліотека укладає партнерські угоди та інвестує у свою оперативність. Національна бібліотека розробляє нові партнерські послуги, використовуючи для цього сучасні та відповідні технології. Бібліотека нарощує взаємодію з користувачами та організаціями-партнерами в різних формах, залучаючи їх до співпраці. У всіх основних сферах діяльності бібліотека підтримує та розвиває відповідні мережі із постійними та новими партнерами. Національна пам'ять Швейцарії ґрунтується на тісній співпраці бібліотек, архівів, музеїв та науково-дослідних установ. Бібліотека відповідає за збереження національної пам'яті країни і виступає ефективним національним і міжнародним координатором. Національна бібліотека Швейцарії мережево об'єднана зі своїми міжнародними партнерами. Бібліотека зацікавлена в партнерських проектах із гуманітарних наук,

технологій та інновацій, відіграє активну роль у дослідницьких проєктах із літературознавства, у сфері збереження звукової спадщини. У галузі історії Швейцарії тісно співпрацює з найважливішими національними учасниками. В кооперації з національними установами-партнерами бібліотека задіяна у спільних проєктах, таких як колекція плакатів Швейцарії, веб-архів Швейцарії та оцифрування газет. В інтересах сталості та ефективності бібліотека пропонує іншим установам національної пам'яті простір для зберігання у своїй системі довгострокового архівування. Ми активно працюємо у відповідних комітетах для створення міжнародних галузевих стандартів, де, серед іншого, представляємо питання, що стосуються багатомовності. Бібліотека також бере активну участь у відповідних комітетах зі створення міжнародних галузевих стандартів та займається питаннями, які стосуються багатомовності.

Отже, місією Національної бібліотеки Швейцарії залишається: швейцарські джерела для всього світу – завжди і для всіх доступні. Фонд Національної бібліотеки Швейцарії становить Helvetica, створена з часу заснування Федеральної землі Швейцарія в 1848 р., яка включає друковані та цифрові видання, пов'язані зі Швейцарією, зображення про Швейцарію, народи і персоналії, видатну літературну спадщину і архів, національну фонотеку, відображаючи тим самим різноманітність і багатомовність країни. Тісна співпраця з іншими установами уможливорює широкий доступ до культурної спадщини країни. Як центральна установа пам'яті, Національна бібліотека Швейцарії стала таким собі мостом між минулим через сьогодні до майбутнього.

UDC 027.54(494)

Halyna Bezpala,

ORCID 0000-0002-2876-4462,

Junior Research Associate,

International Information and Cooperation Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galinabezpala@ukr.net

**VISIONS AND STRATEGY FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL LIBRARY OF SWITZERLAND**

Modern tendencies in libraries activity, with a special analysis of the National Library of Switzerland in 2020–2028, are underlined. Innovative projects as a

strategy and condition for the libraries development are under consideration.

Keywords: visions, strategy, innovation.

УДК 001.817:02]:027.54(477-25)НБУВ

Білінець Наталія Григорівна,

ORCID 0000-0001-7249-6437,

молодший науковий співробітник,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧОЇ ДУМКИ (2018–2020)

Розглянуто основні тенденції розвитку бібліотекознавчої науки за матеріалами дисертаційних досліджень зі спеціальності 27.00.03 із фондів НБУВ

Ключові слова: дисертація, бібліотекознавство, бібліографознавство, соціальні комунікації, автореферат.

На початку ХХІ ст. в умовах становлення інформаційного суспільства, збагачення спектра функцій бібліотек, активна їхня участь у комунікаційних процесах сприяли розробці актуальних питань бібліотечної діяльності в комунікаційних процесах та розширенню в Україні проблематики наукових досліджень соціально-комунікаційного напрямку. Внаслідок цього з 2007 р. До спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» додалась нова галузь – 27 «Соціальні комунікації», яка стала однією з пріоритетних наукових напрямів дисертаційних досліджень в Україні.

Важливим завданням у вирішенні питань інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку вітчизняного бібліотекознавства, яке здійснює Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), є аналіз надходжень до НБУВ авторефератів дисертаційних

досліджень із книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства.

Численні наукові публікації та дисертаційні дослідження вказують на те, що питання в галузі бібліотекознавства на сьогодні є досить актуальними.

Упродовж 2018–2020 рр. за спеціальністю 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» до фондів НБУВ надійшло 30 кандидатських та докторських авторефератів дисертацій: 2018 р. – 17, 2019 р. – 5, 2020 р. – 8. Бібліотечно-інформаційну галузь за досліджуваний період поповнили 23 кандидати наук (22 – із соціальних комунікацій, 1 – з історичних наук) та 7 докторів наук (6 – із соціальних комунікацій, 1 – з історичних наук).

Так, у 2018 р. до фондів НБУВ надійшло 14 кандидатських дисертацій (13 – із соціальних комунікацій, 1 – історичних наук) та 3 докторських дисертації (2 – із соціальних комунікацій, 1 – історичних наук). У 2019 р. бібліотека отримала 3 кандидатські дисертації та 2 докторські, а упродовж 2020 р. – 6 кандидатських дисертацій та 2 докторські дисертації, які були захищені за спеціальністю 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на здобуття наукового ступеня із соціальних комунікацій. Місцями захисту дисертацій бібліотекознавчої спеціальності є провідні вітчизняні науково-дослідні та освітні центри підготовки кадрів вищої кваліфікації, при яких діють аспірантури, спеціалізовані ради із захисту дисертацій, а саме: ради при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Київському національному університеті культури і мистецтв та Харківській державній академії культури.

У НБУВ відбулися захисти 20 дисертацій: 16 – на здобуття наукового ступеня кандидата наук та 4 – на здобуття наукового ступеня доктора наук і тільки одному здобувачеві присуджено науковий ступінь у галузі історичних наук.

У Харківській державній академії культури було захищено 7 дисертацій – 4 кандидатських дисертації та 3 докторських дисертації, і всім здобувачам було присуджено наукові ступені у галузі соціальних комунікацій. У Київському національному університеті культури і мистецтв захистилися 3 кандидати наук із соціальних комунікацій. Найбільше докторських і кандидатських дисертацій було захищено у Національній бібліотеці України імені

В.І.Вернадського, де левову частку дисертаційних досліджень захистили співробітники НБУВ.

Варто зазначити, що дослідження в напрямі соціальних комунікацій почали активізуватися ще з 2008 р. Цей процес і донині продовжує активно розвиватися, про що свідчить тематика дисертацій. Так, докторські дисертаційні дослідження у галузі соціальних комунікацій за 2018–2020 рр. були присвячені: розробленню цілісної концепції документної евристики як нового наукового напрямку в системі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавства (О. М. Збанацька); системі професійного спілкування в соціокомунікативному середовищі бібліотечної сфери (Н. Г. Грабар); розкриттю значення і потенціалу бібліотеки як соціального інституту в системі ідентичнісних процесів, які реалізуються через мережеві практики, визначенню основних напрямів її функціонування як активного елемента цієї системи (Ю. М. Половинчак). Розробкою цілісної концепції інформаційно-документаційного забезпечення розвитку сучасного соціокомунікаційного простору культури України в епоху цифрового суспільства та перспективами розвитку документальних цифрових систем культурної спадщини в соціокомунікаційному просторі культури України займалася В. В. Добровольська; теоретико-методологічні засади розвитку бібліотек України в цифровому медіапросторі та аспекти рекламної комунікації в книжковій галузі досліджували О. Ю. Мар'їна і Т. Д. Булах; вирішенню проблеми комплексної палеографічної атрибуції української уставної та півуставної рукописної книги кінця XIII – початку XVII ст. присвятила докторську дисертацію на здобуття наукового ступеня у галузі історичних наук Л. А. Гнатенко.

Л. В. Коновал, О. О. Пестрецова – кандидати наук бібліотекознавчої галузі із соціальних комунікацій дослідили інформаційні потреби користувачів в умовах електронної комунікації та напрями інформаційно-правового обслуговування користувачів як окремого змістового напрямку роботи бібліотеки. Діяльності електронних бібліотек як інтеграторів джерел наукової інформації та організації тематичного доступу до електронних бібліотечних колекцій присвячені дисертаційні дослідження С. С. Гарагулі та І. П. Перенесієнка. Цифрові інструменти підтримки наукової комунікації, формування та використання відкритих електронних ресурсів в бібліотеках закладів вищої освіти розкрили

М. А. Назаровець та Н. П. Левченко. В. В. Струнгар визначила та охарактеризувала бібліотечний сегмент соціальних медіа. О. М. Бруй розробила моделі, інструментарій та практичні рекомендації щодо впровадження збалансованої системи показників як основи стратегічного управління бібліотекою. О. Л. Сокур обґрунтувала теоретичні, методичні та організаційні засади впровадження форм взаємодії бібліотек наукових установ НАН України із застосуванням комплексу інноваційних рішень.

Отже, здійснений аналіз дисертаційних досліджень надає об'єктивні показники тенденцій, загального рівня розвитку бібліотекознавчої науки та дозволяє виявити стан наукових досліджень у зазначеній сфері.

UDC 001.817:02]:027.54(477-25)VNLU

Nataliia Bilinets,

ORCID 0000-0001-7249-6437,

Junior Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

**AUTO ABSTRACTS OF DISSERTATION RESEARCH ON LIBRARY
SCIENCE AS A SOURCE OF STUDYING THE DEVELOPMENT OF
LIBRARY SCIENCE (2018–2020)**

The basic development tendencies of library science on the materials of dissertation researches in the specialty 27.00.03 from the funds of NBUV.

Keywords: dissertation, Library Science, Bibliography science, Social Communications, auto abstract.

УДК 004.057.5:021.1

Бондаренко Вікторія Іванівна,

ORCID 0000-0002-1617-3665,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

аналітико-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vikanbuv@ukr.net,

Гранчак Тетяна Юріївна,
ORCID 0000-0001-7854-580X,
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
провідний науковий співробітник,
відділ теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна,
e-mail: granchakt@ukr.net

ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО БІБЛІОТЕКИ 4.0

Обґрунтовано бібліотечний мобільний сервіс як закономірний етап розвитку бібліотечного інтернет-обслуговування та функціонування Бібліотеки 4.0.

Ключові слова: бібліотечний мобільний сервіс, Бібліотека 4.0, мобільні технології, бібліотечне інтернет-обслуговування.

Ефективне управління бібліотечно-інформаційним комплексом передбачає визначення стратегічних орієнтирів розвитку бібліотеки і окреслення проміжних завдань із досягнення перспективних цілей. В умовах становлення Бібліотеки 4.0, основними характеристиками якої визначаються повсюдність, повсякчасність, персоналіфікація і залучення (зв'язок з іншими людьми і сервісами), актуальним завданням є визначення комплексної сервісно-технологічної основи функціонування бібліотечно-інформаційного сервісу, адаптованого до потреб інформаційного суспільства.

Еволюція бібліотечного інституту тісно пов'язана і перебуває в прямій залежності від еволюції інформаційних технологій, які прямо впливають на розвиток бібліотечних фондів, обриси бібліотечного сервісу і навіть функції бібліотек. Сьогодні інтернет-середовище розвивається в напрямі формування симбіотичного вебу, який розглядається як відкрита, пов'язана та інтелектуальна мережа, призначена для забезпечення узгодженої та коректної взаємодії між людьми та машинами. Перші ознаки такої взаємодії – чат-боти, віртуальні помічники або асистенти, які за рахунок персоналізації розмивають межу між користувачем і пристроєм. Прогнозується, що основним принципом функціонування Веб 4.0 стане принцип

«завжди увімкнено», а взаємодія мережі з користувачами відбуватиметься за зразком міжособистісного спілкування.

Сервісно-технологічну основу функціонування Веб 4.0 забезпечують мобільні технології. У бібліотечному обслуговуванні така тенденція проявляється зростанням популярності бібліотечних послуг на основі мобільних технологій, які уможливають доступ користувача до потрібних саме йому (на основі персоналізації через смартфон) інформації та комунікації з будь-якого місця і в будь-який час, і формуванням комплексного бібліотечного мобільного сервісу (мобільної бібліотеки – М-бібліотеки).

Фактично «бібліотека у смартфоні» створює техніко-технологічне підґрунтя для переходу до SMART-бібліотеки («розумної» бібліотеки за аналогією із «розумним» містом) як вищого рівня розвитку мобільного бібліотечного сервісу. Після «СМС-бібліотеки», створення мобільних версій (WAP) веб-сайтів та етапу обслуговування користувачів через мобільні застосунки мобільна бібліотека розширює номенклатуру послуг і урізноманітнюється. СМС, WAP, APP та інші послуги не замінюють одна одну, а виявляють тенденцію інтегруватися та інтегрувати відповідні переваги окремих послуг. Найбільшою перевагою мобільних бібліотек є можливість надавати повсюдні та повсякчасні бібліотечні послуги. Ідеальна мета бібліотечного обслуговування полягає в тому, що будь-який читач у будь-який час і будь-якому місці зможе отримати доступ до будь-яких бібліотечних ресурсів та інформації.

У цьому контексті промовистим є факт, що бібліотеками починають розроблятися спеціальні стратегії розвитку бібліотечного мобільного сервісу, покликані забезпечити рух бібліотеки від організації дискретних бібліотечних послуг на основі мобільних технологій до моделі зі всебічним мобільним доступом до інтернет-послуг.

Важливо при цьому зазначити, що функціонування ефективного бібліотечного мобільного сервісу вимагатиме здатності бібліотеки налагоджувати партнерські зв'язки, реалізовувати проекти, залучати волонтерів. Побудована на основі мобільних технологій Бібліотека 4.0 узгоджується з концептом моделі гнучкої бібліотеки як відкритої системи, складниками якої є такі елементи, як «бібліотечний простір», «бібліотечний сервіс», «кадровий потенціал» і «клієнтське середовище», які розглядаються з урахуванням

ключових характеристик інформаційного суспільства – мережовості, софтизації, персоналізації, кооперації, «віртуалізації», залучення.

Гнучкість «бібліотечного простору», в якому відбувається безпосередня і опосередкована комунікація бібліотечного працівника і користувача, досягається через поєднання реального і віртуального середовищ, як у приміщенні бібліотеки, так і поза ним. У цьому аспекті бібліотечний мобільний сервіс уже сьогодні забезпечує перебування користувача в бібліотечному просторі повсюдно і повсякчасно (через створені продукти і ресурси, через розроблені сервіси). «Бібліотечний сервіс» розглядається як взаємодія користувача з бібліотекою, що вибудовується навколо бібліотечних ресурсів і продуктів. Зміни номенклатури бібліотечних продуктів і послуг, їх розширення за рахунок додавання широкого переліку бібліотечних мобільних послуг визначають гнучкість бібліотечного сервісу. Формування при цьому як у користувачів, так і серед бібліотекарів мобільної грамотності, яка є необхідною передумовою функціонування М-бібліотеки, відображатиме гнучкість елементу моделі гнучкої бібліотеки «кадровий потенціал». Зміна за рахунок залучення статусу частини суб'єктів «клієнтського середовища» з користувачів бібліотеки на її партнерів своєю чергою впливає на гнучкість самого клієнтського середовища.

Отже, бібліотечний мобільний сервіс є закономірним етапом розвитку бібліотечного інтернет-обслуговування, яке еволюціонує в напрямі відповідності ключовим принципам розвитку Всесвітньої мережі і спрямоване на забезпечення зв'язку людини з інформацією, зв'язку людини з іншими людьми, зв'язку між пристроями і програмами, з одного боку, і людьми – з іншого. Становлення бібліотечного мобільного сервісу починається з розрізаних поодиноких послуг на основі СМС-повідомлень і консультування по телефону і ускладнюється з початком ери мобільного Інтернету. Поява смартфонів і сенсорних екранів забезпечила техніко-технологічне підґрунтя для формування «бібліотеки у смартфоні» і переходу до SMART-бібліотеки як вищого рівня сучасного розвитку мобільного бібліотечного сервісу.

Відповідно, для бібліотек України актуалізується завдання з розробки стратегій формування і розвитку комплексного бібліотечного мобільного сервісу, який з'єднає бібліотеку і користувача і стане запорукою успішного переходу вітчизняних

бібліотечних інституцій на рівень функціонування бібліотеки інформаційного суспільства – Бібліотеки 4.0.

UDC 004.057.5:021.1

Victoria Bondarenko,

ORCID 0000-0002-1617-3665,

Candidate of Social Communications,

Senior Research Associate,

Analytical and Prognostic Department,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vikanbuv@ukr.net,

Tetiana Hranchak,

ORCID 0000-0001-7854-580X,

Doctor in Social Communications, Professor,

Leading Research Associate,

Department of Theory and History of the Library Affairs,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: granchakt@ukr.net

**GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF THE LIBRARY-
INFORMATION COMPLEX IN THE CONDITIONS OF TRANSITION
TO THE LIBRARY 4.0**

The library mobile service is substantiated as a natural stage of development of library Internet service and functioning of Library 4.0.

Keywords: library mobile service, Library 4.0, mobile technologies, library internet service.

УДК 026:069

Вакула Ірина Яківна,

ORCID 0000-0002-5549-2343,

завідувачка бібліотечно-інформаційного відділу,

Шевченківський національний заповідник,

Канів, Україна

e-mail: vakula_irina@ukr.net

**БІБЛІОТЕКА ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАПОВІДНИКА: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ,
ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКТУВАННЯ**

Розглянуто питання створення бібліотеки на Тарасовій горі, шляхи формування книгозбірні, перспективи розвитку закладу як мультикультурного осередку.

Ключові слова: історія створення бібліотеки, книжкове зібрання.

Бібліотека Шевченківського національного заповідника – навчально-допоміжний, інформаційний, культурний, освітній структурний підрозділ, головним завданням якого є забезпечення науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб широкого кола користувачів. Бібліотечна збірка налічує більше 55 тисяч книг. Серед них – раритетні видання 19 ст., твори Тараса Шевченка від прижиттєвих до сучасних видань, зібрання відомого колекціонера, професора Михайла Саркізова-Серазіні, твори класиків української та зарубіжної літератури, сучасних письменників, дитяча література. Відділ щорічно надає послуги понад 2500 користувачам.

Історія створення бібліотеки на Тарасовій горі бере свій початок 1918 року, коли на сторінках тижневика «Народня справа», від 27 квітня-11 травня було опубліковано звернення до всіх урядових та громадських установ Української народної республіки з метою якнайшвидшого упорядкування шевченкової могили. Документ що набув широкого розголосу, містив 15 пунктів, серед яких 10 пунктом значиться: «Причепурити хату на горі біля могили, влаштувати в ній бібліотеку, читальний зал і кабінет для праці письменників та художників». На заклик, з-поміж інших, відгукнулося київське товариство «Час» та призначило зі своїх прибутків 1000 карбованців на упорядкування могили Тараса Шевченка. Директор видавництва Віктор Петрушевський виступив з ініціативою надати благодійний внесок книгами. Збережений у справі список переданих видань – це твори Тараса Шевченка, зокрема і «Кобзар», Бориса Глібова, Миколи Гоголя, Михайла Коцюбинського, Бориса Грінченка, Володимира Винниченка, Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова та інших письменників. Уперше на Тарасову гору потрапила ціла бібліотека.

У процесі створення проекту сучасного музею Тараса Шевченка в Каневі авторами Василем Кричевським та Петром Костирком було враховано кінолекційний зал та бібліотеку, проте сума виділена на остаточну вартість будівництва постійно зменшувалася, що вимагало переробки проекту та внесення змін.

У роки війни музей Тараса Шевченка та розташована в ньому бібліотека зазнали пошкоджень. За спогадами наукових співробітників, територія заповідника після звільнення Канева була засмічена, дах черепичний протікав, брудні стіни та зіпсута паркетна підлога, зіпсоване центральне опалення. Всюди розкидані бібліотечні книги та музейні експонати.

Згодом 3 лютого 1948 року в місцевій газеті «Дніпрова зірка» директор заповідника «Могила та музей Т.Г. Шевченка» Михайло Омельченко у статті на «Чернечій горі» інформує про те, що проведено ряд робіт з упорядкування території та відновлення колекції, зокрема: «придбано та зібрано 3200 експонатів, відновлено 34 скульптури, придбано 28 картин, 295 копій малюнків. Закладено фондову бібліотеку в якій є біля 6500 книг, серед яких рідкісні видання творів Тараса Шевченка, повні академічні видання українською та російською мовами».

В той же час, 1 лютого 1948 року, за ініціативи друзів письменника, в місті Каневі було відкрито районну дитячу бібліотеку імені Аркадія Гайдара. Це була невелика одноповерхова будівля з книжковим фондом у 400 примірників. Із розвитком міста розвивалась і бібліотека. З часом, невелике приміщення вже не мало змоги розмістити ані книги, якими постійно поповнювався фонд, ані усіх прихильників письменника. Таким чином, 25 червня 1966 року в місті було урочисто відкрито «Бібліотеку-музей А.П. Гайдара» у новому, просторому, значно більшому приміщенні. Бібліотека розташувалася на першому поверсі, на другому – музейна експозиція.

2008 року розпорядженням Кабінету Міністрів України «Бібліотеку-музей А.П. Гайдара» було передано до складу Шевченківського національного заповідника. Відтоді розпочалась новітня історія книгозбірні Шевченківського меморіалу. Проведено ретельний аналіз обох бібліотечних фондів, розроблено концепцію комплектування та стратегію розвитку бібліотеки.

У світі, впродовж останніх десяти років, бібліотекарями та дизайнерами бібліотек широко застосовується модель чотирьох просторів. Оскільки мета заповідника – це перетворення його на мультифункціональний осередок надання культурних послуг та популяризації постаті Тараса Шевченка, саме таку модель обрано як орієнтир для розвитку.

В той же час задля зміцнення ролі бібліотеки Шевченківського національного заповідника як партнера у дослідницькому,

науковому, навчальному процесі слід вдосконалити клієнтоорієнтовану модель обслуговування користувачів, постійно формувати власну колекцію сучасних інформаційних ресурсів, створити електронний каталог, оцифрувати рідкісні книги бібліотечного зібрання, збільшити активність в мережі Інтернет – відгуки на події дають можливість зрозуміти на скільки цікава користувачу та чи інша послуга, тож важливо забезпечувати постійний зворотній зв'язок з читачами.

На жаль сьогодні бібліотека не входить до державних програм комплектування фонду обов'язковим примірником, тому комплектування відбувається шляхом дарування. Надзвичайно важливо спрямувати роботу з комплектування бібліотеки на залучення нових видань, наразі це питання лишається відкритим. Попри несприятливі обставини, завдяки проведеним акціям «Подаруй бібліотеці книгу», книжковий фонд істотно поповнився літературою з історії, краєзнавства, художньою, дитячою літературою, довідковими виданнями. Шляхом поетапного вирішення окреслених цілей і поставлених завдань, Заповідник отримає мультикультурний заклад для громади та гостей міста.

UDC 026:069

Iryna Vakula,

ORCID 0000-0002-5549-2343,

Head of the library and information department,

Shevchenko National reserve,

Kaniv, Ukraine

e-mail: vakula_irina@ukr.net

LIBRARY OF SHEVCHENKO NATIONAL RESERVE: HISTORY OF CREATION, FEATURES OF ACQUISITION

The issues of creating a library on Tarasova Hill, ways of forming a book collection, prospects for the development of the institution as a multicultural center are considered.

Keywords: history of creating of the library, book collection.

УДК 02:011.21

Василенко Ольга Миколаївна,

ORCID 0000-0002-1235-1452,

кандидат історичних наук,

директорка Інституту бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olha-vasylenko@i.ua

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАТИСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ

Розглянуто основні методологічні засади побудови системи статистичного моніторингу в сфері бібліотечної справи в умовах розвитку сучасних наукових комунікацій.

Ключові слова: статистика, наукова бібліотека, управління бібліотеками.

Структурно-функціональні зміни, які відбулися у великих наукових бібліотеках перетворили їх на потужні бібліотечно-інформаційні комплекси (далі БІК), ефективність управління якими потребує наявності системної статистичної інформації, що утворюється у результаті моніторингу.

Статистичний моніторинг розглядаємо як систему постійного та спеціального спостереження за явищами і процесами бібліотечної дійсності, результати якого спрямовані на отриманні статистичної інформації для обґрунтування управлінських рішень. Здійснення статистичного моніторингу БІК має на меті отримання статистичних характеристик про стан, оновлення та використання бібліотечних ресурсів (інформаційних, кадрових, техніко-технологічних, фінансових), контингент користувачів, користувацьку активність, затребуваність та якість (оцінка) бібліотечних послуг та задоволення інформаційно-знанневих потреб громадян. Також можливим стає аналіз фінансового забезпечення основних напрямів діяльності у взаємозв'язку із визначеними стратегічними цілями на конкретний період, а також визначення тенденцій розвитку з метою вироблення пропозицій щодо формування державної політики.

Кожна ланка в системі управління потребує своєчасного надходження достовірної статистичної інформації, отриманої за результатами моніторингу. Вона ґрунтується на поєднанні методів

аналізу, синтезу і спостереження, створюється на основі принципів таких принципів: відповідність реальному становищу бібліотечної справи (діяльності); підпорядкованість системи статистичного моніторингу цілям і завданням, визначеним на окремий період бібліотечною політикою; цілісність системи статистичних показників (далі ССП), методологічна, інформаційна й організаційна єдність її побудови; структуризація ССП відповідно до основних напрямів бібліотечної діяльності, забезпечення взаємозв'язку між ними; відображення в номенклатурі показників найважливіших складових із результатів діяльності бібліотек, ресурсної бази, користувачів та потреб у бібліотечних послугах.

Визначеним статистичним показникам, які характеризують діяльність БК, мають бути притаманні такі властивості, як актуальність, незалежність, розкриття суспільного значення бібліотеки та бути орієнтованими на реальних і потенційних споживачів статистичної інформації. Моніторинг як один із важливий інструмент бібліотечного управління, пов'язаний із вирішенням питань дослідження окремої проблеми, спостереженням за поточною ситуацією і стратегічного розвитку як окремої бібліотеки, так і усього національного бібліотечно-інформаційного комплексу. Успішним моніторинг буде за умови узгоджуваності з такими принципами діяльності БК: доступність інформації для широкого кола користувачів; науковий підхід до організації діяльності та вироблення управлінських рішень; спадкоємність, взаємодія, зважений підхід до впровадження інновацій; читачецентризм; відкритість у передаванні професійних знань і досвіду бібліотекам мережі; раціональне використання кадрових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів.

Методики проведення моніторингу БК – різноаспектні і можуть реалізовувати різними способами. Так, збирання первинних даних може відбуватися у ручному, напівручному режимах, коли відомості вписуються бібліотекарем до спеціальних облікових листків, книг, вносяться до комп'ютерних програм, а також в автоматичному режимі, коли інформація накопичується і статично обробляється електронними пристроями за допомогою спеціальних програм (модулі АБІС, веб-сайт тощо). Значна частина моніторингових методик унормована національними стандартами України, гармонізованих із міжнародними стандартами ІСО, однак

вони постійно оновлюються та розробляються додаткові залежно від мети дослідження.

Зокрема, на державно-відомчому рівні кілька років у бібліотечній сфері України функціонувала Електронна система моніторингу базової мережі публічних бібліотек України (ЕСMaP) (відповідно до наказу Міністерства культури України № 780 від 02.10.2015 р. «Про впровадження Електронного моніторингу базової мережі публічних бібліотек», зі змінами). Цей онлайн-сервіс (база даних) містив (відповідно до державної форми статистичної звітності № 6-НК) статистичну та адресну інформацію про всі публічні бібліотеки, які знаходилися у сфері управління МКТУ (І. Фатєєва; <http://library.lg.ua/upload/files/ЕСMAP.pdf>).

Важливим складником статистичного моніторингу розвитку БІК є визначення конкретного цільового показника (індикатора стратегічного напрямку) відповідно до поставленої мети Стратегічного плану розвитку БІК (наприклад, % документів цифрової колекції в загальній структурі бібліотечно-інформаційного фонду, % незадоволених запитів користувачів), як і визначення основних чинників впливу певною мірою спрощують процес аналізу отриманих даних. Моніторинг державного рівня, за яким досліджується стан бібліотечної справи в Україні, здійснюється на основі проведення постійних статистичних спостережень і спеціальних статистичних обстежень. Документальними джерелами, які слугують базисом для створення управлінської та публічної статистичної інформації, є статистичні зведення, отримані у результаті опрацювання річних звітів (установ, підприємств та організацій) та опитувальних формулярів (анкет, листів). Широкому користувачу найдоступнішою є статистична інформація державного рівня, яка на сьогодні представлена як в друкованих виданнях, так і електронних джерелах зі значним запізненням. Проте необхідно зауважити, що більш розгалуженою вона представлена щодо бібліотек, які підпадають під сферу Міністерства культури та інформаційної політики України, до того ж результуючі відомості статистичного моніторингу академічних та інших відомчих мереж наукових бібліотек не повною мірою відповідають сучасному змісту їхньої діяльності, крім того статистично не ілюструється стану виконання завдань, визначених органами державного управління в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України».

На всіх рівнях бібліотечного управління результати статистичного моніторингу слугують обґрунтуванням щодо реальної оцінки стану справ; визначення тенденцій розвитку, виявлення проблем і прогнозування; визначення актуальних напрямів розвитку; вироблення та прийняття конкретних управлінських рішень; констатації обсягів і виконаних робіт; обґрунтування щодо доцільності кадрового забезпечення тощо. На процес спрямування моніторингу та отримання статистичної інформації на всіх рівнях управління (галузевому, регіональному, відомчому, низовому) значно впливають змістовні та методологічні аспекти, визначені на державному рівні управління (за формами державного статистичного спостереження).

Отже, змістовність та своєчасність висвітлення значущої статистичної інформації щодо діяльності та розвитку наукових БІК залежить не тільки від використання методологічного інструментарію статистичного моніторингу та інформатизації моніторингових процесів на різних рівнях управління, а й від об'єднання зусиль та поглиблення координації провідних наукових бібліотек країни – методичних центрів відомчих бібліотечних мереж.

UDC 02:011.21

Olga Vasylenko,

ORCID 0000-0002-1235-1452,

Candidate of Historical Sciences,

Director of the Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olha-vasylenko@i.ua

LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX:

METHODOLOGICAL ASPECTS OF STATISTICAL MONITORING

The main methodological principles of building a system of statistical monitoring in the field of library affairs are considered.

Keywords: statistics, scientific library, library management.

УДК 02:004

Головаха Сергій Миколайович,

ORCID 0000-0002-6676-093X,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових видань,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: holovakha@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЇ ШИРОКОГО І ЦІЛЬОВОГО ОХОПЛЕННЯ ОНЛАЙН-АУДИТОРІЇ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ НАУКОВИХ ЗНАТЬ

Проаналізовано комунікативні технології, які сприяють поширенню наукових знань і висвітленню діяльності бібліотек на базі бібліотечного сайту та соціальних мереж.

Ключові слова: інтернет-трафік, таргетинг, мультимедіа, онлайн-платформа.

Одним із найдоступніших сучасних інструментів для широкого і цільового охоплення бібліотекою онлайн-аудиторії для популяризації наукових знань сьогодні є соціальні медіа. Нині це – один із наймасовіших каналів комунікації, зокрема не лише для студентів, а й науковців, причому як початківців, так і тих, які отримали визнання. Бурхливий розвиток цифрових технологій не забезпечує автоматичного поширення наукових знань. Знання стали доступними, відкритими, інтерактивними, але потрібна мотивація, щоб здобувати їх, а також вміння відрізнити науково підтверджену інформацію від фейкової. Як і в будь-якому важливому питанні тут є необхідним системний підхід.

Сучасні наукові знання і сучасна бібліотека має рівні права та умови в загальному інформаційному полі, у тому числі і з комерційними гравцями ринку, які можуть володіти великими матеріальними ресурсами. Будь-яке орієнтоване на репісента наукове або інформаційне повідомлення, наприклад, новина про проведення наукової конференції, яка висвітлюється за допомогою доступних для бібліотеки засобів поширення інформації, має свою спрямованість і термін існування. На це, своєю чергою, впливає низка факторів, у тому числі й конкуренція з боку загального інформаційного шуму, причому не лише зі світу науки.

Для активного поширення наукової інформації важливими є не лише сам зміст і форма інформаційного повідомлення, але й технічний спосіб її передачі. За теперішнього потоку інформації з різних джерел користувач може майже миттєво визначити цікавий йому той чи інший заголовок або візуальне оформлення новини, перш ніж продовжити ознайомлення або перейти до наступного повідомлення. За останніми даними, середній показник уваги в Інтернеті користувача становить 8 секунд.

У той же час гравці інформаційного ринку конкурують за увагу і кількість користувачів контенту. Сама увага та рух загальної маси аудиторії в Інтернеті у цьому контексті визначається як інтернет-трафік. У мультимедійному просторі інтернет-трафік має вимірні показники і певну вимірювальну цінність, а також є предметом маркетингу, купівлі, продажу, обміну, постійно вивчається, аналізується і оптимізується.

З огляду на той факт, що трафік має певну цінність, за яку, як правило, учасникам ринку доводиться платити, то для економії ресурсу вони використовують одну зі стратегій, коли акцент ставиться не на охопленні якнайширшої аудиторії, а на оптимізації засобів та інструментів для пошуку точкового відвідувача, який є більш конкретним адресатом саме для їхнього продукту. Для цього використовується такий маркетинговий механізм, як таргетинг, який дозволяє виділити із загальної онлайн-аудиторії лише ту частину, кортра задовольняє заданим критеріям пошуку, і показати повідомлення саме їй. Інструменти таргетингу дозволяють зібрати про користувачів соціальних мереж зокрема таку інформацію, як географія постійного перебування, тип і модель пристрою, з якого вони заходять в Інтернет, вік, стать, інтереси, інформацію про переміщення, час проведення в Інтернеті – ранок або вечір, будні або вихідні, що користувачі пишуть і коментують, що вони лайкають і т. ін. А це, своєю чергою, регулює кількість показів певної новини одному унікальному користувачу в процесі його взаємодії з джерелом інформації. Такі дані дозволяють отримати зворотній зв'язок, відсіяти непотрібний і залучити якісний трафік.

Таргетинг дозволяє як масштабувати, так і деталізувати обсяг охоплення певною новиною при показі одному користувачу аж до визначення вартості одного кліка – натискання репечентом на одне повідомлення, або кількість кліків – клікабельність. Вартість або цінність такого кліка визначається кожною окремою платформою

і конкретними алгоритмами залежно від характеру повідомлення. Наприклад, коли користувач натискає на будь-яке рекламне оголошення, то автоматично знімається плата з рекламодавця, так звана вартість за клік.

Кожна окрема платформа має певну політику і правила роботи з авторами контенту. Такі правила часто редагуються і змінюються не лише залежно від характеру публікацій, а й від факторів, які впливають на інформаційний ринок у певний проміжок часу. Такі зміни часом не анонсуються і можуть стати несподіванкою для учасників аж до часткової чи повної відмови співпраці з автором контенту. Так звані блокування.

Якщо окрема онлайн-платформа знаходить у змісті певної публікації ознаки комерційного характеру, то вона висуває перед автором контенту умови, за яких вводяться квоти і правила стосовно кількості розміщень, оформлення і змісту повідомлення. Такі умови і правила є предметом договору між розповсюджувачем і онлайн-платформою залежно від характеру публікацій. Хоча, знову ж таки, можуть піддаватися і коректуванню з боку онлайн-платформи. Механізми цих взаємодій доведені до автоматизму і контролюються штучним інтелектом з мінімальною участю та втручанням модератора онлайн ресурсу.

Цікавою для вивчення є й зворотня тактика. На відміну від точкової оптимізації ця тактика охоплює вже якнайбільшу аудиторію. Наприклад, на платформах онлайн-оголошень такий підхід використовується частіше. А також там, де подібна тактика допускається правилами платформи, або продиктована умовами комерційного ринку. Своєю чергою ця тактика також піддається як налаштуванню і оптимізації з боку розповсюджувача публікацій, так і контролю з боку модераторів онлайн-платформ.

З огляду на величезне накопичення запасів наукових знань та інформаційного ресурсу сучасна наукова бібліотека є перспективним гравцем в інтернет-просторі і, виходячи з власних можливостей також може скористатися досвідом і інструментами та застосувати на практиці ті знання, якими користуються інші учасники інформаційного поля. Правильне і своєчасне використання мультимедійних технологій дозволяє досягти основної мети розповсюджувачем інформації. Тобто, як ознайомити репечента з інформацією на сторонній онлайн-платформі, так і перевести його на свій основний сайт за посиланням, розміщеним у повідомленні.

Бажаний ефект може бути досягнутим за допомогою розгляду сукупності всіх чинників, а також комбінацій платформ поширення інформації.

Отже, сучасна бібліотека бере активну участь в житті суспільства і повинна бути цікавою для широкого кола користувачів. З огляду на величезну наукову та культурну діяльність бібліотеки як соціального інституту, а також за наявності доступних комунікаційних інструментів, вона покликана зіграти важливу роль у популяризації науки в сучасному суспільстві.

UDC 02:004

Sergii Holovakha,

ORCID 0000-0002-6676-093X,

Junior Research Associate,

Department of Science Publications,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: holovakha@gmail.com

**TECHNOLOGIES OF WIDE AND TARGETED REACHING
OF ONLINE AUDIENCE FOR POPULARIZATION
AND DISSEMINATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE**

Communication technologies that contribute to the dissemination of scientific knowledge and coverage of libraries on the basis of the library site and social networks are analyzed.

Keywords: Internet traffic, targeting, multimedia, online platform.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:001.89]-043.86

Горєва Вікторія Володимирівна,

ORCID 0000-0003-1383-7013,

кандидат історичних наук,

вчений секретар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: horeva@nbuv.gov.ua,

Кулаковська Тетяна Леонтіївна,

ORCID 0000-0002-2108-3285,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна,
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: СКЛАДНИКИ, НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

На прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розглянуто питання формування та розвитку наукового потенціалу як ключового показника розвитку установи.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, складники наукового потенціалу.

Статус Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі НБУВ) як потужної наукової установи підтверджено результатами державної атестації 2020 р., відповідно до яких НБУВ віднесено до найвищої першої класифікаційної групи за науковим напрямом соціогуманітарних наук як установу-лідера, що демонструє високий науковий потенціал та ефективно його використовує для подальшого розвитку, інтегрована у світовий науковий простір, має високий рівень отриманих результатів діяльності, визнання в Україні та світі (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2020/Derzhavna%20atestatsiya%20naukovykh%20kadriv/ProtokRishenZasidKomisiyi.pdf>).

Таким чином, ключовим показником розвитку НБУВ як наукової установи є, насамперед, стан наукового потенціалу та його складників: кадрового, фінансового, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення, результатів виконання наукових робіт, видавничої діяльності, публікаційної активності. Вітчизняні вчені визначають поняття «науковий потенціал», зокрема, як систему продукування наукових знань, яка охоплює такі складники: чисельність наукового персоналу і резерв кадрів; кваліфікаційний склад працівників та його відповідність вимогам щодо розв'язання завдань соціально-економічного розвитку; аспірантуру і докторантуру; організаційну структуру наукового колективу та його рівень; фінансові ресурси, які спрямовуються на розвиток наукових досліджень, матеріально-технічну та наукову інфраструктури; інформаційне забезпечення науки; ефективність використання

одержаних результатів у різних сферах діяльності (Ситник Й.С. Розвиток наукового потенціалу України як передумова інтелектуалізації економіки та менеджменту. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2013. С. 76–86).

Виходячи з вищезазначеного, розглянемо деякі з основних складників наукового потенціалу НБУВ та напрями їх подальшого розвитку.

Кадрове забезпечення. У НБУВ сформовано чітку систему розвитку кадрового потенціалу. Підготовка наукових кадрів здійснюється через аспірантуру (з 1993 р.), докторантуру (з 2014 р.), захист кандидатських та докторських дисертацій у спеціалізованій вченій раді та поза її межами, отримання вчених звань відбувається відповідно до пріоритетів діяльності НБУВ як наукової установи, представленої різними напрямами в галузі історії, теорії і практики діяльності бібліотечних установ, у межах виконання бібліотекою своїх національних та наукових функцій (Онищенко О. С., Дубровіна Л. А. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018) 1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського у 1993–2010 рр. Бібліотечний вісник. 2018. № 2. С. 48–58). На кінець 2020 р. в Бібліотеці працювало 782 (без сумісників) особи, у тому числі 283 наукових працівники, з яких 17 осіб мали учений ступінь доктора наук, 110 осіб – кандидата наук, 156 – без ученого ступеня (Звіт про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020 р. Київ, 2021. 130 с. Поточний архів ученого секретаря НБУВ).

Упродовж останнього десятиріччя збереглася тенденція щодо збільшення кількості наукових працівників відносно загальної кількості працівників, які забезпечують наукову та бібліотечно-інформаційну діяльність НБУВ, зокрема: від 31% у 2011 р. до 43% у 2020 р. Високий освітній і професійний рівень має персонал, який здійснює бібліотечно-інформаційне обслуговування та довідково-бібліографічну роботу (вища освіта, багаторічний досвід роботи за фахом, постійне підвищення кваліфікації тощо). Науковий та фаховий рівень співробітників НБУВ обумовлює їхню участь у діяльності урядових експертних рад, міжнародних і вітчизняних комісій, робочих груп, зокрема, з оцінювання ефективності діяльності

наукових установ, робочих груп із розроблення нормативно-правової бази розвитку бібліотечно-інформаційної галузі тощо.

Пріоритетом кадрової політики НБУВ є збереження та ефективно відтворення кадрового потенціалу, подальший розвиток провідних наукових шкіл бібліотеки, створення належних умов для залучення і закріплення вчених молодого і середнього покоління, створення реальних умов для їх наукового і кар'єрного зростання, підвищення соціального забезпечення і статусу їхньої праці, підтримка наукової мобільності, публікаційної активності.

Науково-дослідна робота та впровадження результатів. НБУВ є єдиною профільною науково-дослідною установою Національної академії наук України, яка спеціалізується на системних фундаментальних та прикладних дослідженнях наукової та культурної спадщини, формуванні та організації ефективного використання національних наукових та освітніх інформаційних ресурсів; проблемно-орієнтованих бібліографічних базах даних, повнотекстових ресурсах історико-культурної рукописної та книжкової спадщини, національної бібліографії, української книги, періодики, інформаційно-аналітичних видань, системи соціальних комунікацій, збереження бібліотечних фондів, що становлять національне надбання України. Результати науково-дослідної роботи НБУВ широко використовуються в освітній, соціальній, культурній та інших сферах діяльності суспільства.

Зауважимо, що при фінансуванні наукових досліджень, які проводяться в НБУВ, необхідно враховувати їхню суспільну та державну значущість, фундаментальний характер, що не розраховано на швидкий економічний результат. Відповідно до Статуту, НБУВ є бюджетною неприбутковою науковою установою, фінансується за кошти Державного бюджету України. Найбільшою загрозою для її функціонування є постійне недофінансування з боку держави. Отже, обов'язковою умовою розвитку наукового потенціалу НБУВ є відповідне базове фінансування та залучення додаткових джерел фінансування науково-дослідних проєктів за рахунок розширення частки програмно-цільової, конкурсної та госпдогвірної тематики, активного використання можливостей міжнародних наукових програм, проєктів, грантів; зростання обсягів наукових та експертних послуг.

Зазначимо, що рівень наукового потенціалу НБУВ, який сформовано в результаті багатогранної діяльності бібліотеки,

залежить не лише від структури, кадрового потенціалу, фінансового, науково-інформаційного і матеріально-технічного забезпечення діяльності, а й від оптимальної організації функціонування установи як наукової системи, від цілеспрямованої ефективної взаємодії всіх її складових.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:001.89]-043.86

Viktoriia Goreva,

ORCID 0000-0003-1383-7013,

Candidate of Historical Sciences,

Scientific Secretary,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: horeva@nbuv.gov.ua,

Tetiana Kulakovska,

ORCID 0000-0002-2108-3285,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department Of Scientific And Methodical Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

**SCIENTIFIC POTENTIAL OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE: COMPONENTS, DIRECTIONS OF
DEVELOPMENT**

On the example of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine the issue of formation and development of scientific potential as a key indicator of the development of a scientific institution is studied.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, components of scientific potential.

УДК 027.021(477.54-25)

Гуменчук Василь Володимирович,

ORCID 0000-0001-8397-7631,

аспірант кафедри інформаційних технологій,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: oitscrazy@gmail.com

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕКАХ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕРМІНА

Висвітлено трактування дефініції «мультимедійні технології» в інформаційно-бібліотечній сфері як базової категорії сучасної бібліотечної практики з позицій термінологічного і функціонального підходу.

Ключові слова: мультимедійні технології, бібліотека, бібліотечна справа.

У час, коли людство переживає стадію інформаційної революції, інтеграція історико-культурних надбань та науково-освітніх досягнень України у світовий інформаційний простір, конкуренція на ринку інформаційних послуг спонукає вітчизняні бібліотеки до опанування найновіших досягнень та запровадження інноваційних технологій. Мультимедіа – це очевидний символ сьогодення, невід’ємний атрибут цифрового світу, якісна характеристика прогресуючого бізнесу, істотна візитівка успішного мешканця планети Земля.

Об’єктом нашого дослідження є сутнісні функціональні й значеннєві властивості терміна «мультимедійні технології».

Клієнтоорієнтованість сучасної бібліотеки, як носія історичної пам’яті, реалізовується у розширенні спектра її функціональних завдань. Інформаційно-комунікаційну діяльність книгозбірні, якій притаманна мультиплатформність та конкурентоздатність, активно актуалізують наукоємні технології, оптимізуючи процеси і методи інформаційно-бібліотечного обслуговування, модернізуючи електронні сервіси і трансформуючи традиційні послуги. Останніми роками бібліотечні працівники активно послуговуються терміном «мультимедійні технології», вкладаючи у його зміст різні смисли, з одного боку, розуміючи як програму-оболонку і продукт, а з іншого – фактично трактуючи як *edutainment* (об’єднання освіти і розваг), тобто наочність опановуваного матеріалу через розширення можливостей доступу. При цьому мультимедійні технології найефективніше впливають на споживача інформації, як читача, користувача, слухача, глядача чи учасника під час залучення спектра програмних і технічних засобів. Загалом мультимедійні технології у бібліотеках використовуються в аналоговому та цифровому форматах.

Варто наголосити, що у проблемному полі фахового дискурсу цей термін у бібліотечній царині ще не має унормованого однозначного визначення. Використання термінологічного підходу до його дослідження і, відповідно, методу рекурсії дозволило запропонувати авторське розуміння терміна «мультимедійні технології» у бібліотечно-інформаційній сфері у контексті актуальних теоретико-поняттєвих парадигм, враховуючи тенденції розвитку дійсності та потреби наукової практики. Здійснений аналіз останніх досліджень засвідчив відсутність дискусійності щодо питання висвітлення змісту і сутності терміна «мультимедійні технології» українськими теоретиками і практиками бібліотечної справи, де послуговуються визначенням з комп'ютерних наук.

Мультимедіа (англ. multiple – різноманітне, багаточисленне, medium – середовище, оточення, multimedia – багатоможливість) – це комбінування різних форм представлення інформації на єдиному цифровому носії. Вперше термін «мультимедіа» з'явився ще в 1965 р. для опису проекту «Вибухове Пластикове Неминуче» (Exploding Plastic Inevitable), де було поєднано концерт рок-музики з експериментальними світловими ефектами, фільм і виставу. І з того часу цей термін набув значного поширення у сфері соціальних комунікацій як конкретний інтегрований медійний продукт (електронний журнал – журналістика, електронна книга – видавнича справа, буктрейлер – бібліотечна справа). Лише з 1990-х років термін «мультимедіа» почав вживатися у сьгоднішньому значенні, як поєднання різних способів подання повідомлень, тобто комбінація електронних та інтерактивних медіа (текст, зображення, аудіо і відео).

Отже, мультимедійна технологія (МТ) – це технологія, яка дозволяє за допомогою комп'ютера об'єднувати, обробляти і водночас відтворювати різноманітні типи інформації – текстову, звукову, графічну, анімаційну, музичну, відео тощо. Фундаментальна перевага МТ полягає в активній взаємодії суб'єкта (бібліотекаря, користувача) і об'єкта (інформації, програми, сервісу) з культурною, освітньою, пізнавальною, комунікативною чи іншою метою. Концептуалізація поняття «мультимедійні технології» сприяла формуванню низки термінів (мультимедійні програми, мультимедійні продукти, мультимедійні ресурси), які і зумовили інституціалізацію комплексності МТ. Якщо в комп'ютерних науках дефініція «мультимедійний ресурс» охоплює всі види сигналів, різні середовища, засоби і способи обміну даними, відомостями, то

в інформаційно-бібліотечній сфері, на наше переконання, включає бібліотечний інформаційний ресурс і створений бібліотекою продукт, для прикладу: аудіоресурс у бібліотеках як інклюзивний простір для спілкування та дозвілля – аудіокнижки і підкасти, у перспективі – єдиний національний довідковий біб(веб)ліографічний ресурс.

Застосування функціонального підходу до дефініції «мультимедійні технології» в інформаційно-бібліотечній сфері дозволило виокремити такі рівні: бібліотеки – запровадження інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток матеріальної бази, розширення інформаційного контенту, поширення практики застосування інноваційних технологій у практичній роботі; бібліотекаря – підвищення кваліфікації та набуття нових цифрових компетенцій задля ефективного використання цифрових інструментів; читача – збагачення соціокомунікативного досвіду, адаптація до нової гібридної реальності, підвищення рівня цифрової грамотності.

Отже, залучення термінологічного до поняттєвості семантики і функціонального підходу дозволили дефініцію «мультимедійні технології» в інформаційно-бібліотечній сфері як базової категорії сучасної бібліотечної практики трактувати так: 1) це – технології, які дозволяють за допомогою комп'ютера інтегрувати, обробляти і відтворювати різноманітні типи інформації – текстову, звукову, графічну, анімаційну, музичну, відео тощо; 2) це – дієвий механізм конвергенції єдиного інформаційного ресурсу у консолідований науково-освітньо-культурний простір; 3) фундаментальна перевага МТ полягає в активній взаємодії суб'єкта (бібліотекаря, користувача) і об'єкта (інформації, програми, сервісу) з культурною, освітньою, пізнавальною, комунікативною чи іншою метою; 4) запровадження МТ як важливого складника наповнення сучасного бібліотечно-інформаційного ресурсу у бібліотеках має синергетичний ефект на трьох рівнях: бібліотеки, бібліотечного працівника і користувача інформації.

UDC 027.021(477.54-25)

Vasyl Gumenchuk,

ORCID 0000-0001-8397-7631,

Postgraduate,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oitscrazy@gmail.com

MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN LIBRARIES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL JUSTIFICATION OF THE TERM

The interpretation of the definition of «multimedia technologies» in the information and library as a basic category of modern library practice sphere from the standpoint of terminological and functional approach is highlighted.

Keywords: multimedia technologies, library, library business.

УДК 027.54(55):025.2/.6-048.34:004

Дем'янюк Людмила Миколаївна,

ORCID 00 00-0003-4242-8390,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: mila_dem@ukr.net

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЄКТУ «ОПЕРАТИВНИЙ КАЙДЗЕН» (KAIZEN-E AMALPATI) В РОБОТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

Розглянуто досвід упровадження японської концепції Кайдзен в процесі діяльності Національної бібліотеки та архіву Ірану, охарактеризовано основні поняття філософської практики.

Ключові слова: Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран, інноваційний проєкт, концепція Кайдзен.

Сучасний етап розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран (далі ІРІ) характеризується тим, що для забезпечення високої конкурентоспроможності, оптимізації ефективності діяльності та якості послуг, необхідно максимально усунути витрати у внутрішніх процесах організації шляхом застосування спеціальних підходів в управлінні, заснованих на сучасних технологіях і методах організації виробничої діяльності. Науковці бібліотек зосереджують увагу на інноваційних підходах та методиках, які б вирішували поставлені завдання та впливали б на оптимізацію внутрішніх та зовнішніх форм наукової комунікації. Вагомим кроком у зазначених напрямках стало впровадження у деяких бібліотеках країни, зокрема Національній бібліотеці Ірану, японської

концепції Кайдзен, яка передбачає безперервне удосконалення усіх ланок діяльності організацій, зокрема вдосконалення внутрішніх процесів та підвищення продуктивності праці, застосовуючи систему 5-ти ключових принципів успіху 5 S.

Кайдзен – «безперервне вдосконалення», «поліпшення» або «зміна на краще» (похідне від японських слів *kaï* – зміна, і *дзен* – добре або на краще). Це комплексна концепція, яка охоплює філософію, теорію та інструментарій менеджменту і фокусується на безперервному вдосконаленні процесів виробництва, розробках, допоміжних бізнес-процесах і управлінні, а також усіх аспектах життя організації, дозволяє досягти переваги в конкурентній боротьбі на сучасному етапі.

Варто зазначити, що питання впровадження японської концепції Кайдзен у діяльність іранських бібліотек жваво обговорювалось в Ірані упродовж останніх років. У вересні 2019 р. у Національній бібліотеці та архіві Ісламської Республіки Іран було оголошено про запровадження інноваційного проекту «Оперативний Кайдзен» (*Kaizen-e amaliati*), який базувався на концепції японської філософії Кайдзен. Використання згаданої японської практики означало постійні і щоденні зусилля з пошуку, виявлення та вирішення виробничих і організаційних проблем, усунення недоліків і витрат із залученням усього трудового колективу. Головний принцип полягав у тому, що маленькі зміни дають великі зміни та на відміну від традиційної зосередженості тільки на суттєвих, важливих проблемах Кайдзен був покликаний приділити увагу усім недолікам, важливим як в масштабі усієї бібліотеки, так і дрібним, зосередженим на робочому місці.

Для його успішної підготовки і подальшої реалізації було створено проектно-цільову групу з креативних працівників бібліотеки, які супроводжували б інноваційний процес від ідеї до його реалізації. Для поступового вдосконалення ефективності роботи та зростання кадрового потенціалу співробітникам організації слід було дотримуватися 5-ти основних принципів роботи або ж, іншими словами, 5-ти принципів успіху японської філософії Кайдзен:

1. *Seiri* – сортування.
2. *Seiton* – упорядкування, акуратність, систематизація.
3. *Seiso* – чистота.
4. *Seiketsu* – стандартизація.
5. *Shitsuke* – дисципліна.

Упровадження інноваційної для іранської книгозбірні японської практики Кайдзен мало позитивні результати та сприяло покращенню діяльності у таких напрямках:

- забезпечення постійних поліпшень у всіх аспектах діяльності організації та окремих підрозділів за допомогою внутрішніх резервів, без залучення великих інвестицій ззовні;
- оптимізація виробничих процесів у книгозбірні, зокрема полегшення та пришвидшення їх виконання;
- підвищення якості (товарів, послуг, взаємин, процесів, виконуваних завдань та ін.);
- підвищення ступеня задоволеності користувачів;
- підтримання та поліпшення стандартів діяльності бібліотеки.

Отже, впровадження японської концепції Кайдзен у Національній бібліотеці та архіві Ісламської Республіки Іран здійснило істотний вплив на оптимізацію діяльності усіх ланок організації, засвідчивши, що найбільшої ефективності можна досягти, враховуючи організаційний аспект розвитку. Організаційне навчання, адаптація персоналу до змін, вдосконалення процесів управління та формування сильної корпоративної культури дають змогу створити підприємство майбутнього, цінності якого відповідають вимогам сучасного конкурентного середовища.

UDC 027.54(55):025.2/.6-048.34:004

Liudmyla Demianiuk,

ORCID 0000-0003-4242-8390,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

International Information and Cooperation Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mila_dem@ukr.net

**IMPLEMENTATION OF THE INNOVATIVE PROJECT
«OPERATIONAL KAIZEN» (KAIZEN-E AMALIYATI) INTO THE
WORK OF THE NATIONAL LIBRARY OF THE ISLAMIC REPUBLIC
OF IRAN**

The purpose of this research is to shed light on experience of implementing the Japanese concept of Kaizen in the National Library of Iran. The research findings reveal that the innovative project was performed successfully.

Keywords: Islamic Republic of Iran, National library of Iran, innovation project, Japanese concept of Kaizen.

УДК 027.54(477-25)НБУВ: 027.081:024

Дмитрієва Наталія Вікторівна,

ORCID 0000-0001-9423-0349,

молодший науковий співробітник,

відділ організації та обслуговування основним фондом,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dmytrieva@nbuv.gov.ua

МОНІТОРИНГ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАПИТІВ ЧИТАЧІВ

Проаналізовано результати моніторингу інформаційних запитів читачів на документи з Фонду основного зберігання НБУВ.

Ключові слова: інформаційні запити читачів, попит на видання, категорії читачів, Фонд основного зберігання.

Крім функції збереження фонду як національного, культурного, історичного, наукового надбання, на відділ організації та обслуговування основним фондом покладено функцію бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів. Тому вивчення, аналіз запитів читачів дає можливість з'ясувати, на які видання наявний попит, а періодичний моніторинг читацьких замовлень дозволяє прослідкувати динаміку та тенденції в цьому напрямі, що стане у нагоді при побудові перспективного стратегічного плану Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Моніторинг інформаційних запитів читачів проводився у червні 2021 р. При прийманні документів і відповідей із книгосховища було опрацьовано 1284 читацьких замовлення та проаналізовано за такими параметрами: тематика документів, категорії читачів, шифри спеціальностей читачів, рік видання документів, мова документів, види видань: книжкові видання, періодичні видання. Обробка даних та статистичний аналіз виконувалися за допомогою програми Microsoft Excel.

Тематичний аналіз замовлень засвідчив, що найбільшим попитом користується література гуманітарного профілю – 75% (природничо-технічного – 25%). У дослідженнях 2008–2009 рр., проведеними Л. Беліною, Ю. Голубевим, Л. Коновал, лідером у попиті також були документи гуманітарного профілю, але в іншому співвідношенні: 93% – гуманітарних наук; 7% – природничо-технічних. На першому місці документи з історичних наук (26%

замовлень, 2008–2009 рр. – 10%); на другому – література за напрямками культура, наука, освіта (22% замовлень, 2008–2009 рр. – 9%); на третьому – документи з філологічних наук (11% замовлень, 2008–2009 рр. – 15%), далі – документи з хімічних наук (6% замовлень, 2008–2009 рр. – 1%) та з наук про Землю (5% замовлень, 2008–2009 рр. – 1%). У дослідженнях 2008–2009 рр. лідером у замовленнях була література економічного профілю – 22% (червень 2021 р. – 4%), далі – документи з юридичних наук – 15% (червень 2021 р. – 2%) та філологічних наук.

Аналіз замовлень за категорією читачів виявив: фахівці з науковим ступенем становлять 56,7% замовлень (кандидати наук – 33%, доктори наук – 19,5%, іноземні спеціалісти з науковим ступенем – 4,2%); спеціалісти з вищою освітою – 35,5% замовлень. Проте в дисертаційних дослідженнях 1990-х років (Т. М. Коваль) протилежна статистика: на той час перевагу мали фахівці без наукового ступеня.

Аналіз замовлень за шифрами спеціальностей читачів дещо відрізняється від тематичного спрямування документів. Читачі з гуманітарним профілем становлять 66% замовлень, природничо-технічним – 34%. Найбільше замовлень від читачів історичного профілю – 25%, далі – 13% – читачі з географічним профілем; 11% – читачі із профілем – культура, наука, освіта. Порівняно з даними дисертаційних досліджень (Т. М. Коваль), у 2021 р. кількість фахівців економічної галузі зменшилась у 2,2 рази, філологічних наук зменшилась на 4,6%, юридичних наук зменшилась у 5 разів; кількість фахівців історичного спрямування збільшилась в 5 разів.

Аналіз замовлень за роками видання виявив такі співвідношення: 44% становлять замовлення 1991–2021 рр. (періоду незалежної України) – за 30 років; 42% – замовлення 1918–1990 рр. (періоду СРСР) – за 72 роки; 14% – замовлення до 1917 р. (до революції). Проте в дослідженнях 2008–2009 рр. основна маса (75%) припадала на нові на той час видання (2001–2009).

Аналіз замовлень за мовою документів засвідчив, що 60% становлять замовлення на видання російською мовою, 37% – українською мовою, 3% – іншими мовами. В дослідженнях 2008–2009 рр. майже протилежна статистика: документи видані українською мовою становили 57% замовлень, російською – 32%.

На книжкові видання припадає 64% замовлень, на періодичні – 36%.

Із проаналізованих 1284 замовлень документи було видано на 91% замовлень, незадоволеними залишилось 9% замовлень (відмови – 5%, тимчасово незадоволені – 4%).

Підсумовуючи результати моніторингу інформаційних запитів читачів на документи з Фонду основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, варто констатувати, що лідером порівняно з 2008–2009 рр. залишається література з гуманітарних наук, попит на неї у три рази більший, ніж на літературу з природничо-технічних наук, але збільшився попит на видання з природничо-технічних наук. Спостерігаємо тенденцію збільшення попиту на документи історичного спрямування, напрямів культура, наука, освіта, на документи з хімічних наук та хімічної технології, на документи з наук про Землю та тенденцію зменшення попиту на юридичну, економічну літературу, документи з філософських наук та психології. Іде тенденція зменшення попиту на нові видання, хоча вони також затребувані. Значною мірою це пов'язано зі збільшенням попиту на літературу, яка відсутня в інтернет-просторі (до 1917 р. та 1918–1990 рр.). Наявна деяка невідповідність у відсотковому співвідношенні фаху читачів та тематики замовлених ними документів, що може свідчити як про різноплановість інтересів читачів, так і про інтеграцію наук, про потребу читачів вивчати суміжні науки, а також про необхідність працювати в інших сферах не за основним профілем. Документи з Фонду основного зберігання найбільш затребувані як кандидатами та докторами наук, так і спеціалістами з вищою освітою. Порівняно з даними дисертаційних досліджень 1990-х років (Т. М. Коваль) відсоток читачів із науковим ступенем збільшився та став переважним. Збільшився попит на російськомовні видання порівняно з 2008–2009 рр., що значною мірою пов'язано зі збільшенням замовлень видань періоду СРСР та дореволюційного періоду, де переважали російськомовні видання.

Введення електронного замовлення документів у відділі організації та обслуговування основним фондом, яке планувалося вже декілька років, але не було реалізовано з різних причин, зробило би можливим віддалене замовлення основної маси документів, що, крім економії часу і сил читачів, стало найбільш актуальним у період карантинних заходів, спричинених COVID-19. Крім того автоматично створилася б база даних інформаційних запитів читачів,

що значно полегшило б аналіз замовлень за різними параметрами та періодами та зробило би цей моніторинг більш продуктивним.

UDC 027.54(477-25) NLUB: 027.081:024

Natalia Dmytrieva,

ORCID 0000-0001-9423-0349,

Junior Research Associate,

Department of Organization and Maintenance of Main Storage Fund,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytrieva@nbuv.gov.ua

MONITORING OF READER'S INFORMATION REQUESTS

The results of monitoring readers' information requests for documents from the Main Storage Fund of the VNLU.

Keywords: information requests of readers, monitoring of readers orders, demand for publications, categories of readers, Basic Storage Fund.

УДК 016:[94:323.272](477)»1917/1921»

Добко Тетяна Василівна,

ORCID 0000-0002-5993-7856,

доктор наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

завідувачка відділу науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dobko@bigmir.net

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ПРИСВЯЧЕНІ 100-РІЧЧЮ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Проаналізовано бібліографічні посібники та електронні інформаційні ресурси з історії Української революції (1917–1921), оприлюднені в Україні упродовж 2017–2020 рр. Представлено актуальні бібліографічні посібники, підготовлені до 100-річчя Української революції.

Ключові слова: українська історична бібліографія, Українська революція (1917–1921), Україна, електронні ресурси, бібліографічні покажчики.

За роки незалежності України значно зросла кількість наукових праць, які неупереджено, без ідеологічних обмежень, на новій джерельній базі розглядають історичний процес, визначні віхи

і постаті в історії держави. Це водночас розширило джерельну базу бібліографування з цієї тематики. Відзначення на державному рівні 100-річчя Української революції (1917–1921) активізувало діяльність бібліотек щодо підготовки різноманітних бібліографічних посібників на цю тему. Важливо проаналізувати підготовлені і видані бібліографічні покажчики та електронні інформаційні ресурси, вивчити стан бібліографічного забезпечення означеної тематики.

Сприяли бібліографічній діяльності бібліотек у цьому напрямі урядові документи щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. та вшанування пам'яті її учасників. Останніми роками активно формуються й наповнюються бібліографічні й повнотекстові електронні ресурси і цифрові колекції. Провідні бібліотеки України створюють на своїх сайтах книжкові колекції й тематичні добірки, організовують електронні книжкові виставки, присвячені Українській революції. Національна історична бібліотека України веде і наповнює базу даних «Українська революція 1917–1921 років: джерела та матеріали», тематична добірка «Українська революція (1917–1921 рр.)» формується у межах електронної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) «Україніка» (Ukrainica). Аналогічне зібрання найважливіших збірників документів, монографічних досліджень, які розкривають цей історичний період, а також діяльність видатних політичних, громадських та культурних діячів, котрі брали активну участь у національно-культурному відродженні України, представлено в окремій колекції «Українська революція (1917–1921 рр.)» електронної бібліотеки «Культура України» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Меморіальний інтегрований електронний архів Михайла Грушевського (Mykhailo Hrushevsky Digital Archives), який є результатом спільних зусиль та співпраці багатьох учених і дослідників – українських істориків, історіографів, літературознавців, архівістів, музейних працівників, бібліографів різних установ та організацій, представлено на порталі НБУВ.

Найповнішими на сьогодні є бібліографічний покажчик НБУВ «Українська революція і державність (1917–1921 рр.)» (Київ, 2018), електронна версія якого представлена для користувачів на вебпорталі бібліотеки, а друковане видання нині готується до друку. Покажчик фактично продовжує попередній «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (Київ, 2001), підготовлений

бібліографами цієї ж бібліотеки, і включає літературу, яка вийшла упродовж 2001–2018 рр. (6614 бібліографічних записів).

Показчики «Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» та «Український історичний журнал» (1991–2016)» (Київ, 2018) та «Історія України у спогадах і щоденниках. Українська революція (1917–1921)» (Київ, 2020) – підсумок бібліографічних досліджень фахівців Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

До 100-річчя Української Центральної Ради вийшов бібліографічний показник «Українська Центральна Рада як чинник національної державності» (Запоріжжя, 2017), підготовлений фахівцями Наукової бібліотеки Запорізького національного університету. Показник «Буковинському вічу – 100 років (1918–2018)» (Чернівці, 2018) підготовлено бібліографами Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені М. Івасюка. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Франка видала бібліографічний показник «ЗУНР: історія, постаті, чин» (Івано-Франківськ, 2018).

Побачили світ краєзнавчі тематичні показники, які відображають революційні події в регіонах. Цінним внеском у розвиток бібліографії з цієї тематики є показник «Черкащина у вогні революції 1917–1921 років» (Черкаси, 2017), укладений фахівцями Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка, а також рекомендаційний бібліографічний показник «Січеславщина в огні та бурі революції 1917–1921 рр.» (Дніпро, 2017) Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, біобібліографічний довідник «Коли кривавивсь і хитався світ: українські літератори на сторінках Одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років» (Одеса, 2019).

Підготовлено науково-допоміжні, рекомендаційні бібліографічні показники та списки літератури, які висвітлюють питання Соборності України: «Акт Злуки: уроки минулого і завдання сьогодення» (Івано-Франківськ, 2018), «Акт Злуки УНР і ЗУНР та втілення ідеалу Соборної України» (Харків, 2019), «Соборність України: минуле, сучасне, майбутнє» (Запоріжжя, 2019), «Від Акту Злуки до Дня Соборності» (Львів, 2019), «День Соборності: від мрії до дійсності» (Київ, 2019) тощо.

З нагоди відзначення 100-річчя національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. освітянські бібліотеки Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України підготували електронні книжкові виставки, уклали бібліографічні посібники різних жанрів, присвячені революційним подіям. Зокрема рекомендаційний бібліографічний покажчик «Україна в революційну добу» (Кривий Ріг, 2017) підготовлено за фондами бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету. Також покажчики висвітлюють подвиг героїв Крут – «Крути: крок у безсмертя» (Дрогобич, 2018), «Подвиг в ім'я України» (Запоріжжя, 2018). Видано біобібліографічні посібники, присвячені В.К.Винниченку, Я. В. Гальчевському, О. І. Степанів-Дашкевич, Г.Й.Коссаку, С. В. Петлюрі та іншим.

Отже, тематика національно-визвольних змагань українського народу знаходить своє відображення в електронних інформаційних ресурсах та бібліографічних посібниках різних форм і жанрів. Упродовж 2017–2020 рр. в Україні було видано тематичні бібліографічні посібники, що висвітлюють Українську революцію, Українську Народну Республіку, Центральну Раду, питання соборності українських земель, національно-державного будівництва, а також біобібліографічні покажчики на честь видатних історичних діячів. Відбулися якісні зміни у науково-методичних та методологічних засадах бібліографування інформації з історії України. Однак підготовлені покажчики та електронні ресурси мають становити комплекс взаємопов'язаних джерел, які багатоаспектно, ретроспективно і з належною повнотою розкривають документний потік з історії національно-визвольної боротьби українського народу. Важливо повернути в науковий і суспільний інформаційний обіг імена всіх творців Української держави, видатних діячів та учасників Української революції, несправедливо викреслених з української історії, забутих або ще невідомих. В умовах розвитку інформаційного суспільства зростає значимість бібліографічних джерел, насамперед покажчиків, як незмінних фахових навігаторів у дослідницькій діяльності вчених, викладачів, аспірантів та студентів.

UDC 016:[94:323.272](477)»1917/1921»

Tetiana Dobko,

ORCID 0000-0002-5993-7856,

Doctor of Science in Social Communications,

Senior Research Associate,
Head of the Department of Scientific and Bibliographic Information,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dobko@bigmir.net

**BIBLIOGRAPHIC INDEXES AND ELECTRONIC INFORMATION
RESOURCES DEDICATED TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE
UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)**

The materials analyzed concern bibliographic manuals and electronic information resources on the history of the Ukrainian revolution (1917–1921), published in Ukraine during 2017–2020. Current bibliographic manuals prepared for the 100th anniversary of the Ukrainian revolution are presented.

Keywords: Ukrainian historical bibliography, Ukrainian revolution (1917–1921), Ukraine, electronic resources, bibliographic indexes.

УДК 025.5-024.87:[001.89:004.9]

Єфимич Надія Михайлівна,

ORCID 0000-0001-7685-1360,

молодший науковий співробітник,

сектор картографічних видань,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: maraty50@ukr.net

**ОПТИМІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННОГО ОПИСУ
КАРТОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто науково-методичні засади електронного опису картографічних видань НБУВ у контексті дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Ключові слова: картографічні документи, електронний опис, цифрові колекції карт.

Одним із головних завдань, що вирішує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), є забезпечення доступу користувачів до наукових знань, у тому числі, картографічного спрямування. Спеціалізований картографічний фонд НБУВ акумулює у собі широкий спектр науково-дослідницьких, пошуково-інформаційних, загальноосвітніх, туристично-екскурсійних та інших

читацьких запитів. Як специфічний вид видань, картографічні документи (атлас, карта, глобус, план, діаграма тощо) мають особливості бібліографічного опису, що залежать від формату картографічного видання; техніки його виготовлення; стану збереження; присутності додаткових елементів (печатки, штампи, екслібриси, написи, автографи, наклейки тощо).

Для оптимізації електронного опису картографічних видань розроблено багатомовний електронний варіант таблиць територіальних типових поділів (ТТП) (українська, російська, англійська мови). На основі конвертованих таблиць організовано авторитетний файл «Алфавітно-предметний покажчик ТТП», в якому забезпечено можливість багатомовного пошуку та розширений формат перегляду авторитетних записів, котрий підключено до робочого аркуша каталогізатора як довідковий засіб та засіб введення класифікаційних індексів. Він також використовується каталогізаторами для оперативного редагування, поповнення і прийняття методичних рішень.

Паралельно із класифікаційними індексами є можливість супроводжувати електронний опис географічними рубриками, які структуровані згідно з вимогами до авторитетних файлів географічних назв: країна, штат / регіон, населений пункт, інший географічний об'єкт, тип географічного об'єкта, хронологічний підзаголовок, різночитання назви. Реалізовано підтримку і редагування авторитетного файлу безпосередньо під час каталогізації картографічних видань.

Файл предметних рубрик «Картографічні видання» слугує для позначення видового складу картографічних документів та формування тематичних картографічних колекцій. Задля повноцінного представлення картографічних видань бібліографічна інформація супроводжується ілюстративним матеріалом.

Для опису стародрукованих та рукописних карт обов'язковим є зазначення маргіналій та особливостей примірника: автографів, екслібрисів, печаток, штамів, наліпок, написів та інших особливостей картографічних документів. Основою для ведення баз даних (БД) сучасних картографічних видань, стародрукованих та рукописних карт, електронної колекції карт є робочий аркуш.

БД рукописних та стародрукованих картографічних видань (XVI–XVIII ст.) відображає унікальну колекцію картографічних документів єдиного в Україні спеціалізованого депозитарного фонду

картографічних видань, який налічує близько 50 тис. одиниць зберігання. У його складі – рідкісні видання, починаючи з XVI ст.; вітчизняні, зарубіжні (багатьма мовами світу), різні за тематикою, призначенням та поліграфічним виконанням атласи; одно- та багатоаркушеві карти; плани, картосхеми, пояснювальні записки, покажчики та інші додатки до картографічних творів.

Результатом опрацювання метаданих картографічних документів стали онлайн-публікації БД «Картографічні видання», «Рукописні карти», «Стародруковані карти», «Електронна колекція карт» на сторінках інформаційного ресурсу «Історико-культурні фонди НБУВ» (<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/fond/sk/ires.html>).

Додаткові лінгвістичні переваги тематичного пошукового інтерфейсу надає безкоштовне користування сервісом Google Translate, який пропонує швидкий автоматичний переклад вебсторінок багатьма мовами світу. Для того, щоб відшукати картографічні документи, які стосуються, наприклад, міста Київ, користувач у полі запиту «Ключові слова» може набрати «Київ» і отримати у відповідь добірку лише із 12 документів. Для продовження пошуку користувачеві достатньо натиснути географічну рубрику в англійській транслітерації «Kyiv», і він отримує добірку необхідної літератури всіма мовами із фонду НБУВ (у цьому випадку добірка нараховує понад 650 документів). Надалі є можливість уточнити запит – шукати у знайденому.

На вебсторінці сектору картографічних видань на сайті НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/node/73>) для користувачів представлена інформація про картографічний фонд і колекції, читальну залу картографічних видань, довідково-бібліографічний апарат, БД, електронні картографічні виставки і колекції. Тут також є інформація про нові надходження до картографічного фонду та підручного фонду читальної зали, який вміщує книги, довідники, енциклопедичні та періодичні видання з географії, геології, геодезії, геофізики та картографії.

Картографічні видання є одним із видів документів, що поповнюють електронний фонд оцифрованих видань НБУВ. Бібліографічні описи БД «Електронна колекція карт» становлять основу для формування метаданих цифрових картографічних ресурсів. Певні труднощі, пов'язані з підготовкою цифрового картографічного матеріалу, виникають у випадку відсутності широкоформатних сканерів. Тому співробітниками сектору

картографічних видань започатковано створення колекції фрагментів зображень картографічних видань для найбільш цінних, унікальних примірників, які у подальшому будуть поєднані у віртуальну експозицію.

Отже, комплексний підхід до електронного опису картографічних видань сприятиме оперативному задоволенню різноманітних інформаційних потреб користувачів НБУВ, як тих, хто звик працювати з традиційними паперовими документами, так і тих, хто віддає перевагу цифровим ресурсам, використовуючи їх в режимі онлайн.

UDC 025.5-024.87:[001.89:004.9]

Nadiia Yefymyshch,

ORCID 0000-0001-7685-1360,

Junior Research Associate,

Sector of Cartographic Publications,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: maraty50@ukr.net

**OPTIMIZATION OF ELECTRONIC BIBLIOGRAPHY DESCRIPTION
CARTOGRAPHIC EDITIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

Scientific and methodical bases of formation of electronic cartographic resources are considered and analyzed: EK and DB of cartographic materials, electronic and digital collections of maps and way of its use in the context of remote library and information service of VNLU.

Keywords: electronic cartographic resources, bibliography of cartographic editions, digital collections of maps.

УДК 02:930.25]-044.247

Збанацька Оксана Миколаївна,

ORCID 0000-0003-0413-7576,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,

професор, кафедра інформаційних технологій,

факультет кібербезпеки та інформаційної політики,

Київський національний університет культури і мистецтв,

головний бібліотекар,

відділ лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: ZbanatskaO@i.ua

ІНТЕГРАЦІЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В НАУКОВІЙ ДИСЦИПЛІНІ «ДОКУМЕНТНА ЕВРИСТИКА»

Розглянуто основні принципи інтеграції та диференціації наук, зокрема бібліотекознавства та документознавства в науковій дисципліні «Документна евристика».

Ключові слова: бібліотекознавство, документознавство, документна евристика, інтеграція.

Весь світ знаходиться в постійному розвитку, в усіх сферах суспільного життя відбуваються інтеграційні процеси, які є поштовхом для появи чогось нового. Накопичені знання потребують постійного оновлення, і цьому сприяють інтеграція та диференціація наук. Ці процеси відбуваються постійно. Під інтеграцією розуміють загальний і багатогранний процес об'єднання (поєднання, взаємопроникнення, синтезування) будь-яких елементів (частин) в одне ціле, вивчення одних і тих же об'єктів у різних аспектах.

На думку О. Маланчук-Рибак, у пізнанні відбувається діалектична взаємодія двох протилежних процесів – диференціації (виокремлення нових наукових дисциплін) та інтеграції (синтезу знань, об'єднання кількох наук – найчастіше в дисципліні, котрі перебувають «на межі»). Залежно від етапу, на якому перебуває розвиток науки, переважає або диференціація (особливо у час виникнення і початкового розвитку), або ж інтеграція (найчастіше у час зрілої науки).

Упродовж усієї історії науки взаємодіяли дві тенденції, які доповнювали одна одну – до поглиблення спеціалізації й посилення прагнення до інтеграції. Одночасно з диференціацією науки, її поділом на спеціалізовані дисципліни відбувається й її поступова інтеграція, яка ґрунтується на поєднанні наукових методів, ідей та концепцій. До найважливіших наслідків інтеграції науки належать спрощення оброблення і пошуку інформації, звільнення її від надлишку методів, моделей та концепцій. Головним шляхом інтеграції є формування «міждисциплінарних наук», які пов'язують традиційні спеціальності й завдяки цьому уможливають

виникнення універсальної науки, покликаної створити своєрідний каркас, який об'єднував би окремі науки в єдине ціле.

Інтеграція наук полягає у виробленні та затвердженні єдиної термінології, складанні загальних та спеціальних рубрикаторів, тезаурусів, використанні методів одних наук в інших та ін.

Інтеграція наук означає об'єднання раніше далеких дисциплін. Уже давно відзначено, що вражаючі та принципово нові результати отримують саме на межі наук. Інтеграції піддалося багато наукових напрямів і дисциплін. Не залишилися осторонь науки документально-комунікаційного циклу, зокрема, бібліотекознавство та документознавство.

Бібліотекознавство та документознавство є самостійними науковими дисциплінами і водночас взаємопов'язані між собою. В «Енциклопедії сучасної України» бібліотекознавство тлумачиться як «комплексна соціогуманітарна наука про закономірності формування, розвитку і функціонування бібліотек, історію та зміст документних джерел» (Онищенко О. С., 2006). Пошук джерел у фондах бібліотек та обслуговування ними користувачів тільки побічно розглядається в бібліотекознавстві. Документознавство – «наука, що комплексно вивчає характеристики документів, процеси їх створення, зберігання та функціонування». Зокрема, загальне документознавство «ґрунтується на ширшому, порівняно з традиційним, трактуванні поняття «документ», внаслідок чого відображає більш загальні підходи до аналізу його характеристик», ... існує у вигляді теоретичних конструкцій, сукупностей поглядів і може розглядатися як певна галузь знань для наук документально-комунікаційного циклу» (Кулешов С. Г., 2006).

Міждисциплінарний аналіз бібліотекознавства та документознавства, дозволив синтезувати знання щодо понять «документ», «пошуковий образ документа», «документальний пошук» тощо та виокремити самостійний науковий напрям «документну евристику».

Документна евристика спрямована на виявлення будь-яких носіїв інформації та введення їх в науковий обіг. Вона поділяється на архівну, бібліографічну, джерелознавчу та ін. При цьому кожна з них належить до своєї галузі наукових знань, сприяючи їх інформаційному забезпеченню: архівна евристика – частина архівознавства, бібліографічна – частина бібліографії, джерелознавча – частина джерелознавства.

Документна евристика акумулює знання про типи та види документів, їхнє місцезнаходження, надає орієнтири щодо їх розшукування з урахуванням інформаційних потреб споживачів.

Документна евристика є комплексною системою знань, науковим напрямом, що вивчає теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади.

До найголовніших особливостей появи документної евристики належать:

- здобуті знання в бібліотекознавстві та документознавстві щодо документального пошуку не зруйнувалися, а інтерпретувалися у контексті нового їх розуміння;

- відповідно до нових уявлень, на ґрунті вже існуючих відбулося нове тлумачення раніше здобутих знань, адже в наявній інформації давно визрівали елементи нового;

- перспективними для науковців є дослідження питань документального пошуку.

UDC 02:930.25]-044.247

Oksana Zbanatska,

ORCID 0000-0003-0413-7576,

Doctor of Sciences in Social Communications,

Associate Professor,

Professor, Department of Information Technologies,

Faculty of Cybersecurity and Information Policy,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Chief Librarian,

Department of Linguistic Support Of Information Search Systems,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ZbanatskaO@i.ua

INTEGRATION OF LIBRARY SCIENCE AND DOCUMENT SCIENCE IN SCIENTIFIC DISCIPLINE «DOCUMENTARY HEURISTICS»

The basic principles of integration and science differentiation. In particular, library science and document science in scientific discipline «document heuristics».

Keywords: library science, document science, documentary heuristics, integration.

УДК 81'374.2-029:[02:001.4]

Зоріна Наталія Євгенівна,

ORCID 000-0001-7627-7805,

науковий співробітник,

відділ науково-освітніх інформаційних ресурсів,

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: n.zorina@i.ua

РОЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розглянуто питання використання термінологічних фахових словників як ефективного засобу оволодіння фаховою термінологією і формування термінологічної компетентності бібліотечних працівників.

Ключові слова: термінологія, термінологічний словник, термінологічна компетентність, професійне мовлення, бібліотечно-інформаційна термінологія.

Важливим чинником професіоналізму фахівців бібліотечно-інформаційної галузі є знання сучасної галузевої термінології і володіння нею на високому професійному рівні. Активне впровадження інформаційних технологій і засобів у процеси бібліотечної роботи, переорієнтування діяльності бібліотек на електронне середовище, вплив процесів інтеграції та міжнародної співпраці на стан бібліотечно-інформаційної сфери в Україні призвели до відповідних змін у термінології й поповнення галузевої термінології новими термінами. Знання наукової та фахової термінології є важливим чинником професіоналізму фахівця.

Питання сучасної фахової термінології, розвитку понятійного апарату бібліотекознавства та бібліографознавства посідають важливе місце у наукових дослідженнях ДНПБ України ім. В.О.Сухомлинського. Науковий інтерес до питання термінологічної компетентності бібліотечних фахівців, зокрема ролі термінологічних словників у процесі її формування, пов'язаний із завданням створення довідкового видання «Каталогізування документів: короткий термінологічний словник», що є складником виконання наукового дослідження «Інформаційні ресурси освітянських бібліотек у розвитку педагогіки, психології та освіти»

(2020–2022; науковий керівник – Л. О. Пономаренко, кандидат наук із соціальних комунікацій). Особливу роль у формуванні професійно-мовленнєвої компетентності бібліотечних фахівців, їх термінологічної грамотності відіграють фахові термінологічні словники – у навчальній, професійній, науково-дослідницькій діяльності, у процесі професійного саморозвитку. Використання галузевих словників допомагає вдосконалювати культуру професійного мовлення фахівців, а також впливає на розвиток загальної культури мовлення. Формування культури професійного мовлення, термінологічної компетентності є актуальною проблемою професійної підготовки фахівців бібліотечної галузі. Поняття «професійно-термінологічна компетентність» визначають як досконале знання фахової термінології і вільне володіння нею на високому професійному рівні, здатність коректно й доречно використовувати термінологію у професійному спілкуванні, у виробничій і науковій діяльності, в усному й писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог. Спеціальні галузеві терміни становлять понад 60% професійної лексики фахівця, решту посідає загальнонаукова термінологія та загальноповсякденні лексеми (Стасюк Т. В. Мовно-професійна компетентність/термінологічна компетентність у розрізі соціолінгвістики. Дослідження з лексикології і граматики української мови. 2014. Вип. 15. С. 153–161). Термінологічні словники є найважливішим засобом опису певної терміносистеми. Вони не просто фіксують сукупність термінів певної науково-виробничої сфери, вони показують системний характер термінології як логічно організованої системи, сприяють вивченню і розумінню системних зв'язків у термінології. Змістове наповнення кожного терміна впливає на зміст процесів, дій, засобів, методів тощо, які описані за допомогою цих термінів, отже точне й чітке визначення термінів є важливим чинником їх правильного розуміння і застосування. Професійна комунікація потребує глибокого розуміння змісту і сутності використовуваних термінів, точності й коректності використання спеціальної фахової термінології. Формування системи загальних і професійних знань майбутнього фахівця починається саме з ознайомлення з термінами відповідної галузі науки, опанування термінологією обраної професії, оволодіння навичками професійного мовлення. Опанування фаховою термінологією полягає не лише у запам'ятовуванні термінів і засвоєнні їх значення, це –

сприйняття термінології як системи, розуміння місця і ролі кожного терміна в цій системі для визначення професійних понять, явищ і дій, відчуття взаємозв'язку між окремими термінами і їх взаємодії. У цьому сенсі можливості використання словників для оволодіння фаховою лексикою є достатньо широкими: від засвоєння фахової термінології загалом до поглибленого вивчення термінів і розуміння термінології як упорядкованої системи.

Отже, використання фахових термінологічних словників має широкий спектр можливостей на всіх етапах навчання і професійної діяльності, а також для самостійної роботи у процесі професійного самовдосконалення: допомагає вирішувати проблеми, пов'язані з питаннями опанування науковою та фаховою термінологією, вироблення навичок коректного вживання як загальнонаукових, так і спеціальних термінів, розширенню й збагаченню словникового запасу, засвоєнню нових знань.

UDC 02:001.4](477)

Nataliya Zorina,

ORCID 000-0001-7627-7805,

Research Associate,

Department of Scientific and Educational Information Resources,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: n.zorina@i.ua

THE ROLE OF TERMINOLOGICAL DICTIONARIES IN THE PROCESS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SPEECH OF LIBRARY EMPLOYEES

The issue of using terminological professional dictionaries as an effective means of mastering professional terminology and the formation of terminological competence of librarians is considered.

Keywords: terminology, terminological dictionary, terminological competence, professional speech, library and information terminology.

УДК 021.2

Іванова Майя Вікторівна,

ORCID 0000-0003-0243-3478,

науковий співробітник,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: 30-РІЧНА ІСТОРІЯ

Визначено роль НБУВ в новітній історії України. Репрезентовано щорічні міжнародні наукові заходи бібліотеки. Окреслено тематику заходів по роках.
Ключові слова: міжнародна наукова конференція, міжнародні наукові заходи.

2021 р. ознаменований 30-річчям незалежності нашої держави. Цей незначний відрізок часу в історичному вимірі є змістовним для кожного українця, кожної національної інституції. Починаючи з великої історичної події – ухвалення Акту проголошення незалежності України, в державі поширюється міжнародне співробітництво в галузі бібліотечної справи. Основними напрямками міжнародного співробітництва, що є пріоритетним завданням в наукових установах, в бібліотечній справі є: проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних наукових заходів (МНЗ), міжнародних наукових конференцій (МНК), міжнародних наукових семінарів (МНС), симпозіумів, конгресів тощо. Згідно з ДСТУ 5034:2008, колоквиум, конгрес, консультація, конференція (наукова, науково-технічна, науково-практична), наукова сесія, семінар (науково-технічний, навчально-методичний), симпозіум – є формами розповсюдження нової інформації. МНК виступають однією з форм розповсюдження нової інформації. В законах України не розкривається поняття «конференція».

Починаючи з 1991 р. до сьогодення Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) проведено велику кількість МНЗ, присвячених різним подіям світового та всеукраїнського рівня: «Читання академіка В. І. Вернадського», «День слов'янської писемності і культури», МНК «Бібліотека. Наука. Комунікація» та

інші, які вже стали своєрідною візитівкою бібліотеки. Нами репрезентовано напрями і тематичний зміст найактуальніших щорічних МНК НБУВ за 30-річну історію України.

Читання академіка В. І. Вернадського

З 1991 р. проводяться читання, присвячені пам'яті В.І.Вернадського, засновника УАН та НБУВ. Тематика читань розкриває актуальні питання сьогодення: I «Моральність і біосфера» (1991); II «В. І. Вернадський і сьогодення України» (1992); III «Наукова думка і цивілізація» (1993); IV «Вчення В.І.Вернадського про живу речовину і її деформація в Україні» (1994); V «Геохімія і екологія» (1995); VI «Філософські засади творчості В. І. Вернадського» (1996); VII «Проблема виникнення земної біосфери у світлі вчення В. І. Вернадського» (1997); VIII «В.І.Вернадський – мислитель, вчений, громадянин» (1998); IX «В.І.Вернадський та НАН України» (1999); X «Державницька та політична діяльність академіка В. І. Вернадського» (2000); XI «Спадщина В. І. Вернадського і охорона навколишнього середовища» (2001); XII «Людина і природа» (2002); XIII «Учення В.І. Вернадського про біосферу та ноосферний прогноз її розвитку» (2003); XIV «В. І. Вернадський – ноосферолог та громадянин» (2004); XV «В. І. Вернадський та проблеми енергетики в сучасному світі» (2005); XVI «Філософські та екологічно-ноосферні ідеї В.І.Вернадського в контексті сучасного осмислення» (2006); XVII «Потенціал учення В. І. Вернадського про ноосферу і роль його в науці XXI століття» (2007); XVIII «Політичні і державницькі погляди В. І. Вернадського: проекція в XXI століття» (2008); XIX «Учення про ноосферу В. І. Вернадського і духовна культура XXI століття» (2009); XX «Актуальні напрями науки XXI століття та ноосферні ідеї В. І. Вернадського» (2010), XXI «Ноосфера В.І.Вернадського: нові парадигми наукових ідей» (2011); XXII «В.І.Вернадський і суспільство знань XXI століття» (2012); XXIII «Визначні мислителі людства: В. І. Вернадському – 150» (2013); XXIV «Спадщина В. І. Вернадського – невичерпне джерело сучасного наукового пошуку і цивілізаційного поступу» (2014); XXV «Незмінні ідеї, що змінюють світ» (2015); XXVI «Розвиток науки – стратегія забезпечення майбутнього» (2016); XXVII «Ноосферна цивілізація – світ науки, інженерії, технологій» (2017); XXVIII «В. І. Вернадський і становлення фундаментальної

науки в Україні» (2018); XXIX «Розвинуте наукове середовище – невідмінна умова формування креативного вченого» (2019); XXX «Розвиток науки як продуктивної сили – незмінна академічна традиція» (2020); XXXI «Розвиток біосферних ідей В. І. Вернадського в сучасних науках про життя» (2021).

День слов'янської писемності і культури

У 2004 р. проведено І МНК «Слов'янські культури XIX–XX століття: стан і перспективи розвитку», приурочену до Дня слов'янської писемності і культури. Наступні роки: «Проблеми етносоціального та етнокультурного розвитку Київської Русі та слов'янський світ» (2005); «Слов'янство і національно-культурні процеси XXI століття» (2006); «Слов'янське слово і культура в контексті світового розвитку» (2007); «Слов'янознавство та міжкультурний діалог» (2008); «Слов'янський ідентитет: спільне коріння і спільне майбутнє – парадигма XXI століття» (2009); «Славістика: образи минулого та нова історична ситуація» (2010); «Слов'янознавство XXI століття: тенденції інтеграції і диференціації» (2011); «Традиції слов'янської писемності і культури: трансформації в XXI столітті» (2012); «Сучасна славістика: ключові проблеми та тенденції розвитку» (2013); «Тарас Григорович Шевченко в слов'янському світі» та «Слов'янський світ у культурному просторі XXI століття» (2014); «Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку» (2015); «Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур» (2016); «Слов'янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень» (2017); «Сто років академічної славістики в Україні: здобутки і перспективи» (2018); «Славістика й україністика: взаємне посилення розвитку» (2019); «Слов'янські мови, літератури і культури в умовах глобальної цифровізації» (2020) була перенесена через запобігання поширенню вірусу COVID-19; «Слов'янські мови, літератури і культури в умовах глобальної цифровізації» (2021).

Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація»

У 1991 р. проводилась республіканська НК «Бібліотека – Інформатизація – Наука». З 1993 р. захід став щорічним, присвячений традиційним, інноваційним напрямом у діяльності наукових

бібліотек, останніми роками отримав назву «Бібліотека. Наука. Комунікація». Тематика МНК присвячується актуальним питанням бібліотечної науки та подіям, які відбуваються в бібліотечній практиці: «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті» (1993); «Автоматизовані системи інформаційно-бібліотечного обслуговування» (1994); «Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи» (1995); «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» (1996); «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» (1997); «Інформаційна діяльність наукової бібліотеки» (1998); «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» (1999); «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів ХХІ ст.» (2000); «Бібліотечно-інформаційний сервіс» (2001); «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» (2002); «Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек» (2003); «Бібліотеки та інформаційні центри в системі наукового супроводу суспільних реформ» (2004); «Інтелектуальні інформаційні технології у бібліотечній справі» (2005); «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (2006); «Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» (2007); «Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів» (2008); «Бібліотечно-інформаційний комплекс у контексті розвитку суспільства знань» (2009); «Еволюція структури і функцій бібліотекознавства під впливом сучасних інформаційних технологій» (2010); «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» (2011); «Інноваційна модель наукової бібліотеки ХХІ ст.» (2012); «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (2013); «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» (2014); «Бібліотека. Наука. Комунікація» (2015); «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (2016); «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (2017); «Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя НБУВ» (2018); «Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху» (2019); «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації» (2020);

«Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями» (2021).

Тридцятирічний досвід проведення міжнародних наукових конференцій в НБУВ, засвідчив високий професійний рівень працівників провідної наукової книгозбірні держави.

UDC 021.2

Maiia Ivanova,

ORCID 0000-0003-0243-3478,

Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES
IN THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
A 30-YEAR HISTORY**

The role of the VNLU. in the recent history of Ukraine is determined. The annual international scientific events of the library are represented. The subject of events by years is outlined.

Keywords: international scientific conference, international scientific events.

УДК 02+930.25]:[378.016:339.138]

Касьян Владислав Володимирович,

ORCID 0000-0003-0539-4531,

кандидат філософських наук, старший викладач,

кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,

факультет кібербезпеки та інформаційної політики,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: kasjanvv@gmail.com

**НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «МАРКЕТИНГ
НЕКОМЕРЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ» ЯК СКЛАДНИК
ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 029
«ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА
СПРАВА»**

Розглянуто навчальну дисципліну «Маркетинг некомерційних суб'єктів» як складник науково-методичного комплексу підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю 029.

Ключові слова: «Маркетинг некомерційних суб'єктів», спеціальність 029.

Більш як півстолітня історія успішного функціонування Київського національного університету культури і мистецтв (далі КНУКІМ) відбулася завдяки випереджальному характеру збагачення спектра нових спеціальностей, значному науковому потенціалу викладачів, постійному створенню нових освітніх програм, модернізації форм і методів освітнього процесу, що в сукупності результується у високоякісному рівні підготовки майбутніх фахівців. Базовою спеціальністю для КНУКІМ є 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», майбутніх фахівців якої готують на факультеті інформаційної політики та кібербезпеки. Загалом історичні віхи становлення, затребувані напрями функціонування вказаної спеціальності ґрунтовно досліджені такими знаними науковцями галузевої вищої освіти, як В. С. Бабич, Н. А. Бачинська, О. П. Довгопола, В. В. Загуменна, Н. І. Кобижча, Т. В. Новальська, І.В. Тимошенко, І. П. Штефан та іншими. Питання запровадження концептуальної моделі підготовки фахівців нової генерації, визначення місця майбутніх фахівців у цифровому медіасвіті актуалізуються в контексті сучасних стратегій розвитку в Україні вищої освіти, цифровізації, глобалізації тощо, що своєю чергою спонукає до упорядкування теоретичних, методологічних та практичних досягнень у контексті забезпечення навчально-методичного складника освітніх програм спеціальності 029.

Предметне компетентнісне поле майбутнього інтернет-маркетолога за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» охоплює такі навчальні дисципліни та курси: «Інформаційні технології, системи та мережі», «Маркетинг некомерційних суб'єктів», «Інформаційно-аналітична діяльність» (як базова), «Управління цифровими ресурсами», «PR-технології та реклама в інформаційній діяльності», «Web-маркетинг: SMM, SEO» тощо.

Навчальна дисципліна «Маркетинг некомерційних суб'єктів» має на меті слугувати основою розробки освітньо-професійної програми підготовки інтернет-маркетолога за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», базою для цього

є міжпредметні зв'язки із прикладними дисциплінами соціально-комунікативного спрямування, що передбачає освоєння цифрових засобів маркетингової діяльності.

Як вид діяльності некомерційний маркетинг «пов'язаний із просуванням не товарів, а ідей, програм, поглядів, – складник соціально-комунікаційної діяльності, він включений у предметне поле прикладних соціально-комунікаційних технологій, зокрема у частині створення іміджу, брендингу та PR. Завдання некомерційного маркетингу постають у бібліотечній та архівній справі, освітній діяльності, функціонуванні органів державної влади, політичних організацій, окремих осіб» (<https://doi.org/10.15407/bv2021.02.080>).

Значний внесок у розробку теоретико-прикладних засад розвитку некомерційного маркетингу зробили С. Барабаш (у кандидатській дисертації представлено характеристику основних напрямів PR-діяльності в бібліотеках вищих навчальних закладів), Т.Борисова (у докторській дисертації обґрунтовано теорію, методологію і практику дослідження маркетингу некомерційних суб'єктів), О. Жегус (у докторській дисертації репрезентовано систему маркетингу закладів вищої освіти), Т. Оболенська (у докторській дисертації розроблено маркетинг у сфері освітніх послуг), С. Ростовцев (у кандидатській дисертації запропоновано концептуальну модель реалізації системи інтернет-маркетингу в бібліотеках України), Є. Смірнова (у кандидатській дисертації досліджено управління маркетингом некомерційних суб'єктів) та інші.

Вагомим підґрунтям інституалізації навчальної дисципліни «Маркетинг некомерційних суб'єктів» стали монографії таких авторитетних дослідників, як Л. Волокітїна (Модернізація вищої освіти: маркетинговий аспект. Донецьк : ДонНУЕТ, 2009, 178 с.), Н.Лікарчук (Політичний маркетинг: теорія і практика. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012, 356 с.), О. Прокопенко (Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності. Суми : Вид-во СумДУ, 2010, 395 с.), В. Салогубова (Підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу на засадах маркетингу. Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011, 238 с.), В.Соловійов (Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). Київ : Фенікс, 2004. 560 с.), С. Шубін (Політичний маркетинг

у державному управлінні України: теоретико-методологічні засади та механізми впровадження. Миколаїв : Іліон, 2011, 411 с.) та інші.

Спектр спеціальних компетенції включає здатність: управління маркетинговою діяльністю суб'єкта неприбуткової сфери від критичного аналізу положень предметної області сучасного маркетингу до розуміння законів та закономірностей функціонування ринку, у т. ч. поведінки його суб'єктів; коректно застосовувати накопичений маркетинговий методологічний інструментарій у царині розробки концепції бренду і управління торговою маркою; враховувати особливості внутрішнього і зовнішнього середовища, що включає систему заходів щодо формування і підтримання позитивного іміджу підприємства тощо.

Отже, Київський національний університет культури і мистецтв сьогодні – невід'ємний складник дієвої системи вітчизняної вищої освіти, у якому успішно готують майбутніх фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». У сучасних умовах повсюдного застосування інформаційно-комунікаційних технологій до змісту освітньо-професійних програм спеціалізацій успішно імplementована навчальна дисципліна «Маркетинг некомерційних суб'єктів», опанування змістом якої формує компетенції та яка спрямована на результати навчання, котрі відповідають контенту спеціальності 029.

UDC 02+930.25]:[378.016:339.138:]

Vladislav Kasian,

ORCID 0000-0003-0539-4531,

Ph. D. in Philosophical Sciences,

Senior Lecturer,

Department of Document Science, Information and Analytical Activities,

Faculty of Cybersecurity and Information Policy,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kasjanvv@gmail.com

COURSE «MARKETING OF NON-COMMERCIAL ENTITIES» AS A COMPONENT OF THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL COMPLEX TRAINING BY SPECIALTY 029 «INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS»

The discipline «Marketing of non-profit entities» is considered as a component of the scientific and methodological complex of training future specialists in the specialty 029.

Keywords: «Marketing of non-profit entities», specialty 029.

УДК 63:001:02:025.5(477)

Каштанова Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0002-6912-2298,

кандидат історичних наук,

завідувачка відділу бібліотечно-інформаційних технологій та наукової обробки документів,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека

Національна академія аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: htv2476@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНИЙ ГАЛУЗЕВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Розкрито основні характеристики галузевого науково-інформаційного ресурсу Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України.

Ключові слова: галузевий інформаційний ресурс, електронний каталог, електронна бібліотека, електронний документ.

Формування галузевого інформаційного ресурсу одне з важливих завдань Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (ННСГБ НААН), реалізація якого необхідна для того, щоб посісти чільне місце в житті суспільства, вийти на новий рівень конкурентоспроможності. Створення його розпочалося ще в 1917 р. За роки свого подальшого формування, накопичення та зберігання інформаційний ресурс акумулювався в потужний інформаційний потенціал аграрної галузі України, який зосереджено в фондах ННСГБ НААН, наукових сільськогосподарських бібліотек закладів вищої освіти I-IV рівнів акредитації та наукових установ мережі Національної академії аграрних наук України. Фонди ННСГБ НААН налічують близько 20 млн примірників, із них понад 1 млн примірників галузевих вітчизняних та іноземних книг, часописів і газет XIX-XXI ст. з 59 країн на 32 мовах світу.

Унікальний, багатофункціональний, трансформований у відкрите інтерактивне середовище галузевий інформаційний ресурс ННСГБ НААН забезпечує оперативне, систематичне та якісне інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів, надає можливість вільного доступу до національних і світових інформаційних ресурсів із сільського та лісового господарства.

На сьогодні, без перебільшень, провідне місце у науково-інформаційному забезпеченні галузі належить ННСГБ НААН завдяки:

- формуванню на корпоративних засадах єдиного вітчизняного галузевого бібліотечно-інформаційного простору;
- продукуванню цифрового контенту актуальних цінних і рідкісних видань;
- здійсненню в повному обсязі оперативного й комфортного обслуговування користувачів на якіснішому рівні через надання інформаційних послуг та, за змогою, доступу до власних і зовнішніх інформаційних ресурсів;
- активізації інформаційної діяльності з використанням нових бібліотечних технологій;
- орієнтації наукової інформаційно-бібліотечної діяльності на світові тенденції та інформаційні ресурси;
- розширенню номенклатури інформаційних послуг;
- розробленню та впровадженню проєктів із бібліотечних питань на основі досвіду практичної діяльності ННСГБ НААН, гармонізованих із міжнародними правилами, для подальшого їх використання;
- систематичній науково-методичній роботі з подальшим упровадженням практичних результатів.

Особливою гордістю ННСГБ НААН є наявні в її фондах рідкісні видання XIX ст., що становлять національне надбання. Це праці видатних українських та російських учених, праці агрономічних товариств, дослідних установ, звіти земських управ України й Росії, щорічники департаменту сільського господарства США, доповіді Французької академії сільськогосподарських наук, енциклопедії садівництва (США) та інші.

З метою надання прозорості унікальним фондам установи та забезпечення доступу до них з 2000 р. розпочато формування електронного каталогу «Уккрагroteка» за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС. Електронний каталог

багатофункціональний, він поєднує в собі функції традиційних бібліотечних каталогів, якісніше доповнюючи їх, має розширені пошукові можливості.

Сьогодні електронний документ (ЕД) став невід'ємною частиною інформаційних ресурсів для багатьох учених та спеціалістів. У зв'язку з цим було вирішено низку організаційних, технологічних та правових питань, а саме: визначено поняття «ЕД», особливості його комплектування і зберігання, умови надання користувачам. Сьогодні вільний доступ до ресурсів це не просто одна із форм організації використання бібліотечного фонду, це свобода вибору користувачем із усіх багатств ресурсів, послуг і можливостей бібліотеки. Відкритий доступ не є чимось новим, але нині ця форма відкриває себе на новому рівні – це новий виток у обслуговуванні сучасних користувачів.

Тому ННСГБ НААН надає можливість своїм користувачам використовувати електронні світові інформаційні ресурси, забезпечуючи доступ до міжнародних баз даних: AGRIS/CARIS, Інформаційної системи США з сільського господарства AGRICOLA, БД HINARI, АГОРА і OARE, БД «Белал» та інших ресурсів відкритого доступу, представлених бібліографічними, реферативними, фактографічними базами даних, інформаційними порталами, колекціями журналів, електронними бібліотеками (Google Books (<https://books.google.com>) – світової електронної бібліотеки книг; DOAJ (<http://doaj.org>) – колекції журналів відкритого доступу), зарубіжних баз наукової інформації Scopus та Web of Science.

Саме подальший розвиток електронної бібліотеки (ЕБ) ННСГБ НААН є перспективним. Так як ЕБ є базою даних розподілених електронних ресурсів власної генерації, оцифрованих, запозичених масивів, що дає змогу надійно накопичувати, зберігати й ефективно використовувати електронні документи, доступні користувачеві в зручному вигляді через мережі передачі даних, яка має на меті досягнення якісно нового рівня повноти та оперативності задоволення інформаційних потреб аграрної науки й виробництва. Практика засвідчує, що впровадження інформаційно-бібліотечних процесів у діяльність книгозбірні не залишається поза увагою читачів.

Наразі актуальним для бібліотеки залишається формування єдиного галузевого інформаційного простору, який задовольняє

потреби користувачів, забезпечуючи всі необхідні умови для фахової освіти й науки, підвищення кваліфікації та самовдосконалення фахівців сільськогосподарської галузі України.

UDC 63:001:02:025.5(477)

Tetiana Kashtanova,

ORCID 0000-0002-6912-2298,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Library and Information Technologies and

Scientific Document Processing Department,

National Scientific Agricultural Library of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: htv2476@gmail.com

**NATIONAL SECTORAL INFORMATION RESOURCE NSAL
NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE AS A
SOURCE OF MEETING THE NEEDS OF THE AGRICULTURAL
SECTOR OF UKRAINE**

The main characteristics of the branch scientific and informational resource of the National Scientific Agricultural Library of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine are revealed.

Keywords: branch information resource, electronic catalog, electronic library, electronic document.

УДК [026:61]:001.89:61(09)(477)

Кірішева Олена Миколаївна,

ORCID 0000-0003-4932-3604,

головний бібліотекар,

відділ організаційної та науково-методичної роботи,

Національна наукова медична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: kirishevaolena@gmail.com

**НАУКОВІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ ЯК
РЕЗУЛЬТАТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ
ФАХІВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ**

Проаналізовано наукові видання, присвячені дослідженню історії медицини в Україні, як результат інтелектуальної співпраці фахівців Національної наукової медичної бібліотеки України.

Ключові слова: Національна наукова медична бібліотека України, історія медицини України, бібліографічний покажчик, біобібліографічний покажчик, серія видань.

Нині в Україні активно підтримується створення національного продукту в усіх сферах діяльності. Безумовно, це стосується і галузі бібліотечної та видавничої справи. Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) є сучасною науково-інформаційною та культурно-освітньою установою, котра активно займається науковою пошуковою діяльністю з метою вивчення історії медицини в Україні. Результатом цієї роботи є підготовка та видання покажчиків, що являються кінцевим продуктом низки наукових досліджень, які здійснюються фахівцями кількох відділів ННМБУ.

Фахівці відділу науково-дослідної роботи здійснюють наукову розробку «Медичної біографістики», результатом якої стала серія біобібліографічних словників «Медицина в Україні. Видатні лікарі», яка включає: «Медицина в Україні. Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX століть», вип. 1. (1997); «Медицина в Україні. XVIII – перша половина XIX ст.», додатковий вип. (2002); «Медицина в Україні. Вип. 2. Друга половина XIX. Літери А-К» (2005) (Вип. 1–2 у 2004 р. отримали почесну відзнаку Української бібліотечної асоціації «Бібліографічний посібник року»); «Медицина в Україні. XVIII – друга половина XIX ст.», додатковий вип. 2 (2007); «Медицина в Україні. Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Л-С» (2012). У 2021 р. закінчено підготовку та передано до друку завершальну книгу 2-го випуску біобібліографічного словника «Медицина в Україні. Друга половина XIX – початок XX ст. Літери Т–Я».

Останніми роками фахівцями відділів наукової бібліографії та науково-дослідної роботи готується та щорічно видається Календар знаменних і пам'ятних дат «Імена в медицині у відгомоні часу». Результатом копіткої роботи бібліографів є видання науково-допоміжного бібліографічного покажчика «Історія медицини та охорони здоров'я в Україні», який є складником національної бібліографії України, містить монографії, збірники наукових робіт, автореферати дисертацій, статті з журналів історико-медичного спрямування. (Останній випуск ч. 4, 2011–2020). З нагоди ювілейних дат світочів української медицини працівники відділу наукової бібліографії готують окремі біобібліографічні видання, зокрема:

біобібліографічний покажчик «Микола Михайлович Амосов. Легенда світової науки» (2009) (отримало почесну відзнаку Української бібліотечної асоціації «Бібліографічний посібник року» у 2010 р.); покажчик на CD-диску «Пирогов Микола Іванович (1810–1881)»; біобібліографічний покажчик «Палкий ентузіаст науки. До 150-річчя від дня народження Григорія Федоровича Писемського» (2012); біобібліографічний покажчик «Захарія Катерина Андріївна – засновниця кафедри клінічної лабораторної діагностики Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. До 90-ліття з дня народження» (2016); бібліографічний нарис «Патоморфолог, історик медицини Сергій Микитович Старченко. До 100-річчя від дня народження» (2017); книга «Шалімов Олександр Олексійович. Миттєвості життєвого шляху» (2017); «Товариство київських лікарів. До 170-ї річниці з дня заснування: бібліографічний покажчик» (2010).

Серія «Товариство київських лікарів в особах» славиться біобібліографічними виданнями: «Караваєв Володимир Опанасович. До 200-річчя від дня народження» (2011), «Лікарська совість м. Києва початку ХХ ст.» (2011), «Життя, присвячене людям» (2014) (підготовлене бібліографами ННМБУ спільно з фахівцями Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова); біобібліографічний покажчик «Образцов Василь Парменович – видатний лікар-науковець світового рівня» (2017); біобібліографічний нарис «Незабутні лікарі Києва (До ювілейних дат професорів Університету Святого Володимира Ю. Мадона, Ф. Мерінга, Є. Афанасьєва, К. Трітшеля)» (2018); біобібліографічний покажчик «Рейн Георгій Єрмолайович. Лікар-реформатор» (2020) (видання підготовлено за участі працівників Національного музею медицини України та президента Українського медичного клубу І.М.Сороки). Над підготовкою біобібліографічного нарису серії «Медична біографістика» «Коган-Ясний Віктор Мойсейович – терапевт, вчений. До 130-річчя від дня народження» (2019) працювали фахівці відділу наукової бібліографії ННМБУ та працівники Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету.

До 180-річного ювілею видатного українського письменника, поета, лікаря Сепана Васильовича Руданського у 2014 р. авторським колективом ННМБУ та Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова видано

книгу «І я знов живий світ оглядаю...». Науковим консультантом книги виступив лікар-отоларинголог, підполковник медичної служби, правнучатий племінник С. В. Руданського О. В. Боржковський. Видання отримало диплом Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського (2015) і було представлено на здобуття премії Президента України «Українська книжка року» у номінації «За вагомий внесок у розвиток українознавства».

Співробітниками відділу організаційної та науково-методичної роботи проведено наукові розвідки щодо вивчення історії медичних книгозбірень країни та видано історичні нариси: «Обласні наукові медичні бібліотеки України. Історія. Становлення. Сьогодення (1930–2005 рр.)» (2005); «Бібліотеки медичних вузів України. Історія. Становлення. Сьогодення» (2010); «Бібліотеки науково-дослідних інститутів НАМН України та МОЗ України. Історія створення та розвитку» (2014). Крім того, готуються щорічні інформаційно-аналітичні огляди про роботу мережі медичних бібліотек (з 2020 р. має назву «Світ медичних бібліотек: події, факти, цифри. Рік 2020»). Показчики «Інформаційні та бібліографічні видання медичних бібліотек України (1999-2018). Метабібліографія. Ч. 2.1» і «Інформаційні та бібліографічні видання медичних бібліотек України (1934 р. – I півріччя 2020 р.)» містять перелік бібліографічних посібників із медицини, наявних у фондах ННМБУ, обласних наукових медичних бібліотек, бібліотек закладів вищої медичної освіти і післядипломної медичної освіти, державних установ Міністерства охорони здоров'я України, Національної академії медичних наук України, оприлюднених на їх сайтах.

Серію видань «Славні імена української медичної книги: медичні бібліотеки України в особах, документах, бібліографії» презентують біобібліографічний нарис «Раїса Іванівна Павленко» (20087), біобібліографічні показчики до ювілейних дат організаторів охорони здоров'я України: д-ра мед. наук Б. П. Криштопи (2008), Г.П.Матвеевої (2008), лікаря, письменника, історика медицини, канд. мед. наук Ю. Г. Віленського (2008); відомого в Україні організатора охорони здоров'я, хірурга В. Д. Братуся (2008); визначних учених санітарної, медичної та демографічної статистики А. М. Меркова, Л.С. Камінського, М. В. Птухи (2009).

Видавнича діяльність спрямована на стимуляцію професійної взаємодії між бібліотеками. ННМБУ як науково-методичний центр

мережі медичних бібліотек країни щорічно, починаючи з 2000 р., проводить міжнародні науково-практичні конференції, географія та тематика яких досить широка: «Місія медичних бібліотек в умовах реформування медичної галузі України» (Дніпропетровськ, 2016); «Медичні бібліотеки як осередки збереження та популяризації історико-культурної національної пам'яті» (Івано-Франківськ, 2017); «Стратегія розвитку медичних бібліотек України: пошук нових форматів» (Тернопіль, 2018); «Медичні бібліотеки України в глобалізованому світі науки, освіти та культури» (Львів, 2019); «Медичні бібліотеки України: досвід, традиції, інновації» (Харків, 2020 р.); «Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства» (Ужгород, 2021).

Отже, видавнича діяльність ННМБУ, що сьогодні є одним із провідних напрямів роботи, адже сприяє підвищенню авторитету й створенню позитивного іміджу бібліотеки, розвивається завдяки налагодженій взаємодії та тісній багаторічній співпраці.

UDC [026:61]:001.89:61(09)(477)

Olena Kirisheva,

ORCID 0000-0003-4932-3604,

Chief Librarian,

Department of Organizational and Scientific-Methodological Affairs,

National Scientific Medical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kirishevaolena@gmail.com

SCIENTIFIC PUBLICATIONS ON THE MEDICAL HISTORY AS A RESULT OF INTELLECTUAL COOPERATION OF SPECIALISTS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

The article presents scientific publications of the National Scientific Medical Library of Ukraine, which covers the study of medical history in Ukraine.

Keywords: National Scientific Medical Library of Ukraine, medical history of Ukraine, bibliographic index, biobibliographic index, series of publications.

УДК 02:[001:316.77]

Клименко Оксана Зіновіївна,

ORCID 0000-0003-4821-8503,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувачка,

відділ наукових видань,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

БІБЛІОТЕЧНА НАУКА І ПРАКТИКА В СИСТЕМІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Репрезентовано розвиток вітчизняної та зарубіжної бібліотечної науки і практики на прикладі контенту збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку».

Ключові слова: бібліотекознавство, бібліотечна справа, ранжування.

Прогресу науки, апробації інноваційних концепцій, продукуванню нового знання сприяють фахові періодичні видання, які завжди були і залишаються невід'ємним каналом системи наукових комунікацій. Оперативним джерелом достовірної інформації про основні тенденції розвитку бібліотечної практики, актуальні напрями досліджень вітчизняної та зарубіжної бібліотечної науки для фахівців є контент збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку» («Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Tendencies of Development», далі БНАН), який упродовж двох десятиліть віддзеркалює основні пріоритети еволюції бібліотечно-інформаційної сфери в умовах цифровізації.

Від моменту заснування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (2000) до сьогодні світ побачили 18 випусків БНАН (<http://maan.nbuv.gov.ua/>), на шпальтах яких оприлюднено 515 статей авторитетних теоретиків та практиків бібліотечної справи з таких країн: Азербайджанська Республіка, Грузія, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Північна Македонія, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Російська Федерація та Україна. Зміст

опублікованих матеріалів має позитивний трансформуючий вплив на апробацію свіжих ідей сучасної бібліотечної науки, впровадження новаторських моделей у бібліотечну практику, інтеграцію ресурсів і сервісів академічної бібліотеки як динамічної системи у світовий науково-культурно-освітній простір, формування багаторічної плідної взаємодії та співтворчості між фахівцям різних країн.

Таблиця

Ранжування бібліотекознавства (за матеріалами БНАН)

Рік, випуск	2000, вип. 1	2003, вип. 2	2005, вип. 3	2006, вип. 4	2007, вип. 5	2008, вип. 6	2009, вип. 7	2010, вип. 8	2011, вип. 9	2012, вип. 10	2013, вип. 11	2014, вип. 12	2016, вип. 13	2017, вип. 14	2017, вип. 15	2018, вип. 16	2019, вип. 17	2020, вип. 18	Усього статей за розділами
Назва рубрики, кількість статей																			
1. Загальне бібліотекознавство	7	1	5	7	5	6	5	4	4	6	7	6	6	5	1	5	7	7	94
2. Особливе бібліотекознавство	-	8	8	13	2	2	3	4	5	1	3	7	4		2	1	1		64
3. Часткове бібліотекознавство	17	27	23	17	19	26	20	20	13	31	16	21	15	20	17	13	4		319
3.1. Бібліотечний фонд	5	5	6		5	2	2	2			4	3		2	3				39
3.2. Бібліотечний каталог								3				3	5	3	4	4	1		23
3.3. Бібліотечне обслуговування	6	10	13	8	3	11	7	6	7	6	2	3	3	9	4		3		101
3.4. Бібліотечний менеджмент і маркетинг						2				2	1	1							6
3.5. Історія бібліотечної справи		5	3	3	4	5	4	5	4	18	9	5	4	3	3	2			77
3.6. Технічні засоби бібліотечної роботи	6	4		6	7	4		3	1	2		6	3	2	3	3			56
3.7. Бібліотечна професіологія		3	1			1	1			2				1		3			12
3.8. Бібліотечне право						1		1	1	1						1			5
Всього статей у випуску	27	36	36	37	30	34	30	34	29	38	30	36	24	25	20	20	15	14	515

Задля наочного представлення успішної реалізації чільної мети бібліотекознавства – оптимізації використання інформації через бібліотечну справу застосовано метод ранжування (англ. ranging, ranking, rating – визначення порядку відповідно до рангу, авторитету, респектабельності або релевантності), як найелементарніший

з технічної точки зору метод оцінки перспектив аналізу закономірностей, у нашому випадку – бібліотекознавства (library science), що сприяло розкриттю накопиченої ілюстративної аналітики завдяки послідовному розміщенню розвитку теорії бібліотечної справи. Таблиця репрезентує ранжування бібліотекознавства за матеріалами збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку», 2000–2020 рр., 1–18 вип.

Окрім результатів глибоких наукових досліджень бібліотекознавства (93% від загальної кількості публікацій), також у збірнику представлено новизну і обґрунтування наукових висновків студій, які висвітлюють найважливіші процеси розвитку бібліографознавства, книгознавства та книжкової культури, наукознавства (наукометрії та бібліометрії), соціальних комунікацій (схема відображає відсоткове співвідношення статей за галузями знань окрім бібліотекознавства).

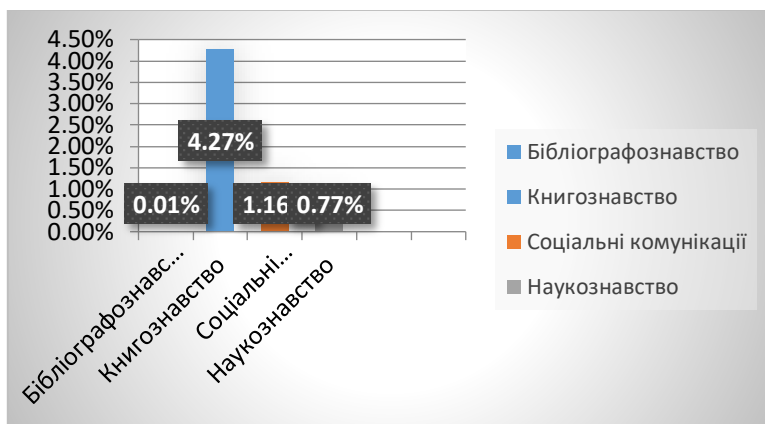

Схема. Статті БНАН за галузями знань (окрім бібліотекознавства)

Отже, враховуючи все вищевикладене, вважаємо за доцільне констатувати, що контент збірника «Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку» – невід’ємний складник системи наукових комунікацій, адже є глобальною інструкцією з розвитку вітчизняної та зарубіжної бібліотечної науки і практики, структурування актуальних процесів бібліотечно-інформаційної сфери, зміни парадигми інформаційно-комунікаційної діяльності сучасної наукової бібліотеки. Власне

збірник БНАН і сьогодні – в авангарді фахової бібліотечної періодики, йому притаманний потужний потенціал для збагачення тематики рубрик, і тому має значні перспективи для охоплення читачької аудиторії в умовах цифровізації.

UDC 02:[001:316.77]

Oksana Klymenko,

ORCID 0000-0003-4821-8503,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor,

Head of the Department of Science Publications,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

LIBRARY SCIENCE AND PRACTICE IN THE SYSTEM OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

The development of domestic and foreign library science and practice is represented on the example of the content of the collection «Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Tendencies of Development».

Keywords: library science, library business, ranking.

УДК 025.5/6:024.5

Литвинова Лариса Анатоліївна,

ORCID 0000-0002-5802-3681,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувачка сектору з охорони інтелектуальної власності,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: nbvtender@ukr.net

ІНІЦІАТИВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ БІБЛІОТЕК ДЛЯ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Розглянуто мінімальний європейський стандарт відкритого доступу.

Ключові слова: відкритий доступ, Асоціація європейських дослідницьких бібліотек, Закон про використання наукових публікацій, фінансованих державою.

Принципи відкритого доступу отримують все більше поширення серед державних, політичних, громадських, наукових діячів, організацій, які фінансують дослідження, як крок вперед. «Відкритість» у науці передбачає надання «доступу на рівних умовах для міжнародного дослідницького співтовариства при мінімально можливих витратах, що не перевищують граничні витрати на поширення» (<https://www.oecd.org/science/inno/38500813.pdf>). Відкритий доступ до даних досліджень за рахунок державного фінансування повинен бути простим, своєчасним, зручним для користувачів і переважно через Інтернет. За останні десять років кілька європейських країн (Франція, Німеччина, Бельгія, Італія, Нідерланди та Іспанія) прийняли закони, що гарантують вільний доступ до наукових публікацій, які фінансуються державою, після певного періоду ембарго. Франція, наприклад, пішла ще далі і дозволяє користувачам виконувати будь-які дії зі статтею. Кінцева мета цих правил – перейти до зміни моделі наукового спілкування, яка дозволить дослідникам вільно поширювати свої дослідження і подолає неузгодженості політики зеленого відкритого доступу, які існують або стосуються статей у фінансованих державою журналах, де видавець не має політики зеленого відкритого доступу. Ще в восьми країнах національні спонсори досліджень роблять відкритий доступ обов'язковим в рамках Plan S, але дослідження з фінансовою підтримкою з інших джерел виключаються. Сьогодні видавцям у багатьох країнах все ще дозволено встановлювати свої власні вимоги до поширення публікацій. Тому бібліотеки виступають за прийняття закону про відкритий доступ, який буде застосовуватися по всій Європі. Кампанія #ZeroEmbargo, ініційована LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries, LIBER, Європейська асоціація дослідних бібліотек), що представляє більше 450 європейських бібліотек, стала ще одним кроком у цьому напрямі.

Одна зі стратегічних цілей LIBER – зробити відкритий доступ основним напрямом розкриття результатів досліджень в Європі (<https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2020/10/LIBER-Strategy-2018-2022.pdf>), і, реагуючи на відмінності в реальних умовах надання дослідницьких грантів в європейських країнах, у червні 2020 р. Виконавча рада LIBER одногосло схвалила загальноєвропейський модельний закон про вторинні права на публікацію. (Вторинні права

– це права авторів, їх роботодавців і спонсорів на публікацію академічної статті або частини книги після її першої публікації.) Типовий закон було розроблено спільно Робочою групою LIBER з авторського права та правових питань і Робочою групою з відкритого доступу на основі чинних законів із наміром поліпшити їх з точки зору бібліотек. Таким чином, за короткий час до 2022 р. LIBER прагне до того, щоб відкритий доступ став переважаючою, а не єдиною формою публікації.

Тому, 16 березня 2021 р. Європейська асоціація дослідних бібліотек опублікувала проєкт вищезазначеного закону, який вона пропонує прийняти по всій Європі, щоб забезпечити відкритий доступ до фінансованих державою академічних статей відразу через репозитарії після того, як вони були прийняті для публікації (<https://libereurope.eu/DRAFT-LAW-FOR-THE-USE-OF-PUBLICLY-FUNDED-SCHOLARLY-PUBLICATIONS/>).

У той же день LIBER запустила кампанію #ZeroEmbargo, яка просуватиме загальноєвропейський модельний закон на двох рівнях: держави-члени та Європейська комісія. Зараз кампанія знаходиться на першому рівні – інформування бібліотек та інших зацікавлених сторін шляхом вебінарів, панельних дискусій, опитувань, інтерв'ю, а також визначення найкращого курсу для кампанії перш ніж переносити обговорення на рівень Європейської комісії.

Законопроєкт встановлює нульовий період ембарго на законне самоархівування в загальнодоступних репозитаріях. Його прийняття дасть можливість європейським країнам мати закон про вторинні публікації: або шляхом внесення конкретних формулювань у законодавство на рівні Європейського Союзу, або шляхом введення таких законів окремими державами-членами на місцевому рівні. Тобто, буде створено систему, де європейські країни зможуть на законних підставах і негайно перетворювати дослідні продукти при суспільній підтримці у відкритий доступ (Open access).

Типовий закон стосується публічних і благодійних публікацій у будь-якій з їх остаточних форм і допускає негайне їх перевидання. Після першої публікації науковими видавцями він вимагає вказувати джерело фінансування і в статті, і в метаданих – сьогодні видавці часто ігнорують це, незважаючи на те, що це – політика фінансування досліджень. При перевиданні публікацій, якщо більша частина їх фінансувалася державою, ніякі подальші обмеження не можуть бути накладені на повторне використання будь-ким щодо елементів

статей, які фінансуються державою (це не відноситься до елементів, що є інтелектуальною власністю третіх осіб). Типовий закон також вимагає, щоб при перевиданні додавалися чіткі умови використання, оскільки репозитарії часто не встановлюють умови використання журнальних статей. Це підриває відкритий доступ, оскільки користувачі не знають, що вони можуть робити з публікацією, яку вони знаходять в Інтернеті. Типовий закон не суперечить новій Директиві про авторське право та суміжні права на єдиному цифровому ринку, оскільки відповідно до нього (ст. 2, п. 4) наукові публікації не підпадають під згадані в ній обмеження або винятки. Крім того, Типовий закон не суперечить Директиві про інформацію державного сектора. Пропонований закон знаходиться в симбіозі з іншими відповідними ініціативами, такими як ініціативи, які виходять від спонсорів (наприклад, Plan S). Проте він трохи відрізняється від багатьох інших ініціатив, тому що фокусується на дозволах на зелений відкритий доступ і зберіганні в сховищах із більш низькими технічними бар'єрами, щоб забезпечити більшу інклюзивність. По-друге, тому, що він включає різноманітність у культурі відкритості по всій Європі з гарантованим найнижчим рівнем відкритості відповідно до закону.

Оскільки закон про відкритий доступ зосереджено на доступі до статей, які не було профінансовано для публікації (так званий зелений відкритий доступ), LIBER, ймовірно, буде піддаватися критиці з боку видавців за те, що вони хочуть «чогось задарма» і руйнують їхні бізнес-моделі. Також можна очікувати критику з боку авторів, які виступають проти відкритого доступу і стверджують, що він позбавляє їх академічних свобод (сьогодні така справа розглядається німецькими судами). Такі критичні зауваження можна деякою мірою пом'якшити, вказавши, що в шести країнах вже введено цей закон. LIBER можна критикувати за підриив законодавства держав-членів, але глобальні проблеми, які вирішуються з метою сталого розвитку, вимагають рівномірного і рівноправного доступу. Пропонуючи Типовий закон про використання наукових публікацій, фінансованих за рахунок державних коштів, LIBER просуває інтереси дослідницького співтовариства та бібліотечної спільноти і пов'язує науку з потребами суспільства, як це продемонструвала недавня криза пандемії.

UDC 025.5/6:024.5

Larysa Lytvynova,

ORCID 0000-0002-5802-3681,

Candidate of Social Communications,

Head of the Intellectual Property Protection Sector,

Department of Scientifically-Methodical Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nbvtender@ukr.net

EUROPEAN RESEARCH LIBRARIES INITIATIVE FOR OPEN ACCESS

Discusses the minimum European standard for open access.

Keywords: Open Access, Association of European Research Libraries, Law for the Use of Publicly Funded Scholarly Publications.

УДК 024:050]:027.54(477-25)НБУВ

Лопата Олена Михайлівна,

ORCID 0000-0002-1386-3409,

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ІНОЗЕМНИМИ НАУКОВИМИ ЧАСОПИСАМИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Висвітлено історію формування системи обслуговування користувачів іноземними ліцензованими часописами, які є одним із визначальних електронних ресурсів НБУВ.

Ключові слова: часопис, електронні ресурси, цифрове суспільство, інформаційні потреби.

Сьогодні бібліотеки функціонують в умовах стрімкого розвитку ринку інформаційних продуктів та послуг. За кінцевими даними, щорічно оновлюється близько 5% теоретичних і 20% прикладних знань. Якісна інформація почала бути дороговартісним товаром, купівлю якого може собі дозволити не кожна книгозбірня.

Як постачальники інформації поряд із бібліотеками діють конкуренти – центри-розподільники інформації та центри-генератори баз даних (БД), для прикладу такі «інформаційні гіганти», як Information Access Company, EBSCO, Dun&Bradstreet, Agence France-Presse тощо.

Розширення інтернет-простору, перехід від друкованої до цифрової культури істотно вплинув і на становище бібліотеки як інституції, що забезпечує управління інформаційними ресурсами, й докорінно змінив форми і методи (або продукти та послуги) бібліотечної роботи. Зважаючи на публікації, ця тема почала бути досить помітною з кінця ХХ ст. та відображена у роботах Л. А. Дубровіної, О. С. Онищенко, Т. М. Коваль, В. І. Попика, В. М. Горового, О. В. Василенко, М. Є. Кальонова, Ю. М. Столярова й врегульована нормативно-правовими документами UN, IFLA, AALL, LIBER та WSIS.

На Всесвітньому конгресі з бібліотечної та інформаційної діяльності «Бібліотеки, громадяни, суспільство: об'єднання для знання» (Ліон, 16–22 серпня 2014 р.) наголошувалось на тому, що загострення конкуренції спонукає бібліотеки на пошук інноваційних підходів до обслуговування, що виявляється не тільки у посиленні технічної бази та розширенні спектра послуг, але й у проведенні структурно-функціональних перетворень із метою підвищення ефективності взаємодії з користувачем. До того ж, окреслено функції сучасної національної книгозбірні, з-поміж них – розвиток фондів як наоснові обов'язкового примірника, так і на основі обов'язкового примірника електронних документів. Комплектування фондів національних бібліотек іноземною літературою визначається пріоритетами у наукових дослідженнях, що проводяться конкретно країною.

До найважливіших факторів, які мають істотний вплив на бібліотечну діяльність та управління науковими ресурсами, віднесено: зміни в інформаційній поведінці споживачів наукової інформації; організаційні зміни у бібліотечних мережах; модерні тенденції та досвід підтримки наукових досліджень і зміцнення іміджу бібліотеки як «відкритого простору». Роль традиційної книгозбірні (з її друкованими фондами, особливо журналами) дещо нівельовано. Бібліотеки необхідні як посередники для пошуку ліцензованих електронних ресурсів, доступ до яких у більшості країн залишається прерогативою наукових книгозбірень.

Якщо звернутися до історії обслуговування читачів іноземними ліцензованими часописами у НБУВ, то тут ймовірно визначити декілька основних етапів. До початку XXI ст. читачі могли користатися журнальними документами (ЖД) та каталогами лише в друкованому форматі.

2000–2009 рр. – доречно охарактеризувати як перший період обслуговування користувачів іноземними електронними журнальними документами (далі ІЕЖД). Тоді зали періодичних видань (ЗПВ) НБУВ було підключено до загальнобібліотечного електронного каталогу (ЕК); передплачено ліцензійні ресурси славетного нідерландського видавництва «ELSEVIER», зокрема й наукову бібліотеку Science Direct та реферативну БД Scopus; фонд ЗПВ почав комплектуватися іноземними виданнями на носіях CD-ROM. Паралельно у підрозділі було організовано зону з автоматизованого обслуговування читачів журнальними документами на компакт-дисках.

Комплексне дослідження з використання ІЕЖД провадиться з 2006 р., а саме – з початку обслуговування користувачів ЗПВ рецензованими науковими часописами (РНЧ). Читацькі запити на предметні колекції Science Direct було диференційовано згідно базових тематичних розділів та розподіленого галузевого покриття видавництва. За результатами дослідження: 2006–2009 рр. періодичні видання блоку медико-біологічних наук становили – 20,1%; фізичних наук – 52,7%; суспільних наук – 26,3% тематичних запитів користувачів. Тоді серед користувачів ресурсу істотно збільшився відсоток читачів, які мають науковий ступінь (на 26,1%). Наукова бібліотека на платформі Science Direct становила 16,5%, EBSCO Publishing – 5,7%, реферативна база даних Scopus – 3,0% від сукупного числа звернень користувачів до мережевих ресурсів, інші електронні продукти – 5,2%.

Досвід забезпечення та обслуговування користувачів НБУВ друкованими й електронними ЖД показав, що вже на ту пору управління фондом іноземних періодичних видань вимагало комплексного підходу. Це було одним із мотивів, реорганізації відділу обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю, до структури якого входять ЗПВ, у відділ комплексного бібліотечного обслуговування (ВКБО) у 2010 р.

Характерно, що під зовнішнім впливом (увесь 2012 р. тривав один із наймасовіших бойкотів в історії науки: вчені виступали проти

компанії Elsevier) відбувалась і перебудова роботи самого видавництва. Як наслідок, компанією було оприлюднено відкритого листа із заявою щодо поступового зниження вартості передплати та викладення у відкритий доступ архівів деяких журналів. Що, безумовно, позитивно відобразилося і на забезпеченні користувачів НБУВ зарубіжними РНЧ.

2010–2019 рр. визначаємо як другий етап обслуговування читачів ІЕЖД. Тоді БД електронного каталогу НБУВ було переведено у систему ІРБІС-64, у підрозділі підготовлено та взято за основу комплекс документів, що регламентують основні засади організації та використання електронних інформаційних ресурсів, почали продукуватися електронні виставки іноземних ЖД. Визначальною категорією користувачів РНЧ стали читачі з науковим ступенем та науковці – 64,0% (від сукупного числа користувачів РНЧ). Читацькі запити на предметні колекції Science Direct проаналізовані та типологізовані згідно базових тематичних рубрик та галузевого поділу, взятого за основу видавництвом на ту пору, диференціювалися таким чином: фізичні і технічні науки – 65,0%; природничі науки – 15,0%; медичні науки – 3,75%; соціальні і гуманітарні науки – 15,0%.

Початок 2020 р. ознаменовано зусиллями міжнародної спільноти стримати поширення пандемії COVID–19. ООН закликала всі країни починати прискорений перехід до цифрової економіки, щодо якого Конференцією торгівлі та розвитку (UNCTAD) виокремлено три (всього їх шість) основних трендів, а саме: дистанційну роботу та використання технологій зв'язку; вплив на окремі цифрові платформи; зміну звичок споживачів.

2020 р. встановлюємо як початок третього періоду обслуговування читачів ІЕЖД, що характеризується різким зростанням онлайн-переглядів документів на тлі істотно «просілого» відвідування книгозбірень у всьому світі. За даними опрацювання, проведеного відділом наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ (С. Гарагуля), кількість пошукових запитів до передплаченої БД Web of Science 2020 р. зросла більш, ніж у 4 рази проти того ж періоду 2019 р. (червень–січень).

Узагальнюючи досвід роботи ЗПВ, аргументуємо, що сучасну систему обслуговування читачів іноземними періодичними виданнями НБУВ визначають такі характеристики: комплексність обслуговування, розширення асортименту сервісних послуг,

використання методів персоналізації. Мається на увазі, що пропозиція послуг повинна відповідати уподобанням користувача (друкований або електронний ресурс), враховуючи його освітній статус, пошукові звички, вікові, національні та, навіть, регіональні особливості – при одночасній неприпустимості обмеження прав на вільний доступ до бібліотечних ресурсів, програм та засобів обслуговування.

Прогнозуючи перспективи розвитку обслуговування читачів іноземними ЖД, можливо передбачити, що якість та комфортність обслуговування суттєво покращаться завдяки зростанню ресурсної бази ЗПВ, дисципліни обслуговування, надання читачам додаткових послуг, навіть і платних (форматування текстів, оформлення бібліографічних посилань, переклад публікацій тощо). Перспективу подальших досліджень становлять диференційовані інформаційні потреби віддалених користувачів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на іноземні періодичні видання.

UDC 024:050]:027.54(477-25)VNLU

Olena Lopata,

ORCID 0000-0002-1386-3409,

Junior Research Associate,

Department of the Complex Library Services,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF CUSTOMER SERVICE BY FOREIGN SCIENTIFIC JOURNALS IN THE CONDITIONS OF FORMATION OF DIGITAL SOCIETY

The history of creation of readers' service system by foreign licensed magazines which is one of the important and significant electronic resources of VNLU, is covered.

Keywords: magazine, electronic resources, digital society, information needs.

УДК 02:929-052(477)

Масловська Світлана Миколаївна,

ORGID 0000-0002-3828-6732,

науковий співробітник,

відділ теорії та методології бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: negretova34@gmail.com

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ДМИТРА БАЛИКИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянуто науковий доробок Дмитра Балики в системі професійних наукових комунікацій, розкрито значення його теоретичних праць для розвитку сучасного вітчизняного бібліотекознавства.

Ключові слова: Дмитро Балика, Всенародна бібліотека України, бібліотекознавство, вивчення читача.

Дмитро Андрійович Балика – один з яскравих представників української бібліотекознавчої школи 20-х років ХХ ст. Його науковий доробок охоплює широкий спектр питань – від удосконалення бібліотечної технології, розвитку основних напрямів книгознавства та бібліотекознавства до питань бібліографії – сьогодні посідає гідне місце в системі професійних наукових комунікацій. Свідченням актуальності наукових студій Д. А. Балики є повсякчасна увага дослідників до його спадку, вивчення у закладах вищої освіти різних напрямів (у контексті розвитку української культури, історії, краєзнавства, бібліотечної справи тощо).

Внесок Д. А. Балики у методологію, теорію та організацію бібліотечної справи – безперечний. Серед науковців, які досліджували його багату наукову спадщину варто назвати таких корифеїв вітчизняної бібліотечної науки, освіти і практики, як: Л. М. Борисенко, В. С. Брюховецький, П. В. Голобуцький, Л. А. Дубровіна, Г. І. Ковальчук, І. І. Корнейчик, С. М. Косяк та інші. Відомості про цю неординарну особистість можна отримати з ґрунтового біобібліографічного словника, укладеного науковцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.). Київ, 2017) та скориставшись електронною бібліотечною

енциклопедією на сайті Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Для дослідників історії бібліотечної справи стануть у нагоді унікальний фонд читальної зали бібліотекознавчої літератури НБУВ, де зберігаються прижиттєві видання праць Д. А. Балики та їхні електронні копії на сайті НБУВ

Біографія знаного українського бібліотекознавця добре відома, але окремі факти проливають світло на формування його особистості. В період навчання у Чернігівському реальному училищі Д. А. Балика захопився творами українських письменників, не раз зустрічався з М. Коцюбинським, Б. Грінченком та іншими українськими письменниками того часу. Бібліотечна та позашкільна робота Д. А. Балики в 1917–1920 рр. проходила у Белебії, Уфі і Томську. У Томську в 1919–1921 рр. він створив Музей бібліотекознавства, який став центром великої творчої роботи з питань теорії бібліотекознавства і бібліографії, зокрема, музей об'єднав бібліотечний актив із місцевих працівників, в ньому організовувалися численні бібліотечні курси для підготовки кадрів та видавався часопис «Известия музея библиотекосведения».

В 1921 р. він переїздить до Києва. В період з 1921 до 1925 р. Балика працює бібліотекарем у показовій бібліотеці Військово-політичної школи Українського військового округу і лектором із бібліотекознавства і бібліографії на бібліотечних курсах. У лютому 1925 р. Дмитру Андрійовичу було запропоновано роботу у Всенародній бібліотеці України (далі ВБУ) Української Академії наук. У ВБУ він розгорнув широку практичну бібліотечну, бібліографічну та педагогічну діяльність, керував аспірантами з питань книгознавства в організованій при Бібліотеці аспірантурі. Слід наголосити, що київський період діяльності (1921–1930) Д. А. Балики був надзвичайно результативним, адже саме в цей період він пише глибокі теоретичні праці, які не втратили свою наукову значущість і сьогодні.

Бібліотекознавча теорія Д. А. Балики втілена в його актуальній і донині праці «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства» (1926; Бібліологічні вісті. 1926. № 1. С. 16–35; російською мовою: Библиотечное обозрение. 1927. Кн. 1–2. С. 39–69). Виділяючи п'ять основних напрямів у вивченні читачівства, він глибоко проаналізував їхні позитивні та негативні сторони, детально спиняючись на бібліопсихології М. О. Рубакіна. Д. А. Балиці належить цінне визначення «загального інтересу» та «читацького

інтересу». Учений був переконаний, що будь-яка бібліотека позитивно впливає на читача безпосередньо своїми, притаманними тільки їй засобами: книгами, виставками, каталогами, вечорами тощо. З часом, теоретично підсумовуючи, він обґрунтовує термін «бібліологічна педагогіка» в однойменній праці та в роботі «Библиотека в свете современной педагогики» (1926; Библиотека. Москва ; Ленинград, 1927. С. 54–62), де обстоює бібліотекознавство як педагогічну науку, на противагу школі М. А. Рубакіна, котрий дотримувався психологічного напрямку в бібліотекознавстві, і концепціям тих спеціалістів, які вважали бібліотекознавство прикладною наукою. За Д. А. Баликою, всі проблеми бібліотечного будівництва треба розглядати з історичної точки зору, що унеможливорює повторення старих помилок та недоліків. У праці «Библиотека в прошлом» (1925, серія Українського наукового інституту книгознавства (далі УНІК) «Науково-популярна бібліотека книгознавства»), він глибоко аналізує розвиток книги, бібліотеки, зокрема бібліотечної справи в Україні.

У роботі «Библиологична социология» (російською мовою: Советский библиограф. 1933. № 1/3. С. 39–69), характеризуючи погляди авторитетних тогочасних книгознавців О. М. Ловягіна, М. М. Лісовського, М. М. Куфаєва та зарубіжних – П. Отле, Л. Живного, Д. А. Балика аргументує власне бачення книгознавства як комплексу книгознавчих дисциплін, серед яких бібліологія – наука узагальнююча, вона є методологією книгознавства. Завдання бібліологічної соціології, зокрема, – вивчати закономірності в бутті книги, взаємодію факторів, які позначаються на її особливостях – художній, науковій, науково-популярній тощо, вивчати чинники кількісного й якісного змісту книги в різних обставинах.

Праці Д. А. Балики також друкуються в періодичних виданнях ВБУ, УНІКу, Книжкової палати РРФСР, Державної публічної бібліотеки в Ленінграді, в журналі «Красный библиотечарь», у збірнику «Предмет и методы современной психологии» (Москва, 1929), він виступає з доповідями на бібліотечних і бібліографічних з'їздах, конференціях, нарадах в Україні та Росії.

Отже, сьогодні у бібліотекознавстві, особливо вітчизняному, гостро відчувається потреба в поглибленому пізнанні історичних витоків, їх впливу на формування окремих наукових напрямів і теорій, інтерпретації їх місця в системі розвитку бібліотечної науки, освіти і практики. Внесок науковців і практиків бібліотечної справи

України минулого і кожного фахівця у становлення та подальший розвиток бібліотекознавства як науки про бібліотеку, місце їхніх розвідок у сучасній системі професійних наукових комунікацій ще не достатньо вивчені. Тому на часі – фундаментальне дослідження, якого і досі немає, наукової спадщини відомого українського бібліотекознавця Д. А. Балики.

UDC 02:929-052(477)

Svitlana Maslovska,

ORGID 0000-0002-3828-6732,

Research Associate,

Department of Theory and Methodology of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: negretova34@gmail.com

SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF DMYTRO BALYKA IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

The life and scientific way of Dmytro Balyka is considered, the value of his theoretical works for the development of modern domestic library science is revealed.

Keywords: Dmytro Balyka, National Library of Ukraine, library science, research the reader.

УДК [026:61]:025.5-024.87(477)

Науменко Світлана Михайлівна,

ORCID 0000-0002-7921-3759,

завідувачка відділу організаційної та науково-методичної роботи,

Національна наукова медична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: medlibinfo@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НОВИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проаналізовано досвід роботи обласних медичних бібліотек України в період реформування медичної галузі, пошук та впровадження нових форматів, дистанційне бібліотечно-інформаційне забезпечення в період карантину.

Ключові слова: наукові медичні бібліотеки, бібліотечно-інформаційне забезпечення, дистанційні форми роботи.

Реформи, які наразі відбуваються в суспільстві та медичній галузі зокрема, стали серйозним викликом бібліотечно-інформаційній діяльності медичних бібліотек, їх конкурентоспроможності. До пошуку нових форм бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек спонукали і карантинні обмеження, викликані пандемією.

Враховавши умови карантину, медичні бібліотеки розпочали активне використання дистанційних форм роботи з дотриманням необхідних заходів безпеки. Вивчався досвід закордонних бібліотек, які вступили в карантин раніше, активно впроваджувались свої напрацювання. Одним із важливих інструментів дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів стали сайти бібліотек. На них надавався доступ як до власних бібліографічних і фактографічних даних, електронних повнотекстових баз періодичних видань та книг, так і до віддалених – із питань медицини та біології. Використання соціальних мереж (Скайп, Вайбер, Телеграм та ін.) дало можливість підтримувати з користувачами зворотний зв'язок, інформувати про нові надходження, фахові публікації, актуальні події з життя медичної спільноти регіону, оперативно реагувати на зауваження та потреби користувачів.

У зв'язку із закриттям бібліотек та скороченням бібліотечних посад у багатьох лікувальних закладах, обласні медичні бібліотеки розпочали пошук нових ефективних форм та методів бібліотечно-інформаційного забезпечення спеціалістів цієї ланки. Тут також стали в нагоді дистанційні форми роботи та спілкування. На сайтах обласних департаментів охорони здоров'я розміщувались списки нових надходжень, віртуальні виставки на актуальні медичні теми. Відслідковувались публікації у фаховій періодиці та інформувались користувачі за індивідуальними замовленнями чи за угодами про співпрацю. Керівникам лікувальних закладів надсилалась індивідуальна інформація про нові методи діагностики та лікування, нові фармацевтичні препарати. Для лікарів і середнього медичного персоналу здійснювались повнотекстові тематичні добірки, дайджести, списки нових надходжень, календарі знаменних дат у галузі охорони здоров'я. Через послугу електронної доставки документів користувачі мали змогу замовити і безкоштовно отримати електронні копії документів із фондів не лише своєї бібліотеки, а й бібліотек - членів корпорації медичних бібліотек України.

Особливим попитом користувалась тематика COVID-19. Чернігівською обласною медичною бібліотекою було організовано цикл виставок «Пандемія – COVID-19», «Вірусні інфекції – що треба знати», «Імунітет – основа здоров'я», «Що треба знати під час карантину» та інші. Систематично проводились огляди медичної преси, де акцентувалась увага на останніх досягненнях світової, української та медицини краю. Спектр тем при виконанні бібліографічних довідок був дуже широким та актуальним: «Медична реформа», «Сімейна медицина», «Пандемія COVID-19», «Коронавірусна хвороба», «Що потрібно знати про коронавірус?», «COVID-19 на Чернігівщині», «СНІД і діти», «Онкологія – проблема людства» та ін.

Одним з актуальних напрямів діяльності, який раніше мало використовувався в роботі медичних бібліотек, стала санітарно-просвітницька робота серед молоді та школярів, пропаганда здорового способу життя, боротьба зі шкідливими звичками.

Активну роботу з населенням м. Рівне та області здійснює Рівненська обласна наукова медична бібліотека, залучаючи до неї своїх користувачів-лікарів. До Дня стоматолога бібліотека у співпраці з лікарем-стоматологом міської стоматологічної поліклініки провела зустріч «Запорука здоров'я та краси» та «Як вберегти зуби від карієсу». Слухачам було цікаво переглянути тематичну книжкову виставку після завершення заходу. Було організовано зустріч із лікарем-епідеміологом на тему «Грип та коронавірус» з підготовленою книжковою виставкою «Вірусні інфекції». До Міжнародного дня боротьби з бідністю для студентів відділення «фармація» Рівненської медичної академії було проведено бесіду «Про шляхи подолання бідності», під час якого студенти ділилися своїми ідеями ліквідації злиднів.

Працівники сектору бібліотечних ресурсів Одеського обласного центру громадського здоров'я (в минулому – Одеська ОНМБ), з метою попередження випадків булінгу (цькування), які особливо гостро стоять у дитячих колективах та в молодіжному середовищі, підготували для одеситів та гостей міста виставку-пораду батькам «Як розпізнати, що дитина страждає від булінгу в школі?». До Міжнародного дня захисту дітей на сторінках сайту бібліотеки було розміщено поради «Деякі способи зберегти фізичне та психічне здоров'я дітей в епоху цифрових технологій». Активну участь працівники бібліотеки взяли в інформаційній

кампанії «Карантин послаблено – небезпека COVID-19 залишається». До Всесвітнього тижня імунізації, який відзначали 21–26 квітня 2020 р. на тему «Я вакцинований та здоровий» було проведено онлайн-конкурс дитячого малюнка.

Діяльність медичних бібліотек України спрямована не лише на якісне обслуговування користувачів та пропаганду здорового способу життя, а й на збереження досягнень попередніх поколінь. Одним із пріоритетних напрямів їхньої роботи є медичне краєзнавство. Впродовж багатьох десятиріч накопичуються та систематизуються унікальні матеріали про розвиток медичної науки та охорони здоров'я в регіоні, про видатних медиків краю, їхній внесок у розвиток світової медицини.

Отже, нами наведено лише окремі напрями роботи кількох обласних медичних бібліотек як зі збереженим статусом обласної установи, так і реорганізованих у відділи та сектори. В такому ключі працюють всі медичні бібліотеки. На жаль, тенденція до реорганізації (читай знищення) обласних медичних бібліотек залишається дуже актуальною.

Наразі понад 50 % обласних медичних бібліотек реорганізовано: у відділи медичної літератури зі штатом 2–3 спеціалісти при обласних універсальних наукових бібліотеках; у сектори при обласних центрах здоров'я з такою ж кількістю працівників; приєднано до медичних навчальних закладів чи просто ліквідовано. І якщо бібліотечно-інформаційне забезпечення медиків у цих областях ще здійснюється, то робота з ґрунтового дослідження історії медицини краю, збір і накопичення інформації цієї тематики – під великим питанням.

UDC [026:61]:025.5-024.87(477)

Svitlana Naumenko,

ORCID 0000-0002-7921-3759,

Head of the Department of Organizational and

Scientific-Methodical Affair,

National Scientific Medical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: medlibinfo@gmail.com

NEW DIRECTIONS OF MEDICAL LIBRARY ACTIVITIES IN MODERN WORD

The experience of work of regional medical libraries of Ukraine in the period of reforming the medical field, search and introduction of new formats, remote

library and information support in the quarantine period.

Keywords: scientific medical libraries, library and information support, remote works.

УДК 021.1+028]-048.67:[316.472.4:004]

Новальська Юлія Вікторівна,

ORCID 0000-00015257-1559,

головний бібліотекар,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна,

e-mail: jula1977@bigmir.net

ФЛЕШМОБ ЯК АКТУАЛЬНА ФОРМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КНИГИ, ЧИТАННЯ, БІБЛІОТЕКИ

Розглянуто флешмоби як актуальну форму популяризації книги, читання і бібліотеки. Наведено успішні приклади апробованих видів флешмобів із вітчизняної бібліотечної практики.

Ключові слова: флешмоб, читання, бібліотека.

Ефективність та якість діяльності сучасної бібліотеки, дієво інтегрованої в комунікаційну систему сьогоденного соціуму, демонструє, насамперед, кількість користувачів. В умовах розвитку інформаційного суспільства і становлення суспільства знань вітчизняні бібліотеки значно збагатили традиційний комплекс залучення нових читачів: запровадили нові моделі взаємодії з потенційною аудиторією, розширили спектр електронних послуг і сервісів, успішно апробували нові види популяризації книги, читання і бібліотеки у т. ч. в інтернет-середовищі, серед яких особливо запитуваними стали флешмоби.

Під поняттям «флешмоб» (англ. flash mob – блискавична юрба, flash – блискавиця, спалах, mob, скорочене й усичене лат. mobilis vulgus – рухливий натовп, юрба) у контексті широкого запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну практику ми розуміємо, насамперед, одноразову акцію, (1) мета якої сконцентрована на популяризації книги, читання і бібліотеки, (2) технічно організована із залученням сучасних засобів комунікації, у т. ч. глобальної мережі Інтернет, (3) передбачає максимальне охоплення аудиторії дійсних і потенційних читачів

окремої бібліотеки, (4) кількість моберів залежить від прогнозованої кількості учасників, (5) функціонально визначено виконання запланованих дій (заздалегідь узгоджений сценарій), (6) упродовж короткого проміжку часу, (7) завершеність дії виражається у раптовому розчиненні учасників серед інших споживачів інформації, (8) результується у позитивному налаштуванні аудиторії до читання як процесу соціалізації, засвоєння нових знань, збагачення світогляду, тобто задоволення інформаційних, духовних потреб тощо.

Визнанням флешмобу як актуальної форми бібліотечної практики є теоретична обґрунтованість класифікації за різними критеріями та розробленість видової характеристики бібліотекознавцями, яка репрезентує: поетичний флешмоб, книжковий флешмоб, флешбук, лібмоб та ін.

Серед резонансних поетичних флешмобів останніх років варто назвати реалізований із нагоди 205-річчя від дня народження Великого Кобзаря «Тарас у кожному з нас» (Національна бібліотека України для дітей), учасники якого декламували на камеру вірші Т.Г.Шевченка, а кращі відео представлені на ютуб-каналі бібліотеки та фейсбук-сторінці. Все більшу аудиторію збирають такі бібліотечні проекти, як «Всеукраїнський флешмоб відеочитань» (започатковано 2019 р.). У цьому контексті з нагоди святкування у 2021 р. 150-ї річниці від дня народження Лесі Українки вдруге бібліотека разом із Медіа-центром Сумського державного університету створили відеоролик, у якому студенти продекламували поезії видатної української письменниці, громадської діячки «Contra spem spero!» (Без надії сподіваюсь!) і «Стояла я і слухала весну». Також присвячений життю та творчості Лесі Українки був поетичний віртуальний флешмоб «Хотіла б я піснею стати» (Одеська обласна бібліотека для юнацтва), до якого долучилися команда Compass КНП «Дитяча міська поліклініка 6» Одеської міської ради.

Зауважимо, що, на наше переконання, особливо затребуваним за сутністю сьогодні є книжковий флешмоб Української бібліотечної асоціації. Чільна мета цього онлайн-заходу – наголосити, що людина не може існувати без читання книг. В умовах гібридної війни та окупації частини України актуальним є проєкт українських письменників Катерини Бабкіної та Марка Лівіна bookchallenge_ua (книжковий виклик), який зорієнтований на популяризацію читання українською мовою. Поширення на інтернет-майданчиках та

у соціальних мережах Фейсбук, ВКонтакте, Твіттер та Інстаграм сприяло долученню за перші 16 тижнів до цього флешмобу 5 тис. моберів та 1 млн користувачів.

Ще одним прикладом флешмобу – успішного бібліотечного проєкту, зніційованого вітчизняними книгозбірнями, є флешбук, який передбачає розміщення фрагментів текстів видань чи уривків із книги з цитуванням, ілюстраціями, особистими думками тощо у соціальних мережах, відповідно, ознайомлення з ними друзів.

Лібмоб (англ. library – бібліотека і mob – натовп, тобто бібліотечний натовп) як різновид флешмобу, передбачає, що бібліотекарі на вулицях роздають перехожим рекламну продукцію, запрошуючи до книгозбірні, та проводять бліц-опитування. Широко відомою стала Всеукраїнська акція-опитування «Як пройти до бібліотеки?», яка організовується через соціальні мережі та блоги бібліотек (активну участь взяли Гайсинська центральна бібліотека (відділ обслуговування юнацтва провів акцію до Дня молоді), Хустська центральна бібліотека (молодим батькам пропонувалося проводити вікенд із цікавою книжкою) та багато інших). Популяризації різноманітного фонду періодичних видань для всіх вікових категорій сприяв лібмоб «Осінній бенефіс періодичних видань», проведений Центральною районною бібліотекою імені Івана Франка Подільського району м. Києва.

Тобто, економічному зростання і розвитку України та її регіонів в умовах розвитку інформаційного суспільства і становлення суспільства знань сприяє саме інтелектуально зрілий громадянин, і важливу роль у цих процесах відіграє такий апробований вже інструмент бібліотечної практики цілеспрямованого залучення нових читачів та виховання любові до книг і популяризації читання як флешмоб.

UDC 021.1+028]-048.67:[316.472.4:004]

Yulia Novalska,

ORCID 0000-00015257-1559,

Chief Librarian of the Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: jula1977@bigmir.net

FLASHMOB AS A CURRENT FORM OF POPULARIZATION OF BOOKS, READING, LIBRARY

Flashmobs are considered as an actual form of popularization of books, reading

and libraries. Successful examples of tested types of flashmobs from domestic library practice are given.

Keywords: flash mob, reading, library.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.2»2012/2020»

Пестрецова Лариса Андріївна,

ORCID 0000-0001-7970-6652,

завідувачка, відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pestretsova@nbuv.gov.ua,

Шульга Ірина Олександрівна,

ORCID 0000-0003-3236-7969,

молодший науковий співробітник,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shulga@nbuv.gov.ua

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДЖЕРЕЛА КОМПЛЕКТУВАННЯ (2012–2020)

Розглянуто деякі аспекти комплектування фонду НБУВ періодичними виданнями. Представлено статистичні дані за період 2012–2020 рр.

Ключові слова: джерела комплектування, формування бібліотечного фонду, періодичні видання.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) володіє потужним фондом вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів, здійснює міжнародне співробітництво щодо формування та використання світових бібліотечних ресурсів. Фонд НБУВ наразі налічує майже 16 млн документів, вагому частку якого становлять наукові періодичні видання, зокрема журнали.

Упродовж усієї історії існування НБУВ питанню формування документного фонду надавалося велике значення. За багато років сформувалася цілісна система комплектування бібліотеки, виокремилися різні джерела комплектування: український

обов'язковий безоплатний примірник, документообмін, дари установ та окремих осіб, колекції тощо. Багатоджерельність документного потоку забезпечує не тільки гарантований обсяг надходжень видань до фондів НБУВ, а й їх різноманітність.

На комплектування фондів НБУВ у 2012–2020 рр., у т. ч. і періодичними виданнями, вплинули такі фактори, як політична та економічна нестабільність у державі, глобальні виклики, державна політика у сфері книговидавництва та книгорозповсюдження, зменшення фінансування бібліотечної галузі.

Періодичні видання були і залишаються найбільш оперативним джерелом для забезпечення користувачів актуальною та новітньою інформацією. За період 2012–2020 рр. за всіма джерелами комплектування фонд бібліотеки збільшився на майже 200 тис. прим. зазначених документів. Найбільшу частку журналів – близько 150 тис. документів – бібліотека отримала за джерелом комплектування «обов'язковий примірник» (ОП) разом з архівним примірником (60 тис. прим.), що становить 75 % від загальних надходжень періодичних видань (документообмін – 16 %, дари – 5 %, інші джерела – 4 %). Найбільшу кількість НБУВ отримала за джерелом «обов'язковий примірник» у 2012 р. – майже 23 тис. прим., а найменшу – у 2020 р. (близько 11 тис. прим. документів).

На зниження рівня видавничої діяльності і скорочення надходжень до фондів НБУВ (до 70–80 % від видань, які друкуються в Україні) вплинули кризові явища в економічній сфері та наслідки геополітичної ситуації в країні (події у східних регіонах та Автономній Республіці Крим). Відбулися зміни також у структурі і діяльності Національної академії наук України (НАН України) – робота наукових установ на зазначених територіях у 2014–2015 рр. фактично була припинена, що негативно позначилося на всіх показниках, у тому числі на кількості надходжень до НБУВ наукових періодичних видань.

Президія НАН України 20 червня 2021 р. видала Постанову № 227 «Про затвердження Положення про періодичне видання Національної академії наук України, їхнього переліку та примірного ліцензійного договору на використання твору», в якій представлено інформацію про видавничу діяльність НАН України станом на 15.06.2021 р. як засновника чи співзасновника 88 журналів і 32 збірників, започаткованих згідно з рішенням Президії НАН України. В тексті Постанови також зазначено, що установи Національної

академії наук України беруть участь у виданні 110 журналів і 122 збірників. Загалом у Національній академії наук України видається 343 друкованих та 9 електронних періодичних видань, серед яких до числа наукових фахових видань України Міністерством освіти і науки України включено 178 (49 категорії А, 129 – Б).

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського сформовано потужний фонд наукової літератури світового рівня. У створенні такого ресурсу важливе місце належить джерелу «міжнародний документообмін» – одному з провідних напрямів діяльності НБУВ. Вагома роль у формуванні фондів НБУВ іноземною літературою належить саме періодичним виданням – основному оперативному джерелу наукової інформації, що забезпечує найповнішу широту охоплення сучасних розробок та пріоритетів досліджень у світовій науці. За період 2012–2021 рр. до фондів надійшло майже 32 тис. прим. зарубіжних періодичних видань за рахунок джерела «міжнародний документообмін», який є дієвим засобом забезпечення зарубіжною літературою на безоплатній основі.

Меншу частку надходжень за означений період становили періодичні видання, які надійшли за джерелом «Дари» (10 тис. прим.), «Видання НБУВ» (732 прим.) та за іншими джерелами – близько 4 тис. прим. документів.

Для посилення контролю за своєчасним надходженням до НБУВ ОП журнальних видань у відділі комплектування бібліотечних фондів здійснюється моніторинг каталогів періодичних видань України та сайтів видавничих організацій, що дає можливість вжити необхідних заходів для заповнення лакун у бібліотечному фонді.

Комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вітчизняними та зарубіжними періодичними виданнями є провідним напрямом роботи фахівців відділу для забезпечення інформаційних потреб користувачів бібліотеки.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.2»2012/2020»

Larysa Pestretsova,

ORCID 0000-0001-7970-6652,

Head of Department of Formation Library Collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pestretsova@nbuv.gov.ua,

Iryna Shulga,
ORCID 0000-0003-3236-7969,
Junior Research Associate,
Department of Formation Library Collection,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: bilko@nbuv.gov.ua

**PERIODICAL PUBLICATIONS IN THE FUNDS OF THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: SOURCES OF
ACQUISITION (2012–2020)**

In the article considers some aspects of acquisition in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine fund by periodicals are considered. Statistical data for the period 2012–2020 are presented.

Keywords: acquisition's sources, formation of library collection, periodical publications.

УДК 027.54(100):025.7/.9

Погрібна Оксана Олександрівна,
ORCID 0000-0001-8785-4428,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: oksana_pogribna@ukr.net

**ДО ПИТАННЯ УНОРМУВАННЯ І КОДИФІКАЦІЇ
ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДНИХ
СЛОВНИКІВ ІЗ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА**

Розкрито проблему перекладу термінологічної лексики з метою точного відображення структури і значення лексичних одиниць у перекладних словниках із бібліотекознавства.

Ключові слова: бібліотекознавство, термінологія, термінологічні словники з бібліотекознавства.

Прискорений розвиток сучасних наукових знань та радикальні зміни в суспільному житті спричинили інформативну насиченість мови на всіх рівнях і в усіх функціональних стилях. Посилився також процес зростання кількості термінів (за спостереженнями

дослідників, він випереджає зростання кількості загальноживаної лексики). У термінології знаходить відображення сучасна тенденція до інтеграції різних областей знання, що можна простежити в запозиченні термінів однією науковою сферою в іншої.

Сучасне українське бібліотекознавство, яке нині переживає період активного розвитку, поширюючи напрацьовані фундаментальні знання та переймаючи світові передові напрацювання, продовжує переживати процес адаптування вітчизняної термінологічної системи до міжнародних стандартів світових бібліотечних інституцій. Стандартизація терміносистеми актуалізує дедалі нагальнішу необхідність створення сучасних перекладних термінологічних словників, вивчення нової бібліотечно-інформаційної термінології, запозиченої з англійської мови як провідної мови наукового та професійного спілкування.

Вітчизняна лексикографія бібліотечно-інформаційної галузі нині ще недостатньо відповідає потребам фахівців цієї сфери. Основною значною словниковою працею досі залишається «Англо-український словник-довідник бібліотечної термінології» (2004), який репрезентував собою нову лексику тогочасного етапу розвитку бібліотекознавства. Однак подальший період розвитку термінологічних запозичень бібліотекознавчої галузі досі лишається не відображеним і потребує активних лексикографічних розробок. У зв'язку з цим існує нагальна потреба вироблення теоретичних засад формування реєстру сучасного перекладного англійсько-українського словника, встановлення правильної міжмовної відповідності термінологічних понять для однозначного розуміння термінології фахівцями на національному та міжнародному рівнях.

Для оптимальної кодифікації термінології у словнику лексикографи керуються спеціальними лексикографічними принципами як аргументованими теоретичними положеннями про лексикографічну кодифікацію лексичної одиниці. Вивчення прикладних аспектів представлення термінологічної лексики в перекладному словнику з бібліотекознавства дозволило нам з'ясувати деякі проблеми її представлення.

Зауважимо, що специфіка перекладу термінів полягає в тому, що найважливішою умовою досягнення еквівалентності є збереження в перекладі змістової точності перекладних одиниць, забезпечення абсолютної ідентичності понять, які виражаються термінами двох мов.

Проте наші дослідження в цій сфері показали, що далеко не завжди існують рівнозначні термінологічні відповідники у мовах. Так, однією з проблем при перекладі термінів є різний об'єм поняття у терміні мови оригіналу та в його перекладному еквіваленті. В цьому аспекті звертаємо увагу на розмежування в англійській мові терміносполук «scholarly communication», «science communication» і «scientific communication», які в українській мові перекладаються єдиним парасольковим терміном-еквівалентом «наукова комунікація». Поняття наукової комунікації в українській мові має узагальнювальне значення і стосується обміну науковою інформацією (ідеями, знаннями, повідомленнями) між ученими й спеціалістами. Його об'єм включає процеси й механізми просування наукових ідей всередині наукового співтовариства і за його межами (в суспільстві), поширення наукових знань про довколишню дійсність шляхом різних каналів, засобів, форм та інститутів комунікації тощо, тобто включає в себе об'єм понять усіх трьох термінологічних словосполук. У сфері бібліотекознавства використовується лише термін «scholarly communication», який стосується обміну та поширення наукової інформації у середовищі науковців.

Іншою проблемою перекладу термінів є непослідовне розрізнення термінів мови оригіналу через відсутність нормативних вказівок у словниках. Так, наприклад, лексема «to digitize» – «оцифрувати» (переводити традиційні фізичні формати у цифрові) та похідний від неї номінатив «digitization» «(о)цифрування», запозичені з інформаційно-технічного лексикону, міцно закріпилися у галузі бібліотекознавства. З ними семантично пов'язане поняття «digitalization» – «цифровізація», яке виникло в період широкого впровадження інформаційних технологій у сфери суспільного життя. Незважаючи на чітке розподібнення понять «digitization» і «digitalization» на рівні лексичної семантики, авторитетні англійські лексикографічні видання або не фіксують поняття «digitalization» (словники Кембриджський, Макміллана, Лонгмана та Коллінза), або дають обом термінам однакове тлумачення (Оксфордський словник).

При укладанні термінологічних тлумачних словників треба також звертати увагу на таке широко поширене явище, як ненормованість орфографічного відображення термінологічних еквівалентів у мові перекладу. В українській мові еквіваленти цих

англомовних термінів зафіксувалися у вигляді двох варіативних лексичних запозичень. Перша створена за допомогою калькування через буквальний переклад: оцифрування / (о)цифрування, цифровізація. Друга – способом транслітерації: ДИГІТАЛІЗАЦІЯ², ї, ж., інформ. Те саме, що оцифрування (Словник української мови у 20 томах). При цьому відсутня пара дигітизація. Зафіксовані у мові також варіантні форми лексем з /дж/ на місці англійського /g/: діджитизація / діджиталізація. За версією онлайн-словника «Мислово», еквівалент в останній інтерпретації став «словом 2019 року» відповідно до його поширення в мові офіційної преси та вживання можновладцями. Як бачимо, дається взнаки відсутність кодифікованого вживання мовних запозичень. На нашу думку, ці еквіваленти слід оцінювати з огляду на доцільність введення калькованих іноземних слів у наукову мовну практику, тобто чи мають вони право на функціонування в статусі термінологічної чи загальноновживаної лексики. Але ця проблема стосується більш загальних питань унормування та кодифікації запозиченої лексики.

Подальші комплексні дослідження у цій сфері сприятимуть точному й повному відображенню структури й змісту лексичних одиниць у перекладних словниках із бібліотекознавства. Особливості семантики розглянутих бібліотекознавчих термінів засвідчують необхідність їх чіткого розподібнення, а найважливіше – лексикографічного нормування та кодифікування у перекладному англо-українському / українсько-англійському словнику бібліотекознавчих термінів. Таке завдання нині вважаємо пріоритетним, оскільки стан вивчення та розроблення термінологічної системи інформаційно-бібліотечної сфери визначає якісний рівень міжмовної комунікації бібліотек України у глобальному науковому середовищі.

UDC 027.54(100):025.7/.9

Oksana Pogribna,

ORCID 0000-0001-8785-4428,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oksana_pogribna@ukr.net

ON THE STANDARDIZATION AND CODIFICATION OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY FOR TRANSLATIONAL DICTIONARIES IN LIBRARY SCIENCE

The problem of translating terminological vocabulary in order to accurately reflect the structure and meaning of the lexical units in the translated dictionaries from library science is investigated.

Keywords: library science, terminology, terminological dictionaries of library science.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.17:811.161.2]

Посметна Ольга Іванівна,

ORCID 0000-0003-2984-3653,

молодший науковий співробітник,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

E-mail: posmetnao@ukr.net,

Клочок Тетяна Іванівна,

ORCID 0000-0003-1976-2024,

головний бібліотекар, відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

E-mail: klochokt@nbuv.gov.ua

УКРАЇНОМОВНІ ДОКУМЕНТИ В БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (2018–2020)

Представлено дослідження облікових документів з надходження друкованих інформаційних ресурсів до НБУВ за 2018–2020 рр., виявлено тенденцію динаміки збільшення частки документів українською мовою.

Ключові слова: бібліотечні ресурси, друковані видання, україномовні документи, мовна політика.

Збереження і поповнення суверенних інформаційних ресурсів, і в тому числі національних бібліотечних ресурсів державною мовою, визначається вимогами Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII, прийнятого 25.04.2019 р. Важливими суб'єктами, котрі мають реалізовувати мовну політику в державі, визначену цим Законом,

є виробники інформаційного продукту – українські видавництва і бібліотеки, які забезпечують зберігання та надання інформаційних ресурсів у користування.

Пріоритетними напрямками мовної політики щодо всебічного впровадження державної мови в інформаційному просторі є посилення ролі україномовної книги на книжковому ринку та відповідно у бібліотечних фондах. Методи реалізації державної політики щодо розповсюдження української мови в інформаційно-комунікаційному просторі були визначені в розробленому проекті Закону України «Про національний культурний продукт». На жаль, державна культурна політика в Україні на тлі світових і глобалізаційних процесів не є системною і дієвою. Про це свідчать кризові процеси у державній підтримці книговидавництва і книгорозповсюдження.

В Аналітичному огляді «Стан української мови. Щорічний моніторинг», який був проведений станом на 26.10.2020 р. та оприлюднений рухом «Простір свободи», було окреслено становище української мови у різних сферах суспільного життя і тенденції, пов'язані з вживанням української мови, за матеріалами державної статистики книговидавання і преси. За даними Книжкової палати України щодо випуску книжкової продукції, у 2020 р. кількість виданих за поточний період книжкових видань порівняно з 2018 р. скоротилось на 16,1%, а наклад на 10,8%, але при цьому збільшилася частка україномовних видань (у 2020 р. – 78%, у 2019 р. – 74,3%, у 2018 р. – 74,6%).

У даних випуску періодичних та продовжуваних видань (крім газет) за 2018–2020 рр. засвідчено дані про зменшення у 2020 р. кількості як за назвами на 14,3%, так і за накладами на 31,6 %, але за цей період відбулося збільшення частки видань українською мовою за назвами на 5,2% і за накладами на 2,9 %.

Важливими суб'єктами, котрі мають реалізовувати мовну політику в державі, є виробники інформаційного продукту, а саме – видавництва та бібліотечні установи в тому числі і Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), котрі використовують ці продукти для забезпечення попиту потреб користувачів в інформаційних матеріалах.

Кризова ситуація за останні роки склалася не тільки у видавничій сфері, а й у забезпеченні бібліотечних установ різного підпорядкування щодо фінансування на придбання бібліотечних

ресурсів. Так, більше десяти років НБУВ – найбільша бібліотека в Україні не отримувала бюджетного фінансування на придбання друкованих видань. Поповнення бібліотечних фондів відбувалося за рахунок різних джерел винятково на безоплатній основі.

З об'єктивних причин НБУВ не має можливості впливати на структурний склад бібліотечного фонду, в тому числі і за мовною ознакою, так як поповнення бібліотечного фонду повністю залежить від безоплатних надходжень.

З метою визначення тенденцій зміни частки видань українською мовою серед нових надходжень до бібліотечних фондів НБУВ було вивчено та досліджено структурний склад бібліотечних ресурсів за видами та мовною ознакою, які надійшли з різних джерел у 2018–2020 рр.

Так, поповнення бібліотечних ресурсів НБУВ книжковими виданнями з різних джерел у 2020 р. становило 20 583 примірники (частка українською мовою – 81,8%), у 2018 р. – 44 564 примірники (частка українською мовою – 83,8%). Щодо поповнення фондів НБУВ періодичними та продовжуваними виданнями (крім газет) за цей період: у 2020 р. становило 15 923 примірники (частка українською мовою – 75,1%), у 2018 р. – 23 372 примірники (частка українською мовою – 62,1%).

Таким чином, спостерігається збільшення частки надходження україномовних періодичних і продовжуваних видань в 2020 р. порівняно з 2018 р. та незначне зменшення надходження книжкових видань (на 2%) за цей період. Така ситуація склалася за рахунок надходження книжкових видань з інших джерел (дари, колекції тощо), де доля україномовних видань у 2020 р. становила лише 77,9%. Натомість, частка україномовних видань, які надійшли у 2020 р., як обов'язковий примірник – 83,1%, за джерелом «Вітчизняний книгообмін» – 97%, а «Видання НБУВ» – 100%.

Залишається сподіватися, що ця ситуація покращиться з набуттям чинності норм Закону про державну мову з 2022 р. за рахунок виконання його вимог видавництвами, які є основним джерелом поповнення бібліотечних фондів НБУВ.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.17:811.161.2]

Olha Posmietna,

ORCID 0000-0003-2984-3653,

Junior Research Associate, Department of Formation Library Collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: posmetnao@ukr.net,
Tetiana Klochok,
ORCID 0000-0003-19764-3653,
Main Librarian, Department of Formation Library Collection,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: klochokt@nbuv.gov.ua

**UKRINIAN-LANGUAGE DOCUMENTS IN THE LIBRARY
COLLECTION OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE (2018–2020)**

A study of accounting documents on the receipt of printed information resources in the VNLU in 2018–2020 years was conducted, trends in the dynamics of increasing the share of documents in the Ukrainian language were revealed.

Keywords: library resources, printed publications, Ukrainian-language documents, language policy.

УДК 316.94

Прокопенко Людмила Іванівна,
ORCID 0000-0003-0657-4550,
кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій,
факультет кібербезпеки та інформаційної політики,
Київський національний університет культури і мистецтв,
Київ, Україна
e-mail: Lyudmila976@ukr.net

**СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ**

Обґрунтовано, що соціологічне дослідження є важливим інструментом професійного розвитку студентів, адже спонукає здобувачів вищої освіти до проведення власних досліджень.

Ключові слова: соціологічні дослідження, студент, анкетування, знання.

Вагомим інструментом у професійній діяльності різних галузей суспільства є соціологічні дослідження, які дозволяють з'ясувати соціальні явища, процеси, перевірити та підтвердити факти, визначити шляхи вирішення соціальних проблем тощо. Саме тому соціологічні знання та соціологічна інформація необхідні для

прийняття відповідних управлінських рішень у будь-якій сфері діяльності: політичній, економічній, культурній, соціальній та ін.

Навички проведення соціологічних досліджень є невід'ємним елементом підготовки студентів інформаційної галузі. Під час вивчення дисципліни «Галузева соціологія» студенти ОС «Бакалавр» спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» знайомляться з принципами і поняттями соціології, основними теоретичними підходами до вивчення суспільства і його підсистем; вчать аналізувати події і факти з позицій соціології; навчаються інноваційним навичкам збору, обробки та аналізу емпіричної інформації; набувають навичок прикладних соціологічних досліджень у різних сферах, а також можливостей їх використання при побудові соціологічних прогнозів у професійній діяльності.

Проведення самостійного навчального дослідження допомагає студентам засвоїти методологію, методіку і техніку соціологічних досліджень. Завдання досліджень заохочують студентів до оволодіння новими знаннями, розширення світогляду, зацікавленостю до проведення власних розвідок, сприяють формуванню у студентів компетентностей та практичних навичок (а саме: систематизація і аналіз отриманих даних, уміння комунікувати та ін.), необхідних у майбутній професійній діяльності.

Адже кожне соціологічне дослідження – це цікава й унікальна дослідницька розробка з використанням певного спектра методів (анкетування, інтерв'ю, фокус-групи, контент-аналіз та ін). В умовах сьогодення популярними сервісами узагальнення та аналізу інформації шляхом анкетування за допомогою електронних форм є онлайн-форми Google, що надають студентові можливість отримати необхідну інформацію в короткий термін.

Ми погоджуємося з класифікацією студентських соціологічних досліджень вченого О. Є. Сакало: розвідувальні (оскільки це – лише перша початкова спроба збору інформації із невеликою вибіркою), разові (дослідження проводяться лише один раз і не переслідують мету проаналізувати динаміку явища) та експрес-дослідження (оскільки виконуються впродовж одного навчального семестру)» (Методика підготовки студентів педагогічних вишів до здійснення навчально-соціологічних досліджень. Педагогічні науки. 2015. Вип. 63. С. 81–88. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2015_63_15).

Для заохочення до проведення дослідження під час визначення теми враховуються пізнавальні та життєві інтереси студента. Тож,

керуючись власними інтересами і потребами, студенти проводять опитування (анкетування, інтерв'ю) за обраною тематикою щодо конкретної сфери діяльності (освіта, політика, культура, мистецтво та ін.). Проблематика досліджень студентства має досить широкий спектр і полягає у виявленні рівня обізнаності молоді про сучасні політичні процеси; значення освіти в умовах сьогодення, переваги і недоліки навчання під час карантину; визначенні соціального портрету сучасного викладача закладу вищої освіти, його особистості у сучасному освітньому процесі; проблеми екологічної культури, гендеру, релігії; вплив соціальних мереж на молоде покоління та ін. Актуальними залишаються дослідження, які вивчають тенденції сучасного читання молоді, її запити та потреби, інтереси щодо відвідування бібліотек. Студенти з'ясовують, наскільки сучасна молодь зацікавлена у відвідуванні бібліотеки, чи задовольняють книгозбірні її інформаційні потреби та читацькі уподобання, виявляють рівень популярності бібліотеки і бібліотечних послуг серед однолітків та вивчають їхні думки щодо перспектив розвитку бібліотеки.

Результати досліджень студенти висвітлюють на практичних заняттях, а також апробують на науково-практичних конференціях.

Також під час написання магістерських робіт студентами ОС «Магістр» проводяться анкетування (як один із найінформативніших методів опитування) у межах досліджуваної проблеми, що значно сприяє розкриттю теми магістерської роботи, виявленню проблем та визначенню шляхів їх вирішення.

Отже, набуття навичок соціологічних досліджень є невід'ємним елементом у підготовці фахівців інформаційної сфери. Соціологічні дослідження спонукають зацікавленість студентів до проведення власних досліджень, вміння аналізувати сучасні суспільні процеси, сприяють формуванню необхідних знань та практичних навичок.

UDC 316.94

Liudmyla Prokopenko,

ORCID 0000-0003-0657-4550,

Candidate of Culturology, Associate Professor,

Prof. Assistant, Department of Information Technology,

Faculty of Cybersecurity and Information Policy,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Lyudmila976@ukr.net

SOCIOLOGICAL RESEARCH AS A TOOL OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

It is substantiated that sociological research is an important tool for professional development of students, because it encourages students to conduct their own research.

Keyword: social science education, student, questionnaire, knowledge.

УДК 027.7:378.091.33-028.42(410+492)

Рябець Ірина Володимирівна,

ORCID 0000-0003-4358-3085,

кандидат педагогічних наук,
завідувачка сектору Наукової бібліотеки,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: ryabetsiv@ukma.edu.ua,

Голубєва Марія Олександрівна,

ORCID 0000-0001-5191-7984,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: golubeva@ukma.edu.ua

РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНИХ НАВИЧОК (ACADEMIC SKILLS) СТУДЕНТСТВА: МІСЦЕ ТА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ УНІВЕРСИТЕТУ

Розглянуто питання включеності наукової бібліотеки університету в освітньо-науковий процес із питання розвитку академічних навичок (Academic Skills) у студентства закладів вищої освіти.

Ключові слова: академічні навички, бібліотека, університет, Центр із розвитку академічних навичок.

Наразі є відкритим питання із наповнення переліку академічних навичок (Academic Skills) – з одного боку, та використання сучасних методів, форм та організації процесу сприяння розвитку академічних навичок здобувачів освіти (АНЗО) – з іншого боку. Задля залучення фахівців бібліотеки до процесу розвитку академічних навичок у здобувачів вищої освіти було проведено аналіз сучасного досвіду

Великобританії та Нідерландів із питання розвитку академічних навичок у студентства.

У Центрі з розвитку академічних навичок (Academic Skills Centre (ASC) Бермінгемського університету (University of Birmingham), що є окремим структурним підрозділом університету, навчають студентство, крім академічних навичок письма та загальних академічних навичок, ще й математичним академічним навичкам (mathematical, academic writing and general academic skills). Розглядаючи досвід бібліотек університетів Великобританії (в т. ч. досвід бібліотеки університету Лідс (Leeds University Library) де Центром із розвитку академічних навичок, що створено в цій бібліотеці, пропонується такий перелік академічних навичок: академічна доброчесність і протидія плагіату (Academic integrity and plagiarism), академічне письмо (Academic writing), стратегія читання наукових джерел (Reading), навички з цитувань та посилань (Referencing), критичне мислення (Critical thinking), орієнтація у вимогах до працевлаштування (Employability), математика і статистика (Maths and statistics), ефективне занотовування (Note making), тайм менеджмент (Time management), стратегії пошуку інформації (Searching for information), стратегії та форми онлайн навчання (Online learning), стратегії з підготовки до складання іспитів (Revision and exams). Бібліотекарі університету Лідс підтримують студентів у розвитку академічних навичок у рамках навчальної програми і за допомогою онлайн-ресурсів у формі семінарів, відкритих занять та особистих консультацій для студента. В Амстердамському університеті (нід. Universiteit van Amsterdam, UvA), крім включення розвитку академічних навичок студентства в різноманітні обов'язкові навчальні програми (Tutorials Academic Skills), існує ще й додаткова підтримка розвитку академічних навичок здобувачів освіти. Ця підтримка здійснюється через організацію тренінгів, семінарів та індивідуальних консультацій, до яких залучені працівники бібліотеки університету. Наприклад, управління даними досліджень (Data management). Крім того, на студентському сайті гуманітарного факультету цього університету є розділ із підтримки успішного навчання (Study progress), де в підрозділі «Academic Skills» студентові на потрібний йому семінар необхідно зареєструватися на освітній платформі університету, до якої долучена університетська бібліотека, або студенту рекомендують записатися на тренінг, який проводять бібліотекарі.

Проаналізувавши досвід ролі бібліотеки в розвитку академічних навичок студентства в університетах Великобританії та Нідерландів, варто наголосити, що організувати включеність вітчизняних бібліотек університету в розвиток академічних навичок студентства можливо трьома шляхами. Нами запропоновано три шляхи включеності для Наукової бібліотеки НаУКМА (НБ НаУКМА). Перший шлях – це створення бібліотечного сервісу зі сприяння розвитку академічних навичок студентства, через співпрацю викладачів та бібліотекарів. Цей сервіс стане безпосередньою підтримкою Науковою бібліотекою НаУКМА модулів окремих навчальних дисциплін (у формі тренінгів, вебінарів, практичних завдань, консультацій). Це можливо здійснити за підтримки Центру електронної освіти НаУКМА та через поєднання освітньої платформи Національного університету «Києво-Могилянська академія» DistEdu та сайту НБ НаУКМА. Також можливо створити окремий, відкритий для кожного студента, навчальний курс «Академічні навички», який буде розроблено бібліотекарями НБ НаУКМА та розміщено на DistEdu. Другий шлях – це створення Центру з розвитку академічних навичок, як структурного підрозділу НБ НаУКМА. Третій шлях – це створення Центру НаУКМА з розвитку академічних навичок, як структурного підрозділу університету, що поєднуватиме в собі співпрацю Центру забезпечення якості освіти НаУКМА, Центру академічного письма, Центру наукометрії та цифрової підтримки досліджень НаУКМА, Центру електронної освіти НаУКМА та НБ НаУКМА.

Отже, здійснений аналіз сучасного досвіду Великобританії та Нідерландів із питання розвитку академічних навичок у студентства дозволив запропонувати три шляхи залучення наукової бібліотеки університету до процесу розвитку академічних навичок (Academic Skills): створення бібліотечного сервісу «Академічні навички» зі сприяння розвитку академічних навичок студентства через організацією тренінгів, вебінарів та наданням консультацій із академічного письма, із цитування та посилання на джерела, із управління даними, із інформаційного пошуку та основ інформаційної грамотності при роботі з базами даних наукової інформації та інших навичок; створення Центру з розвитку академічних навичок у студентства як структурного підрозділу наукової бібліотеки університету; створення Центру з розвитку академічних навичок у здобувачів вищої освіти (Academic Skills

Center) як структурного підрозділу університету, де бібліотека є невід'ємним складником цього Центру.

UDC 027.7:378.091.33-028.42(410+492)

Iryna Riabets,

ORCID 0000-0003-4358-3085,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Head of Research Library Sector,

National University of Kyiv Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ryabetsiv@ukma.edu.ua,

Mariia Holubeva,

ORCID 0000-0001-5191-7984,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor,

Department of Psychology and Pedagogy,

National University of Kyiv Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: golubeva@ukma.edu.ua

STUDENTS' ACADEMIC SKILLS DEVELOPMENT: IMPORTANCE AND ROLE OF THE UNIVERSITY LIBRARY

The issues of the university library involvement in the educational and scientific process on the students' academic skills development in higher education are considered.

Keywords: Academic Skills, library, university, Academic Skills Center.

УДК 028.316.628+021:0,04

Скорябкіна Жанна Анатоліївна,

ORCID 0000-0001-9905-0486,

молодший науковий співробітник,

сектор запису читачів та контролю відвідувань,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Marcenkozanna44@gmail.com

СУЧАСНИЙ ЧИТАЧ ТА ДИНАМІКА ВІДВІДУВАННЯ БІБЛІОТЕК У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Простежено вплив інформаційних технологій на відвідування наукової бібліотеки. Подано у динаміці дані бібліотечної статистики щодо сучасного читача Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: інформаційні технології, віддалений читач, показники відвідування.

З початком третього тисячоліття чільне місце в світовому суспільному житті зайняв Інтернет. Як наслідок, змінилося читацьке сприйняття друкованого тексту: воно стало менш затребуваним. Згідно з опитуванням української неурядової кампанії маркетингових і соціологічних досліджень Research & Branding Group, близько 57% мешканців України наразі відмовилися від читання друкованих паперових книжок. Престиж традиційного читання знизився у прямій пропорції до підвищення престижу електронного читання, орієнтуючись на віддаленого читача, наукові бібліотеки беруть активну участь у впровадженні інформаційних технологій та формуванні власних електронних інформаційних ресурсів (ЕІР). Оскільки читач дедалі вільніше почуватися в електронному середовищі, бібліотечно-інформаційне обслуговування дедалі більше використовує дистанційний аспект.

Сьогодні читачі сприймають бібліотеку не тільки як місце традиційного читання, а передусім як локацію, де вони зустрічаються і спілкуються, де відбувається діалог між поколіннями, де можна обговорити будь-яку проблему з колегами, започаткувати новий проєкт, відвідати публічний захід, і звичайно взяти книжку. Усі ці та інші перетворення слугують підґрунтям для вивчення феномена трансформації читацького контингенту, розширення спектра уявлень щодо профілю сучасного читача з метою розробки інноваційної бібліотечної політики, в основу якої покладений пріоритет читацьких потреб.

Вагомий теоретичний внесок в осмислення нової сутності і функцій наукової бібліотеки здійснили українські вчені – науковці НБУВ: О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. Н. Горвий, О. М. Василенко, В. І. Попик, Т. Ю. Гранчак, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Л. Й. Костенко, К. В. Лобузїна, та інші. Соціально-психологічний портрет користувача, його соціально-демографічні характеристики розкриті у дисертаційному дослідженні Т. М. Коваль «Еволюція структури читацького складу наукової бібліотеки» із залученням значного статистичного матеріалу та використанням соціологічних методів.

Бібліотекознавці піддають всебічному аналізу особливості стрімкого реформування бібліотек у центри розвитку громад, де

користувачі мають доступ не тільки до інформації, але й до різноманітних інформаційно-комунікаційних і цифрових послуг, а відтак користають із можливості навчання, саморозвитку, підвищення професійного рівня тощо. Систематичне, комплексне, багатоцільове вивчення читацького контингенту відбувається в НБУВ на базі розвитку інформаційних технологій запису читачів з урахуванням таких параметрів, як аналіз читачів згідно категорії, шифру спеціальності, місця навчання та інтенсивності читацьких потоків.

Упродовж останніх двох десятиліть на показники відвідування НБУВ значно вплинули інформаційні технології дистанційного доступу до алфавітного та систематичного бібліотечних каталогів, системи електронної доставки документів, організації віртуальних бібліотечних виставок, створення власних ЕІР. Це позначилося на певному відтоку з Бібліотеки фізичних користувачів. За даними бібліотечної статистики, якщо в 2003 р. відвідування НБУВ становило 848 369 читачів, то у 2019 р. – лише 163 465 осіб.

Водночас показово зростала кількість віддалених користувачів НБУВ, збільшуючись на 30–40% за рік. Згідно звітів бібліотечної статистики, якщо 15 травня 2004 р. вебпортал НБУВ відвідали 2,3 тис. користувачів з унікальними ір-адресами, то 15 травня 2012 р. їхня кількість становила вже 62,6 тис. Спостерігалася тенденція збільшення попиту на повнотекстові ресурси, що призвело до випереджаючого зростання обсягу наданої користувачам інформації. Надзвичайною популярністю користувався депозитарій електронних версій наукової періодики України – до нього зверталось 80% користувачів, яким надавалося три статті щосекунди.

За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLog Expert, протягом 2019 р. до порталу НБУВ відбулося:

- звернень до вебматеріалів – 420 млн;
- переглядів вебсторінок – 19 млн;
- завантажень повнотекстових ресурсів – 24 млн файлів.

Кількість віддалених користувачів з унікальними ір-адресами становила 2,8 млн. Загальна середньодобова кількість сеансів звернення до ресурсів вебпорталу НБУВ (зокрема, разом із завантаженням повних текстів) – 55 тис.

Отже, сучасні інформаційні технології на разі не можуть замінити традиційне обслуговування. Поряд із цифровою продукцією, неминущим попитом у фахівців, студентів продовжують

користуватися рукописи, стародруки та інші «постояльці» бібліотечних фондів. Відповідаючи вимогам сучасного суспільства, бібліотека накопичує ресурси на всіх видах носіїв. Разом із тим, ще більш масштабним стає впровадження прогресивних бібліотечно-інформаційних технологій, формування ресурсів на базі цифрових технологій, розвинення он-лайн сервісів, що дозволяють розширити доступ до ресурсів, послуг і продуктів наукової бібліотеки.

UDC 028.316.628+021:0,04

Zhanna Skorjabkina,

ORCID 0000-0001-9905-0486,

Junior Research Associate,

Sector of Recording Readers and Monitoring Visits,

Department of Complex Library Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: marcenkozanna44@gmail.com

MODERN READER AND DYNAMICS OF VISITING LIBRARIES IN THE DIGITAL AGE

The influence of information technologies on visiting the scientific library is traced. The data of library statistics concerning the modern reader are given in dynamics of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: information technologies, remote reader, attendance indicators.

УДК 023.5:37.041

Соколова Ірина Василівна,

ORCID 0000-0003-4409-5630,

молодший науковий співробітник,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Sokolova@nbuv.gov.ua

ТЕКСТОВІ ЦИФРОВІ ФОРМАТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕК

Розглянуто структуру професійної комунікації, різні типи текстових електронних ресурсів, що є складником комунікації у бібліотечно-інформаційній сфері.

Ключові слова: електронна професійна комунікація, засоби професійної комунікації.

Продуктивність сучасної бібліотечної комунікації забезпечується готовністю і здатністю фахівців до конструктивної і гармонійної взаємодії під час виконання поставлених перед ними завдань. Добре організована професійна комунікація бібліотечних фахівців є запорукою успішного розвитку бібліотечної сфери, підтримування на належному рівні компетенції бібліотечних фахівців. Професійна комунікація – це процес обміну інформацією між представниками однієї професії під час пізнавально-трудової і творчої діяльності, спрямований на професійний розвиток, у ході якого створюються професійні спільноти, що характеризуються певними нормами мислення, поведінки і взаємодії між членами спільноти (<http://www.emissia.org/offline/2009/1314.htm>). Професійні комунікації дають можливість спільного обговорення професійних проблем, надання методичної допомоги та підтримки, підготовки і випуску спільних публікацій, участі в заходах з підвищення кваліфікації і перепідготовки, знайомства і використання досвіду роботи інших інформаційних установ.

Структура комунікаційного процесу – це впорядкована множина основних ланок, які є взаємопов'язаними між собою. В інформаційно-комунікаційній структурі виділяються такі основні ланки: хто говорить (комунікатор, автор, джерело, відправник); що говорить (зміст); як каже (вид, форма); за допомогою чого говорить (канал, вид зв'язку); кому говорить (аудиторія, читач, глядач, слухач, адресат, одержувач, реципієнт тощо); коли говорить (час); з яким результатом (зворотний зв'язок) (<https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=701759>).

У сучасному світі все більшого поширення набуває електронна комунікація бібліотечних працівників, яка здійснюється з використанням електронних каналів зв'язку: комп'ютерної техніки, пристроїв для мобільного зв'язку. Як синонім до терміна «електронна комунікація» у фаховій літературі також вживаються: «комп'ютерно опосередкована комунікація», «інтернет-комунікація», «віртуальна комунікація». При здійсненні електронної комунікації інформація може бути представлена у текстовій формі, відео- або аудіоповідомлень.

Використання електронної професійної комунікації набуло особливої актуальності у зв'язку з введенням обмежувальних протиепідемічних заходів в Україні навесні 2020 р., а також

тимчасового переведення бібліотек на дистанційну форму роботи. Ці обмеження передусім відобразилися на тих форматах професійної комунікації, які передбачають зустріч віч-на-віч або зібрання аудиторії: конференції, лекції, семінари, тренінги, консультації тощо. На початковому етапі карантину заходи, які передбачають людські зібрання, відтерміновувались, пізніше їх почали проводити у режимі відеоконференції. Менше протиепідемічні заходи і введення дистанційної форми роботи бібліотек позначилися на текстових цифрових форматах професійної комунікації. В умовах карантину, коли не можна було скористатися службовими матеріалами і фаховою літературою з бібліотечних фондів, значно активніше використовувались електронні джерела. Електронні текстові форми комунікації бібліотечних фахівців представлені різними матеріалами: електронні версії періодичних, продовжуваних, книжкових видань; сайти бібліотек та інформаційних установ; повнотекстові і бібліографічні БД матеріалів бібліотечної тематики, електронні каталоги, електронне фахове листування, сторінки бібліотек у соцмережах тощо.

Багато важливої фахової інформації міститься на сайтах бібліотек, Книжкової палати України, книготорговельних організацій. На бібліотечних вебсайтах можна знайти БД бібліографічної і повнотекстової інформації бібліотекознавчої тематики, інформацію про проведення конференцій та інших заходів, контакти, новини, лінки до корисних інтернет-ресурсів тощо. Наприклад, на вебпорталі НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua>) та сайті «Центр дослідження соціальних комунікацій» (www.nbuv.gov.ua) повнотекстово представлені наукові праці, матеріали конференцій, монографії, науково-методичні посібники, підготовлені співробітниками і видані у бібліотеці. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого працює над створенням електронного ресурсу «Українська бібліотечна енциклопедія», який розміщений на вебсайті бібліотеки і станом на липень 2021 р. включав 871 статтю. На вебсайтах провідних бібліотек виділено спеціальну рубрику для бібліотечних фахівців, де можна ознайомитися з переліком чинних нормативно-правових документів, які регламентують роботу бібліотечно-інформаційної сфери, скористатись сервісом віртуальної інформаційно-довідкової служби, знайти корисні лінки, інформацію про навчання і підвищення кваліфікації за фахом тощо.

Професійні періодичні і продовжувані видання – це цінне джерело актуальної наукової і практичної інформації будь-якої предметної області. Коло бібліотекознавчої періодики і продовжуваних видань України наразі представлене 20 виданнями, п'ять із яких видаються у НБУВ (<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/ЛІВ/>). Повні тексти цих видань в електронному вигляді можна відкрити, звернувшись до репозитарію «Наукова періодика України», який є одним із найбільших у світі репозитаріїв наукових видань кириличного друку, що діють на умовах Відкритого Доступу (<http://www.nbuv.gov.ua/portal>).

Сторінки у соціальних мережах, які активно створюють бібліотеки, окремі бібліотечні підрозділи, працівники бібліотек, стають платформою для організації та обговорення бібліотечних проєктів, розміщення новин, активного спілкування. Зазвичай відбувається взаємодія соцмережі і офіційного вебсайту бібліотеки. Фахове електронне листування активно застосовується для здійснення інформування в межах окремого закладу або бібліотечної спільноти, звітування, анкетування, міжособистісного обміну інформацією, встановлення контактів тощо.

Поява нових інструментів відкрила нові можливості для здійснення фахової комунікації бібліотечного співтовариства. Використання можливостей електронного середовища для здійснення комунікації дозволяє долати просторові, часові, мовні бар'єри. Використання електронних каналів передачі інформації не призводить до заміни традиційних форм професійної комунікації, а розширює можливості у спілкуванні і обміні фаховою інформацією.

UDC 023.5:37.041

Irina Sokolova,

ORCID 0000-0003-4409-5630,

Junior Research Associate,

Department of Theory and History of Librarianship,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Sokolova_444@ukr.net

TEXT DIGITAL FORMATS OF PROFESSIONAL COMMUNICATION LIBRARY INDUSTRY

The publication discusses the structure of professional communication, various types of text electronic resources that serve as professional communication in the

library industry.

Keywords: electronic professional communication, means of professional communication.

УДК 021.1+025.5]:001.89:004

Сокур Олена Леонідівна,

ORCID 0000-0001-9861-3283,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувачка, відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: sokurol@ukr.net

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА РОБОТА БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Висвітлено актуальні тенденції науково-методичної роботи бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації суспільства.

Ключові слова: науково-методична робота, система підвищення кваліфікації, Національна академія наук України.

Технологічний прогрес останнього десятиліття стрімко змінив уподобання та мотивацію професійної спільноти до самоосвіти, що, відповідно, вплинуло на основні пріоритети у науково-методичній роботі (НМР) в умовах цифровізації бібліотечно-інформаційного комплексу, яким сьогодні є Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ). Актуальність обраної для дослідження теми засвідчує постійна увага Президії Національної академії наук України (НАН України) та Інформаційно-бібліотечної ради, обговорення на шпальтах фахової періодики практиками бібліотечної справи, різноаспектність здійснених вітчизняними науковцями студій.

Еволюція науково-методичної роботи НБУВ як науково-методичного центру бібліотечної мережі НАН України (лат. *evolutio* від *evolvo* – розгортання) втілена у столітній історії поступальної розбудови системи підвищення кваліфікації задля інтегративної самоосвіти бібліотечних працівників.

Поширення коронавірусної хвороби Covid-19 та карантинні обмеження 2020–2021 рр. засвідчили мобільність та здатність фахівців НБУВ швидко адаптуватися до роботи в нових умовах та якісно опанувати дистанційні форми НМР, спрямовані на підвищення професійної майстерності кожного бібліотечного працівника, його мотивування до постійного особистісного самовдосконалення. Моніторинг стану функціонування бібліотек наукових установ НАН України засвідчив активну онлайн-участь працівників у наукових (семінари, конференції, круглі столи тощо) та освітніх заходах (лекції, навчальні курси на різних освітніх платформах). Характерними рисами системи підвищення кваліфікації стали: апробація різних форм та методів навчання у неформальних умовах, у зручний час, застосування гаджетів та дівайсів різного гатунку, а це, своєю чергою, позитивно впливає на координацію НМР, її оптимізацію й інтенсифікацію. Так, саме онлайн-формат уперше уможливив зустріч бібліотекарів мережі Києва, Львова і Харкова та сприяв налагодженню професійної комунікації під час традиційного щорічного семінару НБУВ для працівників бібліотек наукових установ НАН України «Бібліотека наукової установи: підсумки, завдання та пріоритети діяльності» (2020); за допомогою е-пошти у грудні 2020 р. проведено анкетування бібліотечної мережі НАН України з метою з'ясування стану справ у важкий для всіх карантинний період, що дало змогу оперативно зорієнтувати науково-методичну роботу на 2021 р.

Науково-організаційна діяльність створеного у 2021 р. у структурі Інституту бібліотекознавства відділу науково-методичної роботи (ВНМР) спрямована на методичне та організаційне забезпечення роботи всіх структурних підрозділів НБУВ і бібліотек наукових установ НАН України. Ефективність функціонування ВНМР виявляється через запровадження комунікаційної моделі його діяльності, що результується у репозиціонуванні науково-методичної роботи як незмінного складника прогресу стратегії вітчизняної інформаційно-комунікаційної сфери; парадигма НМР сконцентрована на забезпеченні дієвого функціонування системи підвищення кваліфікації спеціалістів НБУВ та бібліотек наукових установ НАН України в умовах цифровізації і включає якісне засвоєння нового матеріалу, усунення географічних обмежень завдяки широкому застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій, коли в чаті чи безпосередньо можна поставити запитання

спікеру і одразу отримати доповнену відповідь і від інших учасників; втілена в ефективній міжбібліотечній комунікації ВНМР із бібліотеками-членами Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів, професійними об'єднаннями у межах компетенції відділу, Львівською національною науковою бібліотекою України імені В. Стефаника як науково-методичним центром для наукових установ Західного наукового центру НАН України і МОН України, бібліотеками наукових установ НАН України та провідними вітчизняними книгозбірнями, тобто спонукає до активізації корпоративної взаємодії та упровадження різноманітних форм міжбібліотечного співробітництва. Зокрема, організовані та проведені у 2021 р. ВНМР семінари та лекційні заняття, систематичне залучення бібліотекарів до онлайн-інформаційно-комунікаційних заходів провідних бібліотек України й Української бібліотечної асоціації сприяли підвищенню фахових компетенцій спеціалістів мережі бібліотек НАН України.

Отже, під поняттям «репозиціонування науково-методичної роботи бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації» ми розуміємо, насамперед, сукупність функціональних трансформацій, спрямованих на структурно-іміджеві сфери книгозбірні при набутті нових якостей, компетенцій та знань бібліотечними працівниками зі збереженням мети і сутності НМР.

Прогнозуючи перспективи розвитку науково-методичної роботи бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації, чільною метою якої є забезпечення міжбібліотечної комунікації, варто виокремити органічне поєднання корпоративної освіти з її персоналізацією. Також традиційну структуру НМР доповнює, насамперед, задоволення фахових потреб бібліотекарів для підтримки високої професійної компетентності, де важливим складником є зручний формат навчання.

UDC 021.1+025.5]:001.89:004

Olena Sokur,

ORCID 0000-0001-9861-3283,

Candidate of Social Communications,

Head of the Department Of Scientific And Methodical Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sokurol@ukr.net

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL WORK IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX

The current trends of scientific and methodical affairs of the library and information complex in the conditions of digitalization are highlighted.

Keywords: scientific and methodical activity, system of advanced training, National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:027.021:025.5]:021.64

Солоїденко Галина Іванівна,

ORCID 0000-0002-1326-0034,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

ІНТЕГРАЦІЯ РЕСУРСІВ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО КОМПЛЕКСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Розглянуто питання про стан міжбібліотечної координації та взаємодії бібліотек. Особлива увага зосереджена на можливостях інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек наукових установ Національної академії наук України.

Ключові слова: інформаційно-бібліотечний комплекс, інтеграція інформаційних ресурсів, бібліотеки наукових установ Національної академії наук України.

Упродовж багатьох років ідеї міжбібліотечної координації та взаємодії залишались лише актуальними проблемами науково-інформаційних теорій, що знайшли відображення на сторінках численних монографій, дисертаційних досліджень та наукових статей бібліотечних фахівців різних систем і відомств України. Питання корпоративного співробітництва бібліотек неодноразово порушувались та обговорювались на міжнародних конференціях, семінарах, стали актуальними темами наукових досліджень бібліотек.

Це й не дивно, адже ресурсні можливості будь-якої бібліотеки чи бібліотечної системи з точки зору задоволення всієї сукупності інформаційних потреб користувачів є досить обмеженими. Тому діяльність бібліотек з орієнтацією на власні ресурси в ході інформаційного обслуговування користувачів є малоефективною й не може забезпечити їх високого соціального статусу.

Складні соціально-економічні умови, в яких опинились вітчизняні бібліотеки зі здобуттям незалежності України в поєднанні з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій сприяли пошуку нових можливостей, стимулювали до вироблення нових підходів, призвели до розвитку нових форм бібліотечного співробітництва. Виходом із цієї ситуації для більшості вітчизняних бібліотек стала необхідність розвитку механізмів взаємодії, участь у бібліотечних корпоративних системах та проєктах із метою взаємовикористання інформаційних ресурсів бібліотек-учасниць.

З перших років незалежності Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) послідовно розпочала створення масштабних проєктів на корпоративних засадах, таких як повнотекстове зібрання «Наукова періодика України», загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», інтегрована історико-культурна електронна бібліотека «Цифрова Україніка» та низку інших. Однак, зрив фінансування Державної програми розвитку діяльності НБУВ на 2005–2010 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.04 № 1085 негативно позначився на її подальшому розвитку, впровадженні нових корпоративних проєктів. Особливо великим розчаруванням всього бібліотечного співтовариства став і загальнодержавний проєкт створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека–XXI», затверджений Кабінетом Міністрів України у 2011 р. № 956, який через відсутність фінансування так і не розпочався.

В Україні з різних причин ідеї корпоративного співробітництва отримали практичне втілення переважно на регіональному та галузевому рівнях. Упроваджувати різні корпоративні проєкти розпочали бібліотеки Києва, Кіровограда, Запоріжжя, Миколаєва, Харкова та інших міст. Безперечно, бібліотечні консорціуми, які з'явилися у цей час, стали важливими і необхідними ланками на шляху підвищення ефективності внутрішніх бібліотечних процесів і створення сервісів нового покоління для користувачів. Разом із тим,

порівняно з іншими державами близького та далекого зарубіжжя Україна суттєво відстає в реалізації корпоративних проєктів.

У зарубіжних країнах бібліотечні корпорації почали створюватися ще на початку 1970-х років, і в результаті їхньої ефективної діяльності основна маса бібліотек відмовилася від виконання робіт із каталогізації своїх фондів, підвищила рівень інформаційного обслуговування користувачів, розширила номенклатуру продуктів і послуг.

Недооцінка державними органами ролі та значення бібліотечної галузі у цілому та національних бібліотек зокрема, негативно позначилася на розвитку всієї бібліотечно-інформаційної, в тому числі науково-інформаційної системи України. У 2004 р. була започаткована «Програма інформатизації НАН України», в ході виконання якої було затверджено та реалізовано 5 концепцій, однак, вагомих здобутків в плані інтеграції інформаційних ресурсів академічних установ (крім «Наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України») нею не було досягнуто.

І не секрет, що рівень комунікаційних можливостей академічних бібліотек нині не відповідає запитам сучасних користувачів-дослідників по цілому комплексу невирішених питань. Першою і головною причиною цих негараздів є технічна: слабка оснащеність бібліотек комп'ютерною технікою. Бібліотечна мережа наукових установ Національної академії наук України (95 бібліотек без Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника) має 181 комп'ютер, що працюють у 82 бібліотеках, у 10 бібліотеках комп'ютери потребують модернізації, у 5 бібліотеках – лише один комп'ютер, без жодної комп'ютерної техніки функціонує 13 бібліотек, лише 44 бібліотеки мають комп'ютеризовані робочі місця для користувачів.

Суттєвим недоліком став і той факт, що бібліотеки наукових установ НАН України не отримали єдиного програмного забезпечення, а розпочали автоматизацію, використовуючи різні програмні продукти. Зокрема, НБУВ спочатку впровадила АБІС Allegro, згодом перейшла на ІРБІС, яка завдяки старанням фахівців бібліотеки була суттєво допрацьована і змінена відповідно до українських реалій та завдань національної бібліотеки. Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника у 2007 р. розпочала впровадження АБІС Alepf і нині зіткнулася

з великими труднощами щодо її подальшої технічної підтримки. Бібліотеки наукових установ НАН України впроваджували різні програмні продукти, починаючи від «Библиотека-3» (Росія), ІРБІС (Росія), «УФД/Бібліотека» (Україна), розробки фахівців своїх установ та наукових установ близького зарубіжжя. На сьогодні програму ІРБІС використовують 20 бібліотек; УФД/Бібліотека – чотири; допрацьовану програму Коґна – чотири, у трьох бібліотеках використовують власні розробки програмного забезпечення, дві – програми наукових установ Росії та Білорусі.

Як поголошують фахівці, цифрова трансформація бібліотек безпосередньо залежить від можливостей наявних програмно-технічних систем. Придбання сучасних зарубіжних програмних продуктів потребує значних валютних затрат на їх купівлю, технічну підтримку (поставку нових версій) і прив'язку (адаптацію) до умов упровадження в кожній окремій бібліотеці. Тому актуальним залишається питання, слід використовувати продукти і напрацьовані методики зарубіжних країн чи краще створювати свої власні? На жаль відповіді на це питання як у «Програмі інформатизації НАН України», так і в «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року» ми не знаходимо.

Вагомими причинами сучасного стану справ є й відсутність фінансових засобів на розвиток корпоративної взаємодії бібліотек та непрофесійне адміністрування електронних каталогів та баз даних, створюваних в академічних установах. Наразі постає питання: як бібліотекам успішно вписатися в новий цифровий простір із такими можливостями? Як організувати єдине вікно для пошуку інформації та як забезпечити доступність ресурсів для користувача незалежно від його місця розташування?

UDC 027.54(477-25)VNLU:027.021:025.5]:021.64

Halyna Soloidenko,

ORCID 0000-0002-1326-0034,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher Associate,

Leading Researcher Associate,

Department of Scientific and Methodical Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

INTEGRATION OF INFORMATION AND LIBRARY RESOURCES COMPLEX OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

The question of the state of interlibrary coordination and interaction of libraries is considered. Particular attention is paid to the possibilities of integration of information resources of libraries of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: information-library complex, integration of information resources, corporate cooperation, libraries of scientific institutions of National Academy of Sciences of Ukraine.

УДК 017.11 (477)

Стрішенець Надія Володимирівна,

ORCID 0000-0001-8032-6622,

доктор історичних наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

ЗВЕДЕНИЙ КАТАЛОГ: ЧИ СТАНЕ РЕАЛЬНІСТЮ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК?

Про важливість і необхідність створення зведеного каталогу українських бібліотек, історичні аспекти проблеми, зведені каталоги зарубіжних бібліотек.

Ключові слова: каталогізація, зведений каталог, каталоги зарубіжних бібліотек.

Зведеним називається каталог, котрий містить бібліографічні записи, що відображають фонди двох і більше бібліотек, і вказує на місцезнаходження видань за допомогою сигл чи назв бібліотек. Найбільший у світі зведений каталог WorldCat (США) містить записи 15 600 бібліотек.

Основними функціями зведеного каталогу (ЗК) є:

- пошуково-інформаційна (усі релевантні дані можна отримати, не звертаючись до каталогів різних бібліотек, а відразу в одному зведеному каталозі, за один пошук; при цьому отримавши назви усіх

бібліотек, насамперед територіально найближчих, які мають необхідне видання);

- забезпечення бібліографічних записів високої якості у бібліотеках країни, оскільки вони отримують можливість запозичувати записи зі зведеного каталогу, основу якого складають записи бібліотек національного рівня;

- міжбібліотечний абонемент;

- забезпечення економічної ефективності.

Саме ЗК головних бібліотек країни є основою національного реєстру друку, ЗК стародруків і рідкісних видань – основою Реєстру книжкових пам'яток країни. Більшість країн мають ЗК рукописних зібрань. Друкований і електронний «Національний зведений каталог рукописних зібрань» (National Union Catalog of Manuscript Collections) США – лише один із таких прикладів. Сучасний розвиток бібліотечної справи неможливий без розвитку зведеної каталогізації, адже:

- надання універсального, всеосяжного публічного доступу до інформації є одним з основних завдань бібліотек;

- зростання обсягу бібліотечно-інформаційних ресурсів вступає в суперечність з обмеженими можливостями однієї бібліотеки;

- поява інформаційних і телекомунікаційних технологій та програмних засобів відкрила нові можливості для розвитку зведеної каталогізації;

- можливість запозичення готових каталожних записів високої якості тисячами бібліотек у зведеному каталозі країни, використання ними системи національних авторитетних файлів, що супроводжують ЗК, замість трудомісткого й витратного процесу їх створення, обумовлює економічну ефективність процесу каталогізації;

- стає можливим створення єдиної бази даних «Видання, що готуються до друку»;

- стають доступними праці регіональних університетів чи видавництва у загальному інформаційному просторі; краєзнавчі ресурси регіону;

- здійснюється підготовка висококваліфікованих каталогізаторів із правом внесення записів до ЗК.

Зрештою ЗК сприяє ретроспективному комплектуванню, а також запобігає невиправданому списанню видань, адже у ньому особливо виразно видно, які видання є в одиничних чи останніх примірниках.

Завдання створення ЗК зустрічаємо ще у статті Ю. Меженка «Книжна палата» за 1919 р. (Україна. 1919. 17 січня). У ній йшлося про те, що на відділ Палати – Книжний фонд покладался обов'язок допомагати науковцям у використанні книжкових багатств країни, а для цього планувалася підготовка видання загального (зведеного) каталогу надходжень із зазначенням бібліотеки, у якій зберігається описане видання. Кількома місяцями раніше було засновано Всенародну (Національну) бібліотеку України (ВБУ), і вже у середині 1920-х років завдання створення зведеного каталогу розглядається як невідкладна справа Всенародної бібліотеки (Дияковський Ю. П. Про зведений каталог ВБУ та інших академічних бібліотек України. Бібліотечний журнал. 1925. № 8/10. С. 29–33; Дияковський Ю. П. Зведений каталог українських бібліотек як негайна справа. Там само. 1926. № 2/3. С. 22–25).

Їх автор – Ю. П. Дияковський (Дияківський) – вважав, що ЗК має стати основою вирішення таких «першорядних бібліотечних проблем»: колективний абонемент і книжковий обмін між українськими бібліотеками; планове комплектування бібліотек; обмін дублетів, що виявляться у зведеному каталозі; систематичний облік української книги і т. д.

Небачені репресії московської влади (у 1930-ті роки було розстріляно чотири директори ВБУ: С. П. Постернак, Н. М. Миколенко, В. М. Іванушкін і в. о. директора А. М. Яременко) порушили нормальний розвиток бібліотеки, й завдання створення зведеного каталогу й донині лишається в нашій країні відкритим.

У сучасному бібліотекознавстві розрізняють різні види зведених каталогів: за географічною ознакою (національний, регіональний, місцевий / локальний); видом бібліотек (ЗК публічних, університетських і т. д. бібліотек); галуззю знань (ЗК медичних, технічних, музичних бібліотек); видом видань (періодики, рукописів, музичних і т. д.); тематикою (краєзнавчий). Приміром, Німецький зведений каталог серіальних видань (Zeitschriftendatenbank, ZDB) включає дані 3700 бібліотек, архівів і музеїв не лише ФРН, а й інших німецькомовних країн. Він керується й підтримується спільно Берлінською державною та Німецькою національною бібліотеками.

Розрізняють різні моделі створення ЗК: власне зведені – єдина база, створюється на основі спільної каталогізації (Зводны электронны каталог бібліятэк Беларусі); розподілені (наприклад, Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich, KaRo у Польщі); віртуальні

(метапошук за допомогою пошукових систем типу Discovery); комбіновані тощо. Так, серйозним досягненням німецького прикладного бібліотекознавства є Віртуальний каталог Карлсруе (Karlsruhe virtual catalogue), який об'єднує каталоги не лише німецькомовних країн, а й провідних національних бібліотек світу. Усі перелічені моделі мають свої недоліки і переваги. Однак, важливо їх розрізняти, адже в українських публікаціях і на сайтах бібліотек нерідко зведеними каталогами називають спільну базу статей чи перелік посилань на е-каталоги інших бібліотек, розміщені на сайті головної бібліотеки.

Звернемося до досвіду сусідніх, насамперед пострадянських країн. У Польщі зведений каталог NUKAT об'єднує 176 польських бібліотек; 11 головних бібліотек на чолі з Національною бібліотекою Латвії складають ЗК цієї країни; зведений каталог бібліотек Білорусі спільно формують Центральна наукова бібліотека ім. Якуба Коласа НАН Білорусі, Республіканська науково-технічна бібліотека, Президентська бібліотека Республіки Білорусь під керівництвом Національної бібліотеки Білорусі; створено ЗК бібліотек Киргизької республіки, зокрема, каталог «Кыргызстан» і т. д.

27 травня 2021 р. НБУВ спільно з Українською бібліотечною асоціацією проведено семінар із питань створення зведеного каталогу українських бібліотек за участі понад сотні фахівців країни, адже, як і у середині 1920-х років, створення зведеного каталогу має розглядатися як невідкладна, негайна справа.

UDC 017.11 (477)

Nadiya Strishenets,

ORCID 0000-0001-8032-6622,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Leading Research Associate,

Department of Theory and History of Librarianship,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

UNION CATALOGUE: WILL IT BECOME A REALITY FOR UKRAINIAN LIBRARIES?

About the importance and necessity of creating a union catalogue of Ukrainian libraries, historical aspects of the problem, union catalogues in foreign libraries.

Keywords: cataloguing, union catalogue, library catalogues abroad.

УДК 02:004 (476)

Тупчієнко-Кадирова Люція Георгіївна,

ORCID 0000-0002-3116-7028,

кандидат історичних наук,

провідний бібліограф,

інформаційно-аналітичний відділ,

Національна бібліотека Білорусі,

Мінськ, Республіка Білорусь

e-mail: kadyrovalg@gmail.com

ПРОЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ БІЛОРУСІ НА ОСНОВІ ГАЗЕТНОГО ФОНДУ

Репрезентовано огляд проєктів Національної бібліотеки Білорусі, створених на основі газет; виділені шляхи їх використання та форми популяризації проєктів.

Ключові слова: Національна бібліотека Білорусі, газетний фонд, віртуальні проєкти, газети як історичні джерела.

Газетний фонд багатьох бібліотек як частина історико-культурної спадщини народу посідає важливе місце в загальній структурі фонду.

Національна бібліотека Білорусі (НББ) отримує обов'язковий примірник газет, які виходять на території Республіки Білорусь (це 65% газетного фонду), газети країн СНД і далекого зарубіжжя. Всього – більше 5 тис. назв газет (близько 54 тис. річних комплектів). Унікальну частину цього фонду становлять газети другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

Такий величезний масив має значний інформаційний потенціал, який НББ задіює в своїх проєктах задля забезпечення наукових досліджень додатковими джерелами.

При створенні проєктів (на основі газет, які виходили на території Білорусі та за її межами, але мали відношення до Білорусі) практикуються різні форми використання газет і популяризації проєктів. Розглянемо кілька з них.

У рамках проєкту «Свідетели эпохи: Беларусь на страницах газет 100-летней давности» («Свідки епохи: Білорусь на сторінках газет 100-річної давнини») були вивчені газети 1917–1922 рр., складені анотовані списки за різними напрямками державного будівництва в гуманітарній сфері, електронні копії цих газет (2400

номерів, майже 80 назв) розміщені в електронному виданні «Становление белорусской государственности: по страницам белорусских газет 1917–1922 гг.» («Становлення білоруської державності: по сторінках білоруських газет 1917–1922 рр.»). Термін активної популяризації проекту у вигляді презентації, публікацій тематичних оглядів або номерів газет у новинах на порталі НББ, статей у періодиці – 2019–2022 рр.

Такий самий шлях популяризації використано для проекту «100 дней до Великой Победы. По страницам белорусских газет 1945 года» («100 днів до Великої Перемоги. Сторінками білоруських газет 1945 року»). Презентація відбулася на XXVII Мінській міжнародній книжковій виставці-ярмарку в лютому 2020 р. Опубліковано більше 100 новин на порталі та кілька статей.

Особливий напрям використання газет відображено в базі даних «Национальная библиотека Беларуси в прессе» («Національна бібліотека Білорусі в пресі»), в якій збираються публікації вітчизняних та зарубіжних ЗМІ про діяльність головної бібліотеки країни і її співробітників з 1922 р. (близько 11 тис. різного роду документів).

Ця база даних стала основою для реалізації ще одного проекту, присвяченого 100-річчю від дня заснування НББ, яке відзначатиметься у вересні 1922 р. – «Национальная библиотека Беларуси в современной прессе» («Національна бібліотека Білорусі у сучасній пресі»). Він покликаний познайомити читачів із різними аспектами діяльності бібліотеки, починаючи зі зведення нової будівлі і по теперішній час: найбільш значними подіями з недавньої історії бібліотеки, виставковими проектами, конференціями та іншими заходами, які відбувалися і відбуваються на її базі. Крім публікацій у пресі, використовуються архівні матеріали, спогади ветеранів бібліотеки. Шлях популяризації проекту – розширені новини на порталі НББ.

Ще один напрям проектної діяльності НББ – спільні проекти з іншими організаціями.

Проект «Газетная эпоха: страницы времени» («Газетна епоха: сторінки часу») – реалізовано НББ спільно з редакцією газети «СБ – Беларусь сегодня» видавничого дому «Беларусь сегодня». У ньому сторінки історії країни і народу були простежені за газетними сторінками сторічної давнини й викладені у новинах на порталі.

Масштабний проект «На хвалі часу, у плыні жыцця» реалізуецца з 2019 р. спільно з Державным музеем історыі білоруськай літаратуры, Білоруськім дзяржаўным архівам-музеем літаратуры і мистецтва, журналом Спілки пісьменнікў Білорусі «Маладосць» выдавничого дому «Звязда». Проект прыурочено до 100-річчя Всебілоруськаго літаратурнаго аб'яднання поетів і пісьменнікў «Маладняк» (1923–1928) На порталі створеный розділ для проекту, у ньому також представлені 8 персональных віртуальных экспозицій. Газеты у проекті выкарыстоўваюцца переважна як бібліографічны спискі по темі та як джерело інфармації.

Популярызація цього важливаго і цікаваго проекту здійснюецца за багатьма напраямі: статті-новіны на порталі НББ (выпушено більше 70), публікації в періодіці, прэзентації в НББ, лекції в установах вышэй асвіты, літаратурні вечоры, конкурсы, круглі столы, семінары.

Отже, газетні публікації містят багато даных, відомостей, думок, фактў; дают можлівість прастежыты певні тенденції, підготовку й развоток перетворень рїзнаго маштабу; спостерігаты появу, зныкнення або зменшення значення будь-якых явш.

Газеты слугуют джерелом історычнай інфармації для науковых дослїдженъ, і в цьому праявляецца іхній неабіякый інфармацыйнй потенціал. Любятелі історыі зустрінут чымало цікаваго і несподіванаго в публікаціях на газетных сторінках, що з плыном часу забулося або запам'яталося в певному ключі.

У проектах НББ, котрі базуются на газетах, концентруецца інфармація з певной теми, персоні; повнотекстова, фактографічна й бібліографічна.

Проекты створуются як власнымы сіламы співробітнїкў НББ, так і разам з іншымы організаціямы.

Популярызація газетнаго фонду здійснюецца насамперед у выгяді новін на порталі НББ, які прадставляють собою огляд інфармації, відображеной на сторінках окремых газетных номерів. Часто новіны супроводжуются бібліографічнымы спіскамы по темі. Про проекты публікуются газетні і журнальнї статті за авторства співробітнїкў бібліотекы, журналістў ЗМІ, выкладачів закладів вышэй асвіты, співробітнїкў науковых устанав. Проводятся прэзентації в НББ та на іншых майданчыках. Інколы влаштууются лекції в установах вышэй асвіты, літаратурні вечоры, конкурсы, круглі столы, семінары.

UDC 02:004 (476)

Liutsiia Tupchiienko-Kadyrova,
ORCID 0000-0002-3116-7028,
Candidate of Historical Sciences,
Leading Bibliographer,
Information and Analytic Activity Department,
National Library of Belarus,
Minsk, Republic of Belarus
e-mail: kadyrovalg@gmail.com

**PROJECTS OF THE NATIONAL LIBRARY OF BELARUS
ON THE BASIS OF THE NEWSPAPER FUND**

The abstracts provide an overview of the projects of the National Library of Belarus based on newspapers; the ways of their use and forms of popularizing projects are highlighted.

Keywords: National Library of Belarus, newspaper fund, virtual projects, newspapers as a historical source.

УДК 027.7:378:001.103-047.64

Чуканова Світлана Олександрівна,
ORCID 0000-0002-5717-5050,
кандидат педагогічних наук,
завідувачка сектору Наукової бібліотеки,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
Київ, Україна
e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua

**РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В НАВЧАННІ УПРАВЛІННЮ
ДАНИМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В КОНТЕКСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Розглянуто питання ролі бібліотеки як установи, яка в умовах відкритої науки надає послуги з управління даними досліджень (УДД), проводить навчання науковців, аспірантів, дослідників, викладачів з деяких аспектів управління даними досліджень.

Ключові слова: управління даними досліджень, наукові комунікації, відкрита наука, бібліотека, навчання з управління даними досліджень (УДД).

Відкрита наука передбачає прозорість усіх процесів, у тому числі обміну даними досліджень задля проведення спільних проєктів, повторного використання даних, популяризації певного дослідження, розвитку громадянської науки тощо. Відкрита наука сприяє

трансформації сучасних наукових комунікацій: перевага надається відкритим інструментам та мовам програмування, відкритим форматам (R, Python, GitHub, Jupyter Notebook та інші).

Стрімкий розвиток сучасних наукових комунікацій та відкритість процесів обміну даними актуалізували необхідність у знаннях та навиках управління даними досліджень (УДД). Якщо узагальнити підходи до визначення УДД різних бібліотекознавців (Р. Райс, С. Ковальчик, Е. Бішоп, Л. Корті, К. Боргман та інші), то це поняття можна трактувати як практику супроводу даних дослідження упродовж життєвого циклу даних. С. Ковальчик уподібнює процес управління даними досліджень до менеджменту колекцій у бібліотеці. Відмінність полягає лише у тому, що замість примірників книг при УДД ми маємо справу з пакетами даних.

Життєвий цикл даних (етапи від збору даних через обробку і збереження до повторного використання) є похідним від циклу курації даних, розробленого Центром курації даних (Data Curation Center, DCC). Наш україномовний переклад моделі курації даних (з оригіналом можна ознайомитись на порталі центру <https://www.dcc.ac.uk/guidance/curation-lifecycle-model>) розміщено на схемі 1.

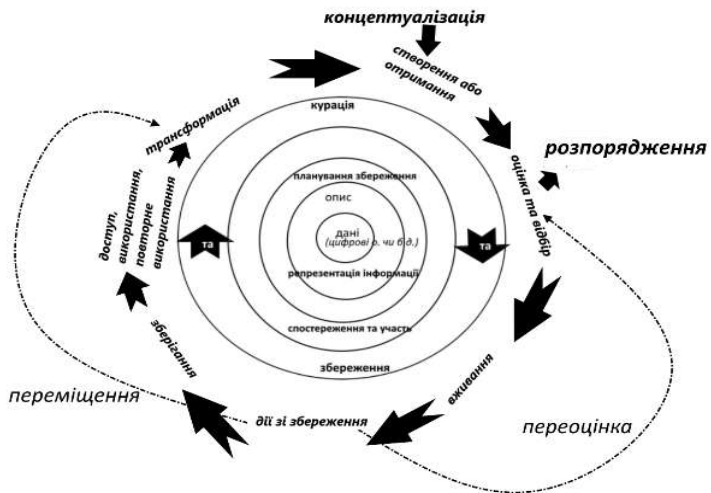

Схема 1. Модель курації даних від DCC (переклад С. Ч.)

Управління даними досліджень має дихотомічну природу, тобто може здійснюватися бібліотечним фахівцем (data librarian, data curator, data steward) або науковцем самостійно чи відповідальним науковцем у дослідницькій групі. Отже, управління даними досліджень – це не лише бібліотечна практика, а й частина transferable skills сучасного науковця. Проте, повноцінний супровід даних наразі важко уявити без ІТ-супроводу та без втручання бібліотечних фахівців, особливо, коли мова йде про опис метаданих до пакетів даних досліджень.

Очевидно, що бібліотечні фахівці повинні надавати експертні консультації та проводити тренінги для науковців, які мають бажання упорядкувати свої дані досліджень та скласти план управління даними (для подачі проекту на фінансування або в якості путівника по власному дослідженню). Консультації можуть надаватись у вигляді індивідуальних зустрічей, тренінгів, онлайн-курсів, а також у вигляді путівників та інструкцій. Прикладом такого тренінгу для науковців може слугувати платформа Research Data MANTRA Единбурзького університету (Шотландія). У таблиці представлено блоки, які висвітлені на цій платформі (<https://mantra.edina.ac.uk/>) у відкритому доступі. Кожен блок містить теоретичну інформацію, відео та завдання для самоконтролю. Платформа містить посилання на додаткові ресурси, що сприяють кращому засвоєнню теми.

Таблиця 1

Структура MANTRA

Дані дослідження	Формати файлів	Захист чутливих даних
План управління даними	Документація, метадані цитування	Принципи FAIR
Організація даних	Зберігання та убезпечення	Посібники з управління даними

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) має певні напрацювання у проведенні тренінгів з управління даними досліджень для здобувачів

PhD-ступеня в рамках курсу з «Цифрової науки та інформаційної грамотності». Окрім навчання здобувачів та аспірантів у НаУКМА, бібліотека також проводить вебінари, тренінги, лекції з основних аспектів УДД. Діяльність бібліотеки НаУКМА у цьому напрямі відображено на схемі 2.

Схема 2. Сприяння навчанню УДД у НБ НаУКМА

Отже, роль бібліотеки в навчанні управлінню даними досліджень полягає у тому, щоб забезпечити науковців необхідними знаннями та супроводом роботи з даними на належному рівні, що своєю чергою вимагає від фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи чіткого розуміння етапів життєвого циклу даних, інструментів Відкритої науки, принципів академічної доброчесності та дослідницької етики. Навчання УДД може здійснюватися у вигляді тренінгів, консультацій, вебінарів, онлайн-курсів, підготовки інформаційних матеріалів. Важливим аспектом у сприянні навчанню УДД є підготовка тренерів (тренінги для тренерів), що може відбуватися шляхом саморозвитку, участі у тематичних заходах, обміну досвідом із провідними фахівцями у цій царині, проходженні онлайн-курсів відповідного тематичного спрямування, вивчення актуальних публікацій та посібників із теми УДД та відкритої науки.

UDC: 027.7:378:001.103-047.64

Svitlana Chukanova,

ORCID 0000-0002-5717-5050,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Head of Research Library Sector,

National University of Kyiv Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua

THE ROLE OF A LIBRARY IN TEACHING RESEARCH DATA MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SCHOLARLY COMMUNICATIONS TRANSFORMATION

The role of a library as an institution that provides research data management services and training for scientists, graduate students, researchers, and lecturers in some aspects of RDM is considered by this paper.

Keywords: research data management, scholarly communications, Open Science, library, RDM training.

УДК 021.316.77

Шемаєва Ганна Василівна,

ORCID 0000-0002-1053-989 X,

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

професор, кафедра документознавства та української мови,

Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут»,

Харків, Україна

e-mail: annashemaeva@ukr.net

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Обґрунтовується доцільність поглиблення процесів включення бібліотек у створення нових знань, виявлення джерел одержання наукових даних, визначення їх якості через розвиток професійних компетенцій.

Ключові слова: бібліотека, наукові комунікації, управління знаннями, професійні компетенції.

Пошуки можливостей подолання протиріч сучасного соціуму наближають нас до сприйняття ролі комунікацій як фактора подолання світоглядних, культурних, релігійних та інших розбіжностей. Комунікаційні процеси визначають рівень наукових досліджень, формування професійних наукових кадрів, ефективність

упровадження науково-дослідних робіт у практику та складаються з етапів збору, збереження, обробки, виробництва, розповсюдження і використання інформації та знань.

Базовим компонентом системи наукової комунікації є бібліотека як структура, що забезпечує як внутрішні комунікації вчених для професійної оцінки, критичного аналізу нових наукових результатів, їх поширення в науковому співтоваристві, так і взаємодію системи наукової комунікації із зовнішнім середовищем. Принцип відбору, оцінки відповідності інформації потребам науки становлять ядро основних характеристик моделі сучасної системи наукової комунікації і є функціональним призначенням бібліотеки.

Визначення ролі і завдань бібліотечно-інформаційного комплексу в системі науки в умовах трансформації наукових комунікацій є нагальним й актуальним з огляду на поглиблення наших уявлень про сутнісні взаємозалежності наукового пізнання, соціальної пам'яті людства, становлення сукупного соціального інтелекту, які є запорукою гармонійного розвитку суспільства. Втрата позицій бібліотеки в системі наукової комунікації або їх послаблення може мати негативні наслідки не тільки для бібліотеки, але й для системи наукової комунікації та науки в цілому.

Незважаючи на те, що в сучасних умовах бібліотечна діяльність ускладнюється, трансформація форм, засобів, моделей наукової комунікації зумовлює визначення більш збалансованої участі бібліотеки в системі наукової комунікації.

Стратегічні напрями розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу в умовах трансформації системи наукової комунікації мають бути не просто узгодженими з розвитком науки, але й повинні бути спрямовані на розвиток таких каналів комунікації, які б визначали еволюцію.

Залишаються на часі проблеми якісного наповнення електронних ресурсів, систематизації та управління інформаційними потоками, постійного удосконалення пошукових процедур, координації інформаційно-обмінних відносин, розвитку системних зв'язків між бібліотеками різних рівнів, посилення інтеграції національної науки в міжнародні інформаційні мережі. Потребує вдосконалення інформаційно-бібліотечна діяльність щодо задоволення інформаційних потреб на новому професійному рівні.

Важливим завданням бібліотеки є поглиблення процесів включення в створення нових знань, виявлення джерел одержання

знань, визначення їх якості та транспортування, налагодження комунікації з науковим співтовариством на різних рівнях: регіональному, галузевому, національному.

Особливого значення набуває захист інформації, правове регулювання відносин між виробниками, постачальниками, користувачами електронних ресурсів. Захист інформації полягає як у збереженні її точності та цілісності, так і у створенні безпечних умов доступу до неї. Бібліотеки вирішують проблеми забезпечення доступу до електронних ресурсів без порушення авторських прав авторів і видавців; захист авторських прав бібліотек, які є виробниками інформаційних продуктів; захист мережевої інформації.

Сучасний світ в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 супроводжується змінами фундаментальних постулатів, змінами в структурі науки, змінами в системі наукових комунікацій, що позначається розширенням арсеналу пошукових засобів та розвитком дистанційної діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу. Ці чинники спонукають до формування ефективної IT-інфраструктури в організації роботи бібліотеки з науковцями. Характерними ознаками дистанційної моделі є багаторівневність, багатовимірність, різноманітність, багатопараметричність, багатоаспектність, мультимедійність, синергійність.

Визначальною є роль бібліотеки у здійсненні внутрішніх (обмін науковими ідеями, програмами, методами, технологіями, друкованими та електронними виданнями тощо) та зовнішніх комунікацій (зв'язки та взаємозв'язки з різними структурами суспільства, з громадськістю, інформування суспільства про досягнення та проблеми в наукових галузях тощо). Активізація участі бібліотеки у формуванні якісного середовища наукової комунікації потребує розгортання співпраці з усіма зацікавленими сторонами для досягнення наукових цілей; розширення кола бібліотечних функцій, зокрема пов'язаних з освоєнням інтелектуального аналізу тексту і даних (text and data mining), застосуванням сучасних методик знаходження (discovery) наукових документів, організацією консультацій стосовно публікації наукових матеріалів в авторитетних журналах, проведенням досліджень колекцій цінних та рідкісних видань.

Ефективніше управління інформацією та знаннями потребує, насамперед, формування відповідних компетенцій інформаційно-

бібліотечних фахівців, оновлення їх професійних знань. Бібліотечна праця потребує нової якості, що передбачає підвищення вимог до фахового рівня бібліотекаря. На цьому наголошують зарубіжні дослідники. Зокрема, R. Harrison, S. Brantley, H. M. Sandy відзначають центральну роль бібліотеки у підтримці наукових комунікацій, порушують проблеми партнерства бібліотечних фахівців із науковцями, обґрунтовують нагальність розвитку таких компетенцій, як цифрове кураторство, управління дослідницькими даними. Бібліотекам нині потрібні кваліфіковані куратори контенту, які спеціалізуються на відслідковуванні, селекції нової інформації з вузькоспеціалізованих питань, наукових даних, формують проблемно-орієнтовані бази даних. Важливим є підвищення рівня компетентності бібліотечного персоналу щодо використання інноваційних інструментів управління знаннями, методів оцінки результативності професійного спілкування на засадах упровадження комплексних тренінгів для бібліотечних фахівців та відповідних навчальних дисциплін для студентів профільних закладів вищої освіти.

UDC: 021:316.77

Hanna Shemaieva,

ORCID 0000-0002-1053-989 X,

Doctor of Science in Social Communications, Professor,

Professor of Documentation and Ukrainian Language Department,

National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: annashemaeva@ukr.net

THE ROLE OF LIBRARY IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF THE SCIENTIFIC COMMUNICATION SYSTEM

The processes of including libraries in the creation of new knowledge, identifying the sources of scientific data, determining their quality through the development of professional competencies is substantiate.

Keywords: library, scientific communication, knowledge management, professional competencies.

УДК 016:82(477)

Шкаріна Віталіна Анатоліївна,

ORCID 0000-0001-9840-7869,

науковий співробітник,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shkarina@ukr.net

УКРАЇНЬСКА ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОГРАФІЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Проаналізовано електронну продукцію літературної бібліографії. Здійснено вибірковий огляд посібників. Відзначено особливості та перспективи розвитку літературної бібліографії в електронному середовищі.

Ключові слова: українська літературна бібліографія, електронні ресурси, бібліографічні посібники, персональні покажчики, біобібліографічні покажчики.

За останні два десятиліття частка електронних бібліографічних ресурсів, у т. ч. і літературної бібліографії, стала переважати над друкованими джерелами інформації і стрімко займає домінуюче місце у масиві сучасної бібліографічної продукції. Звідси – необхідність досліджувати особливості, науково-методичний рівень та специфіку функціонування електронних бібліографічних посібників у системі інформаційних комунікацій.

Основними виробниками електронних ресурсів у галузі літературної бібліографії є бібліотеки різних рівнів, наукові установи, заклади вищої освіти з долученням до роботи музеїв, архівних установ. Серед створюваних ними бібліографічних посібників варто виділити: біобібліографічні матеріали – персональні та загальні покажчики; джерела літературного краєзнавства; покажчики змісту літературних часописів; тематичні бібліографії.

Найзначнішою у досліджуваних ресурсах є частка персональних бібліографічних покажчиків письменників, поетів, літературознавців. Вони присвячені митцям та вченим: видатним, відомим, маловідомим, забутим, репресованим, далеким від Батьківщини. Кількісно переважають невеликі за обсягом матеріали рекомендаційного характеру, представлені обласними бібліотеками та навчальними закладами. Однак є й чимало ґрунтовних

бібліографічних праць, укладених науковими співробітниками та бібліографами бібліотек і вищих навчальних закладів національного рівня. Серед них: бібліографія видань творів 1840–2014 рр. «Тарас Григорович Шевченко» (Київ, 2014. 546 с.) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; каталог книжкових видань «Іван Франко» (Львів, 2006. 253 с.) та біобібліографічний покажчик «Григорій Нудьга» (Львів, 2007. 296 с.) Львівського національного університету імені Івана Франка; біобібліографічний покажчик «Олесь Гончар» (Київ, 2013. 760 с.) Національної парламентської бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) та ін.

Сталими елементами у структурі персональних посібників є біографічна та бібліографічна складові. До біографічних складових відносять дати життя і діяльності, вступні статті про особу, підготовлені фахівцями або бібліографами, спогади сучасників тощо. Бібліографічна складова найпростішого персонального покажчика вміщує, як правило, щонайменше два розділи: література за авторством особи (матеріал частіше розташовують за хронологією) та література про особу (матеріал може бути розташований за хронологією або за абеткою). Обсяги джерел інформації та різнобічність творчих і наукових інтересів письменника чи вченого ускладнюють структуру бібліографічного посібника. Крім того, багато письменників є одночасно і літературознавцями, і навпаки: професійні літературознавці нерідко є авторами художніх творів.

Прикладом персонального посібника зі складною структурою може слугувати бібліографічний покажчик «Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872–1941)» (Тернопіль, 2012. 240 с.), підготовлений Тернопільською обласною універсальною науковою бібліотекою спільно з місцевими музеями та архівом. Біографічна складова посібника представлена двома статтями про українського поета, прозаїка, літературознавця і перекладача Богдана Лепкого. Його бібліографічна складова вміщує 8 основних розділів із підрозділами, у деяких із них виділено окремі рубрики: усього 50 ділень. Звертають на себе увагу деякі неоднозначні методичні рішення: бібліографічні посібники, присвячені вченому, подано підрозділом у розділі «Вшанування пам'яті»; для електронних документів виділено окремих розділ «Вебліографія».

Так само різні за обсягом та фаховим рівнем представлені в електронному середовищі і загальні біобібліографічні посібники літературної бібліографії. Поважним бібліографічним дослідженням місцевих видань є біобібліографічний довідник «Коли кривавивсь і хитався світ: українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років» (Одеса, 2019. 296 с.) Одеської національної наукової бібліотеки. У ньому висвітлено життя та діяльність майже ста літераторів, які були учасниками подій Української революції 1917–1921 рр., подано інформацію про їхні художні твори, літературознавчі та публіцистичні праці. Варто також відзначити двотомне видання матеріалів до біобібліографічного словника «Українські письменники діаспори» (Київ, 2006–2007. 200, 256 с.) Національної парламентської бібліотеки України. Згодом подібну працю було підготовлено В. А. Просаловою «Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості» (Донецьк, 2012. 480 с.). Обидві бібліографії існують також у друкованій формі.

Чільне місце у середовищі літературної бібліографії займають джерела літературного краєзнавства, що межує з історією літератури та краєзнавством і має віддзеркалювати у собі усі прояви літературного життя, пов'язані з певною місцевістю. Широкий діапазон таких зв'язків сприяє створенню різнопланової бібліографічної продукції. Так, серія бібліографічних покажчиків, підготовлених Центральною районною бібліотекою № 141 Деснянського району м. Києва за проектом «Відкриваємо Україну» («Письменники Західної України», «Письменники Південної України та АР Крим», «Письменники Північної України», «Письменники Східної України») висвітлюють матеріали про життя та творчість майстрів художнього слова – уродженців даного регіону. У трьох інших покажчиках («М. В. Гоголь в Одесі», «Леонід Іванович Глібов та Чернігівщина», «Григорій Сковорода і Сумщина») досліджуються зв'язки видатних уродженців Полтавщини з іншими регіонами України. Однією з особливостей літературного краєзнавства є також його тісний зв'язок з біобібліографією. Цікавими за своїм наповненням та жанрово різноманітними є й тематичні джерела електронної літературної бібліографії та покажчики змісту літературних часописів.

Отже, сьогодні ми маємо чималий інформаційний ресурс посібників електронної літературної бібліографії. Однак специфіка

електронних документів, зокрема нестабільність доступу до них, націлює нас на виявлення, копіювання, систематизацію та збереження для користувача таких ресурсів. Нагальним питанням є необхідність підвищення наукового та методичного рівня, вдосконалення практики підготовки електронних бібліографічних посібників. У цьому напрямі позитивним досвідом є співпраця вчених-літературознавців та бібліографів. Наступною сходинкою у збереженні та активації інформаційного потенціалу галузі є бібліографування електронної бібліографічної продукції для створення ґрунтовних метабібліографічних ресурсів: покажчиків, путівників, баз даних тощо.

UDC 016:82(477)

Vitalina Shkarina,

ORCID-0000-0001-9840-7869,

Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shkarina@ukr.net

UKRAINIAN LITERARY BIBLIOGRAPHY IN ELECTRONIC ENVIRONMENT

Electronic products of literary bibliography are analyzed. Sample aids are made. Features and prospects of development of literary bibliography in electronic environment are noted.

Keywords: Ukrainian literary bibliography, electronic resources, bibliographic aids, personal indexes, biobibliographic indexes.

УДК 021.4:004.946]:[001:316.77]

Яковенко Олена Григорівна,

ORCID 0000-0002-7688-6173,

кандидат історичних наук, завідувачка,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua,

Туровська Леся Олегівна,

ORCID 0000-0002-0750-1794,

науковий співробітник,

сектор універсального підсобного фонду і каталогів,
відділ комплексного бібліотечного обслуговування,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: turovska@nbuv.gov.ua

ЕЛЕКТРОННІ КНИЖКОВІ ВІТРИНИ НОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ЗАСІБ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Спираючись на результати онлайн-маркетингового дослідження, висвітлено перспективи виставкових засобів наукових комунікацій у середовищі віртуальних співтовариств.

Ключові слова: електронні засоби наукових комунікацій, електронні книжкові виставки, соціальні мережі, віртуальні співтовариства, віддалений користувач, дистанційний бібліотечний сервіс.

Бібліотечні електронні інформаційні ресурси дедалі більше перетворюються на важливу складову системи наукових комунікацій. Розвиток різноманітних форм і видів електронного інформаційного сервісу стимулює зростання читацької активності. Це, своєю чергою, вимагає збалансованої бібліотечної політики щодо оптимізації ресурсної бази обслуговування.

Чільне місце у системі наукових комунікацій посідають соціальні мережі як віртуальні майданчики консолідації суспільних угруповань, зокрема, наукових співтовариств. Щодо останніх Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) виконує функції бібліотечно-інформаційного простору, де гуртується наукова спільнота.

Дистанційний сервіс створює умови для якнайширшого представлення користувачам бібліотечних електронних інформаційних ресурсів. Повною мірою це стосується й організації електронних бібліотечних книжкових виставок, які публікуються на вебпорталі НБУВ і водночас презентовані у соціальних мережах.

У лютому 2020 р. один із провідних структурних підрозділів НБУВ – відділ комплексного бібліотечного обслуговування – розробив нову форму організації електронних інформаційних ресурсів у вигляді електронних книжкових вітрин нових надходжень

(ЕКВНН) до фонду НБУВ. Упродовж лютого 2020 – лютого 2021 рр. на вебпорталі НБУВ у розділі «Електронні виставки» було опубліковано 10 таких вітрин з експонуванням 134 електронних образів документів.

З метою визначення затребуваності нового електронного інформаційного продукту, у межах науково-дослідної теми Інституту бібліотекознавства НБУВ «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій», було проведено локальне маркетингове дослідження на базі соціальної мережі «Фейсбук». Його важливим складником стало інтерактивне опитування віддалених користувачів ЕКВНН до фонду НБУВ, яке тривало упродовж січня – березня 2021 р.

Технологічно інтерактивний зв'язок між бібліотечними маркетологами-опитувачами й віддаленими користувачами мережі «Фейсбук» відбувався з використанням Google Forms – зручного інструменту, за допомогою якого респонденти долучалися до короткого обговорення, висловлення особистих точок зору, звужених до фокусу опитування. Спеціально розроблена анкета містила запитання стосовно читацького використання ЕКВНН до фонду НБУВ, ступеня задоволеності отриманими результатами перегляду. Програмно-технологічні можливості Google Forms надали можливість отримувати вихідні форми зі статистичними розподілами записів за значенням конкретного елемента, багаторазово звертатися до отриманих даних, порівнювати різні характеристики у встановлених аспектах, відслідковувати професійний склад, вік, стать користувачів, динаміку їхніх інформаційних потреб.

Аналіз відповідей респондентів дозволив визначити й оцінити роботу з організації ЕКВНН до фонду НБУВ саме з точки зору віддалених користувачів, що обумовлює прискорене реагування з боку НБУВ щодо висловлених ними пропозицій.

Аналіз ступеня задоволеності інформаційних потреб користувачів під час використання ними ЕКВНН до фонду НБУВ дав можливість отримати чітке уявлення про стан і проблеми організації ЕКВ, відстежити доцільність їх експонування й прогнозувати впровадження нових форм виставкового обслуговування на основі програмно-технологічного забезпечення з метою їх включення у науково-комунікаційний обіг електронного інформаційного простору.

Проведене дослідження довело, що організація ЕКВНН як різновиду електронних бібліотечно-інформаційних продуктів, з одного боку, та дієвого засобу бібліотечних наукових комунікацій з іншого – перспективний напрям у стратегії бібліотечного розвитку, напрям, який сприятиме подальшому зростанню комунікаційних зв'язків у соціальних мережах; об'єднанню людей у спільноти за інтересами (зокрема науковими й освітніми); відкриватиме нові можливості щодо вивчення взаємодії людей і організацій (зокрема НБУВ та її користувачів) та задоволення потреб дистанційних цільових спільнот шляхом електронного введення в обіг необхідних суспільству масивів інформації.

UDC 021.4:004.946]:[001:316.77]

Olena Yakovenko,

ORCID 0000-0002-7688-6173,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua,

Lesia Turovska,

ORCID 0000-0002-0750-1794,

Research Associate, Sector of Universal Ancillary Fund and Catalogs,

Department of Complex Library Service,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: turovska@nbuv.gov.ua

**ELECTRONIC BOOK SHOWCASES OF NEW ARRIVALS TO THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FUND
AS A MEANS OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS
IN SOCIAL NETWORKS**

Based on the data of online marketing research, highlighted advantages and perspectives of exhibition means of scientific communication in the environment of virtual communication communities.

Keywords: electronic means of science communications, electronic book exhibitions, social networks, virtual partnerships, remote user, remote library services.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ

УДК 004:027.022:351.751.5(477)"1917/1991"

Вощенко Олена Іванівна,

ORCID 0000-0003-4192-7374,

молодший науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena_voshchenko@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОЛЕКЦІЇ «РЕПРЕСОВАНА КНИГА»

Розкрито мету, значення, принципи формування, рубрикацію електронної колекції «Репресована книга», створеної на матеріалі колишнього спецфонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: бібліотечна колекція «Реабілітована література», електронна колекція «Репресована книга», спецфонд, електронна бібліотека «Україніка».

«Репресована книга» – це новий проєкт у межах електронної бібліотеки «Україніка», що передбачає ретрокаталогізацію, оцифрування та атрибуцію відповідними предметними рубриками і науковим коментарем видань з колишнього спецфонду («спецхрану, таємного відділу, відділу секретної літератури, фонду спеціального зберігання) при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ), а також дослідження історії бібліотечної колекції «Твори реабілітованих авторів» («Реабілітована література», шифр РЛ), у яку було організовано ці видання протягом 1990–1993 років.

Історико-культурна цінність створення цієї електронної колекції – у наочній демонстрації роботи спецфондів та цензури

загалом, а також зрізу тогочасного літературного процесу та поточного розвитку наукової і політичної думки, ідеологічних установок. Не менш важливим є оприлюднення першовидань та прижиттєвих видань авторів. Створення електронної колекції «Репресована книга» має кількарівневу мету: 1) оприлюднити матеріали для дослідників цензури в УРСР та СРСР (істориків, бібліотекознавців, літературознавців) та всіх, хто цікавиться цим питанням; 2) забезпечити можливість заповнення лакун у розвитку наукової думки ХХ ст. для вчених різних спеціалізацій та істориків науки – праці, штучно вилучені з наукового процесу свого періоду, нерідко недостатньо відомі сучасній науковій спільноті чи взагалі не перевидані; 3) оприлюднити художні твори письменників так званого другого ряду, які формували ландшафт української літератури 1920–1930-х, проте відтоді в абсолютній більшості не перевидані і наразі мало відомі навіть фахівцям (як-от доробок Павла Хутірського, Павла Христового тощо); представити різні редакції деяких творів (наприклад, роману А. Головка «Бур'ян»), тогочасні переклади іншими мовами (як-от творів А. Любченка російською та білоруською) для текстологічних досліджень, автографи (П. Тичини, О. Копиленка, В. Кузьміча та інших) тощо; 4) оприлюднити для ознайомлення та дослідження значний масив зразків видавничої продукції I половини ХХ століття у зручному форматі електронних документів. Колекція «Репресована книга» також виконує культурологічне завдання – проілюструвати палімпсестність ідеології радянської доби. Палімпсестами називають древні пергаменти, на яких первісний текст було визнано неважливим і стерто, а зверху нанесено новий. За таким принципом постійної зміни ідеологічних «витків» існувала гуманітарна сфера Радянського Союзу – матеріали з колишнього фонду спецзберігання ілюструють це якомога наочніше, оскільки вони консервували ці «витки» протягом усієї історії існування СРСР.

Основоположні принципи організації електронної колекції «Репресована книга»: 1) належність до україніки; 2) можливість багатоаспектного автоматизованого пошуку елементів, що передбачає розробку інтуїтивно зрозумілої для користувача і водночас логічної навігації всередині самої колекції, відповідної системи предметних рубрик тощо; тому, спираючись на систематизацію та наукову класифікацію елементів колекції (за хронологією, жанром, родо-видовою ієрархією для художніх творів

тощо), її внутрішня рубрикація повинна враховувати технічні параметри користувачького пошуку; 3) максимальне відтворення особливостей українки радянської доби та її артефактів. Обидва дублетні примірники (більш ніж два поки що виявити не вдалося) оцифровуються та додаються до електронної колекції в разі унікальності не тільки змісту, а й самого примірника – наявності автографів, екслібрисів, особливо характерних слідів роботи цензорів тощо. За умови ідентичності текстів перевидань (бо якщо є серйозні відмінності, йдеться про редакції) їх так само додають до електронної колекції на підставі наявності унікальних елементів – автографів, довідкового апарату (передмов, післямов, коментарів тощо) чи художнього оформлення (наприклад, кілька однакових за змістом перевидань долучено через наявність графіки А. Петрицького, І. Падалки, О. Маренкова); допоміжним критерієм виступають зміни у структурі, якщо це збірка – інший порядок розташування, вилучення, заміна чи додавання нових творів тощо. Було оцифровано та додано до електронної колекції «Репресована книга» збірку О. Копиленка «Буйний хміль» 1925-го та 1927 р. видання, оскільки перша містить на титулці дарчий текст П. Панчеві, а друга – «П'єрові» (мається на увазі П. Панч), а також три оповідання, відсутніх у виданні 1925 р., та різницю в порядку розміщення творів.

Для внутрішнього упорядкування колекції доцільно використати рубрикацію за хронологією публікації (видання до 1917 р.; видання 1917–1930-х; видання 1940–1980-х) за жанром: наукові праці за галузями знання; художня література: проза; поезія; драматургія; гумор та сатира; публіцистика (нариси, пропагандистська література тощо); навчальна література (програми для освітніх закладів, підручники тощо); календарі та гібридні жанрові утворення. Створення колекції «Репресована книга» розпочато з художньої літератури. Станом на серпень 2021 р. читачам доступно 48 документів, атрибутованих необхідними предметними рубриками на пов'язані персоналії, установи тощо, складені анотації переважно так, щоб стисло відобразити причину вилучення видання у фонд спецзберігання. У найближчій перспективі поступове долучення до колекції видань з літературознавства, економіки та соціології.

UDC 004:027.022:351.751.5(477)"1917/1991"

Olena Voshchenko,

ORCID 0000-0003-4192-7374,

Junior Research, Department Information and Communication Technologies,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olena_voshchenko@ukr.net

SIGNIFICANCE AND ORGANIZATION PRINCIPLES OF THE ELECTRONIC COLLECTION "PRESSED BOOK"

This paper is deal with purpose, value, principles of formation and rubrication of the electronic collection "Repressed book", which was organized on the materials from the former special fund at NBUV.

Keywords: library collection "Rehabilitated literature", electronic collection "Repressed book",

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.4:004.65]–048.35

Галицька Світлана Володимирівна,

ORCID 0000-0001-7902-8580,

науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО АПАРАТУ РУБРИК ТЕМАТИЧНОГО НАВІГАТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто удосконалення методичного апарату рубрик тематичного навігатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. З'ясовано важливість адаптації класифікації бібліотеки до УДК.

Ключові слова: Рубрикатор НБУВ, електронний каталог, алфавітно-предметний покажчик, тематичний навігатор, індекси УДК, предметний пошук.

3 2017 р. у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського (НБУВ) здійснюється паралельне індексування документів за двома класифікаційними схемами – за Рубрикатором НБУВ і Універсальною десятковою класифікацією (УДК), що удосконалює традиційний бібліотечний процес наукового

опрацювання документів і значно поліпшує якість автоматизованої інформаційно-пошукової системи бібліотеки. Разом з тим, застосування у бібліотечній технології двох незалежних класифікацій вимагає постійного удосконалення методичного апарату рубрик Рубрикатора НБУВ, зокрема, його скороченого варіанта, який є основою формування рубрик тематичного навігатора НБУВ.

Процес аналітико-синтетичного опрацювання документів істотно полегшує система відповідності між різними класифікаціями, яка фіксує логічні зв'язки між рубриками різних інформаційно-пошукових мов, тому 2016 р. у НБУВ розпочато формування системи відповідності між Рубрикатором НБУВ і УДК у тематичному навігаторі НБУВ.

Відповідність між класифікаційними рішеннями, зафіксована у записі рубрики, забезпечує уніфікацію процесу наукового опрацювання документів, допомагає визначати повний або частковий збіг змісту рубрик двох класифікацій і забезпечує взаємозв'язок між різними класифікаційними системами.

Зіставлення класифікаційних рядів і визначення семантичних зв'язків між поняттями оптимізує процес аналітико-синтетичного опрацювання документів, а також підвищує ефективність, повноту і точність тематичного пошуку інформації. Інтеграція двох незалежних класифікацій зумовлює застосування додаткових засобів навігації та пошуку в електронному каталозі НБУВ і допомагає формулювати та уточнювати інформаційні запити. Спільне використання у бібліотечній технології двох класифікацій створює потужний засіб віднаходження певних рубрик у різних ієрархічних структурах, що, безумовно, підвищує ефективність комплексного пошукового апарату бібліотеки.

До кожного заголовка рубрики скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ та термінів алфавітно-предметного покажчика (АПП), які розкривають і уточнюють зміст певної рубрики, у записи рубрик тематичного навігатора внесено еквівалентні індекси та заголовки УДК, відповідні темам і предметам, охопленим рубриками.

Після розміщення тематичного навігатора на сайті НБУВ виявилось, що АПП має деякі недоліки стосовно його використання. Орієнтований на зміст рубрик Рубрикатора НБУВ, АПП містив багато термінів, до яких неможливо було підібрати еквівалентні рубрики УДК і які вимагали утворення досить складних комбінованих індексів УДК, що для представлення у тематичному

навігаторі, як правило, не завжди є доцільним. Хоча у деяких випадках незайвим є зафіксувати прийняте класифікаційне рішення для подальшого використання з метою полегшення і прискорення наукового опрацювання документів, утворення складніших індексів з урахуванням певного виробництва, продукції, матеріалів тощо. Також індекси УДК варто зазначати з метою їх уніфікації, особливо у випадках досить схожих аспектів розгляду певної теми. Першою чергою, це стосується комбінованих (складних, складених) індексів, у кількості можливих комбінацій яких УДК практично не має обмежень.

Доцільним є додання до АПП термінів, які розкривають зміст певних рубрик Рубрикатора НБУВ і мають еквівалентні індекси УДК, але раніше не були задіяні у методичному апараті. Особливо це стосується термінів, відповідних найактуальнішим темам наукових досліджень. Також варто переорієнтувати терміни АПП на УДК для забезпечення якомога більшого взаємозв'язку між класифікаційними схемами та створення ефективнішого засобу інформаційної навігації між різними бібліотечними класифікаціями, а також для наочного представлення змісту рубрик у тематичному навігаторі.

Роботу з удосконалення АПП розпочато 2019 р. Протягом 2020 р. дійсно основну частину завдання – переорієнтування термінів АПП на УДК, виключено усі інверсовані форми термінів (деякі перероблено на прямі форми), спрощено складні формулювання термінів для полегшення сприйняття користувачами на сторінках рубрик тематичного навігатора, додано значну кількість термінів АПП, які розкривають зміст рубрик Рубрикатора НБУВ за допомогою еквівалентних простих або комбінованих індексів УДК.

Протягом 2021 року, у зв'язку з постійним збільшенням обсягу інформаційних ресурсів, накопичених НБУВ, для підвищення ефективності використання масивів документованих знань розпочато деталізацію розділів тематичного навігатора НБУВ з орієнтуванням на повну версію Рубрикатора НБУВ. Це важливий етап удосконалення навігатора з метою розкриття змісту рубрик за допомогою рубрик УДК і надання користувачу можливості широко застосовувати класифікаційну структуру бібліотеки та систему відповідності між класифікаціями під час пошуку різноманітних джерел інформації.

Завдяки оптимізації рубрик сторінки тематичного навігатора набули раціональної організаційної структури та доступного для

сприйняття користувачем вигляду, з окремими блоками ключових слів, відповідних рубрик УДК до заголовків рубрик і термінів АПП.

Постійна актуалізація методичного апарату рубрик тематичного навігатора з одночасним поглибленням системи відповідності між двома класифікаціями, зокрема, удосконалення АПП як одного з важливих лінгвістичних пошукових засобів, зумовлює якість функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки, створює оптимальні умови для паралельного наукового опрацювання документів, організації ефективного доступу до документних масивів, реалізації інтелектуального пошуку в електронному каталозі, а також забезпечує високий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування завдяки ретельному формуванню сторінок рубрик тематичного навігатора НБУВ, доступних і зручних для користувачів.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.4:004.65]–048.35

Svitlana Halytska,

ORCID 0000-0001-7902-8580,

Research, Department of integrated processing of documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine,

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

OPTIMIZATION OF THE METHODOLOGICAL APPARATUS RUBRIC OF THE THEMATIC NAVIGATOR OF VNLU

The article considers the improvement of the methodological apparatus of the headings of the thematic navigator of VNLU. The importance of adapting the library classification to the UDC has been clarified.

Keywords: VNLU rubricator, electronic catalog, alphabetical index, thematic navigator, UDC indexes, subject search.

УДК 004.738.5:025.2]:001.101:001.102

Гарагуля Сергій Сергійович,

ORCID 0000-0002-5564-9494

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувач відділу,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

БІБЛІОТЕЧНІ ПОРТАЛИ ЗНАНЬ: РЕФЕРАТИВНИЙ СЕГМЕНТ ІНФОРМАЦІЇ

Розглянуто використання порталів знань в організації електронної інформації. Проаналізовано приклади реалізації порталів знань у бібліотеках. З'ясовано функції реферативної інформації у процесах управління знаннями.

Ключові слова: бібліотечні портали, інтелектуальний аналіз тексту, портали знань, реферативна інформація.

Накопичення обсягів наукової інформації спонукає до пошуків ефективних моделей її організації, видобутку даних (data mining) та управління знаннями (knowledge management). Однією з чільних тенденцій є організація інформаційних ресурсів у порталах знань. Портальне рішення передбачає єдину точку доступу (single access point) до розподілених ресурсів і сервісів, залучення відкритих даних до вільної циркуляції знань, каталізацію процесів цифрової наукової комунікації.

Вебпортали набули поширення у різних сферах управління знаннями. Найпоширенішими є освітні портали ЗВО (зокрема, портали самоосвіти та дистанційного навчання, що набули особливої актуальності за умов вимушеної соціальної ізоляції 2020–2021 рр.), портали технічної документації, правові, медичні, інженерні портали тощо, метою яких є комплексне інформування користувачів щодо актуальних документів та даних галузі. Найчастіше потреба надавати доступ до гетерогенного за форматом даних інформаційного масиву зумовлює мультимедійний характер вебпорталів. Вебпортали спираються на новітні здобутки ІТ-галузі та активно залучають до реалізації своїх технологічних моделей та інтерфейсних відображень штучний інтелект і засоби доповненої реальності.

Метою дослідження є аналіз реалізації порталів знань у бібліотеках, і зокрема з'ясування функцій реферативної інформації у процесах управління знаннями та видобутку нових даних.

До моделі порталів знань широко вдаються вітчизняні (НБУВ, ДНПБ) та зарубіжні (у дослідженні проаналізовано бібліотечні портали Бразилії, Іспанії, Італії, Німеччини, Португалії, США, Фінляндії, Швейцарії) бібліотеки в тісній співпраці з архівами, музеями, НДІ, ЗВО тощо.

Провідна роль у створенні порталів знань належить найбільшим національним бібліотекам світу на кшталт Британської бібліотеки [<http://mbsportal.bl.uk>], Національної бібліотеки Індії [<https://ndl.iitkgp.ac.in>], Національної бібліотеки Чеської республіки [<https://nkp.cz/portals>] тощо. Непоодинокими є й приклади міжнародної співпраці при створенні порталів знань – наприклад, загальноєвропейського порталу «Архіви Європи» [<https://www.archivesportaleurope.net>]. Важливо, однак, зауважити, що порталний принцип організації наукової інформації реалізовується й на локальному рівні, корпоративними об'єднаннями регіональних бібліотек, архівів, музеїв тощо. До таких належать, зокрема, портал BavariKon [<https://www.bavarikon.de>], що репрезентує культурну спадщину Баварії, дослідницький портал Бібліотеки Лейпцизького університету [<https://katalog.fid-bbi.de/>], що надає актуальні матеріали книго- та бібліотекознавчого спектру, португальський портал INSTICC [<https://portal.insticc.org>], що спеціалізується на матеріалах наукових конференцій у царині комп'ютерних технологій, штучного інтелекту, засобів доповненої реальності тощо.

Метою створення бібліотечних порталів найчастіше є прагнення до всеохопного розкриття культурної спадщини на національному рівні або навіть на рівні конкретних культурних діячів та мережі їх взаємозв'язків. До першого типу належать, скажімо, портал Електронної бібліотеки Швейцарії [<http://e-lib.ethz.ch/>] чи Цифровий архів італійської літератури [<https://cartedautore.it>], що об'єднують в єдиному вікні доступу всі наявні в цифрових форматах текстові, візуальні та мультимедійні матеріали національної літератури. Формування національного пантеону є завданням Фінського біографічного порталу [<http://biografiasampo.fi>], що надає об'єднаний мережею пов'язаних даних розгалужений комплекс життєписів персоналій. Іспанський портал «Всесвіт Лорки» [<http://universolorca.com>] сконцентрував в єдиному інтерфейсі масив першоджерел, біобібліографічної та літературно-критичної інформації щодо визначного поета.

Із двома останніми проектами перегукується діяльність НБУВ щодо створення електронних архівів М. С. Грушевського [<http://hrushevsky.nbu.gov.ua/>], а також е-колекцій, присвячених Г. С. Сковороді, ювілею Л. Українки тощо в межах електронної бібліотеки «Україніка».

Утім, найбільш масштабними проєктами НБУВ у царині бібліотечних порталів знань є всеукраїнський портал «Наука України: доступ до знань» [http://irbis-nbuv.gov.ua/Sci_Lib_UA], покликаний надати комплексну інформацію щодо розвитку вітчизняної науки, та інституційний «Бібліотечний портал НАН України» [<http://libnas.nbuv.gov.ua>], щодо відображає актуальні наукові розробки академічних установ України з розгалуженою системою наукометричних інструментів їх оцінювання.

Технологічні засоби побудови порталів знань залежать від їх конкретного ресурсного та сервісного наповнення. Метод предметної онтології, використання зв'язаних даних (linked data) та відкритих кодів для забезпечення високого рівня інтеграції при побудові вебпорталів визнається дослідниками найпродуктивнішим.

Розглядаючи ресурсне наповнення бібліотечних порталів знань, можемо дійти висновку, що реферативний сегмент інформації у більшості з них є стрижневим. Незалежно від того, чи йдеться про портал, що об'єднує низку електронних каталогів, чи про гіпертекстові ланки першоджерел, чи про мультимедійні портали з засобами доповненої реальності, базовим компонентом порталу є метадані бібліографічного опису, анотовані та структуровані за принципом реферативної бази даних. Підґрунтям для цього є сама природа реферативної інформації, що виявляється у компресії знання без втрат значущої інформації. На сучасному етапі розвитку цифрової наукової комунікації метою реферативної інформації є не тільки й не стільки сповіщення користувача щодо проблематики конкретного наукового тексту, а й з'ясування методами семантичного аналізу взаємозв'язків публікації з актуальним дослідницьким дискурсом та видобуток нових знань (text and data mining), що містяться в наукових публікаціях імпліцитно. Реферативні тексти для цього піддають інтелектуальному аналізу, що найчастіше зводиться до поєднання операцій класифікації та кластеризації наукових документів.

Реферативна база даних «Україніка наукова», таким чином, виступає не тільки самоцінним джерелом аналітико-синтетичної інформації щодо масиву української наукової продукції за чверть століття, а й виконує для бібліотечних порталів НБУВ роль постачальника й модератора структурованих даних для здійснення інтелектуального аналізу наукового тексту.

UDC 004.738.5:025.2]:001.101:001.102

Serhii Harahulia,

ORCID 0000-0002-5564-9494,

Ph. D., Head of Department, Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

**LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS: AN ABSTRACT INFORMATION
SEGMENT**

The use of knowledge portals in the organization of electronic information is considered. Examples of realization of knowledge portals in libraries are analyzed.

The functions of abstract information in the processes of knowledge management.

Keywords: abstract information, digital scientific communication, knowledge management.

УДК 004.738.5:025.2:001.101]:001.891

Гриценко Наталія Олексіївна,

ORCID 0000-0002-8653-6345,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nataolekss@ukr.net

Клюшнікова Олена Валентинівна,

ORCID 0000-0002-6827-955X,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Сандул Оксана Георгіївна,

ORCID 0000-0003-3305-9319,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

РЕФЕРАТИВНІ БАЗИ ДАНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ

Проаналізовано використання реферативних баз даних у здійсненні інтелектуальних і наукометричних досліджень. Обґрунтовано потенціал реферативних ресурсів як інструмента менеджменту знань.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні ресурси, наукометрія, реферативні бази даних, управління знаннями

На етапі активного розвитку цифрових наукових комунікацій функції бібліотек мають сталу тенденцію до оновлення. Користувачі електронних ресурсів, отримуючи необмежений доступ до всього багатоманіття віртуальних сервісів, можуть розглядати бібліотеку як релевантний власний запитама інститут виключно за умов надання цими установами актуальних і конкурентних послуг. Зміст цих послуг не обмежується статичним доступом до бібліографічних, реферативних і навіть повнотекстових ресурсів, а тяжіє до створення інтелектуальної надбудови над масивом динамічних даних, появи нових аналітичних інструментів, сервісів оцінювання наукових досліджень тощо.

Започаткований 1991 року на Заході як наукова дисципліна, менеджмент знань (або управління знаннями, англ. knowledge management) об'єднав у своїх межах управління людськими ресурсами, ресурсами бібліотек і наукових установ та технологічну інфраструктуру, необхідну для реалізації досліджень. Управлінню знаннями властиве застосування низки механізмів, спрямованих першочергово на виявлення неявного знання у масиві оприлюднених наукових документів та залучення цього знання до глобального наукового обігу. Інструментами управління знаннями можуть бути людські (адміністрування, аудит, моніторинг тощо) та комп'ютерні (статистичний, лінгвістичний, семантичний аналіз даних, наукометрія, data mining тощо) ресурси, сукупність даних яких створює підґрунтя для об'єктивної оцінки та класифікації наукових розробок.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності використання реферативних баз даних як інструментів управління знаннями.

В Україні тенденція до управління знаннями втілюється наразі здебільшого у низці адміністративних приписів, спрямованих на

якісну репрезентацію вітчизняної науки (зокрема, розпорядження Президії НАН України від 27.12.2019 р. № 703 «Про впорядкування профілів учених та наукових установ НАН України у наукометричних базах даних»). Йдеться про включення великої кількості розпорошених між локальними репозитаріями, інституційними архівами та базами даних наукових публікацій у глобальний документний обіг. Ці процеси є вкрай ресурсомісткими з огляду на неузгодженість форматів метаданих, підходів до формування локальних електронних ресурсів, політик редакційних колегій фахових періодичних видань тощо.

Звести процеси впорядкування наукової (та наукометричної) інформації до спільного знаменника може узгоджене використання всіма академічними інститутами та ЗВО України загальноновизнаних реферативних баз даних на кшталт Scopus та Web of Science. Ці ресурси, створені передусім для постійної актуалізації наукової інформації та поточного опрацювання масиву наукової літератури, виявили себе також компромісним інструментом аналітики науки. Разом із тим, впровадження спільних критеріїв оцінки для вчених із України та США, прикладних дослідників і фундаментальних вчених-гуманітаріїв стало наріжним каменем критики застосування цих інструментів як безпелеяційних індикаторів ефективності наукового співробітника, установи, галузі. Виходом із цієї ситуації, на нашу думку, могло би стати гнучке застосування критеріїв та інструментів управління знаннями: як на галузевому (так, для бібліотекознавців більш показовою є реферативна база даних LISTA – Library, Information Science and Technology Abstracts [<https://www.ebsco.com/products/research-databases/library-information-science-and-technology-abstracts>], що індексує виключно профільні журнали), так і на національному (визначення індексів публікаційної активності та впливовості авторів і видань на підставі даних загальнонаціональної реферативної бази даних «Україніка наукова») рівнях.

Разом із тим, не викликає сумнівів використання саме реферативних баз даних як інструментів управління знаннями. На користь реферативного ресурсу свідчать, зокрема, такі фактори:

- реферативні бази даних спираються на формалізоване знання, що пройшло етапи рецензування та апробації в науковому середовищі, й придатне до аналізу із застосуванням чітко структурованих процедур лінгвістичного програмного забезпечення;

- мова та методика складання рефератів (як індикативних, так й інформативних) відпочатку спрямовані на аналіз тексту та виявлення його сутнісних характеристик і нового знання засобами людського інтелекту, що робить реферат ідеальним об'єктом опрацювання й машинними алгоритмами;

- попри розвиток потужних аналітичних алгоритмів і методик порівняння великих текстових масивів, релевантні результати інтелектуального аналізу даних спроможні надавати насамперед реферативні тексти обсягом 1500–1800 знаків, що апріорі позбавлені інформаційному шуму й містять виключно сутнісне ядро наукової інформації. Використання реферативних баз даних у процесах управління знаннями створює низку позитивних ефектів: оперативність інформування, чітка формалізація й структурування наукової інформації, найкраща адаптація рефератів як об'єктів сконденсованого знання до використання автоматичних алгоритмів видобутку та генерації знань.

UDC 004.738.5:025.2:001.101]:001.891

Nataliia Hrytsenko,

ORCID 0000-0002-8653-6345,

Junior Research,

Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: nataolekss@ukr.net

Olena Kliushnikova,

ORCID 0000-0002-6827-955X,

Junior Research,

Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Oksana Sandul,

ORCID 0000-0003-3305-9319,

Junior Research,

Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

ABSTRACT DATABASES AS A KNOWLEDGE MANAGEMENT TOOL

The use of abstract databases in the implementation of intellectual and scientometric research is analyzed. The potential of abstract resources as a tool of knowledge management is substantiated.

Keywords: library information resources, scientometrics, abstract databases, knowledge management.

УДК 502.131+021.1

Гуренко Євгенія Юріївна,

ORCID 0000-0001-9697-6507,

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: genadinike@gmail.com

ДОКУМЕНТИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Досліджено повноту представлення інформаційних ресурсів з екологічної тематики в електронному каталозі НБУВ на прикладі документів міжнародних природоохоронних конференцій.

Ключові слова: бібліотечні ресурси, міжнародні конференції, захист довкілля

Сучасні бібліотеки грають важливу роль в питанні інформаційного забезпечення природоохоронної діяльності. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) ведеться робота зі створення електронних ресурсів з екології. На жаль, досі не був зроблений облік інформаційних ресурсів бібліотеки з екологічної тематики, не було дано оцінки читацького попиту, як за кількістю, так і за тематикою затребуваної літератури. Мета даної роботи: показати, наскільки повно представлені документи міжнародних природоохоронних конференцій в електронному каталозі НБУВ.

Вперше питання необхідності міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля було піднято у 1913 р. на першій міжнародній природоохоронній конференції у м. Берн. Але реальні екологічні проблеми постали перед людством у другій половині ХХ

ст., зокрема після активного застосування в Другій Світовій війні хімічної, біологічної та ядерної зброї. У 50–60 рр. були підписані перші угоди між країнами про охорону Світового океану від забруднень нафтопродуктами, охорону природних ресурсів.

У 1972 р. відбулася Стокгольмська Міжнародна конференція ООН, яка стала поворотним пунктом в екологічній політиці держав, прийнявши два основних документи: Декларацію принципів (26 принципів, які виражають відношення світової спільноти до проблем навколишнього середовища) і План заходів, що містить 109 пунктів з організаційних, економічних, політичних питань охорони довкілля та взаємовідносин держав і міжнародних організацій. Учасники конференції ухвалили рішення щодо щорічного проведення Всесвітнього дня охорони довкілля 5 червня. Інформацію про цю дату можна знайти в матеріалах е-Бібліотеки «Україніка». На жаль, в каталогах НБУВ документів, що містять матеріали Стокгольмської конференції ООН 1972 р. (Декларація Принципів, План заходів), знайти не вдалося.

За рішенням Стокгольмської конференції був організований постійно діючий орган ООН з охорони довкілля – ЮНЕП (UNEP), утворений Фонд навколишнього середовища. За підтримки ЮНЕП були розроблені і прийняті десятки документів. В електронному каталозі НБУВ більше сорока таких документів зібрані в рубриці «X915.212.028.3 Рада управляючих програми ООН з питань проблем навколишнього середовища (ЮНЕП)», а також у рубриці «Б112 Законодавчі, адміністративні, соціальні природоохоронні заходи у світі, в Україні». Більшість з них зберігається в залі публікацій ООН.

У 1972 р. в Парижі Генеральна конференція ООН прийняла Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. Із 7 об'єктів культурної та природної спадщини на території України лише один є об'єктом природної спадщини – «Незаймані букові ліси Карпат та інших регіонів Європи». Включення в 2007 р. цього транскордонного об'єкту до списку Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО стало визначною подією. Повнотекстовий документ можна знайти у Науковій періодиці України.

У 1975 р. в м. Гельсінкі проходила Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) за участю всіх європейських країн, США і Канади. Нарада ухвалила Заключний акт, в п'ятому розділі

якого визначаються цілі, області, форми і методи екологічної співпраці держав. Текст Заключного акту зберігається в залі ООН НБУВ. В електронному каталозі цей документ можна знайти в рубриках «Х915.22(4)11 Нарада по безпеці і співробітництву в Європі (ОБСЕ)» і «Б112 л0 Програми, плани конференцій з навколишнього середовища».

В 1986 р. відбулася Віденська зустріч представників держав-учасниць НБСЕ. На цій зустрічі було приділено увагу стану навколишнього середовища і ступеня виконання Гельсінських домовленостей. В підсумковому документі містяться наступні рекомендації: скорочення викидів сірки, вуглеводнів та інших забруднювачів; розробка відповідних методів, альтернативних захороненню небезпечних відходів у морі; обмін інформацією щодо потенційно небезпечних хімічних речовин; зміцнення і розвиток спільної програми спостереження й оцінки поширення забруднювачів на великі відстані в Європі (EMEP); заохочення заходів зі скороченню виробництва озоноруйнівних речовин; дослідження явищ глобального потепління клімату. Документів, що містять матеріали Віденської зустрічі 1986 р. в електронному каталозі НБУВ знайти не вдалося.

В 1992 р. в м. Гельсінкі були прийняті Конвенція з охорони та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер та Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій. Ці документи можна знайти відповідно в рубриках «Д222.8 Охорона вод суші» і «Б13 Антропогенний вплив на біосферу. Екологічна безпека» електронного каталога НБУВ.

В 1992 р. для підведення підсумків двадцятирічної охорони довкілля після Стокгольмської конференції ООН в Ріо-де-Жанейро була організована найбільша конференція ООН з довкілля і розвитку, названа Самітом Землі. Основними рішеннями її стали: Декларація, в якій сформульовано принципи політики охорони навколишнього середовища і розвитку; Порядок денний (програма дій) на ХХІ століття; Заява про принципи охорони і раціональне використання лісів; Конвенція про зміну клімату; Конвенція про охорону біологічного різноманіття; Конвенція по боротьбі з опустелюванням.

Текст Програми дій «Порядок денний на ХХІ століття», ухваленої Конференцією ООН з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро (рубрика «Б112 л0 Програми, плани конференцій з навколишнього

середовища» електронного каталога НБУВ) зберігається в залі публікацій ООН та Основному фонді НБУВ.

Текст Конвенції ООН про зміну клімату та Конвенції про охорону біологічного різноманіття можна знайти в електронному каталозі періодичних видань (Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги) під рубриками «Д247.6 Зміни і коливання кліматів» і «Е0*881 Біологічний моніторинг», а також «Х859(4УКР)14-3 Екологічне право». Декілька документів щодо охорони біорізноманіття зібрані в рубриці «Е0*882 Охорона, раціональне використання та відтворення біологічних ресурсів» електронного каталога НБУВ.

У квітні 1994 р. в Стокгольмі відбулася Міжнародна конференція з хімічної безпеки. Документ щодо рішень цієї конференції є в рубриці «Б131 Екологічна хімія» електронного каталога НБУВ.

У 1997 р. в Нью-Йорку відбулася чергова сесія Генеральної Асамблеї ООН з проблем довкілля та розвитку. Текст Програми дій подальшого впровадження «Порядку денного на ХХІ століття» («Ріо+5»), прийнятої на сесії Генеральної Асамблеї ООН у червні 1997 р., зберігається в залі ООН (рубрика «Б112 л0 Програми, плани конференцій з навколишнього середовища» електронного каталога НБУВ).

В 2002 р. пройшов Всесвітній саміт «Ріо+10» в Йоганнесбурзі, який схвалив глобальний план дій по боротьбі з бідністю та охороні навколишнього середовища. Текст Йоганнесбурзької декларації та плану виконання рішень Всесвітньої зустрічі 2002 р. зберігається в залі ООН (рубрика «Б112 л0 Програми, плани конференцій з навколишнього середовища»). Міжнародне екологічне співробітництво в каталогах НБУВ представлено не повно: не знайдено документів, що містять матеріали важливих для людства подій, як Стокгольмська конференція з проблем довкілля 1972 р. та Віденська зустріч 1986 р. Документи конференцій ООН після 1992 р. представлені майже в повному обсязі.

UDC 502.131+021.1

Yevheniia Gurenko,

ORCID 0000-0001-9697-6507,

Junior Research Associate, Department of complex processing of documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: genadinike@gmail.com

DOCUMENTS OF INTERNATIONAL CONFERENCES ON ENVIRONMENTAL PROTECTION IN VNLU ELECTRONIC CATALOG

This paper shows how fully information resources on environmental issues are presented in VNLU electronic catalog on the example of documents of international environmental conferences.

Keywords: library resources, international conferences, environmental protection.

УДК 025.321.5-022.214

Деркач Ніна Валентинівна,

ORCID 0000-0002-6859-9254,

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: derkach317@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СКОРОЧЕНЬ У БІБЛІОГРАФІЧНОМУ ОПИСІ

Проаналізовано окремі приклади скорочень у бібліографічному описі, визначено проблемні випадки та засоби їх вирішення.

Ключові слова: бібліографічний запис, скорочення, аббревіатура, акронім, стандарти СИБИД, ДСТУ 3582:2013.

Електронні бази даних розширюють можливості бібліографічного пошуку необхідних ресурсів. Самі по собі дані не набувають належної інформаційної цінності без стандартизації, створення більш зручних для споживача моделей пошуку для інформаційно-бібліографічного супроводу наукових досліджень. Із введенням нового міжнародного стандарту каталогізації «Resource Description and Access (RDA)» («Опис та доступ до ресурсу») виникла необхідність внести деякі зміни в існуючі стандартні правила. Щоб зробити інформацію доступною для широкого кола користувачів, пропонується якомога менше використовувати скорочення. Метою статті є окреслення завдань щодо внесення змін в деякі пункти чинного стандарту ДСТУ 3582:2013.

Основи складання книгоопису в Україні пов'язані з діяльністю Головної книжкової палати в Києві та Української книжкової палати в Харкові. У 1923 році директор Українського бібліографічного інституту Ю. Ковалевський, розробив інструкцію з книгоопису

«Правила карткографії». Також внесок у розроблення теорії та практики бібліографічного опису зробила Каталогграфічна й Бібліографічна комісія, створена Президією Укрнауки у 1926 р. Комісія підготувала «Основні положення скороченого бібліографування», що розроблені В. О. Козловським і призначені для потреб Всеукраїнської бібліотеки. Вони мали сприяти уніфікації опису в наукових бібліотеках при складанні бібліографічних матеріалів. У 1935 р. Книжковою палатою були підготовлені каталогграфічні інструкції, в яких викладені правила складення опису різних видів книжкових видань на основі однотипності, єдиної форми опису, чітких правил щодо умовних скорочень слів, застосування різних шрифтів для виділення окремих елементів і розділових знаків. Бібліографи України проводили значну роботу зі створення та вдосконалення правил складання бібліографічного опису, проте ця робота на той час велася в рідкощі загальноросійської бібліотечної справи і бібліотекознавства.

Причиною виникнення скорочень була економія місця на картці, економія паперу друкарського бібліографічного посібника, тому кожен перегляд призводив до збільшення кількості скорочень. З появою електронних каталогів, баз даних, інших електронних ресурсів відпала необхідність в такій економії. Електронне середовище дозволяє зовсім не використовувати скорочення слів в бібліографічному описі або використовувати їх мінімально. Опис, складений без скорочень, доступніший і не вимагає від читачів зусиль для розшифровки слів. Але одночасно такий опис дуже великий і захищений факультативною інформацією. Як показала практика, читачі, які працювали з бібліографічними записами, в яких використовувалися скорочення, легко розуміли скорочений текст. Тому, незважаючи на стійку тенденцію до мінімізації скорочень в цифровому середовищі, вони все ж залишаються і повинні бути однаковими, щоб можна було запозичувати бібліографічні записи без додаткового доопрацювання, щоб скорочення охоплювали всі види сучасних документів.

Відповідно ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (ГОСТ 7.1-2003, ІДТ) при складанні бібліографічного опису з метою забезпечення його компактності можна застосовувати скорочення слів і словосполучень, пропуск частини елемента, об'єднання різних записів в одному бібліографічному записі і інші прийоми скорочення.

Якщо установа, яка складає бібліографічний опис, приймає рішення скорочувати окремі слова і словосполучення в описі, ці скорочення повинні відповідати існуючим стандартам. Головною умовою скорочення слів є однозначність їх розуміння і забезпечення розшифровки скорочених слів. Скорочення застосовують у всіх областях бібліографічного опису. Не допускається скорочувати будь-які заголовки в будь-якій області (за винятком випадків, коли скорочення є в самому джерелі інформації). Але згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання» дозволено у посиланні в тексті скорочувати довгі назви документів, позначаючи останні видалені слова знаком «три крапки».

Великі сумніви викликає правомірність скорочення слів

у «відомостях, що відносяться до заголовка» і в області вихідних даних, яка містить важливі точки доступу. В даний час відділом каталогізації НБУВ розробляються методичні рекомендації щодо застосування деяких скорочень слів. Наприклад, передбачається скасувати скорочення найменування міст Москва – М., Ленінград – Л., Санкт-Петербург – СПб., Ростов-на-Дону – Ростов н / Д і Нижній Новгород – Н. Новгород.

Згідно ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 ім'я (найменування) видавця приводять в короткій формі, що забезпечує його розуміння та ідентифікацію. Якщо воно увійшло в попередні області в повній формі, в даній області його можна скоротити до найбільш короткої форми, навіть до акроніма. Розшифрування абрєвіатури наводять у списку скорочень, який додають до тексту. Якщо списку скорочень немає, назву установи подають повністю або скорочують окремі слова згідно з ДСТУ 3582:2013.

Застосування акронімів в області вихідних даних також вимагає методичних рішень, оскільки у різних установ вони бувають однотипними і не позначені в точках доступу.

При застосуванні скорочень дуже важливо враховувати, для яких цілей складається бібліографічний опис. Пунктом 5.3 ДСТУ 3582-13 визначено наступне: за наявності відповідних тлумачень у тексті документа (видання) дозволено застосовувати специфічні скорочення, не передбачені цим стандартом. Таким чином, якщо у бібліографічному покажчику у вступній статті, чи у статті «Від укладачів», чи в одному з розділів бібліографічного покажчика, чи на окремій сторінці (можливі ще варіанти) буде представлено перелік

застосованих у виданні скорочень та їх тлумачень, то можна робити скорочення, не передбачені діючим ДСТУ.

Бібліографічна інформація на початку ХХІ століття перетворилася в потужний інформаційний ресурс електронної комунікації, доступний віддаленим користувачам глобальної міжнародної мережі Інтернет. Електронний каталог окремої бібліотеки, оприлюднений в Інтернеті, стає складовою загальносвітових бібліографічних ресурсів, що обумовлює необхідність ще більшого удосконалення бібліографічних даних, різних принципів пошуку. Доопрацьований стандарт скорочення слів в бібліографічному записі потрібен не тільки бібліотекарям, а також всім, хто в повсякденному житті користується бібліографічними записами або створює їх. Наразі виникла потреба внести деякі зміни в правила, сформульовані в ДСТУ 3582:2013. Але, зважаючи на те, що прийняття нових стандартів завжди займає тривалий відрізок часу, вважаємо за доцільне прийняти необхідні зміни в правилах скорочень у вигляді методичних рішень до вже існуючих правил та розповсюдити їх у бібліотечному середовищі.

UDC 025.321.5-022.214

Nina Derkach,

ORCID 0000-0002-6859-9254,

Junior Research, Department of Complex Processing Of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: derkach317@ukr.net

SPECIFIC CASES OF APPLICATION OF ABBREVIATIONS IN THE BIBLIOGRAPHICAL DESCRIPTION

Some examples of abbreviations in the bibliographic description are analyzed, problem cases and means of their decision are defined.

Keywords: bibliographic record, abbreviations, acronyms, standards SIBID, DSTU (National Standard of Ukraine) 3582: 2013.

УДК 021:[027.081:004.738.5]:001.89

Добра Надія Володимирівна,

ORCID 0000-0001-5684-5350,

молодший науковий співробітник,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ В ОНЛАЙНОВОМУ ОБСЛУГОВУВАННІ

Розглянуто питання розвитку бібліотечного сервісу на допомогу науковим дослідженням.

Ключові слова: управління знаннями, технології управління знаннями, підтримка наукових досліджень.

Головними функціями бібліотек повсякчас були збирання, зберігання, поширення, використання інформації для надання послуг суспільству. На сьогодні ж бібліотеки стають водночас зосередженням людських знань та важливою ланкою в області управління знаннями.

В умовах сучасного світу управління означає ефективне вивчення, придбання, розвиток, використання, зберігання та обмін знаннями у науково-інформаційному середовищі. Управління знаннями в бібліотеках зосереджено на ефективному освоєнні інформаційних ресурсів, на створенні баз знань, на організації спільної роботи бібліотечних фахівців. Це забезпечує сферу широко поширення інформаційних технологій, як інструмента управління знаннями в бібліотеках. Успішними елементами технологій управління знаннями у бібліотечно-інформаційній діяльності є: інформаційний менеджмент, база знань та корпоративна культура.

Інформаційний менеджмент характеризується зростанням масштабів наукових досліджень у навколишньому світі, що призводить до впровадження сервісів інформаційної підтримки збору, обробки, зберігання та поширення інформації. Як засвідчує досвід роботи сервісу «Віртуальна довідка» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), участь в організації дистанційного доступу до знань забезпечує такий технологічний цикл обслуговування засобами САБ «ІРБІС-64»:

1) Пошук знань – технологічний напрям, який включає уточнення бібліографічної інформації про конкретне видання; пошук та відбір наукових журналів, підбір тематичних списків літератури за темами науково-дослідної діяльності; консультації щодо інформаційного пошуку тощо.

2) Відбір знань – відбір джерел інформації, їх опис, систематизація, аналітичне опрацювання (електронні та скановані каталоги бібліотеки, повнотекстові, реферативні та бібліографічні бази даних, електронні словники, довідники, енциклопедії, інформаційні ресурси Інтернету тощо).

3) Подання знань – технології, які базуються на оперативній доставці потрібних знань користувачам засобами електронної пошти, телефонного зв'язку або публікації виконаних довідок на сайті НБУВ автоматично (відповідно до технології роботи САБ «ІРБІС-64»). Ці технології відіграють важливу роль в управлінні знаннями, забезпечуючи підтримку наукової комунікації.

У напрямі підтримки наукових досліджень важливим також є ефективна організація спільної роботи бібліотечних фахівців, постійна робота над удосконаленням якості наданої інформації в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування, забезпечення правильного ведення даних у різноманітних ресурсах. Співробітник має забезпечити підтримку віддалених користувачів, надати достовірні відповіді під час бібліотечно-інформаційного обслуговування, прискорити потік знань.

Науковий та фаховий рівень співробітників НБУВ дозволяє в процесі освоєння великого обсягу інформаційних ресурсів створювати відкриті бази знань джерел наукової інформації, спрямовані на забезпечення інформаційних потреб наукових співробітників. Так, сьогодні на порталі НБУВ Інститутом інформаційних технологій впроважено такі проєкти: Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань», реферативна база даних «Україніка наукова», Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини; Е-бібліотека «Україніка», електронні цифрові виставки, Тематичний інтернет-навігатор, Наукові реферативні огляди тощо. Створення таких баз забезпечує широкі можливості для досліджень академічної спільноти.

Технології систем управління знаннями забезпечують ряд переваг для онлайн-підтримки наукових досліджень, а саме підвищення ефективності за рахунок оперативності одержання доступу до інформації; відкритий обмін знаннями, формування культури взаємодії між користувачем та співробітником, знання та досвід бібліотекаря, спільна праця в колективі, створення середовища для прийняття оперативних рішень.

UDC 021:[027.081:004.738.5]:001.89

Nadiia Dobra,

ORCID 0000-0001-5684-5350,

Junior Research, Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: doobra@nbuv.gov.ua

ORGANIZATION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT MECHANISMS IN ONLINE SERVICES

The issue of development of library service to help research is considered.

Keywords: knowledge management, knowledge management technologies, research support.

УДК 004.67:002.63

Добровська Світлана Валентинівна,

молодший науковий співробітник,

відділ оптичних носіїв інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: djerele@ipri.kiev.ua,

Овсієнко Людмила Миколаївна,

провідний інженер,

відділ оптичних носіїв інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: djerele@ipri.kiev.ua

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ НАУК У РЕФЕРАТИВНІЙ БАЗІ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА»

На основі реферативної БД «Україніка наукова» досліджено розвиток фізико-математичних наук в Україні. Визначено провідні наукові видання з даної тематики.

Ключові слова: фізико-математичні науки, фізичні науки, математичні науки, реферативна база даних «Україніка наукова».

Щоб оцінити внесок українських вчених фізико-математичних наук в цілому, потрібно знати, як ці науки сьогодні представлені в інформаційному просторі. Фізико-математичні науки посідають чільне місце серед наукових шкіл в Україні, і багато науковців цієї галузі публікується як у вітчизняних наукових виданнях, так і в провідних зарубіжних виданнях.

Метою роботи є дослідження тенденцій розвитку фізико-математичних наук в Україні на основі реферативної бази даних (БД) «Україніка наукова» за допомогою наукометричного аналізу потоку науково-технічної інформації (НТІ). За об'єкт дослідження обрано вхідний потік НТІ наукових видань в галузі фізико-математичних наук та вихідний потік даного масиву записів у реферативній БД «Україніка наукова». Розвиток науки з цього напрямку має важливе значення для НТІ.

Наукометричний аналіз, що дозволяє моніторити розвиток науки в Україні, викладено у працях українських науковців В. П. Рибачука, А. Н. Гузя, Л. Й. Костенка, К. В. Лобузіної, та ін. За допомогою методів наукометричного аналізу можна аналізувати напрями розвитку різних галузей знань. У процесі створення реферативної БД «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело» відбувається формування фонду первинної інформації та обробка потоку наукових видань, зокрема з напрямку «Фізико-математичні науки».

Таблиця 1

Провідні фахові видання з тематики «Фізико-математичні науки»

№	Журнали
1	Український математичний журнал
2	Український фізичний журнал
3	Український математичний вісник
4	Вісник нац. ун-ту "Львівська політехніка". Сер. Фіз.-мат. науки
5	Вісник Київського нац. ун-ту. Сер. Фіз.-мат. науки
6	Вісник Київського нац. ун-ту. Сер. Радіофізика та електроніка
7	Фізико-математична освіта
8	Фізика низьких температур
9	Вісник Львів. ун-ту. Сер. Прикладна математика та інформатика
10	Фізика і хімія твердого тіла

Проведено аналіз журналів, в яких публікується найбільше статей за напрямом «Фізико-математичні науки». Дані наведено в табл. 1.

За цим напрямом проведено розширений пошук у реферативній БД «Україніка наукова» за кількістю прореферованих записів, зокрема статей в періодичних виданнях, книг та монографій, авторефератів дисертацій у 2009–2018 рр. та за певним індексом Рубрикатора.

Поточний стан наповнення бази даних становить 697 863 записів (останнє оновлення – лютий 2020 р.). Загальна кількість записів в базі даних «Україніка наукова» з тематики «Фізико-математичні науки» складає 45 100. Книжкові видання та компакт-диски налічують 7 798, журнали та продовжувані видання – 33 602, автореферати дисертацій – 3 700 записів.

За ключовими словами «математичні науки» в базі даних знайдено 1 096 записів, «фізичні науки» – 1 090, «фізико-математичні науки» – 968 записів.

Дані щодо кількості публікацій із тематики «Фізико-математичні науки» в РБД «Україніка наукова» за роками 2009–2018 зведено в таблицю 2.

Таблиця 2.

Кількість записів в РБД «Україніка наукова» з тематики «Фізико-математичні науки»

Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість Статей	3264	3654	3194	3329	3298	3034	2504	2204	2078	1229
Кумулятив кількість записів	32 тис. 423	36 тис. 077	39 тис. 271	42 тис. 600	45 тис. 898	48 тис. 943	51 тис. 447	53 тис. 651	55 тис. 729	56 тис. 958

Видно коливання наповнення БД кожного року. А з 2017 р. кількість статей у БД поступово зменшувалася. За 2019–2020 рр. БД «Україніка наукова» з цього напрямку продовжує наповнюватися.

Найбільший внесок українські фізики надають у фізику конденсованого стану (~ 42 %) і загальну фізику (~ 22 %), значну долю займають молекулярна фізика і оптика (~ 10 %) та ядерна фізика (~ 7 %). Такий розподіл зберігається тому, що природничі науки як частина колишнього радянського військово-промислового комплексу

одержали у спадок величезну наукову базу, потенціалом якої Україна користується і сьогодні.

На публікаційну активність в українських виданнях значний вплив має відтік наукових кадрів за кордон. Наразі кількість наукових видань в Україні скоротилася. Проте сучасні наукові видання підвищили вимоги до публікацій, мають електронні примірники, індексуються у CrossRef, включають міжнародних фахівців до редколегій. Більшість редакцій зараз займається включенням журналів до міжнародних наукометричних баз даних. Зі зменшення кількості публікацій спостерігається одночасне підвищення якості. Велика кількість публікацій зосереджена в електронних виданнях.

У процесі дослідження потоку науково-технічної інформації з напрямку «Фізико-математичні науки» виокремлено провідні періодичні видання з цієї тематики та наведено кількість записів у БД «Україніка наукова». Виявлено коливання потоку публікацій з цього напрямку у БД «Україніка наукова». Найбільшу кількість публікацій (74,5%) з цього напрямку надруковано у наукових журналах та продовжуваних виданнях.

УДК 004.67:002.63

Svitlana Dobrovska,

Junior Research Fellow,

Department of Optical Media,

Institute of Information Registration Problems
of the NA of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: djerele@ipri.kiev.ua

Lyudmila Ovsiienko,

Senior Engineer,

Department of Optical Media,

Institute of Information Registration Problems
of the NA of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: djerele@ipri.kiev.ua

REPRESENTATION OF PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES IN THE ABSTRACT DATABASE «UKRAINIKA SCIENTIFIC»

The development of physical and mathematical sciences in Ukraine is studied on the basis of the abstract database «Ukrainika Scientific». Leading scientific publications on this topic have been identified.

Keywords: physical and mathematical sciences, physical sciences, mathematical sciences, abstract database «Ukrainika Scientific».

УДК 004.738.5:025:001]:004.9

Ейсмонт Юлія Володимирівна,

ORCID 0000-0002-3203-8471,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: eysmont19@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Наведено відомості про основні наукові електронні ресурси НБУВ. Розглянуто роль цих ресурсів у системі наукових комунікацій.

Ключові слова: електронні ресурси, інформаційні ресурси, редагування, реферативний текст, РБД «Україніка наукова».

На сучасному етапі кількість різноманітних електронних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) невпинно зростає. Науковий портал Бібліотеки утворюють картотеки та каталоги, електронна бібліотека «Україніка», Наукова періодика України, Наукова електронна бібліотека, Репозитарій НБУВ, Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини, Інформаційно-аналітичні ресурси Центру досліджень соціальних комунікацій, загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова» (РБД «Україніка наукова») тощо.

Кожен електронний ресурс має свою специфіку. Розглянемо особливості окремих ресурсів, які користуються найбільшою популярністю серед відвідувачів. Бібліотечні картотеки та каталоги розкривають склад і зміст бібліотечного фонду НБУВ, об'єкт їх редагування – бібліографічні записи. Електронна бібліотека «Україніка» – інтегрований національний електронний інформаційний ресурс. Її унікальність полягає у тому, що вона розкриває усю документальну спадщину України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів, об'єкт її редагування – бібліографічні записи. Наукова періодика України – зібрання повних текстів наукових фахових видань, об'єкт її редагування – статті та покажчики змісту журналів. Репозитарій

НБУВ – електронний архів документів наукового, довідкового, освітнього та методичного призначення, що присвячені історії НБУВ; об'єкт його редагування – біо- та бібліографічні записи. РБД «Україніка наукова» – реферативний ресурс НБУВ. У РБД реферуються монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, засідань круглих столів, посібники для ЗВО, серіальні (періодичні та продовжувані) видання, автореферати дисертацій, препринти; об'єкт редагування – реферативні тексти.

Наукові електронні ресурси НБУВ відіграють важливу роль у популяризації наукового знання в Україні та за її межами. Особливе місце у цьому процесі посідає РБД «Україніка наукова», яка є національним реферативним ресурсом і не має аналогів в Україні, оскільки охоплює усі галузі знання. За таких умов особливої актуальності набувають питання якісного поповнення та професійного редагування інформаційного масиву зазначеного ресурсу НБУВ.

Мета дослідження – виявити особливості редагування наукових електронних ресурсів НБУВ, зокрема РБД «Україніка наукова», і розробити рекомендації щодо поліпшення процесу редагування.

Наразі підготовка анотацій авторефератів дисертацій для РБД «Україніка наукова» відбувається переважно з використанням сканування; аналітико-синтетичне опрацювання монографій, збірників наукових праць, матеріалів конференцій, засідань круглих столів, посібників для ВНЗ тощо вимагає іншої методики підготовки реферативних текстів і є набагато складнішим і повільнішим. Як слушно зауважила дослідниця Н. Фіголь, загалом абсолютно автоматичної системи обробки тексту й не може бути, оскільки є випадки, які не можна задати для машини – потрібен лише мозок і досвід людини.

Розглянемо специфіку редагування наукового електронного ресурсу НБУВ – РБД «Україніка наукова». Критеріями реферативних текстів є наукова новизна, значущість, точність і достовірність тексту; редактор повинен виявити та виправити фактологічні, лексичні, синтаксичні, стилістичні, морфологічні, орфографічні, пунктуаційні тощо помилки; звірити ідентичність назв і специфічних елементів реферативних текстів (дефініцій, дат, чисел, формульних і спеціальних виразів, імен тощо). Також потрібно відстежувати та виправляти такі недоліки тексту, як неточне слововживання; кальки та росіянізми, полонізми й англiцизми; використання термінів-

дублетів тощо. Варто уникати незрозумілих абревіатур і скорочень без їх пояснення; надмірного використання наукової термінології; складних речень псевдонаукового стилю тощо.

З урахуванням особливостей наукових електронних ресурсів НБУВ, зокрема, РБД «Україніка наукова», можна визначити загальні вимоги до підготовки та редагування таких ресурсів Бібліотеки. Серед основних варто зазначити наступні: прискіплива та ретельна перевірка за першоджерелами правильності поданої інформації; виявлення та усунення усіх наведених раніше помилок у наукових текстах; дотримання вітчизняних і міжнародних стандартів до подачі інформації. Ігнорування таких завдань є неприпустимим у роботі редакторів, оскільки будь-який недогляд може призвести до прикрих помилок, які знизять сприйняття інформації читачами.

Висновки. Доступ до наукових електронних ресурсів НБУВ забезпечує здобуття та використання знань, які є важливим чинником розвитку вітчизняної науки. Закономірно, що в епоху цифрових технологій основний масив інформації Бібліотеки становитимуть електронні ресурси. Професійне наповнення та редагування інформаційного масиву електронних ресурсів НБУВ, зокрема РБД «Україніка наукова», підвищить інформаційну та наукову цінність таких ресурсів; забезпечить оперативність пошуку читачами необхідної для них інформації; суттєво збільшить кількість користувачів електронних ресурсів Бібліотеки в цілому.

Рекомендації референтів щодо редагування електронних ресурсів: здійснювати редагування з урахуванням правил нового правопису; дотримуватися виключно наукового стилю та наукової термінології; звертати особливу увагу на надмірне використання у наукових текстах іншомовних запозичень, для дотримання балансу національної та інтернаціональної складових за наявності вдалих відповідників перевагу слід надати питомо українським термінам; стежити за тим, щоб речення у тексті були простими, завершеними, логічними та лаконічними, оскільки тривала робота з електронними ресурсами, на відміну від друкованих, суттєво стомлює зір. Також обов'язково звіряти за першоджерелами ідентичність назв та уважно читати специфічні елементи реферативних текстів (дефініції, дати, числа, формульні і спеціальні вирази, імена) тощо; виявляти та виправляти спотворення після сканування.

Виконання робочих завдань на належному рівні вимагає від співробітників, які беруть участь у підготовці та редагуванні

інформаційного масиву електронних ресурсів НБУВ, зокрема РБД «Україніка наукова», дотримання головних етичних принципів референта та редактора; спеціальних знань; компетентності; бездоганного знання української і, бажано, англійської мови, що дозволить професійно опрацювати тексти іноземною мовою.

UDC 004.738.5:025:001]:004.9

Yuliya Eysmont,

ORCID 0000-0002-3203-8471,

Junior Research, Department National Abstract Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: eysmont19@gmail.com

**FEATURES OF EDITING SCIENTIFIC ELECTRONIC RESOURCES
OF VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Information on the main scientific electronic resources of Vernadskyi National Library of Ukraine is given.

Keywords: electronic resources, information resources, editing, abstract text, DB «Ukrainika scientific».

УДК 021:025.3:004.63

Ісаєва Ольга Володимирівна,

ORCID 0000-0002-8936-6361,

науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: isaeva@nbuv.gov.ua

Дорош Марина Вікторівна,

ORCID 0000-0002-1093-3926,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Власова Тетяна Юрїївна,
ORCID 0000-0003-3237-8019,
молодший науковий співробітник,
відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

WIKIDATA ТА АВТОРИТЕТНИЙ ФАЙЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ЛОКАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОВ'ЯЗАНИХ ДАНИХ

Розглянуто методику Wikidata, яка повинна узгоджуватися з діяльністю і розвитком сучасної бібліотеки.

Ключові слова: Wikidata, міжнародні ідентифікатори, авторитетний файл, пов'язані дані.

Збільшення обсягу різноманітної інформації в Інтернет-просторі, необхідність в її структуризації та забезпеченні вільного доступу в умовах багатомовності зумовило створення нових Вікіпроектів, які можна об'єднати терміном Вікідані. Вікідані – це безкоштовна спільна вторинна база даних для забезпечення підтримки Вікіпедії, Вікімедіа, Вікісховища та інших Вікіпроектів.

Ставлячи за мету забезпечення перспективної технології доступності пов'язаних даних у вебсередовищі, було впроваджено одну з ключових технологій Семантичного Вебу Linked Data. Технологія пов'язаних даних надає такі переваги: (1) агрегування даних з розподілених онлайн-першоджерел, (2) створення нових зв'язків між ними і візуалізація їх, (3) збагачення даних за допомогою посилань на зовнішні ресурси, такі як: WorldCat, ISNI, VIAF, Wikidata та інші.

Бібліотечна галузь потребує адаптування до умов сучасної цифрової культури, прагне до розширення знанневих кордонів шляхом реалізації багатоаспектного пошуку з метою формування необмеженого інформаційного ресурсу. Посилання на вищеназвані зовнішні ресурси баз даних, особливо Wikidata, прив'язують авторитетний файл (АФ) НБУВ до міжнародного вебсередовища та

наближають авторитетний контроль до вимог сучасної інформаційної методики.

Wikidata займає особливе місце серед інших міжнародних ідентифікаторів, посилання на які доповнюють інформаційний зміст традиційних авторитетних полів/підполів.

Важаємо за необхідне підкреслити особливості структури та правила використання бази даних Wikidata.

Дані у Wikidata пропонуються користувачам як суспільне надбання по ліцензії Creative Commons Public Domain Dedication 1.0, що дозволяє повторне використання інформації у різних науково-дослідних сценаріях. Надається можливість копіювати, розповсюджувати, модифікувати надану інформацію, створюючи або доповнюючи різні бази даних, в тому числі бібліотечні наукові портали.

Якість та актуальність інформації забезпечується редакторами Вікіданих, які визначають правила створення та управління змістом. В процес наповнення інформації підключені боти, а саме: спеціальні програми, що виконують автоматично та/або за заданим алгоритмом різноманітні дії з опрацювання даних.

Пошукові запити здійснюються будь-якою мовою, що дозволяє проводити перегляд мовою запиту та іншими мовами. Інформація збирається та підтримується більш ніж 200 мовами. Wikidata – це міжнародний проєкт. Незважаючи на те, що англійська мова є мовою інтерфейсу за замовчуванням, проєкт призначений для пошуку та інтеграції інформації будь-якою мовою з метою підтримки інформаційної інтернаціоналізації. Таким чином, є багато можливостей для роботи з Вікіданими, доповнення та перекладу даних, які супроводжуються джерелами інформації та зв'язками з іншими базами даних.

Об'єктами Wikidata є багато областей, включаючи технічні та гуманітарні науки, історію та біографії, політику та географічні карти (координати), пов'язані відкриті дані, комп'ютерне програмування та інші різноманітні дослідження. Бібліотеки, посилаючись на Wikidata, вдосконалюють доступ до інформації для громадян в усьому світі. Актуальний наразі проєкт IFLA (2020–2022), мета якого – підтримка робочої групи з Вікіданих, формулює міжнародному бібліотечному співтовариству завдання з організації платформи для підтримки відкритого доступу та обміну бібліографічними даними, що буде слугувати координації досвіду відкритого обміну бібліографічними,

авторитетними та іншими метаданими між науковими платформами та інформаційними системами.

Комплекс різноманітної інформації, який надається в Wikidata, дає можливість підтримки авторитетного контролю, а саме досконалого і повного формування уніфікованих точок доступу, які є об'єктом авторитетної роботи. Це забезпечує якість опрацювання документів, виданих науковими установами та організаціями, з можливістю ефективного пошуку як в електронному каталозі НБУВ, так і в інших національних та міжнародних масивах даних.

Статус НБУВ як наукової установи національного рівня визначає напрями її діяльності в сучасних умовах. Наразі Бібліотека зосереджує свої технологічні, інтелектуальні зусилля на відображенні в електронному середовищі пов'язаної інформації про науку та науковців України, що може в майбутньому стати об'єктом створення національних авторитетних файлів. Цей взаємозв'язок є локальною моделлю пов'язаних відкритих даних.

Пов'язані відкриті дані мають великий потенціал для використання в різних інформаційних масивах, як для особи, так і для найменування наукової організації де працювала/працює дана особа або назви організації, пов'язаної з її іменем. Наприклад, пошуковий запит у Wikidata українською мовою «Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України» має інтерфейсний заголовок англійською «Glushkov Institute of Cybernetics (Q4201543)». Зазначений код заноситься в відповідне поле авторитетного запису (A3), що є механізмом пов'язування АФ «Коллективні автори» з Wikidata. У конфігурації «Іншими мовами» надано назву 7 мовами з відображенням варіацій назви (у відповідному авторитетному записі надається детальніша інформація щодо зміни назви в часі). Назви різними мовами слугують точками доступу для пошуку в електронних каталогах бібліотек світу. Також доступний статус інституту в якості підпорядкованої одиниці НАНУ. Маємо можливість ознайомитись з датою заснування, місцем знаходження та координатами розташування, адресою офіційного сайту інституту, міжнародними ідентифікаторами тощо. Особливе значення має конфігурація «названий на честь», яка дозволяє перейти на сторінку Wikidata особи, ім'я якої носить дана установа. Це демонструє один з механізмів пов'язаних даних між особою та науковими установами, який використано також в НБУВ на порталі «Наука України: доступ до знань». Пошуковим інструментарієм слугує методика пов'язаних

заголовків осіб-науковців і найменувань наукових організацій/установ, відображених в АФ.

Саме такий підхід до створення та використання інформаційного масиву бібліотечною установою, реалізації сучасних пошукових сервісів в якості авторитетної роботи як локальної моделі пов'язаних даних, робить її сучасною, відповідною до міжнародної методики відкритих метаданих і підтримує принцип інформаційної наукової інтернаціоналізації.

UDC 021:025.3:004.63

Olha Isaieva,

ORCID 0000-0002-8936-6361,

Research, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: isaeva@nbuv.gov.ua

Maryna Dorosh,

ORCID 0000-0002-1093-3926,

Junior Research, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Tetiana Vlasova,

ORCID 0000-0003-3237-8019,

Junior Research, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

WIKIDATA AND VNLU AUTHORITY FILE AS A LOCAL MODEL OF LINKED DATA

The Wikidata methodology which should resonate with the activities and development of the modern library is considered.

Keywords: Wikidata, international identifiers, authoritative files, linked data.

УДК 025.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:001.1]:025.4.036

Кириленко Світлана Едуардівна,

ORCID 0000-0001-8671-1652,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

РЕСУРСНЕ НАПОВНЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПОРТАЛІВ ЗНАНЬ

Проаналізовано переваги впровадження технологій порталів знань у бібліотечній діяльності. Розглянуто питання оптимізації пошукової функції бібліотек в контексті посилення навігаційної складової.

Ключові слова: бібліотечний портал знань, інформаційні ресурси, реферативна база даних, ресурсне наповнення.

Інформаційні ресурси в Україні доступні у вигляді документальних довідково-інформаційних фондів та баз даних (БД). Фонди державних наукових і науково-технічних бібліотек складають, в основному, книги, періодичні видання та патентна документація. У міністерствах і відомствах, державних комітетах, науково-дослідних інститутах і закладах вищої освіти, інших організаціях створюються і накопичуються інформаційні ресурси як опублікованих, так і неопублікованих джерел інформації за різними напрямками науково-технічної діяльності. Проте механізми формування і використання цих ресурсів не відпрацьовані. Вирішенню питань розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення сприятиме проведення цілеспрямованого моніторингу наукової інформації, об'єднання електронних інформаційних ресурсів у портали знань. Сьогодення генерує нове осмислення поняття інформації у взаємозв'язку з поняттям знання. Дефініція з теорії штучного інтелекту «перетворення інформації на знання» набуває новий рівень сприйняття. Це обумовлено великими успіхами в автоматичній обробці потоків даних, які містять документи, що складені різними мовами, можуть відноситися до різноманітних наукових та соціокультурних контекстів. Зрозуміло, що в цій ситуації аналіз та синтез потоку даних (інформації в істинному вигляді)

відбувається за формальними ознаками, без семантичного аналізу змісту документа. Теоретично можна припустити, що знання виявляє нібито надбудову інформаційного потоку, яка відзначається наявністю стабільних зв'язків між зумовленими інформаційними елементами. Ці зв'язки є зовнішнім по відношенню до інформації фактором і як такі в інформаційних потоках не містяться. Таким чином інформація може успішно оброблятися автономно від того, який зміст в неї закладено. Через те стають актуальними підходи, які спираються на судження про інформацію як критерій впорядкованості самостійної системи, та вкрай важливими є відповідні статистичні методи її обробки. Такі системи дають змогу створити формалізовану модель, виокремити й узагальнити точки доступу, за допомогою яких встановлюються зв'язки між різними предметними областями та атрибутованими ними документами. Ця тенденція розкриває широкі перспективи вирішення теоретико-інформаційних завдань оброблення багатоманітних електронних наукових потоків за єдиним критерієм і створює можливість формувати інтернет-портали знань.

Бібліотечні портали знань покликані відділяти та нарощувати знання вхідного інформаційного потоку, адже сепарація знань з інформаційних документальних електронних потоків – завдання, яке повинне реалізовуватися методами, що вимагають окремої розробки – має сприяти розвитку цих методів і відповідних інструментальних засобів. Проте зауважимо: якщо інформація і може оброблятися незалежно від змістовного аспекту, втім, протилежне невірно. Адже інформація є квінтесенцією знань. Теорія інформації насамперед знаходила своє поглиблене реальне застосування в царині засобів передачі інформації, а зараз стає корисною і для аналізу смислових документальних потоків як одиниця впорядкованості ресурсного наповнення бібліотечних порталів знань.

Ресурси в їхній традиційно документальній формі та в електронному вигляді, з урахуванням змістовно-видового аспекту та інформаційного значення – це системоутворювальний фактор у бібліотеках. Бібліотечні портали знань стають ефективною системою інформаційного забезпечення потреб сучасних користувачів і пропонують консолідовану інформацію як результат аналітико-синтетичного перетворення вихідних даних на знання. Одним з вузлових питань під час впровадження технологій порталів знань у бібліотечній діяльності постає зв'язок інформаційного та

семантичного простору, що їх часто ототожнюють. Ці дві категорії не є тотожними, відмінності впливають з їх суті: так, інформаційний простір створює дані, фізично занесені на певні носії, а семантичний простір утворює кластери абстрактних понять, з'єднаних з суб'єктивними оцінками людського фактора. Інноваційний вектор розвитку зазначених просторів інформаційної діяльності бібліотек утворює рівень взаємозв'язку інформаційного та семантичного простору, передбачає вдосконалення релевантності інформації через введення нових форматів метаданих. Слідом за тим, як пошукова система порталу домагається релевантності, постає і наступний крок – пертінентність. Себто на провідне місце виходить питання, як задовольнити користувача, який часто знає, що шукає, але не знає, як це запитати. Постає завдання створення положень проєктування якісно нових систем обробки великих і динамічних об'ємів даних (big data) бібліотечного порталу знань. Пошукові механізми повинні краще класифікувати інформацію, наочніше представляти її, відстежувати інтереси користувачів, роблячи пошук більш цілеспрямованим. Процес пошуку не повинен обмежуватися лише обробкою введених ключових слів. Наявність у бібліографічному описі систематичного індексу й навіть традиційна реалізація пошуку через рубрикатор (коли необхідно спочатку відшукати відповідну тематичну рубрику за ключовими словами, а потім перейти до пошуку документів) не здатні задовольнити потреби більшості користувачів, особливо слабообізнаних з принципами упорядкування знань у бібліотеках. Для цієї категорії користувачів було впроваджено інтуїтивно зрозумілу послугу, коли замість систематичного індексу на екрані користувач бачить інтерактивне гіперпосилання з тематичною рубрикою, натискаючи яке він автоматично отримує бібліографічну добірку за відповідною темою з величезного фонду бібліотеки. Ця послуга з часом виявилася надпопулярною. За статистикою відвідувань і запитів до онлайн-каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кожний третій запит орієнтований саме на неї. Сучасні інформаційні технології бібліотечного порталу активно надають користувачеві доступ до даних за допомогою гіперпосилань, себто можна тлумачити, що інформаційний тематичний пошук доповнений навігацією. З накопиченням метаданих створюється підґрунтя для здійснення переходу до концепції навігації в інформаційних потоках, точно розділеного за етапами інтерактивного процесу локалізації

автономних семантичних кластерів в суцільному інформаційному потоці.

Загребуваним серед науковців є запит тематичного матеріалу, який легко та оперативно реалізується за контентом РБД «Україніка наукова» з погляду на швидкість пошуку науково-технічної інформації серед рефератів першоджерел. Реферати, створені фахівцями реферативної служби, мають високе семантичне наповнення, що підвищує рівень релевантності тематичного пошуку. Реферативна складова бібліотечного порталу НБУВ виконує функції аналітико-синтетичної надбудови над широким масивом наукових публікацій України (понад 750 тисяч документів) і водночас є джерелом відомостей для пов'язаних бібліографічних, біографічних, наукометричних тощо сервісів порталу.

UDC 025.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:001.1]:025.4.036

Svitlana Kyrylenko,

ORCID 0000-0001-8671-1652,

Junior Research, Department Abstract National Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

RESOURCE CONTENT OF LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS

The advantages of introduction of knowledge portal technologies in library activity are analyzed. The issue of optimizing the search function of libraries to the modern information and communication environment in the context of strengthening the navigation component.

Keywords: library knowledge portal, information resources, abstract database, search query, resource content.

УДК 37.018.43:004]:616-036.22COVID-19](477)

Коваленко Світлана Георгіївна,

ORCID 0000-0001-9473-685X,

науковий співробітник,

Державна науково-педагогічна бібліотека

України імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: kovalen-s@ukr.net

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЯК ВИМОГА ЧАСУ

Розглянуто застосування дистанційних технологій навчання в період запровадження карантину у зв'язку з всесвітньою пандемією Covid-19.

Ключові слова: дистанційна освіта, коронавірус, інтернет-простір, пандемія.

Глобальні зміни в житті людей всього світу спричинила пандемія коронавірусу COVID-19, що почалася майже 2 роки тому. Як і в усьому світі, в Україні терміново довелося вживати екстрені заходи з метою запобігання загрози здоров'ю та життю людей. 16 березня 2020 р. на всій території України був запроваджений карантин, і, як результат, суспільство перейшло на виключно дистанційні умови співіснування. Впритул торкнулося це й освіти, що перейшла на дистанційні умови навчання. До суттєвих змін у сфері освіти протягом 2020 р. пандемія призвела в усьому світі. Переважна більшість країн принаймні на деякий час закрила всі заклади освіти. За даними ЮНЕСКО, на квітень 2020 р. всі школи було закрито у 191 країні світу, де мешкають понад 90% усіх школярів планети.

Україна закрила всі заклади освіти для відвідування з 12 березня 2020 р., коли було підтверджено перші випадки захворювання. Майже 5 тисяч шкіл було переведено на дистанційне навчання, що складає третину від загальної кількості шкіл, а близько 1% дітей в Україні взагалі втратили доступ до шкільного навчання.

Минуло майже 2 роки з початку пандемії, але вона поки що не відступила, не дивлячись на дії, які запроваджувалися на боротьбу з нею. Як зазначає експерт МОЗ України Наталя Виноград, в осінньо-зимовий період зростання кількості захворюваних на COVID-19 неминуче. Ствердження про загрозу осіннього сплеску захворюваності і в Європі дає також Всесвітня організація охорони здоров'я. В Україні цей процес може посилитись ще й через те, що дуже повільно йде процес вакцинації проти цієї хвороби. В рейтингу країн світу за кількістю щеплень на 100 осіб станом на 15 червня 2021 р. Україна посідає 130 місце. І це відбувається на тлі того, що коронавірус виробляє нові агресивні штами – Лямбда, Дельта, Дельта плус тощо. Дуже швидке поширення нових штамів коронавірусу може знову привести до загального локдауну. І це восени, коли починається новий навчальний рік, і вся учнівська молодь має прийти у свої навчальні заклади або продовжити навчатися в дистанційному режимі в разі введення загального локдауну.

В Україні з початку запровадження дистанційного навчання в освіті спостерігалися неабиякі труднощі. Це, в першу чергу, недостатня професійна підготовка викладачів для роботи в таких умовах, а також неготовність батьків допомагати своїм дітям навчатися в гаджетах. Виявилось, що в суб'єктів комунікації недостатній рівень розвитку технічних та професійних компетенцій. І якщо молоді педагоги, в яких найбільш розвинена комунікаційна здатність у соцмережах, швидко та безболісно опанували нову та незвичну технологію навчання завдяки своїй практиці спілкування онлайн, то вчителям більш старшого віку було складніше у цьому плані. Але і вони впоралися зі своєю задачею і почали успішно проводити онлайн-уроки, організовувати онлайн-конференції. Пандемія COVID-19 нагадала світові про важливість Інтернету як вікна можливостей для освіти, доступу до інформації. Для організації ж дистанційного навчання наявність якісної технічної системи передавання інформації, яка б забезпечувала якісну комунікацію «вчитель-учень», допомагала здійснювати контроль та оцінювання навчання, є необхідною. Але, як виявилось, брак універсального доступу до Інтернету та обладнання, необхідного для навчання, у деяких регіонах України стали головною проблемою. Найбільше ця проблема існує у віддалених сільських школах та в школах гірської місцевості Карпатського регіону. Існує також недостатня оснащеність шкіл комп'ютерами, і як результат, низька кваліфікація користувачів. За даними ЮНЕСКО на початок пандемії в світі біля 826 млн. учнів (50%) не мали доступу до домашнього комп'ютера; 706 млн. (43%) не мали змоги користуватися Інтернетом вдома; біля 56 млн. учнів мешкають у регіонах, які не обслуговуються мобільними мережами. За статистичними даними Національної доповіді «Цілі сталого розвитку для дітей України», підготовленої Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, Міністерством соціальної політики України та Державною службою статистики України спільно з іншими установами, на початок карантину «в Україні відсутній доступ до Інтернету у понад 1,2 тис. шкіл. Частка сільських денних ЗЗСО, що мають доступ до Інтернету, становить 88,7%, комп'ютерні програмні засоби навчання мають 60,2% (у міських школах ці показники кращі і складають 98,7% та 78,5% відповідно)».

У Дорожній карті Генерального секретаря ООН з питань цифрової співпраці, опублікованій в червні 2020 року,

підкреслюється найважливіша роль, яку цифрові технології відіграють в освіті в період COVID-19 і після закінчення пандемії, а також наша колективна відповідальність за підключення тих, хто не має доступу до Інтернету, захист уразливих і маргінальних груп. Цифровий розрив між тими, у кого є доступ до Інтернету, і тими, у кого такого доступу немає, загрожує стати новим обличчям нерівності, посилюючи соціальні та економічні проблеми. Нерівний доступ дітей до освіти через брак або нестачу комп'ютерного обладнання, поганий Інтернет, психологічні особливості сприйняття інформації різними дітьми та інші чинники, вплинули на рівень знань учнів, які навчалися в час карантину.

Особливо це позначилося на дітях із сімей, що мають низький соціальний статус, складні життєві обставини, дітях із сільської місцевості й дітях з особливими освітніми потребами. Так, за результатами опитування батьків «Навчання дітей під час карантину», яке Служба освітнього омбудсмена провела в перший місяць пандемії, на початку карантину серед 8056 респондентів погана якість Інтернету була в 10,1% сімей, а 3% мали перебої з підключенням до Інтернету. Варто врахувати, що насправді показники забезпечення інтернетом були гіршими, оскільки ті, хто не має Інтернет-підключення, не відповідали. За результатами аналітичного огляду «Здоров'я та освіта: як пандемія COVID-19 вплинула на доступ до публічних послуг в Україні», наприклад, у гірському районі Івано-Франківської області 13178 учнів не могли навчатися дистанційно через брак доступу до Інтернету. То про яку якість навчання можна говорити?

Минуло майже 2 роки з початку запровадження карантину та початку екстрених дій уряду для покращення умов дистанційного навчання. Що ж зроблено за цей період? Під час впровадження першого жорсткого етапу карантину, а згодом і другого, адаптивного етапу, громадські та міжнародні організації частково взяли на себе виконання функцій органів державної та місцевої влади. За підтримки МОН вони розробляли інформаційно-методичні матеріали й рекомендації для учасників освітнього процесу. Наприклад, ГО «Смарт Освіта» підготувала посібник «Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації», а також спільно з ЮНІСЕФ розробила дистанційні уроки з біології про COVID-19. Було розроблено також безкоштовний онлайн-курс «Про

дистанційний та змішаний формати навчання» для вчителів й керівництва шкіл.

Успішно працює проєкт «Всеукраїнська школа онлайн» (ВШО), за допомогою якого уроки для учнів 5–11 класів транслюються на українських телеканалах та на YouTube-каналі МОН України. На її платформі вже доступні майже дві тисячі уроків. Впроваджено безкоштовні електронні щоденники і журнали, якими користуються понад 300 шкіл. На платформі ВШО введений Кабінет вчителя, де можна планувати навчання та комунікувати з учнями, що суттєво покращує якість дистанційного навчання. Як бачимо, робота з покращення умов для забезпечення якісної дистанційної освіти ведеться. Про її ефективність можна буде судити з настанням нового навчального року.

UDC 37.018.43:004]:616-036.22COVID-19](477)

Svitlana Kovalenko,

ORCID 0000-0001-9473-685XЮ,

Research,

Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kovalen-s@ukr.net

DISTANCE EDUCATION AS A REQUIREMENT OF TIME

The main problems of the application of distance education, namely the existence of a comprehensive Internet space, are highlighted.

Keywords: distance education, coronavirus, Internet space, pandemic.

УДК 024.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:001.1]

Корнієнко Валентина Олексіївна,

ORCID 0000-0002-6839-4873,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: refer@nbuv.gov.ua

БІБЛОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ: ВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ДО СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

Інформаційно-комунікаційні технології продовжують створювати умови для подальшого розвитку суспільства знань за допомогою науково-інформаційного забезпечення.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційні технології, науково-інформаційна діяльність.

Розвиток інформаційного суспільства, удосконалення носіїв інформації, засобів її передачі, збору, збереження й опрацювання, а також створення бібліографічних і різноманітних науково-інформаційних показників, розробка та розвиток інформаційних систем має доволі таки складний та довгий еволюційний шлях. Бібліотечно-інформаційні технології також пережили різні періоди становлення й удосконалення.

На сучасному етапі удосконалення інформаційного суспільства (ІС) надається перевага високотехнологічним засобам, які в свою чергу мають сприяти вирішенню соціально-економічних проблем.

В Україні перед науковцями та фахівцями бібліографознавства й інформаційної сфери діяльності ставиться дуже складне завдання: продовжувати удосконалювати функціонування ІС й одночасно здійснювати перехід до створення суспільства знань (СЗ). Одним із допоміжних важелів у прискоренні процесу будувannya й удосконалення СЗ у галузі науково-інформаційної діяльності є, наприклад, удосконалення бібліотечно-інформаційних технологій за допомогою професійної наукової інформації.

Проведені дослідження доводять, що характерною відмінністю економіки постіндустріального суспільства є дедалі більша частка людей, зайнятих у сфері послуг, зокрема такій, яку орієнтовано на виробництво й обробку інформації. Ті ж тенденції простежуються останніми роками й в Україні, що є безперечною ознакою поступового переходу до СЗ.

Тому на часі стає актуальним дослідження проблеми співвідношення понять «інформація» і «знання». Поняття «інформація» та «знання» на сучасному етапі розвитку ІС вживаються в різних наукових напрямках, що свідчить про їх міждисциплінарний характер, а науково-інформаційна діяльність, маючи міждисциплінарний (тобто міжгалузевий) характер, в свою чергу набуває статус самостійної наукової дисципліни. Причому ці тенденції притаманні не лише бібліографознавству та науково-інформаційної діяльності. Зростає також кількість досліджень, що

ведуться на межі різних наукових сфер, що сприяє появі та розвитку нових міжгалузевих наукових напрямів, але ці тенденції водночас ускладнюють бібліотечно-інформаційні технології і створюють необхідність в розробці й удосконаленні насамперед інноваційних технологій в галузі науково-технічної інформації, наближаючи їх таким чином до інтелектуальних.

У зазначених складних умовах необхідно як ніколи сконцентруватися на удосконаленні бібліотечно-інформаційних технологій, інформаційному супроводі науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, що має сприяти розвитку науки та виробництва, для того щоб не тільки виживати в умовах агресивного міжнародного ринку, а й продовжувати розвивати також вітчизняну науку та економіку.

Тому науковці та бібліотечні фахівці докладають значні зусилля до організації наукових інформаційних ресурсів та відкритого доступу до них, тобто іде постійний процес удосконалення бібліотечно-інформаційні технології насамперед для наукових інформаційних и реферативних БД, які мають відповідати потребам СЗ, що розвивається.

Для удосконалення ІС і розвитку СЗ необхідно продовжувати розробку інноваційних і високотехнологічних бібліотечно-інформаційних технологій для забезпечення оперативного доступу до наукових документів БД «Україніка наукова» та реферативної БД «Автореферати дисертацій», а також здійснення релевантного пошуку науково-технічної інформації, яка має бути насамперед спрямована на розбудову науки та пріоритетних галузей економіки.

UDC 024.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:001.1]

Valentyna Korniienko,

ORCID 0000-0002-6839-4873,

Junior Research, Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: refer@nbuv.gov.ua

BIBLIOGRAPHICAL RESOURCES: FROM THE INFORMATION SOCIETY TO THE KNOWLEDGE SOCIETY

Information and communication technologies continue to create conditions for further development of the knowledge society through scientific and information support.

Keywords: library and information technologies, scientific and information activity.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[070:489:34]”19”

Косенко Олена Віталіївна,

ORCID 0000-0002-7768-4733,

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

ЮРИДИЧНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Проаналізовані юридичні видання початку XX ст., які пройшли повну звірку *de visu* з основним книгосховищем та картковими каталогами у НБУВ.

Ключові слова: ретроспекція, юридичні журнали.

Двадцять років XX ст. в Україні були першими роками відбудовчого періоду, роками нової економічної політики. Доки книговидавнича справа не запрацювала на повну потужність, журнал був оперативним інформатором в різних галузях науки, техніки, правознавства, мистецтва. На сьогодні періодичні видання тих років є невичерпним джерелом для дослідників.

На початку XX ст. на території України (у Києві, Харкові, Одесі тощо) розповсюджувалися не лише власні періодичні видання, а й видання Російської імперії. Спочатку питання юридичного напрямку висвітлювалися у загальних періодичних виданнях, а згодом почали виходити друком спеціальні фахові юридичні видання. Радянські реформи 1920-х років в Україні в освітній та науковій сфері були досить радикальними. Університети були ліквідовані, натомість створювалися профільні виші, які мали здійснювати виключно освітні функції. Почали створюватися наукові, юридичні, експертні та кримінально-правові установи. Тому виникла потреба у підготовці нормативно-правових документів, організації проведення курсів підвищення кваліфікації, викладанні спеціальних дисциплін в юридичних навчальних закладах, повідомленнях відповідної

інформації під час проведення зібрань, з'їздів, конференцій, нарад, опублікування їх у друкованих виданнях (посібниках, брошурах, журналах) тощо. Особливо важливого значення набули юридичні періодичні видання.

Серед періодичних видань, які утворюють ретроспективний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є журнали юридичного напрямку початку ХХ ст., більша частина їх зберігається в єдиному примірнику. Серед них, зокрема, журнали: «Бюлетень Народного Комісаріату юстиції» (1922–1934), «Вісник радянської юстиції» (1922–1931), «Червоне право» (з 1958 – «Радянське право»), «Господарство та право», «Суд і арбітраж» тощо. Видання даного періоду висвітлювали теоретичні питання радянського права, публікували офіційні матеріали влади, інформацію з місця роботи органів юстиції, прокуратури, адвокатури тощо, публікували накази, інструкції, циркуляри.

Розглянемо деякі з них. Бюлетень «Суд і арбітраж» знаходиться в фонді НБУВ лише в одному примірнику, як підшивка (різні інвентарні номери в одній обкладинці) за один рік 1927, № 2–6. Це видання Радіо-телеграфного агентства України (РАТАУ) при РНК УРСР, Відділ комерційно-інформаційний. Виходив друком 1 раз на тиждень у місті Харкові.

Бюлетень «Суд і арбітраж» публікував позовні заяви від цивільних осіб та підприємств до Вищої Арбітражної Комісії при УЕН УРСР, до Цивільної Касаційної Колегії Найвищого Суду, у Харківську Округову Арбітражну Комісію, у Київську Округову Арбітражну Комісію. Також розміщувалися заяви до біржового арбітражу, в арбітраж з праці та адміністративні розпорядження, звіти про поточну практику цих судів, накази по торгівлі і промисловості. Публікувалися також повідомлення про реєстрацію та затвердження статутів підприємств, або про їх ліквідацію, а також хроніка подій в судах. Бюлетень має великий довідковий розділ, що дає потрібні відомості про тогочасну законодавчу і законотворчу діяльність. Проте головним призначенням бюлетеня була методична допомога для судових робітників, робітників інспектури праці та робітників нижчої кооперації.

Не можна обійти увагою ще один юридичний збірник – «Господарство та право. Записки Одеського інституту народного господарства». Розглянемо весь період його існування, тобто з 1928

по 1929 рр. Засновник та видавець збірника – Одеський інститут народного господарства. Виходив щорічно.

Вийшло всього два томи, перший том збірника вийшов у 1928 році (наклад – 500 примірників), другий – у 1929 р. (наклад – 450 примірників).

Основна тематика видання – економіка, географія, питання кредиту, господарського права, теоретичне та практичне право в Україні та за кордоном. Матеріали 1-го тому друкувалися українською та російською мовами, зокрема з восьми статей у томі українською мовою опубліковано чотири статті – Н. Букатевича «Чумацтво на Україні», Ф. Петруня «Мапа шляхів України першої половини ХІХ ст.», О. Смирнова «Енергетичні ресурси Туреччини», І. Ланда «Сільсько-господарське районування Туреччини». Назва та зміст 2-го тому подавалися українською та німецькою мовами. Збірник мав два розділи: господарство та право, а також був поданий зміст 1-го тому збірника. Другий том виходив українською мовою, за винятком статей професорів Георгія Ісааковича Тіктіна (1880–1945) та Івана Яковича Фааса (1895–1945, правознавець, історик права) – у зв'язку з тим, що вони були продовженням та закінченням фундаментальних наукових розробок, опублікованих у першому томі російською мовою. Особливістю цього видання було те, що резюме та деяка бібліографія статті друкувалися німецькою мовою. Отож, німецька мова давала можливість закордонним читачам ознайомитися з досягненнями української правової науки.

Склад редколегії цього збірника був різноманітний, від початківців до видатних вчених. Головним редактором 1-го тому був Коник Климентій Йосипович (1888–1937), ректор Одеського інституту народного господарства у 1928 р. Головним редактором 2-го тому – Василь Олексійович Арнаутов (1881–1938), ректор Одеського інституту народного господарства (1928–1930 рр.), а також професори Еммануїл Якович Немировський (1874–1934) і Георгій Ісаакович Тіктін.

До складу редакційної колегії входив Г. І. Тіктін – відомий український учений, економіст, фінансист ХХ ст., фахівець з фінансово-економічних та правових проблем. Він став активним автором інститутського наукового збірника «Господарство та право. Записки Одеського інституту народного господарства» та опублікував у двох томах збірника підготовлені раніше «Нариси із загальної теорії публічних фінансів», яку викладав в інституті

й інших вищих навчальних закладах, оскільки лекції мали велику популярність у студентів.

Збірник «Господарство та право. Записки Одеського інституту народного господарства» припинив своє існування у зв'язку із реорганізацією Одеського інституту народного господарства.

Звісно, юридичних видань у фондах НБУВ набагато більше, але презентувати їх усі в рамках невеликого огляду неможливо. У публікації проаналізовані юридичні видання, які пройшли повну звірку de visu з основним книгосховищем та картковими каталогами. У книгосховищах бібліотеки зберігається великий масив періодики, який не потрапив до електронного каталогу і тому на даний час проводиться звірка з картковими каталогами (остання відбулася в 1960 році) та створюється електронна база даних періодики.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[070:489:34]”19”

Olena Kosenko,

ORCID 0000-0002-7768-4733,

Junior Research, Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

**LEGAL PERIODICAL PUBLICATIONS OF THE EARLY XX CENTURY
IN THE FUNDS OF VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The publication analyzes the legal journals of the early XX century, which have passed a complete reconciliation by de visu with the main book depository and card catalogs.

Keywords: retrospection, legal journals.

УДК 004.78:005.921.1-021.341

Кропочева Наталія Миколаївна,

ORCID 0000-0002-7025-8272,

науковий співробітник,

відділ науково-освітніх інформаційних ресурсів,

Державна науково-педагогічна бібліотека

України імені В. О. Сухомлинського,

м. Київ, Україна

e-mail: veritas59@i.ua

РЕПОЗИТАРІЇ В СТРУКТУРІ URIS (UKRAINIAN RESEARCH INFORMATION SYSTEM): НОВІ КРОКИ В ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Розглянуто репозитарії як складову CRIS-систем у контексті вирішення проблеми прийняття управлінських рішень у науковій сфері. Висловлено деякі пропозиції щодо їхнього застосування в наукових бібліотеках.

Ключові слова: репозитарій, URIS, управління наукою, науково-дослідницька діяльність

Інновації у сфері науки і освіти формують і в той же час ускладнюють способи прийняття управлінських рішень як на рівні державних інституцій, так і на рівні окремої наукової установи. Зазначений вислів сприймається нами як аксіома. В той же час слід навести такі аргументи щодо пошуку аналітичних інструментів для ефективної діяльності наукових інституцій і проведення моніторингових досліджень щодо результативності діяльності наукових установ. Одним із найбільш відомих і перспективних вважається розроблений і апробований на платформі Державної науково-технічної бібліотеки (ДНТБ) за сприяння Міністерства освіти і науки України проєкт національної електронної науково-інформаційної системи «URIS», що є аналогом сучасних інформаційних дослідницьких систем (CRIS).

У презентації, представлений на порталі ДНТБ, окрім презентованого проєкту із відповідними складовими, що відображають ідентифікатори науковця (ORCID), ідентифікатори його ресурсів, кар'єрні, наукові, видавничі обов'язки, представлено профіль установи, профілі наукових інфраструктур, окремим блоком представлено джерела отримання відомостей для Ukrainian Research Information System (URIS): Crossref, Medline; наукометричні БД (WoS, Scopus); інституційний та національний репозитарії, єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО), фінансові організації, насамперед Національний фонд досліджень України. Запропоновані консорціумом науковців у 2016 р. принципи FAIR: Findability (відшукуваність), Accessibility (доступність), Interoperability (сумісність), Reusability (багаторазовість) обґрунтовують можливості наукової спільноти мати новий інтегрований ресурс на базі відомостей з різних наукових джерел,

ресурсних центрів та персональних відомостей для визначення ефективності діяльності науковців та дослідницьких установ.

За даними Zenodo, універсального репозитарію, розробленого в рамках європейської програми OpenAIRE, можемо прослідкувати частоту використання зарубіжними науковцями поняття «CRIS» (Current Research Information System). За сформульованим запитом знаходимо 47 результатів, серед яких виокремимо публікації фахівців з Іспанії, Німеччини, Фінляндії, Молдови, України, датовані 2014–2020 рр. Тематична направленість публікацій в контексті семантичного спектра назв згадуваних публікацій стосується регіональних досліджень, оприлюднених в репозитаріях відкритого доступу; створення дослідницької інфраструктури університетів окремих європейських країн в рамках програми відкритої науки (Open Science), ознайомлення з можливостями DSpace-CRIS як базової складової дослідницької інфраструктури, інтегрованої з ORCID API; висвітлення досвіду впровадження дослідницької інформаційної системи у вищій освіті; входження репозитаріїв з відкритим доступом до дослідницької інформаційної системи (CRIS); сприяння видимості (прозорості) метаданих публікацій засобами CRIS; перспективи застосування інформаційних систем досліджень в університетах та вищих школах Німеччини.

Найбільшу кількість публікацій щодо дослідження CRIS та сумісності репозитаріїв, інших сховищ даних, моніторингу досліджень засобами CRIS, їхнього впровадження в окремих країнах, університетах, наукових бібліотеках, доцільності та перспективності систем управління науковою інформацією найбільш розгорнуто висвітлено на сторінках журналу «Procedia Computer Science» із колекції ScienceDirect від видавництва Elsevier. У пошуковій системі Google Scholar на сформований запит «CRIS» знаходимо більше 133 х публікацій дослідників зі всього світу з високим індексом цитованості.

Наводячи в оглядовому ракурсі тематичний спектр публікацій (презентацій, матеріалів конференцій, оглядів) та враховуючи хронологічний діапазон представлених робіт, можемо відзначити, що CRIS-системи розглядаються як інтеграційна (усе – в єдиному) форма моніторингу і прийняття зважених управлінських рішень для подальшого застосування в науково-інформаційному просторі.

У вітчизняному інформаційному просторі вивчення перспектив застосування CRIS в інформаційно-аналітичному забезпеченні

педагогічних досліджень спостерігаємо у діяльності фахівців Інституту інформаційних технологій і засобів навчання, зокрема, дослідженні групи науковців (С. Іванова, А. Кільченко, Ю. Лабжинський, Л. Лупаренко, Т. Новицька, О. Одуд, О. Спирін, В.Ткаченко, М. Шиненко, А. Яцишин), в якій розглянуто «пілотні» проекти, що використовують CRIS на основі інтеграції з ORCID та інституційними репозитаріями.

Підсумовуючи викладені вище міркування і фактичні дані, зазначимо, що в рамках національної електронної науково-інформаційної системи URIS, окрім розроблення нової архітектури «аналітичного інструмента візуалізації» даних про діяльність установи, в порівнянні з результатами інших установ урахуватимуться можливості для представлення усєї палітри наукових звершень вітчизняної науки.

UDC 004.78: 005.921.1-021.341

Natalia Kropocheva,

ORCID 0000-0002-7025-8272,

Research, Department of Scientific and Educational Information Resources,

Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: veritas59@i.ua

**URIS (UKRAINIAN RESEARCH INFORMATION SYSTEM): NEW
STEPS OF INTEGRATION INTO THE EUROPEAN SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL SPACE**

New opportunities for monitoring the scientific and technical activities of employees of educational and research institutions of Ukraine in the context of solving the problem of management decisions in the scientific field are presented.

Own opinions on the prospects of using URIS in scientific libraries are expressed.

Keywords: URIS, scientific library, management, research activity.

УДК 001.8:004.891

Крючин Андрій Андрійович,

ORCID 0000-0002-5063-4146,

доктор технічних наук,

член-кореспондент Національної академії наук України,

заступник директора з наукової роботи,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Балагура Ірина Валеріївна,
ORCID 0000-0001-9627-2091,
кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем реєстрації інформації,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: balaguraira@gmail.com

Мініна Наталія Микитівна,
науковий співробітник,
Інститут проблем реєстрації інформації,
Національна академія наук України,
Київ, Україна
e-mail: minina1854@gmail.com

Гарагуля Сергій Сергійович,
ORCID 0000-0002-5564-9494,
кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,
відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

МАЙБУТНЄ РЕФЕРАТИВНИХ ВИДАНЬ

Проаналізовано напрями розвитку системи формування реферативних інформаційних ресурсів. Показана доцільність формування спільного інформаційного ресурсу з базою даних повнотекстових наукових видань України.

Ключові слова: реферативні видання, бібліотечні електронні ресурси, наукометрія, повнотекстова база даних, реферативна база даних.

Перевіреном способом вирішення завдання своєчасного забезпечення вчених необхідною їм науковою інформацією є видання реферативних журналів і формування реферативних баз даних (РБД). Світовий досвід свідчить, що реферативні бази даних та реферативні журнали не тільки здійснюють оперативне інформування різних категорій користувачів про новинки наукової літератури, а й забезпечують ретроспективний пошук публікацій, зменшують негативний вплив пов'язаного з диференціацією наук розсіянням

публікацій, інформують про досягнення в суміжних областях наук, сприяють інтеграції наукових напрямків і дисциплін. Відсутність цілісних систем реферування наукових джерел призводить до втрат інформації, перешкоджає якісному обслуговуванню вчених і фахівців, участі в міждержавних обмінах науково-технічної інформацією. Зараз найбільшу популярність серед світових бібліометричних систем мають Web of Science, Scopus і Google Scholar, які поєднують реферативні ресурси та бібліометричні сервіси. Ці бібліометричні системи охоплюють величезну кількість наукових публікацій, які видаються у різних країнах світу. Однак, в цих системах природно не можуть бути представлені всі національні видання, тому повинні створюватися реферативні видання регіонального/національного рівня. В світі створено більше десятка національних центрів наукової та технічної інформації, які здійснюють обробку наукових видань, створюють сотні реферативних видань з різної тематики, значна частина з яких доступна в електронній формі. Більшість розвинених сучасних систем пошуку наукової інформації містять реферативну складову як необхідний елемент свого функціоналу. Практично вся наукова література видається накладом до 1000 примірників і відноситься до категорії малотиражної, відповідно, важкодоступної літератури. Реферативні видання повинні сприяти ознайомленню широкої наукової громадськості з такою літературою. Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело», започаткований Інститутом проблем реєстрації інформації Національної академії наук України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, створювався та продовжує функціонувати як міжгалузеве видання. Природно, що УРЖ «Джерело» розпочала видавати Національна академія наук України з її широким тематичним охопленням. УРЖ вже зіграв і продовжує грати важливу роль в розвитку вітчизняної і світової науки.

Форми представлення реферативної інформації, безумовно, будуть змінюватися. Електронний формат репрезентації реферативної інформації, представлений в Україні загальнодержавною реферативною базою даних (РБД) «Україніка наукова», є пріоритетним і перспективним. Одне з головних завдань РБД полягає в створенні умов для проведення бібліометричних досліджень, спрямованих на визначення пріоритетних напрямів досліджень у різних галузях наукового знання, публікаційної

активності окремих учених і наукових установ, вивчення динаміки публікаційної активності, видового розподілу та тематичного представлення наукових видань. Особливого значення набуває завдання створення можливостей використання РБД «Україніка наукова» у наукометричних дослідженнях, зокрема щодо рейтингування наукових фахових видань України за ступенем їх інтегрованості в систему наукових комунікацій, виявлення та ідентифікації сучасних вітчизняних наукових шкіл тощо. Головним напрямком розвитку реферативної бази даних «Україніка наукова» є розширення бібліометричних сервісів, які надає база даних для проведення наукометричних досліджень. Слід відзначити, що РБД «Україніка наукова» дозволяє здійснювати бібліометричні дослідження в першу чергу з використанням показників публікаційної активності, що дозволяє здійснювати визначення пріоритетних напрямів досліджень, робити висновки та прогнози на розвиток певних досліджень у різних галузях, зокрема, енергетиці, інформаційних технологіях, педагогіці, політиці, праві тощо. Проведені дослідження дозволили виявити закономірності розвитку інформаційних технологій в Україні. Для окремих галузей спостерігається досить швидке зростання кількості публікацій, збільшується кількість журналів, в яких вони представлені. Для проведення більш глибоких наукометричних досліджень з виявлення тенденцій розвитку наукових досліджень доцільно використовувати аналіз складних мереж термінів у наукових публікаціях та мереж співавторів, новим методом досліджень може стати застосування так званих кореляційних мереж. Проведення таких досліджень дозволить розширити можливості наукометричного аналізу з виявлення пріоритетних напрямків розвитку наукових досліджень та визначення груп експертів. Для ефективного використання реферативної бази даних необхідна розробка наукометричного апарату для дослідження тенденцій розвитку української науки в тому числі з використанням технології складних мереж.

Принципово нові можливості для проведення наукометричних досліджень можуть бути створені на базі комплексу реферативних та повнотекстових ресурсів, які дають змогу оцінити ефективність результатів наукової діяльності в різних галузях знання, а також здійснити багатопараметричний аналіз і визначити внесок окремих учених у розвиток науки. Створення ефективної системи надання

наукометричної інформації можлива саме за рахунок інтеграції інформаційних ресурсів.

Таким чином, можемо визначити перспективи розвитку РБД «Україніка наукова» як пріоритетного інструмента аналітики науки у синхронічному та діахронічному аспектах, а УРЖ «Джерело» – як дайджесту актуальних наукових публікацій за поточний період.

UDC 001.8:004.891

Andrii Kriuchyn,

ORCID 0000-0002-5063-4146,

Doctor of Technical Sciences, Deputy Director,

Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine,

Institute for Information Recording, National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Iryna Balahura,

ORCID 0000-0001-9627-2091,

Ph. D., Senior Research, Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: balaguraira@gmail.com

Natalia Minina,

Researcher, Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: minina1854@gmail.com

Serhii Harahulia,

ORCID 0000-0002-5564-9494,

Ph. D., Head of Department, Department Abstract National Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

THE FUTURE OF AN ABSTRACT EDITIONS

The directions of development of the system of formation of abstract information resources are analyzed. The expediency of forming a joint information resource with a database of full-text scientific publications of Ukraine is shown.

Keywords: abstract editions, library electronic resources, scientometrics, full-text database, abstract database.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.49:050

Кудименко Лілія Григорівна,

ORCID 0000-0002-2322-3173,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

DOAJ: ІНТЕГРАТОР НАУКИ ДО СВІТОВОГО АКАДЕМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Названо переваги реєстрації наукових періодичних видань в Директорії відкритого доступу – DOAJ. Надано оновлену інформацію щодо основних критеріїв відбору.

Ключові слова: відкритий доступ, рецензування, актуалізація інформації.

Найважливішим показником якості періодичного видання в сучасному науковому середовищі вважається його реєстрація та індексування в престижних міжнародних базах даних. В якості основного ресурсу, що сприяє розширенню присутності видання в світових системах, є платформа журналів відкритого доступу – міжнародний мультидисциплінарний каталог Directory of Open Access Journals (DOAJ), створений у 2003 р. на базі бібліотеки Лундського університету (Швеція), одного із найстаріших у Північній Європі. Це найавторитетніший пошуковий сервіс, що надає вільний доступ до рецензованих матеріалів та індексує наукові статті.

Мета проекту – популяризація наукових електронних ресурсів і спрощення їх використання незалежно від галузі, географії чи мови, що тим самим підвищує їх видимість та розширює вплив.

Так, метадані наукових публікацій, розміщених у DOAJ, автоматично постачаються до авторитетних європейських баз даних: WorldCAT, BASE та Open AIRE, тобто немає потреби реєструватися окремо в кожній, достатньо лише бути присутнім в DOAJ, і через певний проміжок часу інформація про видання потрапляє і до інших трьох систем.

Цей унікальний ресурс – також значима сходинка на шляху до Scopus та Web of Science. Він є одним з найбільших каталогів

відкритого доступу, що високо оцінюється експертами Scopus. Якщо видання включено в DOAJ, Scopus присвоює статус OA (Open Access) та розміщує його в окремому списку журналів відкритого доступу.

DOAJ включає в себе всі наукові та академічні журнали з відкритим доступом, які використовують системи контролю якості, забезпечуючи високий науковий рівень контенту, що відповідає всім сучасним міжнародним вимогам, схваленим Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA).

Тому до реєстрації в системі необхідно ретельно підготуватися. Анкета містить більш ніж 50 запитань, що характеризують видання за різними критеріями, які регулярно переглядаються з метою очищення від неякісного вмісту. Такий процес перевірки проводився в 2014–2016 рр. Базовими стандартами для включення залишилися:

1. Безперечно – ISSN та відкритий доступ.
2. Рецензований контент: всі статті повинні проходити процедуру рецензування перед публікацією. До процесу залучається не менше двох профільних фахівців. Тип і деталі повинні бути чітко вказані на сайті видання.

3. Ліцензування: тип ліцензії згідно з Creative Commons обирається відповідно до стандартів DOAJ.

4. Етика публікацій: дотримання принципів, встановлених міжнародним Комітетом з етики публікацій (Committee on Publication Ethics – COPE)

Незмінною також є вимога детального опису всього видавничого процесу, керуючись документом Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (Принципи прозорості та найкращих практик наукових публікацій):

- мета і проблематика;
- чітка редакційна політика;
- якісний склад редколегії;
- прозорість процесів прийому та опублікування статей;
- доступність повних текстів статей;
- захист авторських прав, тощо.

01.07.2020 р. до анкети було внесено коригування: змінено деякі формулювання та додано нові питання. Отже, що нового?

1. Нижченаведені запитання об'єднані в одне, відповідь однозначна - «так» або «ні»:

Чи дозволяє журнал авторам зберігати авторські права без обмежень?

Чи дозволяє журнал авторам зберігати права на публікації без обмежень?

2. Пропонується 6 типів рецензування:

- Editorial review
- Double blind peer review
- Peer review
- Post-publication peer review
- Blind peer review
- Open peer review

Вибрати потрібно один або зазначити інший.

3. Перевірка на плагіат: обов'язково вказати сервіс.

4. Ідентифікатори: чи мають статті DOI та чи дозволяє журнал ідентифікаторам ORCID бути присутніми в метаданих статей?

5. Чи відповідає журнал стандартам I4OC щодо відкритих цитат? Стандарти I4OC вимагають, щоб цитати були структурованими, відокремлюваними та відкритими.

Анкета заповнюється та надсилається в режимі онлайн. Запорукою успішного проходження перевірки є надання точної достовірної інформації, яка співпадає з відображеною на вебсайті, в іншому випадку – заявка відхиляється автоматично. Повторну можна відправляти лише через 6 місяців, тому дуже важливо виконати всі умови для представлення видання.

Кожна заявка розглядається та аналізується 3–4-ма експертами DOAJ. Процес може тривати до 6 місяців, та зазвичай відповідь надходить раніше. Інколи надсилаються запитання для уточнення інформації та надаються рекомендації щодо певних виправлень. Якщо комісія приймає позитивне рішення – видання включається до каталога та починає індексуватися. Дуже важливо – регулярно і своєчасно, без затримок надавати метадані поточного випуску журналу. Також при будь-яких змінах, що стосуються видавничого процесу, політики редакції тощо, обов'язково актуалізувати інформацію на сайті та повідомити редакторів DOAJ про оновлення.

Завдяки сумлінній праці співробітників Інституту інформаційних технологій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та застосуванню у своїй діяльності світових стандартів і передової практики публікацій, фахові наукові видання НБУВ успішно індексуються в DOAJ з 2018 року.

Представлення наукових періодичних видань у системі відкритого доступу сприяє поширенню їх впливу та впізнаваності серед світової наукової спільноти.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.49:050

Liliia Kudymenko,

ORCID 0000-0002-2322-3173,

Junior Research, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

DOAJ: AN INTEGRATOR OF SCIENCE INTO THE WORLD ACADEMIC SPACE

The advantages of registration of Scientific Periodicals in the Directory of Open Access – DOAJ are named. Updated information on the main selection criteria is provided.

Keywords: open access, reviewing, updating of information.

УДК 004.67

Ланде Дмитро Володимирович,

ORCID 0000-0003-3945-1178

професор, завідувач відділу спеціалізованих засобів моделювання,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: dwlande@gmail.com

Страшной Леонард,

співробітник, Інститут інфекційного відділення,

Університет Каліфорнії в Лос-Анджелесі,

Лос-Анджелес, США

e-mail: lstrashnoy@gmail.com

Балагура Ірина Валеріївна,

ORCID 0000-0001-9627-2091,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

відділ спеціалізованих засобів моделювання,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: balaguraira@gmail.com

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПУБЛІКАЦІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ КОРЕЛЯЦІЙНИХ МЕРЕЖ

Пропонується концепція кореляційної мережі, що визначається динамікою появи у публікаціях, описується методологія формування, кластеризації, візуалізації. Метод демонструється за допомогою даних, отриманих із системи перегляду книг Google Ngram Viewer.

Ключові слова: кореляційна мережа, наукометрія, мережеві структури.

Мережеві структури – це інструмент, який широко використовується в наукометрії для дослідження наукової співпраці, структури документів, зв'язків між тематиками та ін. Однією із основних задач наукометрії є виявлення актуальних напрямів в науці. Для визначення актуальних напрямів використовуються методи кумулятивного кількісного аналізу публікацій, авторів, цитування, а також мережі термінів. Але слід зважати, що велика кількість документів може означати не тільки збільшення актуальності тематики, так і передувати періоду згасання інтересу до неї. Невелика кількість праць з теми може показувати їх унікальність. Задача визначення актуальних наукових напрямів в науці залишається відкритою, оскільки на даний момент немає точних методів та інструментів для її вирішення. Кожна тематика досліджень має свій життєвий цикл. Порівнюючи різні теми, є можливість передбачити розвиток тенденцій та появу актуальних напрямів. На основі наукометричних досліджень розвитку тематик можна визначити стратегію та пріоритети розвитку наукових напрямів в журналах, організаціях, країнах.

Запропоновано методика формування, кластеризації та візуалізації спрямованих кореляційних мереж. Зв'язки між вузлами таких мереж відповідають модифікованим певним чином значенням крос-кореляцій між векторами – наборами параметрів, що відповідають цим вузлам. Для побудови мережевих структур для кожного вузла (тематики) формуються вектори – масиви чисел, відповідні деяким часовим рядам. В якості прикладу розглядаються часові ряди, що формуються сервісом Google Books Ngram Viewer. Кожному року ставиться у відповідність число – кількість появ поняття в публікаціях, які охоплюються системою Google Books.

Розмірність цього вектора відповідає кількості років, довжині інтервалу часу, протягом якого аналізувався масив публікацій.

Мета роботи – представити методіку формування, кластеризації, ранжування вузлів і візуалізації так званих спрямованих кореляційних мереж, графових структур, зв'язки між вузлами (поняттями, сутностями) яких відповідають значенням кореляцій між наборами параметрів, які відповідають цим поняттям. Для побудови мережі понять, пов'язаних сучасними напрямками Computer Science, в якості джерел інформації в роботі розглядалися дані, одержані шляхом звернення до сервісу Google Books Ngram Viewer. Як приклад розглядається 20 понять за період 1995–2019 рр.

Наведений підхід, на відміну від існуючих, має такі переваги: інтуїтивні, близькі до реальності правила визначення ваги вузлів і зв'язків; надійна математична основа кореляційного аналізу; облік невикористовуваних раніше параметрів, часових рядів динаміки публікацій, які відповідають сутностям і дозволяють групувати сутності за тенденціями їх розвитку в часі; об'єктивність і відносна простота реалізації. Наведена методіка може базуватися на даних, отриманих, наприклад, від систем контент-моніторингу, використовуватися в аналітичних системах різного призначення з метою узагальнення безлічі сутностей без явно виражених зв'язків між ними.

UDC 004.67

Dmytro Lande,

ORCID 0000-0003-3945-1178,

Profesor, Head of Department of Specialized Modeling Tools,

Institute for Information Recording, National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

e-mail: dwlande@gmail.com

Leonard Strashnoy,

Institute Infectious disease department,

University of California Los Angeles

Los Angeles, USA

e-mail: lstrashnoy@gmail.com

Iryna Balahura,

ORCID 0000-0001-9627-2091,

Ph. D., Senior Research, Institute for Information Recording,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: balaguraira@gmail.com

SCIENTOMETRIC ANALYSIS OF PUBLICATIONS DYNAMICS USING CORRELATION NETWORKS

The article proposes the concept of a correlation network determined by the dynamics of its appearance in publications and describes the methodology for its formation, clustering and visualization. The method is demonstrated using data obtained from the Google Books Ngram Viewer system.

Keywords: correlation network, scientometrics, network structures.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:004.91

Лахтаріна Наталія Василівна,

ORCID 0000-0001-5617-0373,

молодший науковий співробітник,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lakh.nata@ukr.net

РЕФЕРАТИВНИЙ ТЕКСТ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ БІБЛІОТЕК

Висвітлено деякі аспекти реферування, зокрема специфіку формування національних реферативних ресурсів НБУВ. Розглянуто особливості реферативного тексту як результату наукової обробки документів.

Ключові слова: реферування документів, інформаційна цінність.

За умов входження в цифрову епоху, що нині переживає світова спільнота в глобальному масштабі, людина не може осягнути навіть маленької частки того потоку, який щодня проходить різними інформаційними каналами, адже незважаючи на постійне зростання обсягів інформації, швидкість її сприймання істотно не змінилася. З розвитком інформаційних сервісів мережі Інтернет у сфері наукової комунікації з'являється не просто проблема збільшення наукових повідомлень, а й певного «інформаційного шуму». Щоб забезпечити ефективне використання нагромадженого суспільством інформаційного потенціалу, слід компетентно організувати науково-інформаційну діяльність, забезпечити зручний доступ до наукової інформації через бази даних, реферативні ресурси, тобто особливої актуальності набуває аналітико-синтетична обробка документів, але в більш модернізованому сучасному контексті.

З метою забезпечення інформаційних запитів користувачів існують різні види аналітико-синтетичної обробки документів: складання бібліографічних описів, індексування, анотування, реферування. Реферування – найтипівіший процес інформаційного аналізу, пов'язаного з вивченням і обробкою документів з метою вилучення із них найсуттєвіших відомостей та їх узагальнення. У процесі реферування складають реферат – короткий виклад змісту документа або його частини, який включає основні фактичні відомості та висновки, необхідні для первісного ознайомлення з документом і виявлення доцільності звертання до нього. У порівнянні з анотуванням реферування є досконалішим методом обробки джерел інформації: якщо в анотації наводиться лише короткий перелік питань, що розглядаються, то в рефераті викладається сутність питань та наводяться найважливіші висновки.

Протягом останніх років набувала популярності ідея автоматизації реферування, усі спроби якої зазнали висновку – застосування статистичних і позиційних методів не дозволяє створити повноцінну систему реферування, яка б замість вилучення речень із тексту стисло викладала зміст дослідження. Результати теоретичних розробок, що ґрунтуються на використанні структурної і прикладної лінгвістики, когнітивної семантики, математичної логіки знаходять натомість застосування в системі автоматизації процесів опрацювання інформації та побудові інтелектуальних інформаційних систем у різних галузях науки.

У НБУВ створено розгалужену, диференційовану за галузями знання систему реферування української наукової літератури. Результатом діяльності Відділу наукового формування національних реферативних ресурсів є реферативна база даних (РБД) «Україніка наукова», яка ґрунтується на бібліотечних інструментах упорядкування знань. Також що два місяці у співпраці з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України випускаються друковані версії чотирьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело»: Серія 1. Природничі науки; Серія 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство; Серія 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво; Серія 4. Медицина. Медичні науки.

Джерелом формування записів реферативної інформації є опрацьовані за стандартною бібліотечною технологією бібліографічні описи українських наукових видань, що надходять до бібліотеки переважно як обов'язковий примірник видань України.

Лінгвістичне забезпечення РБД базується на Рубрикуаторі НБУВ, який враховує структуру науки та відображає всі галузі сучасного знання. Користувачі для ознайомлення з реферативними текстами можуть використовувати ті ж самі пошукові запити, що й для будь-яких документів бібліотеки: прізвище автора, назву публікації, ключові слова (будь-яке слово з бібліографічного опису або тексту реферату), галузь знання, назву періодичного видання, індекс Рубрикуатора НБУВ, рік видання. Реферативні тексти мають неоціненне значення для користувачів: допомагають вибрати найбільш відповідну релевантну інформацію за короткий час та, зважаючи на психолінгвістичне сприйняття, запам'ятати певну суть проблеми невеликого за обсягом документа. На наступному етапі пошуку користувач може перейти за наявними посиланнями до інших електронних ресурсів НБУВ (каталогів, а також до повних текстів публікацій, які є в науковій електронній бібліотеці НБУВ, зокрема авторефератів дисертацій) та до БД «Наукова періодика України». Наявність у реферативному записі шифру зберігання книги або журналу в основному книгосховищі НБУВ також спрощує замовлення літератури.

Співробітники Відділу застосовують традиційну методіку реферування, пов'язану з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться у первинному джерелі, та удосконалюють новітні методи реферування та редагування, застосовуючи сканери, онлайн-словники, мережу Інтернет. Однією з основних специфічних особливостей, на яку необхідно зважати у ході складання реферату, є його повна змістова та деяка формальна залежність від первинного документа, адже від викладу матеріалу у рефераті залежатиме його сприйняття користувачем. У процесі складання реферату пріоритетне значення надається відображенню в ньому нових ідей, гіпотез, експериментальних даних, нових методик, інформації про відкриття та дослідження явищ або процесів.

Традиційними методами складання реферативних текстів є екстрагування, перефразування, інтерпретація. Як правило, в процесі складання рефератів використовується найпоширеніший метод, за допомогою якого можна одержати реферат досить високої якості – метод екстрагування. Суть методіки екстрагування полягає в тому, що, аналізуючи первинний документ, у тексті виявляють речення, які потім повністю або із незначними змінами переносять до реферату.

За глибиною розкриття змісту реферативні тексти поділяють на інформативні та індикативні. Інформативний реферат може виконувати весь комплекс властивих рефератам функцій, оскільки він максимально повно розкриває зміст первинного документа. У такому рефераті наводять відомості про предмет дослідження і мету роботи, про методи й основні результати дослідження; подають пропозиції щодо їх застосування, звертають увагу на наукову новизну одержаних результатів.

Індикативний реферат містить відомості про головні аспекти змісту первинного документа, без детальної інформації, практичних і теоретичних висновків. Такі реферати складають на документи великого обсягу, наприклад, на монографії, звіти про науково-дослідні роботи.

Зважаючи на перехід РБД «Україніка наукова» на новий технологічний алгоритм наповнення та користувацький інтерфейс доцільним видається формувати наукові реферативні тексти здебільшого інформативні за глибиною розкриття змісту. Це дозволить оптимізувати значення реферативних текстів серед інформаційного ресурсу бібліотеки.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:004.91

Nataliia Lakhtarina,

ORCID 0000-0001-5617-0373,

Junior research, National Abstract Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lakh.nata@ukr.net

ABSTRACT TEXT AS A COMPONENT OF LIBRARIES INFORMATION RESOURCE

Some aspects of abstracting are covered, in particular the specifics of formation of national abstracts of VNLU. Features of the abstract text as a result of scientific processing of documents are considered.

Keywords: abstracting, informative value.

УДК 001.89:001.103.2

Лобузін Іван Володимирович,

ORCID 0000-0002-0540-4923,

кандидат наук з соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: lboozin@nbuv.gov.ua

ФОРМАТ НАУКОВИХ МЕТАДАНИХ CERIF ЯК БАЗОВА СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ

Розглянуто структуру та переваги використання у наукових бібліотеках загальноєвропейського стандарту CERIF для розробки систем управління науковою інформацією та знаннями.

Ключові слова: системи наукової інформації, наукові метадані, наукові бібліотеки, управління знаннями.

Сучасні системи наукової інформації (RIS – Research Information System) надають низку переваг науковій установі та її науковим співробітникам. Такі системи допомагають дослідникам готувати звітну та атестаційну документацію, підвищують видимість та відкритість наукового доробку установи для потенційних співробітників та дослідницьких контактів, сприяють розширенню тематики наукових досліджень, створюють оптимальні умови для моніторингу впливу досліджень для окремих дослідників та установ. Управління науковими даними та знаннями є складним завданням, а ще складнішим є їх повторне використання, обмін або інтеграція. Щоб забезпечити ефективне управління та моніторинг, якісний аналіз, оперативний доступ до наукових даних необхідно супроводжувати дані відповідним контекстом, якій містить критичну дослідницьку інформацію. Інформація про дослідження має містити дані про наукові проекти, публікації, патенти, продукти, звіти, дослідників тощо. Ефективне управління науковою інформацією стає сьогодні ключовою частиною дослідницького процесу, за умов якщо ці дані відповідають вимогам звітування та оцінки результатів

досліджень, дають змогу уникнути дублювання зусиль при відтворенні та інтеграції даних.

Для підтримки цілісної системи дослідницької інформації призначений формат CERIF (Common European Research Information Format – єдиний європейський формат наукової інформації), розроблений міжнародною некомерційною асоціацією euroCRIS (заснована у 2002 році). Місією euroCRIS є сприяння співпраці та обміну знаннями у науковому середовищі та забезпечення сумісності дослідницької інформації за допомогою CERIF. До сфер діяльності, якими опікуються учасники EuroCRIS, також відносяться дослідницькі бази даних, наукові дані відкритого доступу, інституційні репозитарії, механізми доступу та обміну науковою інформацією, стандарти та найкращі практики створення RIS (система наукової інформації). Проект також підтримує DRIS (Directory of Research Information Systems – каталог систем наукової інформації) – реєстр наявних інформаційних систем в Європі (та за її межами), які можуть бути віднесені до елементів електронної дослідницької інфраструктури. Для приєднання до реєстру необхідно заповнити відповідну форму на сайті. Стандарт CERIF рекомендован з 2000 р. державам-членам ЄС для організації наукової інформації та створення записів про дослідницьку діяльність.

Більшість європейських країн збирають і зберігають наукову інформацію в цифрових сховищах різного рівня: національних, регіональних, інституційних, функціональних або тематичних. Для того, щоб отримати додаткову цінність від даних та знань, створити рівні умови для всіх учасників дослідницького процесу та зробити об'єктивнішими оцінки наукової діяльності, дані розподілені по різних системах мають бути узгоджені за своєю структурою з метою подальшої інтеграції та інтерпретації. інформація має для інтеграції. CERIF для вирішення цих завдань передбачає автоматизований обмін науковою інформацією та інтероперабельність дослідницьких даних. Метою розробки стандарту є надання оптимальними засобами значних переваг для науковців (автоматизоване резюме, бібліографія, список участі у проектах, створення інституційних вебсторінок тощо).

Основними структурними інформаційними блоками стандарту CERIF є: Персоналія, Проект, Установа, Публікація, Продукт, Патент, Сервіс, Обладнання, Засіб. Стандарт також передбачає складні семантичні взаємовідносини між цими структурними категоріями.

Ядром концептуальної схеми метаданих CERIF є базові сутності Персоналія, Проект, Установа, основні результати наукової діяльності представлені сутностями Публікація, Патент, Продукт. До допоміжних сутностей другого рівня віднесено Сервіс, Обладнання, Засоби, які можуть бути представлені комп'ютерами, телекомунікаційними системами, програмним забезпеченням, приладами, фінансуванням тощо.

Член робочої групи з розробки CERIF Бріжит Йорг (Бібліотека Міддлсекського Університету, Великобританія) зазначає, що у 2010 р. підсумковий звіт констатував, що загальний стандарт вигідний не тільки для управління інформацією, але, й для розширеного аналізу даних та надання доступу до даних, інформації та знання. Аналіз різних систем обміну науковою інформацією показав, що поєднання різних стандартів завжди призводить до втрати частини даних у порівнянні з використанням всіма системами єдиного стандарту.

Сьогодні CERIF є базовим стандартом для європейської системи наукової інформації OpenAIRE, яка формує наймасштабніший репозитарій відкритого доступу наукової текстів в Європейському Союзі. Україна у 2015 р. стала асоційованим членом ЄС, ратифікувала Угоду про відновлення дії Угоди між Україною та ЄС про наукове і технологічне співробітництво. В умовах цифровізації всіх суспільних процесів розвиток наукових досліджень в Україні має врахувати завдання забезпечення інтеграції національного дослідницького простору до європейської електронної дослідницької інфраструктури. Для успіху входження доробку українських вчених до міжнародної системи наукової інформації слід врахувати відповідні стандарти упорядкування наукових даних таких як CERIF.

Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського на базі значних наукових електронних інформаційних ресурсів розпочато розробку Бібліотечного порталу Національної академії наук України – LibNAS UA (Library Portal of National Academy of Sciences of Ukraine). Відповідно Структура наукових метаданих LibNAS UA базується на засадах сумісності з іншими міжнародними системами управління науковою інформацією і відповідає основним елементам формату метаданих CERIF, які на сьогодні представлені дослідницькою інфраструктурою (організації, персоналії) та дослідницьким репозитарієм (наукові тексти).

UDC 001.89:001.103.2

Ivan Lobuzin,

ORCID 0000-0002-0540-4923,

Candidate of Social Communication,

Senior Research Fellow,

Information and Communication Technologies Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

e-mail: lobuzin@nbuv.gov.ua

FORMAT OF SCIENTIFIC METADATA CERIF AS A BASIC STRUCTURE OF SCIENTIFIC INFORMATION MANAGEMENT

The structure and advantages of using the European standard CERIF in the development of scientific information and knowledge management systems in scientific libraries are considered.

Keywords: research information systems, research metadata, academic libraries, knowledge management.

УДК 01.895(477)+001.90:004+002.6.01/.09+026.072:004

Лобузін Катерина Вілентіївна,

ORCID 0000-0003-3371-4029,

доктор наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник, директорка,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lobuzina@nbuv.gov.ua

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРИ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ В ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні напрями діяльності наукових бібліотек в галузі управління науковими документальними знаннями на прикладі інноваційних проєктів і сервісів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: наукові бібліотеки, електронна дослідницька інфраструктура, бібліотечні цифрові гуманітарні проєкти.

Сучасна бібліотечна система підтримки наукових досліджень має перетворити наукову бібліотеку в активний сегмент електронної дослідницької інфраструктури. Виходячи з функції наукової організації інтелектуального доступу до широкого кола цифрових

джерел наукової інформації наукові бібліотеки сьогодні пропонують низку інноваційних підходів до організації цифрових ресурсів і сервісів.

Створення цифрових ресурсів наукової інформації поза експертним бібліотечним середовищем, вже має значні негативні наслідки, які не влаштовують світову наукову спільноту, а саме:

- головні вади таких систем пов'язані з недоступністю, неповнотою або неякісністю даних;

- комерціалізація наукової інформації, що аж ніяк не призвела до удосконалення якості результатів наукових досліджень та їх ефективності і доступності;

- перехід у приватну власність цифрової спадщини: проекти аналогічні Google Books, якість і наповнення яких не відповідає очікуванням науковців в процесі використання таких ресурсів;

- популярні загальнодоступні цифрові платформи відкритого доступу – інтегратори наукової інформації в світовому масштабі, такі як CrossRef (metadata search), Europeana, Google Scholar, arXiv.org, Internet Archive, які є простим технологічним збиранням наукових метаданих та цифрових ресурсів на єдиній платформі, що не дає очікуваного ефекту семантичного наукового пошуку;

- стихійно створені на платформі Наука 2.0 різноманітні сервіси обміну самоархівованими науковими публікаціями і в багатьох випадках можуть містити неякісну та недостовірну інформацію;

- методично і технологічно неузгоджений характер різноманітних наукових цифрових проектів, що виявляються, на етапі необхідності інтеграції наукових даних, принципово несумісними.

Наукові бібліотеки традиційно реалізовували можливість відкритого доступу до наукових даних та експертну організацію наукової інформації, саме те, чого як правило не вистачає наявним системам наукової інформації. Особливе значення для формування цифрових інформаційних ресурсів та розвитку науки в Україні мають національні наукові бібліотеки які надають оперативний доступ та здійснюють професійне управління документальними знаннями.

У цьому контексті серед основних завдань, що реалізують наукові бібліотеки як активний сегмент електронної дослідницької інфраструктури, сьогодні сформувались два основні напрями: 1) сервіси підтримки наукових досліджень (Research Support Services), 2) цифрові гуманітарні проекти (Digital Humanities Projects).

1. Бібліотечні сервіси підтримки наукових досліджень.

Високоякісні дані про дослідницьку діяльність та процеси, які отримали загальну назву наукова інформація, мають стратегічну актуальність та життєво важливе значення як для наукових комунікацій, так і для управління дослідженнями. Як свідчить міжнародний досвід створення і підтримки, стратегічно важливих в умовах сучасної цифрової наукової комунікації, систем наукової інформації, якість даних стає критичним важелем у підтримці такої системи. Найбільш успішними стали проекти здійснювані науковими установами під кураторством наукових бібліотек, завдяки тому, що професійні бібліотечні спеціалісти проводили навчання, методично супроводжували та здійснювали контроль цілісності, повноти та якості даних в системі.

У напрямі розвитку цифрової платформи підтримки наукових досліджень НБУВ як національний інформаційний центр України реалізує підтримку інформаційного порталу «Наука України: доступ до знань», призначеного для популяризації, підвищення рейтингу і доступності наукових досягнень учених України, надання розширеного до них доступу за рахунок використання сучасних бібліотечних та вебтехнологій, розробляє бібліотечний портал НАН України «LibNAS UA», формує репозитарій НБУВ «eVerLib».

Для українських вчених пошук наукових робіт на порталі «Наука України: доступ до знань» проводиться за всіма науковими електронними ресурсами системи (електронного каталогу, реферативної бази даних, електронної бібліотеки, наукової періодиці) та всім бібліографічним формам імені автора наукових робіт. Наразі у профілях науковці України на порталі НБУВ додатково до інформації наукових е-ресурсів НБУВ динамічно відображаються публікації, зареєстровані міжнародною науковою базою даних CrossRef (реєстратора DOI), яка містить метадані понад 100 мільйонів наукових публікацій. Список публікацій автоматично формується за авторським ідентифікатором – ORCID, вказаним у профілі науковця на порталі НБУВ. Сервісні інтерфейси системи також надають користувачеві можливість переглянути інформацію про співавторів робіт наявних в системі, однофамільців і схожі імена вчених, підібрати інформацію про вчених певної спеціальності або тих що працюють в даній науковій установі, простежити наукові зв'язки вченого.

Всі ці бібліотечні ресурси і сервіси спрямовані на удосконалення та оптимізацію пошуку та використання наукової інформації для дослідників України. В умовах карантинних обмежень в період з січня 2020 р. до серпня 2021 р. матеріалами порталу НБУВ «Наука України» скористались понад 750 тис. користувачів, які здійснили близько 2 млн. пошукових запитів (3,5 тис. запитів на добу); до бази даних «Наукової періодики України» звернулось в цей період понад 1,2 млн. користувачів, які здійснили понад 7,1 млн. пошукових запитів (12 тис. запитів на добу). За даними статистики вебсервера у 2020 році з порталу НБУВ було завантажено понад 390 млн. повних текстів (приблизно 1 млн. на добу – 10 файлів щосекунди).

2. Бібліотечні проекти цифрової гуманітаристики.

Вагомим першочерговим завданням для українських вчених залишається участь у формуванні цивілізаційного вибору України та її цивілізаційного проекту, стратегії вільної, гідної та ефективної реалізації у світі. Потребує постійного подолання недостатня поінформованість українського суспільства щодо питань власної історії, походження, мовних витоків тощо. В умовах постійного розвитку та трансформації середовища цифрових комунікацій значну роль у напрацюванні загального позитивного іміджу України та української культури найближчим часом будуть відігравати потужні національні цифрові проекти, особливо консолідовані ресурси установ соціальної пам'яті (бібліотек, архівів, мзеїв). Значний сегмент введення у широкий суспільний обіг цифрових ресурсів національної спадщини у всьому світі відіграють національні бібліотеки. Проекти національних бібліотек (Polona (Польща), Gallica (Франція), American Memory (США), Canadiana (Канада)), які вважаються спеціалістами та сприймаються громадянами цих країн як «пам'ять нашої нації». Реалізація їх на належному академічному та професійному рівні є стратегічним завданням з точки зору національної самоідентифікації та ідентичності. Нагальна інформаційна потреба в реалізації цих цифрових проектів, яка відчувається в українському суспільстві, спричиняє те, що їх починають реалізовувати аматори, ентузіасти та комерційні компанії. Такі процеси, в перспективі призводять до того, що деякі з цих проектів без відповідної академічної експертизи виконуються на неналежному рівні, а з іншого боку значний сегмент цифрових ресурсів національного надбання уходить із державної до приватної власності.

Саме на виконання цих стратегічних завдань спрямований інноваційний проєкт НБУВ із створення е-бібліотеки «Україніка», розробки її інтелектуального довідкового і пошукового апарату, удосконалення видимості матеріалів е-бібліотеки для користувачів глобальної мережі, інтеграції її ресурсів до семантичних вебтехнологій. Реалізація проєкту е-бібліотеки «Україніка» має на меті створення комплексу бібліографічних та повнотекстових ресурсів національної бібліографії, біографістики, документальної спадщини України, який забезпечить достойну інформаційну інфраструктуру для проведення ефективної наукової, освітньої та культурної діяльності в цифровому форматі. Розвиток сервісних можливостей е бібліотеки передбачає інтеграцію всіх наявних інформаційних ресурсів за заданою темою, удосконалення тематичної навігації, розширення довідкового апарату (історичний, культурний, персональний, геграфічний, хронологічний контекст), постійну підтримку інтелектуального календаря «Україніка в датах», який актуалізує матеріали е-бібліотеки на щодень, створення виокремлених цифрових колекцій, присвячених визначальним для України особам та подіям.

В умовах карантинних обмежень в період з січня 2020 р. до серпня 2021 р. матеріалами е-бібліотеки «Україніка» на порталі НБУВ скористались понад 670 тис. користувачів, які здійснили 3 млн. пошукових запитів, за цей період відбулось 0,5 млн. звернень до книг, це приблизно 850 книг на добу.

UDC 01.895(477)+001.90:004+002.6.01/.09+026.072:004

Kateryna Lobuzina,

ORCID 0000-0003-3371-4029,

Doctor of Science in Social Communications, Associate Professor,

Director of the Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: lobuzina@nbuv.gov.ua

ACADEMIC LIBRARIES AS KNOWLEDGE MANAGEMENT

CENTERS IN THE RESEARCH INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

Modern directions of activity of academic libraries in the field of management of scientific documentary knowledge on an example of innovation projects and services of the Vernadskyi National library of Ukraine are considered.

Keywords: academic libraries, electronic research infrastructure, library digital humanity projects.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:001.102

Мартинюк Олександр Миколайович,

ORCID 0000-0001-8246-640X,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

РЕПОЗИТАРІЙ НБУВ: НАУКОВА БІБЛІОТЕКА СУЧАСНОСТІ

Розглядається перспективність та розвиток інституційного репозитарію НБУВ. Описано функціональність при користуванні і можливість комунікації між різними науковими базами.

Ключові слова: науково-інформаційного середовище, функціональність, комунікації, репозитарій.

На етапі інформатизованого суспільства постає зацікавленість у вільному доступі до всіх наукових праць науковців, наукових підрозділів та наукових установ. Вільний доступ користувачів до оперативної та якісної наукової інформації є пріоритетом бібліотек. Можливість безстрокового відкритого зберігання, доступність наукових праць, що в свою чергу підвищує комунікації між різними рівнями наукових установ, підрозділів та науковців спонукають до розвитку зацікавленості в інституційному репозитарії.

Діяльність репозитарію НБУВ стає важливим чинником розвитку наукового суспільства, що надає доступ до цілком реального об'єкта – знань у вигляді інформаційного ресурсу.

На даний час репозитарій НБУВ охоплює майже 4 тисячі наукових праць, що були написані науковцями бібліотеки та дослідниками, що мають або мали відношення до неї.

З основного функціоналу репозитарію, вправданого за останній час, вже повністю відображається:

- інформація про автора/авторів (з особовим ідентифікатором) статті;
- шифри багатотомника;
- зібрання колекцій;

- назва публікації мовою оригіналу, а також переклад англійською мовою;
- відомості про видання, в якому опубліковано наукову статтю;
- повнотекстовий файл публікації.

Функціональність Репозитарію НБУВ тісно пов'язана із такими базами як «Наукова періодика України» та база «Співробітники НБУВ» (Науковці).

Доопрацьована та оновлена база «Співробітники НБУВ» (Науковці) включає в себе сторінки всіх наукових працівників, котрі працювали та продовжують працювати на даний час у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Завдяки унікальному ідентифікатору, котрий генерується при створенні та реєстрації нових науковців, можливо зв'язати сторінку науковця із його науковими публікаціями. База «Співробітники НБУВ» відображає узагальнену інформацію про науковця, його науковий ступінь, контактні дані та освіти, трудову діяльність та наукові інтереси із зацікавленістю в тих чи інших напрямках науки. Під основною інформацією йде перелік основних статей, опублікованих в наукових електронних журналах за останній час. База постійно оновлюється та розвивається у напрямку зручного функціонування та інформаційного узагальнення.

Репозитарій НБУВ, який в першу чергу створений як окрема наукова база та є добіркою всіх наукових статей, що були написані нашими науковцями протягом останнього часу, показала в собі функціональність та легкість у доступі до всіх наукових баз нашої установи. Адже з огляду на те, що більша частина наукових статей та досліджень представлена у великій кількості наукових видань, виникали труднощі при пошуку цих досліджень, наукових праць тощо.

Авторитет бібліотеки та її визнання серед користувачів визначаються багатством та якістю інформаційно-бібліотечних ресурсів, серед яких на окремому рівні є задоволення науково-інформаційних потреб наукового суспільства. Активний розвиток та впровадження перспективного функціоналу широкого спектру призвели до якісних змін в організації наукових ресурсів, їх збереження та забезпечення простого та відкритого доступу до них. Репозитарій НБУВ на сьогодні стає невід'ємною частиною науково-інформаційного середовища.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:001.102

Oleksandr Martyniuk,

ORCID 0000-0001-8246-640X,

Junior Research, Department of Scientific Organization of Electronic
Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

VNLU REPOSITORY: SCIENTIFIC LIBRARY OF MODERN TIMES

The prospects and development of the institutional repository of VNLU are considered. The functionality in use and the possibility of communication between different scientific bases are described.

Keywords: scientific and information environment, functionality, communications, repository.

УДК 027.54+930.25]:025.17:025.5(71)

Оршина Наталія Володимирівна,

ORCID 0000-0002-0432-5166,

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: oreshina@nbuv.gov.ua

Устинова Тетяна Петрівна,

ORCID 0000-0001-6551-8335

молодший науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ustynova@nbuv.gov.ua

ДОСВІД БІБЛІОТЕКИ ТА АРХІВІВ КАНАДИ З ОРГАНІЗАЦІЇ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто колекції інформаційних ресурсів з української культури та історії Бібліотеки та архівів Канади, що утворюють джерельну базу для наукових українознавчих досліджень.

Ключові слова: українознавство, тематичні колекції, бази даних, тематичний пошук.

Кожна бібліотека застосовує свої форми та методи групування матеріалів за певними ознаками, має власні особливості щодо обирання пріоритетної тематики для створення спеціальних колекцій та представлення інформаційних ресурсів для доступу користувачів. Для поглибленого наукового дослідження варто використовувати можливості інформаційно-пошукових систем різних бібліотек. Що стосується досліджень з українознавства, доступ до корисних і унікальних матеріалів надають бібліотеки наукових установ і навчальних закладів Канади, зокрема, Бібліотека та архіви Канади (Library and Archives Canada). Це федеральний державний департамент Канади, який збирає, упорядковує і зберігає історико-документальну спадщину країни, забезпечує доступ до величезних інформаційних масивів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про важливість проблеми організації та удосконалення тематичного доступу до інформаційних джерел, зокрема, до інформаційних ресурсів національної тематики. Варто зазначити, що в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відділом інформаційно-комунікаційних технологій розроблено інтегрований національний електронний інформаційний ресурс – електронну бібліотеку «Україніка».

Бібліотека та архіви Канади поєднали 2004 р. фонди колишньої Національної бібліотеки Канади та Національного архіву Канади. Електронні колекції становлять принципово нову форму існування бібліотеки, є інформаційно-пошуковою системою, яка підтримує колекції електронних об'єктів, а також засоби для організації, зберігання та доступу до ресурсів, що містяться у цих колекціях.

В установах Канади накопичено великий обсяг архівних та опублікованих документальних матеріалів, які стосуються канадських українців, зокрема наукових праць, написаних істориками, політологами, соціологами як українського, так і неукраїнського походження. Тому не випадково одним з пріоритетних напрямків діяльності Бібліотеки та архівів Канади є надання користувачам матеріалів для дослідження історії, суспільного життя, культури, духовності багатьох поколінь етнічних українців – невід'ємної частини загальноканадського багатонаціонального населення. Зокрема, важливим аспектом діяльності Бібліотеки та архівів Канади зі створення електронних

бібліотечних колекцій для інформаційного забезпечення дослідницьких процесів, є оцифрування історико-культурних і наукових бібліотечних інформаційних ресурсів з метою реалізації доступу до них.

На сайті установи розглянемо бази даних (Databases), які містять архівні колекції (державні та приватні матеріали), аудіо- та відеоресурси, урядові документи, що стосуються корінних народів, бібліотечні колекції та ресурси, звіти про імміграцію та громадянство, документи українських громадських, релігійних та інших товариств і організацій. До категорії «Бібліотечні колекції та ресурси» належать каталог Бібліотеки та архівів Канади Auugoа, каталог для інших бібліотек Канади Voilà, колекція канадських каталогів (до 1901 р.) та інші бази даних.

Розширений пошук у каталозі Auugoа дозволяє використовувати як пошукові елементи ключові слова, автора, назву, мову, місце публікації та інші ознаки документа. Отримані переліки бібліографічних описів документів можна обмежити за допомогою системи фільтрів: за типом видання, автором, роками видання (для кожної категорії зазначено кількість наявних документів). Так, за ключовими словами «Ukraine», «history» знаходимо перелік бібліографічних записів, який обмежуємо за видом видання (друкована книга), мовою (англійська), роками видання (останні п'ять років). Отримуємо 57 результатів, серед яких, наприклад, книга «Політика влади в Київській Русі: Володимир Мономах та його династія, 1054–1246» Мартіна Дімінка – дослідження історії політики Київської Русі та її князівських династій.

У категорії «Імміграційні записи» («Immigration Records») Бібліотека та архіви Канади пропонують декілька баз даних, які стосуються імміграції до країни: «Щоденники та путівники іммігрантів», «Канадський досвід іммігрантів», «Іммігранти на карантинній станції Гроссель, 1832–1937 рр.» та інші. Надзвичайно цікавою є база даних «Українські іммігранти, 1891–1930 рр.» («Ukrainian Immigrants, 1891–1930»), яка належить до серії «Звіти про імміграцію та громадянство» і забезпечує доступ до посилань на українських іммігрантів, які прибули до Канади у 1891–1930 рр., на основі таких джерел: списки пасажирів, що зберігаються в бібліотеках та архівах Канади (канадські порти: Галіфакс, Монреаль, Квебек, Сент-Джон; американські порти: Нью-Йорк і Портленд); примітки про ранніх українських переселенців та

піонерські сім'ї у Канаді, зібрані істориком, журналістом і державним службовцем доктором Володимиром Джуліаном Кайє-Кисилівським (Kaue-Kysilewskij Vladimir Julian, 1896–1976 pp.), за період 1895–1900 pp.; Словник українсько-канадської біографії: Поселенці-піонери Манітоби, 1891–1900 pp.; Словник українсько-канадської біографії селян-піонерів Альберти, 1891–1900 pp.

Імена українських іммігрантів з усією відомою інформацією про них (з відповідними індексами, наданими кожній людині) внесені до бази Волтером Заячковським (Walter Zayachkowski, 1930–2012 pp.). Пошук у базі даних можна здійснити за такими критеріями: ключове слово (Keyword); прізвище (Surname); назва(-и) (Given Name(s)); корабель (Ship); рік імміграції (Year of Immigration). У полі «ключове слово» можна зазначити професію, національність тощо. Результат запиту – перелік іммігрантів із зазначенням прізвища, імені і року імміграції, а також номери, за якими можна отримати відомості про певну людину. Натисканням на підкреслений номер переходимо до сторінки з додатковою інформацією.

Ретельно упорядковані документальні колекції установи, які містять, зокрема, велику кількість унікальних, дбайливо зібраних і структурованих архівних матеріалів – пам'яток життя українського народу, у тому числі поза межами власної країни, є комплексною джерельною базою українознавства і ефективним засобом отримання знань з української культури та історії. Бібліотека та архіви Канади відіграють важливу у роль у збереженні історичної пам'яті українського народу, популяризації його історико-культурної спадщини, висвітленні політичного, економічного, суспільного життя сучасної України та української спільноти у західному світі, а співпраця з іншими бібліотеками та установами уможлиблює доступ до матеріалів не тільки власних фондів, а й інших інформаційних систем.

Аналіз досвіду Бібліотеки та архівів Канади з організації інформаційних ресурсів, безумовно, є корисним для вітчизняних наукових бібліотек, які мають забезпечувати інформаційну підтримку науково-дослідної діяльності з питань українознавства, що вимагає пошуку раціональної моделі структурування документних ресурсів українознавчої тематики, створення сучасних засобів доступу до баз даних різної тематичної спрямованості, формування комплексної джерельної бази українознавства і спеціальних колекцій, а також

представлення історико-документної спадщини країни на вебсайтах бібліотек.

UDC 027.54+930.25]:025.17:025.5(71)

Nataliia Orieshyna,

ORCID 0000-0002-0432-5166,

Junior Research, Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oreshina@nbuv.gov.ua

Tetiana Ustinova,

ORCID 0000-0001-6551-8335,

Junior Research, Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ustynova@nbuv.gov.ua

THE EXPERIENCE OF THE CANADIAN LIBRARY AND ARCHIVES IN ORGANIZING THE SOURCE BASE OF UKRAINIAN STUDIES

Collections of information resources on Ukrainian culture and history of the Library and Archives of Canada, which form the source base for scientific Ukrainian studies, are considered.

Keywords: Ukrainian studies, thematic collections, databases, thematic search.

УДК 024:005.94:013.73(092)

Перенесієнко Ігор Петрович,

ORCID 0000-0003-2408-976X,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: perenesienko@nbuv.gov.ua

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА КОЛЕКЦІЇ «СКОВОРОДІАНА» В ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНІКА»

Описано аспекти створення тематичних колекцій в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ. Продемонстровано структуру предметних рубрик, створених для структурування інформації про філософа Григорія Савича

Сковороду.

Ключові слова: Григорій Сковорода, «Сковородіана», тематична рубрика.

Григорій Савич Сковорода – мислитель та освітянин. Його постать давно стала одним із справжніх символів вітчизняної філософії. Тож не дивно, що творчість Г. С. Сковороди традиційно привертає увагу дослідників. Станом на сьогодні в «Науковій періодиці України», першому українському проєкті вільного доступу до наукової періодики, створеному на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, знаходиться 372 наукових статті, в яких досліджуються ті чи інші аспекти життя та творчості філософа.

Наближення в 2022 році ювілею з часу народження Г.С.Сковороди додатково актуалізує інтерес до його доробку. Цим зумовлено формування колекції «Сковородіана» на платформі електронної бібліотеки «Україніка», інструментарій якої надає можливість для організації подібних тематичних колекцій.

Головними структурними частинами «Сковородіани» попередньо визначено розділи: «Твори Г. С. Сковороди», «Твори про Г. С. Сковороду» та «Вшанування пам'яті Г. С. Сковороди».

У розділі «Твори Г. С. Сковороди» знаходиться 24 повнотекстових електронних документи – поезії, філософські трактати, листи авторства Г. С. Сковороди.

Розділи «Сковородіани» складаються з низки тематично підпорядкованих підрозділів. Всього їх близько тридцяти. Розділ «Твори про Г. С. Сковороду» складається з підрозділів «Художні твори» (Біографічні поеми, повісті та романи про Г. С. Сковороду, 5 документів), «Рецензії, огляди, критика, матеріали конференцій, монографії, збірники» (38 документів), «Історичні твори» (Художні твори про Г. С. Сковороду та його епоху – 10 документів), «Г.С.Сковорода та історія України» (4 документи), «Бібліографічні покажчики» (4 документи), «Біографічні матеріали» (13 документів).

Розділ «Вшанування пам'яті Г. С. Сковороди» складається з підрозділів «Г. С. Сковорода на екслібрисах, поштових марках, банкнотах, монетах» (1 документ), «Пам'ятні місця і музеї, присвячені Г. С. Сковороді» (5 документів) та «Пам'ятники Г.С.Сковороді» (фотоматеріали 23 бюстів, монументів та пам'ятних дошок, встановлених на честь філософа в Україні та за кордоном).

Вищевказані рубрики є складовою бібліотечною систематизацією, вони організовують документи за змістом в межах самої колекції.

Бібліотечна систематизація спирається на бібліотечні класифікаційні системи, що створені для групування інформації за класами (підкласами). У таких системах діленнями виступають широкі теми документів. За їхньою допомогою доречно організувати та структурувати інформацію в межах окремої галузі наук чи спеціалізації. Проте в межах зібрань різнорідних за тематикою, таких як «Україніка» (яка поєднує документи з історії, географії, мовознавства, права і т.п.), вертикальна ієрархія структури знання потребує доповнення горизонтальною системою зв'язків.

Документи «Сковородіани» складають частину електронної бібліотеки «Україніка», тож інтегратором між ними певною мірою можна вважати предметні довідки. Предметизація на відміну від систематизації використовує об'єктом ділення окремі вузькі поняття чи терміни. В контексті «Сковородіани» ними може виступати персоналія, населений пункт, архітектурна пам'ятка тощо. Предметна довідка атрибує собою документи до певної тематичної області (поняття чи терміни), яка з одного боку пов'язана з Г. С. Сковородою, з іншого – жодного стосунку до філософа не має.

Наприклад, предметна довідка «Чорнухи», про однойменний населений пункт на Полтавщині. Г. С. Сковорода народився у цьому містечку, тому практично кожен цілісний життєпис філософа починається з курсивного опису історії Чорнух, що дає підстави атрибуєвати такі книги цією предметною довідкою. З іншого боку, предметна довідка «Чорнухи» організує документи електронної бібліотеки «Україніка», пов'язані з власне населеним пунктом, що не обов'язково пов'язані з персоналією Г. С. Сковороди. Наприклад, видання «Малороссийские переписные книги 1666 года» або ж «Лохвицкий исторический сборник» 1906 року видання атрибуєвані предметною рубрикою «Чорнухи» – проте за змістом не мають відношення до життя та творчості Г. С. Сковороди.

Комплекс предметних довідок «Сковородіани» за типом понять, які вони репрезентують, можна поділити наступним чином:

1) Персоналії

а) Сучасники Г. С. Сковороди (16 предметних довідок): «Базилевич Йов», «Гаркуша Семен Іванович», «Щербінін Євдоким Олексійович» та ін.

б) Персоналії дослідників життя та творчості Г. С. Сковороди (24 предметних довідки): «Гесс-де-Кальве Густав Густавович»,

«Ушкалов Леонід Володимирович», «Петров Віктор Платонович» та ін.

с) Скульптори, автори пам'ятників на пошану Г.С.Сковороди (17 предметних довідок) : «Гончар Іван Макарович», «Кавалерідзе Іван Петрович», «Гурбанов Сейфаддін Алі-огли» та ін.

2) Установи, пов'язані з особистістю Г. С. Сковороди (9 предметних рубрик): «Києво-Могилянська академія», «Харківський колегіум», «Придворна співацька капела» та ін.

3) Населені пункти, пов'язані з особистістю Г. С. Сковороди (36 предметних рубрик), в яких мандрівний філософ проживав або згадував у своїх творах: «Київ», «Лохвиця», «Маяки (Краматорський район)» та ін.

4) Пам'ятки архітектури та містобудування, пов'язані з особистістю Г. С. Сковороди (4 предметні рубрики): «Троїцький Китаївський монастир», «Брама Заборовського», «Садиба Щербініних» та ін.

5) Території (4 предметні рубрики): «Полтавщина», «Лубенський полк», «Слобідська Україна» та ін.

Таким чином, поєднання систематизації та предметизації як інструментів тематичної організації інформації створює можливість більш повного та вичерпного забезпечення доступу до документів колекції, полегшує інформаційний пошук користувача, надає читачеві можливість звузити чи розширити власний пошуковий запит. Створення колекції «Сковородіана» та розробка методик для її формування відкриває перспективи для створення нових тематичних колекцій на базі електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ в майбутньому.

UDC 024:005.94:013.73(092)

Ihor Perenesienko,

ORCID 0000-0003-2408-976X,

Ph. D., Research,

Information and Communication Technologies Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: perenesienko@nbuv.gov.ua

**THEMATIC STRUCTURE OF THE COLLECTION «SKOVORODIANA»
IN THE ELECTRONIC LIBRARY «UKRAINICA»**

The article describes aspects of creating thematic collections in the electronic library «Ukrainica» of VNLU. The structure of subject rubrics created for structuring information about the Ukrainian philosopher Hryhorii Skovoroda is demonstrated.

Keywords: Hryhorii Skovoroda, subject heading, digital library.

УДК 021.4:005.745:004.738.5

Руденко Аліна Денисівна,

ORCID 0000-0002-1495-218X,

провідний бібліотекар,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudenkoalina327@gmail.com

ОНЛАЙНОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ ЯК СПОСІБ ПОШИРЕННЯ ЗНАНЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Дослідження присвячене поширенню онлайн-конференцій у бібліотечному житті, визначенню цього поняття та способам використання відповідних сервісів.

Ключові слова: онлайн-конференції, вебінари, бібліотеки, Інтернет.

Одним з аспектів бібліотечної діяльності є наукове та навчальне спілкування, але на сьогоднішній день ці важливі функції набувають певних обмежень у зв'язку з коронавірусною пандемією. Наряду зі зміною шляхів соціальної комунікації ми можемо споглядати більш модернізовані та інноваційні технології бібліотечного обслуговування та науково-інформаційного обміну – вебтехнології, серед яких помітними є онлайн-конференції або вебінари.

Онлайн-конференція (від англ. online – на лінії, на зв'язку) або вебконференція, вебінар (від англ. webinar) – різновид конференцій, що включає проведення онлайн-зустрічей або презентацій через Інтернет. Під час вебконференції кожен з учасників знаходиться біля свого електронного пристрою, а зв'язок між ними підтримується через Інтернет за допомогою завантаженого додатка, встановленого на комп'ютері, смартфоні або іншому електронному пристрої кожного учасника, або через вебдодаток. В останньому

випадку, щоб приєднатися до конференції, потрібно просто ввести URL (адресу сайту) у вікні браузера.

Вебінари можуть включати в себе роботу над спільними проєктами, презентації, відтворювати «живе» спілкування, навіть якщо учасники територіально значно віддалені один від одного. Вебконференції бувають спільними та здатні містити голосування та опитування, що забезпечує повну взаємодію між аудиторією та доповідачем. У деяких випадках ведучий може говорити, коментуючи інформацію, що відображається на екрані, а слухачі можуть йому відповідати. Такі прості та ефективні способи користування, обміну та оптимізації знань здатні залучити нових користувачів та сприяють підвищенню кваліфікації фахівців бібліотечно-інформаційної сфери.

Під час проведення онлайнної конференції користувач має доступ до таких функцій: слайдові презентації, відео в режимі реального часу, аудіозв'язок, електронна дошка для коментарів, на якій доповідачі та слухачі можуть залишати позначки, текстовий чат для сеансів питань і відповідей в режимі реального часу, віддалений робочий стіл, спільне використання додатків; деякі користувачі мають функції, що дозволяють учасникам частково управляти екраном ведучого. Окрім цього, є можливість розміщення запису вебінару за унікальною вебадресою для подальшого перегляду і прослуховування будь-яким користувачем, який отримає посилання.

На сьогоднішній день у світі існує більше ста сервісів для проведення вебінарів, одними з найпопулярніших серед яких є: Zoom, Skype, Microsoft Teams, Google Meet, YouTube Live. Процедура реєстрації у всіх вищевказаних додатках та вебсайтах аналогічна: користувачу знадобиться ввести свою електронну пошту та створити надійний пароль, у деяких випадках буде необхідним введення інформації стосовно дати народження.

Розглянемо покроковий процес створення онлайнної конференції на прикладі вебпорталу Zoom:

1. Увійдіть у ваш обліковий запис на вебпорталі Zoom.
2. Натисніть «Конференції».
3. Натисніть «Запланувати конференцію».
4. Виберіть бажані дату та час.
5. За бажанням задайте інші налаштування, які хотіли б використовувати.
6. Натисніть «Зберегти».

7. Поділіться посиланням на конференцію з її майбутніми учасниками.

Використання сервісів онлайн-конференцій набуло значного поширення у бібліотечній спільноті у 2020–2021 рр. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського у 2020 р. у режимі онлайн було проведено міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації», метою якої було об'єднання зусиль науковців і практиків у розв'язанні актуальних питань щодо розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації, визначення найбільш гострих проблем у бібліотечній сфері, оприлюднення результатів наукових пошуків та розробка рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення діяльності сучасних бібліотек.

Шості бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, на тему «Бібліотекознавство України: історія, методологія, наукові проекти», організовані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського разом з Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого, Київським університетом імені Бориса Грінченка, Національною академією керівних кадрів культури і мистецтв, також відбулися у форматі онлайн 16 грудня 2020 року. Інститутом бібліотекознавства НБУВ проводилися тематичні семінари для бібліотек мережі Національної академії наук України в онлайн-режимі.

Реалізація вебтехнологій, зокрема використання онлайн-конференцій, стала невід'ємною частиною адаптації бібліотечної діяльності до потреб суспільства у сучасному світі.

UDC 021.4:005.745:004.738.5

Alina Rudenko,

ORCID 0000-0002-1495-218X,

Leading Librarian, Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rudenkoalina327@gmail.com

ONLINE CONFERENCES AS A WAY TO SPREAD KNOWLEDGE IN THE MODERN WORLD

The research is devoted to the spread of online conferences in library life, the definition of this concept and ways to use relevant services.

Keywords: online conferences, webinars, libraries, Internet.

УДК 658:65.011.55

Самохіна Жанна Владиславівна,

ORCID 0000-0003-4694-3840,

молодший науковий співробітник,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

МАРКЕТИНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗНАНЬ В БІБЛІОТЕЦІ

Запропоновано підходи до застосування інструментів і технологій маркетингу в управлінні знаннями, які можуть бути покладені в основу методів менеджменту в бібліотеці.

Ключові слова: управління знаннями, маркетинг знань, інформаційна продукція.

В умовах інформаційної економіки знання стають основним фактором забезпечення розвитку. Тому актуалізується проблема розроблення ефективної системи управління знаннями в науковій бібліотеці, формування її інструментально-методичного забезпечення. А без маркетингового інструментарію неможливе досягнення найважливішої мети бібліотеки – ефективного обслуговування читачів.

Проблеми управління знаннями досліджувалися в роботах багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, в яких розглядалася, в основному, загальна проблематика менеджменту знань установи. Розв'язання зазначених питань у бібліотечному ракурсі дозволить цілеспрямовано управляти отриманням і використанням актуальних знань, обирати на цій основі ефективні напрями інноваційного розвитку бібліотеки.

Відповідно, метою дослідження є визначення цілей і основних завдань маркетингу знань, який відображає специфіку застосування маркетингових інструментів і технологій щодо знань як інтелектуального продукту в інформаційній галузі, а також особливостей його застосування в бібліотеці.

Основними інструментами системи менеджменту знань наукової бібліотеки є: у ракурсі отримання знань – маркетинг знань,

навчання тощо; у ракурсі використання знань – впровадження нових і удосконалення наявних технологій створення інформаційної продукції, удосконалення управління бібліотекою тощо. Таким чином, в системі методів менеджменту знань одним з основних є маркетинг знань, який відіграє подвійну роль – є інструментом отримання нових знань щодо тенденцій розвитку складових зовнішнього інформаційного середовища, а також є інструментом управління використанням знань (формування і стимулювання попиту, налагодження і підтримання комунікацій з користувачами, просування на ринку знань втілених в інтелектуальні продукти бібліотеки тощо).

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у рамках впровадження системи управління знаннями успішно проводить роботу зі створення та організації науково-інформаційних ресурсів України. Так, Інститут інформаційних технологій (ІТ) НБУВ досліджує та активно розвиває інформаційно-комунікаційні технології, проводить роботу з організації інтелектуальних електронних інформаційних ресурсів у діяльності наукових бібліотек. Зокрема, відділом технологій електронного науково-інформаційного обслуговування ІТ активно виконується робота з організації матеріалів комплексного науково-інформаційного вебпорталу «Наука України: доступ до знань», створеного відділом інформаційно-комунікаційних технологій ІТ. Інформаційні блоки порталу включають матеріали про наукові установи України, наукові бібліотеки України та науково-інформаційні ресурси бібліотек, а також систематизований реєстр науковців України.

Впровадження технологій маркетингу знань у системі управління знаннями в НБУВ складається з наступних етапів:

Перший етап – визначення методів дослідження. Для розробки маркетингового інструментарію впровадження бібліотечної послуги проводиться дослідження читацького контингенту з використанням спеціальних методів дослідження. Методи маркетингових досліджень поділяються на методи збору первинних і вторинних даних. Методи збору первинних даних, у свою чергу, діляться на методи збору якісних даних, методи збору кількісних даних і так звані мікс-методики. Дослідження, спрямоване на отримання якісних даних, дозволяє отримати результат, який демонструє поведінку, думку, погляди певної групи читачів. Основні методики, які

застосовуються для проведення якісних досліджень: опитування у фокус-групах, глибинні інтерв'ю тощо. Дослідження, спрямоване на отримання кількісних даних, дозволяє отримати виражену кількісно інформацію з певної проблеми від великої кількості читачів, обробляти її статистичними методами і поширювати результати на всіх користувачів бібліотечних послуг. Основні методика досліджень, в результаті яких отримують кількісні дані – це різні види опитувань. Мікс-методика – змішані методи досліджень, поєднують у собі переваги якісних і кількісних методів.

Другий етап – проведення дослідження. На підставі аналізу наявних методів дослідження був обраний метод опитування за допомогою анкетування вибіркової сукупності читачів як найбільш ефективний метод дослідження ситуації на інформаційному ринку. На основі розроблених анкет у НБУВ було опитано 1000 читачів, що відвідали читальні зали впродовж пів року. Респонденти представляли різні читацькі категорії, вік і соціальний статус. При обробці результатів опитування були отримані наступні дані: відповідно до виду діяльності більшість респондентів відноситься до категорії студентів (40,5%) або працюючих фахівців (48,6%) – спеціалістів з середньою спеціальною і середньою освітою, іноземних фахівців, аспірантів, наукових співробітників без наукового ступеня, спеціалістів з вищою освітою, кандидатів наук, докторів наук, академіків, членів-кореспондентів. Це дозволило виділити основні групи користувачів щодо їх соціальної зайнятості та інформаційних потреб.

На третьому етапі розробляються відповідні маркетингові інструменти. В умовах високої інформаційної конкуренції та складної економічної ситуації досягти поставлених цілей можна за рахунок застосування широкого маркетингового інструментарію, використовуючи комплексні маркетингові підходи.

На четвертому, останньому, етапі розробляються дії з просування бібліотечних послуг. Виходячи з результатів дослідження та аналізу наявних маркетингових рішень в ІТ розроблено маркетинговий інструментарій впровадження інноваційних послуг на прикладі послуг дистанційного обслуговування для різних категорій користувачів НБУВ.

На рівні бібліотеки роль маркетингу знань полягає в орієнтації системи отримання знань на ті їх види, які з великою ймовірністю знайдуть попит на інформаційному ринку, у формуванні

й стимулюванні попиту на конкретні види знань, які втілені в науковій розробці, навички, досвід, уміння тощо.

Таким чином, можна сформулювати систему основних завдань маркетингу знань у бібліотеці: проведення маркетингових досліджень, цілями яких є – прогнозування напрямків появи нових і розвитку наявних знань; виявлення потреб у знаннях, прогнозування запитів користувачів бібліотечної інформаційної продукції; визначення напрямів інноваційної діяльності бібліотеки щодо створення інноваційних послуг та інформаційних продуктів, які користуються (чи у перспективі будуть користуватися) попитом на інформаційному ринку; формування і стимулювання попиту на знання, просування знань.

Просування бібліотечних послуг у сучасних умовах спирається на маркетингові складові, покликані стимулювати інтерес читачів до бібліотек як до інформаційних центрів. Аналіз потенціалу інноваційного розвитку, а також тенденцій розвитку науки і техніки дає можливість визначити напрями інноваційної діяльності бібліотеки, спрогнозувати запити основних груп бібліотечних користувачів. Таким чином, в рамках сучасної стратегії розвитку наукової бібліотеки особливого значення набувають зусилля з використання інструментів та технологій маркетингу знань, що дає змогу виявити найбільш перспективні напрями розвитку системи управління знаннями в бібліотеці.

UDC 658:65.011.55

Zhanna Samokhina,

ORCID 0000-0003-4694-3840,

Junior Research, Department of technologies of electronic scientific and information service, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

MARKETING TECHNOLOGIES OF KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE LIBRARY

Approaches to the application of marketing tools and technologies in knowledge management, which can be used as a basis for management methods in the library, are proposed.

Keywords: knowledge management, knowledge marketing, information products, knowledge forecasting.

УДК 339.138:004.738.5

Самохіна Наталія Федорівна,

ORCID 0000-0002-6985-0973,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка, відділ наукової організації електронних інформаційних
ресурсів, Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Пелюховська Інна Захарівна,

ORCID 0000-0002-5721-7038,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

ВЕБСАЙТ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ

Розглянуто питання наповнення та сформульовано загальні рекомендації щодо змісту вебсайту наукового журналу та його популяризації серед цільової аудиторії.

Ключові слова: сайт, науковий журнал, комунікативна ефективність сайту.

У висвітленні наукової діяльності організацій, просуванні наукових досягнень і знань, публікації досягнутих наукових результатів одним із ефективних засобів є наукові видання, особливо наукові періодичні журнали. Дієвим інструментом формування і розширення аудиторії наукового журналу, забезпечення комунікації з читачами і авторами є його вебсайт. Сайт наукового журналу, на якому представлено всю необхідну інформацію про видання, є обов'язковим атрибутом будь-якого наукового журналу, який претендує на включення до міжнародних інформаційно-аналітичних баз та пошукових систем. Необхідним є використання сайту наукового журналу як складової системи менеджменту знань, особливо стосовно до його комунікативної політики. Вебсайт є не тільки інструментом просування наукових знань, але також може бути використаний для збору інформації про його цільову аудиторію.

Метою дослідження є аналіз ефективності використання сайту наукового журналу як інструмента системи управління знаннями і розроблення на цій основі рекомендацій щодо вдосконалення системи оперативного поширення нових наукових знань.

Найпростішим та найефективнішим способом просування журналу є створення його вебсайту, який має виконувати такі функції: доступ до інформації про склад редакційної ради журналу; відомості про журнал (цілі та завдання журналу, тематика, періодичність виходу, обсяг, ISSN тощо); забезпечення автора інформацією про підготовку та вимоги до вебінтерфейсу подання статей (відомості про статтю, бібліографічні дані, анотація, повний текст статті у форматі PDF); опис системи рецензування; архіви та поточні випуски: представлення електронних версій статей та їхніх метаданих.

Читач очікує знайти на сайті наукового журналу контактну інформацію (номери телефонів, факсів; поштову адресу; адресу електронної пошти тощо). Повинна бути зазначена приналежність видання до відповідної категорії фаховості («А», «Б» або «В»), перелік міжнародних баз даних реферування та індексування, до яких входить наукове періодичне видання тощо. Сайт журналу повинен існувати окремо англійською та основною мовою видання.

Сайт журналу створюється для вирішення таких основних завдань:

- просування теоретичних і прикладних знань у відповідній галузі на вітчизняному і зарубіжному інформаційному ринках, виходячи з принципів спрямованості на цільову аудиторію (науководслідні працівники, аспіранти, студенти, фахівці-практики тощо); відкритості редакційної політики і доступності контенту; гнучкої мовної політики (сайт ведеться на двох мовах – англійській як мові міжнародного спілкування, державній (українській) мові); орієнтації на входження в міжнародні наукометричні бази реферування та індексування та пошукові системи, що сприяє просуванню журналу;

- дослідження й аналіз комунікативної ефективності журналу з широким використанням стандартних інструментів вебаналітики. Зокрема, аналіз географії відвідувачів сайту журналу, визначення структури відвідувачів, динаміки відвідувань сайту за певний період; статистики навігації сайтом; розроблення рекомендацій з удосконалення сайту журналу як інструменту системи управління знаннями тощо.

Сьогодні актуальним є питання розвитку наукових журналів, необхідність створення авторитету періодичних видань і визнання їх світовою науковою спільнотою. Це спонукає прагнути до вступу у міжнародні наукометричні бази, і в першу чергу це стосується Web of Science і Scopus. Актуальним є розширення присутності вітчизняних наукових журналів у світовому науково-інформаційному просторі, головною складовою якого є глобальні індекси цитування, престижні реферативні бази даних і повнотекстові платформи. Очевидно, що входження до цих баз сприятиме підвищенню читаності публікацій українських учених, їх цитованості зарубіжними вченими і доступності для читачів.

Наукові періодичні видання здебільшого розраховані на вузьке коло читачів, і для їхнього рекламування треба користуватися сучасними технологіями. Зокрема, йдеться про обмін на сайті наукових журналів гіперпосиланнями один на одного, що дає відвідувачу інформацію про близькі за тематикою ресурси. Слід пам'ятати, що рейтингова система Google зменшує PageRank (числовий показник авторитетності сайту для пошукової системи Google), коли сторінка посилається на іншу, і збільшує, коли посилаються на неї. Так, на кожній сторінці сайту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (nbuv.gov.ua) є пункт меню, що вказує на головну сторінку сайту журналів, а на кожній сторінці журналів є посилання на головну сторінку сайту НБУВ. Крім обміну відвідувачами, такий підхід ще й підвищує рейтинг обох головних сторінок.

Бібліотекознавчі наукові журнали України наразі представлені 21 виданням, п'ять з яких видаються у НБУВ. Збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічне дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» належить до категорії «А», наукові журнали «Бібліотечний вісник», «Українська біографістика», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» – до категорії «Б».

Для просування наукових журналів НБУВ в інтернет забезпечується постачання метаданих до ряду міжнародних баз даних реферування та індексування, зокрема: Index Copernicus (Польща), Directory of Open Access Journals (Швеція), Bielefeld Academic Search Engine (BASE) (Німеччина), Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE) (європейський репозитарій), Academic Resource Index (Research Bib) (Японія), Google Scholar, Scientific Indexing

Services (SIS) (США), CiteFactor (міжнародна система індексування), WorldCat (США), EBSCO, CrossRef (США), ERIH PLUS (Норвегія), International Institute of Organized Research (I2OR) (Індія / Австралія) тощо. Про високу оцінку змісту статей журналів та їх тематичної спрямованості свідчить те, що збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічне дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» був прийнятий до індексування міжнародними наукометричними базами даних Scopus та Emerging Sources Citation Index, яка є складовою Web of Science. Це сприяє зростанню інтересу до самого журналу і збільшує надходження статей для публікації. Як свідчить наявний досвід, публікації статей у наукових періодичних виданнях НБУВ є важливим фактором, що сприяє підвищенню наукового авторитету самих авторів.

Всі наукові періодичні видання НБУВ коректно індексуються пошуковою системою Google Scholar з можливістю створювати наукометричні портрети наукових журналів України. Комунікативна ефективність сайтів наукових журналів НБУВ характеризується позитивною динамікою, що підтверджується: зростанням показників відвідуваності як у кількісному вимірі (кількість сеансів і кількість відвідувачів, кількість переглянутих сторінок взагалі і за один сеанс, тривалість сеансу тощо), так і в розрізі географії відвідувачів, що весь час розширюється. Позитивним є те, що наукові журнали НБУВ є цікавими для науковців провідних країн світу, оскільки цікавість проявляють відвідувачі з країн з розвинутою наукою. Так, серед інших країн найвищу популярність електронні ресурси НБУВ мають в таких країнах: Росія, Польща, Сполучені Штати Америки, Грузія, Білорусь, Німеччина, Казахстан, Індія, Китай, Швеція, Азербайджан, Чехія, Великобританія, Молдова, Італія, Болгарія, Турція, Франція, Ізраїль, Канада.

Результати проведеного дослідження виявили в цілому достатньо високий рівень комунікативної ефективності сайтів наукових журналів НБУВ, а також заходів, що їх реалізують редакційні колеги. Аналіз підтвердив актуальність тематичної спрямованості розділів журналів і досліджень авторів статей. Подальші дослідження повинні бути спрямованими на розроблення і обґрунтування системи заходів з більш активного просування сайту наукового періодичного журналу на зарубіжних ринках.

UDC 339.138:004.738.5

Nataliia Samokhina,

ORCID 0000-0002-6985-0973,

Candidate of Technical Sciences, Senior Research Associate,

Head of department, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Inna Pelukhovska,

ORCID 0000-0002-5721-7038,

Junior Research, Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

SCIENTIFIC JOURNAL WEBSITE AS A TOOL OF THE KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEM

The problem of content is considered and general recommendations for the content of the scientific journal web-site and its popularization among the target audience are formulated.

Keywords: site, scientific journal, communicative efficiency of the site.

УДК 001:004.91

Симоненко Тетяна Василівна,

ORCID 0000-0003-4188-8280,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувачка,

відділ бібліометрії і наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: tsimonenko@gmail.com

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВЧЕНИХ І УСТАНОВ У БАЗАХ ДАНИХ ЦИТУВАНЬ: «ПОРЯДОК ІЗ ХАОСУ»

Розглянуто деякі проблеми, пов'язані з коректністю і повнотою вихідних даних для проведення бібліометричного моніторингу системи наукових

комунікацій.

Ключові слова: ідентифікатор, бібліометричний профіль, самоорганізація.

Точна ідентифікація вченого і установи в базах даних цитувань – необхідна умова об'єктивності розрахунків бібліометричних показників. Крім того, вичерпні відомості у вивіреному профілі несуть інформативну функцію для наукової спільноти. Відображення результатів своїх досліджень у вигляді бібліометричного профілю, в якому представлено упорядкований список публікацій з бібліометричними показниками й когнітивно-орієнтовані зв'язки в системі наукових комунікацій – обов'язковий атрибут сьогодення, звіт суспільству за надану можливість здійснювати наукову діяльність і комунікаційний канал для встановлення з ним конструктивного діалогу. Наявність таких профілів дає можливість використати синергетичний підхід для отримання достовірної інформації про діяльність учених і наукових колективів, що передбачає безпосередню участь самих авторів публікацій у формуванні бібліометричної бази моніторингу й оцінювання ефективності дослідницької діяльності.

Бібліометричні профілі в окремих базах даних формуються автоматично при опублікуванні автором навіть однієї статті (вченому присвоюються унікальний ідентифікатор Author ID в Scopus), в інших – створено спеціальні інструменти об'єднання й коригування даних автора (ResearcherID в Web of Science, ID у ORCID, бібліометричний профіль у Google Академія) тощо. У той же час через різні варіанти написання, зміни прізвища або різні транслітерації і переклад в системах, різну кількість ініціалів чи відсутність у статті даних про місце роботи автора або за наявності різних варіантів написання установи, до якої відноситься автор, формуються кілька профілів одного і того ж вченого. На поточний момент інструментарій Web of Science і Scopus дає можливість авторам у формі зворотного зв'язку виправити неточності.

За аналогією з профілями авторів для установ, співробітники яких опублікували більше однієї статті, у Scopus створюються профілі з унікальними ідентифікаторами установ (Scopus Affiliation Identifier). Об'єднувати різні профілі установи в один може визначений представник установи. Складність корегування полягає в тому, що відповідальна особа повинна володіти інформацією: чи відбувалася зміна назв та відомчої належності установи; чи був поділ

і злиття наукових установ; відслідкувати наявності друкарської помилки в назвах установ; випадки скорочень назв (які можуть збігатися зі скороченнями інших установ); неповне написання назви; вірне зазначення авторами своїх афіліацій; випадки різного перекладу назв, а також різні типи транслітерації кирилиці в латиницю; випадки з публікаціями філій установ у інших містах.

Так, наприклад, число виявлених різночитань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в системі Web of Science – п'ять:

- V I VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (76)
- VI VERNADSKYI NATL LIB UKRAINE (2)
- VERNADSKYI NATL LIB UKRAINE (1)
- VI VEMADSKYI NATL LIB UKRAINE (1)
- VI VERNADSKYI NATL LIB UKRANE (1).

У Scopus – три:

- Vernadskyi National Library Of Ukraine (12)
- V. I. Vernadskyi National Library Of Ukraine (2)
- V. I. Vernadskyi National Library Of Ukraine (4)

Повністю автоматичні методи не можна назвати досконалими і в провідних бібліометричних системах, тому кращим рішенням залишаються напівавтоматичні методи обробки інформації.

Єдиної світової бази публікацій поки теж немає, тому ідентифікаторів кілька; в перспективі всі вони будуть зведені до єдиного номеру ORCID (Open Researcher and Contributor ID) – реєстру унікальних ідентифікаторів учених усього світу, який інтегрований у багато міжнародних баз даних цитувань, платформ для електронних журналів, різних систем ідентифікації та збору, зберігання й експортування метаданих про наукову діяльність фахівців. Простіше кажучи, ORCID доповнює/замінює прізвище та ім'я автора набором цифр.

Однак, сьогодні однозначно визначити всі свої публікації, в яких ще не зазначено ORCID, може тільки сам автор. Завдяки свідомим, цілеспрямованим зусиллям учених соціальний порядок, незважаючи на постійно діючі в наукових комунікаціях потенційно дезорганізуючі фактори і деструктивні сили, стає продуктом їх інтелектуального капіталу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності свого закладу й країни.

UDC 001:004.91

Tetiana Symonenko,

ORCID 0000-0003-4188-8280,

PhD, Head of Department, Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: tsimonenko@gmail.com

IDENTIFICATION OF SCIENTISTS AND INSTITUTIONS IN CITATION DATABASES: «AN ORDER FROM CHAOS»

Some problems related to the correctness and completeness of the initial data for bibliometric monitoring of the scientific communication system are considered.

Keywords: identifier, bibliometric profile, self-organization

УДК 027.54(477-25)НБУВ:004.738.1WWW]-045.54:025.5

Слюсар Майя Теодорівна,

ORCID 0000-0003-3683-6144,

молодший науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sliusar@nbuv.gov.ua

Коцюба Валентина Володимирівна,

ORCID 0000-0001-7763-8967,

молодший науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kotsubavv@nbuv.gov.ua

РОЗПОРЯДНИКИ ІНФОРМАЦІЇ ЯК УЧАСНИКИ НАПОВНЕННЯ КОНТЕНТОМ ОФІЦІЙНОГО САЙТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Представлено роль та функції розпорядника інформації як учасника процесу наповнення контентом на прикладі офіційного сайту Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: розпорядник інформації, контент, регламент.

У цифрову епоху природно відбувається трансформація бібліотечного середовища. Перед бібліотеками постала необхідність ефективного подання інформації, спрямованого на віддаленого користувача. Складна система подання інформаційних матеріалів на офіційному сайті та представлення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у вебсередовищі вимагає певної організації та регламентації роботи між усіма учасниками процесу наповнення офіційного сайту контентом. Контент – це всі дані, які мають матеріальне втілення в інформаційних ресурсах (текст, зображення, аудіо- і відеодані, файли). З позиції консолідованого управління регламентна робота із сайтом працює за такою моделлю: структурні підрозділи і/або прес-служба продукують контент, а Відділ інформаційно-комунікаційних технологій займається розробкою формату розміщення контенту та технічною підтримкою вебсайту. Учасники процесу керуються Положенням про портал НБУВ, проектом Регламенту роботи офіційного сайту НБУВ та Інструкціями по роботі з інформаційними матеріалами сайту НБУВ.

Керівник структурного підрозділу НБУВ призначає співробітника свого підрозділу розпорядником інформації шляхом подання службової записки на ім'я генерального директора НБУВ. Модератор створює розпоряднику інформації обліковий запис та надає йому доступ до створення і розміщення матеріалів зазначених форм на сайті. Розпорядник інформації створює та розміщує матеріал на сайті відповідно до вимог Регламенту роботи сайту НБУВ та згідно Інструкції по роботі з інформаційними матеріалами сайту НБУВ. Розпорядник інформації – призначений керівником підрозділу фахівець цього структурного підрозділу НБУВ, який збирає, опрацьовує і вчасно подає актуальну інформацію підрозділу та здійснює підготовку інформаційних матеріалів до розміщення. Розпорядники інформації можуть розміщувати та оновлювати інформацію двома способами: отримавши доступ на самостійне внесення інформації, відповідно до прав доступу, або звернувшись із відповідним запитом до контент-менеджера або модератора.

До обов'язків розпорядника інформації входить: готувати інформаційні матеріали для Сайту відповідно до вимог Регламенту та взаємодіяти з: представником прес-служби НБУВ у питаннях

стилістичного оформлення, аналізу та редагування новин; лінгвістичним редактором у питаннях стилістичного оформлення, аналізу та редагування інформаційних матеріалів; модератором у питаннях узгодження розміщення інформаційних матеріалів на сайті НБУВ.

За проектом Регламенту розміщення контенту розпорядниками інформації здійснюється у рубриках «Новини», «Електронні виставки», «Інформація про дари», «Спеціалізована інформація» та на сторінці структурного підрозділу .

Уповноважені фахівці створюють контент і готують свій матеріал до розміщення на сайті у рубриці новин залежно від інформаційного приводу. Вони створюють текст, подають у відповідних до технічних вимог форматах додаткові матеріали (ілюстративні, графічні, аудіовізуальні), готовий матеріал надсилають корпоративною поштою у прес-службу. У свою чергу представник прес-служби після правок матеріалу пересилає його корпоративною поштою контент-менеджеру для розміщення на сайті НБУВ. Матеріал розміщується в новинній стрічці на головній сторінці та відображається у рубриці новин підрозділу.

Розпорядник інформації оформляє інформаційний матеріал у документі Word у тому вигляді, в якому матеріал буде розміщено на Сайті. Текст інформаційного матеріалу структурований (поділений на абзаци), має логіку викладу, написаний українською мовою. Перший абзац тексту – найважливіша інформація, суть інформаційного матеріалу. У документі обов'язково мають надаватися гіперпосилання на персоналії, ресурси та бази даних НБУВ, названі в інформаційному матеріалі. Обсяг тексту інформаційних матеріалів – до 5 тисяч знаків без проміжків. Якщо обсяг інформаційного матеріалу перевищує зазначений, краще розмістити таку інформацію у додаткових матеріалах. Всі підготовлені Розпорядником інформації матеріали залишаються неопублікованими до перегляду представником прес-служби і/або лінгвістичним редактором.

За Регламентом роботи сайту НБУВ є випадки, за яких розпорядники інформації самостійно розміщують інформаційні матеріали на сайті. Це стосується таких форм контенту, як електронна виставка, інформація про дари, спеціалізована інформація.

Всі компоненти інформаційного матеріалу (текстові та графічні файли) фізично мають зберігатися на комп'ютері Розпорядника

інформації як страхова копія, у разі виникнення технічних питань. Назви всіх файлів подаються англійською транслітерацією. Лише за цієї умови документи можна завантажити на Сайт або надіслати як вкладення на електронну пошту. Файли, названі українською мовою, не приймаються до розгляду.

Розпорядники інформації безпосередньо є творцями контенту сайту НБУВ. Організація контенту на сайті НБУВ поділяється на програмну та змістову частини. Програмно-технологічною частиною займаються фахівці Інституту інформаційних технологій НБУВ (вебпрограміст, контент-менеджер, модератор сайту). Змістовою частиною займаються прес-служба та фахівці структурних підрозділів НБУВ (розпорядники інформації).

Змістова організація контенту включає в себе види і форми контенту. Види контенту, що підлягають розміщенню на вебсайті НБУВ: загальний; профільний; інформація для користувачів; інформація про науково-дослідну діяльність НБУВ; інформація для співробітництва. Форми контенту (інформаційні матеріали), які розміщуються на вебсайті НБУВ: новина (подія, анонс, оголошення), електронна виставка, інформація про дари та спеціалізовані інформаційні матеріали (інформація про структурний підрозділ, планові закупівлі, повідомлення про захист дисертацій, конкурс на заміщення вакантних посад наукових працівників тощо). Інформаційний матеріал – збірне поняття, що позначає усю інформацію, дані, що є результатом діяльності НБУВ, оформлену у вигляді електронного документа.

Інтернет-представництво наукової установи сьогодні є однією із форм електронної видавничої діяльності. Фахова і узгоджена робота усіх учасників процесу управління контентом сайту Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського створює загальну картину наукової діяльності бібліотеки та є запорукою іміджу установи в інформаційному просторі.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:004.738.1WWW]-045.54:025.5

Maya Sliusar,

ORCID 0000-0003-3683-6144,

Junior Research, Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: sliusar@nbuv.gov.ua

Valentyna Kotsiuba,
ORCID 0000-0001-7763-8967,
Junior Research, Department of Bibliometrics and Scientometrics,
Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: kotsubavv@nbuv.gov.ua

**INFORMATION MANAGERS AS PARTICIPANTS OF THE CONTENT
MANAGEMENT PROCESS OF THE VNLU OFFICIAL WEBSITE**

The role and functions of the information manager as a participant in the content management process on the example of the official site of the Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: information manager, content, regulations.

УДК 025.3:019.912:001.9](477)

Ткаченко Олександра Петрівна,
ORCID 0000-0003-2193-5596,
молодший науковий співробітник,
відділ комплексного опрацювання документів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна
e-mail: tkachenko@nbuv.gov.ua

**РЕТРОСПЕКТИВНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ ЯК ЧАСТИНА
ВІРТУАЛЬНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ІСТОРІЮ
АКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ**

Висвітлено особливості їх застосування та вплив на організацію традиційних бібліотечних процесів на прикладі проведення ретроспективної каталогізації.

Ключові слова: електронні ресурси, управління знаннями, інформаційні технології.

Сьогодні ми оточені величезним обсягом інформації. Але без керування знаннями ми безнадійно відстанемо у розвитку на всіх рівнях суспільно-економічного життя. «Хто володіє інформацією – той володіє світом», – таке гасло сучасності. А хрестоматійний вислів сера Френсіса Бекона «Знання – сила» можна сміливо продовжити «Знання – сила, а сила – образ мислення». Зміни відбуваються не

тільки в технологіях, але й в сприйнятті їх важливості і шляхах реалізації на тлі нових інформаційних потреб суспільства.

Інформаційні технології стали основою успішного розвитку в усіх сферах життєдіяльності соціуму. І тому інтелектуальна, вичерпна і водночас проста в користуванні, система управління знаннями набуває особливого значення. Управління знаннями – це розповсюдження та пошук досвіду людей і актуальної інформації в середовищі пов'язаних між собою людей або груп осіб. Найважливіші чинники управління знаннями – знання людей та взаємодія між людьми, обмін ідеями, рішеннями та актуальною інформацією під час генерування нових рішень.

Знання стрімко набувають нових форм, обсягів, і ними стає дедалі важче керувати. Проте організації, які можуть швидко та легко розповсюджувати свою інформацію за допомогою існуючої у них інфраструктури, можуть успішно здійснювати управління ресурсом своїх знань.

Зважаючи на те, що історично бібліотеки – центри зосередження документованих знань, вироблених в процесі суспільного розвитку, організованих у найбільш зручний для їх використання спосіб, цілком природно, що системи управління знанням не тільки існували, але й розвивалися в них постійно.

Бібліотеки збирають, зберігають та передають зафіксовані у документах знання. Бібліотеки організовують та керують сховищами знань, документними потоками, забезпечують пошук необхідної інформації. У повсякденній роботі й професійній діяльності в процесі обслуговування здійснюється головне завдання управління знанням – перетворення неявного накопиченого знання в явне та передача його користувачеві. Вдале управління інформаційним ресурсом бібліотеки передбачає оновлення механізмів та принципів організації знань, що дозволяє активно використовувати весь накопичений інформаційний ресурс через налаштовані під нові потреби споживача бібліотечно-інформаційно-пошукової системи. Саме це, а також професійні навички аналізу, оцінки та синтезу нової інформації дають можливість вивести бібліотечно-інформаційне обслуговування на новий, вищий рівень.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є загальнодержавним комплексним науково-інформаційним центром з унікальним багатомільйонним фондом наукової продукції на всіх видах носіїв, який постійно поповнюється. Ефективна

організація і управління інформаційним ресурсом подібної за масштабом установи сприяє розвитку наукового потенціалу на державному рівні. Впровадження в її роботу оновлених методів накопичення, збереження та використання знань має особливе значення. Сучасним технологіям організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності присвячена низка науково-дослідних робіт директора Інституту інформаційних технологій НБУВ К. В. Лобузної, в яких розглядається коло питань, присвячених організації управління знанням у сучасних бібліотеках.

Основний напрям діяльності НБУВ – відображення наукового та національного документного надбання. З огляду на необхідність зміцнення позицій української науки у глобальному цифровому середовищі, провідні фахівці НБУВ вживають різноманітних заходів, що мають сприяти популяризації величезного доробку українських вчених. Зважаючи на те, що Національна академія наук України має вже більш ніж столітню історію, ретроспективна каталогізація набуває особливого значення в бібліотечно-інформаційній діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського .

У рамках інформаційного порталу НБУВ «Наука України: доступ до знань», започаткованого 2016 року Інститутом інформаційних технологій, відділом комплексного опрацювання документів (ВКОД) розпочато тематичну ретрокаталогізацію документального масиву «Перші академіки України».

Система каталогів – важлива складова організації знань (інформаційного ресурсу) бібліотеки. Відділ комплексного опрацювання документів НБУВ виконує функцію організації знань шляхом трансформування інформації, яка зберігається на друкованих та цифрових носіях в формалізовані знання іншого виду – бібліографічні записи. Щорічно електронний каталог НБУВ поповнюється десятками тисяч нових записів. Постійно удосконалюються і модернізуються його пошукові можливості, додаються нові налаштування, система навігації, які сприяють ефективному використанню наявного інформаційного ресурсу. Рекаталогізація масиву документів «Перші академіки України» дозволяє реконструювати знання про історію академічної науки в Україні шляхом створення та систематизації бібліотечно-інформаційного ресурсу, присвяченого видатним науковцям України, які свого часу започаткували як розвиток національної науки, так і саму Національну академію наук.

Фахівці ВКОД попри об'єктивні несприятливі обставини, пов'язані з тривалими локдаунами, карантинними заходами, кадровою напругою, намагаються активно здійснювати реалізацію цього проєкту. Було прийнято рішення про безпосереднє введення тексту бібліографічного запису з першоджерела до відповідної бази даних. Ручне введення дає змогу отримати найкращий результат. Паралельно проводиться звірка відповідності каталогів і фондів. З метою розширення пошукових можливостей та сервісних функцій електронного каталогу, покращення пошукових можливостей сканованого Генерального алфавітного каталогу неперіодичних документів, надрукованих кириличним шрифтом (ГАК), продовжується робота з бібліографічними записами, які було створено в процесі рекаталогізації співробітниками ВКОД, з подальшою ідентифікацією ретрозаписів із відповідними зображеннями каталожних карток імідж-каталогу з урахуванням додаткових точок доступу.

Станом на 01.06.2021 р. опрацьовано масиви документів академіків В. І. Вернадського, Д. І. Багалія, М. М. Боголюбова, М.Ф.Кашченко, М. В. Птухи, Ф. В. Тарановського, М. І. Туган-Барановського, А. Г. Загороднього. У найближчих планах відділу – робота з ретрокаталогізації документів академіків А. Ю. Кримського, В. А. Косинського, О. І. Левицького, Б. Є. Патона, С. П. Тимошенко, П. А. Тутковського та інших видатних фундаторів науки в Україні.

Налаштування бази даних «Науковці України» порталу «Наука України: доступ до знань» дозволяє вносити до реєстру науковців ретроспективну інформацію. Це безумовно розширює сервісні та пошукові можливості наукового порталу.

За більш ніж століття свого існування Академія наук України та її науковці демонструють якісні наукові роботи, багато з яких мають світове значення і визнання. Академія нині налічує 168 наукових інститутів та установ, де працює понад 43 тисячі співробітників, з яких понад 10 тисяч докторів і кандидатів наук та майже 500 академіків і членів-кореспондентів. Праці науковців НАН України активно формують знаннєвий документальний ресурс НБУВ і в той же час саме науковці – найактивніші користувачі Бібліотеки, на яких орієнтована її науково-бібліотечна діяльність.

UDC 025.3:019.912:001.9](477)

Oleksandra Tkachenko,

ORCID 0000-0003-2193-5596,
Junior Research, Department of Complex Processing of Documents,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: tkachenko@nbuv.gov.ua

**RETROSPECTIVE CATALOGING AS PART OF THE VIRTUAL
RECONSTRUCTION OF KNOWLEDGE ABOUT THE HISTORY OF
ACADEMIC SCIENCE IN THE COUNTRY**

The problems of knowledge management in the field of library and information are considered, the peculiarities of their application and the influence on the organization of traditional library processes on the example of retrospective cataloging are highlighted.

Keywords: electronic resources, knowledge management, information technologies.

УДК 004.738.5:025.2]:004.9:001.891

Чала Надія Іванівна,
ORCID 0000-0001-7329-2698,
молодший науковий співробітник,
відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: chala@nbuv.gov.ua

**РЕФЕРАТИВНИЙ ОГЛЯД: ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Подано інформацію щодо потенціалу впровадження інтелектуальних технологій у роботу реферативних служб наукових бібліотек. Окреслено перспективи використання реферативного огляду в науково-дослідницькій діяльності.

Ключові слова: управління знаннями, інтелектуальні технології, реферативні ресурси.

На сьогоднішній день постійне надходження великого масиву наукової інформації створює широкі можливості для дослідників, проте одночасно породжує й масу проблем. Адже користувач має якимось чином зорієнтуватися в інформаційних потоках. Саме тому суттєвої актуальності набуває питання ефективного управління

інформацією. Наукові бібліотеки беруть участь в організації процесу управління знаннями в основному шляхом створення електронних середовищ, які зберігають, акумулюють, організують і надають доступ до документованих знань, а також сприяють їх трансляції.

Покращений доступ до наукової інформації забезпечується впровадженням інтелектуальних технологій у роботу бібліотек, зокрема їх реферативних служб. На цьому наголошують вітчизняні (Н. Е. Кунанець, К. В. Лобузін, О. Ю. Мар'їна) та зарубіжні (K. Calhoun, S. Kelsey) дослідники. Потенціал вебтехнологій в організації електронних реферативних ресурсів полягає у заощадженні часових, матеріальних і людських ресурсів завдяки уніфікації опрацювання документального потоку на різних рівнях. Реферативний ресурс бібліотек акцентує увагу на сутнісних характеристиках документа, виокремлює його ключові аспекти і, таким чином, стає ефективним джерелом потрібної інформації для дослідника.

Під час науково-дослідницької роботи науковці стикаються з необхідністю опрацювання величезного масиву інформації, відсіювання непотрібного, а також постійного моніторингу актуальних джерел за темою. Реферативні ресурси, звісно ж, набагато спрощують вирішення цього завдання. Але більш ефективним засобом оперативного пошуку інформації, на наш погляд, є реферативний огляд.

Реферативний огляд надає чітке уявлення про стан робіт і висвітлення основних результатів досліджень у певній галузі знань, систематизує та узагальнює відомості з першоджерел. Він акумулює масив даних певної тематики з різних джерел в одному місці, тим самим зорієнтовуючи користувачів в інформаційних потоках. Професійно складений реферативний огляд надає досліднику можливість витратити ресурси не на пошук потрібної інформації з розрізнених баз даних, а на аналіз вже наявної. Це значно скорочує час опрацювання певного масиву даних. Крім того, для науково-дослідницької діяльності важливими є тематичні та хронологічні межі висвітлення теми, що знову ж таки чітко встановлені у реферативному огляді.

Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) пропонує вільний доступ до онлайн-бібліографічного науково-довідкового ресурсу «Наукові реферативні огляди» (<http://nbuv.gov.ua/references/>). Оприлюднені на сайті реферативні

огляди створені фахівцями НБУВ і характеризуються експертним добром джерел, логічним структуруванням матеріалу, а також інтегрованістю реферативної інформації до комплексу електронних інформаційних ресурсів бібліотеки. Висока якість згаданих оглядів дозволяє науковцям використовувати їх у дослідницькій діяльності.

У час глобалізації та великих технологічних можливостей реферативний огляд все ще залишається актуальним засобом оперативного пошуку інформації. Висока інформативність, зручність та актуальність забезпечують перспективність використання реферативного огляду в науково-дослідницькій діяльності.

UDC 004.738.5:025.2]:004.9:001.891

Nadiia Chala,

ORCID 0000-0001-7329-2698,

Junior Research, Abstract National Resources Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: chala@nbuv.gov.ua

ABSTRACT REVIEW: PERSPECTIVES OF USE IN RESEARCH ACTIVITY

The information on the potential of introduction of intellectual technologies in the work of abstract services of scientific libraries is given. Prospects for the use of abstract review in research activities are outlined.

Keywords: knowledge management, intellectual technologies, abstract resources.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.2-047.76]:025.354:[004.738.5:025.35]

Шекера Павло Іванович,

завідувач, відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shekerapv@nbuv.gov.ua

ВИБІРКОВА РЕТРОСПЕКЦІЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК УНІКАЛЬНА МОЖЛИВІСТЬ НАДАННЯ НОВОГО ЖИТТЯ ДОКУМЕНТАМ

Зроблено аналітичний екскурс в процес ретроспективної роботи з відбіраною літературою з основного книгосховища НБУВ. Визначено

пріоритетні напрями діяльності в цьому технологічному процесі.

Ключові слова: ретроспекція, традиційні карткові каталоги, бібліографічний опис.

Підходячи до питання перегляду фонду та каталогів будь-якої бібліотеки, часто виникають сумніви щодо доцільності такого процесу, адже книга стоїть на полиці у певній послідовності, за певним форматом та шифром. Інформація про книгу також відображена у відповідному каталозі. Кому потрібні ці революційні зміни, що залучають чималу кількість людського та матеріального ресурсу? Час не стоїть на місці, і сам прогрес виштовхує цей фоліант з полиці у світ сучасних технологій.

Читачеві важливо, яка саме інформативно-пошукова база задіяна бібліотекою. Основними користувачами Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського є наукові співробітники, а також студентство. Виходячи з цього, можна зробити висновок: автор та назва – це ще не всі алгоритми задоволення пошукових запитів споживачів.

Ретроспекція – це погляд у минуле, аналіз минулих подій, вражень і т. ін. Так в чому ж полягає секрет ретроспективної роботи для погляду по-новому на книжкове, періодичне, продовжуване видання, рукопис, ноти тощо? В доступі, що є чи не найголовнішим для будь-якої бібліотеки, не говорячи про таку, як НБУВ. Традиційний картковий каталог міг задовільнити донедавна лише певну кількість відвідувачів Бібліотеки. Інформація, яка була внесена протягом 100 років на каталожну картку розміром 125x75 мм, залишається без змін. Вона не має змоги редагуватися, поповнюватися, змінюватися, трансформуватися до інших засобів комунікацій – це давно відома аксіома каталогізації, як і те, що бібліографічний запис, внесений на традиційну каталожну картку, доступний лише в локальному масштабі. Тільки в прямому контакті з каталогом читач може дізнатися про документ, який йому необхідний, або ж не дізнатись, якщо він відсутній у бібліотеці. Це, в свою чергу, час, нерви і певні висновки.

Електронний каталог надає можливості пошуку в сотні разів швидше і не прив'язує до території. Точки доступу дозволяють розширювати пошук в короткі терміни. Є лише одна деталь, яка гальмує процес наповнення електронного каталогу новими надходженнями – час. До процедури внесення бібліографічними

записами відносяться всі види документів без винятку. Той документ, який уже був опрацьований до введення засобів машиночитаної каталогізації, в традиційній формі ще з тих часів опису вручну, на друкарських машинках, також може стати поповненням електронного каталогу.

За напрямками роботи з ретроспекції основного фонду Головної книгозбірні України можна розділити на три умовних категорії, а саме: за популярністю, за потребами та вимогами читачів, за приналежністю авторів до плеяди видатних науковців.

До першої категорії можна віднести деякі види періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ століття, а також безцінні фоліанти з основного фонду книгосховища Бібліотеки.

До другої категорії слід зарахувати колекційні зібрання з основного фонду НБУВ, зокрема колекцію реабілітованої літератури, над якою наразі працює Відділ комплексного опрацювання документів у співпраці з Відділом інформаційно-комунікаційних технологій Інституту інформаційних технологій, яка свого часу була опрацьована в бібліотеці і наразі здійснюється нове ретроспективне відкриття цих творів, зокрема реабілітованих класиків української літератури.

До третьої категорії слід віднести зібрання творів та окремі видання певних авторів, зокрема академіків-основоположників української науки та перших керівників Центральної книгозбірні України. Цей список поповнюється новими іменами і доповнюється уже описаними.

Кожен сектор відділу опрацювання документів бере безпосередню участь у ретроспекції виділеного масиву, сам механізм опрацювання відпрацьований роками, лише з доповненнями, уточненнями, запозиченнями з інших баз даних бібліотек, що становлять інтерес для користувачів Бібліотеки та відповідають усім сучасним нормам інформаційного пошукового апарату.

Книга опрацьовується *de visu*, відкидаючи старі правила опису, за якими було створено попередній бібліографічний запис. Окрім цього, здійснюється сканування обкладинки або титульної сторінки для візуального контакту читача з даним документом, що надає йому яскравіших форм. Це особливо стосується джерел, які вже стали історією, і деякі з них наявні в одному екземплярі. Тому і тема відбору літератури для ретроспективної роботи також є нагальною, враховуючи багатомільйонний фонд Бібліотеки. Певна незначна

кількість уже опрацьованої за новими технологіями літератури в подальшому піддається оцифровці, що лише доповнює тезу про нове життя, нове бачення даного примірника.

Каталогізатор здійснює опис книги, вносячи по максимуму всю інформацію про неї, збільшуючи точки доступу. Окрім цього, систематизатор присвоює індекс Рубрикатора НБУВ та індекс УДК для пошуку в електронній базі та тематичному навігаторі НБУВ. Таким чином, будь-який друкований документ набуває нового вигляду і нового пошукового наповнення.

У Бібліотеці існує потужний пошуково-інформативний центр в допомогу читачеві. Традиційний картковий каталог у складі декількох десятків каталогів, генеральних та допоміжних, а також Електронний каталог НБУВ, можливості якому необмежені. Постає питання: як узгоджуватимуться ці два види каталогів, коли книга переопрацьована новітнім способом, і результати цієї роботи можна побачити лише в електронному вигляді? На це питання дає відповідь сама новизна процесу ретроспекції, де книга опрацьовується вдруге, пройшовши всі етапи підготовки, бібліографічного опрацювання та розміщення книги у книгосховищі згідно шифру. Особливих змін, через які читач в електронному каталозі не зможе знайти книгу, не станеться, адже шифр залишається незмінним і основи бібліографічного запису також. Навіть описуючи по-новому книгу, якій понад 100 років, і яка була опрацьована за старими тогочасними стандартами, ключові моменти залишаються стабільними: автор, назва, вихідні дані. Окрім зазначеного, можна підкреслити позитив у плані звірки фонду з каталогами традиційними, уточненням щодо шифрів у разі необхідності тощо.

Щодо каталожної традиційної картки, вона залишається на старому місці у відповідній шафі за алфавітним чи тематичним пошуком. Як раніше зазначалося, при ретроспективній роботі з літературою зміни у пошуково-аналітичному процесі відбуваються в сучасних електронних технологіях, що є нагальним і затребуваним. Час потребує змін. Застаріле гальмує нове.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.2-047.76]:025.354:[004.738.5:025.35]

Pavlo Shekera,

Head, Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: shekerapv@nbuv.gov.ua

SELECTIVE RETROSPECTION OF VNLU FIXED FUNDS AS A UNIQUE OPPORTUNITY TO PROVIDE NEW LIFE TO DOCUMENTS

An analytical excursion into the process of retrospective work with selected literature from the main book depository of the VNLU is made. The priority directions of activity in this technological process are defined.

Keywords: retrospection, traditional card catalogs, electronic catalog of VNLU, bibliographic description.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[070–049.34]”192/193“

Шекера Петро Іванович,

ORCID 0000-0001-9886-0495,

науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

E-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛЬНИХ ВИДАНЬ 1920–1930-х РОКІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО

Здійснено загальний аналіз журнальних видань періоду двадцятих-тридцятих років ХХ-го століття. Проаналізовано роботу з внесення бібліографічних записів ретроспективної частини журналів цього періоду.

Ключові слова: журнали 20–30-х років, бібліотеки, бібліографічний покажчик, електронний каталог журналів НБУВ.

Дослідження періодики даного періоду починається з потреби усвідомити її значимість. Різноманітні за жанром і змістом журнали наповнювали бібліотеки України. Великий інтерес у дослідників, науковців викликають журнали періоду перших десятиліть ХХ століття. Країна розпочала нове життя, а з ним нові думки зумовили редакторів поставитися до видань того часу з особливою відповідальністю. Десятки нових назв, які з'явилися в перші десятиліття нової держави, викликали великий інтерес у читацької аудиторії.

Беручи до уваги той факт, що вся тогочасна періодика досі не повністю вивчена, потрібно зробити доступною інформацію про наявність даних видань у базі даних нашої бібліотеки. Журнали, як

і вся друкована продукція, вважаються цінним джерелом інформації з історії України. Політичні диспути, що відбувалися в той період, свіжі думки, передові досягнення в науці і техніці – такий приблизний перелік того, що повинна була друкувати періодика. На полицях основного та підсобних фондів Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) зберігаються десятки тисяч одиниць періодики – журналів, періодичних і продовжуваних збірників та бюлетенів, календарів, що виходили на території України з 1917 і до кінця 1930-го років.

Безсумнівно, національним надбанням можна назвати журнали 20–30-х років минулого століття, а для працівників НБУВ має значення забезпечення користувачів інформацією про наявність номерів періодики на полицях фондозбереження. На сьогодні тільки в картковому каталозі читач має змогу знайти журнальне видання, наявність якого можливе лише в деяких бібліотеках світу.

Після створення бібліографічних записів з внесеними номерами періодичних видань 20–30-х років ХХ-го століття, виданих в Україні, планується окреме видання бібліографічного покажчика в електронному та друкованому вигляді, де будуть розміщені дані про назви, номери, примірники журналів. Для прикладу, бібліографічний довідник «Періодичні видання УРСР 1918–1950: журнали», який був виданий в середині минулого століття Книжковою палатою України, вміщує всю інформацію про питомі видання. Проте у перспективних планах новий довідник буде виглядати більш досконалим, період охоплення видань журналів буде обмежений і розбитий на декілька етапів, в першому з яких будуть журнали з 1917 по 1930 рік, видані в Українській Соціалістичній Радянській Республіці.

Період 20–30-х років в Україні характеризується новими журнальними виданнями. Серед різножанрових журнальних видань особливе місце займають літературно-мистецькі. Деякі з журналів були продовженням тих, які вже видавалися, і були яскравими представниками старшого журнального покоління: «Житіє і слово», «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «Правда». З'явилися нові видання, редколегії яких прагнули відобразити зовсім нові думки авангардизму («Нова генерація»), нові види господарювання («Нова громада»), нові течії в літературі («Червоний шлях»), «переорювання всього старого і створення нового» («Плуг») та інші.

Відомі письменники, культурні та політичні діячі, вчені були головними дописувачами в тогочасній періодиці. Серед них варто виділити В. Винниченка, М. Грушевського, О. Шумського, М.Скрипника, В. Елан-Блакитного, М. Хвильового та інших. На жаль, більшість цих людей у майбутньому, через якихось п'ятнадцять-двадцять років були фізично знищені радянським режимом.

На той час починався величезний ідеологічний тиск на суспільство засобами друкованої продукції, і в першу чергу періодикою, яка вважається первинною серед інших друкарських видань. На початку правління радянських органів влади всі видавництва були сконцентровані на виконанні політичних, ідеологічних, економічних завдань, які запланувала Комуністична партія.

Фактично більшість журнальних видань тих буремних років сьогодні є рідкісними, особливо ті часописи, які були закриті, знищені або «заборонені». Після проголошення незалежності України деякі журнали, які були вилучені у свій час репресивною машиною тогочасного уряду, знайшли своє почесне місце на полицях книгосховищ великих бібліотек. Наразі в НБУВ зосереджені майже всі видання тих років з повним комплектом номерів, і про деякі з них вже є інформація для користувача в електронному каталозі бібліотеки.

Варто згадати про окремий пласт української періодики, яка видавалася в період 20–30-х років ХХ століття за кордоном. Назви цих журналів вміщені в традиційному картковому, а також частково і в електронному каталогах. Номери та випуски даної періодики розташовані в підручному фонді зберігання відділу зарубіжної україніки НБУВ. Дослідниця Тетяна Антонюк вказує на те, що фонд відділу на сьогодні укомплектований оригінальними працями українців діаспори, а також творами про Україну, написаними іноземними мовами, виданими поза її межами. Періодичні видання відділу налічують 467 назв. Вони надруковані у різних куточках світу. До них належать журнали, видані як у діаспорі, так і в Україні у 20–30-х роках ХХ ст. Зміст українських журналів, виданих за кордоном, дає читачеві своєрідну картину життя в Україні того періоду, але з боку зарубіжжя. Пошук назв періодичних видань, які знаходяться у відділі, можливий через імідж-каталог.

Журнальні видання періоду перших десятиліть новоствореної УСРР, які були видані не лише в Україні, а й за її межами,

є рідкісними, адже їх номери та випуски зберігаються лише в деяких великих книгосховищах бібліотек нашої держави та світу. Для науковців НБУВ є важливим, щоби про наявність назв журналів того часу можливо було дізнатися не з традиційного карткового каталогу, а через сучасні види комунікації, онлайн. Запланована робота з рекаталогізації карткових каталогів і створення бібліографічних записів в ЕК, а також створення ретроспективного покажчика журнальних видань перших десятиліть минулого століття. За більш ніж столітній період існування НБУВ до фондосховища надійшло сотні тисяч друкованої періодики, але журнали доби Українського Відродження першої третини ХХ-го століття є неоцінним скарбом, який має історичне значення.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[070–049.34]”192/193“

Petro Shekera,

ORCID 0000-0001-9886-0495,

Research Associate, Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

ACTUALITY OF PRESERVATION AND STUDY OF UKRAINIAN JOURNALS OF 1920–1930 IN VNLU

The general analysis of magazine editions of the period of the twenties and thirties of the XX century is carried out. The work with the introduction of bibliographic records of the retrospective part of the journals of this period is analyzed.

Keywords: journals of the 20s and 30s, libraries, bibliographic index, electronic catalog of VNLU journals.

УДК 021.1:316.77:004.738.5

Ясінська Олександра Андріївна,

ORCID 0000-0003-0809-2483,

молодший науковий співробітник,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yasinska@nbuv.gov.ua

БЛОГІНГ ЯК ЗАСІБ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ

Дослідження присвячене блогінгу в бібліотечній діяльності, що є частиною сучасного віртуального інформаційного простору.

Ключові слова: наукова комунікація, професійні блоги, бібліотеки, користувачі, послуги.

Виникнення та поширення коронавірусної хвороби у 2020–2021 рр. стало випробуванням у роботі бібліотек, зумовило пошук ними нових форм наукової комунікації, бібліотечно-інформаційних сервісів, актуалізацію онлайнної комунікації. Нові аспекти діяльності наукових установ потребують нових джерел комунікації. На сьогодні, маючи досвід праці в карантинних обмеженнях, бібліотечні працівники частково переформатували свою діяльність, включаючи в неї все більше онлайнних сервісів, серед яких блоги.

Блог (з англ. blog, від weblog – «мережевий журнал чи щоденник подій») – це вебсайт, головна мета якого – регулярно публікувати записи, зображення чи мультимедіа. Для блогів характерні записи тимчасової значущості. Блогінг – не нове явище в онлайнному середовищі, а його виникнення було однією з характерних ознак Web 2.0.

Найпоширеніші класифікації блогів:

- За автором. Особистий (персональний) блог – ведеться однією особою; «Примарний» блог – ведеться від імені невизначеної персони; Колективний – ведеться групою осіб; Корпоративний блог – ведеться співробітниками організації.

- За змістом. Контентний блог публікує авторський текст; Мікроблог публікує короткі щоденні новини; Мониторинговий блог надає коментовані посилання на інші сайти чи блоги; Цитатний блог акумулює цитати з інших блогів; Сплог – це спам-блог.

- За мультимедіа. Текстовий блог, змістом якого є тексти; Фотоблог, змістом якого є фото; Музичний блог, змістом якого є музичні файли; Подкаст і блогкастинг викладається у вигляді аудіофайлів; Відеоблог, змістом якого є відеофайли тощо.

Блог є важливим засобом інформування користувачів про події в бібліотеці, місцем для обміну професійною інформацією, джерелом повсякденної наукової комунікації в проміжках між науковими конференціями.

Перед початком створення бібліотечного блогу слід чітко виокремити аудиторію; сформулювати мету; визначитися зі змістом та обсягом блогу, оскільки основна функція блогів – комунікативна. Ключові завдання бібліотечних блогів: сприяння інформованості про послуги та нові ресурси для привернення уваги користувачів або заохочення використання віртуальних послуг, посилення інтерактивності в комунікації з користувачами в онлайн-овому середовищі, отримання зворотного зв'язку й оцінки роботи. Основними перевагами блогів є те, що вони не потребують значних капіталовкладень і представляють собою альтернативний погляд на події й явища. Бібліотека може розміщувати інформацію у своєму блозі щодо нових надходжень у фонди та нещодавно опублікованих статей, особливо це корисно у випадках, що потребують обговорення.

Перший проєкт українського блогінгу мав назву Українська блогосфера (2008), був створений на власних хостингах з допомогою CMS. Найпопулярнішою платформою для блогінгу є LiveJournal, що об'єднує близько 100 тисяч українських блогів різного наповнення та мети.

Серед вітчизняних бібліотечних блогів особливу популярність мають:

- Блог науково-методичного відділу Кіровоградської обласної бібліотеки для дітей імені Т. Г. Шевченка, що розпочав роботу в 2015 р., продовжує працювати донині, займається оглядом книжок та висвітлює бібліотечні новини;

- Бібліо-Граф: блог інформаційно-бібліографічного відділу Львівської обласної бібліотеки для дітей, що має архів і плідно працює в наш час, публікації присвячені актуальним подіям у бібліотечному житті, огляду книг тощо;

- Блогнот Методиста Львівської обласної бібліотеки для дітей, має архів з 2012 р., публікації присвячені популяризації книг, блог висвітлює віртуальні виставки, книжкові відеоогляди тощо.

Серед зарубіжних блогів розглянемо: Librarian And Information Science News, що присвячений поточним подіям і новинам у світі бібліотечних та інформаційних наук, виходить з 1999 р., функціонує досі; No Shelf Required, що стосується різних аспектів, пов'язаних з електронною книгою та цифровим контентом, виходить з 2008 року і донині; Teen Librarian Toolbox, сприяє обміну бібліоресурсами, надаючи якісну інформацію, ведучи обговорення, огляди книг тощо, виходить з 2011 р. донині; Abby the Librarian – блог бібліотечного

працівника, присвячений огляду літератури та подій, створений для популяризації власної справи, заснований у 2007 р. успішно функціонує досі тощо. Протягом 2020–2021 рр. в Україні спостерігається значна активність в сфері блогінгу, така ж тенденція прослідковується у блогах закордонних бібліотек, якщо їх порівнювати з попередніми роками.

Для успішної реалізації блогів бібліотеки повинні розробити відповідні рекомендації або дотримуватися власної політики щодо їх ведення. Блоги бібліотек можуть бути чудовим місцем для обговорення різних питань серед спільноти користувачів, які мають схожі наукові інтереси, для того, щоб поділитися своїми ідеями, думками та підтримати нові наукові дослідження в різних галузях, що є дуже ефективним способом для досягнення цих цілей. Це може збільшити кількість онлайн-відвідувань існуючих користувачів і залучити нових, що є особливо актуальним у період пандемії.

UDC 021.1:316.77:004.738.5

Oleksandra Yasinska,

ORCID 0000-0003-0809-2483,

Junior Research, Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: yasinska@nbuv.gov.ua

BLOGGING AS A MEANS OF SCIENTIFIC COMMUNICATION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

The research is devoted to blogging in library activities, which is part of the modern virtual information space.

Keywords: scientific communication, professional blogs, libraries, users, services.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

УДК 004.7-028.63:004.057.4:026:34

Гак Ігор Петрович,

ORCID 0000-0002-7283-1239,

молодший науковий співробітник,

відділ програмно-комунікаційного забезпечення,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ipgakh@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ МЕРЕЖ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Висвітлено принципи та технологію функціонування мультимедійних цифрових мереж. Розглянуто декілька моделей мереж передачі мультимедійної інформації.

Ключові слова: інформаційно-бібліотечне середовище, моделі, цифрові мережі, стандарти передачі даних, мережеві протоколи.

Сьогодні в зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій значними темпами відбувається розвиток високошвидкісних цифрових каналів зв'язку. Відбувається створення єдиної мережі інтегрального обслуговування для передачі різної інформації на основі транспортних цифрових мереж. Нині створюються оптимальні засоби проектування та аналізу бібліотечних мереж інтегрального обслуговування. Тому актуальним завданням стає необхідність відтворення відповідних методів проектування і аналізу бібліотечної складової цифрових мереж інтегрального обслуговування й формування єдиного системного підходу до оцінки процесів передачі різномірної інформації та видів телекомунікаційних сервісів.

До завдань з аналізу та розробки моделей мереж для передачі комунікаційної інформації з інтеграцією послуг (ЦМІО) належать: дослідження коефіцієнтів готовності з'єднань первинної мережі зв'язку; аналіз і обґрунтування варіантів концепції ЦМІО; дослідження пропускну здатності ЦМІО; аналіз затримки одиниці інформації в ЦМІО.

Здебільшого ЦМІО будуються з використанням існуючої інфраструктури мереж передачі даних і мереж зв'язку. При цьому щодо ЦМІО такі мережі розглядаються як первинні, по відношенню до яких ЦМІО є вторинними. Одним з найважливіших показників якості функціонування первинної мережі є коефіцієнт готовності встановлення комутованих з'єднань (це також актуально й для мереж з комутацією пакетів при організації віртуальних з'єднань). Нині на основі ЦМІО бурхливо розвиваються такі види обслуговування, як надання комутованих віртуальних з'єднань, надання з'єднань за викликом.

Для оцінки концепції ЦМІО на ранніх етапах проектування розроблено спеціальний метод, заснований на використанні сукупності приватних моделей окремих аспектів ЦМІО. На початкових стадіях проектування існує ряд питань, пов'язаних із вхідними даними й великою розмірністю завдань: неповнота інформації про вхідні інформаційні потоки, що породжуються абонентами мережі; неповнота інформації про інформаційні потоки у використовуваних фрагментах первинних мереж; неповнота інформації про обладнання та технології, що використовуються операторами фрагментів первинних мереж; велика кількість можливих варіантів побудови ЦМІО, технічних і організаційних рішень.

З огляду на це, можна стверджувати, що на ранніх стадіях проектування ЦМІО досить використовувати наближені методи оцінки характеристик, які дозволяють відповісти на питання про загальні можливості досліджуваної мережі. Необхідні моделі і методи, що дають змогу охопити якомога більше аспектів проектованої ЦМІО, проаналізувати більшу кількість варіантів побудови ЦМІО.

Тому як один із базових підходів пропонується використовувати геометричні моделі топологій підмереж. Для опису геометричних моделей топологічної структури фрагментів мережі прийняті наступні допущення: підмережа на кожному з рівнів

є однорідною; вузли одного рівня є ідентичними один одному; все підмережі одного рівня є ідентичними один одному. Допущення дозволяють описати топологію підмережі через усереднені характеристики, такі як: кількість вузлів в підмережі рівня; середня довжина маршруту повідомлення в підмережі; середня кількість каналів зв'язку в підмережі; середня зв'язність вузлів підмережі. Грунтуючись на усереднених топологічних характеристиках, можна оцінити трафік, який припадає в середньому на одну лінію зв'язку і на один вузол зв'язку в кожній підмережі. Пропоновані моделі дозволяють визначити залежність рівнів від топологічних характеристик підмереж.

Моделі ймовірносно-годинних характеристик підмереж рівнів призначені для аналізу якісної відповідності великої кількості варіантів ЦМЮ вимогам телекомунікаційного обслуговування. Підмережі або фрагменти ЦМЮ представляються у вигляді мережі приладів мережі обслуговування, топологія якої відповідає топології підмережі. Ці моделі дозволяють оцінити середній час передачі даних і вірогідність своєчасної доставки повідомлення по мережі. Для початкових стадій проектування ЦМЮ цих параметрів цілком достатньо. Перевага моделей на основі методів теорії масового обслуговування складається в простоті їх реалізації і малих обчислювальних витратах при розрахунку необхідних характеристик, що дозволяє оцінити велику кількість варіантів ЦМЮ. Кожній технології відповідає модель каналу зв'язку на основі моделі мережі обслуговування. Середній час перебування вимоги в такій мережі становить середній час передачі одиниці інформації по каналу зв'язку. Ймовірність своєчасної доставки одиниці інформації по каналу зв'язку дорівнює ймовірності перебування системи в тих станах, в яких середній час перебування вимоги в мережі не перевищить заданого. Розглянуті моделі каналів зв'язку враховують характеристики надійності обладнання і каналів зв'язку.

Запропонована комплексна модель призначена для швидкої і якісної оцінки великої кількості варіантів ЦМЮ. Кілька приватних аналітичних моделей інтегровані в єдину ієрархічну модель ЦМЮ, що дозволяє розглянути великий спектр питань аналізу ЦМЮ.

Отже, можна дійти висновку, що перспективою розвитку бібліотечного середовища може бути використання цифрових мереж інтегрального обслуговування, що надають можливість підвищити економічні показники за рахунок зменшення пропускну здатності

каналу й кількості ліній передачі інформації. Були окреслені переваги геометричних моделей топології підмереж. Розглянуто метод оцінки концепції ЦМЮ на основі моделей ймовірносно-годинних характеристик рівнів підмереж, призначені для аналізу якісної відповідності великої кількості варіантів ЦМЮ вимогам телекомунікаційного обслуговування. Варто зазначити, що при передачі мультимедійної і комунікаційної інформації шляхом інтеграції її різних видів найбільш проявляються переваги цифрових мереж. Бібліотечна складова цифрових мереж інтегрального обслуговування надає значні перспективи для подальшого розвитку та характеризується стійким збільшенням і розширенням кількості та спектра послуг, зменшенням собівартості та збільшенням якості обслуговування.

UDC 004.7-028.63:004.057.4:026:34

Ihor Gah,

ORCID 0000-0002-7283-1239,

Junior Research, Software and Communication Software Department,

Information and analytical support service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ipgakh@gmail.com

FUNCTIONING MULTIMEDIA NETWORKS OF INFORMATION TRANSMISSION

The principles and technology of functioning of multimedia digital networks are covered. Several models of multimedia information transmission networks are considered.

Keywords: information and library environment, models, digital networks, data transmission standards, network protocols.

УДК 070.23(477.61)»1991/2020»

Дригайло Сергій Васильович,

ORCID 0000-0001-9744-5951,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: drygaylo@nbuv.gov.ua

Носкіна Наталія Миколаївна,

завідувачка, відділ формування та використання газетних фондів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА ЛУГАНСЬКОГО РЕГІОНУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Проаналізовано кількість та види друкованих ЗМІ Луганська та Луганської області, їх тематичне спрямування, мова видань, сфера їх розповсюдження, стан реформування друкованих ЗМІ за період з 1991 по 2020 роки.

Ключові слова: газети, друковані ЗМІ, Луганська область, регіональна преса, часописи.

Газетний фонд відділу формування та використання газетних фондів (ВФВГФ) Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) – архівний, історичний, інформаційний ресурс для вітчизняних та іноземних вчених, журналістів, біографістів, краєзнавців, пресознавців. Особливу цінність має регіональна преса України. Тому відділ проводить постійний моніторинг газетної періодики України, докладає усіх зусиль для максимально повного комплектування фонду регіональною пресою, зокрема і Луганщини.

Для визначення кількості видань, котрі виходили 1991–2020 рр. у Луганській області, нами було досліджено: «Перелік друкованих ЗМІ Луганської області» Книжкової палати України ім. І. Федорова, «Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ (газети)» та «Зведений перелік об'єктів реформування (станом на 31.10.2019 р.)» Державного комітету телебачення і радіомовлення України, відомості Державного реєстру друкованих ЗМІ та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності Міністерства юстиції України, бази даних відділу пресознавства і ВФВГФ НБУВ та ін. джерела. За даними Державного комітету телебачення і радіомовлення України станом на 2013 р. у Луганській області зареєстрована 641 газета.

У результаті нашого дослідження виявлено 764 газети, котрі виходили, або були зареєстровані у період з 1991 по 2020 роки у Луганську та області. З них надійшли до ВФВГФ НБУВ і відображені в «Електронному каталозі НБУВ «Газети України

1816–2016 рр.» та базі даних «Газети. Нові надходження» ВФВГФ НБУВ – 652 видання.

Окупація частини Луганської області у 2014 р. призвела до значного зменшення кількості друкованих ЗМІ, що реально виходили у Луганську та області. За даними Державного комітету телебачення і радіомовлення України станом на 2020 р. у Луганському регіоні виходило лише 27 газет, усі вони надходили до ВФВГФ як обов'язкові примірники документів (газет).

Найбільш поширеними і тиражованими видами газетної періодики Луганщини 1991–2020 рр. були громадсько-політичні видання, їх нараховувалось понад 207 у т. ч. партійних – 37, комунальних – 40. Приватних – 130, рекламних й інформаційних видань – 250.

До комунальної преси належали обласні, міські та районні видання, зокрема: «Луганская правда», «Наша газета», «Известия Луганщины», «Луганщина UA» («Вісник Луганщини») та ін. Усі перелічені газети, окрім «Луганщини UA», припинили існування з початку російської окупації частини Донецької і Луганської областей у 2014 р. У області виходило 18 районних комунальних газет, котрі з 2019 р. отримали повну незалежність від органів державної та місцевої влади, відповідно до Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації». Комунальні громадсько-політичні часописи висвітлювали діяльність державних і місцевих органів влади та органів самоврядування.

Частину громадсько-політичних газет становили друковані ЗМІ політичних партій, які вели свою політичну пропагандистську діяльність в Луганському регіоні. Всього до ВФВГФ за зазначений період надійшло 36 партійних газет та 12 спеціальних газетних випусків.

Окрім загальнополітичних газет, на Луганщині видавалися й спеціалізовані часописи. За цільовим призначенням, читацькою адресою вони розподілялися на видання з питань економіки і бізнесу, освіти й культури, медицини й права, а також виробничі, спортивні, релігійні, часописи, газети для молоді, дітей та дозвілля.

Луганська область – потужний промисловий регіон України, де розвинена вугільна, будівельна, харчова та легка промисловість. Виробнича періодика: фабрично-заводські, шахтарські, будівельні видання становили невід'ємну частину друкованих ЗМІ області.

Фабрично-заводські, шахтарські часописи Луганської області у газетному фонді НБУВ представлені виданнями великих металургійних, вагонобудівних, хімічних, будівельних підприємств регіону та шахтоуправлінь. Вони інформували читачів про новини і проблеми підприємств, про життя і виробничі досягнення робітничих колективів.

Зі здобуттям Незалежності та стрімким розвитком капіталістичних економічних відносин на Луганщині з'явився новий тип друкованих засобів масової інформації – ділова преса. Ділова преса спрямовувала свої зусилля на забезпечення інформаційних потреб підприємців, популяризацію принципів ринкової економіки, рекламу місцевих товарів та послуг тощо.

На початку 90-х років ХХ ст. в Україні отримала розвиток й релігійна преса. Найбільш розповсюдженими на Луганщині були видання православних та протестантських релігійних громад. Газети публікували богословські статті, матеріали про життя священників і ченців, благодійницьку та просвітницьку роботу релігійної громади.

Доволі розвиненою в Луганській області була освітянська, студентська, учнівська, дитяча та ін. преса.

Офіційно понад 500 часописів Луганщини зареєстровані як двомовні. Однак, реально, більшість часописів виходили російською мовою. Близько 120 газет задекларували себе виключно російськомовними. Українську мову видання обрали лише 45 видань.

Переважна більшість друкованих ЗМІ Луганщини мали місцеву та регіональну сферу розповсюдження через передплату, продаж у роздріб та безкоштовну доставку у поштові скриньки населення (рекламні, релігійні, партійні видання та ін.). На загальнодержавному рівні, станом на 2014 р., розповсюджувалися 16 газет.

Вивчення регіональних ЗМІ дає можливість встановити не тільки кількісні показники газетної періодики, читацьку та тематичну спрямованість часописів, а й вивчати і прогнозувати соціально-економічний, науковий, освітній, культурний розвиток регіону.

UDC 070.23(477.61)»1991/2020»

Serhii Dryhailo,

ORCID 0000-0001-9744-5951,

Candidate of Historical Sciences, Research Associate,

Department of Press Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: drygaylo@nbuv.gov.ua

Nataliia Noskina,

Head, Department of Formation and use of Newspaper Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: noskina@nbuv.gov.ua

LUHANSK REGION NEWSPAPERS IN MEDIA LANDSCAPE OF UKRAINE

Amount and kinds of printed media of Luhansk city and Luhansk region, their thematic scope, media language, distribution scope, reformation condition of the printed media for the period from 1991 to 2020 were analyzed.

Keywords: newspapers, printed media, Luhansk region, regional press, magazines.

УДК 027.021

Дубас Тетяна Петрівна,

ORCID 0000-0002-1690-8297,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувачка, відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: t.dubas60@gmail.com

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК АКАДЕМІЙ НАУК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК ЛИТВИ ІМЕНІ ВРУБЛЕВСЬКИХ)

Розглянуто сучасний стан видавничої діяльності бібліотеки Академії наук Литви імені Врублевських. Проаналізовано структуру вебсайту бібліотеки у контексті її видавничої діяльності.

Ключові слова: видавничка діяльність, наукова бібліотека, тексти сайтів, цифрові ресурси, вебсайт.

Правильне використання бібліотечних ресурсів є важливим для науковців задля отримання продуктивних результатів досліджень. Необхідно вдосконалювати вебсервіси з метою надання кращих послуг користувачам. Оскільки більшість академічних користувачів ростуть у поколінні Гугл, важливо створювати більш зручні для них

вебсайти, що забезпечують швидкий і легкий доступ до вебсервісів і багатою контентом інформації.

Інтегруючись у світове інформаційне середовище, наукові бібліотеки мають підвищувати рівень обслуговування своїх користувачів, покращувати якість видавничих продуктів. Мета цієї доповіді – проаналізувати сучасний стан вебсайтів у бібліотеках академій наук країн Європейського Союзу на прикладі бібліотеки Академії наук Литви імені Врублевських у контексті її видавничої діяльності.

В умовах розвитку цифрових технологій, формування глобального інформаційного цифрового простору відбуваються й зміни у видавничій діяльності, характеру видавничої продукції набувають електронні ресурси, бази даних, тексти сайтів, а також публікація цифрових ресурсів. Стає необхідним усвідомлення актуалізації підвищення рівня видавничої продукції.

Посилюється роль редактора в процесі трансформації видавничої діяльності. Сучасний редактор має бути готовим до роботи з текстом постійно, встигати редагувати, виправляти помилки розміщених матеріалів, розв'язувати ситуації, коли треба ознайомитися з текстом безпосередньо перед його публікацією або внести у нього виправлення навіть після того, як матеріал уже опубліковано на вебсайті. Редактор має забезпечити якісне оформлення видавничої електронної продукції, покращання якості тексту вебсайтів є одним з головних його завдань.

Досвід бібліотеки Академії наук Литви імені Врублевських (лит. Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka) – універсальної публічної наукової бібліотеки державного значення, однієї з найбільших у країні, щодо впровадження європейських стандартів видавничої діяльності цікавий для наукових бібліотек України, адже Європейський Союз виділяє Литві великі кошти для розвитку бібліотечної та наукової сфери країни, які спрямовуються на оснащення бібліотек новітнім обладнанням, побудову сучасних наукових центрів, навчання людей новітнім інформаційним технологіям. На головній вебсторінці цієї бібліотеки (<https://www.mab.lt>) відображено цікаві та корисні інформаційні матеріали, що часто оновлюються. Редактор відповідає за ефективне наповнення вебсайту, перевіряє правильність і достовірність опублікованих матеріалів. Ведеться безперервна робота з інформаційного наповнення вебресурсу новинами та матеріалами,

редагування тексту й виправлення помилок розміщених матеріалів з метою оптимізації та підвищення зручності використання розміщеного контенту. Грамотно складене меню навігації по тематичних розділах вебсайту бібліотеки, гармонійно розташовані текстові й графічні блоки вебсторінок дають змогу користувачеві легко переміщатися й знаходити необхідний матеріал. Так, рубрика «Ресурси» (лит. Ištekliai) містить інформацію про друковану продукцію, рідкісні відбитки, рукописи, цифрові колекції, бази даних, бібліотечні видання, нові публікації, медiateку. Інформаційні сторінки тематичних розділів містять добре відредаговані тексти, ілюстративний матеріал, які розкривають тему розділу. Наприклад, рубрика «Простір для дозвілля» (лит. Laisvalaikio erdvė) відображає цікавий інформаційний матеріал про віртуальну друкарню, що є аналогом найдавніших друкарень у віртуальному просторі. Тут можна знайти все, що потрібно для створення маленького, але унікального друку. Одночасно користувач має можливість ознайомитись із принципами роботи перших пресів та історією друку. Кожен, хто відвідує віртуальну друкарню, може спробувати самостійно зібрати друкарський верстат, вибрати бажаний набір шрифтів і розташувати текст так, як це зробили перші друкарі, і зберегти свої роботи на комп'ютері, надіслати їх електронною поштою як привітання або просто роздрукувати. Крім відредагованої інформативної частини на вебсторінці розміщено фото, що ілюструє цей фрагмент тексту.

Бібліотека Академії наук Литви імені Врублевських розпочала видавничу діяльність у 1956 р. Спільно з іншими установами нею підготовлено та опубліковано понад 200 публікацій, більшість з яких є покажчиками та каталогами різних галузевих та персональних бібліографій. Бібліотека також видає наукові праці, писемні пам'ятки. 2004 р. було розпочато безперервне видання наукових праць з метою розкриття досліджень документальної писемності та спадщини преси, історії інститутів пам'яті та сучасної діяльності. Під керівництвом начальника видавничого відділу Г. Вашкеліса (лит. Gytis Vaškėlis) здійснюється публікація наукових статей, звітів про роботу бібліотеки, оглядів колекцій та іншої відповідної інформації.

Отже, у контексті вищезазначеного доходимо висновку, що бібліотека активно розвиває видавничу діяльність, вирішуючи основні завдання – забезпечити наукове та академічне суспільство, культурні й творчі спільноти інформаційними ресурсами;

забезпечити доступ наукової спільноти до інформаційних ресурсів, сформованих у бібліотеці державного значення; впроваджувати нові інформаційно-комунікаційні технології, розробляти наукові засоби комунікації при збереженні відкритого доступу.

Запорукою ефективності видавничої діяльності бібліотеки Академії наук Литви імені Врублевських є редакційна політика, чіткий розподіл обов'язків учасників видавничого процесу, взаємодія між структурними підрозділами, впровадження комп'ютерних інформаційних технологій, фінансова підтримка.

UDC 027.021

Tetiana Dubas,

ORCID 0000-0002-1690-8297,

Candidate of Social Communications, Head of Department,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.dubas60@gmail.com

**PUBLISHING ACTIVITIES of SCIENTIFIC LIBRARIES
ACADEMIES of SCIENCES COUNTRIES of THE EUROPEAN UNION
(ON THE EXAMPLE OF THE VRUBLEVSKY LIBRARY OF THE
LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES)**

The current state of publishing activity of the Vrublevsky Library of the Lithuanian Academy of Sciences is considered. The structure of the library's website in the context of its publishing activity is analyzed.

Keywords: publishing activity, scientific library, texts of sites, digital resources, website.

УДК 021.1:[355.451+004.77:316.77]-0 43.86

Желай Оксана Петрівна,

ORCID 0000-0001-5498-0559,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ksenia0101@ukr.net

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОСУСПІЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ.

Проаналізовано роль бібліотек щодо якісного інформаційного наповнення внутрішньосупільних комунікацій та утвердження бібліотечних закладів як інформаційно-комунікативних сучасних центрів.

Ключові слова: бібліотеки, внутрішньосупільні інформаційні обміни, інформаційно-аналітичний супровід, дистанційне обслуговування.

В умовах посилення загальносвітових інформаційних впливів та інтенсифікації інформаційних обмінів актуалізується значення бібліотек – сучасних інформаційних центрів, що виступають інтеграційним чинником національних інформаційних ресурсів, залишаються доступним та безкоштовним джерелом отримання необхідних знань та достовірної інформації, стають платформою соціокомунікативних процесів у громадах.

Сьогодні для успішного розвитку сучасної країни необхідно приймати оперативні управлінські рішення в усіх сферах суспільства на основі ґрунтовного аналізу існуючого досвіду та кращих світових практик. Тому зростає затребуваність інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктів у сферах державного управління, політики, бізнесу, освіти, культури.

У процесі науково-дослідної роботи з інформаційно-аналітичного супроводу органів державної влади, корпоративних структур та інших замовників, співробітниками аналітичних підрозділів НБУВ: СІАЗ, НЮБ і ФПУ відпрацьовуються технології та механізми найбільш ефективного інформаційного обслуговування і створення бібліотечного інформаційно-інтелектуального продукту.

У професійному доробку співробітників аналітичних служб НБУВ закріплено досвід застосування новітніх електронних ІКТ у процесі виготовлення інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктів та оперативного забезпечення матеріалами споживачів (адресна розсилка на e-mail); науково-інформаційного забезпечення власного веб-представництва – сайту ЦДСК НБУВ (<http://nbuviar.gov.ua>); інформаційного супроводу бібліотечного блогу СІАЗу; участі у прес-конференціях, що організуються провідними мас-медіа; організації виступів у ЗМІ експертів ЦДСК тощо.

Завдяки такому багажу знань, професійним навикам і творчому підходу співробітникам аналітичних підрозділів вдалося організувати роботу в дистанційному режимі та продовжити виконувати всі напрями діяльності НЮБ, СІАЗ та ФПУ протягом 2020–2021 рр. у карантинний період, а також в умовах жорстких «локдаунів» через всесвітню пандемію захворюваності на Covid-19. На веб-сайті ЦДСК НБУВ можна ознайомитися з монографіями науковців НБУВ, інформаційно-аналітичними матеріалами СІАЗ, НЮБ і ФПУ та переліком проєктів, що реалізуються ними.

В процесі здійснення аналітичними структурами НБУВ дистанційного обслуговування відбувається розсилка інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, НЮБ і ФПУ на e-mail центральних органів державної влади, відомств, громадських організацій: у ВРУ, КМУ, РНБО, посольства України у Польщі, Грузії та ін., а також по Україні на 2926 електронних адрес регіональних органів влади та самоврядування: в ОДА, РДА, облради, райради, ОТГ.

Реформа децентралізації влади в Україні актуалізувала питання якісного експертного інформаційно-аналітичного забезпечення територіальних громад, державних владних та самоврядних органів, в тому числі з боку бібліотечних установ. Адже в процесі реалізації адмінреформи керівникам і депутатам новостворених районів і громад треба приймати багато важливих рішень, пов'язаних з функціонуванням ОТГ, роботою реорганізованих РДА, повноваженнями тощо.

Представники регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування регулярно отримують аналітичні матеріали СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ для використання у своїй роботі, а також оприлюднюють випуски бюлетенів на своїх сайтах для забезпечення суспільно-важливою оперативною інформацією місцеву громаду.

Бюлетені СІАЗ, НЮБ та ФПУ НБУВ, що надходять в усі регіональні представництва місцевих владних і самоврядних структур, регулярно та оперативно висвітлюють урядові заходи та рішення, ефективність впроваджуваних змін і реформ, суспільно значимі події у країні та за кордоном, результати громадських обговорень, вітчизняний та зарубіжний досвід вирішення певних питань державного управління, самоврядування тощо. Розміщені в випусках аналітичні статті наукових співробітників НБУВ містять

широкий спектр оцінок фахівців і експертні висновки стосовно ситуації у країні та перспектив розвитку.

Соціальне призначення бібліотек розглядається у сучасному бібліотекознавстві як одна із сутнісних функцій, завданням якої є надання якомога ширшого доступу до соціально значущих документів, інформування всіх спільнот і громад про стратегічні наративи щодо реформ та розвитку країни, затвердження бібліотечних закладів як інформаційно-комунікативних сучасних центрів.

Наразі осучаснені та модернізовані бібліотеки стають науково-культурними центрами об'єднання місцевих громад, що підтверджують численні приклади, серед яких Житомирська ОУНБ ім. Ольжича – сучасний інформаційно-культурний центр, де, окрім книжкового фонду та електронних видань, читачам пропонують виставки, комп'ютерні курси, тренінги та майстер-класи. У Львові Перша Львівська Медіатека, URBAN бібліотека, Wiki-бібліотека, Smart бібліотека серед іншого успішно виконують і роль громадських інформаційно-комунікативних центрів. Як наголошують у прес-службі Львівської міської ради: бібліотеки – не книгозбірні, а місця для думання, обміну досвідом та генерування цікавих ідей.

ВГО УБА закликала органи державної влади та місцевого самоврядування зробити все необхідне для модернізації всіх бібліотек, адже сучасні бібліотеки є потужним інструментом для розвитку спроможної громади, людського капіталу та інтелектуального суспільства.

Очевидно, що бібліотекам для забезпечення всезростаючих суспільно-інформаційних запитів необхідно мати сучасну матеріально-технічної базу та якісний телекомунікаційний зв'язок, а бібліотечним фахівцям необхідно вміти застосовувати в роботі новітні ІКТ, орієнтуватися у суспільно-інформаційній проблематиці, вдосконалювати бібліотечний сервіс.

UDC 021.1:[355.451+004.77:316.77]-0 43.86

Oxana Zhelai,

ORCID 0000-0001-5498-0559,

Candidate of Social Communications, Senior Research,

Operational information department, Information and analytical support service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ksenia0101@ukr.net

THE ROLE OF THE LIBRARY IN THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF INTRASOCIAL INFORMATION EXCHANGES

The paper analyzes the role of libraries in terms of quality information content of internal public communications and the approval of library institutions as information and communication centers of modernity.

Keywords: libraries, intrasocial information exchanges, information-analytical support, remote service.

УДК 355.451:[004.056+005.334]

Закіров Марат Борисович,

ORCID 0000-0003-4897-4325,

доктор політичних наук, доцент,

завідувач, відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: marat65@ukr.net

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕРЕЖ У СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Розглянуто вплив соціальних мереж на еволюцію інструментів політичної взаємодії як складової стратегічних комунікацій глобального інформаційного простору.

Ключові слова: соціальні мережі, Twitter-дипломатія, комунікація

Політичні процеси у сучасному світі вирізняються різноманіттям суб'єктів, які завдяки глобальній інформаційній мережі отримують можливість ефективної комунікації, що забезпечує оперативність реагування соціуму на конкретні виклики і зумовлює надзвичайну динамічність суспільно-політичного життя. Новітні технології докорінно змінили характер політичної взаємодії і зайняли провідне місце у стратегічних комунікаціях.

Серед найбільш виразних проявів зазначених процесів стали так звані Twitter-революції. В Ірані у червні 2009 року відбулися наймасовіші заворушення з часів перевороту 1979 року. Саме Facebook і Twitter стали каталізатором найбільш масштабних подій «арабської весни», що вже у перші місяці 2011 року охопила сімнадцять країн Близького Сходу і Північної Африки. У результаті

масових заворушень у деяких країнах, таких як Кувейт, Ємен, Йорданія, Туніс прем'єр-міністри і уряди пішли у відставку. У Марокко Саудівській Аравії, Алжирі, Бахреїні та низці інших країн влада пішла на різні економічні і політичні поступки.

До ще більш трагічних подій «арабська весна» призвела у Лівії та Сирії де під впливом як внутрішніх так і зовнішніх чинників громадський протестний рух значно радикалізувався і переріс у повномасштабну громадянську війну яка триває і до сьогодні. Отже, можна стверджувати, що соціальні мережі значно перевищили попередні функції засобу міжособистісної комунікації і суттєво змінили сутність політичної взаємодії і баланс сил у суспільстві і світі в цілому.

Невипадково влада більшості авторитарних держав боїться соціальних мереж. Доступ до них обмежують не тільки там, де хвилювання вже почалися, але і в поки що спокійних країнах – для профілактики. Своєрідні превентивні заходи у вигляді блокування роботи деяких соціальних мереж застосовувалися в Казахстані, обмеження роботи пошукових систем по окремим словам чи назвам країн у Китаї або створення власних підконтрольних мереж на кшталт Muloqot в Узбекистані тощо. Водночас, деякі режими навпаки намагаються використовувати мережі у власних інтересах. Зокрема, сирійська влада в лютому 2011 року відкрила доступ до Facebook і YouTube. За однією з версій, спецслужби, отримавши достатню кваліфікацію, почали відстежувати протестні настрої громадян і в Інтернеті.

Разом з тим, слід підкреслити, що Інтернет був і залишається в першу чергу інструментом який розширює можливості людства, так би мовити, у цілком мірних справах. Прикладом конструктивного використання сучасних комунікаційних технологій у сфері політичної взаємодії держави і суспільства є український досвід створення та розвитку Єдиного порталу державних послуг «Дія». Який поряд з документами у смартфоні, отриманням грошових компенсацій ФОП-ам і найманим працівникам тощо, дав громадянам можливість суттєво спростити дотримання процедури самоізоляції під час пандемії.

Поряд із державними установами останнім часом все більш активно використовують соціальні мережі як інструмент політичної взаємодії представники істеблішменту і навіть політичні лідери країн. Так, серед найбільш відомих користувачів Twitter є попередній

президент США Д. Трамп який перетворив Twitter на засіб просування американської зовнішньої і внутрішньої політики. Саме через свої твіти Д. Трамп звергався до лідерів інших країн, оприлюднював свої плани щодо економічних відносин, зокрема і з таких гострих проблем як торгівельна війна з Китаєм, проголошував про плани щодо внутрішньої політики і сповіщав світ про вивід американських військ із Сирії тощо.

Своїми твітами у яких Д. Трамп давав оцінку політиці лідерів інших країн він спонукав їх також використовувати соціальну мережу для відповіді або коментарів щодо своїх думок і таким чином вибудовував з ними новий для політичної сфери вищого рівня формат комунікації

Активне долучення лідерів країн світу до спілкування у мережі Інтернет призвело до виникнення феномену який у публічному дискурсі отримав назву – Twitter-дипломатія. Уже з'явилися дослідження у сфері цифрової дипломатії які визначають рейтинги на основі кількості ретвітів постів світових лідерів у яких фігурують перші особи арабських країн, США, Нової Зеландії та інші.

Як усім відомо українські політики, особливо останнім часом, також почали активно використовувати соціальні мережі як засіб комунікації із суспільством. Відомі трансляції звернень перших осіб України до громадян через YouTube, ведення сторінок на Facebook тощо.

Серед багатьох факторів зростання популярності соціальних мереж як засобу комунікації влади і суспільства, вагому роль має ефект зближення і певної відкритості спілкування. Люди, які вже звикли отримувати інформацію через сервіс де вони контактують зі своїми друзями і рідними, потенційно більш схильні сприйняти інформацію і від політичних лідерів саме через цей канал комунікації. Завдяки цьому стратегічні комунікації на рівні влада – суспільство набувають більшої відкритості, що у свою чергу сприяє розширенню сфери публічного політичного дискурсу і формуванню відносин довіри і взаємоповаги.

Отже, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що на сьогодні спостерігається суттєва еволюція інструментів політичної взаємодії у структурі стратегічних комунікацій. Інформаційні обміни між провідними акторами світового політичного процесу набувають більшої відкритості й динамізму. Використання глобальних інформаційних мереж значною мірою змінює характер соціальної

комунікації держави і суспільства, розширює межі спілкування, позбавляє зайвого офіціозу і сприяє оперативному реагуванню на інформаційні запити громадян.

UDC 355.451:[004.056+005.334]

Marat Zakirov,

ORCID 0000-0003-4897-4325,

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,

Head of Department, Political science analysis department,

Information and analytical support service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: marat65@ukr.net

PRACTICE OF USING GLOBAL INFORMATION NETWORKS IN STRATEGIC COMMUNICATIONS

The influence of social networks on the evolution of tools of political interaction as a component of strategic communications of the global information space is considered.

Keywords: social networks, Twitter-diplomacy, communication

УДК 323.234:342.571

Закірова Світлана Геннадіївна,

ORCID 0000-0002-5396-7210,

кандидат історичних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ Е-ПЕТИЦІЙ: МІЖНАРОДНИЙ І УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто функціональні особливості застосування е-петицій в Україні і світі з точки зору взаємодії органів влади і суспільства.

Ключові слова: е-петиція, комунікація, влада, суспільство.

Важливим явищем сучасного світу стала поява електронних засобів комунікації за різними кластерами соціально-політичного

життя. Актуальним засобом сучасної взаємодії, співпраці та комунікації влади і суспільства виступають електронні петиції.

На сьогодні електронні петиції як офіційний інструмент політичного життя визнають більше 70 держав світу. Функціонування сервісу електронних петицій спрямовано на створення для громадськості додаткових можливостей політичної участі у житті держави: підтримувати чи висловлювати точку зору на події в країні і світі, піднімати найбільш гострі питання на суспільне обговорення, давати оцінку діяльності владних інституцій.

Електронні петиції з правової точки зору не відрізняються від паперових, їх ключовою особливістю є подання через офіційний веб-портал установи чи організації, до якої має намір звернутися автор. Разом з тим, дослідник наголошують, що електронні петиції – це не просто технічна інновація, яка робить систему петицій більш зручною для користувачів. Важливим моментом є те, що процес подання петицій стає загальнодоступним і відкритим для більш активного залучення громадян.

В Україні функціонування електронних петицій регламентується низкою законодавчих актів, серед яких найважливішими є Закон України «Про звернення громадян» і Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції». В останньому зазначається, що електронна петиція є особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яка подається та розглядається в особливому порядку, а саме: через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В українському законодавстві основними функціями електронних петицій виступає сприяння участі громадян в державних справах та покращення взаємодії й комунікації між органами державної влади та громадянським суспільством.

Фахівці виокремлюють різні функціональні особливості е-петицій. Зокрема, шотландський дослідник Р. Хаф пропонує виділяти наступні функції: забезпечення зв'язку між парламентом і громадянином; інформування про розробку політики та контроль виконавчої влади; інструмент впливу на зміну політики. Проте автор

зазначає, що ступінь, в якій петиції виконують кожен з означених функцій, суттєво варіюється залежно від конкретних обставин.

Відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи (2009), основними функціями петицій вважається залучення громадян до процесу прийняття державних рішень, встановлення комунікації між владою та суспільством і здійснення контролю держави з боку громадянського суспільства.

Отже, головною метою функціонування системи електронних петицій в різних країнах світу є створення умов для широкого залучення громадян до управління державою через інструменти прямої чи представницької демократії.

Загалом у більшості держав світу вимоги до функціонування е-петицій приблизно однакові. Проте існують і певні особливості, що впливають на загальну оцінку суспільної користі електронних петицій як інструменту прямої демократії та засобу комунікації влади і населення. Так, однією з найбільш успішних у використанні цього інструменту електронної демократії країною фахівці називають Фінляндію, де створений сервіс електронних петицій мав назву служба «збору ідей». Сервіс був розміщений на веб-сайті Міністерства державної служби Фінляндії. Портал е-петицій Фінляндії встановлює кваліфікацію у 50 000 підписів, які має отримати петиція протягом визначеного автором періоду клопотання, але не більше ніж 6 місяців. Особливістю фінського сервісу електронних петицій є те, що особа може голосувати не лише на підтримку клопотання, але і проти викладеної в ньому ідеї. На відміну від більшості країн, де працюють електронні петиції, у Фінляндії е-петиція, що отримала необхідну кількість прихильників-підписантів, автоматично стає законопроектом, який у статусі пріоритетного розглядатиме парламент.

Корисним для України може бути міжнародний досвід запровадження системи попередньої перевірки петицій. Наприклад, у Німеччині, де сервіс електронних петицій на сайті Бундестагу працює з 2005 р., перш ніж петиція буде оприлюднена, її розглядає спеціальна петиційна комісія, яка і приймає рішення про публікацію. Якщо після публікації у встановлений законом термін (4 тижні) клопотання підтримає понад 50 000 осіб, звернення у присутності його авторів буде обговорюватися на відкритому засіданні комісії бундестагу.

Комісія, до складу якої входять депутати федерального парламенту, має доволі широкі права. Вона може навіть викликати на

засідання міністрів, якщо до них виникли питання. Однак сама комісія остаточних рішень за вимогами, що містяться в петиції, не приймає. Вона тільки може підготувати бундестагу відповідні рекомендації.

Іншим результатом попередньої перевірки електронного звернення є практика переадресації органу, в компетенції якого знаходиться питання, що порушується в е-петиції, яка існує у деяких державах світу, наприклад у США та Великій Британії.

Науковці зазначають, що свою ефективність виявляє і додаткова перевірка петицій на предмет повторення порушеного питання. Наприклад, положення про петиції в англійському місті Бристоль містить норму про те, що петиція може бути недопущена до збору підписів, якщо вона дублює вже існуючу петицію, яка підтримує однаковий результат з того ж питання. Також петиція не буде оприлюднена, якщо вона повторно створюється протягом шести місяців після того, як інша петиція стосувалася того ж самого питання.

Відповідна практика модерації електронних петицій існує і в Україні, але тільки на місцевому рівні. Зокрема, на порталах міст Київ, Вінниця, Ужгород, Кропивницький, Слов'янськ, Кременчук, Дружківка, Торецьк нормативно передбачено неможливість оприлюднення однакових за змістом петицій, на підтримку яких триває збір підписів. Проте з точки зору збільшення ефективності е-петицій як функціонального інструменту демократії та комунікації, варто застосувати попередні перевірки і для сервісів електронних звернень до вищих органів державної влади.

Отже, функціонування системи електронних петицій в Україні має постійно вдосконалюватися з урахуванням кращого світового досвіду. Така практика забезпечить більш ефективне використання цього інструменту політичної демократії, який дозволяє владі і суспільству налагодити взаємодію та комунікацію.

UDC 323.234:342.571

Svitlana Zakirova,

ORCID 0000-0002-5396-7210,

Candidate of Historical Science, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Information Resources Service Department,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

**FUNCTIONAL POTENTIAL OF E-PETITIONS:
INTERNATIONAL AND UKRAINIAN EXPERIENCE OF
GOVERNMENT AND SOCIETY COMMUNICATION**

The article investigates the functional features of the use of e-petitions in Ukraine and the world in terms of interaction between government and society.

Keywords: e-petition, communication, power, society.

УДК 001.891

Кубко Анастасія Юріївна,

ORCID 0000-0001-6421-5105

молодший науковий співробітник,

відділ бібліометрії і наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОЕКТУ «БІБЛІОМЕТРИКА
УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ» ЯК НАУКОМЕТРИЧНОГО
ІНСТРУМЕНТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Розглянуті особливості реагування світових наукометричних платформ на критичні наукові навантаження, що їх викликала пандемія COVID-19.

Ключові слова: наукометрія, Бібліометрика української науки, наукометричні платформи.

Останні 20 років світова наукова спільнота намагається пристосувати бібліометрію та наукометрію не тільки для обчислення та оцінки регулярної, «повсякденної» діяльності науковців, але й для виявлення тенденцій в реакції окремих галузей науки на стресові навантаження. Перші результати були отримані на прикладах епідемій лихоманок Ебола та Зіка, грипу А типу H1N1 та коронавірусних хвороб SARS і MERS. Ці епідемії заклали підвалини вивчення стресової динаміки бібліометричних та наукометричних показників та сприяли пошукам універсального патерну реакції наукової спільноти на різке і критичне навантаження. Були виявлені наступні тренди: різке зростання кількості публікацій за специфічною тематикою; наявність внутрішньогалузевого розподілу публікацій із

домінуванням зростання масиву публікацій з охорони здоров'я над зростанням масиву публікацій із інфекційних хвороб; стійкий щорічний приріст нових досліджень в галузі інфекційних хвороб після спалахів; публікаційне лідирування певних наукових організацій і установ; адекватне відображення в трендах реакції академічного товариства лише найбільш постраждалих регіонів. Пандемія COVID-19, що через свій глобальний характер дозволяє не тільки уточнювати отримані раніше дані на великих вибірках, а й позбутися прив'язки до регіону, підтвердила (з деякими корективами) існування перших трьох трендів, а також виявила нові тенденції. Зокрема, до вищезгаданих трендів додалися тренди неефективності стандартних методів пошуку публікації в умовах надшвидкого темпу публікації, одночасної ефективності альтметрики та високого ступеню зв'язку факту публікації статі в соціальній мережі з кількістю цитат в короткостроковій перспективі. Так, швидке збільшення числа опублікованих досліджень найкраще відображали платформи Google Scholar і Dimensions (9435 публікацій), які індексують як традиційну наукову літературу, так і документи, що не публікуються в журналах, включаючи препринти, значно гірше – Scopus (1568), ще гірше – Web of Science (718).

Пандемічний характер COVID-19 дозволяє обчислювати наведені вище тренди і на вітчизняному матеріалі. З урахуванням відміченої високої ефективності Google Scholar, вільного доступу й широкої представленості на цій платформі українських вчених, інструментом дослідження була обрана науково-аналітична система «Бібліометрика української науки» як національний сегмент Google Scholar. Для виявлення і оцінки тенденції стресової реакції були вже перевірені на результатах західних досліджень показники: h-index вченого на початок і кінець досліджуваного періоду; наявність у вченого робіт, що мають тематичне відношення до проблеми COVID-19; кількість вчених, що відреагували роботами, що мають тематичне відношення до проблеми COVID-19, у галузі; кількість робіт, що мають тематичне відношення до проблеми COVID-19, у галузі. Треба відмітити, що з Google Scholar пов'язана й низка недоліків, які треба враховувати: він не має інтерфейсу, що дозволяє збирати інформацію однією програмою з іншої, і має обмеження по кількості збігів на пошуковий запит. Через це дослідження із щоденним автоматичним вимірюванням числа публікацій на задану тему не проводились, а науково-аналітична система «Бібліометрика

української науки» для виявлення наявних бібліометричних тенденцій була використана у ручному режимі із обмеженням вибірки десятьма провідними науковцями з кожної потенційно задіяної у вирішенні проблемі COVID-19 галузі української медичної науки. За результатами проведеного дослідження можна сказати, що відповідь медичної галузі України першого півріччя 2020 року в цілому зберегла основні риси світової (загальне зростання числа публікацій, внутрішньогалузевий розподіл, максимізація публікаційної активності в галузях з найбільшим навантаженням новітністю, неохопленість частини публікацій індексуванням). Локальними особливостями стресової академічної відповіді в Україні є: публікаційне лідирування галузей, що поєднали навантаження новітністю із більшою можливістю проведення досліджень, відсутність лідирування у досліджуваній період галузі охорони здоров'я та загальний зріст публікаційної активності у другому півріччі 2020 року. Провідними установами є Національна медична академія післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика.

Таким чином можна зробити висновок, що «Бібліометрика української науки», як національний сегмент Google Scholar, може використовуватися для аналізу і оцінки стану вітчизняної науки навіть в період критичних навантажень, що їх спричиняє пандемія COVID-19. Причинами невідповідності вітчизняних трендів світовим є: мала вибірка; пізній початок пандемії COVID-19 і менше число хворих в Україні, що не дозволяло у першому півріччі проводити масштабні дослідження; публікація основних матеріалів з охорони здоров'я у формі та джерелами, що не індексуються, та авторами, які переважно не потрапили в основну досліджувану групу науковців від своєї галузі.

UDC 001.891

Anastasiia Kubko,

ORCID 0000-0001-6421-5105,

Junior Research Associate?

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

RELEVANCE OF THE PROJECT «BIBLIOMETRICS OF UKRAINIAN SCIENCE» AS A SCIENTOMETRIC INSTRUMENT IN THE

CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

The peculiarities of the response of the world's scientometric platforms to the critical scientific loads caused by the COVID-19 pandemic are considered.

Keywords: scientometrics, Bibliometrics of Ukrainian science, scientometric platforms.

УДК 027.021:025.5]:355.451:33

Кулицький Сергій Петрович,

ORCID 0000-0001-5388-1807,

кандидат економічних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kulitskysp@ukr.net

АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА БАЗІ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Завдяки дослідженню якісних характеристик джерел інформації наукова бібліотека здійснює аналітичний супровід стратегічних комунікацій економіки.

Ключові слова: джерела інформації, економіка, інформаційно-аналітична діяльність (робота), наукова бібліотека, стратегічні комунікації.

Велика наукова бібліотека робить вагомий внесок у формування та вдосконалення стратегічних комунікацій національної економіки. Її конкурентними перевагами у цьому процесі, серед інших інформаційних посередників, є величезний масив джерел інформації, з урахуванням доступу до Internet, і досвід колективної інформаційно-аналітичної роботи. Утім, багато фахівців до категорії стратегічних відносять ті комунікації певного суб'єкту, де він є відправником інформації, зміст якої формулює. Але формулюючи зміст стратегічних комунікацій, їх виконавець є отримувачем різних повідомлень, стає об'єктом інформаційно-психологічного впливу та інформаційного шуму.

Тому стратегічні комунікації у сфері економіки доцільно розглядати як інформаційно-аналітичні механізми й результати

розробки та реалізації найважливіших планів, програм і заходів для розвитку економічних об'єктів різного рівня ієрархії. До стратегічних слід відносити зовнішні та внутрішні комунікації таких об'єктів, значущі для розвитку їх і суспільства загалом у довготривалому періоді. На національному рівні формування таких комунікацій – функція органів державного управління.

Макроджерелом для формування й вдосконалення стратегічних комунікацій національної економіки є глобальний інформаційний простір. Змістовно-функціональна структуризація інформаційного простору передбачає встановлення залежності між якісними характеристиками різних типів джерел інформації та їх функціями в ході супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Для змістовного наповнення стратегічних комунікацій національної економіки доцільно виділити наступні функції джерел інформації: теоретико-методична, емпірична, стимулююча і контрольна.

При роботі над матеріалами для змістовного наповнення стратегічних комунікацій виконавці можуть звертатись до джерел, що доповнюють їх теоретичні знання і методичні навички, необхідні для підготовки цих матеріалів. В цьому полягає суть теоретико-методичної функції певних джерел інформації. Безпосередньо зі змістовним наповненням стратегічних комунікацій у сфері економіки пов'язана емпірична функція джерел інформації. Вона полягає у роботі з фактами та їх оцінками, представленими у відповідних джерелах інформації, а також у розширенні тезаурусу виконавців завдяки їх роботі над конкретними фактами й оцінками. Стимулююча функція джерел інформації передбачає отримання суб'єктом інформації необхідної для продукування нових ідей. А контрольна функція джерел інформації полягає у перевірці достовірності та інших характеристик інформації з джерел, що використовуються для змістовним наповненням стратегічних комунікацій.

Діяльність власників і менеджерів різних джерел інформації може не відповідати цілям стратегічних комунікацій національної економіки. Тому при вирішенні завдань аналітичного супроводу таких комунікацій доцільно враховувати такі чинники потенційного впливу на аналітичний процес: цільова функція джерела інформації; інтереси та інформаційна політика їх власників і менеджменту; переваги й недоліки, певного виду джерел інформації; імовірні механізми викривлення інформації та оцінки її достовірності.

Теоретико-методичну функцію аналітичного супроводу стратегічних комунікацій економіки виконують джерела наукової і почасти аналітичної інформації. Викладки, представлені у таких джерелах, є результатом критичного узагальнення певного емпіричного досвіду. Тому використання цих джерел забезпечує належну якість оглядових і аналітичних робіт.

Емпіричну функцію, пов'язану зі змістовним наповненням стратегічних комунікацій у сфері економіки, виконує широкий спектр джерел інформації. Сюди відносяться публічні інформаційні матеріали органів державної влади та управління, компаній, професійних об'єднань, соціологічних, аналітичних і консалтингових організацій, засоби масової інформації (ЗМІ) та деяка частина інформації з соціальних мереж. Зміст цих джерел формується суб'єктами зі своїми інтересами й різним рівнем професіоналізму у сферах економічної й інформаційної діяльності. Тому можливості використання цих джерел для змістовного наповнення стратегічних комунікацій економіки різні.

ЗМІ посідають особливе місце в реалізації емпіричної функції інформації. У них подається фактична інформація про реальні економічні явища й процеси, які належним чином не відображаються у формах звітності органів державної та місцевої влади, галузевого управління і підприємств. Наприклад, про тіньову економіку, трудову міграцію тощо. Порівнюючи зміст коментарів й оцінок у ЗМІ з фактичною інформацією з різних джерел, можна ідентифікувати інтереси певних індивідів і соціальних груп, джерела їх інформаційної підтримки. Завдяки аналізу наративів у ЗМІ можна зрозуміти соціально-психологічні умови розвитку економіки у конкретні періоди. Наприклад, вплив епідемії COVID-19 на розвиток української економіки.

Стимулюючу функцію, залежно від кваліфікації та психологічних властивостей виконавців, можуть виконувати різні джерела інформації. А для виконання контрольної функції джерел інформації у нагоді можуть бути довідково-енциклопедичні, наукові джерела. Поширеним прийомом перевірки достовірності інформації є пошук аналогічних повідомлень в інших джерелах. Треба перевіряти незалежність згаданих джерел, чи не є вони похідними від якогось першоджерела, чи не належать одному власнику тощо.

Усе наведене вище засвідчує ефективність запропонованого підходу до аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки.

UDC 027.021:025.5]:355.451:33

Sergii Kulytskyi,

ORCID 0000-0001-5388-1807,

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor,

Senior Research, Department of Political Science Analysis,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kulitskysp@ukr.net

**ANALYTICAL SUPPORT OF STRATEGIC COMMUNICATIONS
OF THE NATIONAL ECONOMY ON THE BASIS OF RESOURCES OF
THE SCIENTIFIC LIBRARY**

Due to the study of qualitative characteristics of information sources, the scientific library provides analytical support for strategic communications of the economy.

Keywords: sources of information, economics, informational-analytical activity (work), scientific library, strategic communications.

УДК 021.1 :355.451:502/50 4](477)

Маленко Яна Вікторівна,

ORCID 0000-0003-0014-3418,

молодший науковий співробітник,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

**БІБЛІОТЕКА – УЧАСНИК ВІДОБРАЖЕННЯ
АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ В
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ**

Проаналізовано, яким чином бібліотечними установами – сучасними інформаційними центрами відображаються екологічні проблеми в стратегічних комунікаціях.

Ключові слова: стратегічні комунікації, бібліотека, бібліотечні установи, інформаційне суспільство, екологічні проблеми.

Сьогодні сучасна бібліотека – це не лише сховище для книг, а й своєрідний електронний архів, місце, де можна отримати доступ до інформації як на традиційних носіях, так і в електронному вигляді. Це соціальний інститут, діяльність якого спрямована на забезпечення рівного доступу до інформації, за умови розвитку процесів гуманізації освіти, її інформатизації, відкритості та формування освітніх інформаційних потреб, який здатен якісно забезпечити і технологічний, і соціальний, і освітній доступ до інформації. Це інформаційний центр, який є незамінним соціальним інститутом у соціокультурній інфраструктурі.

У період значного загострення небезпечних кліматичних, екологічних, мікробіологічних та інших викликів, що постають перед суспільством, дуже своєчасним для адекватної відповіді на ці загрози став розвиток електронних інформаційних технологій, які дають можливість досягти відповідних темпів інфотворення в розвитку пізнавальної сфери людської діяльності.

Оскільки протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку, то на сьогодні зміст наукових, науково-аналітичних, інформаційних продуктів у соціальних комунікаціях, і насамперед стратегічних, має сприяти вирішенню проблем, пов'язаних із необхідністю коригування:

- наявної підпорядкованості екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування негативних наслідків такої діяльності для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

- переважання ресурсо- та енергомістких галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;

- існуючих реалій стосовно фізичного та морального зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

- роз'яснювальної роботи в суспільстві щодо розуміння пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

Слід зауважити, що до змістовного наповнення стратегічних комунікацій мають бути залучені і органи державної влади, і вітчизняні наукові установи, і громадські організації. Важливого значення, як свідчить практика, у становленні ефективної діяльності цих комунікацій набувають також і комп'ютеризовані, введені в обмін інтернет-інформацією бібліотечні установи. Вдосконалення якості інформаційного ресурсу в системі стратегічних комунікацій в рамках національного інформаційного простору стає важливим завданням національних, галузевих, наукових бібліотек. Із впровадженням електронних технологій у вітчизняну інфосферу, в інформаційні обміни для бібліотек відкриваються нові можливості у вдосконаленні інформаційних обмінів у суспільстві. Підвищення якості цих обмінів значить підвищення ефективності використання інформації – дуже важливого показника ефективності сучасного суспільства, оскільки ми маємо загострення екологічних проблем, дуже важливим для донесення всієї необхідної для покращення екологічної ситуації має і бібліотечна робота в статках.

По-перше, в цій діяльності бібліотеки мають можливості спиратися на свої традиційно багаті фонди, розкривати їх екологічну проблематику в комунікаціях. Досить значні обсяги організаційно-правової та технологічної інформації на дану тему, насамперед електронної, обумовлюють в процесі комплектування визначати найважливіші напрями вирішення екологічних проблем, формувати відповідну тематику інформаційних матеріалів, наукових видань навколо таких напрямів, формувати спеціалізовані інформаційно-аналітичні бази по даній тематиці.

По-друге, провідні бібліотеки мають кваліфікованих спеціалістів для комплектації своїх фондів новою екологічною літературою, правовими актами тощо, структурувати нові надходження по екології, вітчизняні і зарубіжні, та організувати ефективне забезпечення ними користувачів.

По-третє, аналітичні підрозділи бібліотек мають можливості моніторингу та аналізу актуальних екологічних проблем суспільства щодо природокористування, збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів, введення цього матеріалу в обіг через систему стратегічних комунікацій.

Таким чином, зростаюча суспільна увага до використання стратегічних комунікацій, як інструмента використання найважливіших, суспільно значимих ресурсів та можливостей бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів суспільства відображати проблеми, зокрема екологічної тематики, що здійснюються в стратегічних комунікаціях обумовлена і зростаючим темпом інформаційних обмінів у сучасному суспільстві, і необхідністю вдосконалення управління цими потоками, і створенням за допомогою страткомів можливостей для швидкого реагування на нові виклики перед Україною, нові проблеми, в тому числі й ті, що пов'язані із загостренням екологічної ситуації.

UDC 021.1 :355.451:502/50 4](477)

Yana Malenko,

ORCID 0000-0003-0014-3418,

Junior Research,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

**LIBRARY – PARTICIPANT OF REFLECTION OF CURRENT
PROBLEMS OF ECOLOGY IN STRATEGIC COMMUNICATIONS**

The research analyzes how library institutions – modern information centers reflect environmental problems in strategic communications.

Keywords: strategic communications, library, library institutions, information society, ecological problems.

УДК 027.021:316.77+655.413

Матвійчук Лариса Олександрівна,

ORCID 0000-0002-7230-9053,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА ПРОДУКЦІЯ БІБЛІОТЕК ЯК СКЛАДОВА НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглянуто науково-інформаційну продукцію як результат наукової діяльності бібліотек. Розкрито її видову різноманітність та обґрунтовано складність та наукоємність як сучасну характеристику такої продукції

Ключові слова: науково-інформаційна продукція, бібліотечна продукція, бібліотечна науково-інформаційна діяльність.

Наукові бібліотеки у сучасному світі є важливими суб'єктами наукової комунікації, що, у свою чергу, забезпечує стратегічні завдання розвитку суспільства. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає національні бібліотеки як провідні «науково-інформаційні державні заклади». Відповідно, бібліотеки, у першу чергу наукові, активно реалізують науково-інформаційну діяльність як таку, що спрямована на задоволення суспільних потреб у науковій інформації та полягає у її збиранні, аналітично-синтетичній переробці, фіксації, зберіганні, пошуку та наданні (поширенні) її для суспільного використання. Запропоноване нами визначення базується на понятті, передбаченому Законом України «Про науково-технічну інформацію» з із розширенням об'єкту діяльності до наукової інформації загалом, без обмеження її лише науково-технічною інформацією. Логіка здійснення науково-інформаційної діяльності передбачає її результат, оформлений як кінцевий продукт, що може бути наданий користувачам у різній формі та різними способами. Зокрема, Закон України «Про інформацію» оперує поняттям «інформаційна продукція», розглядаючи її як «матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій». У свою чергу Закон України «Про науково-технічну інформацію» згадує «огляди, аналітичні і фактографічні довідки, інші види інформаційної продукції», не вдаючись у подальшу деталізацію. Показовим видається той факт, що законодавство «інформаційну продукцію» як в широкому значенні, так і з точки зору науково-інформаційної діяльності розглядає головним чином як об'єкт діяльності, що може бути предметом комерційних чи інших цивільно-правових відносин. Таким чином, науково-інформаційні продукти включають складову наукового опрацювання, є кінцевим

результатом відповідної діяльності та мають чітке призначення – задоволення науково-інформаційних потреб.

За типом носія на сучасному етапі бібліотечної діяльності є сенс виділяти друковану науково-інформаційну продукцію, цифрову та змішану – таку, що передбачає поєднання обох форм. До такої бібліотечної продукції можуть бути віднесені каталоги, бази даних, бібліографічні ановані покажчики, довідники, дайджести, аналітичні огляди, реферативні журнали і т.д.

Різноманітність і складність номенклатури науково-інформаційної продукції бібліотек залежить від масштабності та інтенсивності і глибини наукової діяльності бібліотек, що, у свою чергу напряму залежить від статутних завдань конкретної бібліотеки. Найскладнішою і найповнішою, очевидно, є науково-інформаційна продукція національних наукових бібліотек. Її структура характеризується не лише різноманітністю представленої продукції, а і її складністю та рівнем наукового узагальнення інформації та ресурсів. Характерною є також співпраця наукових бібліотек із іншими науковими установами та інституціями, результатом якої є наукова продукція комплексного та інтегрованого характеру. Так, хоча бібліографічні покажчики належать до типової бібліотечної продукції, саме національні наукові бібліотеки реалізують важливий напрямок формування національної ретроспективної бібліографії із розробкою науково-методичних та організаційних підходів до її створення.

Розкриття фондів НБУВ передбачає не лише формування наукових каталогів, бібліографічних покажчиків та довідників, путівників по архівних фондах, а і супроводжується науковими дослідженнями книжкових пам'яток та унікальних бібліотечних фондів, науково-методичними розробками в галузі наукового опису рукописів, стародруків, рідкісних видань; ґрунтовною розробкою біографій учених, історії наукових інституцій як складової науково-інформаційних проектів. Прикладом такого комплексного інтегрованого проекту може бути електронна «Вернадськаiana», підготовлена колективом науковців НБУВ, що включає значний оцифрований фонд робіт академіка Володимира Вернадського, листування вченого, публікації документів, що формують джерельну базу вивчення його життя та діяльності. Водночас авторський колектив супроводив публікації документів розгалуженим науково-

довідковим апаратом – довідковими і пояснювальними текстами, коментарями, різноманітними покажчиками.

Отже, на сучасному етапі науково-інформаційна діяльність бібліотек має результатом створення науково-інформаційної продукції, що відрізняється видовою та жанровою різноманітністю, комплексністю, високою наукоємністю, застосуванням нових засобів інформаційного виробництва.

UDC 027.021:316.77+655.413

Larysa Matviichuk,

ORCID 0000-0002-7230-9053,

Candidate of Sciences in Social Communications,

Senior Research Associate,

Department of Archival Science and Documentation,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

SCIENTIFIC AND INFORMATION PRODUCTS OF LIBRARIES AS A COMPONENT OF SCIENTIFIC COMMUNICATION

Scientific and information products as a result of scientific activity of libraries are considered. Its species diversity is revealed and the complexity and knowledge intensity as a modern characteristic of such products are substantiated.

Keywords: scientific and information products, library products, library research and information activities

УДК 004.77:316.77:027.021](477)

Натаров Олег Александрович,

ORCID 0000-0003-1183-2323,

молодший науковий співробітник,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: big-olegnat@bigmir.net

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОТИДІЇ ІНФОДЕМІЇ COVID-19: РОЛЬ БІБЛІОТЕК

Висвітлено роль бібліотек у популяризації наукових знань в контексті протидії дезінформації щодо COVID-19. Виняткова роль наукової бібліотеки

як одного з основних учасників системи наукової комунікації.

Ключові слова: інфодемія, COVID-19, наукова дезінформація, популяризація науки, бібліотеки

З початком пандемії COVID-19 Всесвітня організація охорони здоров'я заявила, що бореться не лише з вірусом, а й з фейками навколо нього – інфодемією (infodemic = information + pandemic). Ефект фейків охопив весь світ і вилився у низку трагічних подій: від масового отруєння в Ірані до сутічок в Індії.

За словами президента Європейської федерації академії природничих та гуманітарних наук (ALLEA) А. Лопрієно, перегони найпотужніших наукових центрів і науковців у боротьбі проти COVID-19 полягали не лише у пошуку вакцини. Ще одним суттєвим ризиком, який мобілізував дослідників, є наукова дезінформація. Зокрема, у звіті «Правда чи брехня? Боротьба з науковою дезінформацією» представники європейської академічної науки рекомендують:

- більше зосереджуватися на тому, як працює наука, та розширювати діалог у сфері науки;
- приділяти більше уваги взаємодії з громадськістю під час проведення досліджень або повідомлень про них;
- оцінювати переваги інтелектуальної смиренності при передачі наукових даних;
- підтримувати належну дослідницьку практику та високі етичні стандарти для забезпечення цілісності та надійності;
- застосовувати підзвітні, чесні, прозорі, спеціально підібрані та ефективні механізми наукових консультацій.

На сьогодні стрімке зростання кількості та масштабів розповсюдження фейкової інформації продовжує супроводжувати поширення COVID-19, що створює загрози вакцинації та може підірвати довіру громадськості до системи охорони здоров'я. Більшість держав перебуває у процесі пошуку ефективних рішень, які б допомогли стримати ці негативні тенденції. Так, дослідивши українську практику протидії дезінформації щодо COVID-19, Центр безпекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень рекомендував Кабінету Міністрів України організувати розроблення плану заходів стосовно комунікування та протидії дезінформації щодо поширення COVID-19, передбачивши зокрема заходи щодо підвищення у суспільстві рівня довіри до науки та

раціонального мислення, активної протидії будь-яким проявам паранауки, антинауки тощо.

Важливу роль у протидії дезінформації щодо COVID-19 відіграє популяризація науки, тобто «переклад» спеціальних знань на мову широкого загалу, іншими словами – перетворення сухих наукових даних у зрозумілу більшості інформацію. Адже популяризація наукових знань, серед іншого, має на меті протидію псевдонауці, яка формує у суспільстві викривлене ставлення до справжньої науки, ба більше – може бути дуже небезпечною і завдавати серйозної шкоди, особливо якщо йдеться про здоров'я громадян.

У свою чергу, особлива роль у процесі популяризації наукового знання належить бібліотечним установам, які є одним із базових елементів культурної, наукової, освітньої та інформаційної інфраструктури держави. Зауважимо, що бібліотечна спільнота України активно долучилася до заходів протидії інфодемії COVID-19, об'єднавши свої зусилля в межах окремих проєктів. Наприклад, у Київській та Полтавській областях в рамках «Медійної програми в Україні», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) було реалізовано проєкт «Форум – театр на протидію інфодемії: інноваційний засіб у роботі публічних бібліотек малих міст Полтавської і Київської областей». Експерти проєкту переконані, що під час інфодемії публічні бібліотеки можуть виконувати роль осередків по викриттю фейків, протистоянню дезінформації, а їх працівники стати фактчекерами, які аналізуватимуть та спростовуватимуть недостовірну і поширюватимуть наукову інформацію серед користувачів.

Слід зазначити, що в умовах інформаційного суспільства виняткову роль у справі популяризації наукових знань відіграють наукові бібліотеки, які раніше за всіх відчули нові форми й засоби збирання, обробки, подання та поширення знань, оскільки вони торкнулися насамперед сфери їхньої діяльності. На нашу думку, саме наукові бібліотеки як провідні центри соціальних комунікацій, інтеграції й поширення наукової інформації здатні сьогодні стати майданчиком для пропаганди наукових знань та подання об'єктивної інформації про наукові дослідження коронавірусу COVID-19, а також осередком протидії дезінформаційним наративам.

Наприклад, популяризація здобутків вітчизняної науки є одним із основних статутних завдань головного науково-інформаційного

центру держави – Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ). У контексті нашої теми слід відзначити ряд проектів, які видаються інформаційно-аналітичними структурами НБУВ (Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Фондом Президентів України, Національною юридичною бібліотекою): інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» та інформаційно-аналітичні бюлетені «Стратегія сталого розвитку України – 2030» і «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс». На сторінках зазначених видань висвітлюються питання наукових досліджень коронавірусу COVID-19, заходів запобігання та лікування, подолання наслідків пандемії тощо.

Представлення інформаційно-аналітичних проектів сьогодні відбувається на порталі «Центр досліджень соціальних комунікацій» (<http://nbuviar.gov.ua/>), який виступає як комунікативний хаб, точка доступу до офіційних ресурсів інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ. Таким чином, навіть в умовах дистанційного режиму роботи бібліотеки під час карантину, користувачі мали доступ до названих вище інформаційно-аналітичних видань.

Отже, діяльність вітчизняних бібліотек з популяризації наукових знань дозволяє стверджувати, що вони є одним з активних учасників з протидії інфодемії COVID-19. Особлива ж роль у протидії дезінформаційним наративам належить науковим бібліотекам, які є одним з основних учасників системи наукової комунікації.

UDC 004.77:316.77:027.021](477)

Oleg Natarov,

ORCID 0000-0003-1183-2323,

Junior Research, Operational Information Department,

Service of Information and Analytical Support,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: big-olegnat@bigmir.net

POPULARIZATION OF SCIENCE AS AN IMPORTANT FACTOR AGAINST COVID-19 INFODEMIA: THE ROLE OF LIBRARIES

The report considers the role of libraries in popularizing scientific knowledge in the context of countering disinformation about the COVID-19 pandemic. Exceptional role of the scientific library as one of the main participants in the system of scientific communication.

Keywords: infodemic, COVID-19, science disinformation, popularization of science, libraries.

УДК 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.451

Пальчук Валентина Едуардівна,

ORCID 0000-0003-3687-1863,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

старший науковий співробітник,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: valentina8887@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПОШУКОВИХ СИСТЕМ У ДОСЛІДЖЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ

Висвітлено наукова проблематика дослідження інформаційних обмінів в стратегічних комунікаціях на основі контент-моніторингу.

Ключові слова: інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек, контент-моніторинг.

Діяльність інформаційно-аналітичних структур бібліотек як універсальних соціокомунікаційних центрів активізує реалізацію ряду наукових досліджень щодо технологій керування інформаційними потоками, вивчення особливостей інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій. Метою даної доповіді є розгляд методів і підходів, які вироблені та практиковані інформаційно-аналітичними структурами бібліотек, у тому числі, які удосконалюють процес контент-моніторингу інформаційних потоків, обмінів на рівні стратегічних комунікацій.

Інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського в межах своїх перманентних моніторингових дослідженнях національного інформаційного простору прагнуть дотримуватися принципу послідовності у дослідженні тенденцій і суспільних процесів, явищ тощо. Перманентні моніторингові дослідження національного інформаційного простору дають можливість здійснювати комплексний аналіз політичної ситуації як на регіональному, так і на національному рівнях, виявлення закономірностей економічного, соціального розвитку громад, експертних відгуків на рішення в галузях державного управління та місцевого самоврядування. Досвід співпраці СІАЗ НБУВ з Радою національної безпеки і оборони України (РНБО України) з питань

дослідження інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій підтверджує потенціал інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ.

У цьому контексті науковці звертають увагу на вже успішно апробовані у бібліотечній практиці інформаційно-аналітичними підрозділами організаційно-технологічні, програмно-технологічні, інтелектуальні підходи до обробки постійно оновлюваної інформації. Головною особливістю таких підходів стало активне використання контент-моніторингу, тісно пов'язаного з використанням контент-аналізу.

Як показує практика інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек використання контент-моніторингу дозволяє вирішувати завдання систематичного відстежування тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному інформаційному середовищі. Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ мають досвід вироблення науково-практичних методик контент-моніторингу та аналізу актуальних питань на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотечних установ для реалізації інформаційних проєктів. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, відповідне програмне забезпечення дає можливість відпрацьовувати методики роботи з сучасними сервісами пошукових систем, які є у вільному використанні. До пошукових систем, які використовують у своїй роботі інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ можна віднести: «Meta» (<https://meta.ua>), «Захід Медіа» (<https://zaxid.media>), «Стрічка.ком» (<https://od.strichka.com>), «AFISHAR.com» (<https://afishar.com>), «Google News» (<https://news.google.com/>), «Ukr.net» (<https://www.ukr.net>).

Вирішення комплексних завдань контент-моніторингу на основі використання можливостей сервісів пошукових систем передбачає:

- поєднання змістовного (якісного) аналізу сукупності публікацій і формалізованого (кількісного) аналізу масивів інформації;

- систематичне вивчення змісту публікацій у динаміці (визначення кількості подій, тем за одиницю часу);

- пошук в тексті публікацій певних змістовних понять, згадувань, словосполучень слів (одиниць аналізу), виявлення частоти їх появи і співвідношення зі змістом всього документа;

– оцінку та інтерпретацію змісту публікацій інформаційних джерел: ЗМІ, інтернет-видання, соціальні медіа, офіційні сайти органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій тощо;

– об'єктивність висновків з подальшою інтерпретацією результатів на основі статистичного, кореляційного аналізу досліджуваних тенденцій, суспільних процесів, явищ, подій, персон в динаміці публікацій;

– визначення частоти, кількості згадувань досліджуваних тенденцій, суспільних процесів, явищ, подій, персон в змісті публікацій;

– прогнозування розвитку тенденцій, суспільних процесів, явищ й окремих їхніх проявів.

Це стало основою для вдосконалення інформаційно-аналітичного сервісу щодо реалізації різноманітних проєктів контент-моніторингу національного медіаполя (друкованих ЗМІ, інтернет-ЗМІ, ТВ і радіо, інформаційно-аналітичні агенства, соціальні медіа), дослідження статистики і якості створеного резонансу топових тем за визначений період часу. Програмно-технічні, технологічні підходи та методики, апробовані інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ дозволяють щоденно обробляти понад 1,5 тис. джерел інформації.

Таким чином, науково-практичні методики та підходи інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ щодо використання можливостей сервісів пошукових систем є основою для здійснення аналізу медіаполя з допомогою перманентного контент-моніторингу. Така методика в подальшому може стати основою для проведення системних досліджень динаміки інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій, аналізу і коректування інформації в багатомірному режимі за рахунок інтегральних характеристик об'єктів досліджень в розрізі тематичних векторів.

UDC 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.451

Valentyna Palchuk,

ORCID 0000-0003-3687-1863,

Candidate of Social Communications,

Senior Research Associate,

Operational Information Department,

Informational and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: valentina8887@ukr.net

USE OF MODERN SEARCH SYSTEMS IN THE STUDY OF INFORMATION EXCHANGES

The report highlights the scientific issues of research of information exchanges in strategic communications on the basis of content monitoring.

Keywords: information-analytical divisions of libraries, content monitoring.

УДК 027.21:[025.5:00463]:011.9

Пестрецова Ольга Олександрівна,

ORCID 0000-0002-0102-9134,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pestretsova@ukr.net

РОЛЬ І МІСЦЕ БІБЛІОТЕК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто питання розвитку системи бібліотечного обслуговування в умовах інформатизації та глобалізаційних процесів, а саме надання послуг пов'язаних з організацією доступу до цифрової наукової та іншої інформації.
Ключові слова: бібліотека, інформаційне суспільство, інформатизація, бібліотечні послуги.

На нинішньому етапі розвитку людства соціокультурні трансформації визначаються, значним чином, розвитком інформаційних технологій і, відтак, розширенням технічних можливостей суспільства за рахунок їх впровадження. В той же час актуальною проблемою є пошук шляхів гуманізації інформаційного суспільства в контексті сучасних соціокультурних процесів та роль в цих процесах соціальних інститутів.

Інформаційні технології охоплюють ресурси, необхідні для управління інформацією, за допомогою комп'ютерів та програмного забезпечення, засобів автоматизованого доступу й мережі будь-який індивід, група осіб, організації в будь-якій частині країни можуть

одержати від спеціальних інформаційних систем будь-яку інформацію або знання, необхідні їм для життєдіяльності, розв'язання особистих, соціально значимих і професійних завдань.

Основний показник ефективності інформатизації визначається як ступінь відповідності поточного рівня розвитку цих процесів тому рівню, при якому система оптимальним чином здійснює реалізацію своїх потенційних можливостей в частині досягнення поставлених цілей. Таким чином, «інформатизація суспільства» характеризує не стільки розвиток інформаційно-комунікаційних процесів на основі новітньої телекомунікаційної та комп'ютерної техніки, скільки якісне вдосконалення пізнавальних соціальних процесів і структур. Невід'ємною частиною всього процесу повинна бути інтелектуалізація населення, що в значній мірі сприяє підвищенню творчого потенціалу не тільки особистості, а й середовища її знань. Інформатизація суспільства забезпечує активне використання інтелектуального потенціалу, що постійно розширюється, сконцентрованого в друкованому фонді, науковому, виробничому та іншому видах діяльності його членів; інтеграцію інформаційних технологій з науковим, виробничим, ініціюючим розвитком усіх сфер суспільного виробництва, інтелектуалізацію трудової діяльності; високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь-якого члена суспільства до джерел достовірної інформації, візуалізацію представленої інформації, правдивість використаних даних.

В контексті розвитку системи бібліотечного обслуговування інформатизація є ключовим елементом пошуку нових відповідей на виклики, що ставлять глобалізаційні процеси. Бібліотека сьогодні виступає елементом глобального інформаційного простору, що стає інформаційним посередником між інформацією та споживачем. В сучасному інформаційному світі бібліотечні структури є затребуваними лише в разі надання послуг пов'язаних з наданням доступу до цифрової наукової та іншої інформації. Для зміцнення своїх позицій в цифровому просторі вкрай важливо розвивати програми дистанційного обслуговування за стінами бібліотек. Таким чином, бібліотека долучається до формування складових сучасних соціальних та культурних інститутів, зокрема до розвитку системи електронної освіти (відкритих та доступних освітніх послуг, що надаються широким верствам населення за допомогою спеціалізованого інформаційного освітнього середовища, котре

базується на дистанційних технологіях навчання); створення та розповсюдження електронних версій закладів колективної пам'яті та об'єктів культури та культурної спадщини; стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. В той же час, для ефективної реалізації означених завдань бібліотекам необхідно проводити постійну роботу над підвищенням своєї цифрової присутності, визначення нових аспектів своєї ролі в інформаційній діяльності та, відповідно до цього, розробляти систему ефективних і актуальних послуг, в тому числі за рахунок використання соціальних медіа. Здатність працювати з сучасним користувачем вимагає від бібліотеки зануритися в менш традиційні способи обслуговування аби задовольняти потреби користувачів, що працюють з цифровою інформацією. Важливим напрямом роботи тут також є вирішення проблем авторського права в процесі введення в цифровий обіг творів та матеріалів, що зберігаються в фондах бібліотеки.

Таким чином, бібліотеки, як невід'ємна складова всієї системи культури і освіти мають оперативно адаптуватися до інтенсивних інформаційних процесів глобального характеру не тільки трансформуючи себе, але і надаючи підтримку у формуванні інформаційної культури користувача в разі необхідності та надаючи актуальні послуги обізнаному користувачеві. В умовах інформатизації та розвитку інформаційного суспільства сучасне бібліотечне середовище має створити інфраструктуру, яка б забезпечувала координацію, моніторинг та безпосередню діяльність по якісному обслуговуванню всіх категорій сучасних користувачів забезпечуючи як ефективну підтримку в освітній та науковій діяльності, так і надання можливостей для проведення інтелектуального дозвілля.

UDC 027.21:[025.5:00463]:011.9

Olha Pestretsova,

ORCID 0000-0002-0102-9134,

Candidate of Social Communications, Research,

Analytical and Prognostic Department, National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pestretsova@ukr.net

THE ROLE AND PLACE OF LIBRARIES IN THE INFORMATION SOCIETY

The development of the library service system is considered in the context of informatization and globalization processes, namely the provision of services related to the organization of access to digital scientific and other information.

Keywords: library, information society, informatization, library services.

УДК 027:[025.2:908]-047.37:338.483.12](477)

Покропивна Ольга Володимирівна,

ORCID 0000-0003-4616-3940,

головний бібліограф,

науково-методичний відділ,

Національна історична бібліотека України,

м. Київ, Україна

e-mail: yaloga81@gmail.com

КРАЄЗНАВЧІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ: ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Висвітлено основні результати наукового дослідження Національної історичної бібліотеки України «Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку туризму».

Ключеві слова: дослідження, Національна історична бібліотека України, краєзнавчі ресурси, регіональні бібліотеки України, краєзнавчий туризм.

В останні роки значно зросла увага до туристичного потенціалу України, до її культурно-туристичних об'єктів, що відображають історичну спадщину країни, та рекреаційних ресурсів. Національна історична бібліотека України (НІБУ), яка раз на рік проводить науковий аналіз та здійснює інформаційне забезпечення у напрямі бібліотечного краєзнавства, у 2021 році ініціювала дослідження «Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку туризму», адже регіональні бібліотеки України є потужними культурно-інформаційними центрами свого краю, які сприяють виявленню, зберіганню та популяризації місцевих пам'яток культури, туристичних об'єктів тощо.

Мета статті – на основі отриманих анкетних даних від регіональних бібліотек України, розкрити загальні підсумки

наукового дослідження НІБУ «Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку туризму».

Розроблена фахівцями НІБУ анкета для регіональних бібліотек разом з моніторингом вебсайтів цих книгозбірень, надасть можливість комплексно визначити стан краєзнавчого та бібліотечного туризму в Україні. Анкетні відповіді були отримані від усіх ОУНБ України (крім Кіровоградської, Луганської, Полтавської та Черкаської ОУНБ), Одеської національної наукової бібліотеки, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Києва.

Анкета включила такі блоки питань з краєзнавчого та бібліотечного туризму: організація роботи бібліотек, бібліографічна, науково-методична та проєктна діяльність, напрями та форми роботи, бібліотечний туризм.

Аналіз анкет показав, що:

1. У переважній більшості бібліотек-респондентів туристичним напрямом займаються краєзнавчі відділи у співпраці з іншими структурними підрозділами. Сім бібліотек відмітили роботу соціокультурного відділу в координації з краєзнавчим та іншими відділами. Три книгозбірні визнали, що цей напрям покладений тільки на краєзнавчий відділ, а дві книгозбірні мають у своєму штатному розписі окремо створений структурний підрозділ.

2. Майже всі бібліотеки виділяють розділ про туризм у своїх щорічних краєзнавчих бібліографічних посібниках. Загалом, за останні 10 років досліджені бібліотеки продукували від 2 до 20 краєзнавчих видань, які висвітлювали туристичну тематику. Жодного з таких видань не назвали п'ять бібліотек.

3. Методична діяльність регіональних книгозбірень направлена на організацію та участь у конференціях, семінарах з краєзнавчого туризму. Важливим також є створення методичних рекомендацій, співпраця з туристичними, екскурсійними організаціями. Менш за все респонденти в анкеті обирали відповідь – «здійснення навчання щодо ведення туристичної діяльності».

4. Серед пріоритетних напрямків роботи з краєзнавчого туризму відмічено бібліографічну роботу, організацію книжкових виставок, масових заходів, а також надання довідкової та методичної допомоги. Такий вибір зумовлений тим, що регіональні книгозбірні більш схильні використовувати традиційні бібліотечні форми роботи. Найменш актуальною формою виявилось створення електронних

туристичних ресурсів. Однак, майже всі ОУНБ наповнюють електронні краєзнавчі бази даних туристичною інформацією, створюють туристичні вебсторінки, блоги тощо.

5. Регіональні книгозбірні активно втілюють туристичні проекти. Більшість з них за останні 10 років здійснили по 2-4 проекти, 4 бібліотеки не реалізували жодного.

6. Основними методами популяризації краєзнавчого туризму є підготовка книжкових виставок, відео-презентацій, проведення масових заходів, а також екскурсійна діяльність, яка ґрунтується на краєзнавчих ресурсах бібліотеки. Найменш поширеними методами визнали створення експозицій, музейних кімнат з туристичної тематики та організацію туристичних клубів.

7. Більшість книгозбірень розвивають історико-краєзнавчий туризм, також підтримують зелений, екологічний, етнографічний, літературний туризм. Найменше сприяють розвитку професійно-ділового туризму.

8. Регіональні бібліотеки України виступають інформаційними центрами свого краю не тільки для місцевого населення, а й для підприємців туристичної сфери, тому основна частина бібліотек налагоджують з ними партнерські зв'язки, вивчають їхні інформаційні потреби, спільно реалізують туристичну, екскурсійну діяльність. Три з опитаних книгозбірень не співпрацюють з туристичним бізнесом свого краю.

9. Екскурсійна діяльність регіональних книгозбірень займає певну нішу у їхній практичній роботі. Так, 14 книгозбірень зазначили, що їхня бібліотека знаходиться в історичному, культурному центрі міста, 12 респондентів повідомили, що споруда, в якій знаходиться їхня бібліотека, це – історична будівля, зразок архітектурного ансамблю, 5 – мають оригінальний, цікавий дизайнерський простір та 4 – визнали, що їхня будівля пов'язана з цікавою історією або легендою. Екскурсантами бібліотек, як правило, є школярі, студенти, читачі бібліотеки, а також особи з різних організацій та туристи.

10. Послуги з туристичного напрямку 13 бібліотек-респондентів надають на платній основі, з них 7 книгозбірень беруть кошти лише за екскурсійну діяльність, 1 – лише за надання довідкової інформації туристичного змісту; 5 бібліотек платними послугами визначили екскурсійну діяльність і надання довідкової інформації. Менше половини опитаних респондентів туристичні послуги здійснюють безкоштовно.

11. Більшість бібліотек не планує створення інформаційно-туристичного центру (ІТЦ) через те, що в регіоні подібний центр вже існує і штатним розписом бібліотек не передбачено функціонування такого підрозділу. Однак, на базі двох ОУНБ вже відкрито ІТЦ, ще дві працюють над його створенням, а одна книгозбірня вивчає це питання.

Детально результати дослідження планується висвітлити у 32-му випуску інформаційного бюлетеня НІБУ «Краєзнавча робота в бібліотеках України». Це дослідження стане певним внеском НІБУ у розвиток краєзнавчого та бібліотечного туризму в Україні, адже, окремого дослідження з цього актуального питання ще не проводилося.

UDK 027:[025.2:908]-047.37:338.483.12](477)

Olha Pokropuvna,

ORCID 0000-0003-4616-3940,

Chief Bibliograph,

Scientific and Methodical Department,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaloga81@gmail.com

**LOCAL HISTORY RESOURCES OF LIBRARIES OF UKRAINE AS A
GROUND FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM: RESEARCH
RESULTS**

The main results of the scientific research of the National Historical Library of Ukraine «Local lore resources of libraries of Ukraine as a basis for tourism development» are highlighted.

Keywords: research, National Historical Library of Ukraine, local lore resources, regional libraries of Ukraine, local lore tourism.

УДК 316.3:124.4-043.86-044.922](477)

Половинчак Юлія Миколаївна,

ORCID 0000-0003-4903-5434,

доктор наук із соціальних комунікацій,

керівник Національної юридичної бібліотеки,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

ЦІЛІСНІСТЬ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Запропоновано огляд формування суспільних уявлень про напрямки розвитку та його ідеали, розглянуто механізми їх трансформації. Наголошено на важливості врахування варіативності соціокультурних кодів у світосприйманні, історичному мисленні і культурній пам'яті.

Ключові слова: соціокультурний простір, культурна пам'ять, варіативність пам'яті, цифрові ресурси.

Розглядаючи суспільство як динамічну систему, що перебуває в постійному процесі розвитку, варто приділити особливу увагу (як на прикладному, суспільному рівні, так і на рівні наукового осмислення цього явища) питанням цілей такого розвитку та, відповідно, векторів руху. Очевидно, що бачення таких цілей і векторів значним чином залежить як від історичного етапу та об'єктивних обставин розвитку суспільства, так і від інтересів різних суспільних груп, що, виходячи з цих інтересів та стану політичної культури, продукують цілісну або фрагментовану картину бажаного майбутнього.

Водночас суспільні уявлення трансформуються не так від еволюційних або революційних змін економічних, соціальних, політичних, культурних реалій, як від їх рефлексії, суспільного осмислення в соціокультурних практиках. Тож основним механізмом трансформаційних процесів є культурний синтез, коли кожне із межових, переламних суспільно-політичних явищ та соціокультурних метаморфоз (як от інформаційна революція на межі ХХ-ХХІ століть) чи їх окремі елементи є об'єктом інтелектуальних, мистецьких рефлексій. Переживання таких подій на соціокультурному рівні приводить до включення їх проекції до світоглядних орієнтацій суспільства.

Розпад СРСР пов'язаний не лише із змінами в економіці, рівні життя, становленням демократичних інститутів, але і з рефлексуванням тих подій ХХ ст., що залишалися в радянському дискурсі «білими плямами». За останні 30-35 років до наукового та суспільного інформаційного простору було введено зусиллями науковців архівної, бібліотечної, музейної справи значні масиви інформації, пов'язаної з Першими визвольними змаганнями, культурними процесами Червоного ренесансу і наступного

Розстріляного відродження, Голодомору, подіями і постатями Другої світової війни та Других визвольних змагань, дисидентського руху та ін.. Йдеться головним чином про оприлюднення та наукове осмислення інформації, що залишалися поза суспільною баченням у радянський період. Саме на цих напрямках – введення в науковий обіг і наукове осмислення масивів інформації із раніше недоступної забороненої спадщини, причому не лише в межах України, а і нарешті об'єднання в єдиний український дискурс напрацювань діаспори, зосередилась вітчизняна гуманітаристика 1990-х – початку 2000-х років. Новий національний наратив був впроваджений в офіційний дискурс і в підручники з історії.

Водночас ці наукові рефлексії інтелектуалів та їх наступне відображення у освітньому дискурсі є лише першим етапом включення нових знань у суспільний обіг, наступним мають стати їх і художнє осмислення – поява науково-популярної літератури, телепрограм, відображення у творах мистецтва, і, нарешті – включення до найширшого культурного обігу через масову культуру. В Україні про художнє осмислення на рівні масової культури можна говорити на прикладі останніх п'яти, максимум – десяти років, на які припадає активізація художніх та мистецьких рефлексій подій козацького періоду, Перших та Других визвольних змагань, національних трагедій Голодомору та депортації кримських татар, постатей дисидентського руху. Знайшли своє відображення у художньому дискурсі і події Революції гідності та російсько-української війни – тексти, фільми відповідної тематики не лише осмислюють, а і створюють емоційні фільтри сприйняття і переживання подій. Наразі відбувається формування напрямку української воєнної прози, що її за аналогією із текстами часів Другої світової називають часто «лейтенантською прозою». Саме на базі художніх образів і смислів, тиражованих масовою культурою, відбувається найбільш низовий і найбільш дієвий елемент укорінення ідей, образів, ідеалів у суспільній свідомості – його фольклоризація та міфологізація.

Саме тому таким важливим є актуальне для постколоніальних і посттоталітарних суспільств культурне будівництво на всіх рівнях – від створення умов для рефлексій інтелектуалів, до визначення і вибудовування за певними ціннісними орієнтирами галузей, де стандарти задаються державою (освіта, зокрема), до вибудовування повноцінної інфраструктури функціонування культури.

Як на рівні наукового осмислення, так і на всіх рівнях побутування культури важливе врахування поліфонічності та варіативності національного буття, вибудовування державної політики, що має на меті реалізацію його потенціалу та нівелювання ризиків і загроз. Варіативність соціокультурних кодів у світосприйманні, історичному мисленні і культурній пам'яті, притаманна сучасній Україні, є явищем, що характеризується помітною амбівалентністю. Така варіативність має як конструктивний потенціал – у випадку виваженої та відповідальної політики як ресурс національної адаптивності та основа формування інклюзивної нації; так і несе ризики деструктивного чинника національного розвитку, особливо – за умови її інструменталізації в політичних інтересах як внутрішніх, так і зовнішніх гравців.

Надзвичайно важливою залишається модернізація (як з огляду на виправлення вад, закладених попереднім періодом, так і зважаючи на сучасні глобалізаційні виклики) науки, зокрема її гуманітарної складової, підтримка виставкової і кураторської діяльності для включення у широкий суспільний дискурс мистецьких проєктів. Вкрай важливими є формування національного інформаційного простору, особливо зважаючи на потужний інерційний зв'язок у цій царині із російським інфопростором та враховуючи, що цілеспрямованими зусиллями цей зв'язок зберігається і підтримується. Потребує системної підтримки книговидання та дистрибуція друкованої продукції, як комерційна, так і суспільна, зокрема, через мережі бібліотек, в тому числі – цифрова, що здійснюється на сьогодні головним чином науковцями в якості окремих проєктів, проте все ще досить часто – аматорами і в компенсаційному порядку. Зважаючи на особливості сучасного культурного та медіа споживання, а також розважальних практик, особливо в контексті поколіннєвих характеристик, механізмами трансляції суспільного ідеалу виступають такі складові масової культури, як кінематограф (створення і поширення перекладного), телепродукція, графічні романи (комікси, мальовиси), комп'ютерні ігри, відеоконтент соціальних мереж і т.д.

Важливою складовою функціонування у суспільстві суспільного ідеалу є інституційне забезпечення соціокультурних процесів – цілеспрямована гуманітарна політика держави, політика пам'яті, формування освітніх програм, державних програм підтримки кінематографу, мистецьких та літературних процесів.

UDC 316.3:124.4-043.86-044.922](477)

Yuliia Polovynchak,

ORCID 0000-0003-4903-5434,

Doctor of Social Communications,

Head of National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua,

INTEGRITY OF SOCIO-CULTURAL SPACE AS A FACTOR OF NATIONAL DEVELOPMENT

The review of formation of public representations about directions of development and its ideals is offered, mechanisms of their transformation are considered. The importance of taking into account the variability of socio-cultural codes in worldview, historical thinking and cultural memory is emphasized.

Keywords: socio-cultural space, cultural memory, memory variability, digital resources.

УДК 004.77:07(477–87):321–043.86(477)]–047.36

Полтавець Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0003-3737-9168,

молодший науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: poltavec@ukr.net

УКРАЇНА У ФОКУСІ ІНОЗЕМНИХ ЗМІ (КОРОТКІ ВИСНОВКИ З ПРОЕКТУ)

Підбиваються проміжні підсумки проекту «Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ» «Україна у фокусі іноземних ЗМІ».

Ключові слова: іноземні ЗМІ, моніторинг, аналіз, інформаційно-аналітична робота.

Проект «Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ», що присвячений вивченню реакції іноземних ЗМІ на події в Україні, був розпочатий у січні 2019 р. Здійснення моніторингу інформаційного поля відбувалося з метою виявлення та аналізу публікації прямо чи опосередковано пов'язаних з Україною та

загалом «українською тематикою». Моніторинг та аналіз, інтернет видань і матеріалів мас-медіа на сьогодні є головним засобом оцінювання репутації та образу суспільства та іміджу будь-якої країни, а інформаційно-аналітична робота є досить важливою та актуальною під час їх дослідження.

В ході проекту «Україна у фокусі іноземних ЗМІ» проводився щоденний моніторинг провідних інтернет видань та ЗМІ, зокрема, наші співробітники відбирали інформацію з 44 іноземних сайтів: 34-х ресурсів європейських країн та США, і 10-ти – російських. Після відбору публікацій, проводилася аналітична оцінка отриманої інформації за різними критеріями. Така інформаційно-аналітична обробка матеріалів дала можливість визначити коло питань, що є актуальними чи, навпаки, малоцікавими для користувачів. Відібрані матеріали систематизувалися за країною походження та власне виданням, що, у свою чергу, дало можливість з'ясувати, які країни виявляють інтерес до української тематики в певний період, яка динаміка цього інтересу, які події найбільше зацікавили те чи інше видання.

Аналіз інформаційного поля за 2,5 роки продемонстрував, що швидкість та «гострота» реакції на події в Україні залежали від багатьох факторів. Серед найголовніших, з нашої точки зору, слід виділити наступні: по-перше, військові дії на Сході України; по-друге, «український слід» в зовнішній політиці США; військова співпраця України перш за все з США, та меншою мірою з ЄС; по-третє, переозброєння української армії та співпраця з НАТО; по-четверте, проблеми добудови та санкцій щодо проекту «Північний потік-2».

Окремим блоком ми виділяємо фактори, пов'язані з Росією. В умовах неоголошеної війни Росії проти України, яка триває вже більше 7-и років, досить складно об'єктивно та без емоцій аналізувати інформаційний потік, продукований в країні-агресорі. Проте, ми все ж змогли окреслити головні фактори «російського сегменту» нашого проекту. Найважливіші з них такі: по-перше, проблеми пов'язані з Кримським півостровом; по-друге, військові дії на сході України; по-третє, соціально-політична ситуація на територіях так званих «Л/ДНР»; по-четверте, шляхи врегулювання конфлікту в рамках Мінського формату переговорів; по-п'яте, політика взаємних санкцій щодо Росії та російських – стосовно України та країн ЄС.

З точки зору сьогодення на основі проаналізованих матеріалів, ми можемо зробити висновок про те, що актуальність російсько-українського протистояння, як для європейських країн так і для США, і в мілітарній, і в інформаційній площині з 2014 р. поступово знижується. Причин тому безліч, але найголовніша – зменшення активності України на міжнародній арені, починаючи з середини 2019 р. Звісно, за цей період зарубіжні медіа продовжували висвітлювали питання взаємовідносин України з Росією, російсько-українського протистояння, ескалації конфлікту та загострення ситуації на сході України. Водночас, у міжнародній спільноті за цей час виникало безліч інших більш гострих проблем. Це й пандемія COVID – 19, проблема біженців у Європі, протистояння Китаю та США, військове протистояння на Близькому Сході і т. п.

Слід зважати також на те, що актуалізація тих чи інших подій в сучасний період, як власне кажучи і завжди, залежить від кількості інформаційних ресурсів задіяних для виведення тієї чи іншої події в «Топ». Так, наприклад, у червні 2021 р. новини футболу, а саме, «Євро 2020», стали топовими у інфопросторі зарубіжних ЗМІ. В цей час «український сегмент» у зарубіжних публікаціях, в більшості, становили повідомлення про результати футбольних матчів за участі української збірної команди та її рейтинги у турнірній таблиці. А навесні 2021 р., коли Кремль прийняв рішення блокувати Керченську протоку для неросійських військових та державних суден, це стало серйозним викликом для українського судноплавства.

Як бачимо, роль ЗМІ в умовах гібридних протистоянь між різними державами, надзвичайно виросла до того ступеня, що «масована інформаційна атака» на супротивника часто стає ефективнішою за відкрите збройне протистояння між державами. Так, зокрема, проблеми української ідентичності неодноразово обговорювали в іноземних ЗМІ. Так, наприклад, у статті видання Rzeczpospolita під назвою: «Historia nienawiści Rosji do Ukrainy sięga głębiej, niż myślimy» від 10. 06. 2021 р., йшлося про те, що багатовікова історія взаємовідносин Москви та Києва має багато прикладів маніпуляцій з ідентичністю, якими користується Росія: репресії та агресія були їх невід’ємними елементами. Як показує війна за ідентичність Кремля, комплекс неповноцінності Москви щодо Києва має цивілізаційні корені, стверджували автори публікації у польському виданні. Псевдонаукова стаття В. Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев» опублікована

12.07.2021 р. як найкраще демонструє величезне значення подібних інформаційних спецоперацій.

Все ж проблеми російсько-української неоголошеної війни залишалися стабільно актуальними і часто обговорюваними в аналізованих іноземних ЗМІ. Питання врегулювання конфлікту, а також загострення ситуації на Донбасі в основному висвітлювали російські мас-медіа. Однак, ми вважаємо, що інтерес до даної проблеми у західних інтернет-ЗМІ буде й надалі втрачатися і залишатиметься поза межами їх обговорення до того часу поки цей конфлікт не стане очевидною загрозою для держав так званої «старої Європи».

Важливим, з нашої точки зору, висновком з проекту є те, що інформація, яку подавали у іноземних ЗМІ, була переважно нейтрально забарвлена. Повідомлення, у своїй більшості, містили головним чином констатацію фактів чи виклад думок. Відсутність оціночних суджень та коментарів експертів у публікаціях ЗМІ, з нашої точки зору, може свідчити про те, що Захід загалом по іншому почав ставитись до України та її проблем.

UDC 004.77:07(477–87):321–043.86(477)]–047.36

Tetiana Poltavets,

ORCID 0000-0003-3737-9168,

Junior Research Associate,

Analytical and Prognostic Department, National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tpoltavetc@ukr.net

**UKRAINE IN THE FOCUS OF FOREIGN MEDIA
(OUTCOMES OF THE PROJECT)**

The intermediate results of the project «Center for the Study of Social Communications NBUV» «Ukraine in the focus of foreign mass media».

Keywords: Foreign media, monitoring, analysis, information and analysis.

УДК 316.42+681.3.06

Санакуєв Микола Георгійович,

ORCID 0000-0001-7725-6117,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

ПОШУКОВИЙ АЛГОРИТМ В ГЛОБАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В КОНТЕНТ-АНАЛІЗІ

Розглянуто особливості інформаційно-комунікативного простору в реаліях сьогодення, виокремлено глобальні тенденції, що впливають на пошуковий алгоритм.

Ключові слова: пошукові системи, інформаційно-комунікативний простір, Google, алгоритм, стратегічні комунікації.

Глобалізація вплинула на масову свідомість і в процесі суспільної взаємодії стала спрямовувати наукову зацікавленість в процесах поширення інформації та технологіях створення контенту й контекстів для успішного проведення комунікації. Зростання кількості інформації в мережі Internet також привело до потреби в постійного вдосконалення методів пошуку інформації, а мільярди проіндексованих сторінок почали сприяти вдосконаленню пошукових систем.

Враховуючи це, провідні пошукові системи, такі як Google, постійно впроваджують нові методи для підвищення релевантності результатів пошуку, що відповідають потребам запиту.

Таке підґрунтя стимулює для створення низки наукових завдань та формування мети дослідження: 1) узагальнити зміст різних наукових підходів щодо проблем інформаційно-комунікативного простору, які пов'язані з глобалізацією та виявити останні тенденції впливу цих змін на пошукові системи та простір; 2) знайти рекомендації для підвищення ефективності пошуку наукових матеріалів соціологічних досліджень; 3) виокремити покроковий механізм дій для користувачів, виходячи з практичного досвіду й надбань фахівців у комп'ютерних науках.

Відповідно до вищезазначеного метою такого дослідження виступатиме аналіз глобальних тенденцій впливу на інформаційно-комунікативний простір та спроба виявлення причинно-наслідкових зв'язків функціонування пошукового алгоритму в контент-аналізі.

Загальна характеристика методу контент-аналізу зазвичай однакова, проте є практичні пропозиції та новації для таких

досліджень. Метою таких пропозицій в кінцевому рахунку є доступність та простота пошуку необхідної бази для досліджень. Пошук нових механізмів аналізу ЗМІ в першу чергу пов'язаний з практикою використання методу. У науково-методичному плані соціологами розглядається розвиток основних жанрів інформаційно-аналітичних продуктів в процесі задоволення запитів замовників, їх подальше вдосконалення за допомогою активного зворотнього зв'язку. Це співробітництво дало можливості в режимі реального часу уточнювати актуальну проблематику кінцевого продукту контент-аналізу та оперативно реагувати на потреби в зміні форм подання матеріалів.

На основі аналізу отримуємо висновки про вплив глобальних змін на пошукові системи й інформаційно-комунікативний простір. В практичній площині можна виокремити рекомендації для підвищення ефективності пошуку наукових матеріалів і покроковий механізм дій для користувачів.

Сам алгоритм пошуку інформації та інтерес до питання про пошук інформації в мережі Інтернет не слабшає протягом усього часу існування мережі. Пошук може вестися як користувачем-любителем, так і професіоналом. При проведенні пошуку інформації, що задовольняє інформаційним потребам користувача, необхідно знати, від чого залежить успішний пошук, і які проблеми виникають при роботі з інформацією. Узагальнений алгоритм пошуку інформації в інформаційно-пошуковій системі мережі Інтернет можна представити наступною послідовністю дій: формування завдання на пошук інформації; вивчення предметної області завдання на пошук; підготовка пошукового образу та пошукового припису; вибір інформаційно-пошукової системи Інтернет; введення адреси; введення пошукового припису; аналіз пошукового результату або уточнення пошукового припису, якщо результат відсутній; завершення пошуку, якщо результат задовольняє інформаційну потребу.

Засоби масової інформації відбивають дійсність сьогодення та всього, що відбувається довкола. Наразі вони займають важливу роль в житті людини та соціуму, які користуючись сучасними технологічними досягненнями, споживають ту чи іншу інформацію і не завжди використовують певні фільтри, у вигляді додатків та програмного забезпечення. Пересічна людина зазвичай використовує

стандартні пошукові системами та не усвідомлює всіх ризиків, що пов'язані з алгоритмами прописаними машинами.

Виходячи з досвіду й надбань фахівців у комп'ютерних науках є пропозиції застосовувати практичний досвід наукових установ, що діють в Україні. Наукові розробки із цього питання також можуть бути використані для створення прототипів комп'ютерних програм і додатків для пошуку україномовних наукових матеріалів, які будуть вжиті для соціологічних та інших міжгалузевих досліджень.

UDC 316.42+681.3.06

Mykola Sanakuev,

ORCID 0000-0001-7725-6117,

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Research,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sanakuev_nikola@ukr.net

SEARCH ALGORITHM IN THE GLOBAL INFORMATION AND COMMUNICATIVE SPACE AND ITS VALUE IN CONTENT ANALYSIS

The peculiarities of the information and communication space in the realities of today are considered, the global tendencies influencing the search algorithm are singled out.

Keywords: search engines, information space, Google, algorithm, strategic communications.

УДК 027.021:004.775:021.8:35.073.1–021.64

Симоненко Олена Василівна,

ORCID 000-0002-8698-9280,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ellena.wwws@gmail.com

АНАЛІЗ РОЛІ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Досліджено концептуальні і прикладні аспекти стратегічних комунікацій як

інноваційного інструментарію у бібліотечній сфері, аналізується їх роль у розумінні того, чим є стратегічні комунікації.

Ключові слова: стратегічні комунікації, наукова бібліотека, аналітичні підрозділи НБУВ.

Значимість стратегічних комунікацій зростає з кожним роком. Пошуки шляхів економічного зростання об'єктивно зумовили розвиток нового формату здійснення стратегічних комунікацій і в бібліотечній сфері. Кожен виклик, який постає перед сучасною науковою бібліотекою, має важливу інформаційну складову, що може використовуватися для протидії в інформаційній сфері або бути спрямованою на отримання суспільної підтримки завдяки вчасній комунікації. У цьому контексті слід зазначити, що останнім часом у науковому просторі відбулось переосмислення сутності комунікацій у бібліотечній сфері та розуміння необхідності переходу від моделі інформування до моделі взаємодії, адже комунікації завжди були і є важливою складовою стратегії розвитку. Тому назріла нагальна потреба розвитку планових цілеспрямованих комунікацій, що мають містити весь арсенал наявних і можливих комунікативних методів та інструментів і бути спрямованими на досягнення стратегічних цілей. До того ж агресія Російської Федерації проти України, особливо інформаційна, обумовила пошук фахівцями можливих механізмів цілісної відповіді на такий виклик. Саме відповіддю на такі запити стала необхідність розвитку стратегічних комунікацій, тобто застосування стратегічного підходу до комунікативної діяльності бібліотек.

Для розгляду та детального обґрунтування змісту принципів стратегічних комунікацій було взято до уваги напрацювання зарубіжних учених, які досліджували проблеми розвитку стратегічних комунікацій: Д. Андерсон, Ю. Арендарська, Т. Блеклі, С. Бьорд, А. Баровська, А. Васіна, Е. Голдман, Л. Гордієнко, Д. Кіслово, П. Корніш, А. Мельник, О. Оболенський, К. Пол, Серант та ін.

Водночас варто зазначити, що дедалі більшої уваги сучасній проблематиці стратегічних комунікацій приділяють українські науковці такі як В. Бебик, Т. Гранчак, С. Квіт, В. Ліпкан, І. Пантелейчук, Г. Почепцов, Ю. Половинчак, О. Радченко, В. Різун, С. Соловійов та ін. Водночас в українських реаліях дослідження із зазначеної теми є поодинокими та фрагментарними. Багато в чому це

зумовлено внаслідок певної новизни теми для українського наукового та експертного середовища.

Значимість дослідження полягає у сприянні процесу якісного вдосконалення стратегічних комунікацій в бібліотечній діяльності в рамках національного інформаційного простору, що набуває особливого значення в умовах гібридної війни та зовнішньої інформаційної агресії.

Варто зауважити, що як у діяльності державних органів, так і сфері різних державних установ, підприємств та громадських об'єднань поняття «стратегічні комунікації» мають різне змістове навантаження, розуміння та практичне застосування. Але, структурно-функціональний аналіз дефініції «стратегічні комунікації» дає підстави визначити об'єднувальний аспект – майже в усіх сферах стратегічні комунікації розглядаються як системна комунікація, зорієнтована на встановлення взаємозв'язків та відносин.

У вітчизняній науці були спроби визначення основних принципів стратегічних комунікацій, однак, на думку автора, такий перелік буде дещо неповним для бібліотечної сфери і потребує розширення, деталізації та додаткового обґрунтування. Тому було запропоновано наступне визначення стратегічних комунікацій в бібліотечній сфері: це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей наукових бібліотек, заходів, спрямованих на просування зазначених цілей.

Також принципами стратегічних комунікацій у бібліотечній сфері визначено: зв'язку із довгостроковою національною стратегією, кваліфікованого лідерського управління, правдивості, доступності та відповідності цінностям і ментальним уявленням цільових аудиторій, діалогу, масштабності, узгодженості дій, спрямованості на результат, безперервності. До того ж наукові бібліотеки можуть стати складовою механізмом моніторингу відкритих джерел інформації для потреб стратегічних комунікацій. з огляду на досвід співпраці аналітичних підрозділів НБУВ з органами державної влади, можемо говорити про доцільність залучення їх до розвитку системи стратегічних комунікацій. Адже, зокрема, аналітичні підрозділи НБУВ уже мають досвід роботи, наприклад, у межах міжнародного проекту за підтримки USAID «Програма сприяння парламенту України: Програма розвитку законотворчої політики» (ПСП II); позитивний досвід співпраці СІАЗ НБУВ з РНБО України з питань

протидії інформаційній агресії з боку РФ свідчить про значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек у розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні.

Крім того, бібліотечний стратком бере участь в інформаційно-просвітницьких заходах та програмах, в тому числі надає підтримку журналістам і діячам культури; забезпечує діалог з молодими лідерами і майбутніми лідерами думок. Відбуваються наукові та освітні заходи, присвячені проблематиці стратегічних комунікацій в умовах гібридної війни. В ході дослідження було визначено, що ключове завдання сучасних наукових бібліотек – це навіть не почати швидко та інтенсивно будувати сферу стратегічних комунікацій, а провести хоча б реальний аудит своїх можливостей і зрозуміти, як ця система має виглядати в конкретних політико-адміністративних умовах.

Отже, стратегічні комунікації є одним із важливих інструментів стратегічного розвитку наукових бібліотек. З іншого боку, початковий етап формування системи стратегічних комунікацій на державному рівні характеризується недостатнім залученням суб'єктів гуманітарної сфери. Водночас слід наголосити, що формування системи стратегічних комунікацій в бібліотечній сфері дає шанс науковим бібліотекам визначити своє місце у цій системі за умови вдосконалення своїх можливостей як центру інтелектуальної обробки інформації, підвищення якості інформаційних продуктів, сервісів і послуг.

Предметом подальших досліджень стануть проблеми, що стоять перед науковими бібліотеками у контексті подальшого розширення діалогу та співробітництва у сфері стратегічних комунікацій.

UDC 027.021:004.775:021.8:35.073.1–021.64

Olena Symonenko,

ORCID 0000-0002-8698-9280,

Candidate of Political Science, Senior Research,

Information Resources Service Department,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ellena.wwws@gmail.com

**ANALYSIS OF THE ROLE OF SCIENTIFIC LIBRARIES IN THE
SYSTEM STRATEGIC COMMUNICATIONS**

The article considers the conceptual and applied aspects of strategic communications as an innovative tool in the library field, analyzes their role in understanding what strategic communications are.

Keywords: strategic communications, scientific library, analytical divisions of NLUV.

УДК 027(477):021.2:316.77

Сісіна Людмила Леонідівна,

ORCID 0000-0002-5032-3989,

молодший науковий співробітник,

відділ синтезу соціокультурних мережеских ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: milamila1951@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК І ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Обґрунтовано висновок про взаємообумовленість взаємодії наукових бібліотек і органів державної влади у системі стратегічних комунікацій з метою сприяння сталому розвитку країни.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційно-аналітичні підрозділи, національні інтереси, суспільні інституції.

У процесі розвитку суспільства усі його інституції перебувають у постійному налаштуванні своєї діяльності на задоволення його потреб та адекватну відповідь на нові виклики, які перед ним повсякчас постають, використовуючи для цього традиційні й інноваційні технічні та технологічні можливості. З цією метою в інформаційну епоху наукові бібліотеки, їхні інформаційно-аналітичні підрозділи беруть участь у змістовому наповненні стратегічних комунікацій, які є дієвим інструментом вироблення ефективної системи державного управління для забезпечення сталого розвитку держави, формування іміджу країни у світі та основним фактором забезпечення соціальної стабільності. Адже поінформованість, обізнаність, знання – ключові успіху людської діяльності у будь-якій царині. А стратегічні комунікації по суті означають обмін під час спілкування смислами/ідеями на підтримку

стратегічних національних цілей, і в цьому процесі слухання так само важливе, як і транслявання. Успішне втілення в життя державної політики передбачає врахування результатів відповідних досліджень та узгодження взаємодії суб'єктів стратегічних комунікацій як між собою, так з іншими державними органами для досягнення стратегічної мети – створення сприятливих умов для реалізації національних інтересів країни.

Автори посібника «Комунікативна діяльність в державному управлінні», посилаючись на досвід інших держав, наголошують, що для вибудовування ефективних взаємовідносин влади і громадянського суспільства, особливо за кризових умов, а саме такі часи сьогодні переживає наше суспільство, корисними є комунікативні проекти, які передбачають взаємодію органів державної влади з незалежними аналітичними центрами – для моніторингу загальної ситуації, соціальних очікувань та інтересів громадськості з того чи іншого питання, а також для аналізу рівня задоволеності соціальних очікувань та інтересів. Крім того, прогнозування та вироблення макета рішення потребує залучення науковців, які б «у теоретичному плані досліджували окреслену проблематику в рішенні» та надали наукове обґрунтування необхідності такого рішення й доцільності його розв'язання запропонованим шляхом. Удосконалення державного управління потребує реальної та дієвої участі громадськості в обговоренні та прийнятті управлінських рішень. Урахування громадської думки має відбуватися через публічне обговорення проектів рішень. У такий спосіб забезпечується також участь громадськості у державному управлінні. Таким чином, потреба взаємодії органів державної влади з громадськістю та її інституціями взаємообумовлена.

У цьому сенсі набуває актуальності робота підрозділів наукових бібліотек, основним призначенням яких є інформаційно-аналітичне забезпечення достовірною оперативною інформацією та супровід діяльності органів державної влади. Досвід Центру дослідження соціальних комунікацій (ЦДСК), створеного у структурі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, свідчить про високу затребуваність інформаційно-аналітичної та бібліотечно-інформаційної діяльності у змістовому наповненні стратегічних комунікацій, які, на думку С. Кулицького, доцільно розглядати як інформаційно-аналітичні механізми й результати розробки та реалізації найважливіших планів, програм і заходів для розвитку

об'єктів різного рівня – від окремого суб'єкта діяльності до певної галузі в цілому. До стратегічних він відносить зовнішні та внутрішні комунікації таких об'єктів, що мають важливе значення для розвитку їх і суспільства загалом у довготривалому періоді, а на національному рівні це функції органів державного управління.

Фахівці ЦДСК долучаються до вивчення актуальних суспільних багатофакторних проблем, досліджують технології удосконалення комунікації між громадянським суспільством і владними структурами, зокрема участі вітчизняних бібліотек у розвитку інформаційної інфраструктури електронного урядування в Україні. Науковий доробок представлено у монографіях, статтях, аналітичних продуктах «Україна: події, факти, коментарі», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», «Влада для громадян», «Громадська думка про правотворення», інших спеціальних проектах відповідно до потреб замовників.

Здійснювані науковцями Центру дослідження соціальних комунікацій аналіз фактів, подій, проблемних ситуацій та прогнози щодо їх розвитку, враховуючи повноту висвітлення, достовірність, актуальність, мають значний інформаційний і творчий потенціал і здатні забезпечити владні структури й окремих громадян джерелом об'єктивної інформації, ефективне використання якої створить необхідну інформаційну основу для ухвалення адекватних наявним викликам рішень.

Висновки. Наукові бібліотек, які вдало поєднують традиційні та інноваційні технології, сприяють налагодженню та підтриманню взаємодії влади і громадськості на взаємну користь обох сторін комунікації. Ефективну комунікацію влади з громадськістю забезпечує налагодження саме двосторонньої комунікації, що має на меті сприяння вдосконаленню діяльності органів влади та участі суспільних інституцій у державному управлінні. Створені у структурі наукових бібліотек інформаційно-аналітичні підрозділи сприяють наповненню стратегічних комунікацій актуальним, достовірним контентом. Беручи участь у змістовому наповненні стратегічних комунікацій, наукові бібліотеки виступають активною складовою становлення інформаційного суспільства.

UDC 027(477):021.2:316.77

Liudmila Sisina,

ORCID 0000-0002-5032-3989,
Junior Research, Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,
National Law Library,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: milamila1951@ukr.net

STRATEGIC COMMUNICATIONS AS A MECHANISM OF INTERACTION BETWEEN LIBRARIES AND PUBLIC AUTHORITIES

The conclusion about the interdependence of interaction of scientific libraries and public authorities in the system of strategic communications for the purpose of sustainable development of the country is made.

Keywords: information society, information-analytical subdivisions, national interests, public institutions.

УДК 024+025.5]:616.98:578.834Covid-19

Спіріна Світлана Валентинівна,

ORCID 0000-0002-8962-0550,

молодший науковий співробітник,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pilgrim1715@ukr.net

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ СВІТОВИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Розглядається вплив карантинних обмежень під час пандемії Covid-19 на діяльність бібліотек, що зумовило ці структури розвивати цифрові ресурси та віртуальні сервіси.

Ключові слова: електронні ресурси, цифрові каталоги, онлайн-послуги.

За останні два роки світова спільнота зазнала серйозних змін у побутовому житті, в професійній діяльності та неочікувані проблеми, пов'язані з поширенням вірусу Covid-19. Пандемія і карантинні заходи зупинили виробничі процеси і діяльність, в першу чергу, сфери обслуговування. Бібліотеки також були змушені закривати та обмежувати доступ користувачів до своїх читальних залів. За таких обставин, якість електронного обслуговування та

онлайн доступ до цифрового каталогу став одним з пріоритетних напрямів в роботі бібліотечних структур.

Тож бібліотечні установи почали шукати нові можливості для дистанційного зв'язку і активізувати роботу у створенні цифрових каталогів та онлайн-сервісу навіть там, де раніше надавалась перевага лише фізичному обслуговуванню користувачів.

Зокрема, бібліотеки Данії створили довідкову онлайн-службу, а бібліотеки Хельсінборга (Швеція) вперше ввели функцію чата на своєму сайті.

Аналогічна робота з надання дистанційного доступу ведеться в академічних бібліотеках. Так, в університетах Веракруса (Мексика), Національному Університеті Колумбії запрацювали цифрові контакти. Східно-Західний Університет в Бангладеш почав виконувати замовлення за допомогою онлайн-сервісу.

В Туреччині Консорціум Анатолійських університетських бібліотек (ANKOS) для прискорення доступу до наукових праць задіяв обмін ресурсами між своїми користувачами через єдиний електронний портал. Федеральний університет Ріо-де-Жанейро (Бразилія) надає консультації в Whatsapp та проводить відеоконференції.

Як відомо, одним з головних переваг відвідування бібліотек був безкоштовний інтернет. Тож у США бібліотеки на прохання своїх користувачів залишити включеними Інтернет-мережі, щоб за необхідності, люди могли ним користуватися, зокрема, у своїх автомобілях. А в окрузі Топіка (США) мобільні бібліотеки з маршрутизаторами Wi-Fi їздять по районах, надаючи мешканцям можливість користуватися інтернетом.

Як і багато інших бібліотечних установ, за час пандемії і карантинних заходів активізували свою діяльність в соціальних мережах бібліотеки Йоганнесбургу (ПАР).

Крім того, бібліотечні установи активно працювали над розширенням доступу до електронних книжок, які можна отримати в будь-який час. Так, у Нідерландах був створений додаток з безкоштовним контентом.

Канадські видавці на прохання бібліотек на певний час відмовились від ліцензійних платежів за книги, обрані для віртуального читання. А в США дію обмежень на доступ до нових електронних видань призупинила компанія Macmillan.

Королівська бібліотека Бельгії (KBR) розширила можливості своїх електронних ресурсів з часу карантинних заходів через пандемію Covid-19. Нині надається доступ до понад 100 баз даних, 5 000 електронних журналів та 62 000 електронних книг з гуманітарних та соціальних наук. Використання контенту заборонено лише з комерційною метою.

Тож, як бачимо, бібліотеки наполегливо працюють над створенням і відновленням своїх сайтів та комп'ютерних систем для активізації якісного онлайн-доступу до своїх фондів і послуг.

Зокрема, Державна бібліотека Нового Південного Уельсу (Австралія) провела опитування публічних бібліотек щодо їхньої онлайн-активності під час карантину і з'ясувала, що частка бібліотек, які пропонували онлайн-курси програмування, зросла з 12 до 86 відсотків.

Багато бібліотек почали проводити заходи в інтернеті і створювати нові онлайн-послуги. Так, у США бібліотекарі адаптували сервіс Google Forms для створення тематичних віртуальних квестів, які використовуються в освітніх програмах. A Library Journal інформує про краудсорсінг-проекти бібліотек.

Бібліотека конгресу США разом з сайтом обміну фотографіями Flickr у 2020 році розпочала проєкт «COVID-19 American Experiences», де представлятиме фото- та відеозображення того, як пандемія COVID-19 вплинула на життя окремих людей і суспільство в цілому. Куратори бібліотеки відбирають зображення усіх добровільних учасників для показу у галереях Flickr та для збагачення власних колекцій бібліотеки.

Також, з метою заохочення використання власних фондів, Бібліотека Конгресу оголосила конкурс на отримання грантів для організацій, які зацікавлені використовувати ресурси бібліотеки для своїх освітніх програм. Це можуть бути будь-які навчальні заклади та інші професійні, регіональні, державні і громадські групи.

В Україні бібліотечним установам також довелося шукати нові форми роботи з читачами та розвивати електронні засоби контакту, освоювати нові хмарні платформи для проведення конференцій, вистав, концертів та інших дистанційних заходів.

Так, у травні 2020 року ВГО Українська бібліотечна асоціація разом з Українським інститутом книги провели онлайн-конференцію «Бібліотеки в умовах пандемії COVID-19» на платформі ZOOM з паралельною трансляцією у Facebook. Учасники конференції

відзначили важливість подальшого розвитку цифрових ресурсів і віртуальних сервісів бібліотечних структур в Україні.

В результаті дослідження виявлено, що пандемія COVID-19 дала позитивні зрушення для цифрового розвитку обслуговування користувачів у бібліотечних структурах і така тенденція отримала підтримку як серед користувачів, так і громадськістю в цілому.

Тож можна зробити висновок, що подальша робота бібліотечних установ й надалі має розвиватися у цифровому просторі, розширенні і якості доступу до електронних ресурсів бібліотек, трансформації мультимедійного простору, розвитку власних сайтів та активної діяльності у соціальних мережах, налагодженні цілодобового онлайн-діалогу з користувачами для швидкого і якісного виконання запитів, посилення комунікаційних функцій в чатах.

UDC 024 + 025.5]: 616.98: 578.834Covid-19

Svitlana Spirina,

ORCID 0000-0002-8962-0550,

Junior Research Associate, Information Resources Service Department,
National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

e-mail: piligrim1715@ukr.net

**ACTIVATION OF DEVELOPMENT
OF ELECTRONIC RESOURCES OF WORLD LIBRARIES IN THE
CONDITIONS OF A PANDEMIC COVID-19**

The impact of quarantine restrictions during the Covid-19 pandemic on the activities of libraries, which led these structures to develop digital resources and virtual services, is considered.

Keywords: electronic resources, library, digital catalogs, online services.

УДК 63=161.2(02):025.7/.9: 026:63 (091)

Татарчук Людмила Михайлівна,

ORCID 0000-0003-4714-6958,

кандидат історичних наук,

заступниця директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека,

Національна академія аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: TIm2017@ukr.net

Бородай Ірина Сергіївна,
ORCID 0000-0001-6639-9200,
доктор історичних наук, професор,
заступниця директора з наукової роботи,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека,
Національна академія аграрних наук України,
Київ, Україна
e-mail: irinaboroday@ukr.net

АГРАРНА НАУКА УКРАЇНИ У ВИДАННЯХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Висвітлено здобутки ННСГБ НААН з вивчення бібліотечних фондів сільськогосподарської тематики українською мовою й форми їх репрезентації широкому загалу користувачів.

Ключові слова: бібліотечний фонд, книжковий репертуар, сільськогосподарська бібліотека, національна бібліографія.

Упродовж років незалежності нашої держави триває процес відтворення об'єктивної та неупередженої історії українського народу в системі європейського поступу, що потребує постійного вивчення та репрезентації. На сьогодні набувають ваги наукові дослідження, присвячені аграрній історії, історії бібліотечних колекцій та зібрань, що формувалися у попередні періоди й не втратили своєї значущості наразі. Актуальність дослідження зумовлена зростанням зацікавленості до ретроспективної національної бібліографії, зокрема галузевої, що спрямована на відображення історичного поступу української нації через систему інформаційно-бібліографічних видань сільськогосподарської тематики державною мовою.

Еволюційний період розвитку бібліографії української книги припадає на роки українського державотворення (1917–1921). У 20-ті роки над її репертуаром працювали вчені Українського науково-дослідного інституту книгознавства. Найбільш ґрунтовними є праці Українського наукового інституту книгознавства, зокрема «Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.». Згодом Інститут української археографії АН УРСР долучилися до формування національної бібліографії. Наразі національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних

і друкованих джерел про Україну акумулюються в створеній Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського інтегрованої ресурсній базі «Україніка». Питанням організації галузевої бібліографії значну увагу приділяли фахівці ННСГБ НААН Р.Й. Целінський, В.А. Вергунов, Т.Ф. Дерлеменко, Л.О. Зінченко, Л.М. Татарчук та ін.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН – спеціальна бібліотека загальнодержавного значення, що працює над розв’язанням фундаментальних і прикладних завдань, спрямованих на подальший розвиток сільського господарства, інформаційно-бібліотечної справи та вітчизняної історії науки і техніки через створення національної сільськогосподарської бібліографії, репрезентуючи відомості про досягнення країни, суспільства, нації, втілені у книгах, що зберігаються у накопичених століттями фондах. Питання історико-книгознавчих досліджень бібліотечних фондів є одним із пріоритетних напрямів роботи ННСГБ НААН, яка має унікальні фонди, представлені 1,1 млн галузевих видань на 35 мовах із 59 країн, серед яких колекція рідкісних та цінних видань сільськогосподарської тематики, що вийшли друком у ХІХ ст. і занесені до Державного реєстру наукових об’єктів, що становлять національне надбання. Українською мовою видань налічується понад 300000 назв або 27,2 % загального фонду. Результатами попередніх фондознавчих досліджень з вивчення репертуару сільськогосподарських видань стали 14 ретроспективних науково-допоміжних бібліографічних посібників, зокрема: «Фонд видань, випущених у ХІХ столітті з сільськогосподарської тематики ДНСГБ НААН, включених до Державного реєстру наукових об’єктів, що становлять національне надбання (1802–1900)»; «Українська сільськогосподарська книга з фондів ДНСГБ УААН»; «Сільськогосподарські видання (1901–1917) у фондах ННСГБ НААН» та ін.

Найстарішою україномовною книгою з сільського господарства є «Саманні будівлі» (1912) І. Улашівського, яка займає чільне місце у фондах бібліотеки. Наступні роки ознаменувалися виданнями Д. Кулачка «Про парники, розсадники та городину», І. Щоголіва «Що шкодить нашим садкам» та В. Яблоновського «Сіана трава – люцерна». Загальні питання галузі рільництва, пов’язані з вирощуванням хліба, висвітлює «Курс хліборобства» А. Терниченка у 3-х частинах. У подальшому були видані та посіли достойне місце

у фондах ННСГБ фундаментальні видання І. Щоголіва «Головніші шкідники наших садків» (1919), І.Б. Мінца «Маляс українських цукроварень» (1922), Я.Торохтія «Пшеничка (кукурудза) її оброблення та використання в сільському господарстві» (1922) та ін.

Формується власна електронна база даних «УкрАгротека», яка з 2015 р. включена до переліку міжнародних науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів з сільського господарства та суміжних галузей. Популяризація надбань, у тому числі україномовних, здійснюється через формування предметно-хронологічних баз даних, книжкових виставок, бібліографічних покажчиків, тематичних списків, презентацій, анотованих бібліографічних розсилок тощо.

Таким чином, україномовні джерела сільськогосподарської тематики із фонду ННСГБ НААН є не лише інформативним путівником, а й цінним матеріалом для фахівців в галузі агропромислового виробництва, науковців, дослідників історії аграрної науки в Україні. Крім того сприяють створенню власної унікальної джерелознавчої бази з відродження вітчизняної аграрної науки, освіти, техніки з персоніфікованим наповненням, яка вперше в Україні документально розкриває і підтверджує еволюційний поступ вітчизняної аграрної науки, сприяє репрезентації галузевих наукових досягнень.

UDC 63=161.2(02):025.7/.9: 026:63 (091)

Lyudmila Tatarchuk,

ORCID 0000-0003-4714-6958,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director for Research, Information and Library Affairs,

National Scientific Agricultural Library NAAS,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Tlm2017@ukr.net

Irina Borodai,

ORCID 0000-0001-6639-9200,

Doctor Historical Sciences, Professor,

Deputy Director for Scientific Work,

National Scientific Agricultural Library NAAS,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irinaboroday@ukr.net

AGRICULTURAL SCIENCE OF UKRAINE IN PUBLICATIONS: HISTORICAL ASPECT

The achievements of NSAL NAAS on the study of library funds on agricultural

topics in the Ukrainian language and the forms of their representation to a wide range of users are highlighted.

Keywords: library fund, book repertoire, agricultural library, national bibliography.

УДК 021.1+025.5]:305:316.346.2–021.23

Чернявська Ліна Павлівна,

ORCID 0000-0002-7703-540X,

молодший науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

БІБЛІОТЕКИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЗМІНИ В СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Розглянута участь бібліотек в освітніх проєктах, співпраця із владними структурами, громадськими організаціями в утвердженні гендерного підходу в державній політиці.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, гендерна дискримінація.

Нинішній період розвитку людського суспільства став епохою встановлення гендерної рівності. Бібліотечні установи стають активними учасниками процесів утвердження основ гендерної рівності в суспільстві, сприяють подоланню негативних гендерних стереотипів, усуненню гендерних бар'єрів у різних сферах суспільного життя. Беручи активну участь у Національному проєкті «Освітня онлайн платформа Дія.Цифрова освіта» бібліотеки надають можливість громадянам безкоштовно здобути знання з цифрової грамотності, тим самим зменшити наявний гендерний цифровий розрив. Тож у напрямі реалізації забезпечення гендерної рівності бібліотеки пропонують своїм користувачам-жінкам: безпечне та привітне місце для зустрічей і спілкування; програми й послуги для задоволення потреб жінок і дівчат, зокрема стосовно їхніх прав чи здоров'я; доступ до інформації та інформаційно-комунікаційних

технологій, що допомагають жінкам опанувати бізнесові навички тощо.

Сучасні бібліотеки, особливо їхні інформаційно-аналітичні підрозділи, у співпраці з органами державної влади здатні відігравати значну роль в оптимізації гендерного законодавства шляхом створення якісних інформаційно-аналітичних продуктів та надання інформаційно-аналітичних послуг з широкого спектра питань. Їх діяльність орієнтована на забезпечення виконання Україною зобов'язань щодо ключових міжнародних рішень стосовно забезпечення гендерної рівності шляхом поширення об'єктивної інформації про ідеї гендерної рівності в суспільстві, подолання негативних гендерних стереотипів, формування гендерної свідомості й культури широких верств суспільства. Ще одним суспільно корисним видом роботи бібліотек є навчання різних верств населення навичкам медіаграмотності й критичного мислення, протидії фейкам в процесі пошуку та оброблення інформації.

У провідних бібліотеках України у співпраці з органами місцевої влади та громадськими організаціями діють гендерні центри, які створюють і підтримують бази даних щодо питань гендерної політики, налагоджують зв'язки з державними й громадськими організаціями для обміну інформацією, проводять просвітницьку і правозахисну роботу з населенням.

Так, гендерний центр діє на базі Миколаївської ОУНБ ім. О.Гмирява, Одеська національна наукова бібліотека створила культурно-просвітницький проект «Гендерні студії». Подібна робота проводиться Кіровоградською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. Д. І. Чижевського, Івано-Франківською ОУНБ ім. І.Франка, Житомирською обласною універсальною науковою бібліотекою ім. О. Ольжича та багатьма іншими.

Дедалі частіше бібліотеки фахівці співпрацюють з державними органами і громадськими організаціями щодо просування гендерної просвіти для всіх категорій населення шляхом організації тематичних семінарів, конференцій, презентацій, засідань круглих столів, організації сімейних клубів. Бібліотеки стають місцями зустрічі та консультації користувачів з юристами, психологами, лікарями, фахівцями центру зайнятості тощо.

Безумовно, бібліотеки як соціальні центри стають платформою для інформаційної, психологічної та практичної адаптації та підтримки гендерно вразливих верств населення.

Ще одним важливим напрямом діяльності бібліотек є запобігання гендерно обумовленому та домашньому насильству за допомогою підвищення обізнаності населення у формі надання інформації, контактів організацій, які можуть надати допомогу.

Тож бібліотеки як унікальні соціальні інституції, що можуть бути включені в усі сфери людського життя, мають величезний потенціал щодо розв'язання проблем на шляху досягнення гендерної рівності. Українські наукові бібліотеки проводять широкий спектр заходів для поширення актуальних знань з гендерних питань. Вони виконують координаційні, інформаційні та освітні функції щодо просування державної гендерної політики. Але при роботі із сайтами вітчизняних бібліотек, знайомстві з їхніми сторінками в соцмережах доводиться змиритися з ускладненістю пошуку напрацювань щодо гендерної тематики. Можливо, така ситуація має дві основні причини: міждисциплінарний характер безпосередньо проблеми гендеру, а також те, що поняття гендеру як системи порівняно недавно увійшло в український політикум й активувало тему гендерної рівності в суспільстві. Тому сьогодні дуже важливим є впровадження в практику бібліотечної роботи тих форм і методів, які зроблять доступною широкому загалу суспільства якісну наукову, освітню інформацію з гендерних питань, підвищать рівень інформаційної грамотності суспільства в цілому.

UDC 021.1+025.5]:305:316.346.2–021.23

Lina Chernjavskaja,

ORCID 0000-0002-7703-540X,

Junior Research, Analytical and Prognostic Department,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

LIBRARIES AS A FACTOR INFLUENCING CHANGES IN SOCIETY'S AWARENESS OF GENDER EQUALITY

The participation of libraries in educational projects, cooperation with government agencies, public organizations in the establishment of a gender approach in public policy is considered.

Keywords: gender, library institutions, information and communication activities of libraries, gender discrimination.

УДК 004.87:37.091.64

Шлапак Юлія Станіславівна,

ORCID 0000-0002-1191-3847,

молодший науковий співробітник,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

Е-ПОСІБНИК (Е-ПІДРУЧНИК): НАУКОВА ДЕФІНІЦІЯ (ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ)

У статті розглядається питання затвердження класифікаторів в Україні, еволюція термінів «е-підручник», «е-посібник» (затверджено наказом МОН).
Ключові слова: е-підручник, е-посібник, ДСТУ.

Оскільки в Україні немає офіційного органа, до функцій якого віднесено затвердження статуту щодо видань на електронних носіях, варто прослідкувати становлення термінів (якими послуговуємося на сьогодні) «е-підручник» («е-посібник»).

У Наказі Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 р. № 537 «Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України» йдеться про «електронні засоби навчального призначення». Згідно з п. 1.5.5 цього Наказу, це – «засоби навчання, що зберігаються на цифрових або аналогових носіях даних і відтворюються на електронному обладнанні (комп'ютерні програми загально-дидактичного спрямування, електронні таблиці, електронні бібліотеки, слайдтеки, тестові завдання, віртуальні лабораторії тощо)».

Електронний підручник безпосередньо не віднесено до навчальної літератури, немає прямих вказівок на те, що саме вважати за електронний підручник, і в розділах Наказу, що регламентують поняття електронних засобів загального й навчального призначення, відео- та аудіозасобів навчання. У п. 1.4 та 1.5 подається визначення навчальної літератури й засобів навчання відповідно до Державного стандарту України ДСТУ 3017–95 «Видання основні види: визначення і терміни». Зокрема, підручник – «це навчальне видання з систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене як таке»

(п. 12.19 ДСТУ 3017–95). Близькими до поняття підручника є поняття «навчальний посібник» – «навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке» (п. 12.15 ДСТУ 3017–95), а також «посібник» – «видання, призначене на допомогу в практичній діяльності чи оволодінні навчальною дисципліною» (п. 12.12 ДСТУ 3017–95).

З 1 липня 2010 р. в Україні набрав чинності ДСТУ 7157–2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», де також немає визначень таких термінів, як «е-підручник», «е-посібник».

У 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видає Наказ № 1060 «Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси», у якому поняття «електронний підручник» трактується як «електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі».

Від 1 липня 2016 р. чинний ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. (На заміну ДСТУ 3017–95)». Однак у документі не подано визначення термінів «е-підручник» та «е-посібник».

Міністерством освіти і науки України Наказом № 440 від 02.05.2018 р. затверджено Положення про електронний підручник. Термін «е-підручник» вживається в документі в такому значенні: «е-підручник – електронне навчальне видання із систематизованим викладенням навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об’єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію». Е-підручнику надається гриф МОН в установленому законодавством порядку. Е-підручники, яким надано відповідний гриф МОН, включаються до відповідного переліку е-підручників, що оприлюднюється на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України, вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», а також на Національній освітній електронній платформі.

На сайті Міністерства освіти і науки України 25 квітня 2019 р. було опубліковано проект наказу МОН «Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси» для громадського обговорення (затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 1 жовтня 2012 р. № 1060, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 5 жовтня 2012 р. за

№ 1695/22007). Завданням проекту є привести Положення про електронні освітні ресурси у відповідність із законодавством та сучасними вимогами освітньої галузі, що сприятиме розробленню якісних електронних освітніх ресурсів, розвитку інформаційного освітнього простору закладів освіти, забезпеченню організації освітнього процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, підвищенню доступності та якості освіти.

Реалізація акта сприятиме впровадженню цифрових технологій в освітню галузь, підвищенню якості електронних навчальних матеріалів та освітніх послуг. Однак у звіті про результати громадського обговорення йдеться про те, що пропозиції, отримані в процесі громадського обговорення (щодо розширення визначення окремих електронних освітніх ресурсів, додаткової їх класифікації), не було враховано, оскільки вони вносять надмірну деталізацію в проєкт акта та частково суперечать Положенню про електронний підручник, Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України (затвердженому наказом МОН від 17.06.2008 р. № 537), ДСТУ 3017:2015 «Видання. Основні види. Терміни та визначення», ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», ДСТУ 2481–94 «Системи оброблення інформації. Інтелектуальні інформаційні технології. Терміни та визначення».

Проаналізувавши ряд літературних джерел і зважаючи на нинішню ситуацію, хочемо зауважити, що почасти е-підручниками (е-посібниками) називають електронні навчальні видання, які являють собою електронні копії друкованих (паперових) видань, не беручи до уваги комп'ютерні можливості подання матеріалу.

В умовах, коли відсутні затверджені класифікатори, організатори навчального процесу в кожному окремому ЗВО вимушені були вводити власні стандарти й класифікатори електронних засобів методичного забезпечення навчального процесу. При цьому не виключено, що положення нормативних матеріалів одного ЗВО не відповідатимуть вимогам, поданим в аналогічних за призначенням документах інших навчальних організацій, або ж визначатимуть як електронний підручник навчальне видання, за своїми характеристиками йому не відповідне (детально дослідження цього питання див.: Шлапак Ю. Е-посібник (е-підручник): аналіз проблематики в працях науковців. Наук. пр. Нац. б-ки України

ім. В.І.Вернадського. 2021. Вип. 60. С. 235–246. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/60.pdf>.

Отже, уперше визначення терміна «е-підручник» дано в Положенні про електронний підручник, яке затверджено Міністерством освіти і науки України наказом № 440 у 2018 р., хоча «електронні засоби навчального призначення» згадувалося ще в 2008 р. – у Наказі Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 р. № 537 «Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України».

UDC 004.87:37.091.64

Yuliia Shlapak,

ORCID 0000-0002-1191-3847,

Junior Research, Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,
National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

E-MANUAL (E-TEXTBOOK): SCIENTIFIC DEFINITION (OFFICIAL DOCUMENTS)

The article considers the issue of approval of classifiers in Ukraine, the evolution of the terms «e-textbook, «e-manual» (approved by order of the Ministry of Education and Science).

Keywords: e-textbook, e-manual, DSTU.

УДК 01-48.67:021.4-028.27

Штих Павло Михайлович,

ORCID 0000-0002-3072-4726,

молодший науковий співробітник,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: paul.shtykh@gmail.com

ЕЛЕКТРОННІ ВИСТАВКИ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розглянуто основні переваги підготовки електронних виставок бібліографічних посібників у поєднанні з використанням соціальних медіа

та їхню взаємодію і взаємо-доповнення.

Ключові слова: електронні виставки, соціальні медіа, бібліографія, бібліографічні посібники.

Бібліографічні джерела інформації мають важливе значення для задоволення інформаційних потреб читачів, а якісне і оперативне представлення цієї інформації сьогодні неможливо уявити без використання електронного середовища.

Науковці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (НБУВ) впроваджують нові форми представлення інформації про довідково-бібліографічні видання, розкриваючи багатющий інформаційний потенціал Бібліотеки.

Одним з найефективніших та найоперативніших інструментів для поширення і популяризації бібліографічної інформації є електронна виставка, оскільки вона дає змогу не тільки віддалено ознайомитись з літературою певної тематики, а й представляти різноманітні види інформації (друковані, аудіовізуальні, картографічні, рукописні, ілюстративні тощо), охопити широке коло читачів і не залежати від часу та місця експонування, що є основною перевагою електронної виставки перед традиційною, яка експонується лише певний час. Комбінованим варіантом є поєднання електронної виставки з традиційною: зацікавлений читач зможе безпосередньо ознайомитись з документом *de visu*.

Однією з вагомих переваг електронної виставки можна назвати економію часу читача для пошуку необхідних документів.

Обов'язковими елементами представлення документа в електронній виставці є бібліографічний опис, зображення обкладинки (бажано з корінцем), шифри зберігання НБУВ (у фондах основного зберігання та відділі науково-бібліографічної інформації – ВНБІ), а в залежності від виду та типу виставки – наявність коротких рефератів, анотацій (наприклад, реферативний огляд), вступної статті (тематичні, персональні виставки). Кожен з етапів підготовки електронної виставки вимагає відповідного рівня кваліфікації бібліографа: професійний бібліографічний опис, коректне ілюстративне відображення документа, наочне та зручне представлення в електронному середовищі тощо. Також важливими засобами є наявність сучасної матеріально-технічної бази: комп'ютерна техніка, сканер, інтернет.

Електронні виставки відділу науково-бібліографічної інформації представлено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з 2012 року. Станом на 30 липня 2021 року розміщено 57 виставок із загальною кількістю представлених документів – 2881. З них: виставки нових надходжень – 30 (820 документів), персональні – 9 (1388), тематичні – 18 (673). Авторами електронних виставок у ВНБІ є: Блиндарук С. В., Головащук А. М., Гришина Т. А., Дуднік О. Я., Мацкевич Л. П., Шумілова А. В. та ін. Розміщення на сайті НБУВ та сканування: Жабін А. О., Штих П. М.

Особливе місце займають персональні виставки, укладені до ювілеїв визначних діячів України, письменників, поетів, вчених. Серед них – Іван Дзюба, Іван Корсак, Степан Сапеляк та ін. Вони не тільки користуються особливою увагою у користувачів, а й вимагають ретельної кропіткої науково-бібліографічної роботи, адже часто налічують кілька сотень позицій (до прикладу, «Особистість у вирі сучасності. Іван Михайлович Дзюба» – понад 400 позицій; «Поет плекання високого Слова: до 70-річчя від дня народження Степана Сапеляка» – 289; «Твори Мирослава Дочинця у фондах НБУВ» – 235), що робить їх схожими більше на ілюстровані бібліографічні покажчики, ніж на звичайні книжкові виставки.

Окремої уваги заслуговують тематичні виставки, що акумулюють масив документів відповідно до актуальних та знаменних дат і подій (наприклад, виставки: «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: віхи становлення та розвитку (1918–2018 рр.)», «Друга світова війна у довідково-бібліографічних виданнях», «85-ті роковини Голодомору 1932–1933 рр. в Україні» тощо).

Не менш важливими є виставки нових надходжень, адже вони – відображення актуальності наповнення фонду бібліотеки.

Розміщення інформації про електронну виставку у соціальній мережі, зокрема Facebook, уможливорює оперативний діалог з читачем, оскільки одразу можна налагодити комунікацію: висловити думку, побажання, поділитись враженням, поставити запитання тощо. Більше того, це дає змогу значно скоротити час, необхідний для популяризації інформації, розміщеної на сайті, до кінцевого споживача. А розповсюдження інформації іншими користувачами соціальної мережі дозволяє значно розширити аудиторію.

Непоодинокі випадки, коли читачі приходять до НБУВ, щоб ознайомитися з виданнями, інформацію про які вони отримали з електронної виставки.

Отже, репрезентування електронних книжкових виставок у соціальній мережі – перспективна і необхідна частина бібліотечно-інформаційної діяльності для ефективної комунікації з читачем. Соціальна мережа в даному випадку стає потужним рекламним інструментом.

UDC 01-48.67:021.4-028.27

Pavlo Shtykh,

ORCID 0000-0002-1191-3847,

Junior Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: paul.shtykh@gmail.com

ELECTRONIC EXHIBITIONS AS A MEANS OF POPULARIZATION OF BIBLIOGRAPHY PRODUCTS

The main advantages of preparation of electronic exhibitions of bibliographic manuals in combination with the use of social media and their interaction and complementarity.

Keywords: electronic exhibitions, social media, bibliography, bibliographic manuals.

РОЗДІЛ 4

БІОГРАФІКА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЯ – ЗНАННЄВИЙ РЕСУРС ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 929(477) Леся Українка (Стешенко)

Александрова Галина Андріївна,

ORCID 0000-0002-5136-5160,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galekss@ukr.net

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ТА ІВАН СТЕШЕНКО: ЕПІСТОЛЯРІЙ ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Проаналізовано епістолярну спадщину Лесі Українки, що висвітлює її стосунки з Іваном Стешенком, співпрацю в царині літератури й політики.

Ключові слова: Леся Українка, Іван Стешенко, епістолярій, біографія, література.

Цінність приватної кореспонденції письменника полягає в тому, що вона яскраво репрезентує його характер та погляди, це унікальне джерело саморозкриття особистості, без якого важко зрозуміти джерела його творчої біографії. Епістолярій є важливим джерелом інформації і в дослідженні біографії та діяльності Лесі Українки. Вагомий внесок у вивчення її листування здійснили Л.Вашків, А. Ільків, С. Павличко, А. Ряппо, В. Савчук, В. Святовець, В. Сімович, М. Коцюбинська та ін. Не першорядною, але важливою

постаттю в житті Лесі Українки був Іван Стешенко, якому вона не писала листів, проте він є героєм багатьох сюжетів її епістолярію: до М. Драгоманова, О. Луцького, М. П. Косача, М. Кривинюка, Олени Пчілки.

Стешенко Іван Матвійович (літ. псевд. Іван Сердешний, Ів. Січовик, Світленко та ін.) (? 1874, Полтава – 30.7.1918, Полтава) – письменник, літературознавець, критик, перекладач, педагог, громадський і політичний діяч, театрознавець, Генеральний секретар (т. міністр) освіти уряду УНР. Автор поетичних збірок «Хуторні сонети» (1899) та «Степові мотиви» (1901). Убитий у Полтаві невідомими злочинцями-більшовиками. Лише нещодавно оприлюднено значну частину його літературного доробку, написано його найдокладнішу біографію (Стешенко І. Твори. Переклади. Вибране листування. / Упор. та автор біограф. нарису Г.В. Титаренко, післямова Г.А. Александрової. Полтава, 2013).

Із Лесею Українкою Іван Стешенко познайомився, ймовірно, відразу ж після вступу до університету святого Володимира (навчався тут протягом 1894–1896 рр.) після закінчення Полтавської гімназії. З ініціативи О. Тулуба він почав відвідувати гурток «Плеяда», який об'єднував кращі молоді літературні таланти (Людмила Старицька, Михайло Обачний, В. Самійленко, М. Славинський, Є. Тимченко, Леся Українка та ін.), що долучалися до європейського літературного процесу через переклади. І. Стешенко і Леся Українка згодом стали лідерами групи українських соціал-демократів.

Леся Українка однією з перших помітила й визнала Стешенків поетичний талант, зокрема, 1893 року писала матері про те, що його вірші, дуже ліричні, але здаються надто риторичними, хоч і красивими, але деякі образи неясні і нелогічні; позитивно відгукувалася про його переклади з Беранже. Зазначала і його прикрі помилки, зокрема, те, що І. Стешенко нікого не хоче приймати до себе у спільники при перекладі, хоча йому потрібна щира детальна критика і допомога.

Леся Українка, як і вся родина Косачів, недоброзичливо ставилася до О. Кониського, оскільки за поглядами той був націоналістом, ідейним опонентом М. Драгоманова-федераліста. Тому вона непокоїлася, що І. Стешенко потрапив під його вплив. Для поетеси на першому місці була професійна солідарність, дружба митців, моральний кодекс – у листуванні про це є надзвичайно цікаві психологічні рефлексії: вона прагнула, щоб члени «Плеяди»

дотримувалися одностайних поглядів, була проти виступів, зокрема, І. Стешенка у львівському журналі «Правда».

На перші публікації І. Стешенка в листі до Лесі Українки скептично відгукнувся М. Драгоманов. У відповіді йому Леся Українка стисло подала біографічні дані Івана Стешенка і висловила надію на те, що в майбутньому той може подолати «хворобу зросту», водночас критично поставилася до деяких рис характеру молодшого товариша.

Леся з дитинства знала Оксану, доньку М. Старицького, яка 1897 року стала дружиною І. Стешенка, тому їх поріднили, окрім творчих, і родинні та громадські справи. Із листів поетеси помітно, що вона ділилася з І. Стешенком творчими задумами, повідомляла матері про наміри співробітництва з ним як перекладачем Байрона. Про нього Леся згадувала як про «толкового» опонента на обговоренні її реферату про новітню соціальну драму.

Леся не раз передає вітання І. Стешенкові в листах до М.Кривинюка (чоловіка сестри Ольги), коли вони обидва перебувають у в'язниці, цікавиться справами товариша у зв'язку з присудженням йому премії ІмпАН імені О. С. Пушкіна за працю про «Енеїду» І. Котляревського, просить передати йому статтю К.Арабажина про слов'янські літератури, називає його «посередником» між собою і М. Кривинюком. Довіряючи компетентнішому І. Стешенкові видавничі справи, водночас дає поради, зокрема пише в листі до М. Кривинюка про можливість друкуватися в «Просвіті» і попереджає про недбалість редакції.

Не в усьому погоджуючись із соратником-однопартійцем, Леся Українка негативно оцінила відгук І. Стешенка на публікацію в газеті «Хлібороб» (1905) статті про мітинг українців у Петербурзі, де він критикував позицію цієї першої української газети на Наддніпрянщині з погляду інтернаціональної соціал-демократії і захищав російський народ й російську інтелігенцію, як нібито непричетних до дискримінації українців, яку здійснював уряд Росії.

Про те, що для Лесі були актуальними і літературна діяльність, і особистість Стешенка-поета, свідчить її лист-вірш «Уривки з листа» (1897), де вона в алегоричній формі художньо осмислила сторінки їхньої дружби та психологію творчого процесу.

У нечисленних листах І. Стешенка, які збереглися, теж є згадки про Лесю Українку: він запитує К. Білиловського, чи написав той до редакції журналу «Зоря» про непорозуміння з поетесою в альманасі

«Складка», згадує, що просив передати її для друку М. Павликові його переклад.

Отже, епістолярій зберігає сліди взаємовідносин двох письменників, деталі їхніх біографій. Як показують листи Лесі Українки та Івана Стешенка, їхні творчі, побутові і ділові контакти були досить тісними. Епістолярій є важливим джерелом, що розкриває біографічні контексти спілкування цих особистостей на тлі важливих соціокультурних та психологічних змін у суспільстві кінця XIX – початку XX століття.

UDC 929(477) Леся Українка (Стешенко)

Galyna Alexandrova,

ORCID 0000-0002-5136-5160,

Doctor of Philological Sciences, Senior Research Associate,

Leading Research Fellow,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galekss@ukr.net

LESIA UKRAINKA AND IVAN STESHENKO: EPISTOLARIUM AS A BIOGRAPHICAL SOURCE

The epistolary legacy of Lesya Ukrainka is analyzed, which is an important source of her biography, which testifies to her relations with I. Steshenko, cooperation in the field of literature and politics.

Keywords: Lesya Ukrainka, Ivan Steshenko, epistolary, biography, literature.

УДК 025.4.036:004

Антонюк Оксана Юріївна,

ORCID 0000-0003-0964-4980,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sanavinkray@gmail.com

ЕЛЕКТРОННІ ПЕРСОНАЛЬНІ БАЗИ ДАНИХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Проаналізовано доступні онлайн-користувачам електронні персональні бази даних Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.А.Тімірязєва.

Ключові слова: Вінницька ОУНБ ім.К. А. Тімірязєва, електронні персональні бази даних, визначні діячі, Вінниччина.

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва (далі – Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) надає великого значення задоволенню потреб користувачів у біобібліографічній інформації. Протягом усього періоду функціонування бібліотека займає одне з провідних місць щодо укладання персональних бібліографічних покажчиків.

З розвитком інформаційного електронного середовище ця робота вдосконалюється та набуває нових форм. Особливо швидкими темпами зростає попит на електронні ресурси, користування електронними базами даних, посилюється інтерес до повнотекстових документів, представлених у відкритому доступі. Тому пріоритетом у діяльності Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва нині є наповнення електронних баз даних та надання відкритого доступу до них. Загалом електронні бази даних бібліотеки сформувалися для забезпечення оперативного доступу до інформації, потрібної для різних категорій користувачів.

Об'єктом електронних персональних баз даних є визначні діячі, чиє життя тісно пов'язане із Вінниччиною, і котрі своїми діяннями сприяли примноженню здобутків України. Серед відомих імен: Шевченко Тарас Григорович – видатний український поет, художник, мислитель. 1846 р. він у складі Археографічної комісії подорожував Поділлям, за кілька днів Шевченко перетнув Вінниччину з північного сходу на південний захід через поштові станції – Морозівку, Плисків, Брацлав, Шпиків, Джурин, Серби, Могилів-Подільський, Яришів, Муровані Курилівці. Грушевський Михайло Сергійович – професор історії, організатор української науки, письменник, публіцист, визначний політичний діяч. Життям та діяльністю пов'язаний з Вінниччиною, зокрема з с. Сестринівка, нині Хмільницького району. Коцюбинський Михайло Михайлович – український письменник-класик, громадський діяч. Народився у м. Вінниця, дитинство та юність минули в селах і містечках Поділля – Барі, Кукавці, Шаргороді, Станіславчику, Пикові. Леонтович Микола Дмитрович – всесвітньо відомий композитор, хоровий диригент, педагог, фольклорист, музично-громадський діяч. Стус Василь Семенович – український поет, прозаїк, критик та літературознавець, перекладач, дисидент, правозахисник.

З огляду на це, у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва сформувалися та функціонують електронні персональні бази даних. Згідно ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», база даних (БД) – сукупність взаємопов’язаних даних, організована відповідно до певних правил опису, зберігання та маніпулювання, подана у формі, придатній для автоматичного опрацювання, й призначена задовольняти інформаційні потреби користувачів інформації. За видами БД розрізняють: бібліографічну, що містить бібліографічну інформацію; фактографічну, інформаційне наповнення якої складається з конкретних фактів і інформації про них; повнотекстову, що містить повні тексти документів, та ін. Фахівцями відділу краєзнавства ведуться повнотекстові, фактографічні, бібліографічні електронні персональні БД, які відображають низку персоналій.

Електронна база даних «Календар знаменних дат» (створена 2005 р.) відображає перелік визначних дат, події, ювілеїв відомих особистостей. У межах одного запису до короткого змісту події додаються основні, відповідно – основні віхи життя особистості та джерела інформації.

Електронна база даних «Василь Стус» (започаткована 2008 р.) включає бібліографічні записи із книг, посібників, збірників, періодичних видань, матеріалів інтернету, що висвітлюють життя та творчість В. Стуса на Вінниччині. Наразі внесено 1898 бібліографічних записів.

Електронна база даних «Михайло Коцюбинський та Вінниччина» (створена 2012 р.) включає бібліографічні записи із книг, посібників, збірників, періодичних видань, ресурсів інтернету, що висвітлюють життя та творчість М. Коцюбинського на Вінниччині. Станом на 1.01.2021 р. містить 1068 бібліографічні записи.

Електронна база даних «Тарас Шевченко та Вінниччина» (започаткована 2012 р.) включає бібліографічні записи із книг, посібників, збірників, періодичних видань, матеріалів інтернету, що висвітлюють життя та творчість Т. Шевченка на Вінниччині. Містить 1138 бібліографічні записи.

Електронна база даних «Вінниччани – учасники Революції Гідності та ООС (АТО)» (створена 2014 р.) включає записи про життя та діяльність учасників Революції Гідності та ООС (АТО). Джерелом

формування є матеріали із періодичних видань, інтернет-ресурси. Наразі містить 219 персоналій.

Електронна база даних «Михайло Грушевський і Вінниччина» (започаткована 2016 р.) містить бібліографічні записи із книг, посібників, збірників, періодичних видань, матеріалів інтернету, що висвітлюють життя та діяльність М. Грушевського на Вінниччині. Станом на 1.01.2021 р. вміщує 389 бібліографічних записів.

Наприкінці 2020 р. створена повнотекстова бібліографічна електронна база даних «Микола Леонтович і Вінниччина», яка також наповнюється тематичними бібліографічними записами із видань, посібників, збірників, періодичних видань тощо, що висвітлюють життя та творчість М. Леонтовича.

Аналіз використання електронних інформаційних ресурсів бібліотеки користувачами та їхня затребуваність свідчать, що на сьогодні найбільш важливими і перспективними у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва є електронні персональні бази даних, які значно доповнюють та розширюють пошукові можливості інформації щодо відомих постатей. Це передбачає подальше їхнє професійне наповнення бібліографічними записами, удосконалення функціоналу та інтеграцію з іншими електронними ресурсами бібліотеки.

UDC 025.4.036:004

Oksana Antonyuk,

ORCID 0000-0003-0964-4980,

PhD student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sanavinkray@gmail.com

ELECTRONIC PERSONAL DATABASES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY

Electronic personal databases of Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after K.A. Timiryazev is freely available to users online through the Internet.

Keywords: Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after K.A. Timiryazev, electronic personal databases, famous personalities, Vinnytsia region.

УДК 8(09)883

Бондарева Олена Євгенівна,

ORCID 0000-0001-7126-452X,

доктор філологічних наук, професор,

головний науковий співробітник,

кафедра української літератури, компаративістики та грінченкознавства,

Інститут філології, Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: o.bondareva@kubg.edu.ua

ЯК СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ДРАМАТУРГІЯ ТРАНСФОРМУЄ БІОГРАФІЧНИЙ КАНОН

Розглянуто новації у драматургічному масиві сучасної української літератури, присвяченому біографічно реальним постатям історії та культури.

Ключові слова: біографічна драма, біографічний канон, текстові стратегії.

Художня культура – це система не відображення, а моделювання та прогностики багатьох суспільних закономірностей і тенденцій. З огляду на це, аналіз її розвитку важливий для суспільної ідентичності, інтелектуальних перспектив та глобальних процесів.

Біографічна драма завжди була питомою тенденцією української драматургії. Тож сплеск сучасної драматургічної біографіки в Україні не викликає подиву, при тому, що, як наголошує Л. Залеська-Онишкевич, західна драма вже давно розчинила будь-яку біографічну особистість у світі розмитої ідентичності. Тобто, масив сучасної української драматургічної біографіки (п'єси А. Багряної, О.Бейдермана, М. Братана, Я. Верещака, В. Вовк, В. Герасимчука, О.Денисенка, К. Демчук, І. Драча, С. Жадана, Т. Іващенко, В.Клименка (КЛІМ), О. Клименко, І. Коваль, С. Майданської, О.Миколайчука, О. Муратова, Н. Нежданой, С. Новицької, С. Носаня, С. Олексеюк, О. Очеретного, З. Сагалова, А. Семерякової, Б.Стельмаха, С. Росовецького, В. Фольварочного, Л. Чупіс, Ю.Щербака, Я. Яроша тощо) можна розглядати як специфічне культурне поле, яке не має повноцінних аналогів в інших національних культурах ХХІ століття.

У чому полягає ця специфіка?

1) У наполегливих пошуках українцями власної національної ідентичності. Тут сучасна драма одночасно опрацьовує кілька

стратегій: а) пропонує ревізію біографічного пантеону національних героїв – художній інтерпретації підпадають постаті Степана Бандери, Андрея Шептицького, Івана Мазепи, Петра Калнишевського; б) здійснює розгерметизацію канонічних постатей української літератури – Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, пропонує принципово нові, цікаві для рецепції драматургічні версії їх біографій; в) реалізує ідею про світове українство – тут переосмислюються українські витоки Миколи Гоголя, Антона Чехова, Іллі Рєпіна, Квітки Цісик, Василя Єрошенка.

2) У потребі нового українського героїчного міфу, образ якого сформований на українських версіях національної історії та культури. Тому героями такого міфу стають не лише політичні персоналії (Іван Мазепа, Степан Бандера, Симон Петлюра, Вільгельм фон Габсбург), але й митрополити (Андрей Шептицький), знакові діячі культури (Григорій Сковорода, Михайло Щепкін, Олекса Новаківський, Володимир Винниченко, Лесь Курбас, Володимир Сосюра, Олена Теліга, Олександр Довженко, Василь Стус, Надія Світлична, Іван Миколайчук, Леонід Кисельов, Катерина Білокур).

3) У запеклій боротьбі із традиційним біографічним каноном, який мав подавати головного персонажа як цілісну, унікальну своєю раціональністю постать, що може слугувати еталоном, зразком для наслідування (як-от біографічні герої радянської книжкової серії «Жизнь замечательных людей»). Протестні драматургічні стратегії на цьому полі шукають в якості протагоністів тих, хто інтуїтивно передбачає глобальні світові катаклізми (Франц Кафка, Карел Чапек), розхитує літературні канони (Лі Бо, Ду Фу, Мольєр, Сервантес, Шекспір), знає про власну сексуальну привабливість і вміє на цьому грати (Едіт Піаф, Сара Бернар), наділений психоневрастенічними комплексами (Марк Шагал, Айседора Дункан), визнаний світом, але не в змозі знайти себе у ньому (Паганіні, Бальзак, Хемінгвей).

4) У постмодерному тиражуванні та сегментації протагоністів. Тут існують базові способи: а) внутрішнього роздвоєння одного персонажа (Володимир Сосюра у В. Фольварочного та О. Клименко, Іван Франко у Т. Іващенко та В. Клименка); б) прогистояння протагоніста та антагоніста (тексти І. Коваль, Ю. Щербак, О. Миколайчука); в) паралельні біографії у внутрішньо-опозиційній, семіотичній, реінкарнаційній, паралельній, агонально-опозиційній, множинно тиражованій текстових стратегіях (тексти В. Герасимчука,

Т. Івашенко, І. Коваль, О. Миколайчука, Н. Нежданой, З. Сагалова, В. Фольварочного).

5) У сформованій західними блокбастерами надмірній увазі до «поганих хлопців». Наприклад, українських драматургів у контексті переосмислення тоталітарного минулого бентежить образ Гітлера (тексти О. Бейдермана, З. Сагалова), що дає змогу доконструювати та деверифікувати події і тоталітарні реалії, та створювати антиутопічні візії майбутнього.

6) У потужному застосуванні інтертекстуальних та інтерсеmiotичних стратегій. Біографічні тексти сучасних п'єс рясніють цитатами, культурними відсилками, діалогами текстів та контекстів. З одного боку – вони вдало виконують ознайомчо-презентаційну функцію для непідготовлених реципієнтів, з другого – провокують обізнаних читачів / глядачів відчитувати приховані смисли.

7) Зрештою – в увазі до біографіки як до кредо життя і творчості, здатного конструювати власне мистецьке покликання. Тут можна взяти за приклад біографічну драматургічну творчість Валерія Герасимчука та його 25 текстів біографічних п'єс. 14 із них об'єднані у великий біографічний роман у драмах. Цей досвід засвідчує бажання сучасних українських драматургів не лише експериментувати, але й підходити ґрунтовно до біографічних постатей, бути одночасно не лише митцями, а й істориками, соціальними філософами, культурологами, та впливати на формування суспільно значущих цінностей.

Як бачимо, сучасні українські драматурги роблять відчутний внесок у розвиток біографіки як потужного імпаکت-фактору для формування сучасної національної та культурної ідентичності, а також допомагають сучасній українській культурі вибудовувати власні привабливі вектори розвитку та унікальності в світі.

UDC 8(09)883

Olena Bondareva,

ORCID 0000-0001-7126-452X,

doctor of Philology, Professor, Chief Research,

Department of Ukrainian Literature,

Comparative Studies and Grinchenko Studies,

Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o.bondareva@kubg.edu.ua

HOW MODERN UKRAINIAN DRAMATURGY TRANSFORMS THE BIOGRAPHICAL CANON

Innovations in the dramatic array of modern Ukrainian literature devoted to biographically real figures of history and culture are considered.

Keywords: biographical drama, biographical canon, textual strategies.

УДК [929:477]+78.072(092)»XXI»

Бугасва Олена Валентинівна,

ORCID 0000-0002-7945-4405,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Olena14757@gmail.com

БІОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ПУБЛІКАЦІЙ ЗАКОРДОННОЇ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ: СУЧАСНІ РАКУРСИ ВІДТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МУЗИКАНТА

Висвітлено новітні авторські концепти, світові тенденції моделювання персональних / колективних біографій митців у множинності їх форматів як суспільне явище.

Ключові слова: образ музиканта, суспільна біографія, життєва історія суб'єкта, дослідник як створювач біографії.

Біографія творчої особистості, зокрема музиканта, на початку ХХІ ст. активно і плідно вивчається представниками різних наукових дисциплін, які досліджують людину в соціумі, що й засвідчують зарубіжні публікації, що репрезентують біографічний підхід в якості інструмента дослідження людини з позицій етичних, антропологічних, онтологічних, гносеологічних та інших аспектів розкриття авторських біографічних наративів. Просуваючись шляхом синергетичної індивідуалізації досліджень історії людства, світова наука, серед інших, пропонує сьогодні спосіб трактування подій в житті індивіда і не як суто випадкові, і не як результат втілення суто суб'єктивних задумів (Фукс-Хайнриц), де біографічний жанр сприяє розкриттю особливого розуміння виробництва самості внаслідок

динамічної взаємодії між соціальною структурою та індивідуальним життям (Б. Меррілл, Л. Вест).

У колі дослідників життєписів в останні роки формується думка про те, що біографія є здебільшого літературним конструктом, ніж фактичним підприємством, адже біографія й музика (як об'єкти творчої діяльності) керуються ідейними структурами біографа. Музиканта і читача часто розділяють «фільтри», що маскують об'єктивне бачення музиканта, як правило, заради самої біографічної оповіді, переповненої анекдотами та драмою. Для донесення «правдивої інформації» важлива роль належить тут жанру інтерв'ю.

Загальне зростання рівня суб'єктності, характерне для гуманітарних студій країн Європи, Америки та Азії, значною мірою реалізується в поліфонії стосунків дослідника і досліджуваного. Ключова роль у цьому відводиться постаті біографа, його праву визначати своє оригінальне бачення твору, надаючи перевагу тому, як розповідається над тим що розповідається, адже змістовність біографії відкривається у процесі самої розповіді і значною мірою визначається манерою та технікою оповідача. Показовою є праця Dávila, Camila Moyano; Ruiz, Ortiz Francisca. *Subjects analysing subjects in the biographical approach: a generational study of Chilean musicians*, орієнтована на розуміння життєвої історії трьох поколінь в особистих інтерпретаціях, що відбувається за допомогою релевантних моментів: дослідник у взаємодії різних («близьких», «далеких») поколінь; дослідник, котрий визначає форму (техніку аналізу, елементи первинного / тимчасового рівня, жанри, сюжети тощо).

Сучасна зарубіжна соціогуманітарна наука надає перевагу таким біографічним жанрам як критична, інтерактивна, колективна, порівняльна; нетривіальним ідейним, методичним, інформаційним знахідкам в них. Так, публікація Katz, S. *The Greatest Band That Never Was: Music, Memory and Boomer Biography* – варіант колективної біографії молодого покоління, створений з позицій суспільної біографії, – в якій досліджується значення рок-музики для визначення покоління дитячих бумерів у Північній Америці. Тут запропоновано модель подання біографічної інформації для таких суб'єктів опису, котрі існують і мислять в іншому ціннісному вимірі. Автор відмовляється від «традиційних» фактів, притаманних життєпису, уводячи збірний образ героя, який ототожнює тип молоді – покоління бумерів, крізь характеристичність якого відбувається визначення певної доби з акцентом на психологію стосунків, комунікацію,

правила, спілкування, спосіб життя, організацію дозвілля, інтелектуальні запити тощо. Тобто, це відображення філософії часу через біографію покоління.

Група дослідників із Таїланду R. Khulusi, J. Kusnick, J. Focht, S. Jeinicke. *An Interactive Chart of Biography* пропонує біографічну діаграму Джозефа Прістлі, що є шедевром візуалізації даних, зроблених вручну. Автори презентують одну із новітніх технологій біографічного дослідження, що відкриває можливості для візуалізації інформації; залучення до процесу укладання біографій певних груп громадянського суспільства; вибору спеціалізації за тематикою; інтелектуалізації соціального контенту і розвитку його комунікативних здібностей; виховного і освітнього значення для шкільництва й студентства.

Сучасний перегляд «сталих» біографій відомих діячів музичного мистецтва відбувається в руслі їх перепрочитання. Наприклад, праця АЕ. Kijas. *The Life of Teresa Carreno (1853–1917), a Venezuelan prodigy and acclaimed Artist* є попереднім знайомством з ґрунтовним дослідженням авторки, котре називають посібником для написання життєписів представників творчих професій, багатих на професійні / людські, випадкові / заплановані зустрічі, що розгортаються на тлі активного концертного життя виконавиці (зокрема тут наведено списки пасажирів суден, що прибули до Філадельфії 1862 р. на виступи дев'ятирічної піаністки, отримані із фондів митної служби США з Національного архіву у Вашингтоні). Так персональна біографія стає хроносом життя як окремої мисткині, так і певного культурно-історичного соціуму – дослідниця пропонує щільне введення / нанизування нових даних, з яких народжується біографія музиканта на перетині часу і простору, розгортаючись у повільному русі та з великою кількістю деталей ніби в он-лайн режимі реального життя.

Інші приклади перепрочитання біографій демонструють роботи вчених із США JSC. Lam. *Writing music biographies of historical East Asian musicians: The case of Jiang Kui (AD 1155–1221)*, котрий студіює питання історії етномузикології у фокусі життєпису унікального китайського поета, композитора, дослідника XII ст. (ретранслюючи зразки започаткованих ним жанрів соціальної, літературної, музичної біографій та автобіографії) і Нової Зеландії D. Bendrups. *Easter Island music and the voice of Kiko Pate: A biographical history of sound recording*, який через заглиблення в історію життєдіяльності

рапануйського музиканта Луїса Авака (Кіко Пате) з острова Пасхи здійснює реконструкцію соціальних і епохальних культурних явищ, відтворюючи історію звукозапису цієї етнокультури.

Ознакою сучасної зарубіжної наукової біографіки є верховенство авторського наративу у репрезентації життєпису, коли авторові надається право «вільного» розкриття дослідницької сутності і власного задуму, котрий сам по собі є унікальним в мозаїці світового біографічного знання.

UDC [929:477]+78.072(092)»XXI»

Olena Bugaeva,

ORCID 0000-0002-7945-4405,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Olena14757@gmail.com

BIOGRAPHICAL PROBLEMS OF PUBLICATIONS OF FOREIGN SCIENTIFIC PERIODICS: MODERN PERSPECTIVES OF MUSICIAN'S PERSONALITY REPRODUCTION

The newest author's concepts, world tendencies of modeling of personal / collective biographies of artists in plurality of their formats as a social phenomenon are covered.

Keywords: image of a musician, social biography, life history of the subject, researcher as a creator of a biography.

УДК 929-055.2:930.1

Буряк Лариса Іванівна,

ORCID 0000-0002-4631-844X,

доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

ВІЗУАЛЬНИЙ ПОВОРОТ У СОЦІОГУМАНІТАРИСТИЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКИХ БІОГРАФІЧНИХ СТУДІЙ

Проаналізовано тенденції в українських біографічних студіях, що засвідчують зростання наукового інтересу до візуалізованих форм біографічних реконструкцій.

Ключові слова: візуальний поворот, візуалізована біографія, українська біографіка.

Суспільство перебуває у стані «інтенсивної візуалізації», починаючи з другої половини ХІХ ст., тобто з того часу, коли технічний прогрес, увірвавшись у життя, розпочав стрімку ходу усе більш зростаючими темпами. Проте, сучасний етап у поступі візуалізованої інформації посідає особливе місце. Карколомні соціокультурні трансформації початку третього тисячоліття зумовили те, що візуальні образи набули виняткової ефективності. Вони виявилися здатними формувати та змінювати світоглядні орієнтири людини.

Сучасний споживач інформації у масовому сприйнятті стає все більше візуалістом, орієнтованим на загострені емоційні реакції. Зрештою, візуальність виявилася подібною до тексту, а візуальний контент не лише не поступається наративному у просторі соціальних комунікацій, але й починає домінувати у деяких його сегментах.

Своєрідною відповіддю на виклик «інтенсивної візуалізації» став «візуальний поворот» або «зображувальний поворот» (visual turn, pictorial turn) – один із численних поворотів, які пережила соціогуманітаристика останнім часом. Його початок асоціюється, передусім, з ім'ям американського літературознавця У.Дж.Т.Мітчелла, який у 1990-х заявив про, так званий, «пикторальний поворот», пропонуючи у цьому ж контексті й «критичну іконологію» як категорію, що мала стати ретранслятором візуального повороту у науковому дискурсі (Mitchell W. J. T. Picture Theory: Essays on Visual and Verbal Representation. Chicago, 1994) – відтоді американські і європейські візуальні дослідження перетворилися на потужний напрям соціогуманітаристики, представлений великим масивом літератури.

У площині біографічних реконструкцій візуальний поворот, зокрема його методологія, відкриває нові дослідницькі перспективи,

пропонуючи несподівані ракурси та звільнення від стереотипів. Біографічні студії стають більш гнучкими, адаптованими до запитів соціуму, про що свідчать зокрема праці відомої нідерландської вченої Міке Баль – однієї з ключових постатей у теорії візуальної культури.

Завдяки дослідженням Міке Баль у науковому дискурсі з'явився концепт «автотопографія». За допомогою механізмів, прийомів і форм візуального мистецтва вчена запропонувала реконструкцію біографії американської мисткині французького походження, скульптора, графіка і художниці Луїзи Буржуа. Експериментуючи з «автотопографією», Міке Баль у такий спосіб переконливо продемонструвала ймовірність та ефективність альтернативних біографічних моделей у площині візуального повороту.

З огляду на візуальний поворот у соціогуманітаристиці, проаналізуємо тенденції, характерні для вітчизняних біографічно-культурологічних дослідницьких практик. Перш за все, вони засвідчують зростання наукового інтересу до візуалізованої форми біографічного нарративу. Так, в українському дискурсі циркулюють поняття / конструкти «ілюстрований життєпис», «зображальна біографія», «графічна біографія».

Поняття / конструкт «ілюстрований життєпис» виступає базовим у виданні, присвяченому М. С. Грушевському (*Facie ad Faciem: Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського*. К., 2017). Вдивляючись у фотографії, як наголошують автори-упорядники С.Панькова та Г. Кондаурова, можна відчутти дихання людини, нерв його життя. Підготовлене до 150-ї річниці від дня народження М.С.Грушевського, це видання є вдалою альтернативою біографічному нарративу і, водночас, – однією з найбільш оптимальних і органічних форм візуалізованої біографії. Світлини в «ілюстрованому життєписі» виступають домінуючим, але не єдиним сегментом візуалізованої біографії Великого Українця. Фотогалерея органічно синтезована з іншими формами візуалізації – фотодокументами, зокрема кінопортретами, живописними, графічними та скульптурними портретами, шаржами та карикатурами, що складають найповнішу на сьогодні «іконографію» М. Грушевського. Супроводжуючи репрезентовані зображення біографічними нарисами (за жанром наближеними до емоційних есе-коментарів), укладачі синхронізували візуальний компонент

біографії з популярною нарративною формою, таким чином розширюючи її, збагачуючи та унаочнюючи.

Українська дослідниця Тамара Скрипка, якій вдалося відтворити найповнішу колекцію світлин Лесі Українки у розмаїтті контекстів (персоналії, середовище, культура родинних маєтків Косачів-Драгоманових), для означення фотогалереї актуалізувала поняття / конструкт – «зображальна біографія» (Родові гнізда Драгоманових-Косачів: їх устрій та культура. К., 2013). Обґрунтовуючи право на існування «зображальної біографії» як одного з ймовірних біографічних жанрів, дослідниця наголошує на тому, що індивідуальні та групові світлини Лесі Українки та її родини віддзеркалюють емоційний та творчий стан персоналій, ілюструють їхні тогочасні захоплення, оточення, традиції побуту, зміни моди, найдрібніші деталі світу, у якому тривало життя.

Своєрідним експериментом у біографічних студіях і водночас різновидом альтернативної моделі біографічної нарації постає графічна біографія Рози Ауслендер (1901–1988) – німецькомовної поетеси єврейського походження, що народилась у Чернівцях (Матійчук О. Життя у слові. Графічна біографія Рози Ауслендер. Художнє оформлення О. Старанчук, О. Грищенко. Чернівці, 2019). Візуальні образи, представлені у цьому незвичному за форматом виданні, відіграють роль формоутворюючих елементів біографічної реконструкції. Задум графічної біографії полягав у спробі синтезувати дві форми розповіді – візуальну і текстову, надаючи пріоритетність візуальності і демонструючи можливість зміщення акцентів від культури слова до культури образу. Видання має орієнтовану спрямованість на читацьку спільноту, «призвичаєну до візуального», яка віддає перевагу коротким текстам, що супроводжуються ілюстративними матеріалами.

Втім, окремі дослідження, що апелюють до образності в українському просторі біографіки, є скоріше винятком, аніж підтвердженням сталої тенденції. Загальна ситуація, що склалась із цим сегментом біографіки, віддзеркалює ставлення наукової спільноти до візуальної культури в цілому. З одного боку, спостерігається прагнення реабілітувати зображення, які зазвичай опинялись на другому плані, виконуючи функцію ілюстрацій до тексту. Водночас жанр візуалізованої біографії викликає стриманість та настороженість, адже, попри певні переваги, візуалізована біографічна реконструкція не спроможна в повній мірі передати

переживання героїв так глибоко, як це міг би зробити текст. Ба більше, вважається, що зображення викликає сильний емоційний відгук, але стимулює лише поверхове сприйняття, гальмуючи критичне мислення.

Отже, відношення до візуалізованої біографії наразі позначається амбівалентністю. Вона позиціонується як альтернативний, оригінальний, але небездоганний жанр біографічних реконструкцій. Водночас слід визнати, що різні форми візуалізованої біографії спрямовані на те, аби стимулювати та надихати на подальші дослідження, і часом можуть служити основним імпульсом для більш глибокого осмислення самого зображення. З огляду на це, сподівання щодо появи нових альтернативних моделей біографічних реконструкцій в українському дослідницькому просторі, побудованих на концепціях візуальності, є небезпідставними.

UDC 929-055.2:930.1

Larysa Buriak,

ORCID 0000-0002-4631-844X,

Doctor of Historical Science, Professor,

Leading Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

VISUAL TURN IN HUMANITIES AND PROSPECTS OF UKRAINIAN BIOGRAPHICAL STUDIES

The tendencies of Ukrainian biographical studies, which testify the increasing of scientific interest in the visualized forms of biographical reconstructions.

Keywords: visual turn, visualized biography, Ukrainian biography.

УДК 016:929

Гажаман Наталія Олександрівна,

завідувачка науково-бібліографічного відділу,

Національна бібліотека України для дітей,

Київ, Україна

e-mail: nauk-bibliografy@ukr.net

ПЕРСОНАЛЬНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСІБНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Охарактеризовано персональні та рекомендаційні бібліографічні посібники, укладені працівниками науково-бібліографічного відділу НБУ для дітей.

Ключові слова: НБУ для дітей, персональний, рекомендаційний, бібліографічні посібники.

Бібліотеки для дітей надають свої послуги читачам двох категорій: читачам-дітям, згідно їхніх вікових психологічних особливостей, та організаторам дитячого читання.

За роки незалежності у різних бібліографічних посібниках, підготовлених працівниками науково-бібліографічного відділу Національної бібліотеки України для дітей, висвітлено життєві біографії та зібрано масив бібліографічних джерел про письменників, які пишуть для дітей, вчених у різних галузях людської діяльності, відомих особистостей, художників-ілюстраторів книжок для дітей. З 2003 р. по 2010 р. кожен випуск серії покажчиків «Українська наука в світовій науці» («Королева всіх наук: про математику та математиків», «Усі відкриття ведуть...у фізику», «Хімія відкриває, створює, досліджує», «Біологічні науки – науки про живу природу», «Людина та її здоров'я») має розділ, побудований у формі біобібліографічних розповідей про вчених-українців, відомих своїми відкриттями або вагомим практичним внеском у галузь. Окремо варто сказати щодо двох випусків про книги «Українські письменники-герої художніх творів» (2003, 2005). Вони побудовані у формі окремих бесід про художні книги, присвячені одному з письменників, серед яких розповіді про Т. Шевченка, І. Котляревського, Г.Сковороду, Л. Глібова, І. Карпенка-Карого, Марка Черемшину та інших авторів. Розміщуються бесіди за часом вступу письменника у літературний процес. 2002 р. було започатковано серію бібліографічних посібників різних жанрів «Лауреати премії імені Лесі Українки» для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Наразі існує уже 17 випусків, серед яких: про А. Качана, З. Мензатюк, Ю.Ярмиша, Г. Гриненко, Н. Гуменюк, Д. Чередниченка, Ю. Логвина, В. Терена, П. Куца, І. Андрусяка, М. Морозенко, Г. Фальковича, Г.Чубач, Дару Корній та інших авторів. У посібниках характеризуються твори-«переможці» письменників-лауреатів цієї премії, подається бібліографічний список інших творів автора.

Родзинкою серії є те, що майже усі її випуски містять автобіографії письменників саме для дитячого прочитання, написані на прохання бібліографів-укладачів, і які у майбутньому можуть скласти окрему збірку автобіографій українських дитячих письменників. У тематичному покажчику «Про спорт загалом та футбол зокрема» рекомендовано ряд видань про видатних українських спортсменів з різних видів спорту.

Як відомо, художник-ілюстратор – співавтор дитячої книжки, адже єдність словесного та зображального тексту робить книгу привабливою та зрозумілою дитині. Тому ілюстратори також потрапляють у поле зору бібліографів-укладачів. Так, уже підготовлено три посібники про художників-ілюстраторів: «На веселковому острові Костянтина Лавра» (2002), «Барвисті плеса творчості Олексія Міщенка» (2006) та персональний покажчик «Парад майстрів», у якому висвітлено життєві та творчі шляхи десятиох художників-графіків: А.Д. Базилевича, В.В. Голозубова (Голозубіва), В.Е. Єрка, С.П. Караффу-Корбут, В.І. Касіяна, В.В.Ковальчук, В.І. Лопату, М.С. Пшінку, К.В. Штанко, Г.В.Якутовича.

У серії «Українські дитячі письменники», яку розраховано на дорослого читача, підготовлено ряд біобібліографічних посібників: Всеволод Нестайко: «Я все життя писав саме для дітей – писав з любов'ю, болем і тривогою» (2011), Володимир Григорович Рутківський: «Яке-то неймовіре щастя – бути просто людиною!» (2009 р.), Анатолій Качан: «Я ще не виписався як поет незабутніх дитячих вражень» (2012), Анатолій Качан: «Хвилююче образне Слово – це найприродніша мова спілкування з юним читачем» (2017), Борис Комар: «Найдорожчий маєте скарб – добру душу» (2013), Наталя Забіла: «З дітьми треба розмовляти так, щоб їм було цікаво і зрозуміло» (2015), Юрій Ярмиш: «Вивчайте скарби рідного фольклору, і фантазія ваша заграє, народить нові казкові образи» (2016), Анатолій Костецький: «Дитяча література... – весь сенс, смисл мого існування» (2018), «Коломієць Тамара Опанасівна» (2020). Оскільки у виданнях для дітей завжди вміщено багато ілюстрацій, а коло художників-графіків велике, то кожен посібник має виокремлений допоміжний покажчик художників-ілюстраторів. У посібниках про В.С. Нестайка, Н.Л. Забілу, А.Л. Качана, Т.О.Коломієць, А.Г. Костецького є інформація про аудіовізуальні матеріали (діафільми, художні фільми, аудіокниги, аудіо та

відеододатки); у нарисі про Н.Л. Забілу – розділ «Листи Н.Л. Забіли», у яких іде мова про літературу для дітей та дитячу книжку; у нарисі про В.З. Нестайка вміщено список театральних вистав за творами письменника; у посібниках про А.Г. Костецького та Т.О. Коломієць вміщено ряд фотографій письменників. Кожний випуск містить інформацію про публікації у читанках, хрестоматіях, навчальних виданнях. Наразі ведеться робота над біобібліографічним покажчиком про Григорія Пилиповича Бойка.

Також готуються бібліографічні посібники на електронних носіях. Розділ «Золота колекція дитячої літератури» електронного рекомендаційного покажчика «Природа і людина» вміщує інформацію про сорока чотирьох українських дитячих письменників. За останні роки розділ поповнився інформацією: про І.А. Багмута, Д.Г. Білоуса, В.Ф. Василашка, М.С. Вінграновського, В.І. Кави, Л.М.Тендюка, М.А. Познанської, Б.Й. Чалого та ін. Розділи «Ювілеї», «Книжкові новинки» електронного ресурсу КЛЮЧ (Краща Література – Юним Читачам) також містять багато інформації про життя та творчість українських дитячих письменників. До ювілеїв письменників П. Утевської, М. Сингаївського та В. Герланця у 2016 р. підготовлено віртуальну книжкову виставку-мікс «Письменники-ювіляри та їхні твори». Тексти-слайди виставки висвітлюють життєві та творчі шляхи письменників; подано анотації на окремі книжки; вміщено фрагменти текстів із творів та скановані обкладинки книжок. У поточному році втілюється у життя новий проєкт для соціальних мереж за назвою «Окуляри, телевізор та інфекційні хвороби. Що спільного?» – про всесвітньо відомих українських вчених Д.Заболотного, О. Смакулу та винахідника Б. Грабовського.

Отже, як бачимо, можливості бібліографування у залученні читачів-дітей до систематичного читання досить широкі, а у Національній бібліотеці України для дітей вони застосовуються постійно та, зокрема, поповнюються новими матеріалами, проєктами та ідеями.

UDC 016:929

Natalia Gazhaman,

Head of the Scientific and Bibliographic Department,

National Library of Ukraine for Children,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nauk-bibliografy@ukr.net

PERSONAL BIBLIOGRAPHIC TOOLS OF THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FOR CHILDREN

Personal and recommendation bibliographic tools were characterized and compiled by the employees of the scientific and bibliographic department of the National Library of Ukraine for children.

Keywords: National Library of Ukraine for children, personal, recommendatory, bibliographic tools.

УДК [929+050](477)

Котлярова Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0002-6310-8778,

молодший науковий співробітник,
відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

БІОГРАФІКА АКАДЕМІЧНОГО ЖУРНАЛУ: «СЛОВО І ЧАС» В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Стисло викладено історію журналу «Слово і Час» останніх 30 років, класифіковано та схарактеризовано його біографічні публікації.

Ключові слова: академічний журнал, «Слово і Час», біографія, літературознавство.

«Слово і Час» (колишнє «Радянське літературознавство») – часопис із довгою історією, якою вже подолано 80-річний рубіж. За цей період він лише один раз змінив формат, і лише один раз змінив назву, що свідчить про міцну основу, на якій будуються його засади та контент. І цією основою є українська література, ба більше – українська гуманітаристика загалом, яка зуміла встояти й уберегтися, попри всі ідеологічно-політичні коливання й катаклізми радянського періоду, а із здобуттям Україною незалежності – укріпитися, розвинути й розквітнути.

Від першого числа 1990 р. часопис друкується під назвою «Слово і Час», скорочено – «СіЧ». «Зміна назви не продиктована ні якимись кон'юнктурними міркуваннями, ні, тим більше, поспішливими і непоодинокими сьогодні намірами змінити „вивіску“, не міняючи нічого по суті» (СіЧ. 1990. № 1. С. 3), – так

повідомляли в редакційній статті творці часопису й, окрім літературознавчих, завданнями журналу проголошували розвивати інші напрями: соціологію і філософію літератури, текстологію, краєзнавство, архівно-музейну, бібліотечну, екскурсійну справу. І це не повний перелік запланованих «сфер відповідальності».

То був перехід журналу в нову епоху, підготовлену публікаційними пріоритетами другої половини 1980-х рр.: статті дослідників із діаспори, розвідки про «заборонених» письменників і на «заборонені» теми тощо, – зорієнтовану на національно-демократичні цінності, ліквідацію «білих плям» у літературі, утвердження української мови й духовності. Залишаючись друкованим органом Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та Національної спілки письменників України, журнал публікує злободенні статті, роздуми, інтерв'ю. 1990-ті рр. для «СіЧі» – час утвердження тематики, автури, форматів, – словом, період становлення, суголосний з процесами в країні. Показником редакційних пошуків може слугувати велика кількість і нерівномірність наповнення рубрик, представлених у журналі протягом одного календарного року. Наприклад, у 1997 р. їх налічувалося більше 40-а (для порівняння: через 20 років, у 2017 р., рубрик в «СіЧі» чи не удвічі менше), причому в трьох з них подано всього по два матеріали.

Бурхливий розвиток усього спектру української періодики на межі ХХ–ХХІ ст. вніс корективи у профільну зорієнтованість часопису: «СіЧ» повертається у свою основну – академічного літературознавчого видання – сферу. Його головний редактор Лукаш Скупейко писав: «...на сторінках журналу найповніше і найвиразніше виписані здобутки й поразки нашого літературознавства загалом. Принаймні так було дотепер. А сьогодні ця тенденція ще виразніша, бо журнал став трибуною для багатьох і багатьох дослідників як з України, так і зарубіжжя. „Слово і Час” відкритий для висвітлення найрізноманітніших поглядів і тем, розуміючи цю відкритість як вияв наукового академізму...» (СіЧ. 2007. № 1. С. 6).

Така академічна спрямованість часопису від початку 2000-х рр. і донині має тенденцію поширюватися й поглиблюватися. Її стрижнем була і є людина, особистість – митець, критик, літературний герой, – кожен зі своєю особливою життєвою історією.

Біографія, як предмет вивчення (у різних ракурсах), завжди знаходила чільне місце на сторінках журналу.

Ретроспективний огляд публікацій «СіЧі» за останні 30 років дає уявлення про широке розмаїття журнальної біографіки, яку можна умовно розподілити за п'ятьма блоками. До першого блоку віднесемо публікації, які містять безпосередньо біографічну інформацію. Так, у рубриках «Хронограф» і «Дати» на початку 2000-х рр. подавався своєрідний календар знаменних дат, у якому, зокрема, вміщувалися стислі персоналії видатних українських та зарубіжних митців і діячів. Крім того, «Дати» – це ювілейна рубрика, в якій знаходимо різножанрові біографічні матеріали про поетів, письменників, літературознавців, у т. ч. тут вміщуються розлогі біографічні довідки. Подають відомості про життя і діяльність вітальні адреси й некрологи. До першого блоку можна віднести й замітки про ювілейні заходи в рубриці «Літопис подій».

До другого блоку публікацій належать матеріали, які зазвичай складають джерельну базу біографічних досліджень, – епістолярій, архівні документи, спогади – подано їх переважно в рубриках «Написане лишається», «З пам'яті літ», «Текстологія і джерелознавство».

Третій блок – літературознавча біографіка. До нього віднесемо статті, присвячені художньо-біографічному жанру в літературі, розгляду окремих творів, написаних у цьому жанрі, а також літературознавчі розвідки, у які органічно вплетено штрихи біографії письменника.

У четвертому блоці представлено бібліографічну біографіку. Традиційними для кожного числа журналу є рубрики «Рецензії» та «Наші презентації», у яких «СіЧ» знайомить читачів з книжковими, і не тільки, новинками, серед яких велика частка біографічних творів, археографічних видань, публікацій епістолярію.

П'ятий блок матеріалів – унікальний за змістом, оскільки містить не стільки життєписні, скільки людинознавчі публікації. Він представлений рубриками «Автопортрет» (у ній відомі літературознавці, відповідаючи на запитання редакції, характеризують себе з особистісно-професійного погляду) та «Осередки філології» (тут ми знаходимо колективні портрети співробітників наукових установ, викладачів навчальних закладів). До цього блоку можна віднести окремі публікації, у яких акцентується не на лінії життя людини, а на її особистості.

Отже, академічний журнал «Слово і Час» демонструє зацікавленість людини в усіх її проявах. Людиноцентричними є і література, і літературознавство. Питома частка публікацій «СіЧі» є і літературознавчою, і людинознавчою, чим й засвідчується вагомий внесок часопису в сучасну українську гуманітаристику.

UDC [929+050](477)

Tetiana Kotliarova,

ORCID 0000-0002-6310-8778,

Junior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

**BIOGRAPHY OF THE ACADEMIC JOURNAL: “SLOVO I CHAS”
 (“WORD AND TIME”) IN THE YEARS OF INDEPENDENCE OF
UKRAINE**

The history of the journal “Slovo i Chas” (“Word and Time”) of the last 30 years is briefly stated, biographical publications are classified and characterized.

Keywords: academic journal, “Slovo i Chas” (“Word and Time”), biography, literary criticism.

УДК 01:82-9

Любовець Надія Іванівна,

ORCID 0000-0002-8811-6627,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувачка, відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

**ІНФОРМАЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ
«УКРАЇНСЬКІ МЕМУАРИ: АНОТОВАНИЙ КАТАЛОГ
КНИГ»: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ**

Актуалізовано необхідність створення бібліографії українських мемуарів як ресурсу задля формування гуманістичних цінностей та комунікацій у суспільстві.

Ключові слова: мемуари, бібліографія мемуарів, науковий каталог, цифровий проєкт «Український мемуарій».

В сучасній історіографії дослідження мемуарного нарративу здійснюється у двох дискурсах: джерелознавчому та інформаційно-комунікативному. Останній набув популярності на тлі кардинальних змін у соціогуманітаристиці, що збагатилася новими науковими напрямками та технологічними проривами, які значно розширили методологічний інструментарій. Цифрова гуманітаристика (DH) кардинально вплинула на форми створення та поширення наукових знань, покращила умови для більш ефективної імплементації історико-культурних нарративів у національний інформаційний простір.

Мемуари, як культурно-історичний феномен та ґрунтовний комунікативний ресурс, що має впливи на формування у суспільстві гуманістичних цінностей та ідентичностей, потребують актуалізації з погляду загальнонаціональних та локальних викликів. Особливе місце мемуари займають у справі виховання, залишаючись найбільш популярним викладом національної історії та досвіду Іншого. Критичне засвоєння останнього веде до самопізнання, особистісного зростання, соціалізації та самоствердження.

До сьогодні величезні пласти спогадів недоступні у повному обсязі суспільству за недостатністю інформації про їх існування в інформаційному полі, що пов'язане з відсутністю їхньої бібліографії. Часто вони «глухі» для користувача, оскільки масиви мемуарних нарративів «сховані» в періодичних виданнях, збірниках, у книгозбірнях, а, отже, залишаються доступними лише для наполегливого науковця.

Тому назріло питання про поетапну підготовку в межах інформативно-комунікативних практик наукових та бібліотечних установ тематичного бібліографічного покажчика українських мемуарів для налагодження ефективної взаємодії з читацьким / користувачьким загалом. Актуальність такого проєкту очевидна – на сьогодні цей культурний пласт залишився поза увагою бібліографів, хоча мемуари стали важливою складовою сучасних фундаментальних бібліографічних видань. Щодо покажчиків мемуарів у вітчизняній бібліографічній традиції, то вони представлені дуже збіднено лише окремими публікаціями І.І.Кревецького (тижневик «Наша неділя», Львів, 1911 р.), в окремих працях І.Т. Калиновича («Українська мемуаристика. (Бібліографічний реєстр)», Львів, 1925), Іллі Чайковського («Наша

мемуаристика», Мюнхен, 1966). У межах сучасної тематичної бібліографії видано покажчик «Харківщина в мемуарах, щоденниках і подорожніх записках з XVIII ст. до сьогодення» (Харків, 2011) та його продовження – «Слобожанщина в мемуарах, щоденниках і подорожніх записках з XVIII ст. до сьогодення» (Харків, 2016); в Інституті біографічних досліджень НБУВ започатковано видавничий проєкт по створенню тематичного науково-бібліографічного видання «Українські мемуари: анотований каталог книг» в серії БД «Джерела української біографістики».

До науково-методичних засад каталогу відноситься визначення принципу систематизації матеріалу, визначення географічних меж, мови та типу видання. Наслідуючи традицію І.О. Левицького та Ю.Меженка у виборі принципу систематизації матеріалу, було вирішено зупинитися на хронологічному, як такому, що дасть можливість відобразити еволюцію мемуарної традиції на українських землях, показати її характерні риси, визначити авторський склад та авторські інтенції, прослідкувати тематичну спрямованість у різні історичні періоди та у різних дискурсах. Географічно будуть опрацьовуватися масиви мемуарних видань, що вийшли в рамках сучасної України усіма мовами та жанрами. Видання обмежено за рахунок включення в процес бібліографування лише окремо виданих мемуарів. Цілком свідомо осторонь залишилися масиви спогадів, що видавалися у періодичних виданнях та збірниках, оскільки це вимагає збільшення кадрового забезпечення та часу. Визначення типу бібліографічного покажчика як наукового каталогу зумовило і структуру подання бібліографічного опису та розширеної анотації.

Укладачами, задля максимального інформаційного навантаження каталогу, розроблена структура подання інформації про мемуари, яка направлена на розкриття змісту. Кожен запис каталогу включатиме такі позиції: повний бібліографічний опис видання за правилами сучасної орфографії (із обов'язковим зазначенням інформації про наявність повного тексту в мережі); шифр зберігання в НБУВ (чи інших бібліотеках України, чи за кордоном); біографічна довідка про автора мемуарів (повне ПІБ, псевдоніми (криптоніми), варіанти написання прізвища іноземними мовами, місця народження, розширена дефініція); інформація про дати подій, що описуються; географічна рубрика; тематична рубрика; зміст видання. Перший випуск хронологічно буде охоплювати проміжок часу від 1816 р. – року першого віднайденого видання

мемуарів на теренах України, – й до 1917 р., як кінця історичної епохи.

Робота над видавничим проектом такого ґтибу в сучасному інформаційному суспільстві передбачає паралельне створення та функціонування бази даних (БД), яка дозволяє постійно актуалізувати матеріал. Логічним продовженням такої наукової роботи бачиться у створенні окремого цифрового проекту «Український мемуарій», направлено на взаємодію із зацікавленими партнерами (бібліотеками, архівами, краєзнавчими осередками, дослідниками тощо) та віддаленими користувачами. Використання можливостей ДН (мультимедійних технологій, мережєвих зв'язків, гіперпосилань та гіпертексту) дозволить значно розширити межі побутування цього унікального контентного наративу у суспільстві. Однак проекти такого формату вимагають об'єднання зусиль спеціалістів із цифрових технологій, гуманітаріїв та громадської ініціативи.

UDC 01:82-9

Nadiia Lyubovets,

ORCID 0000-0002-8811-6627,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of Department,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

**INFORMATION AND PUBLISHING PROJECT «UKRAINIAN
MEMOIRS: ANNOTATED CATALOG OF BOOKS»: SCIENTIFIC AND
METHODOLOGICAL FOUNDATIONS**

The necessity of creating a bibliography of Ukrainian memoirs as a resource for the formation of humanistic values and the establishment of communications in society is updated.

Keywords: memoirs, bibliography of memoirs, scientific catalog, digital project «Ukrainian memoirs».

УДК 930.2(947:477) «Бутич»

Маврін Олександр Олександрович,

ORCID 0000-0002-9048-578X,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

заступник директора з наукової роботи,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: mavrinol@ukr.net

АРХЕОГРАФІЯ ІВАНА БУТИЧА: ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХІВНОГО ДОКУМЕНТА

Едиційні практики потребують певних методик. Праці І.Л. Бутича, опубліковані у 1950–1970-ті рр., мали значний вплив на українську археографію.

Ключові слова: археографія, методика, архіви, документи, публікація.

Питання теорії і методики є однією зі складових об'єкту вивчення історії археографії. У свою чергу археографія, як така, виконує функцію трансформації масивів різноманітних писемних пам'яток, документів і матеріалів з інформаційного ресурсу у джерело знання міждисциплінарного значення з культурологічним наповненням. Форми і жанри едиційної археографії є сьогодні унормованими і науково обґрунтованими. У радянську добу археографія в УРСР перетворюється на наукову дисципліну, формулюючи предмет, метод, функції і завдання. Але статус допоміжної дисципліни зберігатиметься за археографією протягом всієї радянської доби. Варіанти зміни статусу археографії, що зафіксовані у термінологічних словниках, з'являться вже після 1990-го року і пов'язане це з розпадом радянської системи і зміною засад самої історичної науки. На часі тепер дослідження ролі окремих науковців у розвитку цілих напрямів наукової роботи в Україні різного періоду.

Значною, але недооціненою у процесі упорядкування археографічної роботи була роль Івана Лукича Бутича (1919–2007). Опубліковано біобібліографію І. Бутича (2 видання: Київ, 1999 р., доповнене і розширене 2011 р.). Знаходимо важливі теоретичні роздуми та практичні настанови І. Бутича у його листуванні

з Я. Дашкевичем (Львів, 2012), передмовах до документальних публікацій, збірників матеріалів, рецензіях та критичних зауваженнях на нарадах, конференціях тощо. Важливим джерелом для даного дослідження послужили у першу чергу статті, опубліковані в період 1950–1970 -х років. Це, насамперед, його «Публікація документальних матеріалів архівними установами Української РСР» (Харків, 1958), «Література до історії української археографії» (Київ, 1968), «Назрілі питання української радянської археографії» (Київ, 1968), рецензія на книгу «История советской археографии: Учебное пособие» (Под ред. М. С. Селезнева. М., 1966–1967. Вып. I–VI.) (Київ, 1969). Питанням методики видання історичних документів присвячено статтю І. Бутича «Правила видання історичних документів», опублікованій в УДЖ у 1971-му році (Київ, 1971). Невеликим за обсягом, але змістовним, є доробок І. Л. Бутича з історії української радянської археографії, а, отже, її теорії та методів роботи, представлений у передмовах до видань збірників документів, у статтях на сторінках енциклопедій («УРЕ», 1969, 1983; «История городов и сёл Украинской ССР»: в 26 т.).

Питання історії, теорії та методики археографії в УРСР розглянуто у праці І. Бутича «Література до історії української археографії» (1968) через призму поглядів і підходів археографів – сучасників і колег вченого: І. Крип'якевича, Я. Ісаєвича, Я. Дашкевича, Б. Ватулі, П. Софінова та ін. Особливу увагу приділив І. Бутич розробці правил публікації документів. Власні погляди на теоретичні проблеми археографії І. Бутич у своїх дослідженнях не подав, але відзначив нові явища в археографічних практиках, як, наприклад, публікація документів мовою оригіналу в супроводі перекладу на мову видання, публікації змішаного типу (де частина документів публікується з перекладами). Звертав увагу дослідник на археографічні практики колег з інших республік СРСР, насамперед, литовських.

Слід зазначити, що у 1950-х роках весь комплекс теоретичних питань археографії формується у відповідності до завдань і потреб радянської історичної науки.

Організаційні питання вирішувалися з огляду на ці завдання і потреби. На рівні УРСР відмінностей у цьому курсі не спостерігалося, проте І. Бутич, аналізуючи шляхи підвищення рівня публікації, наголошував на двох аспектах: підвищенні кваліфікації

кадрів та на необхідності продумати форми вироблення оптимального публікаційного проекту.

І. Бутич відмічав, що тематичні збірники 1950-х років були не у повній мірі наповнені історичними документами та нерівномірно висвітлюють окремі питання. Таким чином, археографічна публікація недосконало і неповно трансформує архівні документи у текст, призначений для поширення наукового знання. В подальшому археографи для усунення цих недоліків будуть більше уваги звертати на попереднє вивчення літератури з означеної тематики, тобто, дотримуватись норми п. 2 «Правил» 1955 р.

І. Бутич також звертав увагу упорядників збірників документів на те, що науково-довідковий апарат або був відсутній, або неповний (налічував численні помилки, недостатньо інформативний). Разом із тим, Іван Лукич відзначав і окремі складові науково-довідкового апарату, які мали в собі потенціал справжньої наукової роботи, давали можливість розширити межі археографічної роботи, вузько регламентовані правилами 1945 р. та 1955 р.

У роботі над текстом документу, відзначав І. Бутич, неприпустимим є вільне поводження публікаторів. Перш за все, йшлося про необґрунтоване скорочення тексту, без розкриття змісту випущених частин. Вільне поводження з текстом документу проявлялося також в довільному його редагуванні, некоректному перекладі. Всі ці випадки кваліфікуються Іваном Лукичем як серйозні відступи від правил публікації, що призводять до спотворення документу.

І. Бутич вимагав від археографів дотримання правил публікації історичних документів, проте допускав певну свободу у роботі з документами, які мали певну специфіку, місцеві особливості, і які виводили матеріал з традиційного кола, унормованого загальносоюзними правилами видання історичних документів. Насамперед це стосувалося українських архівних документів до 19-го ст. Саме цей масив документів часто не вписувався в імперську, а згодом, і радянську систему обслуговування історичних досліджень. Чутливий до змісту і форми українського документального ресурсу, І. Бутич прагнув зберегти його дух, трансформуючи у текст, призначений для поширення наукового знання.

Подальший поглиблений розгляд теоретичної спадщини І.Бутича може значно доповнити історію української археографії

фундаментальними напрацюваннями таких вчених як І. Бутич, який, не маючи великих публікацій рівня монографій, у «малих формах», точково, акцентовано формував та визначав сенси і форми едиційної археографії.

UDC 930.2(947:477) «Бутич»

Oleksandr Mavrin,

ORCID 0000-0002-9048-578X,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Worker,

Deputy Director for Scientific Work,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mavrinol@ukr.net

ARCHEOGRAPHY OF IVAN BUTYCH: TRANSFORMATION OF ARCHIVAL DOCUMENT

Editorial practices require certain methods. I. Butych's works published in the 1950s and 1970s were of a significant influence upon Ukrainian archeography.

Keywords: archeography, methods, archives, documents, publication.

УДК 929:087.5:821.161.2

Марченко Наталія Петрівна,

ORCID 0000-0001-9814-0826,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: np_marchenko@ukr.net

БІОГРАФІЧНІ НАРАТИВИ ПРО ДИТЯЧИХ ПИСЬМЕННИКІВ В УКРАЇНІ (1991–2021)

Розглянуто типові біографічні нарративи про дитячих письменників в Україні (1991–2021). Встановлено основні зміни в біографічних практиках щодо цієї групи персоналій.

Ключові слова: біографістика, книги для дітей і юнацтва, біографія дитячого письменника.

Історія біографічних нарративів про дитячих письменників прямо пов'язана з історією формування поняття «дитячий

письменник», котре з'явилося наприкінці XIX ст., але ще довго (в Україні фактично до 2000-х рр.) типологічно чітко не вирізнялося як окремий унікальний тип учасників літературного процесу.

В Україні спільнота дитячих письменників вперше різко кількісно зросла на початку XX ст., що призвело до формування у їхньому середовищі авторського та гуртового самоусвідомлення. Як наслідок, виникає потреба в біографічних нарративах для відображення творчого і життєвого шляху літераторів, які пишуть для дітей і юнацтва. Тоді саме і з'являється суспільний запит на літературу для дітей і юнацтва, що робить діяльність у цій сфері значимою, а, отже, «вартою біографії».

Упродовж XX ст. ставлення до дитячих письменників, оцінка значимості їхньої творчості та життя спільнотою неодноразово змінювалася, що відображалося на формах і кількості біографічних нарративів про них. Дитячі письменники потребували біографій, котрі б легітимізували їхню професійну спільноту і кожного з них окремо в колі «дорослих» літераторів. Та, попри те, їхні життя й творчість відображені в усіх відомих на той час жанрових різновидах біографічного письма (автобіографія, мемуаристика та епістолярій, прижиттєвий біографічний нарис та біографічна довідка, офіційний некролог, наукова розвідка тощо).

Водночас слід брати до уваги, що біографічні нарративи про дитячих письменників від початку представлені у двох великих групах: а) нарративи для професійних груп (дорослих і дитячих письменників та експертів (критиків, редакторів, педагогів, організаторів дитячого читання); б) нарративи для дітей і юнацтва.

Зі здобуттям Україною незалежності вперше постав кількісно значний, згуртований, свідомий себе та суспільно впливовий, письменницький цех власне дитячих письменників, що призвело до урізноманітнення біографічних репрезентацій цього нового типу літератора. Поступово зникає домінуюча в XX ст. радянська модель дитячого письменника як «дорослої дитини», котра повністю занурена в середовище своїх читачів, залюблена в них і покликана творити ідеал (саме тому мірилом «якості» дитячого письменника виступала «любов дітей», а не мистецька унікальність та якість текстів, що принижувало цих митців у колі інших літераторів). Значною мірою цьому сприяє формування середовища фахівців-дослідників і популяризаторів дитячого читання в Україні (поява Центру дослідження літератури для дітей і юнацтва; заснування

проектів, які об'єднали навколо себе зацікавлену громадськість, як ось «Барабука», «Читомо» та ін.; налагодження роботи Національної секції ІВВУ), а також значне зростання досліджень у галузі книговидання для дітей і дитячого читання (зокрема поява низки модернових посібників і монографій).

Поступово дитячі письменники виходять із зачарованого кола дидактичної «ідеальності» власного буття, а відтак з'являються не лише вітчизняні та діаспорні, але й «модні» та «скандальні» автори, яскраві представники жанрів (скажімо, фентезі, мальовпису тощо), які мають власні фан-клуби тощо.

Поряд із традиційними біографічними жанрами саме в середовищі дитячих письменників вперше постають нові, породжені цифровою епохою, варіанти біографічних наративів: письменницькі блоги (як-от, блог О. Купріян «Читацькі нотатки Христі Нечитайко») – <http://nechytaiko.blogspot.com>), сторінки в соціальних мережах (як-от, сторінка у Facebook Дари Корній – <https://www.facebook.com/mvolynlviv>), сайти (як-от, сайт Сашка Дерманського – <http://dermansky.com.ua>), YouTube-канали (як-от, «Казки Лірника Сашка» – https://www.youtube.com/results?search_query=казки+лірника+сашка) та ін.

Водночас з'являються електронні ресурси, частково (як ось «КЛЮЧ» Національної бібліотеки України для дітей) чи повністю (як ось проєкт «Живі письменники» Українського інституту книги спільно з Міносвіти та Барабукою) присвячені популяризації життя та творчості дитячих письменників.

Значну роботу з осмислення та дослідження біографій дитячих письменників провадять бібліотеки для дітей і юнацтва. Зокрема, ними створено потужні біографічні ресурси та біобібліографічні серії (як ось «Золота колекція дитячої літератури» та серія біобібліографічних покажчиків «Дитячі письменники України» Національної бібліотеки України для дітей), записуються голоси та відеоматеріали про дитячих письменників, укладаються збірники творів дитячих письменників окремих областей України з відповідними біобібліографічними довідками тощо.

Також біографічні матеріали про авторів (зокрема інтерв'ю, відеозаписи розмов, різного роду зустрічей тощо) накопичують на своїх сайтах видавництва.

Серед традиційних «книжних» біографічних наративів також відбувається зміна стилістики та моделей: набули поширення

есеїстичні видання мотивуючого характеру, видання-діалоги, урізноманітнилися різновиди спогадових видань тощо.

Підсумовуючи, маємо визнати, що за останні 30 років біографічні нарративи про дитячих письменників змінилися найвідчутніше, порівняно з іншими літературними біографіями. Разом із тим, як книжка для дітей впевнено ставала одним із найвпливовіших гравців ринку, а дослідження дитячої літератури та дитячого читання – ваговою перспективною складовою гуманітаристики, постать дитячого письменника набула популярності та значимості в суспільстві. Відтак життя й творчість дитячих письменників поступово стали невід’ємною складовою біографічного дискурсу України.

UDC 929:087.5:821.161.2

Nataliia Marchenko,

ORCID 0000-0001-9814-0826,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: np_marchenko@ukr.net

BIOGRAPHICAL NARRATIVES ABOUT CHILDREN'S WRITERS IN UKRAINE (1991–2021)

Typical biographical narratives about children's writers in Ukraine (1991–2021) are considered. The main changes in biographical practices concerning this group of personalities are established.

Keywords: biography, books for children and youth, children's reading, biography of a children's writer.

УДК 55.001.5:622:01

Осення Наталія Володимирівна,

ORCID 0000-0002-5620-5369,

молодший науковий співробітник,

відділ механіки еластомерних конструкцій гірничих машин,

Інститут геотехнічної механіки імені М. С. Полякова,

Національна академія наук України,

Дніпро, Україна

e-mail: osennjaja@ukr.net

УЧЕНІ-ГЕОЛОГИ ТА ГІРНИКИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ГІРНИЧОГО ІНСТИТУТУ (ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС)

Проаналізовано наукову спадщину учених-геологів і гірників Катеринославського гірничого інституту та їх внесок у створення бібліографічного ресурсу.

Ключові слова: учені-геологи, гірники, Катеринославський гірничий інститут, наукова спадщина, бібліографічний ресурс.

Учені-геологи та гірники Катеринославського гірничого інституту (КГІ) відомі високим рівнем досягнень як у геології та гірництві, так й активною суспільно-просвітницькою діяльністю, але аспекти інформаційно-бібліографічного ресурсу їх наукової спадщини наразі мало досліджені.

Для створення інформаційно-бібліографічного ресурсу з питань гірничо-геологічної справи було проаналізовано біографії учених-геологів і гірників КГІ, здійснено аналіз їх науково-педагогічної та організаційної діяльності, опрацьовано наукову спадщину і вивчено структуру наукової комунікації вчених. Вивчалися опубліковані й неопубліковані джерела інформації. Використовувалися фонди архівів, бібліотек і музеїв.

Імена учених-геологів і гірників КГІ широко відомі у вітчизняній та світовій науці. Це яскраві постаті, які отримали блискучу освіту, добре володіли 2–3 іноземними мовами і лекторською майстерністю, мали високу освіченість та організаторські здібності, брали участь у міжнародних конгресах і виставках, проводили активну культурно-просвітницьку діяльність у Придніпров'ї, були талановитими популяризаторами та прихильниками всебічного поширення геолого-гірничих знань серед широкого кола населення, заслужили повагу серед вітчизняних і зарубіжних колег, виховали плеяду талановитої молоді. Вони створили наукові школи з гірничого мистецтва (О.М. Терпигорєв), збагачення корисних копалин (В.О. Гуськов), маркшейдерії, геодезії та геометрії надр (П.М. Леонтовський), гірського тиску (М.М.Протодьяконов), геології та стратиграфії Донбасу (М.Й.Лебедев), регіональної мінералогії, генезису мінералів України (Л.Л. Іванов), рудної справи (Й.І. Танатар) та збагатили геолого-гірничу науку працями, що лягли в основу нових напрямів.

Про високий науковий потенціал учених свідчили їхні публікації у вітчизняних і зарубіжних виданнях, монографії, дисертації, підручники, посібники, карти, патенти, доповіді на з'їздах, рецензії, огляди, науково-популярні праці. Геологи і гірники стали засновниками вітчизняних часописів з відповідних наукових проблем («Южный инженер», «Маркшейдерские известия», «Инженерный работник»). Були авторами перших фундаментальних монографій і досліджень з опису кам'яновугільного Донецького басейну (О.М. Терпигорев, М.М. Протодьяконов, М.Й. Лебедев), які мали науково-практичне значення. Курси лекцій, підручники й посібники, авторами яких були Л.Л. Іванов, Й.І. Танатар, О.М. Терпигорев, В.О. Гуськов, М.М. Федоров, П.М. Леонтовський, мали першочергове значення для успішного навчального процесу. Патенти на винаходи у галузі гірництва отримали М.М. Федоров і П.М. Леонтовський.

Наукова спадщина учених-геологів і гірників представлена прикнижковою, пристатейною бібліографією та оглядами літератури, поточною бібліографією, біобібліографією, покажчиками літератури, примітками й посиланнями, що надавало можливість визначити базу знань з певної проблеми або окремого питання і ставало своєрідним ретроспективним покажчиком з обраної тематики. У наукових працях учених розміщено огляди літератури, внутрішньотекстові, підрядкові і затекстові посилання, наводились необхідні пояснення та примітки, які свідчили про книжкову етику і бібліографічну культуру дослідників – а це роботи М.Й. Лебедева «Материалы для геологии Донецкого каменноугольного бассейна», Л.Л. Іванова «К минералогии Волыни», М.М. Протодьяконова «Давление горных пород на рудничную крепь».

Значна бібліографія була представлена у дисертаціях. Так, рукопис М.М. Федорова з теорії та розрахунку гармонійного рудникового підйому мала детальний огляд літератури – монографії й статті з німецьких, французьких і вітчизняних технічних видань, – що дав змогу М.М. Федорову зробити висновок про недостатнє його вивчення. Дисертація насичена розгалуженим довідковим апаратом, а для зручності читачів наприкінці дисертації подано алфавітний список буквених позначень з поясненнями значення кожної букви (латинський і грецький алфавіт). Крім того, дисертація налічувала багато формул, таблиць, креслень, а до кожного розділу подано значну кількість приміток і посилань. Для пояснення важливості

інформації використовувався різний друкарський шрифт, курсив, а також різна жирність шрифту. Авторські передмови, наявність рисунків і таблиць, огляд літератури, список рекомендованої літератури були обов'язковими для навчальної літератури.

На особливу увагу заслуговують підручники та посібники, курси лекцій з основних розділів геології та гірництва, геометрії надр, гірничої механіки, збагачення корисних копалин, у вступі яких здійснено огляд, наводилася основна література, рекомендована студентам, існував довідковий апарат. Ці видання свідчили про зародження рекомендаційної бібліографії. О.М. Терпигорєв створив серію підручників і навчальних посібників з розділів курсу гірничого мистецтва: вентиляція, рудникова доставка, рудникове освітлення, рудникове кріплення, рудникові пожежі та боротьба з ними. Підручники Й.І. Танатара «Таблицы для определения минералов по внешним признакам с помощью паяльной трубки и микроскопа» і Л.Л. Іванова «Определители горных пород по внешним признакам и под микроскопом» були цінними довідниками мінералога і петрографа. Перші спроби біобібліографічної інформації можна знайти у працях О.М. Терпигорєва, М.М. Федорова, П.М.Леонтовського, Й.І. Танатара. Причетним до появи поточної бібліографії з гірництва був О.М. Терпигорєв, який протягом декількох років друкував на сторінках гірничої періодики огляди актуальних зарубіжних видань. На початку ХХ ст. з'явився і перший бібліографічний покажчик «Литература о рудничных обрушениях и оседаниях пород», автором якого був П.М. Леонтовський.

Отже, наукова спадщина учених-геологів і гірників КГІ представлена широким спектром бібліографічного ресурсу, що дає можливість говорити про появу оглядової, ретроспективної й поточної бібліографії.

UDC 55.001.5:622:01

Nataliia Osinnia,

ORCID 0000-0002-5620-5369,

Junior Research Associate,

Mechanics of structures elastomeric mining machines,

M. S. Polyakov Institute of Geotechnical Mechanics,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Dnipro, Ukraine

e-mail: osennjaja@ukr.net

SCIENTISTS-GEOLOGISTS AND MINERS EKATERINOSLAVSK MINING INSTITUTE (INFORMATION AND BIBLIOGRAPHIC RESOURCE)

The scientific heritage of geologists and miners of the Ekaterinoslav Mining Institute and their contribution to the creation of a bibliographic resource are analyzed in detail.

Keywords: scientists-geologists, miners, Ekaterinoslav Mining Institute, scientific heritage, bibliographic resource.

УДК 012:929:027.7:378.4НаУКМА

Павлів Наталія Григорівна,

ORCID 0000-0001-6251-2480,

завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу,

Наукова бібліотека,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: pavlivng@ukma.edu.ua

АКТУАЛЬНІСТЬ БІОБІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ У ВІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розглянуто актуальність та перспективи розвитку біо- та бібліографічних досліджень на прикладі серій біобібліографічних показників про науковців НаУКМА.

Ключові слова: біобібліографічні показники, вчені НаУКМА, біографії, дослідження.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) є інформаційною основою науково-освітнього процесу в Університеті. У свою чергу, інформаційна та наукова діяльність бібліотеки була б неповною без застосування всіх видів бібліографічної роботи.

Наразі співробітники інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки НаУКМА працюють над укладанням серії показників «Праці викладачів та професорів Національного університету «Києво-Могилянська академія»» та серії «Вчені НаУКМА».

У теперішні часи вільного інтернету та легкого доступу до інформації багато публікацій не є достовірними. Важливість бібліографічних показників полягає в тому, що вони представляють

перевірену та структуровану інформацію наукових досягнень учених, яка може бути підґрунтям для подальших більш узагальнюючих або ж, навпаки, більш вузких та конкретизованих досліджень діяльності та особистості науковця.

Завдяки систематизованій подачі інформації в покажчиках можна чітко простежити розвиток і тенденції науково-дослідної діяльності навчального закладу взагалі та вченого зокрема й дослідити еволюцію ідей, характерних саме для нього.

У 1999 році в Науковій бібліотеці НаУКМА розпочато підготовку інформаційних видань – біобібліографічних покажчиків із серії «Вчені НаУКМА», що видаються в основному до ювілейних дат учених та презентують роботи науковців Університету у різних галузях знань.

Наразі видано 30 назв покажчиків. Їхні повні тексти викладено в електронному репозитарії eKMAIR Національного університету «Києво-Могилянська академія», що робить їх доступними для значно ширшої аудиторії. Завдяки можливості перегляду статистики використання документів у репозитарії, ми маємо змогу переконатися в їхній актуальності. Кожна особа, якій присвячено біобібліографічний покажчик, є непересічною та багатогранною, а внесок її у розвиток науки в Україні – значний та вагомий.

Робота над кожним покажчиком є невеликим науковим дослідженням з вивчення матеріалів про життя та діяльність науковця з метою максимального виявлення всіх опублікованих праць ученого та публікацій про нього. Основними джерелами для опрацювання слугують як традиційні друковані видання (біографічні та біобібліографічні словники відповідного тематичного спрямування, галузеві та загальні енциклопедії, галузеві бібліографічні покажчики, пристатейні списки в працях ученого та матеріалах про нього, періодичні та серійні видання тощо), так і сучасні електронні бази даних. Відповідно до профілю діяльності вченого вивчаються роботи оглядового характеру із загальних та окремих питань певної галузі знань, бюлетені та збірники реєстрації депонованих рукописів, авторських свідоцтв, патентних документів, нормативно-технічної документації, участь у розробці яких брав учений. Хронологічні межі визначаються роком першої публікації та роком підготовки біобібліографічного покажчика.

Укладання біобібліографічних покажчиків передбачає найбільш можливу вичерпність та повноту охоплення матеріалу.

Вони розраховані на широке коло читачів: починаючи з професорів, викладачів, аспірантів, науковців і закінчуючи студентами-першокурсниками. Тому відомості про видані покажчики та довідковий фонд інформаційно-бібліографічного відділу студенти першого року навчання отримують на лекціях спеціалізованого курсу «Вступ до Могиллянських студій» на початку кожного навчального року, що дає їм змогу використовувати тематичний матеріал, зібраний у покажчиках, для написання рефератів, курсових чи дипломних робіт.

Різностороння характеристика вченого, зокрема, в аспекті його громадської, педагогічної, науково-організаційної діяльності, є одним з важливих критеріїв інформаційної культури біобібліографічного покажчика. Позитивна риса таких публікацій не тільки у висвітленні наукових досягнень вченого, а й у розкритті особистісних характеристик, що подаються із включенням до покажчика інтерв'ю з ученим, спогадів про нього його учнів і колег.

Завдяки повній, верифікованій, структурованій і вичерпній інформації, що максимально розкриває особистість науковця, біобібліографічні покажчики залишаються актуальними навіть у теперішню цифрову епоху.

UDC 012:929:027.7:378.4

Natalia Pavliv,

ORCID 0000-0001-6251-2480,

Head of Information and Bibliographic Department,

The National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pavlivng@ukma.edu.ua

THE RELEVANCE OF BIOBIBLIOGRAPHY INDEXES IN THE AGE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

The relevance and prospects of development of bio- and bibliographic research on the example of a series of biobibliographic indexes about NaUKMA scientists are considered.

Keywords: biobibliographic indexes, scientists of NaUKMA, biographies, researches.

УДК 929+001.92

Патик Вікторія Василівна,
ORCID 0000-0003-2423-8745,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ теорії і методики біобібліографії,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: victoriia@ukr.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ БІОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ДИСЕРТАЦІЯХ З ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Розглянуто тенденції актуалізації біографічної проблематики у дисертаціях зі спеціальності 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Ключові слова: біографіка, дисертації, наукова діяльність.

Дисертації являють собою комплексні наукові роботи, що базуються на широкій джерельній базі. Вони є рушійною силою сучасної науки, оскільки тісно пов'язані з розробкою нових методів та напрямів наукових досліджень. Актуальність тем дисертаційних робіт визначається відповідно до новітніх наукових потреб суспільства та зазубуваністю в науковому товаристві. Вивчення та аналіз дисертацій допомагає оцінити стан та розвиток наукових досліджень, а також розкрити їх перспективні напрями.

На прикладі дисертаційного фонду НБУВ зі спеціальності 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни за 2010–2020 рр. розглянуто та проаналізовано стан, досягнення та перспективи біографічної складової наукових досліджень. Увагу зацентровано на дисертаціях, де у назві зазначено прізвище окремої особи або роду. Було встановлено, що, відповідно до вказаних вище критеріїв відбору, було захищено 43 дисертації, з них 6 – присвячені окремим родам, таким як Вишневецькі, Дорошенки, Скадовські, Старицькі, Шихуцькі, Штейнгелі.

Проведений аналіз засвідчує, що наукове коло поповнилося новими комплексними дослідженнями таких постатей, як С.В.Бородаєвський, Л. І. Винар, В. О. Замлинський, В.Н. Златарський, М. М. Кордуба, М.В. Клочков, С. І. Маслов, Н. Д. Полонська-Василенко, В. І. Стрельський, О. І. Тереножкін. У даних дисертаціях

представлені біографічні відомості про осіб, розкрито їхню діяльність у різних сферах, проаналізовано наукову спадщину, представлено особистий внесок у розвиток української науки.

Увагу дослідників привертала як дослідження окремих постатей в цілому, так і дослідження певних напрямів їх діяльності. Зокрема, А. О. Сайпанова займалася вивченням науково-педагогічної діяльності історика-болгариста С. І. Сідельнікова. В. Ю. Арістов увагу зосередив на науковій спадщині філолога, дослідника літописів О. О. Шахматова. Окремо було досліджено документальну спадщину В. П. Данилова, І.М. Каманіна та Ф. П. Матушевського. Також вивчалися питання епістолярної спадщини графа С. Р. Воронцова, В.К. Винниченка.

У науковому колі закріпилося та набуло широкого вжитку поняття «інтелектуальна біографія». Дослідниками було створено інтелектуальні біографії істориків К. В. Харламповича, О.О.Рябініна-Склярєвського, А. І. Яковліва, письменниці Д. Гуменної, етнографа М. А. Цертелева.

Поповнили та розширили джерельну базу дисертації, присвячені М. С. Грушевському. Зокрема, С. М. Панькова дослідила його публіцистику як джерело дослідження суспільно-політичної думки в Україні кінця XIX – початку XX ст., О. М. Владига розкрила його археографічну діяльність, В. О. Хоменко приділила увагу його діяльності в Українській партії соціалістів-революціонерів, Н.А.Шелудякова представила М. С. Грушевського як колекціонера крізь призму наукового та мистецького життя України XIX–XX ст. Також було захищено окремі дисертації, присвячені Д. І. Багалію, у яких розглянуто епістолярну спадщину українського історика, філософа та громадського діяча як історичне джерело та археографічну діяльність.

По-новому розглянуто відомі постаті, висвітлено нові історіографічні аспекти та малодосліджені віхи діяльності відомих осіб. Зокрема, Ю. В. Булгаков дослідив життя та діяльність П.П.Скоропадського, а також питання історіографії 1991–2011 рр. О.М.Тараненко розглянув аграрну політику П. П. Скоропадського. Ю.Ю.Куценко займалася вивченням постаті М. П. Драгоманова крізь призму історіографічних образів в українській історичній науці. Н.О.Шевченко розкрила нові аспекти наукової спадщини М.О.Максимовича, зокрема було здійснено перший комплексний аналіз його студій з питань історії і культури Київської Русі.

Отже, можна констатувати, що дисертаційні роботи можуть бути об'єктивним показником рівня розвитку науки загалом, а також окремих напрямів, зокрема біографічного. Виокремлені дисертації біографічного спрямування можуть слугувати цінним та змістовним джерелом як для практичного використання, так і для подальших пошуків. Проведений аналіз засвідчив збільшення інтересу дослідників до вивчення життя та діяльності окремих осіб, персоніологічного внеску в розвиток української науки. Важливо відзначити, що дисертації тісно пов'язані з розробкою нових напрямів, окремих аспектів та актуальних тем у науці. За їх допомоги можна простежити рівень та стани розробки окремих наукових напрямів, виокремити перспективи подальших досліджень.

UDC 929+001.92

Viktoriia Patyk,

ORCID 0000-0003-2423-8745,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: victoriia@ukr.net

ACTUALIZATION OF BIOGRAPHICAL ISSUES IN DISSERTATIONS ON HISTORICAL TOPICS

The tendencies of actualization of biographical issues in dissertations in the specialty 07.00.06 – Historiography, source studies and special historical disciplines are considered.

Keywords: biography, dissertations, research activities.

УДК 82:1/929-9

Плющик Оксана Валентинівна,

ORCID 0000-0002-3725-0869,

кандидат філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pliushchik@nbuv.gov.ua

ТВІР ТА ЙОГО АВТОР: ФАТА-МОРГАНА ВЛАСНИХ НАУКОВИХ ЗНАНЬ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Здійснено стислий огляд життя та творчості Марини Гримич у проєкції її як повсякденних, так і наукових знань на власні художні тексти (на прикладі першого її роману «Ти чуєш, Марго?» (2000)).

Ключові слова: знання, наука, література, книги, біографія, інтереси.

Книжковий простір України рухають різновекторні та різнонаправлені як у стилях, так і у напрямках, письменники. Сучасна українська література крокує індивідуальним шляхом, а книжкові полиці з кожним роком поповнюються як новими авторами, так і новими форматами текстів. Не секрет, що письменниками можуть бути й фахівці не дотичних професій навіть до гуманітаристики, як-от Ю. Щербак, М. Амосов. Так і гуманітарії, здобуваючи досвід письменництва і маючи поглиблені спеціалізовані наукові знання з фаху, свідомо / не свідомо втілюють їх у власні художні напрацювання.

До прикладу, відома українська письменниця Марина Гримич, маючи хист і фах перекладача зі словенської, сербохорватської та македонської мов (закінчила слов'янське відділення філологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка) – друкує книги перекладів. Секретарювання та посада заступника директора Міжнародної школи україністики НАН України, ймовірно, підштовхнула до зміни вектору досліджень – з філології – в історичні науки, зокрема, в етнологію. Захистивши докторську дисертацію («Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців ХІХ – початку ХХ ст.»), здобула звання професора, а, маючи досвід завідувача кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, – згодом обіймає посаду завідувача відділу, провідного наукового співробітника Науково-дослідного інституту українознавства. Вміло поєднавши філологію із історією – активна дослідниця університету Альберти (Едмонтон, Канада) факультету Сучасних мов та культурознавчих студій.

Зрозуміло, що філологічний та культурологічний досвід, помножений на історичні етнологічні та антропологічні студії – якнайкращий стимул до написання різножанрових романів, повістей, цілого ряду публіцистичних та літературно-критичних статей,

персональних монографій, наукових проєктів. А організаційний, науковий та письменницький талант, мабуть таки, простимулювали на відкриття та діяльність видавництва «Дуліби» (до речі, його назва за місцем народження її чоловіка Ігора Осташа), у колі зацікавлень якого – сучасна українська, наукова та науково-популярна література антропологічного, етнологічного та історичного спрямування. Звісно, насамперед, оточення сприяє отриманню іншого досвіду та дає можливість розвитку абсолютно в інших, несподіваних напрямках: чоловік Марини Гримич філолог за першою освітою (знає більше семи мов, кандидат філологічних наук), правознавець, український політик та дипломат, зокрема, протягом п'яти років обіймав посаду Посла України в Канаді, а з 2016 року й дотепер – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Ліванській республіці. Не виключено, що тільки власний досвід розширив межі світогляду дружини посла, а ми отримали «Нариси з українсько-канадської фольклористики: Богдан Медвідський» (2016), науковий проєкт «Українська канадіана. Збірник матеріалів з історії українців Канади» (разом з В. Кіпіані, 2016) та ін.

Здійснюючи тільки побіжний огляд наукових та повсякденних набутоків письменниці, прочитавши певну кількість її книг, можна з упевненістю сказати про те, що як власний життєвий досвід, так і науковий уведено в її художній текст. У цьому ракурсі варто не обійти увагою і масив лекцій, які розміщено у доступі в інтернет-мережі, зокрема, «Нешароварна етнологія» (проєкт «Автентична Україна», 19.03.2016 р.), «Як змінилося повсякдення українських письменників за 100 років?» (від 01.12.2020 р.), «Культурна дипломатія на Близькому Сході» (у 2-х частинах: від 30.06.2020 та 18.11.2020).

Широке коло зацікавлень Марини Гримич антропологією (простору, війни та протесту, порубіжжя, юридичної), історією міграцій, методикою польових досліджень, традиційною культурою, фольклором тощо – пряме відсилання дослідників до пошуку ймовірних втілень її наукових знань, а, отже, і власної біографії (але вже наукової), у художній текст.

Починаючи огляд художніх текстів Марини Гримич у межах заявленої теми, хотілося б зупинитися на одному з перших її романів «Ти чуєш, Марго?» (2000), який «пересипаний» лексикою та явищами з шароварницької культури: у діалогах, монологах персонажів, простору оточення. Насиченість тексту такими елементами для

споживачів масової літератури не тільки втілює тему інтелігенції й народу (класичний формат «ходіння в народ»), а й популяризує «українськість» (слово з лексики самої ж авторки).

У романі місткіні присутні два світи, реальний та ірреальний – також формат наукових знань – наш час та світ минувшини, де є козаки, королева, і навіть дивне, абсолютно не сучасне, ім'я головного персонажа – вже як відсилання на інший, вигаданий простір, і у простір фольклору: Андибер – головний герой української народної думи «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер». Також активна стилізація письменницею фольклору – «на запит» сюжету, – з'являється у піснях-речитативах роману.

Досліджуючи традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців у своїх наукових дослідженнях («Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія)» (2000) та п'ятитомне видання «Народна культура українців. Життєвий цикл людини», (2008–2015)), М. Гримич розглядає, насамперед, традиційну культуру «зсередины» – так у романі присутній яскраво виражений архетип Матері-Землі тощо.

Отже, при аналізі художнього тексту письменника, який паралельно активно розробляє наукові дослідження, варто враховувати і його наукові здобутки, оскільки відображення наукових знань, повсякденного досвіду, у літературі, безпосередньо, дає можливість прослідкувати біографію митця усебічно.

UDC 82:1/929-9

Oksana Pliushchuk,

ORCID 0000-0002-3725-0869,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Senior Researcher,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pliushchuk@nbuv.gov.ua

A PIECE OF WORK AND ITS AUTHOR: FATA MORGANA OF ONES OWN SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN A LITERARY TEXT

A brief overview of the life and work of Maryna Grymych has been fulfilled in the projection of her both everyday and scientific knowledge on her own literary texts (on the example of her first novel «Do you hear, Margot?»(2000)).

Keywords: knowledge, science, literature, books, biography, interests.

УДК 929+930.1

Попик Володимир Іванович,

ORCID 0000-0001-8746-1026,

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України,

директор Інституту біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: popyk@nbuv.gov.ua

ВІТЧИЗНЯНА БІОГРАФІКА У РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЗДОБУТИЙ ДОСВІД ТА НЕВИРШЕНІ ПРОБЛЕМИ

Проаналізовано розвиток біографіки у роки незалежності. Наголошено на важливості досягнення відповідності дослідницьких завдань вимогам сучасної гуманітаристики.

Ключові слова: українська біографіка, етапи розвитку біографічних досліджень, інтелектуальна і духовна атмосфера суспільства.

Здобутки вітчизняної біографіки впродовж десятиліть незалежності перевершують все, зроблене українськими біографами – науковцями і літераторами – у попередні часи. Проте, усвідомлення цього не мусить обмежувати критичний аналіз складного і доволі суперечливого шляху її розвитку, багатьох кризових явищ і невирішених проблем, оскільки це є вкрай важливим для осмислення сучасного стану і тенденцій еволюції української біографіки, її чергових завдань і подальших перспектив поступу. Нашою метою є окреслення деяких ключових підходів до розуміння зазначених проблем.

Помилоку було б розглядати завершене тридцятиріччя як єдиний, цілісний за своїм змістом і спрямуванням «новітній» або «сучасний» етап, позначений невпинним піднесенням вітчизняної біографіки. Таке розуміння є припустимим у певних межах лише з погляду загального протиставлення його попередній, радянській добі. Так само не можна залишати поза увагою суттєві якісні відмінності у загальному світоглядному, теоретико-методологічному, проблемно-тематичному спрямуванні розвитку вітчизняної біографіки впродовж окремих десятиліть. Недостатнє осмислення і, як наслідок, неврахування кардинальних змін, які нині відбуваються

у біографіці і її сприйнятті суспільством, в багатьох випадках обумовлює консервацію серед частини дослідників застарілих уявлень, тематики, творчих підходів.

Розвиток української біографіки впродовж трьох десятиліть незалежності можна поділити на три, виразно відмінні між собою за внутрішнім змістом і наповненням, етапи, хоча й з досить умовно визначеними межами. Це є зрозумілим: нові тенденції визрівали і набували «критичної маси» поступово, старі стереотипи зберігають певну інерцію існування і в нових умовах.

Перший етап відродження й розвитку біографіки у незалежній Україні пов'язаний з атмосферою її національно-державницького самоствердження, окресленням національної ідентичності, розбудови національного пантеону знакових імен. Важливими рисами його стали прагнення відновити в історичній пам'яті народу забуті, замовчувані й заборонені раніше імена співвітчизників, повернути Батьківщині постаті визначних її діячів, «привласнені» дискурсом «спільної», тобто, імперської, історії. Загальна героїко-романтична спрямованість біографіки першого десятиліття незалежності обумовила визначення значимості особи, насамперед, у світлі її участі в боротьбі за національне визволення, утвердження української державності, в розвитку національної культури. У цей час, значною мірою на основі напрацювань старої історико-біографічної школи XIX – початку XX ст. та вчених діаспори, було опубліковано чимало праць, покликаних вперше широко ознайомити читаючий загал з основними посталями українського минулого. Було розпочато підготовку великих енциклопедичних і словникових зводів. Важливим здобутком стало і започаткування з середини 90-х років розробки сучасних теоретико-методологічних засад біографічних досліджень, спрямованих на осмислення шляхів репрезентації людського потенціалу України в усій цілісності і багатоманітності проявів її суспільно-політичного та етнонаціонального розвитку у зв'язках з народами Центрально-Східної Європи. Водночас біографіка першого десятиліття незалежності була відчутно позначена використанням застарілих «лінійних» форм біографічного письма, схематизмом і спрощенням трактування образів співвітчизників.

Початок другого етапу розвитку української біографіки років незалежності, за багатьма параметрами якісно відмінного від першопочаткового періоду, можна віднести до першого п'ятиріччя

XXI ст. Його розгортання було обумовлено впливом на вітчизняну гуманітаристику цілого комплексу доволі різномірних чинників. Йдеться як про згасання «романтичної хвилі» суспільних настроїв, так і про суто «внутрішні» процеси в розвитку української соціогуманітаристики, що обумовили суттєве піднесення її теоретико-методологічного рівня, а також про прихід в Україну перших хвиль інформаційної революції і, відповідно, початок все більш широкого застосування у біографіці новітніх інформаційних технологій. У ці роки розгорнулося формування різноманітних, за своїм рівнем і призначенням, ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації, було реалізовано чимало ґрунтовних історико-біографічних видавничих проєктів. Водночас суттєво змінилася й дослідницька проблематика, іншим став центральний герой української біографіки. Швидко відбувся процес, який у XIX ст. зайняв кілька десятиліть – на зміну героям Козацької доби в центрі дослідницьких і читацьких зацікавлень опинилися діячі культури, науки, мистецтва, а їхні постаті, замість поверховості схематизму відображення, почали набувати справжньої глибини і переконливості.

Цей час знаменувався й стрімким поширенням в електронних мережах біографічної інформації, піднесенням значення історико-біографічних знань, постанням нового духовного феномену – віртуального, – за допомогою мережевої інформації, діалогу наших сучасників з минулими поколіннями.

Третій, власне, сучасний етап розвитку української біографіки, – започаткований кардинальними зрушеннями, що розгорнулися у суспільному, інтелектуальному й духовному житті України від 2014 року, й набувають нині, зусиллями українського громадянства, все нових якісних характеристик. На біографіці – сфері надзвичайно чутливій до зміни суспільних настроїв, нових поглядів та читацьких інтересів, – позначилося стрімке розширення простору інтелектуальної і духовної свободи, реальна інтеграція України до європейського і світового наукового, видавничо-інформаційного простору. Визначальними ознаками сучасного етапу стали завершення пострадянської доби з її болючими посттоталітарними, посттравматичними синдромами, успадкованими від радянської доби стереотипами міфологічної свідомості, а з іншого боку – зростання інтересу до особистості у її «вічних», надчасових проявах, пошук у досвіді та ідеалах попередніх поколінь нових духовних орієнтирів,

життєво важливих для людини в умовах сучасного кризового розвитку; широке і вільне звернення вітчизняних дослідників-біографістів до здобутків європейської і світової біографіки, їх творче засвоєння; розвиток нових форм і засобів біографічного письма; впровадження новітніх медійних засобів поширення біографічних знань.

Водночас, нова інтелектуальна і духовна атмосфера в поєднанні з сучасними тенденціями у реорганізації науково-дослідної справи доволі гостро ставлять питання щодо подальшої долі тих традиційних за своїм характером біографічних досліджень, які здійснюються у багатьох наукових установах, і розраховані лише на вузьке середовище професіоналів. Біографіка non fiction, художня біографіка, life writing, автобіографія, гендерна біографіка та інші спрямування біографічної творчості, що набувають все більшого поширення й визнання в Україні, вкупі з різноманітними медійними формами стрімко розширюють діапазон уявлень про біографіку, зовсім по-новому ставлять питання про її роль і місце у суспільному житті, в духовному світі наших співгромадян.

Зазначене обумовлює висновок, що невинна зміна загальної ситуації навколо біографічних досліджень та їх сприйняття суспільством, вдосконалення теоретичних і методичних засад вітчизняної біографіки, розвиток нових тематичних та жанрових спрямувань форм біографічного письма, інтенсивне освоєння новітніх досягнень світової та європейської гуманітаристики настійно висувають перед дослідниками, видавцями, фахівцями бібліотечної та інформаційної сфери вимоги щодо забезпечення відповідності здійснюваних ними проєктів духові часу.

UDC 929+930.1

Volodymyr Popyk,

ORCID 0000-0001-8746-1026,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Director of Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: popyk@nbuv.gov.ua

DOMESTIC BIOGRAPHY IN THE YEARS OF INDEPENDENCE OF UKRAINE: GAINED EXPERIENCE AND UNSOLVED PROBLEMS

The development of biography in the years of independence is analyzed. The importance of achieving compliance of research tasks with the requirements of modern humanities is emphasized.

Keywords: Ukrainian biography, stages of development of biographical researches, intellectual and spiritual atmosphere of society.

УДК 94(47+57)929:001.814-027.552

Томазов Валерій Вячеславович,

ORCID 0000-0003-4052-9438,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tomazov.valery@gmail.com

КОЛЕКТИВНА БІОГРАФІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У публікації порушено проблему класифікації різноманітних історичних джерел, необхідних для створення колективної біографії.

Ключові слова: колективна біографія, просопографія, просопографічний портрет, класифікація джерел.

Людське суспільство є неоднорідним. Воно складається з певних спільнот, верств, прошарків, станів і груп, поєднаних між собою низкою рис і характеристик, що визначають їхнє місце та функції як неодмінної частини соціуму в історичному процесі. Такі групи можуть вирізнятися спільним соціальним, родовим чи етнічним походженням, певними економічними можливостями й господарськими практиками, релігійною та професійною належністю тощо.

Дослідження цих соціальних утворень, створення колективної біографії їхніх представників є найважливішим завданням просопографії, котра виникла на перетині різних галузей і дисциплін соціогуманітарного знання – історії, антропології, соціології, демографії, культурології, психології, генеалогії. Просопографія, як спеціальна дисципліна, перебуває в українській історичній науці ще на етапі становлення, але упродовж останніх десятиліть кількість праць із просопографічною проблематикою та інструментарієм

постійно зростає. Ця тенденція цілком вписується у світові та європейські тренди, оскільки істотно розширюються зацікавлення й інтенції дослідників у царині локальної історії, зокрема щодо конструювання минувшини окремих спільнот, груп і персоналій у світлі просопографічних стратегій і практик.

Сучасний стан просопографії вимагає від історика значної уваги, оскільки її дисциплінарне конституювання, уточнення теоретичних і методологічних засад триває, а статус у структурі сучасної соціогуманітаристики утверджується.

Втім, на сьогодні просопографія вже здатна самостійно вирішувати важливі та актуальні проблеми історичної науки, зокрема суттєво збагачує дослідницькі підходи, понятійний апарат, горизонт концептуалізацій у багатьох її дисциплінарних сферах і предметних областях.

Створення колективного просопографічного портрету чи біографії вимагає специфічної джерельної бази, яка є надзвичайно різноманітною й охоплює практично всі свідчення, що містять інформацію про людину.

Одна з перших спроб класифікації просопографічних джерел (на сьогодні не існує усталеної, оскільки теоретичні розробки у цій галузі історичної науки є поодинокими) була запропонована українськими дослідницями І. Старовойтенко та Н. Миронець. Класифікація наших колег, на жаль, не є універсальною, оскільки групування джерел здійснювалося за різними критеріями, а деякі категорії джерел, важливих для просопографічного дослідження, взагалі не було враховано. Отже, пропонуємо класичний для джерелознавства поділ просопографічних джерел:

- 1) вербальні (родинні перекази й легенди; спогади членів родини, друзів, колег та ін.);
- 2) речові (нагороди, реліквії, одяг, предмети побуту, надгробні пам'ятники тощо);
- 3) візуальні (перш за все – фотографії, відеозйомка, портрети);
- 4) писемні.

Серед останніх можна виокремити документи офіційного походження – метричні записи та свідоцтва, паспорти, атестати, дипломи, послужні списки, трудові книжки, медичні довідки, документи на майно тощо) – та неофіційного (приватного) – мемуари, щоденники, листування та ін.

Не всі джерела мають однакову інформативність та достовірність. Звичайно, писемні є більш різноманітними та змістовними. Серед них найдостовірніші документи офіційного походження, тобто ті, що утворилися в результаті роботи державних органів. Між тим, листування, щоденники, мемуари, які можуть бути надзвичайно насиченими відомостями, є ненадійним джерелом, оскільки з'явилися у процесі діяльності певної особи, а, отже, суб'єктивні. Вони можуть містити перекручення та помилки і потребують критичного ставлення, перевірки, підтвердження іншими документами.

Робота з просопографічними джерелами потребує від дослідника, окрім джерелознавчого хисту, ще й значної обізнаності з принципами функціонування державної машини та адміністративно-територіальним поділом в різні історичні часи. До того ж, варто пам'ятати, що на фондоутворення впливали і такі фактори, як соціальна стратифікація та релігійна належність.

UDC 94(47+57)929:001.814-027.552

Valerii Tomazov,

ORCID 0000-0003-4052-9438,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tomazov.valery@gmail.com

COLLECTIVE BIOGRAPHY: FEATURES OF THE SOURCE BASE OF THE RESERCH

The publication raises the issue of classification of various historical sources necessary for the creation of a collective biography.

Keywords: collective biography, prosopography, prosopographic portrait, classification of sources

УДК [016(048.2):929](477)

Яценко Олег Миколайович,

ORCID 0000-0003-4277-1869,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач, відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна
e-mail: olehjats@bigmir.net;

Вернік Юлія Вікторівна,
ORCID 0000-0002-0783-5372,
науковий співробітник,
відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: julvern@ukr.net;

Комарянська Тетяна Вікторівна,
ORCID 0000-0003-4967-8392,
молодший науковий співробітник,
відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: tatvish01@gmail.com;

Філіппова Наталя Павлівна,
ORCID 0000-0003-4896-5939,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
науковий співробітник,
відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: filippova.natalya@hotmail.com

НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА СЕРІЯ «ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІСТИКИ»: ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ П'ЯТОГО ВИПУСКУ

Розкрито специфіку та особливості укладання п'ятого випуску науково-бібліографічної серії «Джерела української біографістики».

Ключові слова: біобібліографічні дослідження, ресурси біографічної інформації, джерела української біографістики.

Започаткована у 2004 р. Інститутом біографічних досліджень (ІБД) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

(НБУВ) серія «Джерела української біографістики», що має стати основою біографічної інформації для Українського національного біографічного архіву (УНБА), й ставить за мету ознайомити дослідників, науковців, аматорів і широкий загал із біобібліографічними дослідженнями та публікаціями біографічного змісту, цьогогоріч доповнилась п'ятим випуском, підготовленим у межах виконання теми науково-дослідної роботи ІБД НБУВ «Біографіка та біобібліографія як інформаційно-комунікативний ресурс в умовах суспільно-політичних і культурних трансформацій українського суспільства» (2018–2021).

Актуальність видання обумовлена, передусім, відсутністю у вітчизняній бібліотечній справі усталеного алгоритму обліку й відокремлення праць з біографічною складовою від загального масиву книжкових джерел. Окрім того, попередні чотири випуски серії охопили видання про видатних представників різних сфер життя українського суспільства, що вийшли друком за період від середини ХІХ століття до 2010 р., залишивши відкритим питання висвітлення інформації про здобутки у галузі вітчизняної біографіки, вивчення й узагальнення досвіду підготовки та публікації біографічної літератури за останнє десятиліття. Втім, з огляду на значне зростання кількості публікацій біографічного змісту в національному книговиданні та нормативні обмеження обсягу друківаних видань, укладачами цілком закономірно було окреслено хронологічні межі п'ятого випуску 2010–2013 рр., репрезентуючи, в тому числі, виявлену в ході його підготовки значну кількість джерел, датованих 2010 р., що не були представлені у попередньому, четвертому випуску.

Зберігаючи усталені традиції підготовки видань у межах серії «Джерела української біографістики», п'ятий випуск, тим не менш, має низку специфічних особливостей, що вирізняють його з-поміж перших чотирьох. При його підготовці було відкориговано й розширено критерії відбору літератури. З огляду на національний масштаб виконуваного дослідження, відсутність у фондах НБУВ значної кількості видань, виявлених у покажчиках національної бібліографії «Літопис книг» за 2010–2014 рр., намагання максимального охоплення вітчизняних біографічних джерел, непередбачені обставини, що пов'язані з поширенням у світі пандемії COVID-19 та введенням карантинних обмежень, для опрацювання матеріалів, не всі з яких вдалось дослідити *de visu*, укладачами також

було використано електронний каталог і фонди Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (НБУАМ), зазначаючи, за відсутності шифрів зберігання в НБУВ, відповідні шифри у НБУАМ.

Крім того, було скасовано обмеження видань, що містять біографічні матеріали про не менш як трьох персон, за рахунок подання інформації про публікації, присвячені одній-двом особі (особам) – таким чином укладачі прагнули забезпечити максимальну вичерпність представлення масиву вітчизняної біографічної друкованої продукції означеного періоду.

З розширенням критеріїв відбору відбулися зміни у структурі і назвах розділів і підрозділів п'ятого випуску – їх доповнено новими рубриками. Так, другий розділ перейменовано у «Наукові видання» і доповнено підрозділом «Наукові збірники». Третій розділ «Науково-популярні, історико-публіцистичні видання» доповнено новим параграфом «Видання, присвячені одній (двом) особі (особам)». Відбулися зміни у п'ятому розділі – його зміст поділено на підрозділи: Спогади; Щоденники; Листування; Нотатки; Літературний портрет. Восьмий розділ покажчика «Доповнення до попередніх випусків» вміщує інформацію про видання, які з різних причин не потрапили до чотирьох попередніх випусків, але хронологічно відносяться до них. В залежності від змісту видань його поділено на «Персональні бібліографічні покажчики» та «Інші публікації». З'явився новий – дев'ятий розділ, – «Видання з біографічним матеріалом, які відсутні у НБУВ та НБУАМ».

Ще однією особливістю п'ятого випуску є збільшення кількості даних про повнотекстові електронні версії біографічних публікацій в мережі Інтернет. У цих випадках до бібліографічного опису, після шифру ISBN, було додано «URL» – уніфікований локатор ресурсів (адреса ресурсу). Кількість таких записів у покажчику перевищує 300 одиниць.

Отже, укладачами при роботі над виданням було враховано такі особливості: критерій наявності матеріалів у фондах НБУВ було доповнено фондами НБУАМ, розширено критерії відбору літератури за рахунок представлення інформації про видання, присвячені одній-двом особі (особам), відбулися якісні трансформації змісту покажчика, збільшено долю представлення відомостей про повнотекстові електронні версії біографічних публікацій. Таким чином, черговий випуск науково-бібліографічної серії «Джерела

української біографістики» сприятиме використанню нових джерел біографічної інформації при підготовці УНБА, наукових праць і навчальних посібників науковцями, викладачами, бібліотекарями, у тому числі дослідниками української біографістики, біографіки та біобібліографії.

UDC [016(048.2):929](477)

Oleh Yatsenko,

ORCID 0000-0003-4277-1869,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olehjats@bigmir.net;

Yuliia Vernik,

ORCID 0000-0002-0783-5372,

Research Associate,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: julvern@ukr.net;

Tetiana Komarianska,

ORCID 0000-0003-4967-8392,

Junior Research Associate,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tatvish01@gmail.com;

Natalia Filippova,

ORCID 0000-0003-4896-5939,

Candidate of Social Communications, Research Associate,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: filippova.natalya@hotmail.com

**THE SOURCES OF UKRAINIAN BIOGRAPHY RESEARCH AND
BIBLIOGRAPHIC SERIES: PARTICULARITIES IN THE FIFTH ISSUE
PREPARATION**

The issue of criteria expanding for literature selecting for the fifth issue of the Sources of Ukrainian Biography Research and Bibliographic Series is revealed.

Keywords: biobibliographic research, biographic information resources, the Sources of Ukrainian Biography.

РОЗДІЛ 5

РУКОПИСНА ТА АРХІВНА СПАДЩИНА: ВІД РУКОПISУ ДО БАЗИ ЗНАНЬ

УДК 093.2:37.016:2-1(477-25)»1913/1917»

Афанасьєва Зоя Борисівна,

ORCID 0000-0002-2143-775X,

молодший науковий співробітник,

відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: afanasieva@nbuv.gov.ua

ІСТОРІЯ ВИКЛАДАННЯ БОГОСЛОВ'Я У КИЇВСЬКОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ ІНСТИТУТІ ЗА АРХІВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ (1913–1917)

Актуальність даної теми полягає у змістовному розгляді історії викладання предмету Богослов'я у Київському комерційному інституті доцентом Київської духовної академії (КДА) Миколою Миколайовичем Фетисовим.

Ключові слова: Київський комерційний інститут (ККІ), Богослов'я, отець Микола Фетисов, М. В. Довнар-Запольський.

Мета: на основі архівних документів дослідити творчий шлях викладача Богослов'я у ККІ – отця Миколи Фетисова – задля ознайомлення широкого загалу фахівців із новими, досі невідомими історико-біографічними матеріалами.

Київський комерційний інститут (ККІ) – перший в історії України вищий приватний навчальний заклад торговельно-економічного профілю сумісного навчання, заснований у 1906 р. професором Київського університету Св. Володимира – Митрофаном Вікторовичем Довнар-Запольським. Згідно з першим Статутом ККІ (1908) в Інституті не було заплановано викладання Богослов'я, і тільки у другому Статуті (1912) цей предмет включено до

навчальної програми. Він викладався на обох відділеннях (факультетах) і кожний семестр закінчувався іспитами. У зв'язку із введенням нової дисципліни до навчального плану викладання в ККІ, доцент КДА М. М. Фетисов звертається до директора інституту М.В.Довнар-Запольського з проханням надати йому можливість посісти вакантну посаду викладача Богослов'я (12.10.1912). Комісія з конкурсу на заміщення вакантної посади розглянула звернення М.М.Фетисова та запропонувала йому надіслати до Інституту перелік та стислий зміст своїх наукових праць (12.01.1913). Комісія ККІ на підставі ознайомлення з науковими працями М. М. Фетисова рекомендувала прийняти Миколу Миколайовича на посаду викладача Богослов'я. Комісія у складі директора інституту М. В. Довнар-Запольського, професорів П. Ф. Єрченка та К. Г. Воблого, спираючись на рекомендації експертів-богословів, розглянула документи М.М.Фетисова і запропонувала йому зайняти посаду позаштатного викладача Богослов'я з окладом 200 руб. за дві години лекцій на семестр (30.01.1913). Навчальний Комітет ККІ на засіданні 28.05.1914 на підставі ст. 16 Статуту ККІ затвердив в. о. доцента КДА М.М.Фетисова штатним викладачем предмету Богослов'я в Інституті з окладом 1200 руб. на рік та додатково 84 руб. різного призначення. Так розпочалось викладання Богослов'я у ККІ отцем Миколою Фетисовим. Проаналізувавши «Протоколи курсових испытаний по предмету «Богословие» (сентябрь 1914 – январь-май 1915)», можна відзначити, що кількість студентів, які склали іспит, була порівняно незначною відносно загального числа вихованців Інституту: майже з 5 тис. слухачів обох статей успішно пройшли випробування всього 345 осіб. Із вищезазначеного можна припустити, що у ККІ навчалися студенти не тільки з базовою духовною освітою, але й представники різних конфесій і віросповідань, які у свою чергу створювали Братства за національною ознакою, наприклад: Бессарабське, Варшавське, Волинське, Кримське та інші, а також студенти-піддані іноземних держав.

Більшість представників професорсько-викладацького складу навчального закладу неодноразово поповнювали фонди бібліотек Інституту зі своїх власних книгозбірень. В одному з архівних документів «Список лиц и учреждений, пожертвовавших книги в библиотеки Института в 1914/1915 учебном году» ми також зустрічаємо прізвище викладача Богослов'я отця Миколи Фетисова. На жаль, назву книги в цьому переліку не вказано. Але в іншому

архівному документі «Книжный инвентарь Фундаментальной библиотеки № 6 (10997–16141)», на звороті 289 с. за № 15852, запис від 22. IX. [1914], ми знаходимо назву авторської книги, яку пожертвував о. Микола Фетисов до бібліотеки ККІ – «Опыт уяснения основных вопросов науки сектоведения (Киев, 1914)». За сумлінну та відмінну службу в КДА о. Микола Фетисов був нагороджений (06.05.1914) відзнакою для священників у Православній Церкві – камилавкою, головним убором фіолетового або чорного кольору у вигляді розширеного вгору циліндру, а також на підставі успішного захисту друкованої дисертації «Диодор Тарский» (Київ, 1915) він отримав ступінь магістра Богослов'я та посаду доцента КДА.

У зв'язку з введенням проекту нового Статуту вищих навчальних закладів, за яким посада викладача Богослов'я скасовувалась, о. Микола Фетисов був виведений зі штату викладачів ККІ (11.10.1917). Незважаючи на це, Микола Миколайович не квапився залишати стіни Комерційного інституту і отримав дозвіл читати курс «Экономическая доктрина раннего средневековья» у розмірі 2-х годин на економічному факультеті ККІ (16.04.1919). Ім'я Миколи Миколайовича ще у 1921 р. зустрічається серед викладачів Київського інституту народного господарства (КІНГУ), правонаступника ККІ.

Висновки: на основі архівно-історичних матеріалів стисло висвітлено історію викладання Богослов'я у ККІ та роль о.М.Фетисова, визначено перспективу подальших наукових розвідок особистості доцента КДА М. М. Фетисова у науковій та світській діяльності.

UDC 093.2:37.016:2-1(477-25)»1913/1917»

Zoya Afanasyeva,

ORCID 0000-0002-2143-775X,

Junior Research, Department of Historical Book Collections,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: afanasieva@nbuv.gov.ua

HISTORY OF THEOLOGY TEACHING AT KYIV COMMERCIAL INSTITUTE ACCORDING TO ARCHIVES DOCUMENTS (1913-1917)

The urgency of this topic lies in a meaningful consideration of the history of Theology teaching at the Kyiv Commercial Institute by Associate Professor of the Kyiv Theological Academy (KTA) Mykola Mykolayovych Fetisov.

Keywords: Kyiv Commercial Institute (KCI), Theology, Orthodox Father Mykola Fetisov, M. V. Dovnar-Zapolskyi.

УДК 930.255

Березовська Ольга Василівна,

ORCID 0000-0002-8362-7356,

молодший науковий співробітник,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bov2005@ukr.net

АНОТОВАНИЙ ПОКАЖЧИК ЗВІТІВ З НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ РОБІТ ІНСТИТУТУ ЗООЛОГІЇ імені І.І.ШМАЛЬГАУЗЕНА НАН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ ТА ТЕКСТОВОГО НАПОВНЕННЯ

Розглянуто ключові питання розробки анотованого покажчика звітів з науково-дослідних робіт Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузен НАН України.

Ключові слова: архівний фонд, документи, звіти з науково-дослідних робіт, Інститут архівознавства НБУВ, Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузен НАН України.

Питання організації доступу до документів Національного архівного фонду та забезпечення використання архівної інформації є одним із пріоритетних у діяльності архівних установ України. Для його вдалого вирішення архівні установи формують різноманітний довідковий апарат. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» дає визначення поняття «довідковий апарат» – це довідники в будь-якій формі (путівники, описи, каталоги, покажчики, бази даних, номенклатури справ тощо), призначені для пошуку архівних документів або відомостей, що містяться в них. Кожен тип довідника має свої види й різновиди відповідно до цільового призначення, об'єкта, аспекту описування й ступеня деталізації інформації.

Нагальним питанням у даному напрямку архівної роботи стала розробка довідкового апарату до документів Інституту зоології ім. І.І.Шмальгаузена НАН України з огляду на те, що в його архівному фонді відклалися, зокрема, близько 800 наукових звітів НДР за період з 1941 по 2020 рр. з питань орнітології, ентомології, акарології, паразитології, етології, екології тварин, зоогеографії, фауністики, палеозоології та інших наукових напрямків. З метою їх систематизації та покращення доступу до них для дослідників виникла необхідність у розробці анотованого покажчика, який би акумулював усі наявні в архівах звітні документи з науково-дослідних робіт інституту. Наразі наукові звіти інституту за 1941–1975 рр. зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ (архівний фонд інституту № 258), за 1976–2020 рр. – у науковому архіві Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. Із 2000 р. звіти НДР інституту внесено до Національного репозитарію академічних текстів (НРАТ) – загальнодержавної розподіленої електронної бази даних, у якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти, розпорядником якої є ДНУ «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ). У базі даних звіти систематизовано за їх реєстраційним номером, назвою роботи, керівником роботи, датою реєстрації в УкрІНТЕІ, організацією – виконавцем роботи, описовою статтею. Таким чином, у НРАТ можна віднайти звіти НДР фактично з 1999 р., оскільки вони реєструвалися в УкрІНТЕІ на початку 2000 р.

Анотований покажчик звітів НДР формується у хронологічному порядку. До описової статті входять порядковий номер описової статті, назва звіту НДР, прізвище керівника та виконавців наукової теми, коротка анотація змісту звіту НДР, місце його зберігання з посиланням на назву архіву, номер архівного фонду, номер опису, номер справи, кількість аркушів та рік підготовки звіту.

Наприклад:

252. З'ясування ролі медоносних бджіл у сприйнятті інформації про просторове положення корму.

керівник: к. б. н. Л.І. Францевич

виконавець: м. н. с. І.І. Шалімов

анотація: Здійснено оцінювання умов, в яких знаходяться бджоли у світі бджоли-розвідниці, з'ясування можливості сприйняття інформації про просторове положення джерел корму. Особливу увагу приділено вивченню положення і характеру руху

антен бджіл свити як можливих приймачів інформації про координати джерела їжі.

До покажчика також включено літописи природи деяких українських заповідників (Луганського державного заповідника та його окремих філій – «Стрільцівський степ», «Станично-Луганське»; Чорноморського державного заповідника; заповідника «Розточчя»), з якими тісно співпрацював Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена та документи яких відклались у його архівному фонді. Літопис природи є основним науковим документом заповідників, в якому сконцентровані результати спостережень за природними процесами та явищами, здійснено опис територій заповідників, ландшафту, рельєфу, погодних умов, температури, опадів, води, ґрунтових вод, рослинності, впливу господарської діяльності на рослинний покрив, тваринний світ, біотехнічні заходи, наукові дослідження, експедиції та екскурсії в заповідниках тощо.

Усі назви звітів НДР, прізвища керівників та виконавців тем у покажчику подаються українською мовою, проте в більшості звітів мовою оригіналу є російська, що вимагає постійного уточнення, уніфікації зоологічних термінів та прізвищ керівників, виконавців тем. Інформація, зібрана в результаті підготовки анотованого покажчика, дає можливість відстежити кількісну характеристику звітів НДР по роках; по прізвищах авторів звітів; за науковими напрямками тощо. У загальному значенні дана робота слугуватиме підґрунтям для комплексного аналізу тематичних напрямів НДР, доповненням для вивчення становлення та розвитку наукової діяльності інституту протягом значного періоду його функціонування, індивідуальної участі науковців у дослідженнях та результатів їх практичної роботи.

UDC 930.255

Olha Berezovska,

ORCID 0000-0002-8362-7356,

Junior Research Associate,

Department of Archival Studies and Document Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bov2005@ukr.net

**ANNOTATED INDEX OF REPORTS ON RESEARCH WORKS
OF I.I. SCHMALHAUSEN INSTITUTE OF ZOOLOGY OF NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE: FEATURES OF
STRUCTURAL CONSTRUCTION AND TEXT FILLING**

The key issues of development of the annotated index of reports on research works of the I.I. Schmalhausen Institute of Zoology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: archival fond, documents, reports on research works, Institute of Archival Studies, I.I. Schmalhausen Institute of Zoology.

УДК 930:001.89:003.29(477)

Бодак Ольга Петрівна,

ORCID 0000-0003-0914-7095,

кандидат історичних наук,

завідувачка, відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bodak.olga@ukr.net

**ІСТОРИКО-КОДИКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В
ІНСТИТУТІ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО (2001–2020)**

Репрезентовано історико-кодикологічні дослідження в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського в 2001–2020 роках. Окреслено основні напрями комплексних історико-кодикологічних досліджень.

Ключові слова: Інститут рукопису НБУВ, історія, рукописна книга, кодикологія, кодикографія.

Кодикологічний напрям історичних досліджень рукописно-книжної культури в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) характеризується як теоретичними дослідженнями, так і практичною підготовкою каталогів рукописних книг ХІІ – початку ХХ ст.

У 2001–2020 рр. робота з вивчення рукописної книги в ІР НБУВ була зосереджена на багатьох аспектах кодикології та кодикографії, зокрема вирішувалися теоретичні питання історико-кодикологічних досліджень книжної культури, здійснювалися кодикологічні,

палеографічні, графіко-орфографічні дослідження рукописних книг та пам'яток писемності, вивчалась історія колекцій рукописних книг, справа рукописної книги тощо.

При дослідженні унікальних рукописних книг XII–XVII ст. як пам'яток рукописної культури, а також історії колекцій рукописних книг застосовувалися методи кодикології і кодикографії та спеціальних історичних дисциплін (палеографії, філігранології, текстології, хронології, історії і мистецтва книги, маргіналістики, інтролігаторської справи).

Співробітники ІР НБУВ працювали за такими напрямками комплексних історико-кодикологічних студій: теоретичні питання історико-кодикологічних досліджень рукописних фондів, об'єкта, предмета, методів кодикології (Л.А. Дубровіна, М.А. Філіпович, О.М.Гальченко, Л.А. Гнатенко, М.К. Іваннікова, О.А. Іванова, С.О.Булатова, Т.О. Добрянська); кодикографія як методичний апарат кодикології та система комплексного наукового опису рукописних книг за формою, змістом, походженням, побутуванням та історико-культурним значенням книги (Л.А. Дубровіна, М.А. Філіпович, С.О.Булатова, О.А. Іванова, О.М. Гальченко, Л.А. Гнатенко, Є.К.Чернухін); вивчення технології та мистецтва української оправи, оздоблення рукописних книг і формалізації елементів прикрашення книги та її оправи, стильових особливостей і художньої рубрикації (О.М. Гальченко); кодикологічні, палеографічні, графіко-орфографічні дослідження рукописних книг та пам'яток писемності (Л.А. Дубровіна, О.М. Гальченко, Л.А. Гнатенко, О.А. Іванова, М.К.Іваннікова, Є.К. Чернухін, Т.О. Добрянська, С.О. Булатова); питання історії і теорії археографії, камеральної археографії рукописних книг та писемних пам'яток XIV–XVIII ст. (Л.А.Гнатенко, Л.А. Дубровіна, Е.С. Клименко, О.А. Іванова, Т.В. Міцан, С.В.Сохань); палеографо-орфографічні дослідження староукраїнських кирилических рукописних книг XII–XVII ст. (Л.А.Гнатенко, О.А.Іванова, Т.О. Добрянська); питання кодикології та наукового описування рукописних книг різного походження: грецької і латинської рукописної книги (Є.К. Чернухін, Т.С. Горбач); польської рукописної книги (С.О. Булатова); єврейської рукописної книги, арабських, єврейських рукописів (І.А. Сергєєва, Т.О. Батанова, О.О. Хамрай, Н.О. Щеколдіна, О.Ю. Горшихіна); дослідження рукописної книги в різні хронологічні періоди у співвідношенні з розвитком науки, культури, освіти певних історичних періодів

(Л.А.Гнатенко, О.А. Іванова, Т.О. Добрянська); кодикологічні дослідження української рукописної музичної книги (Е.С.Клименко); розвиток автоматизації та створення бази даних рукописних книг на підставі кодикологічного опису, кодикологічні аспекти створення електронних ресурсів (Л.А. Дубровіна, О.А.Іванова, О.М. Гальченко); історія колекцій рукописних книг (С.О. Булатова, С.В. Сохань, О.А.Іванова, Є.К. Чернухін).

Результатом історико-кодикологічних досліджень ІР НБУВ стала публікація ґрунтовних монографічних досліджень та каталогів, а також факсимільні видання окремих рукописних книг та унікальних пам'яток писемної культури разом з їхнім комплексним вивченням. Це, зокрема: «Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопокажчик» (Київ, 2001), в якому мовознавче, історико-кодикологічне та палеографічне дослідження його письма та графіко-орфографічних особливостей виконане Л.А.Гнатенко, археографічне та кодикологічне описання пам'ятки здійснено Л.А. Дубровіною та Л.А. Гнатенко; монографія Є.К.Чернухіна «Грецька рукописна спадщина в Києві : історіографія та огляд матеріалів IV–XX ст.» (Київ, 2002); наукові каталоги Л.А.Гнатенко «Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ» (Київ, 2003), «Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом» (Київ, 2007), «Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом» (Київ, 2012); монографія О.М. Гальченко «Оправа східнослов'янських рукописних книг та стародруків: історія, структура, опис» (Київ, 2005); каталог О.А. Іванової, Л.А. Гнатенко, О.М. Гальченко «Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (Київ, 2010); каталог Е.С. Клименко «Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII–XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історико-кодикологічні дослідження. Каталог» (Київ, 2011); монографія Л.А.Гнатенко «Палеографо-орфографічна атрибуція староукраїнської кириличної рукописної книги: уставні та півуставні

кодекси кінця XIII – початку XVII ст.» (Київ, 2014); монографія О.А.Іванової «Кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодикологічне дослідження. Альбом філіграней» (Київ, 2016); монографія Л.А. Гнатенко «Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.» (Київ, 2016); науковий посібник Л.А. Гнатенко «Палеографічно-орфографічна атрибуція української рукописної книги. Уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.: методичні рекомендації» (Київ, 2018).

Теоретичний аспект історико-кодикологічних досліджень Інституту рукопису спрямовувався на визначення системи понять національної рукописної культурної спадщини, тенденцій та шляхів її історичного розвитку, структури, функцій, ролі рукописно-книжних та документальних джерел національних бібліотек у системі пам'яті та формуванні духовної сфери суспільства, а також на напрацювання методологічних засад формування електронних ресурсів спадщини (чл.-кор. НАН України Л.А. Дубровіна).

Здійснювалася робота з наповнення електронного ресурсу на рукописні книги БД «КОДЕКС : Рукописні книги», що базується на багатопрофільному науковому описі рукописних книг як пам'яток культури і писемності (О.А. Іванова).

Одним із пріоритетних напрямів діяльності відділу фонду юдаїки Інституту рукопису був науковий опис стародруків єврейськими і західноєвропейськими мовами, формування інформаційно-пошукового апарату на фонди стародруків та рідкісних видань. Зокрема, тривала робота над кодиколого-мистецтвознавчим опрацюванням колекції рукописних книг-альбомів слухачів Лаврської іконописної школи «Кужбушки» з фонду ІР НБУВ: описано 10 книг-альбомів, що містять понад 1420 арк. друкованої графіки XV–XVIII ст. (Н.О. Щеколдіна).

Таким чином, науковими співробітниками ІР НБУВ були виконані такі наукові завдання: здійснено науковий опис рукописних книг XII–XVII ст., вдосконалено структуру даних відповідно до хронологічної специфіки кодексів різних періодів Середньовіччя, наповнено електронний ресурс на рукописні книги для унікальної науково-інформаційної БД «КОДЕКС: Рукописні книги». Проведено наукову атрибуцію та здійснено ґрунтовний кодикологічний опис

рукописних книг кириличного письма XIII–XVII ст. на основі сучасних атрибутивних кодикологічних підходів та кодикографічних методів.

Подальший розвиток історико-кодикологічних, графіко-орфографічних, музикознавчих та мистецтвознавчих досліджень рукописної книги з фондів IP дозволить залучати до наукового обігу нові знання, що сприятимуть вивченню рукописно-книжної культури України.

UDC 930:001.89:003.29(477)

Olha Bodak,

ORCID 0000-0003-0914-7095,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bodak.olga@ukr.net

HISTORICAL AND CODYCOLOGICAL RESEARCHERS IN INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN 2001–2020

Historical and codycological researchers was presented in the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in 2001–2020. The main directions of complex historical and codicological researches are outlined.

Keywords: Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, history, manuscript book, codycology, codycography.

УДК 930.2:94(477)”1932/1933

Боряк Тетяна Геннадіївна,

ORCID 0000-0002-7472-0014,

кандидат історичних наук, доцент,

докторантка історичного факультету,

Київський Національний університет імені Т. Шевченка,

e-mail: tetiana.boriak@fulbrightmail.org

УСНА ІСТОРІЯ ГОЛОДОМОРУ: СПЕЦИФІКА ВИНИКНЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ДЖЕРЕЛА

Розглядено усноісторичне джерело Голодомору від моменту фіксації досвіду свідка до перетворення його на архівне джерело. Виділено дев'ять чинників, які впливають тим чи іншим чином на виникнення та формування джерела. *Ключові слова:* усна історія, Голодомор 1932–1933 рр., політика пам'яті, інтерв'ю.

Усну історію можна представити у кількох іпостасях (кількість останніх залежить від інструментарію дослідника): запис наративу від респондента; інтерв'ю, яке утворилося в результаті такого запису; розшифрування; аналіз; оприлюднення інтерв'ю; наукова дисципліна.

Тобто усну історію Голодомору можна окреслити як досвід респондента проживання осені 1932 – літа 1933 рр., записаний, розшифрований і перетворений шляхом його розміщення в архіві чи публікації на історичне джерело.

Такий сегмент у джерельній базі Голодомору є найчисельнішим, і тому потребує аналізу з точки зору шляху, пройденого від записування досвіду, до перетворення його на (архівний) документ.

Час виникнення такого виду історичного джерела прив'язаний до періоду слабшання контролю тоталітарного режиму над історичною пам'яттю – з часів Перебудови, коли місцеві ентузіасти розпочали записувати від очевидців усну історію Голодомору. У вільному світі такі записування таких інтерв'ю масово розпочалося після закінчення Другої світової війни, маючи свої піки, прив'язані зазвичай до роковин дати. При цьому, якщо на Заході записування інтерв'ю відбувалося із дотриманням прийнятих методик та застосуванням відповідного інструментарію (фіксування на аудіо- чи відеопристрій), то в Україні через зрозумілі причини приклади такої фіксації збереглося набагато менше.

Часто під усноісторичним джерелом мають на увазі досвід, викладений самим респондентом і надісланим у редакцію періодичного видання, архівної установи чи зацікавленим науковцям. Якщо все-таки записування інтерв'ю мало місце, тут постає наступна низка проблем. По-перше, в основу розмови може бути покладений як спеціально розроблений опитальник, так і просто виклад респондентом свого досвіду, без втручання інтерв'юера у монолог. Тільки комбінація обох підходів забезпечить максимально повний запис. Однак трапляються випадки і формального записування

інтерв'ю (із “глухими” відповідями “так” чи “ні”, або однослівними відповідями), і записування розлогого досвіду респондента, який без уточнюючих питань співбесідника не завжди може пригадати аспекти, які становлять інтерес для історика.

По-друге, оскільки Голодомор є безумовно травматичною подією, пригадування якої є стресом та часто унеможлиблюється через опір людини пригадування тих часів. Цим часто пояснюється мінімальна наповненість історичного джерела, а інтерв'юєру не вистачає кваліфікації для грамотної побудови розмови, щоб людина могла заспокоїтись і захотіти поділитися своїм досвідом.

По-третє, згадують науковці і випадки фальсифікації усної історичних джерел з теми. Це пов'язано із тим, що до роботи залучалися студенти, які не завжди мали розуміння важливості своєї роботи та вдавалися до прискорення записування або покращення якості запису задля отримання позитивної оцінки за практику. За браком часу через та коштів на проведення професійної роботи часто записуванням займалися учні шкіл. Наскільки якісно вони могли провести інтерв'ю?

Хоча не можна недооцінювати того фактору, що учні записували наратив від рідних чи сусідів, – а такі люди похилого віку могли побоятись відкриватись «чужим», які приходили з міст для запису, а натомість вільніше себе почували із односельцями чи сусідами, навіть шкільного віку.

По-четверте, ряд науковців ставлять під питання всю роботу істориків, антропологів та аматорів із фіксації спогадів очевидців Голодомору через включення цієї трагедії до пантеону історичної пам'яті. Г. Касьянов є тут найвиразнішим речником критики такого підходу. З одного боку, підхльостування органами влади роботи із записування усної історії до певних роковин (особливо за каденції В.Ющенко) дійсно призводило до неточностей під час фіксації усної історії.

З іншого, виділялися кошти, вивільнялися місцеві фахівці (бібліотекарі, музейники, працівники будинків культур, учителі) для роботи саме над збором усної історичних джерел з теми. Саме таке зацікавлення державою призвело і до створення музею в Києві, і до упорядкування місць поховань, і до публікації десятків збірників й сотень меморатів свідків голоду 1932–1933 рр. в пресі та передавання таких документів на архівне зберігання.

По-п'яте, певною перешкодою до роботи істориків є прогалини в описовій інформації джерела. Часто відсутня коректна географічна прив'язка розповіді до місця події із зазначенням місця перебування респондента саме під час голоду. З тексту часто стає зрозуміло, що події сталися в іншому місці, ніж зазначено. Або ж події трапились на хуторі, які були ліквідовані владою незабаром після голоду.

По-шосте, частина даних джерела підпадає під питання, оскільки спостерігається накладання пригадування повоєнного голоду 1946–1947 р. на спогади про Голодомор. Іноді можна виокремити цей пласт пізнішого нашарування пам'яті, іноді ні.

По-сьоме, одним із найбільш дискусійних питань залишається обсяг масиву накопичених на сьогодні усних свідчень. Оцінки дослідників варіюються від сорока до сотні тисяч одиниць; за іншими оцінками, лише архівісти записали бл. 20 тис. джерел.

По-восьме, не менш складним є питання перетворення нарративу на архівний документ. З огляду на широкі хронологічні рамки (середина 1980-х – кінець 2010-х рр.); велику територію покриття даними (17 сучасних областей); неузгодженість дій акторів, – закладів освіти, культури, наукових (Асоціація дослідників Голодомору) та архівних установ, – маємо розрізнені дані про місця зберігання усноісторичних джерел з теми. У багатьох випадках оригінали інтерв'ю були втрачені через нерозуміння важливості їхнього зберігання, відсутності місця, часу та фінансів на упорядкування джерел, – і тоді введення таких документів до наукового обігу і стало їхнім оригіналом, а місцем зберігання – видання.

Насамкінець, на темпи і характер процесу формування масиву джерел серйозно вплинув демографічний чинник – відхід покоління, яке було потенціальним носієм інформації. 2010-ті роки стали природним бар'єром для проведення опитування безпосередніх очевидців голоду. Свого часу наближення цього бар'єру стимулювало роботу з опитування респондентів, змушуючи організаторів польових досліджень вдаватись до послуг аматорів із відповідними наслідками.

Зрозуміло, сьогодні записувати усну історію про Голодомор можна тільки від нащадків; записаний від них нарратив може слугувати лише вторинним і допоміжним джерелом для дослідників. Основний масив джерел зібрано. Настав час для його “камерального” осмислення: дослідження історії його формування, вивчення

інформаційного потенціалу, типології, перехресної верифікації свідчень одне з одним та з документальними джерелами, а також розроблення інтегрованого ресурсу та створення моделі довідкового апарату для оптимального використання цього виду історичного джерела.

UDC 930.2:94(477)''1932/1933

Tatiana Boriak,

ORCID 0000-0002-7472-0014,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Doctoral Candidate in Historical Faculty,

Kyiv National Taras Shevchenko University,

e-mail: tetiana.boriak@fulbrightmail.org

HOLODOMOR ORAL HISTORY: THE PROBLEMS OF CREATION AND TRANSFORMATION OF A HISTORY SOURCE

The author treats Holodomor oral history sources from the moment of respondents' experience fixation till its transformation into an archival source. She points at nine factors that influence appearance and formation of a source in this or that way.

Keywords: oral history, Holodomor of 1932–1933, politics of memory, interview.

УДК 641.56(=162.1)''16''(083.1)(0.032)

Булатова Світлана Олегівна,

ORCID 0000-0003-2830-7867,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irnbuv@gmail.com

БАРВИСТА ПАЛІТРА СТРАВ РУКОПИСНОЇ КУХАРСЬКОЇ ЗБІРКИ «PODRŌŻNY POTRAWY Z POSTEM» СЕРЕДИНИ XVII ст.

Проаналізовано забарвлення страв у рецептурах рукописної кухарської збірки «Podróżny potrawy z postem» та його символіку.

Ключові слова: рукопис, рецептура, колір, бароко.

У рукописному збірнику середини XVII ст., що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, привертає увагу низка старопольських рецептур галицької шляхти «Podrózny potrawy z postem». Їхні назви, згідно з бароковою естетикою, яка є відлунням середньовічних уподобань, підкреслюють барвисту палітру описаних страв. Так, у збірці відклалися: «Szczupak żółto», «Szczupak szaro po lormańsku», «Szczupak z winem w szarej jusze», «Karp po francusku doczarnejjuchy», «Karp doczarnejjuchy», «Szczupakw czarnym korzeniu», «Kasza z kwiatu białego».

Способи, описом яких рясніють кухарські книги XVII ст., маніфестували чудернацький неприродний колір їжі. Барвисті соуси та різні доповнення надавали змогу не лише декорувати страву, але й створювати візуальну та смакову ілюзію, що високо цінувалася в бароковій культурі. Ароматичні прянощі, зілля, овочі та доповнення кухарі використовували як органічні барвники. Зокрема, завдяки поєднанню таких компонентів, як оцет, сіль та вино, змінювався колір риби – короп та щука набували штучного блакитного відтінку, презентуючи на аристократичному столі бароковий концепт.

У наведених у збірці рецептурах забарвленню сприяли додаткові складники в соусах до риби: прянощі, зілля, овочі тощо. Так петрушка та зелений горошок надавали соусу до рибних страв зеленого відтінку, шафран – золотавого, оцет, перець, цинамон, імбир, цибуля – сірого; «конфекти», повидлю, прянощі, медівник – чорного. У наведених способах екзотичні приправи поєднувалися з локальними інгредієнтами.

Забарвлення в рецептурах насамперед ґрунтувалося на середньовічній символіці. Фаворитом у європейській кулінарії середніх віків був яскраво-жовтий колір, що традиційно асоціювався з образом золота. Його отримували за допомогою найкоштовнішої орієнтальної пряності – золотавого шафрану. Шафран фігурує для забарвлення в рецептурах рибних страв, раків, слимаків і випічки.

Техніка приготування зеленого соусу з петрушки, описаного в рецептурі риби марени, також відома у версіях із середньовічних і ренесансних кухарських книг.

Із середньовічними уявленнями, які спиралися на гуморальну дієтику, асоціюється популярний білий колір страв. Білу їжу – символ чистоти – трактували як цілющу та рекомендували в дієтичному харчуванні для хворих. Для приготування білих страв

поєднували інгредієнти білого кольору: мигдаль, цукор, рис та імбир. У збірці біле забарвлення властиве для середземноморського «mandolato» – так званої «білої» нуги, яку виготовляли з білого меду, пісного мигдалю та білків, а також для каші з білого квіту бузини на молоці.

Натомість інша каша – з ягід бузини, які в середньовіччі також використовували як природний барвник, мала інтенсивний темно-фіолетовий відтінок.

Отже, барвіста стилістика барокових рецептур рукописної збірки значною мірою визначає їх відповідність архаїчним взірцям середньовічної кухні.

UDC 641.56(=162.1)''16''(083.1)(0.032)

Svitlana Bulatova,

ORCID 0000-0003-2830-7867,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irnbuv@gmail.com

**COLOURFUL PALETTE OF DISHES IN MID-17th-CENTURY
HANDWRITTEN BOOK OF RECIPES “PODRŌŽNY
POTRAWY Z POSTEM” BOUND WITH OTHER MANUSCRIPTS**

The colorful aspect of dishes in the recipes that form the manuscript cookbook “Podrŏżny potrawy z postem” is analysed, and symbolism explained.

Keywords: manuscript, recipes, colour, Baroque.

УДК 303.833.4:81:038

Гальченко Олена Михайлівна,

ORCID 0000-0003-1020-4675,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОДИКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання створення українсько-російсько-англійського фахового словника з кодикології та його роль для кодикологічних досліджень в Україні.

Ключові слова: книжкова термінологія, кодикологія, рукописна книга, багатомовні термінологічні словники.

Українська кодикологія бурхливо розвивається останні тридцять років. Але одне питання залишається болочим для вітчизняних дослідників – це відсутність узгодженого національного термінологічного словника з кодикології. Необхідність у його розробці назріла вже давно, а з початком робіт зі створення електронних ресурсів і баз даних на кириличну рукописну книгу, що були розпочаті в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в кінці ХХ ст., проблема вийшла на передній план і досі є актуальною. Вже на стадії укладання тезаурусу постало питання необхідності одночасного створення тримовного україно-російсько-англійського словника. Вибір російської та англійської як паралельних мов був не випадковий. Більшість робіт з історії дослідження та описування кирилических рукописних книг за радянських часів та зараз виходять переважно російською. Вона залишається основною мовою спілкування між кодикологами з колишніх республік СРСР, які досліджують середньовічні кирилическі рукописні книги. Причин для використання англійської було декілька: традиційно міжнародні контакти між дослідниками ведуться переважно англійською, англійськими є анотації та референти до наукових праць у світових наукометричних БД, електронні ресурси і бази даних на рукописну книгу та відповідна супровідна документація до них також у більшості випадків англійськими. Без знання фахової термінології на цих мовах неможливо здійснювати якісний переклад українських наукових текстів, користуватися здобутками іноземних колег та представляти світовому науковому загалу власні напрацювання. Інтернет-словники й автоперекладачі у більшості випадків не дають адекватного перекладу українських кодикологічних термінів, тому створення фахового багатомовного словника сьогодні конче необхідно. Навіть при гарному знанні іноземних мов його відсутність значно утруднює

користування іншомовними джерелами вітчизняними дослідниками, бо іноді буває досить важко зрозуміти зміст, особливо коли йдеться про багатозначні та вузькоспеціальні терміни. Відсутність такого словника гальмує просування українських кодикологічних досліджень до світового наукового загалу. Без уніфікації українських термінів з їхніми іншомовними відповідниками не можливий подальший інформаційний розвиток кодикологічних та книгознавчих досліджень у сучасній Україні.

Джерелами для формування українсько-російсько-англійського тезаурусу для словника з кодикології стали термінологічні (одно-, дво- та багатомовні) словники з книгознавства, палітурництва та видавничої справи; методичні, теоретичні та фахові праці, присвячені різним аспектам описування та дослідження рукописних книг. Хоча більшість іншомовних джерел стосуються західноєвропейської книги, вони стали нам у великій нагоді при укладанні тезаурусу, бо створення середньовічної західноєвропейської книги-кодексу мало багато спільних складових із кириличною рукописною книгою і відрізнялося тільки окремими деталями. А перебування українських земель у складі різних країн знайшло відображення не тільки в зовнішньому вигляді українських кирилических книг, але й у національній фаховій термінології.

Спочатку терміни укладалися в алфавітному порядку, але згодом було визнано за доцільне збирати їх за такими тематичними розділами: загально наукові терміни з описування рукописних книг; їх види і типи, зовнішні (композиційні) та внутрішні (структурні) елементи книги-кодексу; палітурні ремісничі терміни; назви середньовічних рукописних книг; стан та збереженість книг, види пошкоджень; матеріали та інструменти для виробництва книг. З огляду на те, що українська професійна лексика з виготовлення середньовічних книг дослідникам майже не відома, було вирішено, крім суто фахових термінів, збирати також історичні регіональні, вузькоспеціальні, застарілі терміни та діалектизми, які вживалися при виготовленні рукописних книг і зустрічаються в рукописних та друкованих джерелах: документах монастирських архівів XVI–XVIII ст. та особових архівах українських дослідників, які вивчали питання історичної книжкової термінології.

У процесі роботи ми, як і наші європейські колеги, зіткнулися з тим, що наявність визначення до паралельних термінів іноземними мовами не завжди допомагає зрозуміти, в якому значенні вживається

той чи інший термін або словосполучення. Значну допомогу у вирішенні цієї проблеми може надати візуальний ряд (малюнки, фото, схеми тощо), який допомагає предметно зрозуміти про що йдеться і підібрати відповідні еквіваленти до українських термінів на інших мовах. Те, що ілюстрації є дуже важливим складником сучасних фахових словників, засвідчують і електронні словники з історії рукописної книги, які останнім часом з'являються в Інтернеті.

Друге питання, що потребувало вирішення – це форма майбутнього словника. Перевага була надана електронній, яка мала ряд очевидних переваг: можливість швидкого опрацювання, зберігання та оперативного редагування великих обсягів інформації; одночасний доступ великої кількості віддалених користувачів. Не останнім чинником було й те, що публікація традиційного «паперового» словника вимагає значних поліграфічних затрат, які роблять його вартість недосяжною для сучасних українських науковців, а електронна форма є найбільш вдалим рішенням на сучасному етапі, бо не тільки надає додаткові зручності для користувачів, але й здешевлює процес публікації.

На сьогодні відпрацьований робочий аркуш структури статті електронного термінологічного словника і розпочато введення термінів до БД в режимі тестування, але відсутність цільового фінансування й досі залишається головним фактором, що гальмує процес його остаточного укладання, хоча роботи з його створення ніколи не припинялися остаточно. Праця над Словником створює передумови і можливості для подальшого уточнення, уніфікації та кодифікації української кодикологічної термінології.

UDC 303.833.4:81:038

Olena Halchenko,

ORCID 0000-0003-1020-4675

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,

Senior Research Fellow of the Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

**TERMINOLOGICAL PROVISION OF CODICOLOGICAL
RESEARCH IN UKRAINE**

The issue of creating a Ukrainian-Russian-English professional dictionary of

codicology and its role for codicological research in Ukraine is considered.

Keywords: book terminology, codicology, handwriting book, multilingual terminological dictionaries.

УДК 930.253(477)(Крип'якевич І. П.)

Гарбар Лариса Володимирівна,

ORCID 0000-0001-9733-2682,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ фондів рукописної спадщини,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: GarbarLV@ukr.net

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ІВАНА ПЕТРОВИЧА КРИП'ЯКЕВИЧА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто загальну характеристику складу та змісту документів архівної спадщини відомого українського історика Івана Петровича Крип'якевича. Відзначено інформаційний потенціал документів для досліджень з історії української науки.

Ключові слова: Іван Петрович Крип'якевич, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, архівна спадщина.

Інформаційний та дослідницький потенціал архівної спадщини учня видатних вчених – І. Я. Франка та М. С. Грушевського, академіка, дійсного члена НТШ та Науково-дослідної кафедри історії України ВУАН, доктора філософських та історичних наук, історика-медієвіста, крає-, книго- і бібліотекознавця, археографа і педагога – І.П.Крип'якевича (1886–1967) – є значним для розвідок з історії української науки.

У 2021 році за результатами дослідження складу та змісту документів вченого, котрі зберігаються в Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ) на сайті НБУВ було розміщено електронну документальну виставку «Архівна спадщина Івана Петровича Крип'якевича (1886–1967) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (<http://nbuv.gov.ua/node/5457>) з переліком віднайдених документів.

Документи І. П. Крип'якевича в ІР НБУВ не відклались у вигляді цілісного комплексу, а розпорошені по різних фондах, зокрема: III (Листування видатних діячів України), X (Архів УАН-ВУАН), 33 (особовий фонд С. І. Маслова), 284 (особовий фонд Н.В.Суровцевої), 285 (особовий фонд П. М. Попова), 320 (особовий фонд М. Ю. Брайчевського) та ін. За складом архівна спадщина вченого в ІР НБУВ поділяється на біографічні документи (особова справа І. П. Крип'якевича), документи науково-організаційної діяльності (плани, звіти), документи творчої та наукової діяльності (статті, рецензії), епістолярій (офіційний, службовий та приватний), дарчі написи на друкованих виданнях тощо. Загальний перелік документів І. П. Крип'якевича в ІР НБУВ складає близько 60 од. зб. за 1920–1963 рр. За повідомленнями дослідниці діяльності академіка І. П. Крип'якевича на посаді керівника відділу стародруків Бібліотеки АН УРСР (нині – НБУВ) – Г. І. Ковальчук, документи академіка потрапили до фондів відділу рукописів (нині – ІР НБУВ) з робочого кабінету після його раптового звільнення. Тоді, разом із директором бібліотеки Ю. О. Меженком, Іван Петрович був вкотре звинувачений в українському націоналізмі.

У 2003 році серед документів Архіву НБУВ виокремлено в окрему одиницю зберігання особову справу академіка І.П.Крип'якевича, котрий працюючи старшим науковим співробітником Інституту історії АН УРСР (1946–1948), з 24 березня 1947 року до 4 березня 1948 року працював за сумісництвом неповний робочий день на посаді завідуючого відділом стародруків Бібліотеки АН УРСР. Справа складається з виписок з наказів по Бібліотеці АН УРСР про прийняття та звільнення з роботи, власноручних заяв вченого з резолюцією тодішнього директора Ю.О.Меженка, автобіографії, особового листка з обліку кадрів із переліком попередніх посад, які займав Іван Петрович, працюючи в 1909–1946 роках у різних освітніх та наукових закладах Рогатина, Жовкви, Львова та Києва.

За тематичним планом наукової роботи Бібліотеки АН УРСР на 1947 р. Ю. О. Меженком було заплановано до 1950 року складання «Каталогу інкунабул і палеотипів Бібліотеки АН». Отже, припускаємо, що саме для здійснення цього задуму й був запрошений на посаду керівника відділу стародруків І. П. Крип'якевич.

У 1947 році відділ стародруків нараховував близько 300 тисяч книг XV–XIX ст. (в т. ч. інкунабул, палеотипів, альдів, етьєнів,

плантенів, ельзевірів та ін.). Після перевезення найбільш цінних фондів із Подільської філії бібліотеки, відділ під керівництвом І.П.Крип'якевича відкрився для читачів 1 квітня 1947 року. Проводилося упорядкування й інвентаризація розпорошених війною фондів, укладання каталогів, обслуговування читачів, екскурсії та підготовка і проведення виставок. Значною була й науково-бібліографічна робота, проведена у відділі за дев'ять місяців 1947 року, яка складалася з праці над такими темами: «Бібліографія київських друків XVI–XVII ст.» (І. П. Крип'якевич), складання каталогу ельзевірів відділу стародруків (А. А. Карамішев), «До питання про перше видання «Путешествия из Петербурга в Москву» Радищева» (О. О. Радзімовський), «Оздоба книг київського друку XVII–XVIII ст.» (О. К. Захвалінський). Було проведено наукові засідання, на яких заслухано доповіді: «Москва в ельзевірах XVII ст.» (А. А. Карамішева), «Початки київського друкарства» (І.П.Крип'якевича), «Про видання Євангелія Віленського друку кінця XVI ст.» (М. З. Суслопарава).

До документів науково-організаційної діяльності вченого належить і план роботи відділу стародруків на 1948 рік, в якому йдеться про окреслені Іваном Петровичем тематичні плани наукових досліджень співробітників відділу: «Бібліографія провінціальних друків XVI–XVII ст.» (І. П. Крип'якевич), «Оздоба книг київського друку XVII–XVIII ст.» (О. К. Захвалінський), «Огляд історії київських бібліотек першої половини XIX ст.» (О. О. Радзімовський) та підготовка «Опису видань славетних друкарів» (А. А. Карамішев). Наступні документи відображають причину, за якої їм не судилося здійснитися.

Так, серед документів Архіву НБУВ зберігається «Витяг з протоколу № 9 засідання Президії АН УРСР від 4 квітня 1947 року», коли була заслухана доповідь віце-президента АН УРСР О.І.Білецького про «Науковий збірник Бібліотеки АН УРСР. № 1», виданий видавництвом АН УРСР наприкінці 1946 року. Рішенням Президії АН УРСР було заборонено випуск з друку цього збірника через наявність політичних помилок та «буржуазно-націоналістичних концепцій» у статтях Ю. О. Меженка «Бібліографія української книги, її завдання, обсяг і методи її створення» та І.П.Крип'якевича «Чергові дослідження над діяльністю Івана Федорова». Збереглась в Архіві НБУВ і копія «Докладной записки о научном сборнике библиотеки Академии наук УРСР» на ім'я секретаря ЦК

КП(б)У, товариша Л. М. Кагановича, підписана К. Литвином та І.Д.Золотоверхим. Останній, до речі, став наступним директором Бібліотеки АН УРСР, змінивши не тільки її назву на «Державна публічна бібліотека УРСР», а й реорганізував її з орієнтацією на масового читача. Для виразності обвинувачення автори доповідної цитують окремі рядки зі статті І. П. Крип'якевича: «Коли вдалося б довести належність Федорова до гуртка Курбського, можна б говорити про спільну культурну діяльність російських емігрантів на Західній Україні. Тоді постать Федорова піднялась би на вищий рівень». Хоча в 1947 році півторатисячний тираж і «пішов під ніж», проте збереглося декілька архівних примірників. Наразі цифрова копія збірника доступна в електронній бібліотеці «Україніка» на порталі НБУВ.

Науковий доробок академіка І. П. Крип'якевича періоду 1920–1930-х років в ІР НБУВ представлений рукописами 13 статей вченого (ф. Х). Чималу наукову цінність має авторизований машинопис під назвою: «Київські друки XVII–XVIII ст. Тимчасовий реєстр» (ф. 260).

У фонді Архіву УАН-ВУАН відклалися 13 листів І.П.Крип'якевича до керівника Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України ВУАН М. М. Могилянського. Навесні 1929 року вчений відвідав низку наукових установ Києва, засідання Історичної секції, Комісії історії українського права ВУАН. М. С. Грушевський у той час мав намір рекомендувати свого учня на академіка ВУАН, але розпочаті владою репресії проти науковців, зокрема процес над Спілкою визволення України, стали у тому на заваді. Серед інших фондів зберігаються листи Івана Петровича до С.І. Маслова, П. М. Попова, М. Ю. Брайчевського, С.А.Таранушенка, а також листи до вченого від С. І. Маслова, І. О. Гуржія, К.Г.Гуслистого.

Приватний епістолярій академіка представлений двома листами рідної сестри дружини Івана Петровича – Савини Йосипівни Сидорович (1895–1972), співробітниці львівського музею, та сімома листами самої Марії Йосипівни (1887–1967). Листи відображають складний період життя родини у голодний повоєнний період, коли І.П.Крип'якевич був звинувачений в українському націоналізмі, зазнав переслідувань та разом із частиною львівських науковців був депортований до Києва, залишаючи дружину з важкохворим сином у Львові.

Отже, комплекс архівних документів академіка І.П.Крип'якевича, що зберігається в архівосховищах ІР НБУВ є важливою складовою джерельної бази не лише для вивчення персоналії самого вченого, а й репрезентативним для дослідження історії української науки ХХ ст.

UDC 930.253(477) (Крып'якевич І.)

Larysa Harbar,

ORCID 0000-0001-9733-2682,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Manuscript Heritage Fonds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Київ, Україна

e-mail: GarbarLV@ukr.net

**ARCHIVAL DOCUMENTS OF IVAN KRYPYAKEVYCH IN FONDS OF
INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

The general characteristics of the composition and content of documents of the archival heritage of the famous Ukrainian historian Ivan Petrovych Krypyakevych are considered. The information potential of documents for research on the history of Ukrainian science is noted.

Keywords: Ivan Petrovych Krypyakevych, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, archival heritage.

УДК 003.349:091.14:930.2(083.81)»11-15»

Гнатенко Людмила Анатоліївна,

ORCID 0000-0001-5287-0081,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

ВІДЕНСЬКИЙ ОКТОЇХ ЯК КОНВОЛЮТ

Уперше порушується проблема розгляду визначного українського рукопису – Віденського Октоїха як своєрідного конволюта кінця ХІІ – початку ХV ст. Подано його складові частини.

Ключові слова: Віденський Октоїх, рукопис, конволют.

Віденський Октоїх (Кодекс Ганкенштайна) є визначною українською рукописною пам'яткою, що зберігається в Австрійській національній бібліотеці, м. Відень (Vindob. Slav. 37). В електронному каталозі бібліотеки рукопис представлений як Кодекс Ганкенштайна XII–XIII ст. Основні метадані опису подаються за роботою Birkfellner G. *Glagolitische und kyrillische Handschriften in Österreich* (1975, s. 322–324); зазначається, що мова кодексу – південноруська церковнослов'янська, з уточненням – українська (Oktoechos mit Supplementen: Sog. Codex Hankensteinianus [Electronic resource]. URL: <http://data.onb.ac.at/rec/AC14375711>).

Протягом двохсотлітньої історії вивчення кодексу він розглядається, переважно, як рукопис XII–XIII ст., XIII ст., з пізнішими текстовими доповненнями, чи рукопис кінця XIII – початку XIV ст., XIV ст., з одночасними написаними на полях текстами. Звертається увага і на текстову вклейку початку XV ст. Питання щодо конволютного характеру кодексу не порушувалося. Воно є актуальним для сучасного стану дослідження пам'ятки. Цьому сприяє перше повне видання тексту та його доступність для дослідження рукопису (Віденський Октоїх. Codex Vindobonensis Slavicus 37 / Видання факсимільного типу. Київ : Горобець, 2019. 608 с., іл.).

Це кодекс у 2^о, розміром 279x205 мм, складається з 289 пергаменних аркушів, за нумерацією – II+290 арк., в оправі. Він майже повний, втрачено вихідний аркуш першого зошита, ймовірно з мініатюрою, декілька аркушів у середині та останній аркуш кінця рукопису. Тексти писані церковнослов'янською мовою давньоукраїнської (галицько-волинської) редакції. Виконані уставом різних почерків і часу та старшим руським півуставом на вклеєних арк. I–II з використанням темно-коричневого чорнила та кіноварі. Основний текст відкривається вихідною поліхромною тератологічною заставкою і великим кіноварним ініціалом старовізантійського типу. Великими кіноварними ініціалами чотирьох типів прикрашені тільки тексти євангельських і апостольських читань (арк. 155–240): старовізантійського типу, балканського типу на вставлених зошитах у першій половині XIII ст., тератологічного типу, які, ймовірно, вписані при написанні текстів на полях у кінці XIII – середині XIV ст., та простого малюнка.

Пам'ятка є літургійним збірником змішаного складу і належить до найдавнішого типу богослужбового збірника. Основний текст писаний/скопійований у кінці XII – на початку XIII ст., або в ранньому XIII ст., на галицько-волинських теренах. Він складається з текстів власне Октоїха, воскресного і будніх днів, та євангельських, апостольських і мінейних читань. Більшу частину тексту написано одним писцем, почерк другого писця більш певно виокремлюється на арк. 158 зв.–202 зв. Основний текст Віденського Октоїха, за нашим переконанням, за графічними, орфографічними особливостями споріднений із такими пам'ятками українського походження, як Добрилове Євангеліє 1164 р. (РДБ, Рум. 103), Успенський кондакар нотований 1207 р. (ДІМ, Усп. перг. 9), Служебник Варлаама Хутинського XII–XIII ст. [до 1224 р.] (ДІМ, Син. 604).

У першій половині XIII ст. до рукопису були вставлені п'ять зошитів, на яких трьома писцями відновлено раніше втрачені тексти з другої половини читань Євангелія й Апостола, арк. 203–240.

Рукопис також змістовно доповнений на полях трьома писцями в кінці XIII – на початку XIV ст. літургійними текстами та Місяцесловом (арк. 154–186, зі слов'янськими назвами місяців). Щодо вписаного Місяцеслова, можливо, зроблено список із пізніше втраченого тексту місяцеслова, який міг бути написаний одночасно з Євангелієм 1144 р. Це підтверджується, зокрема, використанням притаманної саме цій пам'ятці орфограми – часте вживання десятеричної букви І, замість звичайної восьмиричної букви И, безпосередньо між приголосними. Можемо говорити саме про список, а не про копію, оскільки основні орфограми засвідчують час вписування як кінець XIII – початок XIV ст.

На початку кодексу вклеєно два пергаменні аркуші, текст на яких починається із вказівки назви книги «Восмогласник», арк. I зв.

Щодо первісної оправи кодексу відомостей не маємо. Складається враження, що її взагалі або не було і блок книги не зшивався, а використовувалися при потребі окремі зошити, або оправа була рано втрачена, а блок книги розшили. Це засвідчують значні пошкодження й сильніші забруднення перших і останніх аркушів усіх зошитів. Вірогідно, кодекс було взято в оправу на початку XV ст.

Відтак, Віденський Октоїх як конволют формувався поступово й має загальну однорідність змістового впорядкування. Кодекс сформований не шляхом об'єднання текстів із різночасових

рукописів, а їх уписуванням на широких полях. До основного тексту кінця XII – початку XIII ст. (та на відновлених текстах у першій половині XIII ст.) вписано літургійні тексти й Місяцеслов у кінці XIII – на початку XIV ст. На початку кодексу вміщено спеціально виготовлену для нього на початку XV ст. текстову вклейку з двох пергаменних аркушів, із вказівкою назви книги. Імовірно, тоді ж кодекс було взято в оправу.

Висвітлення даної проблеми сприятиме подальшим новітнім дослідженням кодексу.

UDC 003.349:091.14:930.2(083.81)»11-15»

Liudmyla Hnatenko,

ORCID 0000-0001-5287-0081,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research, Senior Research,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

VIENNESE OCTOECHOS AS CONVOLUTE

For the first time, the problem of considering a prominent Ukrainian manuscript – the Viennese Octoechos, as a kind of convolute of the late 12th – early 15th centuries. Its constituent parts are given.

Keywords: Viennese Octoechos, manuscript, convolute.

УДК 736.311(438):027.54(477-25)НБУВ

Горбач Тимур Сергійович,

ORCID 0000-0002-2769-5768,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tamerlangorbach@gmail.com

МАЄСТАТИЧНА ПЕЧАТКА КАЗИМИРА ІІІ ІЗ ЗІБРАНЬ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто велику печатку короля Польщі Казимира ІІІ на сфальшованому

привілеї для панів із Бжезя. Охарактеризовано головні компоненти печатки та спосіб її кріплення до документа.

Ключові слова: Польща, Казимир III, печатка, документ.

У фонді Одеського товариства історії та старожитностей зберігається привілей короля Польщі Казимира III для панів із Бжезя (Ф. V, № 3695), виданий (за легендою документа) 8 вересня 1370 р. у Пшедборі. Документ писано на окремому аркуші пергамену чотирикутної форми (412×310+77) готичним письмом. Аркуш складений по горизонталі, потім по вертикалі на два заломы, утворюючи конверт.

Текстологічне дослідження привілею показало, що він не походить з XIV ст., а створений у більш пізній час. У результаті подальшого вивчення було встановлено, що документ належить до кола фальсифікатів, виготовлених у середині XVII ст. на замовлення Станіслава Воєньського (бл. 1613–1685) для підтвердження його шляхетства.

Варто відзначити, що дослідження привілею проводилися на підставі його списків, оскільки оригінал диплому довгий час залишався невідомим науковій спільноті. З огляду на це, поза увагою дослідників перебував важливий атрибут документа – печатка. Вона належить до типу великої односторонньої печатки із зображенням королівського маєстату. Печатка відтиснута у воску натурального кольору і підвішена до пергаменного аркуша на шовковому шнурку світло-коричневого кольору. У косу шнурка вплетено сухозлітку. Діаметр печатки – 115 мм. Стан її збереженості – задовільний, втім легенда пошкоджена і читається лише частково: KAZI...RUS • DI • GRA • REX • POLONIAE • S... SADOM • SIRA... Увесь напис легенди можна реконструювати, зіставивши його з легендами аналогічних, краще збережених печаток: + KAZI[MI]RUS • DI • GRA • REX • POLONIE • S[COVIE] • SADOM • SIRA[D] • [LANC • CVYA • POMORAIE].

Зовнішній вигляд самої печатки не викликає застережень, проте спосіб кріплення шнурка до пергамену не характерний для документів, що видавались канцелярією Казимира III. Зроблені в закладці отвори для просмикування шнурка мають форму трикутника, тоді як для тогочасних дипломів Казимира III притаманні отвори округлої, напівкруглої або чотирикутної форми.

Усе це дає підстави вважати, що печатку було знято з якогось автентичного документа і підвішено до фальсифікату без дотримання відповідних канцелярських норм Казимирового часу.

UDC: 736.311(438):027.54(477-25)НБУВ

Tymur Horbach,

ORCID 0000-0002-2769-5768,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Source Study,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tamerlangorbach@gmail.com

**MAJESTIC SEAL OF CASIMIR III FROM FONDS OF INSTITUTE OF
MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE**

The seal of King Casimir III of Poland on a falsified privilege for gentlemen from Brzezine was considered. The main components of seal and the method of its fastening to the document are described.

Keywords: Poland, Casimir III, seal, document.

УДК 025.177(477)»192/193» : 027.54(477-25)НБУВ

Гутник Людмила Миколаївна,

ORCID 0000-0001-7672-7802,

науковий співробітник,

відділ образотворчих мистецтв,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: gutnyk@nbuv.gov.ua

Галькевич Тетяна Анатоліївна,

ORCID 0000-0003-2723-5662,

молодший науковий співробітник,

відділ образотворчих мистецтв,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galkevich@nbuv.gov.ua

УКРАЇНСЬКІ ВИДОВІ ПОШТОВІ ЛИСТІВКИ 1920–1930-х РОКІВ З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЯК ВІЗУАЛЬНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

Презентовано збірку українських видових поштових листівок 1920–1930-х років із фондів НБУВ як допоміжний візуальний ресурс для історико-культурних досліджень.

Ключові слова: українські видові поштові листівки, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, візуальні документальні джерела.

Період 1920–1930-х років наразі недостатньо вивчений та, відповідно, висвітлений в історії філокартії, тож всебічне дослідження, комплексний аналіз та залучення до наукового обігу збірки видових поштових листівок із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є актуальними з точки зору використання даного пласту візуальних документальних джерел у подальших історико-краєзнавчих наукових студіях.

Фотонатурні видові поштівки відносяться до наймасовіших іконографічних джерел, вони є вагомими візуальними документами з історії й культури країни та відбивають визначальні риси конкретного часу. Окрім документальної фіксації об'єктів архітектурної та монументальної спадщини, листівки надають уявлення про особливості життя та побутування міст, містечок, селищ, сприяють поширенню знань із краєзнавчої тематики й одночасно є провідниками і каталізаторами певних політичних та ідеологічних установок у різні історичні періоди. Презентація поштових карток, в основу яких покладені документальні світлини, відкриває перед архітекторами, реставраторами, істориками, краєзнавцями перспективу отримання відомостей про загальну забудову населених пунктів, вигляд тогочасних вулиць, площ, окремих архітектурних чи монументальних об'єктів, пам'ятників тощо. Листівки, тираж яких сягав інколи десяти-п'ятнадцяти тисяч примірників, швидко поширювалися засобом поштового зв'язку, багато з них дійшли до нашого часу та зберегли для нащадків цінну інформацію про історичне минуле.

Новий державний устрій, який почав формуватися після революційних подій 1917 року, в подальші десятиріччя вніс кардинальні зміни в ідеологію та культурно-політичне життя країни.

Атмосферу зовсім інших історичних реалій, динаміку розвитку та різнобічних перетворень, утвердження в урбаністичному просторі нової провладної системи цінностей, бачення міського середовища з елементами радянської символіки простежуємо і в поштівках, виданих у цей період. Випуск листівок, що створювалися переважно в контексті жорстко визначених завдань, із конкретними соціально-культурними та політичними орієнтирами, здійснювався під наглядом відповідних державних структур. Так, 1922 року було створено такий орган ідеологічного контролю, як Головне управління у справах літератури та видавництв (Головліт), що надавав, зокрема, й дозвіл на видання поштових карток. Підтвердженням даного факту є вміщена на зворотному боці поштівок відповідна позначка про уповноваження Головліту та номер дозволу на друк.

Збірка українських видових поштових карток 1920–1930-х років у фондах відділу образотворчих мистецтв НБУВ налічує лише близько шестисот одиниць, але є досить інформативною та репрезентативною, адже надає можливість візуально дослідити історію урбаністичної культури різних регіонів України, особливості тогочасного соціокультурного міського та сільського середовища.

Сюжетно-тематичне спрямування поштівок 1920–1930-х років має свою специфіку, дещо відмінну від зразків попередніх десятиріч. З відомих причин ми вже не бачимо на них видатних пам'яток сакральної архітектури, натомість поштові картки досить різнобічно ілюструють найбільші успіхи та досягнення радянської влади, зокрема розвиток та розбудову індустріального міста, його інфраструктуру, організацію освіти, дозвілля та відпочинку людей тощо. На листівках відтворено зображення знакових новобудов того часу, провідних вищих навчальних закладів, шкіл, будинків відпочинку, банківських установ, санаторіїв, парків, музеїв, театрів, клубів, палаців піонерів та жовтенят, готелів та ін. Особливу цінність серед цих листівок становлять ті, на яких збереглися об'єкти, знищені протягом воєнних дій 1941–1945 рр.

Уже від початку 1920-х років відбулися зміни, що стосувалися багатьох аспектів життя країни, в тому числі й перейменування назв географічних об'єктів. Багатьом вулицям, установам, підприємствам, закладам у різних містах надавалися революційно-комуністичні наративи або ж імена державних чи партійних діячів та їхнього близького оточення (В. І. Леніна, Карла Маркса, Карла Лібкнехта, Розі Люксембург, Фелікса Дзержинського, Григорія Петровського,

товариша Артема (Федора Сергеева), Сергія Кірова, Мойсея (Якова) Тевелева, Павла Постишева, III Інтернаціоналу, 1-го Травня, Революції, Чекіста, Комуни та ін.). Досить поширеним радянським топонімом став «червоний». У фонді НБУВ зберігаються листівки з видами площі Червоних Героїв Перекопу (нині – Софійська площа) в Києві, готелю «Червоний» у Харкові, вулиці 10-ліття Червоної Армії (нині – Преображенська) в Одесі, Дому Червоної Армії та Флоту (нині – Центральний будинок офіцерів Збройних Сил України) в Миколаєві, кінотеатру «Червоний Маяк» у тогочасному Ворошиловграді та ін.

Згідно із планом «монументальної пропаганди», радянська влада увічнювала своїх лідерів, прибічників та героїв також і в численних пам'ятниках, що встановлювалися на центральних вулицях та площах, у парках, скверах, на територіях промислових підприємств та навчальних закладів. Водночас здобутком політики українізації в 1930-х роках стало вшановування українських діячів культури, зокрема Тараса Шевченка. На листівках вміщено різноракурсні фотозображення пам'ятників, присвячених Кобзареві, а також вулиць, бульварів, парків, театрів, поїменованих на його честь.

Поштові листівки наочно демонструють появу архітектурних ансамблів, грандіозних комплексів, житлових будинків, що мали ілюструвати досягнення та успіхи радянської держави й разом з тим відповідати величчю епохи соціалізму (нові адміністративні будівлі: Будинок Верховної Ради УРСР, Будинок Раднаркому УРСР (обидва – в Києві); індустріальний гігант – Дніпрогес імені Леніна в Запоріжжі; масштабні промислові об'єкти – Дніпровський металургійний завод імені Дзержинського в Дніпродзержинську, Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського, цукровий завод у Черкасах, металургійний завод «Азовсталь» у Маріуполі, алюмінієвий та металургійний заводи в Запоріжжі, консервний завод імені Сталіна в Херсоні; будинок Держпрому в Харкові; дім спеціалістів у Дніпропетровську та багато ін.).

На поштових картках простежується й організація відпочинку та дозвілля людей. Окрім курортів, будинків відпочинку, санаторіїв, спортивних стадіонів, парків, кінотеатрів, музеїв, на листівках популяризувалися робітничі клуби, палаци культури, які ставали місцем «розумного» відпочинку та підвищення культурного рівня трудящих. Увага держави до справи «правильного» виховання та

майбутньої профорієнтації молодого покоління знайшла відображення на багатьох поштівках з видами палаців піонерів та жовтенят, що відкривалися в багатьох містах країни; дитячих залізниць у Дніпропетровську та Сталіно. Низка унікальних світлин на поштівках із фондів НБУВ презентує функціонування побудованого в 1930-х роках в Одесі піонерського табору «Український Артек», який у 1950-х роках було реорганізовано в славнозвісний республіканський табір «Молода гвардія». Вагомого значення надавалося й оздоровленню дітей у спеціалізованих санаторіях. Як приклад, на листівках зустрічаємо унікальні фото державного дитячого санаторію ім. Максима Горького в Пуці-Водиці.

Видові листівки посідають пріоритетне місце серед візуальних джерел, вони є цінними документами не лише для дослідження історії міської архітектури, але й багатьох соціокультурних явищ та подій.

UDC 025.177(477)»192/193» : 027.54(477-25)VNLU

Liudmyla Hutnyk,

ORCID 0000-0001-7672-7802,

Research Associate, Department of Fine Arts,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: gutl@ukr.net

Tetiana Halkevych,

ORCID 0000-0003-2723-5662,

Junior Research Associate, Department of Fine Arts,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galtano@ukr.net

**UKRAINIAN VIEW POSTCARDS OF 1920s – 1930s FROM FONDS OF
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS VISUAL
HISTORICAL AND CULTURAL DOCUMENTARY SOURCES**

A collection of Ukrainian view postcards of the 1920s and 1930s from fonds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine was presented as an auxiliary visual source for historical and cultural research.

Keywords: Ukrainian view postcards, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, visual documentary sources.

УДК 930.253:342.7](477)

Дідух Людмила Валентинівна,

ORCID 0000-0002-6370-6866,

кандидат історичних наук,

завідувачка, відділ технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та

документознавства,

Київ, Україна,

e-mail: d-lv@ukr.net

Залєток Наталія Валеріївна,

ORCID 0000-0002-5319-3876,

кандидат історичних наук,

завідувачка, відділ архівознавства,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та

документознавства,

Київ, Україна,

e-mail: nataliazaletok@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ, ЩО МІСТЯТЬ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ

Окреслено основні результати прикладного наукового дослідження питань використання та забезпечення доступу до документів державних архівів України, що містять персональні дані.

Ключові слова: персональні дані, архівний документ, доступ до інформації, державні архіви, науково-методичний супровід.

Чимала кількість документів, які зберігаються в державних архівах України, містить конфіденційні персональні дані про фізичних осіб, тому доступ до них має бути обмежений, якщо інше не передбачено законодавством. Під час розгляду запитів користувачів на доступ до архівних документів, що містять персональні дані, основною складністю є те, що в українському законодавстві ні право на отримання інформації, ні право на приватність не мають пріоритету одне над одним. Тому кожен такий запит в державних архівах розглядається індивідуально.

Надаючи доступ до документів, що містять персональні дані, архіви переважно стикаються з такими труднощами: з одного боку – брак спеціального галузевого законодавства і необхідність пошуку

підстав для задоволення або відхилення запиту на таку інформацію в різних нормативно-правових актах, з іншого – нормативна база України, яка регулює використання персональних даних, представлена низкою взаємопов'язаних законів, правил, роз'яснень тощо, що суттєво ускладнює роботу архівістів та збільшує вірогідність помилки; недостатнє матеріально-технічне забезпечення архівів, яке унеможлиблює знеособлення персональних даних в документах тощо.

Науково-методичний супровід процесів доступу до архівних документів, що містять персональні дані, та їх використання покликаний реалізувати аналітичний огляд «Використання документів державних архівів, що містять персональні дані, та організація доступу до них», підготовлений у 2020 р. науковими працівниками Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства як основний результат спеціальної прикладної науково-дослідної роботи. Його положення доцільно впроваджувати в практичну роботу насамперед державних архівів.

Під час проведення дослідження було розмежовано такі поняття національного законодавства як «персональні дані», «інформація про фізичну особу», «конфіденційна інформація». Зокрема, з'ясовано, що поняття «інформація про фізичну особу» є ширшим і включає в себе поняття «персональні дані». Персональними даними інформація про фізичну особу є лише у тому разі, коли особу, якої вона стосується, можна ідентифікувати. Персональна інформація не завжди є конфіденційною і стосується тільки живих осіб. Конфіденційною ж може бути інформація про фізичну або юридичну особу, про померлу особу або ж про особу, що не є ідентифікованою. Не вся конфіденційна інформація містить персональні дані.

З'ясовано форми та підстави організації доступу до документів, що містять персональні дані. Такими підставами можуть бути: звернення суб'єкта персональних даних щодо доступу до інформації про себе; звернення родича суб'єкта(ів) персональних даних щодо доступу до інформації про них; звернення довіреної особи суб'єкта персональних даних (у разі наявності відповідного нотаріально засвідченого документа); наявність у користувача нотаріально засвідченого дозволу суб'єкта(ів) персональних даних на доступ до його (їхньої) персональної інформації із зазначенням конкретних документів, до яких користувача допущено, і на яких умовах;

звернення щодо доступу до суспільно необхідної (суспільно корисної) інформації (визначається розпорядником інформації на підставі трискладового тесту); у разі наявності у користувача рішення суду, яке зобов'язує державний архів надати доступ до закритої інформації, яка містить персональні дані.

Складено орієнтовний 5-кроковий алгоритм дій у випадку надходження запиту на доступ до документа, що містить персональні дані.

Для удосконалення процедури доступу до архівних документів, що містять персональні дані, та їх використання рекомендовано наступне: розмежувати та законодавчо зафіксувати терміни «доступ до документів» та «доступ до інформації»; унормувати процес архівування персональних даних (передавання персональних даних від володільця до архіву; визначення мети, критеріїв і обсягів їх зберігання); обґрунтувати необхідність постійного зберігання документів, які містять персональні дані, і одночасно є складовою частиною Національного архівного фонду з огляду на Закон України «Про захист персональних даних», де передбачається видалення або знищення персональних даних; законодавчо закріпити статус зображення та голосу особи як різновиду персональних даних; внести зміни до Типових норм часу і виробітку на основні види робіт, що виконуються у державних архівних установах, передбачивши у них вид робіт щодо вивчення документів на предмет виявлення персональних даних, які віднесені до конфіденційної інформації; укласти внутрішньоархівні реєстри документів, які містять персональні дані для прискорення обробки запитів користувачів; продовжити наукове вивчення окресленої проблематики, досліджуючи питання захисту персональних даних під час організації доступу до електронних документів та цифрових (оцифрованих) копій документів фонду користування з детальним описом такої процедури.

UDC 930.253:342.7](477)

Liudmyla Didukh,

ORCID 0000-0002-6370-6866,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department for Archival Affairs Technological Support,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,

Kyiv, Ukraine

e-mail: d-lv@ukr.net

Nataliia Zaliatok,
ORCID 0000-0002-5319-3876,
Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department for Archival Studies,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,
Kyiv, Ukraine
e-mail: nataliazaletok@gmail.com

**THE STUDY OF ORGANIZATION OF WORK WITH DOCUMENTS OF
STATE ARCHIVES OF UKRAINE THAT CONTAIN PERSONAL DATA**

The main results of applied research on the use of the documents of state archives of Ukraine that contain personal data and provision of access to them are outlined.
Keywords: personal data, archival document, access to information, state archives, scientific and methodological support.

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:[930.253:791.632-
051(477)''1935/2019''ШудряМ.А.

Добрянська Тетяна Андріївна,
ORCID 0000-0002-7162-430x,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ кодикології та кодикографії,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: dobrianska_t@ukr.net

Дудка Юлія Борисівна,
ORCID 0000-0001-8693-4063,
молодший науковий співробітник,
відділ джерелознавства,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: dudka2412@gmail.com

**ОСОБОВИЙ АРХІВ М. А. ШУДРІ З ФОНДІВ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД НАДХОДЖЕНЬ 2012 р.**

Представлено склад, зміст та структурні категорії документів особового архівного фонду М. А. Шудрі. Визначено інформаційну наповненість та

надано характеристику надходжень 2012 р.

Ключові слова: М. А. Шудря, особовий архівний фонд, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Одним із найважливіших напрямів діяльності Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) є комплектування особових архівних фондів знаних діячів вітчизняного та світового рівня. Серед численних архівів ІР НБУВ вагоме місце посідає значне за обсягом за багатопрофільне за складом зібрання документів відомого українського культурного діяча, журналіста, кінорежисера, письменника та перекладача Миколи Архиповича Шудрі (1935–2012).

Архів передавався до рукописного підрозділу Бібліотеки упродовж 1987–1997 рр. власне фондоутворювачем, а після його смерті, протягом 2012 р., – його дружиною Євгенією Стефанівною. Фондові було надано номер 299, його обсяг складає 3676 одиниць зберігання і є найбільшим комплексом документів М. А. Шудрі та про нього в Україні, становлячи, відповідно, найвагоміше джерело для вивчення життя, творчості та кола спілкування діяча.

У процесі тривалого ґрунтовного науково-технічного опрацювання документів фондоутворювача у відповідності до сучасних вимог систематизації особових архівних фондів архів М.А.Шудрі був структурований за такими категоріями: наукові та творчі документи; рецензії та відгуки на праці фондоутворювача; біографічні документи; документи службової та громадської діяльності; листування; документи інших осіб; листування інших осіб; фотодокументи; колекція друкованих матеріалів; документи з дарчими написами. Архівний комплекс, переданий М. Шудрею, був описаний науковцями ІР НБУВ на початку 2010-х років. Наразі завершується робота з наукового опрацювання тієї частини документальної спадщини діяча, яка надійшла від його дружини. Отож у нашій розвідці надамо короткий анонс цього архівного комплексу, що значно доповнює та поглиблює зміст і склад попереднього, вже описаного та залученого до наукового й суспільного обігу.

Важливими для дослідників М. А. Шудрі – журналіста та майстра художнього слова – є, зокрема, автографи репортажу «Неосяжність духовного світу» стосовно презентації книги Івана Білика «Меч Арея» (од. зб. 126), запису бесіди з письменником

Миколою Руденком 2003 р. (од. зб. 127), , статті про М. Гоголя «Витязь нездоланного руху» (од. зб. 133). Серед біографічних документів – це спогади Петра Яковенка про творчий вечір на честь 70-річчя М. А. Шудрі 2005 р. (од. зб. 130) та ін.

Листування діяча репрезентує коло його спілкування з різними персоналіями та організаціями, серед яких родина відомого майстра бандури Олександра Корнієнка (од. зб. 246–272); Бутенко Є.П. (од. зб. 218-224), Іов І.П. (241-242); Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка (од. зб. 349), Донбаський історико-літературний музей В. Стуса (од. зб. 350), Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки (од. зб. 351), Музей

І. П. Котляревського (од. зб. 353), Національний музей Тараса Шевченка (од. зб. 354) та ін. Серед листування інших осіб «Білі плями» мистецького життя України заповнює листування Лабінського М.Г. з творчим колективом театру «Березіль» з приводу підготовки видання збірки спогадів про Леся Курбаса.

Матеріали інших осіб також представлені цікавими документами. Це, передусім, оригінали статей і нарисів та ксерокопії з них, вирізки з газет та журналів. Цікавими є автографи документів, машинописні, рукописні оригінали та копії з них, зокрема: Заноздра М. С. «Воспоминания об академике Н.Д. Стражеско» (од. зб. 359); Шевченко Т. Д. «Автобіографічні спогади: Семнадцатая награда. Я видел атомный ад и дважды его последствия. Чернобыль в моей судьбе (воспоминания ликвидатора)» (од. зб. 360-363). Лабінський М. Г. Короткий літопис життя і творчої діяльності О.С. Курбаса. (од. зб. 398). Маландій О. М. «Сім смертей» (од. зб. 401) та ін..

Фотодокументи архіву містять фоторепортажі та фото діячів культури та науки, витвори мистецтва тощо.

Короткий огляд документальних надходжень 2012 р. до архіву М. А. Шудрі свідчить про те, що архівний фонд цієї непересічної особистості поповнився унікальними джерелами з журналістики, культури, мистецтва, кінематографії України, які складають вагомий інформаційний потенціал як для дослідників життя та творчості М. А. Шудрі, так і для всіх, хто цікавиться історією України ХХ – початку ХХІ ст.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:[930.253:791.632-051(477)“1935/2019”ШудряМ.А.

Tetiana Dobrianska,

ORCID 0000-0002-7162-430x,
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Department of Codicology and Codicography,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dobrianska_t@ukr.net

Yulia Dudka,
ORCID 0000-0001-8693-4063,
Junior Research Associate,
Department of Source Studies,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dudka2412@gmail.com

**M. A. SHUDRIA PRIVATE ARCHIVAL FONDS BY INSTITUTE OF
MANUSCRIPT V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE: THE ARCHEOGRAPHICAL REVIEW OF 2012 RECEIPTS**

Covers the warehouse, content and structural categories of documents of Mykola Shudria personal archival fond. Defined informativeness and the characterize separate of 2012 receipts.

Keywords: Mykola Shudria, private archival fonds, Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.251:342.77(477)

Ємельянова Тетяна Олександрівна,
ORCID 0000-0002-0204-1100
кандидат історичних наук, перша заступниця Голови,
Державна архівна служба України,
Київ, Україна
e-mail: t.yemelianova@arch.gov.ua

**«РОЗБЛОКУВАННЯ» КІНЕМАТОГРАФІЧНОЇ
АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ**

Розглянуто основні проблеми та виклики, пов'язані із забезпеченням доступу до архівного сегмента кінематографічної спадщини в умовах цифровізації.

Ключові слова: кінематографічна спадщина, кінодокументи, доступ.

Кінематографічна архівна спадщина є, без перебільшення, важливим ресурсом знань про суспільство, що формує наші уявлення про історію та культуру.

Цифрові технології створюють безпрецедентні можливості для «розблокування» та «видимості» кіноспадщини для значно більшої аудиторії, ніж будь-коли в історії. Під «розблокуванням» розуміємо створення цифрових колекцій архівних кінодокументів та забезпечення доступу до них в Інтернеті. За даними Міжнародної федерації кіноархівів (International Federation of Film Archives), 79 кіноархівів світу використовують сьогодні безкоштовні потокові онлайн-сервіси для забезпечення зручного доступу до своїх аудіовізуальних колекцій. Прикметно, що серед цих архівів відсутні українські. Потужними міжнародними онлайн-проектами, що містять колекції кінодокументів, стали портали Europeana, EUscreen, European Film Gateway, Filmarchives online.

Але чи вдаються сьогодні українські архіви до «розблокування» культурного та освітнього потенціалу кінематографічної спадщини, розширюючи доступ до неї і тим самим набуваючи нових потенційних користувачів, а відтак, і можливість функціонувати в усе ширшому соціальному контексті. Насправді реалії доступу до архівних кінодокументів виглядають менш оптимістично, ніж здавалося б на перший погляд. Незважаючи на всі технічні нововведення, доступ до архівних кінодокументів в останні роки не зазнав суттєвих змін. Якщо через Інтернет більш-менш забезпечується пошук інформації про ці документи (щоправда, обмеженим набором пошукових засобів), то фізичний доступ так і не вийшов за межі архіву, де ознайомлення з кінодокументами (в аналоговій чи цифровій формі) та надання їх копій здійснюються на вимогу конкретного користувача. Такі пропозиції, на нашу думку, недостатньо орієнтовані на користувача. Зважаючи на відсутність сучасних досліджень, присвячених користувацьким потребам, а також незначний рівень комунікативних пропозицій в Інтернеті (наприклад, у соціальних мережах), архіви, ймовірно, теж недостатньо обізнані щодо потреб користувачів. Це не може не створювати напруженості у взаєминах між архівами і користувачами.

Мабуть, найкраще цю напруженість ілюструють перешкоди, що виникають у зв'язку з потребою розміщення архівних кінодокументів в Інтернеті. Перша з них – це фінансові обмеження. На сьогодні архівний сегмент вітчизняної кінематографічної

спадщини (йдеться про кінодокументи Національного архівного фонду України – НАФ) складає майже 103 300 одиниць обліку. Єдиним вітчизняним архівом, який на постійній основі здійснює оцифровування кінодокументів, є Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного. На цей час оцифровано 3 762 одиниці обліку, що становить майже 30 % усієї архівної кіноколекції та відповідає рівню оцифрування зарубіжних кіноархівів. Масове оцифровування кінодокументів та надання доступу до них в Інтернеті вимагають значних фінансових ресурсів, яких, зрештою, завжди бракує. Вартість оцифрування всіх кінодокументів НАФ важко оцінити. Оцифровування здійснюється силами архівістів без державного фінансування. За нашими обрахунками, зважаючи на обсяги кінодокументів НАФ і теперішні темпи оцифрування, без відповідного фінансування знадобиться не менше 300 років, перш ніж кожен документ матиме свою цифрову копію. Між тим, за твердженням Європейської Комісії, «вікно можливостей для масових проєктів оцифрування вже закривається і не триватиме більше 7–10 років. Саме тому у Великобританії, США, Франції та інших країнах проєкти оцифрування кіноколекцій були ініційовані державою й підтримані спеціальними програмами. Зокрема, Національний аудіовізуальний архів Фінляндії для реалізації цієї мети щороку отримує 1 млн євро. Центральний державний архів Литви на реалізацію проєкту «Литовське документальне кіно в Інтернеті» отримав близько 2,7 млн євро від Фонду регіонального розвитку Європейського Союзу.

Крім фінансової проблеми, існує й інша, що пов'язана із законодавством про авторське право. Беручи до уваги, що термін дії авторського права на кінематографічний твір відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» становить 70 років з моменту смерті автора, а «вік» найдавнішого кінодокумента НАФ – 125 років, питання захисту авторських прав не можуть не викликати занепокоєння в архівістів, які прагнуть зробити свої кінодокументи доступними в Інтернеті. До того ж, застосування закону про авторське право для будь-якої конкретної ситуації потребує додаткових роз'яснень, що є доволі проблематичним, позаяк архівісти не мають або їм не вистачає відповідної юридичної підготовки. Оскільки цифрові технології продовжують трансформувати «ландшафт» авторського права, а також функціонування авторського права в цифровому середовищі,

заангажовані в проєктах з оцифрування та онлайн-доступу архівісти прагнуть визначеності щодо статусу кожного окремо взятого кінодокумента (йдеться про належність кінематографічних творів до суспільного надбання, тих, що захищені авторським правом, та творів-«сиріт»). Однак, як зазначає професорка кафедри цифрових гуманітарних наук університету Глазго Лорна Хюз «бездоганна безпека і абсолютна впевненість надзвичайно рідкісні в авторському праві...». Звідси, коли йдеться про обрання того, що саме слід оцифрувати для онлайн-доступу, архівісти обирають «безпечні» документи, уникаючи всього, що спричиняє ускладнення в контексті авторського права. Як наслідок, масштаби та якість документальної спадщини, доступної в Інтернеті, є обмеженішою, ніж потрібно. Такий підхід, на нашу думку, є неефективним з точки зору вичерпності «безпечних» кінодокументів, а також посилення згадуваної нами напруженості між архівами та користувачами під тиском цифровізації. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у зміні фокусу існуючих практик і застосуванні підходів та інструментів оцінки ризику. Задля цього архівісти повинні бути впевненішими у своїх знаннях та використовувати авторитетні джерела інформації про авторські права. Своєчасні та доступні програми безперервної архівної освіти повинні включати питання надійного змісту авторського права: не тільки положення закону, але й спосіб його функціонування стосовно місії архівних установ та ролі архівіста в адмініструванні авторського права. Значною допомогою для архівістів у реагуванні на конкретні ситуації з авторським правом також міг би стати сучасний інтерпретаційний посібник.

Отже, незважаючи на сучасні світові тенденції щодо «розблокування» кінематографічної спадщини, її український сегмент залишається «невидимим» в Інтернеті. Це спричинено передусім фінансовими та правовими проблемами, посиленими все ще тривожно низьким рівнем усвідомлення необхідності їхнього вирішення як на державному рівні, так і в архівному середовищі.

UDC 930.251:342.77(477)

Tetiana Yemelianova,

ORCID 0000-0002-0204-1100,

Candidate of Historical Sciences,

First Deputy Head of State Archival Service of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.yemelianova@arch.gov.ua

«UNLOCKING» OF CINEMATOGRAPHIC ARCHIVAL HERITAGE: PROBLEMS AND CHALLENGES

The main problems and challenges related to providing access to the archival segment of cinematographic heritage in the context of digitalization are considered.

Keywords: cinematographic heritage, film documents, access.

УДК 930.253:929:81-2(Німчук В.В.)

Ємчук Оксана Ігорівна,

ORCID 0000-0002-5096-7231,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ археографії, Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vio@ukr.net

НОВІ АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА: ОСОБОВИЙ ФОНД В. В. НІМЧУКА

Розглянуто питання формування особового фонду члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора В. В. Німчука, видовий склад та цінність документів.

Ключові слова: В. В. Німчук, особовий фонд, Інститут архівознавства.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) розпочато опрацювання особового фонду члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Німчука (1933–2017). Архівні документи видатного мовознавця було передано від Інституту української мови НАН України. До фонду увійшли наукові праці вченого, документи біографічного характеру, з його діяльності, ділове та приватне листування науковця.

В. В. Німчук народився 6 липня 1933 р. на Закарпатті, у селі Довге Іршавського району. В 1955 р. він закінчив філологічний факультет Ужгородського державного університету. У 1963 р. під керівництвом професора С. П. Бевзенка захистив кандидатську дисертацію «Словотвір іменних частин мови в закарпатських верхньонадборжавських говірках», у 1981 р. – докторську дисертацію «Староукраїнська лексикографія». У 1990 р. його було обрано членом-кореспондентом НАН України, за рік він отримав учене

звання професора. З 1958 р. до 2017 р. вчений працював у Національній академії наук України: спочатку в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, де з 1986 р. керував відділом історії української мови. Впродовж 1998–2008 рр. працював на посаді директора Інституту української мови НАН України. Помер вчений 26 листопада 2017 р. у рідному селі Довге, де його було поховано.

В. В. Німчук – мовознавець зі світовим ім'ям, автор понад 500 наукових праць з історії української мови, діалектології, ономастики, етимології, палеославістики, проблем українського правопису, лінгвістичного джерелознавства, археографії. Важливе місце у його доробку посідають монографії «Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.» (1985), «Давньоруська спадщина в лексиці української мови» (1992). Багатотомну «Історію української мови» вчений доповнив «Хрестоматією з історії української мови X–XIII ст.» (2015). В.В.Німчук видав «Київські глаголичні листки: Найдавніша пам'ятка слов'янської писемності» (1983), підготував до друку знакові пам'ятки писемності – «Слово о полку Ігоревім» (1977) та «Пересопницьке Євангеліє (1556–1561)» (2001).

У фонді В. В. Німчука збережено його лексикографічні, бібліографічні нотатки, переважно з конфесійної тематики, приміром щодо «Євсевієвого Євангелія» 1283 р., Мойсея Угрина. До цінних наукових матеріалів фонду належать рецензії В. В. Німчука на: «Нариси з праслов'янської антропології» В. П. Шульгача, «Вибрані твори» Г. М. Сагач, історико-етимологічний словник «Ойконімія Івано-Франківської області» В. О. Яція, а також експертна оцінка проекту «Сучасна українська суспільно-політична термінологія: розвиток та лексикографічне відтворення».

В. В. Німчук працював над обґрунтуванням і популяризацією ідеї нового українського правопису, проєкт якого був надрукований у 1999 р. Як вчений-мовознавець працював у Раді з питань мовної політики при Президентові України. Доцільність правописної реформи він обґрунтував у монографії «Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст.» (2002), а також підсумував роботу Української національної комісії з питань правопису в листі від 7 червня 2006 р. до віце-прем'єр-міністра України з гуманітарних питань В. А. Кириленка. Ця тема простежується у значній кількості листів до нього від науковців, вчителів, громадян з різних куточків України та зарубіжжя.

В 2000 р. у листі до Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України вчений надіслав пропозиції до проекту Закону України «Про розвиток і застосування мов в Україні», у якому він порадив розділити окремо Закони «Про державну мову України» та «Про мови національних меншин та національних груп України». Цей Закон мав регламентувати вживання мов, а не їх розвиток, а також не визначати вживання літургійних мов, адже це – справа окремих конфесій.

Дослідників може зацікавити список наукових праць В.В.Німчука станом на 1989 р.

Серед біографічних документів різних років: характеристика, завірені копії дипломів про освіту, особовий листок відділу кадрів, де вчений зазначив, що вільно володіє більшістю слов'янських мов, а також угорською, німецькою, іспанською.

Службове та приватне листування, численні запрошення В.В.Німчука на різні наукові заходи, подяки за співпрацю та подаровані видання, вітальні листи з нагоди свят демонструють надзвичайно активну наукову, педагогічну, громадську діяльність вченого – як представника української мовознавчої науки на Міжнародних з'їздах славістів та інших форумах, керівника масштабних наукових проєктів, директора провідної наукової установи, талановитого педагога, людину великої душевної щедрості.

Велику кількість листів він отримував з рідного Закарпаття, у яких, зокрема, порушувалась тема походження русинів. До листів додавались публікації місцевих краєзнавців і громадських діячів.

8 квітня 2021 р. бібліотеку та архівні матеріали В. В. Німчука перевезли з Києва до Ужгорода та зберігатимуть під назвою «Бібліотека академіка Василя Німчука» на філологічному факультеті Ужгородського національного університету. Під кімнату-музей виділили одну з аудиторій, зробили капітальний ремонт із врахуванням побажань родини. Дарчий лист, підписаний єдиним спадкоємцем архівної спадщини вченого братом Іваном Васильовичем Німчуком, ректорові університету професору Володимиру Смоланці вручила племінниця мовознавця Мирослава Іванівна Мезіна, яка висловила побажання свого батька створити протягом року електронний реєстр бібліотеки та архівних матеріалів.

В ІА НБУВ триває процес наукового опрацювання особового архівного фонду В. В. Німчука, що цього року стане доступним дослідникам життя та діяльності вченого.

UDC 930.253:929:81-2(Німчук В.В.)

Oksana Yemchuk,

ORCID 0000-0002-5096-7231,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Archeography, Institute of Archival Studies

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyev, Ukraine

e-mail: vio@ukr.net

NEW ARCHIVAL SOURCES: V. V. NIMCHUK'S PERSONAL FUND

The issues of formation of the personal fund of the corresponding member of the NAS of Ukraine, doctor of philological sciences, professor V. V. Nimchuk, species composition and value of documents are considered.

Keywords: V. V. Nimchuk, personal fund, Institute of Archival Studies.

УДК 017:084:76(4-15)''15|17'':027.54(477-25) НБУВ

Іванова Ольга Андріївна,

ORCID 0000-0001-8226-0401,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rukopis@bigmir.net

НАПИСИ ТА ЗАПИСИ В АЛЬБОМАХ НАВЧАЛЬНИХ МАЛЮНКІВ ІКОНОПИСНОЇ МАЙСТЕРНІ КИЄВО- ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ ХVІІІ ст.

Розглянуто підписи та записи в альбомах навчальних малюнків іконописної майстерні Києво-Печерської лаври, або кужбушках, визначено їх тематичні групи, наведено основні характеристики кожної групи.

Ключові слова: альбоми навчальних малюнків, іконописна майстерня Києво-Печерської лаври, українська культура, українське образотворче мистецтво ХVІІІ ст.

Альбоми навчальних малюнків іконописної майстерні Києво-Печерської лаври, або кужбушки (від Kunstbuch – мистецька книга), що утворюють фонд 229 в Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ), завжди привертали увагу дослідників (П. Жолтовський, М. Істомін, П. Попов та ін.), насамперед з точки зору історії розвитку

українського образотворчого мистецтва. Неоціненний внесок у їхнє вивчення здійснено видатним українським ученим П. Жолтовським, який уклав альбом-каталог «Малюнки Києво-Лаврської майстерні (К., 1986). В ІР НБУВ проведено сумлінну працю з наукового видання альбомів Н.О. Щеколдіною; перша частина даної праці вже побачила світ, це – «Друкована графіка західноєвропейських шкіл XVI–XVIII століть», що містить атрибутовані автором гравюри, які слугували зразками для учнів Києво-Печерської майстерні в їх навчальному процесі. Готується до видання друга частина – «Малюнок і гравюра українських майстрів XVII–XVIII ст.».

Проте альбоми (кужбушки) викликають інтерес також як своєрідні свідки свого часу, і це відображено в численних підписах та записах, які містяться на їхніх сторінках. Варто зауважити, що частину записів наводить у своєму виданні П. Жолтовський, звертаючи увагу насамперед на підписи авторів малюнків. Вивчення всього доступного обсягу записів у альбомах дає змогу визначити для їх дослідження кілька тематичних груп.

Найбільшу групу становлять написи до сюжетів малюнків. Оскільки ці сюжети є релігійними, то й тексти мають також релігійний, духовний характер. За формою це, здебільшого, силабічні вірші з парними римами, що виникли під впливом польської поезії, характерні для книжної літератури того часу: Єгда Лазарь нищий умираше, иже в болезни вся дни пребываше,/ Ангели душу его восприемлют, и в горняя ю несуще подъяемлют (№ 1). Іноді такі вірші поряд із цитатами зі Святого Письма писалися під зображеннями ікон-картин XVIII ст. у церквах. Деякі вірші, крім функції пояснювального супроводження зображення, мають додаткове «топографічне» уточнення. Так, у вірші від імені архангела Михайла йдеться про Михайлівський Золотоверхий монастир і вказується місцезнаходження в соборі (ліворуч) головної святині монастиря – молей св. Варвари: В Києві в Златоверхнем храмі преби[ваю]./Найпаче zde аз свящусь и Варвара діва./ Мнеубодесная в домі, а ей страна ліва (№ 1). Крім віршів-написів автори кужбушок наводять поширені в релігійному середовищі духовні вірші, написані вже без прив'язки до зображень на чистих аркушах або на аркушах форзаців, напр., вірш Про гріх гордині в № 16 (Создателю мой Боже единый; избавимя от грѣха гордини /Аще в гордость буду впадати, не пребуду в твой благодати і т. п.). Рідше трапляються невіршовані

підписи до зображень євангельських сюжетів: При студенці Ияковли обрет Исус самаряниню.

Велику групу, що має особливе значення для історії українського мистецтва, утворюють підписи малюнків у альбомах; завдяки їм до нас дійшли імена таких авторів, як Алімпій Галик, Яків Рачковський, Федір Бальцеровський, Кирило Попович та ін. До них примикають засвідчувальні записи щодо кількості аркушів у альбомах: В сей книжиці обретається листов 60: ровно шестдесят (№ 47). Здебільшого подібні записи укладено самими авторами малюнків.

Неабиякий інтерес викликають професійні записи, що деякою мірою підіймають завісу часу, дають змогу зазирнути в майстерню учнів та їх наставників; зокрема, вони містять вказівки майстрів щодо написання тих чи інших зображень: Товія ... у вишней фигуре на дверех написать (№ 11), Стефан Кононов ... Ему Варвару делать на кипариси (№ 16) та ін. Привертають увагу дослідника в цій групі записів терміни, які вже не вживаються в наш час: назви інструментів, кольори фарб (напр., цінобровий – кіноварний, шарій – темно-сірий), деталі зображення (напр., прозрення – небо або повітря) тощо.

Побутові записи, розміщені на форзацних аркушах та полях, висвітлюють повсякденне життя мешканців лаврської майстерні: замітки керівників про втечі учнів, численні згадування про позичення книг, переліки ліків, записи про будь-які значні та незначні побутові події тощо: Року 1759 іюня 12 числа Островерхий пошол от мене побрав и рисунки свои (№ 15); Взяли свечок пятьдесят на преподобную Домникію по Богоявленій на третий день (№ 16), Лекарства очніе: Аква калмика церуля, Аква калмика фалбе... (№ 16).

Зустрічаються серед записів поодинокі випадки прямого згадування історичних подій того часу. Так, у одному з подібних історичних записів написання зображень священномучеників Петра та Климента присвячується сходженню на престол імператриці Єлизавети Петрівни, що стався цього дня (25 листопада 1741 р.) (№ 16).

Отже, написи та записи в альбомах навчальних малюнків іконописної майстерні Києво-Печерської лаври є додатковим джерелом з історії українського мистецтва XVIII ст. і заслуговують на увагу дослідників поряд із вивченням самих малюнків.

UDC 017:084:76(4-15)''15[17'']:027.54(477-25) НБУВ

Olha Ivanova,

ORCID 0000-0001-8226-0401,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

LETTERINGS AND RECORDS IN STUDY DRAWINGS ALBUMS OF KYIV-PECHERSK LAVRA ICON PAINTING WORKSHOP (KUZHBUSHKI) OF 18TH CENTURY

The abstract presents the letterings and records in the study drawings albums of Kyiv-Pechersk Lavra (kuzhbushki), outlines the thematic groups and names their basic features.

Keywords: study drawings albums, Kyiv-Pechersk Lavra icon painting workshop, Ukrainian culture, Ukrainian fine arts of 18th century, art education in Ukraine in 18th century.

УДК 021:930.25(477-25)

Карамаш Сергій Юрійович,

ORCID 0000-0002-3583-4211,

Президент Клубу «Скарбниця документальної пам'яті»,

Почесний член Спілки архівістів України,

архівіст 1-ої категорії,

відділ забезпечення збереженості документів, обліку та довідкового апарату,

Державний архів міста Києва,

Київ, Україна

e-mail: arhive@kyivcity.gov.ua

БІБЛІОТЕКА ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ м. КИЄВА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Коротко простежено історію бібліотеки Державного архіву м. Києва, її сучасний стан та перспективи розвитку.

Ключові слова: бібліотека, Державний архів м. Києва, фонди, популяризаторська діяльність.

Державний архів м. Києва (перша назва – Київський міський архів) був створений у травні 1932 р. Трохи згодом при ньому почала діяти бібліотека. Архів з бібліотекою розміщувались у приміщенні Київської біржі на Хрещатику (тоді вул. Воровського). Формування бібліотечних фондів розпочалось із комплектування радянської газетною періодикою. Серед передплатних видань, що надходили до установи, були, зокрема: Збірники Узакошень УСРР, Вісті Узакошень УСРР, газети «Пролетарська правда», «Вісник Обов'язкових Постанов Міськради», «Известия», журнали «Архивное дело», «Архіви Радянської України». Після Другої світової війни розпочалося формування книжкового фонду бібліотеки. Нині книгозбірнею користуються як співробітники архіву, так і відвідувачі читальної зали.

Упродовж 2017–2018 рр. було проведено інвентаризацію книжкових і періодичних видань, створено електронний покажчик бібліотечного фонду. Бібліотека має електронний каталог видань до 1945 р., що складає майже 13 тис. од. зб. Серед книжкових раритетів – Грушевський М. Історія України-Руси, т. X, ч. 1 (Київ, 1937); довідники «Київ» з планами міста (Київ, 1930; Київ, 1931); багатотомні Звід законів Російської імперії від 1700-х років та «Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона»; книги з автографами тощо.

Станом на 2021 р. у бібліотеці нараховується бл. 90 книг та статей, підготовлених з використанням документів Державного архіву м. Києва. Загалом бібліотека налічує 12 тис. 740 видань (з них 3051 брошура та 94 журнали), що систематизовані за рубриками: Історико-методична література; Архівна справа; Історія науки; Історія Києва; Історія міст і сіл України; Історія СРСР; Українське державотворення; Краєзнавство; Друга світова війна; Релігія; Філософія; Юридична література; Ілюстровані альбоми; Художня література. До бібліотечного фонду у своїх дослідженнях зверталися відомі вчені, зокрема історики та киевознавці Олександр Богдан, Віталій Ковалинський, Римма Лякіна, Марія Кадомська, Марина Виноградова, Валентина Тимошенко, Тетяна Скібицька, Олена Мокроусова, Валентин Кобзар, Сергій Вакулишин, Валерій Лисенко, Євген Левченко, Сергій Вировий, Фелікс Левітас, Сергій Біленький, Аркадій Третьяков, Вікторія Ляшенко та багато інших. Частина літератури є подарованою і має підписи авторів.

Важливе місце в бібліотечному фонді належить комплексу Збірника наукових праць членів Клубу «Скарбниця документальної пам'яті», засідання якого проходили в читальній залі архіву. Три випуски Збірника вже побачили світ, до друку готується четвертий. Слід зазначити, що дане наукове періодичне видання є й у Бібліотеці Конгресу США.

Нещодавно бібліотечний фонд поповнився новим дослідженням – про першого українського космонавта Павла Поповича, де використано документи з фондів Держархіву м. Києва. Важливе джерело поповнення бібліотечного зібрання становлять книжкові дари фондоутворювачів (у архіві станом на 2021 рік зберігаються 43 особових фонди видатних діячів науки і культури України).

Упродовж майже 20 років (до середини 2018 р.) у архіві експонувалася художня ілюстративно-документальна виставка (художник Микола Дудар), на якій було презентовано кольорові фото книжкових видань з фондів бібліотеки. Буклети Держархіву м. Києва також прикрашали кольорові фотографії бібліотечних стендів і окремих книг.

Упродовж 2010–2020-х років було організовано близько 100 документальних виставок, що доповнювалися друкованими виданнями. У читальній залі архіву працює постійно діюча виставка видань, підготовлених на основі документів архіву. Це, зокрема, книги, присвячені історії Києва, з питань культури, архітектури, науки, техніки, про визначних особистостей. Експозиція періодично поповнюється новинками. У 2020 р. підготовлено 18 виставок онлайн. Підготовку виставок здійснюють працівники відділів інформації та використання документів (нач. відділу О.М. Єрохіна), забезпечення збереженості документів, обліку та довідкового апарату (заступник директора, нач. відділу І.М. Кісіль). Поточні виставки викладаються на офіційному сайті архіву.

Про найбільш змістовні виставки – архівні, книжково-документальні, нових надходжень – періодично розповідалося (до 2017 р.) у радіопередачах на ДТРК Радіостанція «Голос Києва» на 1-му каналі Українського радіо. Налагоджуються контакти й з іншими радіостанціями.

Нині бібліотекою архіву опікується завідувачка читального залу Н.І. Соловійова, яка, крім того, займається, зокрема, й формуванням постійно діючої виставки книжкових новинок

з історії Києва. Керівництво архіву на чолі з директором О.Я.Панченком приділяє особливу увагу осучасненню виставкової справи. Архів оснащено модерними стендами, пересувними системами, презентаційною новітньою технікою. Бібліотека архіву плідно співпрацює з Бібліотекою ім. І.П. Котляревського (завідувачка Т.С.Головач), де часто проходять презентації нових видань, відбуваються засідання Клубу «Скарбниця документальної пам'яті».

Наприкінці варто зупинитися на перспективах розвитку Державного архіву м. Києва та його бібліотеки. Нещодавно установа отримала ще одне приміщення – по вул. Володимира Сальського, 33а для розміщення там додаткового сховища. У майбутньому там планується розмістити бібліотечні фонди. Сподіваємося й на отримання додаткових площ для створення давно омріяного музею архіву. Потребує вдосконалення нормативно-методичне забезпечення роботи бібліотеки архіву для більш ефективного використання фондів в історико-києвознавчих дослідженнях; необхідною є також ширша взаємодія з науковими бібліотеками тощо.

UDC 021:930.25(477-25)

Serhii Karamash,

ORCID 0000-0002-3583-4211,

President of Skarbnytsia Documentary Memory Club,

Honorary member of Association of Ukrainian Archivists,

Archivist of 1st category,

Department for ensuring safety of documents, recording and reference staff,

State Archives of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: arhive@kyivcity.gov.ua

LIBRARY OF STATE ARCHIVES OF KYIV: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The history of the library of the State Archives of Kyiv, its current state and prospects of development are briefly considered.

Keywords: library, State Archives of Kyiv, fonds, promotional activities.

УДК 930.253(430):027.7(477)"1939/1945"

Кашеварова Наталія Григорівна,

ORCID 0000-0003-2426-0440,

кандидат історичних наук,

докторант Інституту історії України,

Національна академія наук України,

Київ, Україна,

e-mail: nataliya.kashevarova@gmail.com

ДОКУМЕНТИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ ПРИ ВІДОМСТВІ АЛЬФРЕДА РОЗЕНБЕРГА (1939–1945) У ФЕДЕРАЛЬНОМУ АРХІВІ НІМЕЧЧИНИ: ОГЛЯД, ЗМІСТ

Розглянуто склад документів Центральної бібліотеки Вищої школи НСДАП, зберігається у Федеральному архіві в Берліні, охарактеризовано їхній зміст, значення, а також місце серед документів служб А.Розенберга.

Ключові слова: центральна бібліотека Вищої школи НСДАП, відомство Розенберга, Оперативний штаб Розенберга, переміщені культурні цінності, друга світова війна.

У січні 1940 р. за ініціативою нацистського високопосадовця Альфреда Розенберга (Alfred Rosenberg) як Уповноваженого фіурера у справі нагляду за загальним духовним і світоглядним навчанням та вихованням у НСДАП (нім. Der Beauftragte des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP; скорочена назва: Відомство Розенберга, нім. Amt Rosenberg), з 1941 р. – голови Міністерства у справах окупованих східних територій, було засновано Вищу школу (die Hohe Schule) – вищий навчальний заклад у структурі НСДАП, з метою організації ідеологічного навчання членів НСДАП і підтримки націонал-соціалістичної ідеології та пропаганди. Було заплановано створити цілу низку інститутів у її складі, що також мали займатися науковими дослідженнями, наприклад Інститут дослідження єврейського питання, Інститут біології та расового вчення та ін. Забезпечувати ці структури навчальними матеріалами, передусім з питань більшовизму, масонства та єврейства, мала Центральна бібліотека Вищої школи (нім. Zentralbibliothek der Hohen Schule) (далі ЦБВШ) (Берлін, з осені 1942 р. – Анненгайм, Танценберг у Австрії),

яку було засновано ще у 1939 р. згідно з планом заходів з підготовки до створення Вищої школи.

ЦБВШ, як і Східна бібліотека Розенберга (нім. Ostbücherei Rosenberg), заснована при Управлінні Оперативного штабу Розенберга (нім. Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg) в Берліні для збирання матеріалів, що походили з території СРСР, передусім, історії більшовизму та загалом так званого «східного простору» (країн Прибалтики, України, Росії та Білорусії), та бібліотека Інституту дослідження єврейського питання, комплектувала свої фонди значною мірою за рахунок бібліотечних колекцій, конфіскованих Оперативним штабом на території низки країн Європи, окупованих нацистами, а саме у Франції, Бельгії, Нідерландах, Югославії, окупованій території СРСР (значною мірою – в Україні). За даними Штабу станом на кінець 1944 р. він вже передав до ЦБВШ понад один млн. конфіскованих книг, крім того, ЦБВШ мала пріоритет у відборі конфіскованих видань. Тому поглиблене дослідження документів ЦБВШ та аналіз їх змісту мають сприяти науковим дослідженням щодо долі книжкових зібрань, переміщених під час війни, пошукам окремих колекцій та цінних видань, що на даний момент вважаються втраченими.

Значна частина документів, пов'язаних з ЦБВШ, в основному за 1942–1943 рр., зберігається у Києві, у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України), серед матеріалів Оперативного штабу Розенберга (фонд 3676). Саме ця частина найкраще досліджена, оскільки вона пов'язана з вивченням долі колекцій бібліотек України – окремі документи щодо ЦБВШ з фондів ЦДАВО України вперше були опубліковані Л.А. Дубровіною та Н.І. Малолетовою, які у своїх публікаціях висвітлювали засади функціонування ЦБВШ та питання її поповнення українськими зібраннями під час нацистської окупації. Окремих питань роботи ЦБВШ також торкалася у своїх наукових дослідженнях Т. Себта. Серед цих документів, запроваджених до наукового обігу, – інструкції щодо відбору літератури і комплектування, обліку та каталогізації, а також звітні документи Г.Нея, уповноваженого особливого штабу (нім. Sonderstab) «Центральна бібліотека Вищої школи», який був створений при Оперативному штабі Розенберга і мав представляти інтереси ЦБВШ на окупованих нацистами територіях. Ці звіти містять дані про роботу Г. Нея з фондами місцевих бібліотек для поповнення ЦБВШ у різних

містах – Києві, Харкові, Мінську, Ризі та ін. Велику частину документів ЦБВШ у складі фонду 3676 складає листування у справах ЦБВШ з різних питань: організації, відбору видань, вилучення колекцій, комплектування, пошуку потрібних книг, складання каталогів тощо, яке розпорошене по різних справах.

У той же час менш висвітленою є частина документів ЦБВШ та пов'язаних з нею матеріалів інших структур А. Розенберга, що зберігаються в Берліні, у Федеральному архіві Німеччини (нім. Bundesarchiv) у складі кількох фондів, передусім фондів NS 8 (Kanzlei Rosenberg, укр. Канцелярія Розенберга), NS 15 (Der Beauftragte des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP), та NS 30 (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg), оскільки немає справ, що були б повністю сформовані лише з документів ЦБВШ. Німецькі дослідники, як, наприклад, Е. Адунка, Г. Штібер та ін., вибірково використовували ці документи у своїх наукових студіях, присвячених долі переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей, історії самої ЦБВШ та німецької бібліотечної справи в цілому, але досі немає публікацій, що дали б комплексну характеристику масиву документів ЦБВШ, не лише у Федеральному архіві, а й як цілісного документального комплексу, окремі частини якого на даний момент зберігаються у архівосховищах різних країн світу, охарактеризували б їх збереженість, повноту, інформативність і зміст.

Документи ЦБВШ у фондах Федерального архіву, більшість яких хронологічно належить до 1940–1945 рр., можна умовно за походженням поділити на три групи. Першу групу складають документи ЦБВШ у складі матеріалів, пов'язаних з розбудовою системи майбутньої Вищої школи, якою займалося спеціальне відомство розбудови Вищої школи (нім. Das Aufbauamt der Hohen Schule), наприклад, справи 184, 206, 267, 274 фонду NS 8, справи 314, 330, 334 фонду NS 15 та ін. Серед них цінним документом є звіт ЦБВШ за 1943 р. у справі 267 фонду NS 8, серед іншого – документи щодо її організації та структури, її керівника В. Гроте та персонального складу. Друга група представлена матеріалами Оперативного штабу щодо конфіскації та відбору різних видань на території окупованих країн, їх початкового обліку та передання до ЦБВШ, звітними документами (наприклад, у справі 260 фонду NS 30). Третю групу складає листування між різними

уповноваженими особами щодо питань комплектування бібліотеки та переміщення книжкових зібрань, розмежування повноважень та сфер інтересів з іншими службами – ця група документів розпорошена по різних справах всіх вказаних фондів (наприклад, у справі 222 фонду NS 30, справі 160 фонду NS 8). Окремі документи можна знайти у низці інших фондів Федерального архіву, зокрема, у фонді В 323 (Treuhandverwaltung von Kulturgut bei der Oberfinanzdirektion München, укр. Опікунське управління щодо культурних цінностей при Головному фінансовому управлінні Мюнхена) у справі 344, що містить документи за перші післявоєнні десятиліття, пов'язані з пошуками переміщених культурних цінностей, у фонді NS 1 (Reichsschatzmeister der NSDAP, укр. Завідувач фінансами НСДАП), у справі 503 щодо фінансування ЦБВШ (загалом щодо фінансування Вищої школи – справа 3051). В останньому фонді містяться також кілька справ з документами інших структур Вищої школи, наприклад, Дослідницького інституту індогерманської давньої історії (справа 2362), бібліотеки Інституту дослідження єврейського питання у Франкфурті-на-Майні (справи 191, 1322), Інституту біології та расової теорії (справа 794) та ін.

Документи ЦБВШ не лише є важливим джерелом в світли дослідження долі книжкових колекцій країн Східної Європи, вивезених, передусім, Оперативним штабом до Німеччини, вони загалом можуть доповнити картину функціонування нацистських структур, що займалися забезпеченням ідеологічної політики Третього райху. Тому перспективними напрямками дослідження є реконструкція цілісного масиву документів ЦБВШ та його поглиблений джерелознавчий аналіз, особливо з огляду на структуру самої Вищої школи та заплановане створення профільних бібліотек при її наукових інститутах, пошуки окремих колекцій і видань, зв'язки ЦБВШ з іншими бібліотеками Третього райху, іншими організаціями, в тому числі – з науковими установами.

UDC 930.253(430):027.7(477)"1939/1945"

Nataliya Kashevarova,

ORCID 0000-0003-2426-0440,

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),

Doctoral Candidate in History of Institute of History of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: nataliya.kashevarova@gmail.com

DOCUMENTS OF THE CENTRAL LIBRARY OF THE HIGH SCHOOL AT THE ALFRED ROSENBERG OFFICE (1939–1945) IN THE GERMAN FEDERAL ARCHIVES: OVERVIEW, CONTENTS

The composition of the documents of the Central Library of the High School (NSDAP) in the German Federal Archives in Berlin is considered, its content, significance, as well as the place among the documents of the services of Alfred Rosenberg's Office are described.

Keywords: the Central Library of the High School (NSDAP) (die Hohe Schule), the Alfred Rosenberg Office (das Amt Rosenberg, Dienststelle Rosenberg), the Reichsleiter Rosenberg Taskforce (Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg), displaced cultural property, World War II.

УДК 930.253(477):929Вернадський

Кіржаєв Сергій Миколайович,

ORCID 0000-0002-6715-5686,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ археографії, Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kirzh@ukr.net

КИЇВСЬКІ АДРЕСИ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО

Прослідковано «зустрічі» з Києвом народженого у Петербурзі В.І.Вернадського, з'ясовано головні місця його перебування у рідному місті батьків, друзів, колег.

Ключові слова: В. І. Вернадський, Київ, перебування, адреси.

З Києвом визначного ученого і першого президента Української академії наук (УАН) Володимира Вернадського пов'язувало в першу чергу родинне коріння. Його батьки І. В. Вернадський і Г. П. Вернадська (уродж. Константинович) народилися у Києві. Мати мешкала у дитинстві в садібі на Липках (по вул. Левашовській, нині – вул. Шовковична), у якій, за спогадами В. І. Вернадського, він «бував хлопчиком».

Дослідження щоденників Вернадського, зокрема, його «київського» щоденника 1918–1919 рр., спогадів і листування академіка та членів його родини дозволяють відновити «адреси» і пам'ятні місця, пов'язані з видатним науковцем і мислителем.

Вернадський багато разів відвідував Київ у наукових, партійних і особистих справах, часто зупинявся на невеличкий час (зокрема, у 1900, 1902, 1903, 1909 роках) по дорозі, або повертаючись з-за кордону, мандруючи Україною; приїздив в університетське місто і в справах викладацького «Академічного союзу».

Найдовше учений провів у Києві в 1918–1919 рр.: у травні 1918 р. він приїздив на декілька днів для участі у конференції кадетів в Україні, а від 1 червня мешкав у місті більше року (разом з дружиною та дочкою), прийнявши пропозицію М. П. Василенка і очоливши організацію в Українській Державі вищої школи, Академії наук, Національної бібліотеки Української Держави (нині – НБУВ). Був обраний президентом УАН і керував діяльністю академії, провадив геохімічні дослідження і писав про «живу речовину». Восени 1919 р. їздив до Ростова-на-Дону у справі врятувати академію в умовах влади Добровольчої армії, а у листопаді того ж року залишив Київ і виїхав на південь Росії, і далі до Криму.

Після громадянської війни Вернадський відвідав Київ ще чотири рази. Восени 1926 р. він головував на Другому Всесоюзному геологічному з'їзді, що відбувся в Києві 30 вересня – 6 жовтня, зробив на ньому доповідь про земні оболонки; а також доповідав у ВУАН про свою працю щодо «живої речовини». У 1928 р. – двічі відвідав місто: у травні взяв участь в обранні нової президії УАН та президента Д. К. Заболотного, головував під час засідання. А 17–30 серпня 1928 р. побував не лише у Києві, де зустрівся з багатьма товаришами і колегами, був у наукових установах, а й відвідав наукові осередки поза містом, зокрема, Старосілля, де працювала спільна група науковців УАН та АН СРСР. Планував приїхати і у 1929 р. разом із дружиною.

Останнього разу перший президент УАН відвідав українську столицю 4–15 травня 1939 р., взяв участь у двох наукових конференціях: з порівняльної фізіології та з пегматитів. Згадуючи у січні 1942 р. у Боровому цю свою останню поїздку, зазначив, що Київ його «вразив своєю красою».

Справжніми «адресами» ученого були місця його різнотривалого перебування (життя і праці).

Мешкав Вернадський у Києві за різними адресами. Переїхавши до Києва 2 червня 1918 р., зупинився у М. П. Василенка (у буд. 20 по вул. Тарасівській; кв. 5), але вже 4 червня, як зазначав у щоденнику, він домовився з учителькою і давньою знайомою Василенка

М.К.Павловською винайняти квартиру у неї до 15–20 серпня. На початку червня Вернадський вказував у листах як зворотню адресу – вул. Тарасівська, буд. 16, кв. 20. Проте вже 4 липня, як сам Вернадський зазначав у щоденнику, родина переселилася до іншої квартири – професора К. Е. Добровольського (по вул. Тарасівській, у буд. 10, кв. 7; за згадкою дочки Ніни, знімали 3 кімнати). Проте наприкінці серпня Вернадські повернулися на квартиру М.К.Павловської – на вул. Тарасівську, 16. Згідно із щоденником, академік мешкав у листопаді – грудні 1918 р. у казенній квартирі в будинку Першої гімназії (Бібіковський бул., 14), потім знов у Добровольських (лютий 1919 р.). Утім, у березні 1919 р. лист президенту УАН від правління Київського народного університету-політехнікуму був адресований на квартиру, де мешкав академік С.П.Тимошенко – вул. Гоголівська, 23, кв. 6. У середині листопада 1919 р. Вернадський із дружиною через холод у квартирі по вул. Тарасівській, 10 переїхали до будинку Академії наук по вул. Володимирській, 54. Очевидно, влітку 1919 р., коли Вернадський із донькою виїхали до Старосілля, дружина мешкала на вул. Тарасівській, 10. Імовірно, саме тут були «прописані» Вернадські.

Під час відвідувань Києва у 1926, 1928 та 1939 роках Вернадський зупинявся у відведених Академією готельних кімнатах, у пансіонаті.

Очевидно, до київських адрес академіка можна віднести околиці міста, а також Київщину: він бував у Фастові, у долині р. Тетерів, у Боярці, в лісництві у Черніні, Сваром'ї, два дні провів у Конча-Заспі. У травні 1939 р. кілька днів провів у будинку відпочинку у Преображенському, неподалік від Китаєва та Феофанії.

Пам'ятними локаціями у Києві є також будинки, у яких розташовувалися лабораторія при синдикаті цукрозаводчиків у Києві, де академік провадив досліди «живої речовини», Українське наукове товариство, де Вернадського обрали першим президентом УАН, Університет Св. Володимира, де учений читав лекції з геохімії, тощо.

У Вернадського було чимало київських кореспондентів як серед науковців, так і громадських діячів, професури. Під час відвідувань міста він намагався зустрітися із друзями і колегами, побувати у рідних. У Києві багато років мешкала, зокрема, його двоюрідна сестра Л. О. Нейолова, про яку академік турбувався, підтримував матеріально, відвідував, буваючи тут.

Безумовно, Вернадський під час нетривалих поїздок до Києва, а також впродовж більш майже півторарічного життя в місті побував у багатьох його куточках, приватних будинках, культурно-мистецьких закладах, установах, парках. Він любив піші прогулянки.

UDC 930.253(477):929Vernadsky

Sergii Kirzhaiev,

ORCID 0000-0002-6715-5686,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Archaeography, Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kirzh@ukr.net

KYIV ADDRESSES OF VOLODYMYR VERNADSKYI

The study follows the «encounters» of St. Petersburg-born V. Vernadskyi with Kyiv, tracks down key locations of his stay in the hometown of his parents, friends and colleagues.

Keywords: V. I. Vernadskyi, Kyiv, locations, addresses.

УДК 930.253:58.006

Кіржаєва Ірина Григорівна,

ORCID 0000-0003-0147-8711,

молодший науковий співробітник,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irkir@ukr.net

ДОКУМЕНТИ ПРО СПІВПРАЦЮ НАУКОВЦІВ АКЛІМАТИЗАЦІЙНОГО САДУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК З ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ВЧЕНИМИ

Розглянуто співпрацю науковців Акліматизаційного саду ВУАН із вченими з різних куточків світу щодо обміну насінням та рослинним матеріалом у період заснування та становлення саду.

Ключові слова: Акліматизаційний сад у Києві, акліматизація рослин, Всеукраїнська академія наук, академік М. Ф. Кащенко, Інститут архівознавства.

Документи фонду «Акліматизаційний сад ВУАН», що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ, стали джерельним підґрунтям декількох публікацій з історії цієї академічної установи. У представленому дослідженні ставимо за мету проаналізувати контакти співробітників Акліматизаційного саду в Києві (КАС) з вітчизняними та іноземними колегами щодо обміну насінням та рослинним матеріалом у період заснування та становлення саду під керівництвом академіка Всеукраїнської академії наук (ВУАН) М.Ф.Кащенко (1915–1934). Розвідка дозволить дослідити царину наукових інтересів КАС визначеного періоду діяльності.

Серед документів, що було проаналізовано і використано в публікації, маємо службову кореспонденцію, списки затребуваного рослинного матеріалу, списки партнерів КАС, доповідні записки науковців, цінники на насіння та рослини саду, документацію про відрядження співробітників КАС та ін.

Успіхи в акліматизації рослин КАС спонукали до численних звернень науковців та аматорів цієї справи з усього колишнього СРСР до співробітників саду по рослинний матеріал у вигляді насіння, молодих паростків і корінців. Затребувані культури, враховуючи широку географію запитів, постачалися через пошту або з посылними.

Найбільше рослинного товару розходилося власне Україною, далі – до Сибіру, де професор М. Ф. Кащенко розпочинав свої акліматизаційні дослідження, а ще – до Кавказу (Грузія, Азербайджан), Білорусі, Центральної Азії (Казахстан, Туркменія, Узбекистан), Криму, до центральних і північних районів СРСР, Поволжя, Уралу та Приуралля.

Серед споживачів рослинного товару КАС у відсотковому відношенні переважали наукові установи, на другому місці були школи й інші освітні заклади та промислові державні виробництва, далі – радгоспи і колгоспи. Щодо окремих осіб-замовників, то їхня кількість в різні роки коливалася від 30 до 902.

Найбільшим попитом з культур КАС користувалися: з лікарських – рицина, дигіталіс (або наперстянка), валеріана; з ефірно-олійних – пахуча болгарська казанлицька троянда (на 1933 р. вона складала 64% всього постачання саду), лаванда, іриси флорентійські; з плодкових – персики та виноград; з нових на той час культур – рис, арахіс, люфа; з декоративних – кактуси.

Щодо обсягів продажу насіння садом, то, наприклад, у першій половині 1933 р. він складав 34759 грамів. При цьому варто зазначити, що попит замовників часто перевищував можливості саду. Так дочка М. Ф. Кашенка – Маргарита Миколаївна, яка працювала науковцем у КАС, записала у службовій записці 1933 р.: «...біжучого року Харківський Укржиртрест замовив нам 10 кіло лавандового насіння, а ми ледве могли вислати 1 кіло...».

Каталоги з цінами на насіння, живі корінці та сушені матеріали з ділянок КАС кожного року видавалися типографським друком. До деяких видів продукції у цінниках додавалися коментарі. Як-от, зазначена рослина «ясенець» супроводжувалась таким записом: «Невеликий чагарник з білими духмяними квітами, які виділяють таку кількість ефірної олії, що його пари іноді можна запалити у повітрі. Тому чагарник називається також «неопалимою купиною». Коріння у народній медицині використовують проти епілепсії».

З деякими установами КАС мав угоди про спільні науково-дослідні роботи. Відомо про такі контакти з Біологічним садом Ніжинського інституту соцвиховання (нині – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) та Кам'янець-Подільським ботанічним садом.

Бувало, що до КАС зверталися інші наукові заклади з пропозицією висадити і дослідити на київському ґрунті їхню рослинну сировину. Такі експерименти КАС проводив зокрема на прохання Ботанічного інституту АН СРСР з кендирем сибірським та золотобородником.

Часто обмін культурами між КАС та його науковими партнерами, а їх було чимало, був обопільним. Активно КАС співпрацював з Нікітським ботанічним садом, звідки замовляв різні сорти персиків, бамбук, мигдаль, фігі та інші культури. З Кримського регіону Київ отримував також для акліматизації багаторічні помідори (Алушта), гліцинії, пірамідальний кипарис, білу акацію, іудино дерево, золотий дощ, італійську сосну, різні сорти винограду, сливи, груші та інше з Лівадійського парку. З Владивостоку доставляли різні сорти рису, обліпиху забайкальську, «джень-шень», гіркий китайський перець, шовковицю японську та ін. З Омську – яблука сибірські, червону смородину, чингил, турецьку гвоздику, жимолость та ін. З Алмати – абрикос, чорний великоплідний барбарис, шипшину (у запису характеризується як «дуже колюча»), місцевий полин із сильним запахом, дикі айстри та ін. З Ташкенту – персики, фісташки,

абрикос «Каракал», яблуні кульджинські, бавовник та ін. З Самарканду – глід, виноград «Дамські пальчики» та ін. З Ашгабату – ялівець, туї звичайні, компактні та пірамідальні, лох, дині та ін. З Тифлісу – солодкий мигдаль, кизил, їстівний каштан, шипшину, японську хурму, горобейник та ін. Перелік цей безкінечний.

Колеги з далекого зарубіжжя надсилали замовлення до Києва поштою. Так, з Японії виписували різновиди магнолій, рододендронів та камелій, аралію, гарденію, люфу. Із США – персики, нектарини та ін.

З метою збору насіння, живих корінців, плодів та іншого рослинного матеріалу у КАС планували відрядження співробітників до Криму, Чорноморського узбережжя Кавказу, Туркестану, Узбекистану (Ташкент, Бухара, Самарканд), на Далекий Схід (Чита, станція Ехо Манджурської залізниці, Владивосток, Нікольськ-Усурійський) та, навіть, до Японії (Токіо, Кіото, Нагасакі).

Принципи відбору матеріалу виклала наукова співробітниця саду К. С. Калачевська у плані відрядження на 1930 р.: «Насіння, яке потрібно для Київського Акліматсаду, треба збирати не з будь-яких представників даної породи, а від окремо вибраних екземплярів, що знаходяться в певних місцевих умовах, які нагадують кліматичні умови України...».

Отже, у документах, що зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ, вміщено інформацію, що висвітлює співпрацю науковців Акліматизаційного саду в Києві з колегами з питань обміну насінням та рослинним матеріалом, а також дає уявлення про коло інтересів КАС в акліматизаційній справі.

UDC 930.253:58.006

Iryna Kirzhayeva,

ORCID 0000-0003-0147-8711,

Junior Research Associate,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irkir@ukr.net

**DOCUMENTS ON COOPERATION OF SCIENTISTS OF THE
ACCLIMATIZATION GARDEN OF THE ALL-UKRAINIAN ACADEMY
OF SCIENCES WITH DOMESTIC AND FOREIGN RESEARCHERS**

The research focuses on the cooperation of scientists of the Acclimatization

Garden with their counterparts from across the world in the exchange of seeds and planting material during the founding and development of the garden.

Keywords: Acclimatization Garden in Kyiv, acclimatization of plants, All-Ukrainian Academy of Sciences, Academician M. F. Kashchenko, Institute of Archival Studies.

УДК 027.54(477-

25)ІРНБУВ:025.171]:[930.253:78.071.1(477)''1889/1977''Ревуцький Л.М.

Клименко Еріка Станіславівна,

ORCID 0000-0001-6090-058,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

АРХІВ Л.М. РЕВУЦЬКОГО У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ

Розглянуто принципи та особливості систематизації нотних рукописів, структуру та зміст документів архіву видатного українського композитора Л.М. Ревуцького.

Ключові слова: Л.М. Ревуцький, архівний фонд, рукопис, систематизація, зміст.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) зберігається особовий архівний фонд видатного українського композитора, педагога, музичного та громадського діяча Льва Миколайовича Ревуцького. Його нотні рукописи є інформаційною базою для вивчення однієї з малодосліджених сфер життя та творчості композитора. Багато з них зберігаються у вигляді численних чернеток, варіантів, перекладень незакінчених творів, маловідомих на сьогоднішній день, що становлять значний науковий інтерес для дослідників творчості композитора. Постать Л.М.Ревуцького привертала увагу багатьох музикознавців, зусиллями яких створено значний масив публікацій про видатного композитора. Найгрунтовнішими з них є праці

багаторічної дослідниці архівів родини Ревуцьких Валентини Кузик, у яких використано матеріали рукописного нотного архіву композитора.

Рукописний архів нот композитора був створений і відновлений митцем ще за життя й зберіг до наших днів варіанти, редакції, перекладення добре знаних вокально-інструментальних творів, а також дав можливість віднайти нові, раніше невідомі твори, зокрема не занотований у жодних списках і частково знищений рукопис ескізів Струнного квартету. Окрім того, нотні рукописи композитора дають можливість дістати уявлення про творчі задуми митця (начерки, та уривки творів, зокрема на слова Олександра Олесья), яким не судилося повною мірою бути реалізованими і які чекають на своїх дослідників.

У лютому 2012 р. архів Л.М. Ревуцького було передано до ІР НБУВ і сформовано особовий фонд № 424, який містить 440 од. зб. за період від 1913 до 1972 рр.

Нотні рукописи були систематизовані за жанрами з огляду на ступінь їхньої важливості у творчості композитора й розміщені в підрозділах за принципом: від творів великої форми до музичних мініатюр з урахуванням виконавського складу.

Найбільша й найвагоміша частина документів архіву утворює перший розділ – «Творчі матеріали Л.М. Ревуцького». Він систематизований за жанрово-тематичним принципом і поділений на такі групи (рубрики): інструментальні, вокальні та вокально-інструментальні, сценічні твори, методичні матеріали та авторські роботи студентських років.

Серед інструментальних творів найбільш масштабними є Симфонія № 1 (A-dur), Симфонія № 2 (E-dur), Концерт № 2 для фортепіано з оркестром (F-dur). До цієї групи належать також «Похідний марш» для духового оркестру, камерно-інструментальні твори «3 мелодій Узбекистану» для кларнета з фортепіано та «Молдавська коліскова» для гобоя та струнного оркестру. Сюди також входять фортепіанні твори композитора, серед яких «Імпровізація», «Канон», «Пісня-марш», Соната № 1, Сонатне алегро № 2, «Фантазія», «Пісня» та ін. У складі цієї підрубрики знаходяться, крім того, «Підготовчі матеріали до інструментальних творів», що представлені уривками невизначених інструментальних творів, які не мають авторської атрибуції.

Другим важливим напрямом у творчості Л.М. Ревуцького є вокально-симфонічні, хорові та сольні твори в супроводі фортепіано, що включені до рубрики «Вокально-інструментальні твори». Її можна поділити на чотири великі комплекси. Перший з них – вокально-симфонічні твори. Сюди входять: «Зима» з вокально-симфонічного циклу «Щороку» на слова Олександра Олеся, «Ода пісні», обробки пісень «Ой ти, зоре», «Уперед, хто не хоче конати», «Ой, вінку мій, вінку», «В путь-дорогу козаки» та ін. Іншою підгрупою цього комплексу є твори для голосу з симфонічним оркестром. Це Монолог Тараса Бульби для баса з симфонічним оркестром, Пісня мовчазного солдата з кінофільму «Степові пісні» та дві обробки українських народних пісень: «Та ой крикнули журавлі», «Чуєш, брате мій». Другий комплекс – це оригінальні вокальні твори на слова різних поетів. Одна з його частин – пісні для хору з фортепіано на слова Т.Шевченка, М. Рильського, В. Сосюри, Д.Луценка та ін. Друга частина – це твори для голосу з фортепіано, серед яких романси «Проса покошено», «Де ті слова», «На крилах соняшних і ясних мрій» та ін. Третій комплекс становлять обробки народних пісень для хору з фортепіано, а також для голосу з фортепіано, серед яких цикли шедеврів «Галицькі пісні», «Сонечко» та «Козацькі пісні». Четвертий комплекс утворюють підготовчі матеріали до вокально-інструментальних творів та записи мелодій народних пісень.

Третій підрозділ – «Сценічні твори» – репрезентований музикою до театральних вистав «Наталка Полтавка» та «Маруся Богуславка», музикою до кінофільму «Степові пісні» та редакційною роботою Л.М. Ревуцького над оперою М.В. Лисенка «Тарас Бульба» (автографи окремих сцен, номерів та епізодів, написаних композитором на основі музики М.В. Лисенка, та новостворена «Увертюра», яка нині є своєрідним «музичним титулом» України у світі).

Науково-педагогічну діяльність композитора відтворює підрозділ «Методичні матеріали», а навчальні матеріали включені до підрозділу «Роботи студентських років», що вміщує збережені автографи композитора років його навчання в Київській консерваторії (1913–1916 рр.).

Другий розділ – «Матеріали інших осіб» – це твори інших композиторів та авторські записи мелодій народних пісень, представлені автографами Н. Грановської, А. Кожухаря, В. Кирейка

та інших, а також списками творів М.В. Лисенка, М.Д. Леонтовича, К.Г. Стеценка. Серед цих документів зберігся також автограф брата композитора – Дмитра Миколайовича Ревуцького.

Систематизація й аналіз складу та змісту рукописного архіву Л.М. Ревуцького дозволили виділити основні структурні групи згідно з особливостями творчості композитора, з'ясувати головні напрями його творчої діяльності, а також виявити маловідомі творчі матеріали, що мають важливе значення для подальших досліджень та вшанування пам'яті видатного митця.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:[930.253:78.071.1(477)''1889/1977''Ревуцький Л.М.

Erika Klymenko,

ORCID 0000-0001-6090-0586,

Candidate of Historical Sciences, Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

**PERSONAL ARCHIVE OF LEV REVUTSKYI FROM ARCHIVE
COLLECTIONS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF
V.I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE:
SYSTEMATIZATION AND CONTENT**

The principles of systematization, the structure and content of the personal archive of the prominent Ukrainian composer L. M. Revutskyi is considered.

Keywords: L.M. Revutskyi, archive collection, manuscript, systematization, content.

УДК 929(477):7.072.2(083.822) Бутник-Сіверський Б.С.

Клименко Ірина Валентинівна,

ORCID 0000-0002-0081-2055,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irinaklim18@gmail.com

АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВОЗНАВЦЯ, ІСТОРИКА ТА ЕТНОГРАФА Б. С. БУТНИКА- СІВЕРСЬКОГО У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД (ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО)

Репрезентовано архівну спадщину українського мистецтвознавця, історика та етнографа Б. С. Бутника-Сіверського, що зберігається у фондах ІР НБУВ. *Ключові слова:* Б. С. Бутник-Сіверський, архів, український мистецтвознавець, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

У цьому році виповнилося 120 років від дня народження українського мистецтвознавця, історика, етнографа Б. С. Бутника-Сіверського. Досягнення українського мистецтвознавця Бориса Степановича Бутника-Сіверського (16 березня 1901, м. Чернігів – 5 листопада 1983, м. Київ) на ниві народного мистецтва та культури засвідчують його вагомі праці в галузі історії українського образотворчого мистецтва. Наукова діяльність відомого українського вченого до певної міри окреслила цілу епоху у вітчизняному мистецтвознавстві, яка відображає широкий спектр естетичних ідей та духовних настроїв різних періодів історії ХХ ст. Список наукових праць Б. С. Бутника-Сіверського налічує понад 130 позицій, у тому числі 10 монографій. Розглядаючи мистецьку спадщину як складову загальноєвропейського культурного процесу, Б. С. Бутник-Сіверський завжди усвідомлював цінність культурного минулого власного народу для його подальшого розвитку.

До цього часу наукова спадщина Б. С. Бутника-Сіверського залишається маловідомою для широкого кола дослідників історії та культури України. Усе своє життя вчений присвятив такій актуальній проблемі мистецтвознавства, як сутність та історія формування українського образотворчого мистецтва. Вивчаючи питання, пов'язані з різними аспектами української мистецької культури Б.С.Бутник-Сіверський особливу увагу приділяв дослідженню народного образотворчого мистецтва та агітаційно-масових форм мистецтва – плаката, лубка, карикатури. Чималий доробок митця присвячений шевченкознавчій тематиці, а також історії

монументального мистецтва, художній критиці, персоналіям художників ХІХ–ХХ ст. і дитячій творчості.

Народився Б. С. Бутник-Сіверський в 1901 р. у Чернігові в родині художників-графіків. У 1917 р. закінчив Чернігівське реальне училище; з 1917 р. по 1919 р. – завідує архівом Чернігівського губернського шляхетного зібрання. 1920–1922 рр. Б. С. Бутник-Сіверський – старший архівіст у Центральному архівному управлінні України в Києві та Вінниці. З 1922 по 1924 рр. – позаштатний працівник на кафедрі загального мистецтвознавства Академії наук України, яку очолював Ф. І. Шмідт, згодом науковий співробітник. Під час роботи в Академії був членом Комісії комплексних експедицій та секретарем Софійської комісії. Мистецтвознавчу освіту Б. С. Бутник-Сіверський здобув у Київському археологічному інституті. У 1924–1931 рр. – викладач факультету соціального виховання в Консерваторії та Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка; з 1931 р. очолює Кабінет революційного масового мистецтва. У 1933–1939 рр. – старший науковий співробітник Інституту історії, археології та етнографії в Азербайджанській філії Академії наук СРСР. З 1939 р. по 1941 р. – художній керівник Музею етнографії АН СРСР, одночасно працював в державній публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна. З 1941 по 1944 рр. – в евакуації в Алтайському краї. З 1944 по 1955 рр. займає посаду заввідділом образотворчого мистецтва ІМФЕ. Після 1955 р. працює у відділі образотворчого мистецтва на посаді старшого наукового співробітника. Діяльність вченого не обмежувалася науковою та громадською працею. Це виступи з доповідями на міжнародних конференціях, семінарах Міністерства культури УРСР, розробка курсів лекцій з образотворчого мистецтва тощо. Помер Б. С. Бутник-Сіверський у Києві, залишивши великий науковий і творчий доробок.

В ІР НБУВ зберігається особовий архів Б. С. Бутника-Сіверського за № 287, до складу якого входить комплекс документальної спадщини вченого. Крайні дати документів фонду охоплюють майже сторіччя (1895–1983). Організація особового архівного фонду вченого здійснювалася декількома етапами. 25 серпня 1976 р. та 17 січня 1979 р. до відділу рукопису Центральної наукової бібліотеки АН УРСР надійшли перша та друга частини архіву (разом – 151 канцелярська папка), які передав особисто фондоутворювач. Серед цих документів – наукові праці вченого мистецького характеру та службове листування. Третє надходження

архіву відбулося 12 травня 1985 р. через сина мистецтвознавця – Олександра Борисовича Бутника-Сіверського. Це – чернетки, виписки з різних джерел про особливості образотворчого мистецтва, фотоматеріали. Таким чином був остаточно сформований особовий архів Б. С. Бутника-Сіверського, який містить практично всі види документів, що відображають його життєвий шлях, наукові здобутки та загалом його оточення.

Структура архівного фонду обумовлена видовим складом документів архіву і складається з 12 розділів: «Біографічні документи», «Наукова діяльність», «Підготовчі матеріали до наукової діяльності», «Рецензії, відзиви, зауваження на праці Б.С.Бутника-Сіверського», «Матеріали до службової, професійної та громадської діяльності», «Листування», «Матеріали господарчо-майнового та побутового характеру», «Матеріали з дарчими написами», «Образотворчі матеріали, аркушеві образотворчі матеріали, листівки, плакати, художні репродукції», «Фотодокументи», «Матеріали інших осіб», «Каталоги виставок», «Колекційні матеріали» та науково-допоміжний апарат.

Б. С. Бутник-Сіверський залишив надзвичайно багату й цінну джерелознавчу спадщину з історії та теорії мистецтвознавства, яка займає особливе місце в українській історіографії і потребує детального вивчення. Вона матиме значення не лише для науковців, а стане в нагоді і всім тим, хто цікавиться історією України.

UDC 934(477):7.072.2(083.822) B.S. Butnik-Siverskyi

Iryna Klymenko,

ORCID 0000-0002-0081-2055,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Department of Source Study, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irinaklim18@gmail.com

**ARCHIVES OF UKRAINIAN ART CRITIC, HISTORIAN AND
ETHNOGRAHER B. S. BUTNIK-SIVERSKYI IN FONDS OF INSTITUTE
OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE: ARCHEOGRAPHIC SURVEY: (TO 120th ANNIVERSARY
OF SCIENTIST'S BIRTH)**

Scientific article represents the archival heritage of the ukrainian art critic, historian and ethnograher B. S. Butnik-Siverskyi (1901–1983).

Keywords: B. S. Butnik-Siverskyi, archive, ukrainian art critic, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477.25)ІРНБУВ:025.177]:[930.253:001(477)(092)Махновець]

Коваль Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0001-9207-7512,

кандидат історичних наук,

завідувачка, відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ktvbon@ukr.net

ФОТОДОКУМЕНТИ У СКЛАДІ ОСОБОВОГО ФОНДУ Л. Є. МАХНОВЦЯ

Проаналізовано фотодокументи з особового архіву визначного діяча української науки Л. Є. Махновця, який зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: фотодокументи, Л.Є. Махновець, особовий архів, рукописна спадщина, архівні документи.

Фотодокументи, як і рукописні документи, є цінним історичним джерелом та посідають особливе місце в особових архівних фондах, доповнюючи у візуальній формі відомості про події, факти з життя та творчого шляху видатних особистостей. Науковий опис фотодокументів здійснюється відповідно до загальних правил описування документів особових фондів з урахуванням специфічних ознак, характерних саме для фотодокументів.

Архів українського літературознавця, історика-медієвіста, археолога, перекладача, бібліографа, доктора філологічних наук Леоніда Єфремовича Махновця (1919–1993) надійшов до Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) у 2001 р. від дружини фондоутворювача Галини Семенівни Соколовської-Махновець. У фондах інституту архів зберігається за № 427. Хронологічні рамки документальної спадщини вченого охоплюють період з 20-х років ХХ ст. до 2004 р. Невелике за обсягом зібрання документів було систематизоване та розподілене на кілька комплексів. До першого увійшли матеріали біографічного характеру, другий складало листування, третій – фотодокументи, четвертий – матеріали інших осіб. Найбільшим за обсягом виявився третій комплекс, до якого увійшли всі фотодокументи, які тією чи іншою мірою були дотичні до особистості вченого.

Фотодокументи з архіву Л.Є. Махновця були ретельно систематизовані з урахуванням значимості висвітлених у них подій, часу, місця й обставин зафіксованих на світлинах об'єктів та особистостей.

Проведений комплекс робіт дозволив поділити масив фотодокументів на три основні групи: фотодокументи вченого, родинні фотодокументи, фотодокументи інших осіб. У процесі подальшої роботи в кожній основній групі виокремлено додаткові групи. До першої ввійшли: портрети вченого; індивідуальні аматорські світлини Л.Є. Махновця; фотографії фондоутворювача в групах. Зокрема, портретна частина фотодокументів складається з 23 професійно виконаних фотографій Л.Є. Махновця за 1934–1992 рр., значна частина яких виготовлена для паспорта, посвідчень та інших документів.

Найчисельнішою є, безперечно, колекція аматорських індивідуальних фотографій митця, до якої ввійшли світлини, на яких зображено Л.Є. Махновця під час роботи, відпочинку, подорожей до Львова (1948), Сочі (1952), Москви (1966) тощо. Групові світлини репрезентують наукову та культурну діяльність Л.Є.Махновця. Зокрема, у фонді містяться фотознімки Л.Є. Махновця з академіком АН УРСР, своїм науковим керівником М.К. Гудзієм, українським поетом, драматургом М.І. Марфієвичем, директоркою Національного музею Тараса Шевченка К.П. Дорошенко та ін.

Родинна група фотодокументів включає дитячі фотографії Л.Є.Махновця в колі сім'ї: з батьком Єфремом Олексійовичем, мамою Марією Данилівною та сестрою Ольгою. Широко представлені світлини митця з дружиною Галиною Семенівною. Зберігаються у фонді й фотографії батьків Г.С. Соколовської-Махновець.

Фотодокументи інших осіб представлені в першу чергу фотографіями випускників філологічного факультету (українське відділення) Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка 1942–1947 рр. навчання. На першій фотографії зображено професорсько-викладацький склад, зокрема тогочасного ректора університету, академіка АН УРСР В.Г. Бондарчука; мовознавця, члена-кореспондента АН УРСР Л.А. Булаховського; українського літературознавця, академіка АН УРСР О.І. Білецького; книгознавця, члена-кореспондента АН УРСР С.І. Маслова; літературознавця, історика літератури В.І. Маслова; літературознавця,

мистецтвознавця, члена-кореспондента АН УРСР П.М. Попова; педагога, члена-кореспондента АН УРСР С.Х. Чавдарова та ін. На шістьох групових фотографіях – портрети однокурсників Л.Є.Махновця: В.П. Степанюк, П.Г. Моренець, Е.У. Нарубіної, М.О.Стоян, О.С. Дяченко, В.В. Масальської, Л.Г. Скрипника та ін.

Фотодокументи є невід’ємною частиною особового фонду Л.Є.Махновця, які у візуальній формі доповнюють рукописні документи про життєвий і творчий шлях ученого та потребують подальшого ретельного й усебічного дослідження.

UDC 027.54(477.25)РНБУВ:025.177]:[930.253:001(477)(092)Махновець]

Tetiana Koval,

ORCID 0000-0001-9207-7512,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department of Source Study,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ktvbon@ukr.net

PHOTO DOCUMENTS IN PERSONAL FOND OF L. MAKHNOVETS

Photo documents from the personal archive of the outstanding figure of Ukrainian science L.E. Makhnovets, which is stored in the fond of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are analyzed.

Keywords: photo documents, L. Makhnovets, personal archive, manuscript heritage, archival documents.

УДК 930.2(477) “1820/1900”

Ковальчук Оксана Олександрівна,

ORCID 0000-0001-6649-4099,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: o.k.iuad@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ПРО РУКОПИСИ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ (НА МАТЕРІАЛІ АРХЕОГРАФІЇ ХІХ ст.)

Проаналізовано археографію як систему знань про рукописи. Визначено її залежність від змісту культурно-історичних епох: просвітницької, романтизму, позитивізму.

Ключові слова: археографія, рукописи, культурно-історичні епохи.

Археографія є формою знання, оскільки займається вивченням пам'яток минулого з метою вироблення ефективних форм їх поширення, популяризації, введення до наукового обігу. В основі цього процесу лежить пізнання, що, своєю чергою, залежить від системи уявлень, сформованих у ту чи іншу культурно-історичну епоху. Власне поява самої археографії як окремої системи знань стала можливою лише в рамках певної культурно-історичної епохи. Для України – це перша половина XIX ст. Саме в цей період з'являється переконання в необхідності публікації старовинних рукописів окремо від історичних досліджень. Таким чином, рукописні пам'ятки позбулися залежності від історіописання, що існувала за доби Просвітництва. Вони перетворюються на предмет окремого дослідження. Це стало можливим тому, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. картина світу радикально змінюється. На зміну ієрархічно впорядкованій за принципом «важливе» і «маргінальне» картині світу приходять інша – романтична. Остання утверджує ідею рівноцінності всіх явищ і предметів як проявів божественного задуму. Відтак зникає ціннісна ієрархія речей, наслідком чого для історичної науки стало те, що рукописний спадок минулих епох набув самостійної цінності незалежно від того, які можливості він дає для вивчення історії людства. За доби романтизму вважалося, що рукописний спадок несе особливу форму знань, значно глибшу і ширшу, яку не може вичерпати або відтворити жодне історичне дослідження, зроблене на його основі. Ілюстрацією зміни ставлення до рукописного спадку на території України в першій половині XIX ст. є зіставлення результатів його вивчення Д. Бантишем-Каменським і романтиками (І. Срезневським, П. Кулішем, М. Костомаровим та ін.). Д. Бантиш-Каменський, мислячи в основному категоріями доби Просвітництва, вибудовує свою працю «Історія Малої Росії» як синтетичне дослідження, до якого додається у вигляді приміток підручний матеріал. Серед різного типу приміток є уривки цитованих рукописів, поданих у дусі XVIII ст. як демонстрація «припасів». Зовсім іншою була діяльність істориків-романтиків. Для них важливим було не стільки написання історії, як збір і публікація

свідчень минулих епох. Тому праці з історії України не притаманні для другої чверті XIX ст. Ця епоха багата на знахідки хронік і літописів XVII–XVIII ст. Розпочалася публікація актового матеріалу. Отже, лише завдяки зміні картини світу рукописний спадок минулих епох стає предметом окремого вивчення, підставою для формування нових знань.

Тепер поглянемо, як змінюється ця система знань у залежності від панівних культурно-історичних тенденцій. Зробимо це на основі дослідження змін, що відбуваються в українській археографії протягом XIX ст. у зв'язку зі зміною уявлень про пам'ятки старовини. У цей час у філософії німецького романтизму сформувалось уявлення про особливу природу пам'яток минулого, що лягло в основу методики їх пізнання у праці Ф. Шлайєрмахера про універсальну герменевтику. Тому за доби романтизму старовинні рукописи надіялися рисами герменевтичних об'єктів, публікація яких мала здійснюватись за особливими правилами. Перш за все змінюється система їх передавання. З'являється вимога щодо точного, «буквенного» передавання текстів. Виникає необхідність відтворення їх зовнішніх і внутрішніх особливостей. Однією з головних проблем для Київської археографічної комісії й Одеського товариства історії та старожитностей став пошук шрифтів для відтворення графіки старовинних текстів. І. Срезневський порушив питання про технологію публікації рукописів. І хоч із сучасної точки зору, та навіть із точки зору науковців кінця XIX ст. археографія першої половини XIX ст. не була досконалою, мала цілий ряд недоліків, усе ж важливим був злам у ставленні до проблеми публікації старовинних рукописів. Саме він сформував археографічну культуру оформлення, де робота історика над текстом відділялася від самого тексту і переносилась у примітки, легенди, коментарі, передмову. На нашу думку, для епохи романтизму притаманна більша увага до базових складових рукопису, ніж для позитивізму, що орієнтувався перш за все на його інформаційний потенціал. Про це свідчить така деталь, як спосіб передавання оригінальних заголовків тексту. Якщо порівняти видання «Южнорусских летописей, открытых и изданных Н. Белозерским» (т. 1. – К., 1856) і «Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси...» (К., 1888), то перш за все звертає на себе увагу прагнення М. Білозерського передати своєрідність зовнішнього вигляду заголовку літопису, тоді як В. Антонович, світогляд якого сформувався за доби позитивізму,

ігнорує цей факт. Але, на думку мистецтвознавця і філолога А.Макарова, саме в художній виразності заголовків барокових текстів часто криється ключ до їх розуміння.

За доби позитивізму, розквіт якого в Україні припадає на 70–90-ті роки XIX ст., формується інший тип знань про залишки минулого. У цей період розвивається уявлення про рукописний спадок як про історичне джерело. Рукописи розглядають як матеріал для реконструкції минулого. Водночас у результаті утвердження позитивізмом системи вивідних знань, залишки минулого відіграють важливу роль як початкова ланка такого знання. Окрім того, позитивізм встановлює ієрархічний підхід до пам'яток. Найбільшою довірою користується письмове джерело, що зберігається в історичному архіві. Археографічна форма представлення рукописів теж відіграла важливу роль. Це був вагомий аргумент в обґрунтуванні достовірності історичної концепції. Разом з тим парадигма позитивізму утруднювала публікацію «випадкових» документів, встановлюючи систему спеціалізованих публікацій. Документи публікувалися з огляду на певну історичну тему. В поле зору потрапляли лише потрібні рукописи. Окрім того, навіть вони при публікації зазнавали певної трансформації. Якщо простежити динаміку, то з 70-х по 90-ті роки XIX ст. відбувається оптимізація археографічної публікації. Часто практикується публікація не всього рукопису, а найбільш інформативної його частини. У 90-х роках еволюція такого підходу зумовлює появу регестового типу публікацій. Так, М. Грушевський поряд із публікацією джерел, присвячених Барському староству, як додаток пропонує регестову форму їх публікації (Акты Юго-Западной России. – К., 1893. – Ч. 8. – Т. 1; Т. 2). Такий тип едіції дозволяє концентровано представити інформаційний потенціал історичних джерел, взятих у великій кількості. Це певний тип археографічної статистики. Так само під впливом позитивізму зазнає змін наповнення заголовків, легенд, приміток, коментарів.

Отже, археографія як наука перетворює рукописний спадок на форму знання шляхом публікації та введення до наукового обігу. Зміст цього знання, прийоми публікації, археографічний супровід залежать від системи уявлень, від картини світу, що панує в ту чи іншу епоху.

UDC 930.2(477) "1820/1900"

Oksana Kovalchuk,
ORCID 0000-0001-6649-4099,
Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: o.k.iuad@ukr.net

**FORMATION OF KNOWLEDGE ABOUT MANUSCRIPTS IN SYSTEM
OF CULTURAL AND HISTORICAL PERIODS (ON MATERIAL OF
ARCHEOGRAPHY OF 19th CENTURY)**

Archeography as a system of knowledge about manuscripts is analyzed. Its dependence on the content of cultural and historical epochs is defined: the Enlightenment epoch, romanticism, positivism.

Keywords: archeography, manuscripts, cultural and historical epochs.

УДК 930.253 (477) Федорченко
Коломієць Марина Сергіївна,
ORCID 0000-0002-9125-1379,
молодший науковий співробітник,
відділ археографії, Інститут архівознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
м. Київ, Україна,
e-mail: marinka_sweet@ukr.net

**ДОКУМЕНТИ ПРО УЧАСТЬ АКАДЕМІКА
І. М. ФЕДОРЧЕНКА У ЛІТНІЙ ШКОЛІ
З МЕТАЛОЗНАВСТВА В ЮГОСЛАВІЇ**

Проаналізовано документи про участь академіка НАН України І.М.Федорченка у Літній школі «Теорія і практика металокераміки і кераміки» у 1967 р..

Ключові слова: І. М. Федорченко, особовий архівний фонд, порошкова металургія, металознавство, Інститут архівознавства.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) зберігається особовий архівний фонд відомого вченого-металознавця, академіка НАН України І. М. Федорченка, що містить документи вченого за (1951–1975). Крім іншого, у фонді представлено документи, що дають змогу висвітлити його діяльність із підготовки і проведення міжнародної

Літньої школи з питань металознавства в Югославії, яка відбулася упродовж 24 серпня – 3 вересня 1967 р. у м. Герцег-Нові.

Серед документів особового архівного фонду І. М. Федорченка відкриті документи, що розкривають участь вченого у підготовці і проведенні міжнародної Літньої школи: листування, програма заходів, доповіді, нотатки, звіт і світлина.

У розвідці ставимо за мету проаналізувати документи про участь І. М. Федорченка у науковому форумі.

Літня школа під назвою «Теорія і практика металокераміки та кераміки» була організована у рамках наукового співробітництва Інституту ядерних наук ім. Б. Кідрича (Югославія) спільно з Інститутом проблем матеріалознавства АН УРСР (ІПМ АН УРСР).

І. М. Федорченко взяв активну участь у проведенні Літньої школи у Югославії, маючи на меті вивчити досвід теоретичних основ порошкової металургії та новітніх технологій процесів пресування і спечення. Вчений увійшов до оргкомітету наукового форуму і виступив співредактором редакційної колегії збірника наукових публікацій його учасників. У фонді відклатося листування І.М.Федорченка із науковим секретарем Літньої школи М. Рістичем і виконавчим секретарем М. Єлачичем з питань організації роботи Літньої школи з металознавства «Теорія і практика металокераміки та кераміки».

Місцем проведення Літньої школи став Ядерний центр у м. Герцег-Нові. Під час проведення наукового форуму було розглянуто наступні питання: 1. Виготовлення і пресування порошків; 2. Теорія і практика спечення; 3. Проблеми сучасних порошкових матеріалів.

У звіті зафіксовано, що 24 серпня 1967 р. І. М. Федорченко відкрив перше пленарне засідання Літньої школи, представивши доповідь «Роль металокераміки у техніці та перспективи її розвитку». За декілька днів, 28 серпня науковець проголосив дві доповіді: «Пористі металокерамічні матеріали» і «Антифрикційні та фрикційні металокерамічні матеріали».

І. М. Федорченко залишив власні нотатки про роботу засідань Літньої школи. Вчений виявив зацікавленість окремими доповідями колег зі спечення порошкових тіл і технології виготовлення керамічного ядерного палива. Науковець відзначив доповіді «Роль мікроструктурних досліджень у розвитку сучасних металокерамічних

матеріалів» А. Михайловича і «Вплив атмосфери на спечення керамічних оксидів і керамічне паливо» Д. Колара.

Зі звіту вченого відомо, що учасники форуму ознайомилися з виробничими потужностями ряду заводів. Так, у І. М. Федорченка викликало захоплення висококласне технологічне обладнання підприємства «Перший партизан» у м. Тігово-Ужице, а саме: дезінтегратори, печі з крокуючим подом, пристрої для розсіву порошків. Науковець під час екскурсії на заводі отримав цінну інформацію щодо технологій виробництва залізних порошків і порошків кольорових металів методом розпилення. Югославські колеги висунули пропозиції щодо укладання контракту з ПМ АН УРСР стосовно продажу обладнання для виготовлення плавленого оксиду магнію та розробки технологічного процесу отримання монокристалів з оксиду магнію.

У документах вміщено інформацію, що на заводі «Магнохром» у м. Кралево І. М. Федорченка зацікавив процес виробництва високоякісних магнезійних вогнетривів, оскільки виробництво подібних матеріалів перебувало в Україні на низькому рівні. При цьому він зав'язав ділові контакти з директором підприємства і висловив зацікавленість щодо укладення контракту із заводом з метою закупівлі магнезитової сировини.

Вивчаючи екскурсійні начерки вченого, дізнаємося, що 30 серпня 1967 р. учасники Літньої школи відвідали мавзолей П. Негоша у м. Цетіне, Морський музей у м. Катарі, оглянули краєвиди поблизу затоки Бока-Которська і парк Милочер на о. Св. Стефан.

В Україні І. М. Федорченко плідно втілював у наукову практику зарубіжний досвід. Внаслідок проведення наукового форуму відбулася активізація наукового співробітництва вчених обох країн. Зокрема, 15–23 грудня 1970 р. було проведено наукову школу під назвою «Сучасні проблеми теорії та практики порошкової металургії» в ПМ АН УРСР.

Таким чином, документи, що відклалися в особовому фонді академіка І. М. Федорченка, який зберігається в ІА НБУВ, дають змогу розкрити малодосліджені сторінки наукової діяльності вченого-металознавця. Зокрема, відобразити участь у Літній школі «Теорія і практика металокераміки та кераміки», робота якої мала важливе значення для подальшого розгортання тісної співпраці між українськими та югославськими вченими.

UDC 930.253 (477) Fedorchenko

Marina Kolomicz,

ORCID 0000-0002-9125-1379,

Junior Research, Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: marinka_sweet@ukr.net

**DOCUMENTS ON THE PARTICIPATION OF ACADEMICIAN
I. M. FEDORCHENKO IN THE SUMMER SCHOOL OF METALLIC
SCIENCE IN YUGOSLAVIA**

The documents on the participation of Academician of the NAS of Ukraine I.M.Fedorchenko in the Summer School «Theory and Practice of Metal Ceramics and Ceramics» in 1967.

Keywords: I. M. Fedorchenko, personal archival fund, powder metallurgy, metallurgy, Institute of archival science.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]: 930.251"2001/2020"

Корчемна Ірина Степанівна,

ORCID 0000-0003-1317-9452,

кандидат історичних наук, завідувачка,

відділ фондів рукописної спадщини, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: korchemna5@gmail.com

Коваль Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0001-9207-7512,

кандидат історичних наук, завідувачка,

відділ джерелознавства, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ktvbon@ukr.net

**КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ
РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (2001–2020)**

Висвітлено особливості формування фондів Інституту рукопису НБУВ впродовж (2001–2020). Здійснено огляд нових надходжень особових архівних фондів, окремих одиничних документів та комплексів документів.

Ключові слова: архівні фонди, комплектування, формування, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Пріоритетним напрямком формування рукописного фонду Інституту рукопису (ІР) на нинішньому етапі, є комплектування особистими архівами та колекціями видатних діячів науки і культури сучасності. Вирішальними критеріями при визначенні питання щодо кола осіб, документи яких потрібно прийняти на державне зберігання, є: значення особи в розвитку науки, культури або інших областей суспільного життя; роль особи в якості учасника або очевидця видатних подій в житті суспільства; значенні установи – місця служби фондоутворювача та значенні історичного періоду, в якому проходила діяльність особи; родинних, творчих, дружніх і службових зв'язків особи.

Враховуючи зазначені критерії протягом 2001–2020 рр. до фондів в ІР були прийняті на зберігання особові архіви: поета, літературознавця М. К. Холодного (1939–2006), демографа, статистика Ю. О. Корчака-Чепурківського (1896–1967), художника-графіка В. Ф. Овчинникова (1907–1978), літературознавця Л.С.Махновця (1919–1993), історика М. П. Рудька (1925–1973), письменників О. Гончара (1918–1995) та П. Й. Панча (Панченко) (1891–1978), вчителя математики, учасника Великої Вітчизняної війни (1941–1945) Л. С. Голобородько (1916–1944), біографа репресованих осіб Л. Н. Падун-Лук'янової (1924–2002), художниці Я.О.Мацієвської (1916–1996), правнучки академіка Російської Імператорської Академії мистецтв, білоруського художника Івана Хруцького, композиторів В. С. Косенка (1896–1938) та Л.М.Ревуцького (1889–1977), мистецтвознавця, дослідника пам'яток архітектури Л. М. Крощенка (1936–2004), історика, краєзнавця, пам'яткознавця С. З. Заремби (1947–2003), бібліотекознавця, літературознавця, бібліографа Ю. О. Меженка (1892–1969), джерелознавця, бібліотекознавця, археографа, архівознавця, Л.А.Дубровіної (нар. 1950), громадського та політичного діяча, автора «Акту проголошення незалежності України» Л. Г. Лук'яненка (1928–2018); українського історика, співробітника ВУАН, учня М.Грушевського В. Д. Юркевича (1898–1939), театрознавця, театрального критика І. Р. Піскуна (1910–1990), українського митця-графіка В. І. Юрчишина (1934–2010) та ін.

Поповнилися фонди ІР родинними архівами, зокрема, українського письменника і драматурга Івана Кіндратовича (1897–1937) та педагога Зінаїди Григорівни (1899–1973) Микитенків, філологів-мовознавців Людмили Аркадіївни Яворовської (1905–1989) та Петра Сильвестровича Гетманчука (нар. ? –1942); бібліотекознавця Катерини Семенівни (1925–2018) та мистецтвознавця Івана Сергійовича (1910–1975) Корнієнко; правозахисників, дисидентів Миколи Даниловича (1920–2004) та Раїси Афанасіївни (нар. 1939) Руденко; діяча Української Центральної Ради Кирила Івановича (1890–1960) та громадської діячки, члена Всеукраїнського братства ОУН-УПА та Всеукраїнської Ліги Українських Жінок Наталії Кирилівни (нар. 1941) Осьмак.

Надходження архівних фондів від іноземних громадян відбувається через громадські організації та державні установи. Зокрема, архів церковного та громадського діяча, мовознавця, історика Церкви митрополита Іларіона (Огієнка Івана Івановича) (1882–1972) надійшов з особистої колекції доньки митрополита Іларіона Лесі Огієнко-Біди з Мореля (Канада) за сприяння голови Фондації імені митрополита Іларіона (Огієнка) М. С. Тимошика. Від Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України до фондів Інституту рукопису, надійшли, архів Українського вільного університету (УВУ) у Мюнхені, скомплектований архіваром Володимиром Леником та архівні документи Павла Яковлевича Дункана (1879–[не раніше 1939]), поручика Російської імператорської армії та флоту, який в 1922 році емігрував до Сполучених Штатів Америки і передані в дар Україні громадянином США Джоном Тезка за сприянням посольства України в США та МЗС України.

Включення одиничних надходжень до фондів ІР, також базується на науково обґрунтованій методиці експертизи цінності документів. Протягом 2001–2020 р. до фондів надійшли: копія карти Новогеоргієвського району Кіровоградської області 1948 р., рукопис «Книга гуцулів», універсал Данила Апостола 1729 р., копії листів XVIII ст. та актових документів, тестаментів, поштова картка з автографом українського поета, прозаїка, С. О. Бердяєва, грамота Петра І про призначення Юсафа Кроковського на Київську Митрополію 1708 р., яку під час Другої світової війни було вивезено з колекції Бібліотеки до Німеччини та ін.

Крім того, до існуючих фондів додатково надходили нові архівні матеріалами. У зазначений період відбулося поповнення архівів О. А. Назаревського, П. П. Ротача, О. П. Могилянського, О.Ф.Кістяківського В. П. Платонова, Є. П. Кирилюка, М. А. Шудрі, А. Ю. Кримського, Г. Ф. Вороного, Г. В Боряка, М. Ю. Брайчевського, С. О. Висоцького, С. І. Маслова, родинного архіву А. О. Білецького та Т. М. Чернишової та ін.

В процесі наукового опрацювання фондів було виявлено та сформовано дві окремі колекції з необлікованих документів: «Колекція документів з історії землеволодіння України і Росії XVI–XVIII ст.», яка складається з характерних для тогочасного діловодства – актових документів – списків, тексти яких написані на вузьких смужках, склеєних у стрічку; «Колекція документів київських монастирів XVI–XVIII ст.», включає оригінали актових документів Михайлівського Золотоверхого, Микільського Пустинного, Братського, Межигірського, Богословського, Вознесенського монастирів.

Завдяки наполегливій пошуковій та збирацькій діяльності співробітників ІР, протягом (2001–2020) фонди Інституту збагатилися 46 особовими архівними фондами, 1 колекційним фондом установи, 2 колекціями історичних документів та 1 зібранням інвентарних книг і каталогів, сформованих з рукописів виявлених в ІР, 1 архівним фондом, створеним з документів, що закінчилися в діловодстві установи; додатковими надходженнями документів поповнилися 40 особових та 8 колекційних фондів, що вже зберігалися в ІР.

UDC 027.54(477-25)VNLU:025.171]:930.251"2001/2020"

Iryna Korchemna,

ORCID 0000-0003-1317-9452,

Candidate of Historical Science,

Head of Department of Manuscript Heritage Fonds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: korchemna5@gmail.com

Tetiana Koval,

ORCID 0000-0001-9207-7512,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department of Source Study,

Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ktvbon@ukr.net

**ACQUISITION OF FUNDS AT THE INSTITUTE OF MANUSCRIPTS
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (2001–2020)**

The peculiarities of the formation of the funds of the Institute of Manuscripts of the NBUV during 2001–2020 are highlighted. The review of new receipts of personal archival funds, separate individual documents and sets of documents is carried out.

Keywords: archival funds, acquisition, formation, Manuscript Institute of the V.I.Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.25 (574)

Майстренко Анжела Андріївна,
ORCID 0000-0003-1303-9214

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ археографії, Інститут архівознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: a_maistrenko@ukr.net

**ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ
В РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН**

Висвітлено основні законодавчі документи в галузі інформатизації архівної служби Республіки Казахстан.

Ключові слова: архівна справа, інформатизація, електронні документи, Республіка Казахстан.

Широкое використання сучасних інформаційних технологій, розвиток інформаційного суспільства та встановлення електронного уряду визначили новітні завдання для інформатизації архівної служби Республіки Казахстан (РК).

У країні діє Державна програма «Цифровий Казахстан» (2018–2022), основною метою якої є прискорення темпів розвитку економіки Республіки Казахстан та поліпшення якості життя населення, а також створення умов для переходу економіки на принципово нову траєкторію – цифрову економіку майбутнього.

У межах трансформації та модернізації економічного та політичного життя країни архіви повинні відповідати сучасним вимогам.

Прискорити створення ефективної системи управління Національним архівним фондом (НАФ) покликана Концепція інформатизації архівної справи Республіки Казахстан у межах Державної програми «Інформаційний Казахстан–2020». Програма передбачає створення єдиної системи автоматизованого обліку документів державних архівів РК з функціоналом інформаційного пошуку документів, створення Єдиної системи електронних архівів (ЄСЕА), а також удосконалення технологій обробки архівних документів шляхом впровадження в архівну справу теоретичних і прикладних розробок інформатизації.

Головною метою інформатизації архівної справи Казахстану є розвиток раціональної системи комплектування, забезпечення збереженості та обліку, всебічного використання архівного фонду та захист його інформаційних ресурсів. Об'єктами інформатизації є всі напрямки роботи архіву, які еволюціонують у результаті впровадження сучасних інформаційних технологій.

У результаті будуть сформовані засади нормативної, правової та регламентуючої документації, що визначить єдину архітектуру, методологію і стандарти використання, формування та зберігання електронних архівних документів, буде досягнуто повної автоматизації даних про склад і зміст документів НАФ та джерела поповнення з можливістю пошуку і запиту необхідних документів, створено електронні образи всіх архівних документів, здійснено їх систематизацію та реалізацію повнотекстового пошуку та ін.

Розробка високоефективних регіональних автоматизованих інформаційних систем формування, забезпечення збереженості, використання документів Національного архівного фонду та захист його інформаційних ресурсів є необхідною передумовою для створення національної мережі ЄСЕА РК.

У нинішніх умовах збільшується кількість електронних документів, які надходять до державних архівів. Але в майбутньому, можливо, виникне проблема з їх ідентифікацією. Електронно-обчислювальні засоби і програмне забезпечення швидко застарівають, і якщо не вживати заходів, вірогідно, електронні документи неможливо буде прочитати.

Найближчі перспективи інформатизації вимагають створення не тільки типового програмного забезпечення для державних архівів,

а й взаємопов'язаних комплексів для архівних установ різного рівня та органу управління архівною справою країни.

У РК для організації електронного документообігу в державних органах використовується Єдина система електронного документообігу державних органів (ЄСЕДО), що забезпечує виконання таких функцій: авторизація доступу користувачів і розмежування прав доступу; формування електронного документа; формування та перевірка електронного цифрового підпису електронного документа; облік електронних документів (реєстрація вхідних і вихідних електронних документів); колективна робота з електронними документами; контроль виконання електронних документів; пошук електронного документа; відправлення й підтвердження отримання електронних документів (повідомлення) в межах державного органу та між державними органами; зберігання електронних документів у терміни, встановлені уповноваженим органом управління архівами і документацією; передання електронного документа до архіву електронних документів державного органу, для тимчасового зберігання, з подальшим переданням їх на державне зберігання до відповідних державних архівів у встановленому законодавством РК порядку; гарантоване знищення електронних документів, анульованих закритих (секретних) ключів електронних цифрових підписів та електронних баз даних ЄСЕДО.

Одним із етапів впровадження інформатизації архівної галузі є побудова інформаційної системи «Єдиний архів електронних документів» – порталу, інтегрованого з інформаційними системами, які сьогодні функціонують у Республіці Казахстан для забезпечення доступу всіх користувачів до архівів. Проект увійшов до державної програми «Цифровий Казахстан». Реалізація проекту дозволить у подальшому не тільки зберігати електронні документи, але й полегшити кожному користувачеві у віддаленому режимі доступ, отримувати архівну інформацію незалежно від того, де вона знаходиться на зберіганні.

UDC 930.25 (574)

Anzhela Maistrenko,

ORCID 0000-0003-1303-9214,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: a_maistrenko@ukr.net

INFORMATIZATION OF ARCHIVAL AFFAIRS IN REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The main legislative documents in the field of informatization of the archival affairs of the Republic of Kazakhstan are covered.

Keywords: archival affairs, informatization, electronic documents, Republic of Kazakhstan.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:[930.253:821.161.2.09"19"]Панч П.

Мицан Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0002-2757-6654

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ джерелознавства, Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: t.mitsan@gmail.com

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА П. Й. ПАНЧА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХХ ст. (НА МАТЕРІАЛАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Представлено епістолярну спадщину українського письменника П.Панча. Акцентовано увагу на значенні листування для вивчення життєвого і творчого шляху письменника.

Ключові слова: П. Й. Панч, епістолярна спадщина, листування, історичне джерело, українська література ХХ ст.

Спадщина творчої людини – це певні етапи життя, що відображаються в романах, оповіданнях, спогадах, творчих нотатках, щоденникових записах, мемуарах, епістолярії. Однією такою частиною є рукописна спадщина, що репрезентує розвиток та становлення української літератури через призму літературних засад прозаїка, драматурга, одного з основоположників української літератури, громадського діяча, члена Спілки письменників СРСР, Спілки письменників УРСР – Петра Панча. Завдяки його творчому доробку можна об'єктивно визначити місце і внесок письменника в

розвиток української літератури 1920–1970-х років ХХ ст. Свідчення цьому документи особового архіву письменника.

Мета даної розвідки – самостійне висвітлення та дослідження епістолярної спадщини П. Панча, яка становить найбільший за обсягом масив документів архіву письменника. Епістолярна спадщина конкретної особистості – неоціненне джерело вивчення та дослідження історичної епохи і літературного процесу ХХ ст. через призму думок, вражень та емоцій особи.

Епістолярій широко представлений приватними та офіційними листами. Науковий інтерес становить листування з колегами-письменниками з обговореннями творчого процесу. Серед адресатів та кореспондентів імена видатних письменників і поетів, таких як – П. М. Алтайський, І. Л. Андроніков, В. Г. Андрушко, Р. В. Бабійчук, М. П. Бажан, П. А. Байдебура, Я. В. Баш, Д. І. Бедзик, Б. Г. Бікбаєв, В. З. Бородай, В. Л. Василевська, Вишня Остап, І. Вільде, А.В.Волошак, П. М. Воронько, Я. О. Галац, Ф. В. Гладков, Ф.І.Герасимлюк, П. Д. Глебов, М. П. Годованець, А. В. Головко, О.Т.Гончар, М. Г. Дерегус, В. Д. Довженко, О. В. Донченко, К.П.Дорошенко, В. М. Дубовка, І. М. Дузь, І. Г. Еренбург, Л.В.Забашта, В. Г. Заболотний, Ю. О. Збанацький, О. Д. Іваненко (1956), М. Ф. Кагарлицький, І. Ф. Карабутенко, І. М. Кіторага, О.Ю.Кобилянська, О. І. Ковінька, В. П. Козаченко, М.Ф.Комарницький, І. П. Копил, О. І. Копиленко, О. Є. Корнійчук, Д.М. Косарик, І. М. Коцюбинська, О. Є. Коцюба, К. К. Крапива, С.Ф.Кудаш, І. Ле, Д. В. Ляшенко, Ю. М. Мартич, П. Д. Моргаєнко, І.Л. Муратов, С. М. Мушник, В. Д. Нарівський, В. І. Пепа, Л.С.Первомайський, О. М. Підсуха, М. О. Пічугін, Л. М. Ревуцький, Н. С. Рибак, М. Т. Рильський, А. А. Сахалтуєв, О. С. Сенченко (Компан), М. Ф. Скойбіда, Б. О. Слуцький, О. Г. Смолич, В.М.Сосюра, Т. Й. Стах, М. О. Стельмах, В. С. Стефаник, М.А.Талалаєвський, М. Танк, М. С. Тихонов, П. Г. Тичина, Б.О.Турганов, Н. М. Ужвій, М. С. Хрушов, Д. Г. Цмокаленко, І.М.Чендей, А. В. Шевченко, Ю. Ю. Шовкопляс, В. Т. Юрезанський, Ю. І. Яновський, А. Д. Ярошенко та багато інших.

Офіційне листування широко представлене перепискою з видавництвами, редакціями газет і журналів, міністерствами освіти та культури та різними установами: Президія СРПУ (1951–1978), СП СРСР (1941–1973), Міністерство культури УРСР (1955–1970), Спілка радянських письменників України (1946–1978); видавництвами:

«Веселка» (1973), «Держвидав» (1951), «Радянський письменник» (1941, 1952), «Художественная литература» (1973), «Федерація» (1931, 1933), газетами: «Вечірній Київ» (1962), «Літературна Україна» (1971, 1976), «Радянська Україна» (1968–1976), журналами: «Дружба народів» (1953), «ЛОКАФ» (1931), «Соціалістична культура» (1963), музеями: імені О. Кобилянської (1945), М.Коцюбинського (1958, 1964), І. Котляревського (1959), С.Руданського (1959, 1973), кіностудіями: «ВУФКУ» (1929), Київська кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка (1969), освітніми та науково-дослідними інститутами, школами, театрами та ін.

Реконструкція епістолярної спадщини робить можливим визначення П. Панча як людини активної життєвої позиції, інтелектуала, інтелігента і водночас дає змогу дослідити важливі сторінки з історії розвитку українського літературного процесу ХХ ст., побачити настрої та умови життя українського письменництва.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:[930.253:821.161.2.09"19"]Панч П.

Tetiana Mitsan,

ORCID 0000-0002-2757-6654,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Source Study, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.mitsan@gmail.com

**EPISTOLARY HERITAGE OF PETRO PANCH AS SOURCE OF
HISTORY OF 20th CENTURY UKRAINIAN LITERATURE
DEVELOPMENT (BY SOURCES OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF
V. I. VERNSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)**

The investigation presents the epistolary legacy of the Ukrainian writer P. Panch. Emphasis is placed on the importance of correspondence for the study of the life.

Keywords: P. Panch, epistolary heritage, correspondence, historical source, Ukrainian literature of the 20th century.

УДК 069.27.9]:338.48-32

Петрушко Людмила Анатоліївна,

ORCID 0000-0001-7175-9143,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКСКУРСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ

Розкрито інформаційний потенціал епістоляріїв із фонду М. І. Петрова для дослідження екскурсійної діяльності Церковно-археологічного музею.

Ключові слова: Церковно-археологічний музей, екскурсійна діяльність, інформаційний потенціал.

Музейні установи покликані не лише зберігати артефакти минулого, але й ознайомлювати з ними не байдужих до старовини людей. Робота з особовим фондом Миколи Івановича Петрова (№ 225) із зібрання Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) спричинила відкриття восьми важливих документів (№ 342, 345, 384, 385, 482, 613, 628, 642), що проливають світло на зазначений, дуже важливий, однак досі не досліджений напрям діяльності Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії (ЦАМ при КДА).

Хронологічно згадані листи охоплюють період з 1899–1912 рр., тобто тринадцять із сорока восьми років існування Музею: три – за 1899 р., по два – за 1904 та 1912 рр., один – за 1906 р.

Досліджувані епістолярії походили від різних адресантів, яких об'єднувала приналежність до освітньої, педагогічної сфери. Це були директори Володимирського Київського кадетського корпусу та Гомельської чоловічої гімназії, начальник Фундуклеївської та Києво-Подільської жіночих гімназій, інспектори народних училищ Київського та Віленського навчальних округів, попечитель Київського навчального округу, Правління Київського педагогічного товариства взаємодопомоги. У листах висловлювалося прохання надати можливість (у чотирьох із них – на безоплатній основі) оглянути Церковно-археологічний музей при КДА.

Екскурсантами мали бути: вихованці та вихованки навчальних закладів разом із їхніми наставниками (кадети 5-го класу Володимирського Київського кадетського корпусу у присутності вихователів і викладача; учні Гомельської чоловічої гімназії у супроводі законовчителя священника Жудро і помічника класних наставників; гімназистки Єкатеринбурзької гімназії із двома викладачами та двома класними дамами); викладачі народних шкіл Київської губернії, які зібралися на вчительські курси; вчителі початкових училищ Биховського повіту (Віленський навчальний округ); учителі та учні народних училищ Київського навчального округу; члени Київського педагогічного товариства взаємодопомоги. У чотирьох листах адресанти зазначають кількість екскурсантів: 20, 27+4, 50, 81. Директор Володимирського Київського кадетського корпусу висловлював розуміння, що його підопічних (81 вихованець), мабуть, доведеться розділити на групи.

Щодо характеру й мети згаданих відвідин, то, як можна зрозуміти із прямої чи опосередкованої інформації листів, екскурсії до Музею мали стати складовою духовно-просвітньої та культурної програм: поклоніння святиням, огляд церковних і художніх пам'яток, музеїв тощо. З навчальним процесом чітко пов'язував екскурсію до ЦАМ лише директор Володимирського Київського кадетського корпусу: його вихованці саме почали вивчати російську історію і було б «очень полезно для них, если бы они могли познакомиться с выдающимися собраниями древностей в Киеве». Оскільки в листі вжито множину («выдающиеся собрания»), скоріше за все, планувалися відвідини не лише Академічного, але й інших музеїв Києва. Однак зазначене вище зовсім не применшує важливості ЦАМ, адже листовне звернення і попередня домовленість про його огляд практично всіх адресантів, очевидно, засвідчували цінність закладу: організатори хотіли бути певними, що їхні підопічні відвідають Академічний музей. Понад це, іноді ініціатива виходила і з середовища екскурсантів. Так, інспектор народних училищ 1-го району Київської губернії звернувся до М. І. Петрова за дорученням викладачів народних шкіл, які зібралися на вчительські курси.

Як правило, про відвідання Музею домовлялися за певний час до цього: від понад 20-ти до 5-ти днів, іноді менше. Один адресант просив прийняти екскурсантів о 10-й годині ранку наступного дня. Мабуть, це зумовлювалося певними обставинами, пов'язаними з

приїздом гостей – гімназисток Єкатеринбурзької гімназії, належним прийом яких він опікувався.

Адміністрація не залишала прохання без відповіді. Так, серед документів фонду № 225 знаходимо лист, у якому Правління Київського педагогічного товариства взаємодопомоги висловлювало вдячність М. І. Петрову за надане членам Товариства і їхнім родинам право відвідати ЦАМ.

Поряд із цим, є чернетка 1912 р. з відмовою, написана Миколою Івановичем. Вона проливає світло на екскурсійну діяльність ЦАМ загалом. У відповідь на прохання про екскурсію М. І. Петров пояснив, що Музей за своїм призначенням є навчально-допоміжним закладом при КДА. Перші шість років свого існування він був таким же закритим, як і Академія. А з грудня 1878 р. за ініціативою завідуючого його відкрили в навчальний період у недільні дні з 12:00 до 14:00 як для студентів КДА, так і для сторонньої публіки. Це регламентувалося також третьою редакцією статуту Музею і Товариства 1901 р. і діяло на практиці до весни 1911 р. З огляду на малий штат (адміністрація складалася з одного, а з 1898 р. – із двох викладачів) ЦАМ не міг прийняти всіх охочих численних екскурсантів, які, до того ж, з'являлися без попередження і в різний час дня. Більше того, відкритість музею поставила під загрозу його цілісність і збереженість експозиції: разом із групами проникали місцеві злодії. У результаті після однієї значної втрати з весни 1911 р. ЦАМ було закрито для сторонньої публіки та екскурсій (тим паче, що школярі виявлялися не підготовленими до розуміння ролі його експонатів) і почав приймати лише професорів і студентів КДА, почесних відвідувачів та фахівців-учених і художників.

Таким чином, аналіз епістоляріїв із фонду № 225 засвідчує їхній високий інформаційний потенціал і визначає напрями для подальших досліджень екскурсійної діяльності Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії.

UDC 069.27.9]:338.48-32

Liudmyla Petrushko,

ORCID 0000-0001-7175-9143,

Candidate of Historical Sciences, Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

TO QUESTION ABOUT EXCURSION ACTIVITY OF CHURCH AND ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

The information potential of letters from the fond of M. I. Petrov for research of the excursion activity of the Church and Archaeological Museum are revealed.
Keywords: Church and Archaeological Museum, excursion activity, information potential.

УДК 930. 25

Приходько Людмила Федорівна,
ORCID 0000-0002-1674-1001

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна,

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ

Розглянуто перспективні напрями досліджень в українському архівознавстві актуальних теоретичних і прикладних проблем формування Національного архівного фонду.

Ключові слова: архівознавство, Національний архівний фонд, експертиза цінності документів, комплектування архівних установ.

На початку ХХІ ст. розвиток архівної справи України відбувається під впливом дедалі активного впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізації більшості сфер людського життя і діяльності. Створення глобального інформаційного простору, стрімкий науково-технічний прогрес, поширення інновацій, що стали визначальними характеристиками соціально-економічних, виробничих, наукових, культурних, освітніх процесів, істотно підвищили роль архівних інформаційних ресурсів і вимоги з боку суспільства до параметрів їх повноти та цінності. Забезпечення якісного формування Національного архівного фонду (НАФ) є пріоритетним завданням архівних установ держави. Однак, на сучасному етапі його комплексне вирішення значною мірою ускладнено реформуванням державних органів, публічного управління в умовах децентралізації, динамікою ринкових перетворень в економіці, що супроводжуються появою нових

фондоутворювачів – підприємств, установ, організацій різної форми власності, багатовимірним впливом розвитку інформаційного суспільства в Україні, змінами в інформаційній сфері держави. Архівістам довелося зіткнутися з небаченими раніше соціальною мобільністю та інтенсивністю інформаційних обмінів, розширенням системи вертикальних і горизонтальних інформаційних зв'язків, безпрецедентними обсягами концентрації інформації та прискоренням темпів її обігу в світових інформаційних мережах, масштабним розповсюдженням електронного документообігу, аудіовізуальних, цифрових і оцифрованих документів, а також із кардинальними змінами у потребах найширших верств населення щодо ретроспективної документної інформації. Цифрові й оцифровані документи стали невід'ємним атрибутом життєдіяльності людини і суспільства та новим об'єктом процесів, технологій в архівах, зафіксували в сучасній архівістиці фундаментальні зрушення від аналогової парадигми до цифрової. Реалії сьогодення актуалізують удосконалення науково-методичного супроводу формування НАФ, оновлення підходів до експертизи цінності документів і комплектування архівів. Мета доповіді – окреслити пріоритетні напрями архівознавчих досліджень для вирішення зазначених проблем архівної практики.

За роки незалежності України архівістами у співпраці з науковцями здійснено надзвичайно важливі системні заходи для забезпечення якісного формування НАФ і комплектування архівів: розроблено правову базу, науково обґрунтовану систему принципів, методів, критеріїв всебічного вивчення документів (типів, видів, форм, змісту), визначено застосування конкретних нормативних і методичних посібників (переліків документів із нормативно встановленими строками їхнього зберігання, номенклатури справ) тощо. Втім, сучасна стратегія формування НАФ потребує врахування особливостей цифрових трансформацій в архівній сфері та цифровізації в архівній справі держави, впливу інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедійних засобів і глобальної мережі Інтернет на створення нових електронних інформаційних ресурсів, визначення оптимальних шляхів інтеграції всього видового багатства архівних інформаційних ресурсів у межах НАФ та їх удоступнення, що має адекватно відповідати потребам розвитку в Україні «суспільства знань». Серед перспективних напрямів

архівознавчих досліджень проблематики формування НАФ доцільно назвати:

– подальше оновлення поняттєво-термінологічного апарату архівознавства і зокрема, підготування нового видання україномовного термінологічного словника «Архівістика», оперативне впровадження осучасненого стандарту «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять: ДСТУ 2732: 2004» (2005), в яких необхідно подати дефініції понять, що нині можна вважати базовими в архівній терміносистемі («цифровізація», «оцифрування», «цифровий документ», «оцифрований документ», «цифровий аудіовізуальний документ» тощо);

– створення цілісної, ієрархічно структурованої нормативно-правової бази розвитку архівної справи та діловодства (з включенням до неї стратегічних документів), що передбачає у частині формування НАФ розроблення нових і за потреби внесення змін до вже прийнятих законодавчих актів, нормативних документів стосовно питань розширення видового складу НАФ, приймання до архівних установ електронних інформаційних ресурсів;

– дослідження сутнісних характеристик нових інформаційних об'єктів електронного сегменту (баз даних, веб-сайтів, блогів, соціальних мереж), уточнення й нормативна формалізація критеріїв їх оцінювання та відбору (адже не весь контент може бути якісним, оригінальним, актуальним, суспільно корисним) для внесення до НАФ і забезпечення збереженості для майбутніх поколінь;

– розроблення теоретико-методичних основ нового Переліку типових документів, що утворюються під час діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій, із зазначенням строків зберігання документів, галузевих переліків документів із зазначенням строків їх зберігання органами державної влади, центральними органами державного управління для підприємств, установ, організацій певної галузі чи сфери діяльності;

– розроблення нормативних документів, орієнтованих на регламентацію роботи архівних установ із документами, на які поширюється законодавство України про авторське право і суміжні права (правовідносини між творцями/правовласниками документів (фізичними/юридичними особами – джерелами комплектування) та архівними установами з питань приймання цих документів на постійне зберігання та їх використання, формування правової основи

комплектування архівів, налагодження державно-приватного партнерства як ефективного інструменту взаємовигідного співробітництва).

Отже, вирішення проблем формування НАФ має базуватися на сучасних пізнавальних стратегіях, оновленій методології архівознавства та міждисциплінарній взаємодії, переосмисленні й адаптації методики архівних процесів і технологій до цифрової реальності.

UDC 930. 25

Liudmyla Prykhodko,

ORCID 0000-0002-1674-1001,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Archival Studies and Document Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

PROBLEMS OF NATIONAL ARCHIVAL HOLDINGS DEVELOPMENT

Perspective directions of research in the Ukrainian archival science of actual theoretical and applied problems of the National Archival Holdings development are considered.

Keywords: archival science, National Archival Holdings, appraisal, acquisition.

УДК 027.52(477)(91)»1950/1960»

Романюк Іван Миронович,

ORCID 0000-0002-6427-9229,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії та культури України,

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського,

Вінниця, Україна

e-mail: ivanvin811@gmail.com

Антонюк Оксана Юріївна,

ORCID 0000-0003-0964-4980,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sanavinkray@gmail.com

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ В 1950-ТІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х РР. ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (ЦДАВО УКРАЇНИ)

Висвітлено та подано короткий аналіз діяльності сільських бібліотек республіки, показано їх роль і значення в соціально-культурному житті селянства України досліджуваного періоду.

Ключові слова: Україна, село, культура, бібліотека, читачі книги.

Важливу роль у задоволенні культурних запитів населення могли і повинні були відігравати бібліотеки. У повоєнний час зі значними труднощами було відновлено бібліотечну мережу республіки. П'ятдесяті роки відзначені також подальшим удосконаленням сільської бібліотечної мережі.

У досліджуваній період усі бібліотеки в Україні ділилися на три мережі: державні бібліотеки, відомчі бібліотеки, бібліотеки колгоспно-кооперативних і громадських організацій. Це ділення було дещо умовним, бо не завжди можливо точно визначити, до якої мережі належить бібліотека. Віднесення цієї чи іншої бібліотеки до певної мережі визначалося її підпорядкованістю і фінансуванням. До мережі державних бібліотек відносилися сільські і районні бібліотеки.

Поєднання цих трьох названих мереж створювало бібліотечну систему, яка діяла в українському селі в 1950-ті – першій половині 1960-х років. На середину 1954 р. у республіці функціонувала 6751 сільська державна і 11482 клубних бібліотек. У середньому кожна сільська бібліотека нараховувала 3140 книг і журналів, районні бібліотеки мали в середньому 13100 книг і журналів.

Ріст сільської бібліотечної мережі вже до середини 50-х рр. перестав задовольняти потреби культурного розвитку, а в багатьох областях відбувалося значне зменшення мережі колгоспних бібліотек. Власне в третині українських сіл не було бібліотек. Особливо у важкому стані опинилися колгоспні бібліотеки. Незважаючи на це, у другій половині 50-х років мережа бібліотек на селі ще більше скоротилась за рахунок ліквідації колгоспних книгозбірень.

Загалом на середину 60-х рр. в 20 тис. сільських населених пунктів були відсутні бібліотеки, і їхнє населення обслуговувалося через філіали, пересувки та книгонош. Хоча загалом сільська бібліотечна мережа видавалась доволі розгалуженою. На середину 1960-х рр. трудівників села обслуговували книгами 14.1 тис. державних бібліотек, 1.6 тис. колгоспних бібліотек, 1.2 тис. бібліотек профспілкових організацій і 138 бібліотек інших установ. Одна сільська бібліотека в середньому обслуговувала 660 читачів і видавала 11500 книг.

У першій половині 60-х рр. великі надії покладались на розвиток громадських начал в бібліотечній справі. У 1963 р. кількість бібліотек, які працювали в селі на громадських засадах становила 707 одиниць з книжковим фондом 501 тис. примірників. В Україні на середину 60-х рр. нараховувалось близько 32 тис. громадських бібліотекарів, з них 15 тис. – у сільській місцевості, що майже відповідало числу штатних працівників державних книгозбірень.

Значна кількість бібліотек, яка повинна була обслуговувати працівників села, розміщувались в аварійних і непридатних для роботи приміщеннях. Також у роботі бібліотек були загальні проблеми, як і в усій культурно-освітній сфері села: висока плінність кадрів, їх незадовільний освітній рівень. Велика кількість сільських бібліотек обслуговувалась невідготтовленими працівниками, які виконували обов'язки бібліотекаря за сумісництвом або як громадське доручення. У сільських бібліотеках на цей час із загальної кількості 4416 працівників з вищою освітою було – 1.7 %, середньою – 31 %, незакінченою середньою – 38.8 % і початковою – 8.8 %. Значна частина молодих спеціалістів з вищою і середньою освітою залишали села через незадовільні соціально-побутові умови.

Безумовно, позитивним у роботі сільських бібліотек стало те, що починаючи з 60-х рр., у бібліотеках України помітно активізувалась краєзнавча робота. Поштовх для її розвитку дала участь бібліотек у створенні 26-томної «Історії міст і сіл УРСР». Тисячі людей, через бібліотеки зокрема, були включені в пошукову краєзнавчу діяльність. Велика кількість бібліотек не забезпечувалася належним чином необхідним обладнанням, яке здебільшого виготовлялося примітивно. Нестача обладнання ускладнювала роботу бібліотекарів і читачів, робила неможливим повноцінне збереження фонду книжок.

Серед сільських бібліотек було багато дрібних, із застарілим книжковим фондом. Невеликим залишався книжковий фонд колгоспних бібліотек – лише трохи більше 3 млн. примірників, хоча за офіційними даними, їх на початку 50-х рр. було на селі 10.8 тис., або в 3 рази більше, ніж сільських бібліотек Міністерства культури України. Середня кількість читачів сільської бібліотеки, що припадали на одного бібліотечного працівника, становила 270 осіб, тоді як у міських бібліотеках – 730 осіб.

Загалом книжкові багатства бібліотек були загальнодоступним і безплатним джерелом духовного збагачення, освіти всіх верств населення, базою розвитку культури на селі. Отже, можна відзначити, що сільські громадяни у цілому мали можливість одержувати культурно-освітні послуги, які надавалися сільськими бібліотеками. Однак якість та рівень обслуговування залежали від суто побутових питань, так і від компетенції сільського бібліотечного фонду.

UDC 027.52(477)(91)»1950/1960»

Ivan Romaniuk,

ORCID 0000-0002-6427-9229,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor of the Department of History and Culture of Ukraine,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

Vinnitsia, Ukraine

e-mail: ivanvin811@gmail.com

Oksana Antoniuk,

ORCID 0000-0003-0964-4980

PhD student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sanavinkray@gmail.com

**ROLE AND SIGNIFICANCE OF RURAL LIBRARIES OF UKRAINE IN
1950s – FIRST HALF OF 1960s ACCORDING TO MATERIALS OF
CENTRAL STATE ARCHIVE OF SUPREME BODIES OF POWER AND
GOVERNMENT OF UKRAINE (TSDAVO OF UKRAINE)**

On the basis of archival materials the author made an attempt to cover and present a brief analysis of the activities of rural libraries of the republic, to show their role and importance in the socio-cultural life of the peasantry of Ukraine in the period under study.

Keywords: Ukraine, village, culture, library, book readers.

УДК 930.2:27

Сытько Кирилл Валерьевич,

ORCID 0000-0003-3633-9797,

кандидат исторических наук, старший научный сотрудник,

Центр энциклопедических изданий,

Центральная научная библиотека имени Я. Коласа,

Национальная академия наук Беларуси,

Минск, Республика Беларусь

e-mail: kirylawolny@gmail.com

МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОГО КОСТЁЛА В УКРАИНЕ В СОСТАВЕ ФОНДА 3330 НАЦИОНАЛЬНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА БЕЛАРУСИ

Рассмотрены вопросы, связанные с типовидовой, хронологической и территориальной характеристиками фонда 3330 Национального исторического архива Беларуси (НИАБ), который хранит материалы, относящиеся к территории Украины.

Ключевые слова: Могилёвский архидиоцез, Луцко-Житомирская епархия, архивистика, акты визитаций, атрибуция источников.

Образование в 1783 году Могилёвского архидиоцеза Римско-католического костёла фактически подчинило могилёвскому митрополиту все епархии латинского обряда Российской империи, в том числе и Луцко-Житомирскую. В статье рассмотрены характеристики материалов фонда 3330 НИАБ, в котором отложились источники по названной территории. Данный фонд был переработан автором в 2021 г. во время его сотрудничества с НИАБ по уточнению и переработке описей католических учреждений.

Комплекс документов из 109 дел под названием «Канцелярия визитатора монастырей Могилёвской римско-католической духовной консистории» изначально находился в Государственном архиве Харьковской области УССР, в 1953 г. передан в Государственный исторический архив (ГИА) БССР. В 1960 г. он пополнился четырьмя делами из ГИА ЛитССР.

При анализе описи, составленной в 1953 г. и дополненной в 1960 г., отмечено, что советские архивисты описанные материалы отнесли к визитациям римско-католических монастырей епархии Луцка и Житомира за 1790–1840-е гг. При сопоставлении дел

с описью и последующем их архивоведческом анализе установлено, что хронологический, типовидовой и территориальный охват дел шире заявленного. Так, количество материалов монастырей в данном комплексе ничтожно. Фонд содержит информацию по Жишовскому монастырю тринитаров; Яновскому, Киевскому, Чудновскому монастырям бернардинцев. Общее количество материала – четыре дела из 109.

Наиболее ранние источники относятся к 1750-м гг. (т. е. на 40 лет ранее даты, заявленной в деле фонда). Это выписки из эрекционных дипломов и гродских книг Поволоцкой парафии за 05.11.1751, Решение Киевского капитула о наделении Фастовской парафии землей от 07.06.1753 и другие (всего порядка 10 единиц). Проблема атрибуции датами первоначальной описи в 1950-е гг. вызвана тем, что материалы находились в россыпи и были написаны на латинском языке. В итоге они были помещены в польскоязычные дела с маркировкой «и др[угие]».

Основной состав фонда – акты визитаций (70 % от общего количества документов), из которых большая часть относится к генеральной визитации 1828–1834 гг. Остальные материалы – это эрекционные дипломы, решения капитула, выписки из вечистых книг, судебные протоколы, епископские агенды, реестры библиотек, приходно-расходные ведомости, т. н. «status animarum» (посемейные списки), экспликации фундушей, рапорты священнослужителей, входящие письма, метрические книги. Проблема типовидовой характеристики состава фонда аналогична проблеме атрибуции датами – латиноязычный материал, представленный в россыпи, не позволил советским архивистам провести полноценную научную обработку и раскрыть источниковый потенциал фонда.

Помимо перечисленного выше, в процессе анализа хранящихся в ф. 3330 дел установлено, что часть материалов, вычитка и атрибуция которых представляла сложности в 1953 г., была подложена в иные дела без особых помет. Выявлено 15 неатрибутированных единиц, относящихся к Богуславской, Яновской, Чигиринской, Топоринской, Селецкой, Борщаговской, Житомирской, Мошненской римско-католическим парафиям и парафиальным филиалам.

Автором также установлено, что 16 единиц, атрибутированных в 1950 гг. как документы римско-католических костёлов, относятся к греко-католическим церквям и монастырям. Так, в фонд попали

материалы Горбулевской, Занковской, Модылевской, Шкуратовской, Меленевицкой, Чоповицкой, Борщевской, Карчминской, Заводовецкой, Березнянской, Велико-Чернетынской церковей и Дермановского монастыря василиан за 1791–1820 гг. Четыре единицы хранения относились не к территории Киевской губернии, как это заявлено в учётно-регистрационных документах, но к м. Цехановец Высокомазовецкого повета Ломжинского воеводства Царства Польского; ещё две – к территории Дубенского повета Волынской губернии.

В процессе анализа иных фондов, хранящихся в НИАБ, было установлено, что согласно территориальной принадлежности к ф. 3330 также относится ряд дел из ф. 1781 «Магілёўская рымска-каталіцкая кансісторыя Сінода, горад Магілёў Магілёўскага павету Магілёўскай губерні». В частности, это вся опись 1 в количестве 1423 дела (метрические книги, метрические выписи и иные документы), а также ряд материалов описи 26 (дела 1320, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1409, 1428, 1442, 1468). Обе эти описи были переданы в Минск из Харькова в 1960-е гг. Причиной данного явления можно назвать неукоснительное следование т. н. «принципу провинциальности», который активно внедрялся в советской архивистике, но, как показывает практика, не всегда был актуален в процессе систематизации и упорядочения дел в фонды. Так, в данном случае паттерном, который объединял дела по принципу фондообразователя, была названа Могилёвская римско-католическая консистория, которая в административном плане охватывала территорию всей Российской империи. В то же время в состав Могилёвской архиепархии на правах суфраганий входило большое количество епископств, ведущих свою обособленную социально-культурную и религиозную деятельность. В итоге в белорусских архивах образовались целые фонды и описи, территориально относящиеся к Украине. В данном случае более логичным вариантом упорядочения для такой огромной территории было бы применение принципа пертиненции, который объединил бы дела в фонды согласно территориальной логике.

В процессе авторской обработки упомянутых материалов фонд получил новое название: «Канцылярыя Кіеўскай дыяцэзіі рымска-каталіцкага касцёла, г. Кіеў Кіеўскага павету Кіеўскай губерні, з 1792 г. – Луцка-Жытомірская дыяцэзіі Магілёўскай архідыяцэзіі рымска-каталіцкага касцёла, г. Жытомір Жытомірскага павету Валынскай

губерні». В описи учтены неописанные ранее материалы. Часть документов передана в другие фонды согласно происхождению. Опись включает 121 единицу за 05.11.1751–1843 гг. на латинском, польском и русском языках. После переработки в неё вошли материалы костёлов, расположенных на территории Богуславского, Бердичевского, Васильковского, Житомирского, Звенигородского, Сквирского, Киевского, Липовецкого, Луцкого, Махновского, Овручского, Радомышльского, Сокальского, Тарашанского, Владимирского, Уманского, Черкасского, Чигиринского поветов Киевской губернии, а также Дубенского повета Волынской губернии.

Необходимо отметить, что, исходя из состава фонда 3330, его документы имеют несомненную ценность как источник по истории Римско-католического костёла на территории Украины в середине XVIII – середине XIX вв.

UDC 930.2:27

Kyrylo Sytko,

ORCID 0000-0003-3633-9797

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Center for Encyclopedic Publications of Central Scientific Library of National Academy of Sciences of Belarus named after Y. Kolas,
Minsk, Republic of Belarus,
e-mail: kirylawolny@gmail.com

MATERIALS ON HISTORY OF ROMAN-CATHOLIC CHURCH IN UKRAINE IN FOND 3330 OF NATIONAL HISTORICAL ARCHIVES OF BELARUS

The issues related to the typical, chronological and territorial characteristics of the fond 3330 of the National Historical Archives of Belarus (NHAB), which stores materials related to the territory of Ukraine, are considered.

Keywords: Mogilev archdiocese, Lutsk-Zhytomyr diocese, archivistics, acts of visits, attribution of sources.

УДК 930.22(450)»15/18»

Сохань Світлана Валентинівна,

ORCID 0000-0002-4352-5996,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ кодикології та кодикографії,

Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sv.sokhan@gmail.com

ДОКУМЕНТИ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ XV–XVIII ст. З КОЛЕКЦІЇ В. В. КАЧАНОВСЬКОГО

Здійснено огляд грамот венетійських дожів за період з 1427 до 1772 рр. з колекції В. В. Качановського, яка зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ, подано історію побутування, надано археографічні характеристики рукописів.

Ключові слова: колекція, рукопис, грамоти венетійських дожів, Котор, В.В.Качановський.

Серед пам'яток писемності рукописного зібрання бібліотеки Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька, що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, особливе місце займає колекція відомого знавця слов'янської філології В. В. Качановського (1853–1901). Тематика зібраного ним 61 рукописного матеріалу різноманітна, зокрема вони включають збірку рукописів західноєвропейського походження, які висвітлюють наукові інтереси вченого часів його наукових мандрівок у 1879–1881, 1883 рр. Так, наприклад, для вивчення впливу італійської мови на правопис дубровницьких письменників В. В. Качановський у 1880 р. завдяки підтримці далматинського намісника барона Родича опрацьовував документи дубровницького окружного архіву. Припускаємо, що рукописні матеріали з історії Дубровника, які були у складі балканської частини колекції вченого, походять саме з цього архіву.

Одним із найважливіших джерел, що вводить до наукового обігу рукописну збірку В. В. Качановського, є каталог М.Н.Сперанського. Не втрачають своєї актуальності й праці дослідників, зокрема Г. В. Самойленка, О. Г. Самойленка, С. В. Міщука, присвячені історії бібліотеки закладу, біографії вченого і, насамперед, дослідженням рукописної спадщини південних слов'ян. Але докладніше процес вивчення історії походження та атрибуції венетійських документів з колекції вченого досі не розглядався. Ці питання стають ще цікавішими з огляду на географію документів – Венеція і Котор.

Слід зазначити, що, крім венетійських документів XV–XVIII ст., колекція містила балканські документи XV–XIX ст., які описано М. Н. Сперанським у кінці опису рукописного зібрання за двома розділами (т. зв. «портфелями») під шифрами № 183. II і № 183. III,

в кількості 13 і 9 документів. Це актові документи дубровницької ради, офіційне листування османських державників з представниками влади Дубровника, каталог рукописів дубровницького архіву, чорногорські справи, листи Марка Кажанегри, митрополита Петра І Петровича Негоша та ін. Однак, згідно з актом від 18 листопада 1916 р. про передання та перенесення предметів, які зберігались у «Гоголівській кімнаті», рукописного та нумізматичного зібрань до кабінету директора Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька І.П.Козловського, зафіксовані у II та III розділах зазначені балканські документи були відсутні. При переданні рукописної збірки до бібліотеки Всеукраїнської академії наук (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) відповідно до акту від 27 листопада 1934 р. ця інформація підтверджується.

Збірка венеційських документів посідає чільне місце серед колекції В. В. Качановського з точки зору дипломатики, палеографії та сфрагістики. Вона представлена 19 грамотами венеційських дожів XV–XVIII ст. Документи стосуються історії Котора, який у 1420–1797 рр. був частиною провінції Венеційської республіки, що називалася «Албанія Венета». За походженням це офіційні документи, які належать до групи публічно-правових документів, що юридично фіксували стосунки між Венеційською республікою, представниками влади Котора та приватними особами. У каталозі М.Н.Сперанського опис грамот венеційських дожів подано в розділі I під шифром № 183. I за нумерацією від № 1 до № 19. Хронологічні межі документів – 1427–1772 роки. Матеріал письма документів № 1–9; № 11–13; № 15–19 – пергамен, № 10 та № 14 – папір. Мова документів – латинська; № 14 – італійська. Грамоти написані гуманістичним письмом (*ferhumanistica*), характерним для канцелярської практики Венеції доби Середньовіччя й ранньомодерного часу. Власноручні підписи дожів на документах відсутні. Місце написання – Палац дожів. Документ № 13 має свинцеву печатку. Документ № 5 мав вислу печатку, з огляду на присутність залишків шнура, на якому її було прикріплено. Усі документи ветхі, ушкоджені, у фіолетових плямах, з втратами тексту.

За змістом венеційські документи належать до організаційно-розпорядчої документації (розпорядження, накази), за допомогою яких Венеційська республіка здійснювала управління та ведення державних справ у своїх провінціях. Найдавнішим документом

є грамота 1427 р. дожа Франческо Фоскарі до Людовіка Баффо, графа Которського, про призначення на клопотання жителів Котора вчителя до міської школи для навчання дітей граматики й добрих звичаїв, а також про визначення йому щорічного утримання з державної скарбниці. Загалом у колекції зберігаються: 6 грамот дожа Франческо Фоскарі (1427, 1439, 1441, 1443, 1446, 1447 pp.); 1 грамота дожа Ніколо Трон (1472 р.); 2 грамоти дожа П'єтро Моченіго (1475 р.); 5 грамот дожа Агостіно Барбаріго (1486, 1492, 1493 pp.); 1 грамота дожа Леонардо Лоредан (1508 р.); 1 грамота дожа Андреа Грітті (1535 р.); 2 грамоти дожа П'єтро Ландо (1539, 1545 pp.); 1 грамота дожа Альвізе IV Джованні Моченіго (1772 р.).

Отже, вивчення грамот венеційських дожів з колекції В.В.Качановського надає можливість залучити до наукового обігу нові джерела для висвітлення особливостей венеційської дипломатії та історії суспільних відносин Венеційської республіки та Котора.

UDC 930.22(450)»15/18»

Svitlana Sokhan,

ORCID 0000-0002-4352-5996,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sv.sokhan@gmail.com

DOCUMENTS OF VENETIAN REPUBLIC OF 15TH–18TH CENTURIES FROM COLLECTION OF V. V. KACHANOVSKYI

A review of act documents of the Venetian Doges dated between 1427 and 1772, from the collection of V. V. Kachanovskyi, which is preserved at the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, the history of life, the archeographic characteristic of manuscripts are given.

Keywords: collection, manuscript, act documents of the Venetian Doges, Kotor, V.V. Kachanovskyi.

УДК027. 54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:
[930.253:821.161.2'06.092ЛевитськийМ.В.

Степченко Ольга Петрівна,

ORCID 0000-0002-5991-6692,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

директорка Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД АРХІВНОЇ СПАДЩИНИ М. В. ЛЕВИТСЬКОГО У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Репрезентовано документний склад, особливості формування та інформаційний потенціал архівної спадщини організатора кооперативного руху, літератора, громадського і культурного діяча М. В. Левитського.

Ключові слова: М. В. Левитський, архівна спадщина, Інститут рукопису НБУВ, інформаційний потенціал.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) зберігається особовий архівний фонд організатора кооперативного руху, літератора, публіциста, громадського та культурного діяча Миколи Васильовича Левитського. Архівні документи М.В. Левитського входили до складу фонду Всеукраїнського центрального музею при Київському кооперативному інституті. У 1935 р., за постановою Всеукраїнської кооперативної спілки, музей ліквідували, а його фонди передали до відділу рукописів Державної бібліотеки Всеукраїнської академії наук (нині – ІР НБУВ). Микола Васильович виявив бажання всі свої матеріали комплексно зосередити в одному відділі, розділивши їх на групи за змістом.

У 1948–1950 рр. матеріали архівного фонду М.В. Левитського долучили до фонду «Літературні матеріали» (ф. І, од. зб. 14974–21929). У 1974 р. було сформовано окремий особовий архівний фонд М.В. Левитського, але тільки в 1992 р. розпочалися детальна систематизація та науковий опис. Було виділено такі комплекси документів: наукові та творчі матеріали (од. зб. 1–528), документи

біографічного характеру (од. зб. 529–802) та громадсько-кооперативної діяльності (од. зб. 803–1088), ювілейні матеріали (од. зб. 1089–1187), документи про М.В. Левитського та артільну справу (од. зб. 1188–1196), фотодокументи (од. зб. 1197–1336), масив листування (од. зб. 1337–2108) та матеріали інших осіб, що відклалися в архіві.. Особовий архівний фонд М.В. Левитського взято на державний облік під номером ф. 327 і нараховує 2171 од. зб.

Маючи юридичну освіту, Микола Васильович обрав справою свого життя діяльність у сфері кооперації. Тож головне місце в його архівній спадщині належить науковим працям і розробкам з теорії та практики артільного руху, зокрема статті, брошури, промови, доповіді, інтерв'ю в галузі історії та з питань розвитку кооперативного руху, нариси з артільної справи, виступи на нарадах тощо. Біографічні матеріали представлені щоденниковими записами, посвідченнями різних установ, мандатами, делегатськими квитками на з'їзди та збори від кооперативних організацій, навчальних закладів тощо. Цікавими та інформативними за своїм змістом є автобіографічні документи та спогади Миколи Васильовича. Саме з них ми дізнаємося про його напружену роботу та важкі матеріальні умови. До біографічних документів належать і матеріали ювілейних комісій зі святкування ювілеїв його громадсько-кооперативної діяльності та статті й спогади про нього в різних друкованих виданнях.

Аналізуючи склад та зміст фонду, можна з упевненістю зазначити, що Микола Васильович безмежно любив Україну та мав неабиякий поетичний хист. Він залишив значну літературну спадщину, зокрема поезії, прозу, драматичні твори, літературно-критичні, фольклорні, театрознавчі та інші праці, в яких змальовано долю рідної землі та українського народу. Особливу увагу автор приділяв дослідженню історії та культури України. У творчому доробку М.В. Левитського багато віршів, дум, сповнених сумом та тугою за рідною Україною, що відображали його настрій, зокрема варіант думи «Туга України». Уважно стежив М.В. Левитський і за розвитком української мови, висловлюючи власну думку щодо доцільності змін у правописі, зокрема у зверненні «До Державної Правописної комісії. Записка про доцільність змін в українському правописі». «Сумно взагалі, коли земляки не знають рідної мови...», – пише він у своїх статтях. Неодноразово порушував він і питання про роль шкіл у вихованні молодого покоління, особливо його турбували

російські школи: «скільки безмірної шкоди принесла російська школа на Україні...».

Важливою темою для М.В. Левитського було національне відродження України. В архіві відклалися низка статей з цієї проблеми, зокрема «До питання про національне відродження України», «Трагедія України», «Україна для нас найвища, найдорожша...» тощо. Захоплювався М. Левитський і драматургією. У фонді зберігаються статті та розвідки, замітки про сучасний український театр, відгуки, рецензії, персональні запрошення різних театрів, театральних груп, товариств тощо.

Великий інформаційний потенціал має офіційне та приватне листування. Насамперед, у ньому відбиваються відомості про суспільно-політичні події, культуру, науку та персоніфіковані дані про кореспондента та адресата, їхнє місце в суспільстві та історії. Значне за обсягом листування Миколи Васильовича окреслює коло його ділового та особистого спілкування, яке охоплює багатьох відомих діячів свого часу. Факт наукових та особистих контактів з відомими діячами культури та вченими з різних галузей науки дозволяють встановити і фотодокументи М.В. Левитського.

Документи особового архівного фонду М.В. Левитського дають змогу розкрити його особистість не лише з огляду на професійну діяльність як одного із засновників кооперативного руху в Україні, але й висвітлити чимало інших, практично не досліджених аспектів життя Миколи Васильовича. Взяти хоча б його любов до старовини як колекціонера книг та рукописів, як дослідника. Захоплений збирацькою діяльністю, він поповнив своє бібліотечне зібрання значною кількістю стародруків, рідкісних видань, рукописів, яке, на жаль, було втрачене і про яке ми знаємо тільки з його спогадів. Розкриваючи та поширюючи інформацію про особовий архівний фонд М.В. Левитського, ми відроджуємо пам'ять про «артільного батька», який знаходився біля витоків кооперативного руху в Україні, про майстра поетичного слова, який завжди перебував у перших лавах борців за волю України і закликав народ до єднання.

Документи Миколи Васильовича Левитського залишаються предметом дослідження і становлять потужний джерелознавчий, інформаційний та біобібліографічний ресурс для фахівців не лише з історії розвитку економічної думки, а й істориків літератури, дослідників історії суспільно-політичної думки в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. Значний комплекс цих джерел і досі не залучено до

наукового обігу. Тож, особовий архівний фонд М.В. Левитського чекає на своїх дослідників.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:[930.253:821.161.2'06.092

Левитський М.В.

Olha Stepchenko,

ORCID 0000-0002-5991-6692,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Director of Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

**DOCUMENTARY COMPOSITION OF ARCHIVAL HERITAGE OF
M.V.LEVITSKYI IN FONDS OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF
V.I.VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: GENERAL
OVERVIEW AND INFORMATION POTENTIAL**

The documentary composition, peculiarities of formation and information potential of the archival heritage of the organizer of the cooperative movement, writer, public and cultural figure M. V. Levytskyi are represented.

Keywords: M. V. Levytskyi, archival heritage, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, information potential.

УДК 069-027.555(477)ЦДАМЛМ:[930.253:821.161.2(81)'06-6.092ВіраВовк]

Сукало Алевтина Миколаївна,

ORCID 0000-0002-8129-8923

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ фондів рукописної спадщини,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sukalo@nbuv.gov.ua,

**ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ВІРИ ВОВК
(ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВОГО ФОНДУ
ЦДАМЛМ УКРАЇНИ)**

Розглянуто епістолярій української перекладачки, письменниці, літературознавця Віри Вовк (Селянської), який зберігається в її особовому фонді у ЦДАМЛМ України.

Ключові слова: персональний фонд, архів, епістолярій, діаспора.

Досліджуючи життя людини та її спадок, неможливо оминати увагою таке важливе джерело особового походження, мовчазного але водночас гучного свідка багатьох подій – епістолярій, який дозволяє зазирнути за лаштунки офіційної версії життєпису об'єкта вивчення. Саме листи містять безцінну інформацію щодо особистого сприйняття та аналізу респондентами історичних подій, відносин та спілкування з неординарними особистостями. Епістолярії є своєрідною формою обговорення загальних, суспільних, літературно-мистецьких та приватних проблем, у яких віддзеркалюються життєвий досвід авторів та світогляд респондентів. Використання інформації, представленій в цих документах, умовно можна поділити на кілька груп: цитування листа чи його фрагментів; комплектування групи листів, пов'язаних між собою за проблематикою або часовим періодом; публікація листів разом із анотацією щодо кореспондентів, передумов та історії збирання епістолярію.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. до архівних установ України надходять на зберігання документи діячів української діаспори. Серед них – яскрава представниця творчої інтелігенції Віра Вовк (Віра Остапівна Селянська), талановита перекладачка, викладачка, письменниця, професорка, мисткиня, почесна громадянка Ріо-де-Жанейро, лауреат літературних премій імені Івана Франка та Національної премії України імені Тараса Шевченка, документи якої отримав на зберігання Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України).

Творчий доробок Віри Вовк нараховує біля 100 книжок та перекладів як з португальської, англійської, німецької, польської, італійської, іспанської, французької та інших мов, так і з української творів Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Стуса, Г. Сковороди, І. Франка, В. Стефаніка, Д. Павличка та ін. Віра Вовк усе своє життя присвятила популяризації у світі української культури й літератури.

Значна частина епістолярію зберігається у ЦДАМЛМ України в складі особового фонду В. Вовк (№ 1212) і на сьогодні нараховує більш ніж 600 одиниць зберігання, з них третина – іноземними мовами (португальською, німецькою, англійською, польською, французькою, естонською, італійською, іспанською та ін.). На жаль, на сьогодні в архівних установах відсутня практика перекладу тексту листа або анотування українською мовою питань, яких торкалися респонденти. Також деякі листи зберігаються в особових фондах

інших представників творчої інтелігенції, документи яких зберігаються у ЦДАМЛМ України.

Епістолярій Віри Вовк – цінне джерело для розуміння художнього світу митця, що представляє науковий інтерес не тільки як матеріал для вивчення біографії, але й як оригінальний чинник, у якому відображена вся багатогранність її духовності та особливості світосприйняття. За своє насичене подіями творче та особисте життя Віра Вовк як людина відкрита й досить комунікабельна перебуває у постійному спілкуванні з колегами, друзями, знайомими, родичами. Введення цього потужного масиву кореспонденції до наукового обігу повинно активізувати дослідження життя та творчості, політичних пристрастей представників української діаспори. Серед її респондентів були представники еліти тогочасного суспільства, державні діячі, священники, студенти, викладачі, письменники, дисиденти, видавці, діячі культурно-громадського руху, меценати та багато інших.

Комплекс родинного листування репрезентований листами батьків, родичів із сімей Селянських та Звоників, Лисовських-Нижанківських, Лукіяновичів, племінниці письменника Т. Манна Франціски, А. Тренделенбург та ін. Серед них привертає увагу епістолярій, пов'язаний з, так би мовити, «самовибраною» родиною – це родина Лисовських, зокрема мисткиня Зоя (донька найближчої матусиної подруги), яку пані Віра називає своєю «посестрою», та музикознавець Терезія де Олівейра, яка займалась викладацькою діяльністю в тому ж університеті, де працювала Віра Вовк. Вона писала: «...спілкування з музикою Терезії і Зоїним малярством дуже мені потрібне. Без нього, здається, я не почувала б себе повновартісною істотою ... Над піяніном у мене дома висить портрет, що його малювала Зоя в 57 році: я сиджу з філіжанкою кави, поруч мене Терезія, а за нами пів-обернена до переду Зоя...»*. Ці слова якнайкраще свідчать про нерозривний зв'язок між трьома згаданими мисткинями.

Епістолярна спадщина Віри Вовк особливо цінна для дослідників, оскільки містить змістовний матеріал про окремі сторінки біографії не тільки самої пані Віри, але й її оточення. У листах описуються, аналізуються та оцінюються важливі проблеми національно-культурного життя, що не могли залишитися поза її увагою; розкриваються окремі аспекти, так би мовити, погляд здалека, на деякі процеси загальноукраїнського та світового

громадсько-культурного руху. Особливо це стосується популяризації україномовної літератури та питань видавничої справи. Стосунки В.Вовк з представниками політичних рухів та громадських об'єднань України висвітлюються в листуванні з І. Драчем, Г. Кочуром, Іваном та Надією Світличними, Ліною Костенко, Михайлиною Коцюбинською, М. Вінграновським та ін. Хотілося б зауважити, що, окрім питань, які стосуються деяких аспектів політичного становища в Україні, діяльності Гельсінської групи та руху шістдесятників, утисків українських письменників, перекладачів та інших з боку радянської влади, листування містить і досить цікаві подробиці побутового характеру. Наприклад, листи Надії Світличної стосуються, зокрема, питань материнства, особливостей приватного життя її родини тощо.

Окремий блок епістолярію – листування пані Віри з представниками еміграційного середовища. Це, насамперед, коло літературознавців, перекладачів, релігійних та громадських діячів, членів Нью-Йоркської правової групи, художників, видавців та редакторів різноманітних видань, які виходили друком українською мовою. Ці листи носять як серйозний, діловий характер, так і позначені деякими жартівливими, а іноді й кумедними риси. Наприклад, у листі до Олесья Олександра (батька Олега Ольжича) пані Віра згадує в жартівливій формі про знайомство з ним. У листуванні з художницею Еммою Андієвською В. Вовк з долею іронії сперечається з останньою щодо ступеня запозиченості ідей з українського мистецтва у власних творах. У листах від Оксани Радиш міститься цікава інформація з питань дослідження розвитку мистецтва в еміграції на прикладі подружжя Міяковських-Радиш.

Як зазначала у спогадах Віра Вовк, «...Моє життя так склалося, що завжди я жила осторонь від української громади, спілкуючися з нею листовно, ..., що можна вважати благословенням і прокляттям. Прокляттям, бо природно було б стояти близько біля свого кореня, ...; благословення, бо живши в чужому середовищі я мала ширше коло бачення і не могла впасти під вплив якоїсь насуненої ідеології»*. Ці слова якнайкраще характеризують стиль життя нашої співвітчизниці.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що епістолярій представників української діаспори, особові фонди яких зберігаються у ЦДАМЛМ України, заслуговує на ґрунтовне наукове дослідження. Ці документи дозволяють вивчити та проаналізувати

життя великого прошарку людей, яких нелегка доля змусила покинути батьківщину та виживати поза її межами, не втрачаючи надії, що їх знання, досвід, вміння, талант стануть у пригоді наступним поколінням українців.

* Цитується мовою оригіналу.

UDC 069-027.555(477)ЦДАМЛМ:[930.253:821.161.2(81)'06-6.092ВіраВовк]

Alevtyna Sukalo,

ORCID 0000-0002-8129-8923,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Manuscript Heritage Fonds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail sukalo@nbuv.gov.ua, alevtinasukalo@gmail.com

**EPISTOLARY HERITAGE OF VIRA VOVK (ACCORDING TO
DOCUMENTS FROM PERSONAL FOND OF CENTRAL STATE
ARCHIVES MUSEUM OF LITERATURE AND ARTS OF UKRAINE)**

The epistolary of the Ukrainian translator, writer, literary critic Vira Vovk (Selianska), which is kept in her personal fond in the Central State Archives Museum of Literature and Arts of Ukraine, is considered.

Keywords: personal fond; archives; epistolary; Diaspora.

УДК 94:(477)»16»:027.54(477-25) ІР НБУВ

Філіпович Марина Анатоліївна,

ORCID 0000-0002-7184-3203,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: marifil@ukr.net

**УКРАЇНСЬКИЙ ХРОНОГРАФ СТАРШОЇ РЕДАКЦІЇ
XVII ст.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД**

Розглянуто стан дослідження в історичній науці Українського хронографа старшої редакції XVII ст. Особливу увагу приділено досягненням українських вчених.

Ключові слова: Український хронограф старшої редакції, XVII століття, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського зберігається надзвичайно цікава історична пам'ятка – так званий Київський список Українського хронографа XVII ст. Український хронограф – великий за обсягом твір із всесвітньої та вітчизняної історії, що поєднав у собі елементи літопису і хроніки: загальноісторична частина пам'ятки є власне хронографом, а друга її частина, «Кройніка словянов», – літописом. У першій викладалася всесвітня історія з найдавніших часів до XVII ст., у другій – історія Руси-України, Литви та Польщі, яка починалася з найдавнішого періоду і завершувалася часами Владислава IV Ваза.

Сьогодні в історичній науці Український хронограф прийнято ділити на 2 редакції (О. Толочко). Перша (старша), що є об'єктом нашого дослідження, представлена трьома списками: вже згаданим Київським, Московським (РГАДА, ф. 196, № 1638) та Бестужевським (РПБ, Ф. IV, № 688). Другою редакцією Українського хронографа є відомий Літопис (Хроніка) Леонтія Боболинського, що зберігся в понад десяти списках. Варто зауважити, що Український хронограф в історичній літературі часто називають Хронікою Леонтія Боболинського, ієромонаха Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові, пізніше – Видубицького Свято-Михайлівського монастиря в Києві. Проте Боболинський був насправді творцем лише одного з пізніх (1699 р.) списків пам'ятки та оригінальної передмови до цього списку. Здійснив Леонтій Боболинський також і певну редакторську роботу, зокрема додавши до тексту пам'ятки фрагменти із «Синопису», друкованого в Києво-Печерській лаврі 1680 р.

Київський список Українського хронографа зберігається у фонді I Інституту рукопису під № 171. Пам'ятка нараховує 646 аркушів, писана староукраїнською мовою, скорописом XVII ст. За спостереженнями української дослідниці О. Апанович, рукописну книгу написано скорописом луцької школи, про що свідчить, зокрема, характерне написання літери Д – з видовженою лівою нижньою рисочкою та Ж – у вигляді горизонтальної цифри 8.

Історія Українського хронографа є до кінця не з'ясованою. Не дослідженими є питання походження твору, проблема його авторства. Відомо, що в 60-х роках XIX ст. Київський список Хронографа належав Михайлу Максимовичу, який уперше опублікував уривки з його тексту (Максимович М. А. Письма о князях Острожских. Собр. соч.: в 3-х т. Киев, 1876, т. 1, с. 167–170). Варто зазначити, що

М.Максимович чітко усвідомлював, що є власником «іншого» списку Хронографа, дещо старшого та відмінного від літопису Боболінського. Подальша доля пам'ятки також лишається невідомою. Бібліотека М. Максимовича була придбана ЦНБ АН УРСР на початку 20-х рр. XX ст. разом із колекцією П. І. Житецького. Приналежність рукопису ф. І, № 171 до колишньої колекції М.Максимовича була встановлена Оленою Апанович на підставі порівняльного текстологічного аналізу рукопису та опублікованих раніше фрагментів тексту.

Згадки про Український хронограф зустрічаємо в роботах дослідників XIX ст. Першим «південноруську» редакцію «великоросійського» хронографа виокремив російський історик А.Попов, наголосивши, що «южнорусский хронограф должен быть очень важен в историческом отношении». Найбільш ґрунтовна робота про «південноруські» хронографи належить українському досліднику В. Науменку. Дослідник довів існування окремої від «великоросійської» південно-руської редакції хронографа та виокремив у її межах 2 різні редакції (перша представлена так званим списком Попова та фрагментами, надрукованими М. Максимовичем, друга, зокрема, – Літописом Боболінського).

У 1972 р. Київський список Українського хронографа для широкого наукового загалу відкрив український історик Юрій Мицик. Московський список запровадив до наукового обігу на початку 80-х рр. XX ст. український дослідник Юрій Князьков. Внесок вітчизняних дослідників (Ю. Мицика, О. Апанович, Ю.Князькова) у справу вивчення Українського хронографа є найбільшим. Юрій Князьков у 1984 р. захистив кандидатську дисертацію «Український хронограф як історичне джерело».

Коротко зупинимося на головних висновках українських вчених. Вітчизняні дослідники називали Український хронограф Хронографом 2-ї редакції на противагу так званому Західно-Руському хронографу, який, відповідно, вважали Українським хронографом 1-ї редакції (другої половина XVI ст.) (Ю. Мицик, Ю. Князьков, О.Апанович). Зауважимо, що на думку деяких учених (Б. Клосс, О.Творогов), Західно-Руський хронограф було створено в 30-ті рр. XVI ст. у Росії. З огляду на це, 2-га редакція Українського хронографа буде 1-ю, старшою, редакцією пам'ятки.

Учені уточнили час написання Хронографа – період з 1611 по 1632–1648 рр., а також час створення та взаємозв'язки його списків.

Згідно з висновками Ю. Князькова, найранішим є Московський список Хронографа, що датується (за філігранями) початком 30-х рр. XVII ст. Дослідник називає його першою редакцією пам'ятки. Київський список хронографа датують серединою (1648 р.) – другою половиною XVII ст. (70–80-ті рр.). У 70-х рр. XVII ст. із нього була знята точна копія – Бестужевський список. Два останні списки, на думку Ю. Князькова, є новою (другою) редакцією Українського хронографа. Третьою редакцією, за Ю. Князьковим, був Чернігівський список (Літопис Боболінського). Київський список якнайкраще передає протограф пам'ятки, що не зберігся (Ю.Князьков, О. Апанович). О. Апанович наголошувала, що Київський список Українського хронографа може бути оригіналом чи протографом 2-ї редакції або навіть якоюсь 3-ю особливою редакцією. До останнього варіанту дослідниця схилилася найбільше і далі називала Київський список «гіпотетичною третьою редакцією».

Серед джерел Українського хронографа дослідники називали Хроніку О. Гванїні (в польському перекладі М. Пашковського 1611 р.), український переклад Хроніки М. Стрийковського (Збірка Лазаревського, ІР НБУВ, Ф. II, № 57487) (Ю. Князьков доводить, що саме цей список було використано автором Хронографа), польськомовний друкований «Компендіум» (1625) П. Демитровича (Ю. Мицик), «Хроніку всього світу» та «Хроніку Польщі» М.Бельського, працю Ц. Баронія «Діяння церковні та гражданські», Руський хронограф І редакції, літопис, подібний до Хлебніковського списку та інші писемні й усні джерела. На думку Ю. Князькова, в розпорядженні автора Хронографа була також особлива редакція Супрасльського літопису (Короткий Київський), більш пізній список якого було виявлено ним у складі рукописної збірки «Літописці Волині і України».

Українські вчені довели, що Український хронограф вплинув на чималу низку історико-літературних та історичних творів в Україні XVII–XVIII ст., зокрема на літопис Яна Бінвільського та «Синопис».

Дослідження Хронографа в російській радянській історіографії пов'язано, насамперед, з іменами О. Рогова та М. Улащика. Дослідники не виокремлювали будь-які редакції пам'ятки. О. Рогов розглянув зв'язок хронографів «південноросійської редакції» з Хронікою Мацея Стрийковського. М. Улащик у томі 32 «ПСРЛ» опублікував один із розділів Хронографа – «Хроніку Литовську

й Жмойтську», поклавши в основу публікації більш пізній Тобольський список.

Слова Ю. Мицика про те, що Український хронограф «досліджено явно недостатньо» є актуальними і до сьогодні. Український хронограф старшої редакції не є об'єктом сучасних історичних студій українських дослідників. У працях українських істориків знаходимо лише окремі згадки про нього (О. Толочко, О. Русіна).

Варто зазначити, що білоруські історики вважають Хронограф (або «Вялікую хроніку») білорусько-українською пам'яткою, підкреслюючи, що рання його редакція – білоруського походження, а більш пізня – українського. При цьому не згадують про Київський список Українського хронографа та солідний доробок українських учених (В. Чемерицький).

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що Український хронограф потребує ретельного дослідження проблеми його походження та змісту, а також публікації всього тексту пам'ятки.

UDC 94:(477)»16»:027.54(477-25)ІРНБУВ

Maryna Filipovych,

ORCID 0000-0002-7184-3203,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: marifil@ukr.net

UKRAINIAN CHRONOGRAPH OF SENIOR EDITION OF 17th CENTURY: HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

The state of research in the historical science of the Ukrainian chronograph of the senior edition of the XVII century is considered. Particular attention is paid to the achievements of Ukrainian scientists.

Keywords: Ukrainian chronograph of the senior edition, 17th century, Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.25:004

Чернятинська Юлія Геннадіївна,

ORCID0000-0002-1204-281X,

начальник, відділ забезпечення

збереженості та обліку документів,

Центральний державний електронний архів України,

Київ, Україна

e-mail: y.cherniatynska.tsdea@arch.gov.ua

ВИСТАВКИ ОНЛАЙН – ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ(ЦДЕА) УКРАЇНИ

Розглянуто виставки онлайн документів в електронній формі у ЦДЕА України. Висвітлено їх значення як інструменту представлення та надання доступу до документів Національного архівного фонду.

Ключові слова: онлайн-виставка, документи в електронній формі, доступ, інформаційні технології

Архівні послуги, що реалізуються в мережі Інтернет, адресовані широкому колу віддалених користувачів. На сьогодні вони розвиваються як змістовно, так і технологічно – із застосуванням нових інформаційних технологій. Однією з таких послуг є виставки онлайн. Розглянемо виставку діяльність онлайн в архівних установах на прикладі центрального державного електронного архіву (ЦДЕА) України.

На сьогодні, важливе місце в діяльності ЦДЕА України займає створення онлайн-виставок. Адже це є одним із засобів, який дозволяє розкривати інформаційні ресурси архіву, так званою «послугою» надання онлайн-доступу до документів Національного архівного фонду (НАФ).

У сучасних умовах онлайн-виставки стали ефективним інструментом популяризації документів в електронній формі, що зберігаються у ЦДЕА України, з можливістю надання доступу до них, а також засобом інформування користувачів про нові надходження.

Онлайн-виставка є сучасним, багатофункціональним інформаційним ресурсом, що надає широкому колу користувачів можливість отримати, за допомогою документів комплексне уявлення по темі, якій присвячена виставка.

Виставки онлайн у ЦДЕА України передбачають презентацію документів в електронній формі в мережі Інтернет, що розкриває їх зміст, а також частковий доступ до описової частини фото та відео документів.

На сьогодні на офіційному вебсайті ЦДЕА України представлено 10 онлайн-виставок, які знайомлять користувача із документами в електронній формі, що зберігаються у фондах архіву. Це виставки, що висвітлюють певну тематику (тематичні): «3 історії українського футболу», «Краєзнавство та народне мистецтво України», «Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні»; виставки, що приурочені історичній події, визначній даті (ювілейні): «Ми пам'ятаємо: Революція гідності 2013-2014 років», «Чорнобильська катастрофа – біль України», «Перемога над нацизмом у Європі (1939-1945)», «Євро – 2012», «Електронна архівна колекція: «Президентські вибори 2010»; присвячені видатній історичній постаті або відомій особі (персональні): «Слово про Кобзаря», «До 80-річчя українського мандрівника, науковця, письменника Валерія Петушак».

Документи, що розміщені на онлайн-виставках ЦДЕА України представлені у форматах: фото- – в jpg- відео- – в mp3, статті – у pdf. Після вибору потрібного документа користувач може побачити його в зменшеному вигляді і скласти про нього попереднє враження. Для детальнішого ознайомлення із документом потрібно його обрати, адже кожне зображення пов'язане гіперпосиланням зі сторінкою, де його можна роздивитись, зокрема прочитати.

Із досвіду використання виставок онлайн в діяльності ЦДЕА України можна зазначити такі переваги цієї послуги:

- оперативність створення виставки;
- можливість її постійного оновлення;
- представлення документів із різних фондів для розкриття визначеної теми;
- необмеженість терміну експонування документів;
- можливість дистанційного перегляду виставки без відвідування архіву у будь-який час.

Отже, користувачі ознайомлюючись із виставкою онлайн на вебсайті ЦДЕА України, можуть отримати інформацію за темою, що їх цікавить, без часових або географічних обмежень, а також фінансових витрат, що відбувається під час відвідування традиційних виставок. Це також сприяє більш активному відвідуванню вебсайта архіву.

У ЦДЕА України створенням виставок онлайн займається відділ забезпечення доступу до документів та використання інформації. Підготовка виставки здійснюється у декілька етапів, зокрема:

1. Вибір теми онлайн-виставки (аналіз документів, підбір статей, фото- та відео- матеріалів).
2. Внесення теми до Плану роботи ЦДЕА України на рік.
3. Створення Тематико-експозиційного плану онлайн-виставки.
4. Підготовка документів в електронній формі (їх сортування). Оскільки, у ЦДЕА України на зберіганні всі документи в електронній формі, полегшується завдання для підготовки виставки, адже немає необхідності оцифрування документів.
5. Технічна підготовка виставки-онлайн на платформі WordPress.
6. Оприлюднення онлайн-виставки на офіційному вебсайті ЦДЕА України у розділу «Виставки онлайн».

Варто зазначити, що на сьогодні найпопулярнішою виставкою на вебсайті ЦДЕА України є новостворена «З історії українського футболу», вона має найбільшу кількість переглядів за досить короткий термін.

Таким чином, розвиваючи онлайн-доступ до архівної інформації, архів популяризує фонди, а користувач задовольняє свої інформаційні потреби. Онлайн-виставки стають невід'ємною складовою виставкової діяльності архівних установ, а для ЦДЕА України, відповідно до специфіки документів, що зберігаються в архіві, на сьогодні основною.

Виставки онлайн ЦДЕА України ознайомлюють користувачів з архівними колекціями документів в електронній формі, архівними електронними інформаційними ресурсами, документами особового походження в електронній формі, вони не лише надають доступ до документів НАФ, але й представляють архів в інформаційному просторі, виступаючи в ролі провідника у загальному потоці архівної інформації.

UDC 930.25:004

Yulia Cherniatynska,

ORCID 0000-0002-1204-281X,

Head of the Department for Ensure Safety and Accounting of Documents,

Central State Electronic Archives of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: y.cherniatynska.tsdea@arch.gov.ua

**ONLINE EXHIBITIONS - POPULARIZATION OF DOCUMENTS
IN ELECTRONIC FORM FROM THE FUNDS
OF THE CSEA OF UKRAINE**

Online exhibitions of documents in electronic form at the CSEA of Ukraine are considered. Their importance as a tool for presenting and providing access to documents of the National Archival Fund was highlighted.

Keywords: online exhibition, documents in electronic form, access, information technologies

УДК 930.253:[929:59]:[069.02:5](477)(Щербак М. М.)

Шаповал Андрій Іванович,
ORCID 0000-0003-1188-5142

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач, відділ археографії,
Інститут архівознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: shai196@ukr.net

**ДОКУМЕНТИ ПРО УЧАСТЬ М. М. ЩЕРБАКА
У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ФІЛЬМАХ,
ТЕЛЕВІЗІЙНИХ І РАДІОПЕРЕДАЧАХ**

Проаналізовано документи про участь М. М. Щербака у науково-популярних фільмах, телевізійних і радіопередачах із питань дослідження і охорони природи, що відклалися в особовому архівному фонді вченого.

Ключові слова: М. М. Щербак, особовий фонд, Інститут архівознавства.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ) зберігається особовий архівний фонд українського зоолога, герпетолога, природоохоронця, музеєзнавця, члена-кореспондента НАН України М. М. Щербака (№295), що містить 621 справу загальною кількістю 4066 документів за 1912–2019 рр., які висвітлюють життєвий шлях, наукову та творчу діяльність вченого. У фонді, крім іншого, відклалися документи про участь Миколи Миколайовича у науково-популярних фільмах,

телевізійних і радіопередачах, аналіз яких дає змогу розкрити на сьогодні ще малодосліджену сторінку творчої діяльності вченого.

В архівному фонді М. М. Щербака збереглися сценарії до науково-популярних фільмів, що були написані вченим, і сценарії тих фільмів, у яких він брав участь як їх герой. Видатний біолог був науковим консультантом низки науково-популярних фільмів, сценарії яких і зроблені вченим експертні оцінки на окремі фільми теж вміщено у фонді. В архіві відклалися й літературний сценарій телепередачі із серії «Вечір наукового кіно» та сценарії радіопередач про твори науковця, що виходили в телевізійній та радіоєфірі за його участі. Крім того, в особовому фонді містяться статті про документальний фільм, присвячений вченому.

Перші зйомки М. М. Щербака у науково-популярних фільмах відбулися під час його навчання на біологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (КДУ). У травні 1956 р. він разом із кінооператором В. П. Пономарьовим взяв участь у зйомках фільму Кінофотолабораторії КДУ «З життя плазунів». Навчаючись в університеті, М. М. Щербак одночасно працював у Зоологічному музеї КДУ на посаді старшого лаборанта. У фонді відклався й сценарій кінофільму про наукову експедицію співробітників Зоологічного музею КДУ до Західного Тянь-Шаня у Киргизстані у квітні-березні 1957 р., у якій брав участь і Микола Миколайович.

З 1958 р. М. М. Щербак працював в Інституті зоології ім. І.І.Шмальгаузена АН УРСР. Він був ініціатором оновлення Зоологічного музею, який, за задумом вченого, мав стати частиною сучасного Музею природи. Як співробітник інституту організував і взяв участь у 61 науковій експедиції, під час яких збиралися цінні матеріали для музею. У липні–серпні 1965 р. відбулася комплексна експедиція на Курильські острови, учасником якої став Микола Миколайович. Разом з експедицією працювала кіногрупа під керівництвом В. Б. Преображенського, що знімала фільм про природу Курил – «Ранкові острови». М. М. Щербак став науковим консультантом фільму, який побачив світ у 1966 р. У фонді відклалися записи вченого про цей фільм та перепустка на кіностудію, видана науковцю.

8 червня 1966 р. вийшла постанова Ради Міністрів УРСР про створення Центрального науково-природничого музею АН УРСР (від 1996 р. – Національний науково-природничий музей НАН України).

Зоологічний музей, що став складовою комплексної установи, протягом 1966–1998 рр. очолював М. М. Щербак. Нині Зоологічний музей носить ім'я вченого.

В архівному фонді міститься режисерський сценарій фільму «Четверта лінія оборони» (1971), який планував зняти В. М. Гненний на Київській кіностудії науково-популярних фільмів. Кінострічка мала розповісти про історію Зоологічного музею, наукову та експедиційну діяльність його співробітників, унікальні експонати і багаті фонди музею. Згідно сценарію, М. М. Щербак як науковий консультант фільму, розповідаючи про Зоологічний музей, пояснював й інтригуючу назву кінокартини. Саме музеї, на думку вчених-зоологів, як втілення людської пам'яті, є четвертою, тобто останньою лінією оборони у боротьбі за збереження тваринного світу, окрім трьох попередніх: державних законів, заповідників і зоопарків. Однак, не вдалося віднайти відомості про те, що сценарій фільму був реалізований.

Напевне, не побачили світ і фільми «Збережіть їх, люди!» та «В'язні еволюції», присвячені проблемам біологічної еволюції й охорони природи. У 1972 р. сценарії цих фільмів, у яких би глядач мав можливість побачити рідкісні та унікальні тварини, підготував Л. Казаров. Вони збереглися в архіві М. М. Щербака, який вважав сценарії повноцінною основою для цікавих і важливих фільмів.

Як науковий консультант Микола Миколайович брав участь і в науково-популярних фільмах Л. М. Островської-Кордюм, автора документальних фільмів «За законами природи?» і «Шосте відчуття». Ці кінострічки були представлені вченим на телепередачі «Вечір наукового кіно», що вийшла в ефір 11 березня 1975 р. Сценарій телепередачі теж міститься в архівному фонді Миколи Миколайовича. У документі зафіксовано думку ведучого телепередачі, який наголосив, що українські фільми, які розповідають про природу та її мешканців, не були б настільки цікаві без допомоги вченого.

У фонді зберігається сценарій М. М. Щербака до науково-популярного фільму «Тривожні сторінки», що присвячений ендемічним і рідкісним тваринам Кавказу, занесеним до Червоної книги СРСР. При нагоді зазначимо, що Микола Миколайович був автором низки статей про земноводних і плазунів, занесених до Червоної книги України. Автографи цих праць теж вміщено у фонді.

М. М. Щербак написав понад 330 наукових і науково-популярних праць, деяким із них були присвячені радіопередачі. Зокрема, в особовому фонді відклався сценарій радіопередачі про книгу «У світі тварин», співавтором якої був вчений. А також зберігається сценарій радіопередачі «Цікаве про світ плазунів», в основу якої покладено його оповідання «Змії як змії».

У 1999 р., вже після смерті М. М. Щербака, кінорежисер М.М.Мамедов на студії «Контакт» зняв фільм «Вулиця мого життя» про долю, діяльність і здобутки видатного українського вченого-зоолога. В архівному фонді відклалися статті про цей фільм, що вийшов у серії «Обрані часом». На думку критиків, фільм став ковтком води для глядачів, що отримали змогу познайомитися з життям дивовижної людини і талановитого науковця.

UDC 930.253:[929:59]:[069.02:5](477)(Shcherbak M. M.)

Andrii Shapoval,

ORCID 0000-0003-1188-5142,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shai196@ukr.net

**DOCUMENTS ABOUT PARTICIPATION M. M. SHCHERBAK'S
IN SCIENTIFIC POPULAR FILMS, TELEVISION
AND RADIO PROGRAMS**

The documents on M. M. Shcherbak's participation in popular science films, television and radio programs on research and nature conservation, which were deposited in the personal archival fund of the scientist, are analyzed.

Keywords: M. M. Shcherbak, private fond, Institute of Archival Studies.

УДК 30:001]:[1+34]”19”

Шип Надія Андріївна,

ORCID 0000-0002-1309-1509,

доктор історичних наук, професор,

провідний науковий співробітник,

відділ фондів рукописної спадщини,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nadia.shyp@gmail.com

ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА В НАУКОВИХ ДИСКУРСАХ ЄВГЕНА ВАСИЛЬОВИЧА СПЕКТОРСЬКОГО

Розглядаються методологічні аспекти філософських студій ученого, загальні питання науки, проблеми істини та об'єктивності наукового пізнання.

Ключові слова: наука, методологія, суспільствознавство, істина, об'єктивність.

Швидкоплинність подій в індустріальну, постіндустріальну та інформаційну епохи, остання з яких ще супроводжується глобалізацією, вимагає підвищення методологічної культури наукового мислення. Відбувається посилення інтеграційних процесів у системі суспільствознавства з максимальним залученням потенціалу філософських дисциплін. Це спонукає до поєднання зусиль учених у здійсненні наукових досліджень з використанням комп'ютерних технологій, що надають можливість розширювати джерельну базу, прискорювати процес пошуку й обробки матеріалу тощо. Сучасні прийоми та засоби дослідження в поєднанні з теоретичними засадами становлять методологію науки. Упродовж історичного часу вона розвивалася, накопичуючи історичний досвід. У цьому ланцюжку гідне місце посідає ім'я правознавця, філософа, історика церкви і суспільної думки Євгена Васильовича Спекторського (1875–1951), 70-річчя від дня смерті якого минає цього року.

Науково-педагогічна діяльність Є. Спекторського не надто відома в інтелектуальному середовищі України. Його ім'я незаслужено обійдене увагою науковців, скоріше за все – з ідеологічних міркувань. У 1919 р. після поразки «білого руху», що боровся за збереження Російської імперії, останній ректор Київського університету Св. Володимира Є. Спекторський дістався Одеси й на початку наступного року, разом з іншими, емігрував до Югославії, згодом працював у Чехії, США. Вшановуючи пам'ять цього вченого-енциклопедиста, звертаємо увагу на методологічну складову його наукового доробку. Підґрунтям даного дослідження є праці Є. Спекторського та документи архіву, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ф. 43).

Науково-педагогічну діяльність уродженець Волинської губернії Є. Спекторський розпочав у Варшавському університеті з викладання курсу, названого ним «Енциклопедія суспільствознавства або критичний вступ у суспільні науки». Офіційна назва курсу – «Енциклопедія юридичних і політичних наук», предметом якої є критичне вчення про суспільні (юридичні, політичні й економічні) науки. На думку лектора, існувала неузгодженість між природничими й суспільними науками, оскільки останні оперують великим масивом матеріалу, але бракує спільних принципів його обробки, тобто, сучасною мовою, – методології. Якщо суспільні науки не є справжніми, значить ми не можемо нічого конкретного сказати про самих себе. Завдання вищої освіти, вважав молодий викладач, – не лише надати суму певних відомостей, а збудити бажання до пошуку істини, правди, уникнути догматичного розуміння науки, ознайомити з тим, що зроблено в даній галузі і що потрібно робити. У своїй лекції, прочитаній 20.09.1903 р. у Варшавському університеті, Є.Спекторський поставив питання: чи є справжніми суспільні науки або ж це просто «предмети викладання» (на юридичних факультетах)? Аби дати відповідь, він спочатку навів визначення поняття «наука» як «творення розумом істини з даних досвіду». (На той час прийнятним було дане трактування; сьогодні існує кілька дефініцій цього поняття, які розкривають його ширше і глибше.) І тут же пояснює, що істина для науки є керівним принципом будь-якого дослідження. Тривалий час істиною вважалось твердження, яке не суперечило фактам. На початку ХХ ст. загальновизнаною сприймалася т. зв. «теорія відповідності істини», заснована на фактографії. Занурившись у проблему істини, Є. Спекторський зазначав, що вона є «логічним законом, який пояснює все існуюче і можливе». Будь-які наукові судження є породженням людського розуму, яке можна критично перевірити на достовірність. Разом з тим, слід враховувати, що наше мислення не є абсолютним, радше – відносним та певною мірою суб'єктивним. Він розглядав два шляхи до істини, тобто два рівні пізнання: емпіричний і раціональний, що може встановлюватись методами спостереження, індукції та узагальнення.

У Є. Спекторського суб'єктом науки є розум (за сучасним тлумаченням – учений, дослідник), об'єктом – істина, для здобуття якої потрібні емпіричні дані. (Сучасна філософія об'єктом науки визначає матеріальний і духовний світ, що існує незалежно від

людської свідомості.) Суспільствознавство він вважав наукою моральною. Суспільна еволюція є, насамперед, еволюцією моралі, яка не є чимось ідилічним. «Дійсне суспільне життя – це багата колізіями моральна драма», в якій беруть участь люди з різними/протилежними особистими, груповими соціальними прагненнями й інтересами. «Певне суспільне одностайність та однастайність наявне лише у первісних народів». Тільки воно може бути пояснене антропологічними та природньо-історичними прийомами. Але завдяки культурному й економічному поступу суспільство виходить з «природного стану», «щоб ожити у новій формі – у формі грандіозної соціальної драми зі своїми героями, то одноосібними, то груповими, зі своїми перемогами і поразками. Усе це дає доволі багатий матеріал, який і складає невід’ємну приналежність суспільствознавства», що повинно встановлювати причинний зв’язок між емпіричними даними. Отже, одним з важливих методологічних принципів Є. Спекторського вважав виявлення причинно-наслідкових зв’язків подій і явищ суспільного життя. Не менш значущим він називав принцип об’єктивності. На його переконання, об’єктивними можуть визнаватись такі наукові результати, коли їх можна довести, тобто «переконати інших людей у неспростовності того, що уявляється таким нашій власній свідомості». Обмежений обсяг публікації не дозволяє детальніше розкрити методологічну парадигму Є. Спекторського, яка відображена в його публікаціях. Зазначимо лише, що він виступав за розробку раціональних регулятивних принципів наукового дослідження.

Роль Є. Спекторського в розвитку суспільних наук в українській історіографії висвітлена слабо, на відміну від російської. До теперішнього часу не втратив актуальності його науковий доробок у галузі юриспруденції та й загалом суспільствознавства, у т. ч. методології, хоча сучасні оцінки його філософії та правничої системи неоднозначні. Він розробляв свої теоретичні постулати в руслі тогочасної наукової парадигми. Однак учені мають вивчати погляди попередніх мислителів не заради антикварної цікавості, а для історичної перспективи з метою поєднання класичних філософських підходів до наукового пізнання з альтернативними.

UDC 30:001]:[1+34]”19”

Nadiya Shyp,

ORCID 0000-0002-1309-1509,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Leading Research Associate,

Department of Manuscript Heritage Fonds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: nadia.shyp@gmail.com

ISSUES OF SOCIETY METHODOLOGY IN SCIENTIFIC DISCOURSES OF SPEKTORSKYI

The methodological aspects of the philosophical studies of the scientist, general issues of science, problems of truth and objectivity of scientific knowledge are considered.

Keywords: science, methodology, social science, truth, objectivity.

УДК 930.253

Яременко Лідія Миколаївна,

ORCID 0000-0002-4731-028X,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

директорка Інституту архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА В. І. ШИНКАРУКА: ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ДОКУМЕНТІВ ОСОБОВОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розкрито інформаційний потенціал архівних документів щодо науково-організаційної і громадської діяльності академіка В. І. Шинкарука з його особового фонду в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: академік В. І. Шинкарук, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Верховна Рада України 16 грудня 2020 р. прийняла постанову про пам'ятні дати та ювілеї в 2021 році, де визначено перелік найважливіших подій у суспільно-політичному житті України, відзначення яких на загальнодержавному рівні буде сприятиме «формуванню історичної свідомості Українського народу, збереженню національної пам'яті». До таких подій віднесено і 75-річчя від часу заснування Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України. Відповідну постанову про відзначення ювілею інституту 31 березня 2021 р. прийняла Президія НАН України. Потребують уваги і питання про внесок видатних українських учених у становлення і розвиток академічного Інституту філософії, філософської науки в Україні. Серед них – академік НАН України Володимир Іларіонович Шинкарук, який очолював інститут протягом 1968–2001 років. «Нинішні творчі пошуки філософів України якщо не у принципі, то частково стали можливими завдяки тій самовідданій, плідній і мужній філософській праці, яку не в кращі часи ідеологічного пресингу, часи гонінь на самостійну й самобутню філософську думку в Україні здійснив справжній мислитель ... – Володимир Іларіонович Шинкарук» (Є.І. Андрос).

В.І. Шинкарук (22.04.1928–29.11.2001) – визначний учений у галузі історії філософії, теорії діалектики, дослідження проблем світогляду, теорії гуманізму, державний і громадський діяч. Академік НАН України, чл.-кор. РАН, заслужений діяч науки і техніки України, відзначений золотою медаллю Гегелівського товариства (Франція). Нагороджений багатьма орденами та медалями. Входив до складу низки державних комітетів, громадських товариств із різних питань науки і культури. Автор понад 350 наукових праць, низку яких видано за кордоном німецькою, англійською, китайською мовами.

Теоретична творча спадщини В.І. Шинкарука активно досліджується. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України в 2002 р. виступив ініціатором проведення щорічних Шинкаруківських читань у форматі наукових конференцій, у квітні 2021 р. відбулися вже XVI читання; захищено декілька дисертацій з дослідження наукової спадщини вченого (О.О. Фаріон, Н.І.Кліваденко), публікуються наукові розвідки вчених у періодичних виданнях та ін. Проте, біографічних публікацій про Шинкарука небагато. На сьогодні відсутні окреме видання або більш інформативні деталізовані публікації про життєвий шлях ученого,

його науково-організаційну та громадську діяльність, внесок у розвиток української науки і культури.

З огляду на це, наразі є актуальним розкриття джерел до біографії і діяльності В.І. Шинкарука через архівні документи, що відклялись у фонді вченого в Інституті архівознавства НБУВ (ф. № 319).

У фонді зберігається комплекс звітно-довідкової документації (індивідуальні звіти, довідки, анкети, постанови) про наукову та науково-організаційну діяльність ученого як директора Інституту філософії, члена-кореспондента й академіка АН УРСР, члена-кореспондента АН СРСР за 1973–2000 рр. (спр. 41, 46, 49, 52, 54, 59). Щодо біографічної складової окремо слід виділити особову справу В.І. Шинкарука з документами за 1950–2001 рр. та оригінал трудової книжки (спр. 38, 39).

У згаданих документах у текстовому і статистичному форматі відбито точні дати, переліки, складові трудового шляху, зокрема на посаді директора Інституту філософії, подано інформацію з оцінкою наукових досліджень, розкрито активну міжнародну діяльність вченого, викладацьку діяльність у КДУ, керівництво аспірантами, участь у конференціях, членство в експертній комісії ВАК, участь у роботі редколегій УРЕ та інших видань, теми науково-популярних лекцій, перелік публікацій у газетах, виступи на радіо і телебаченні, обрання членом-кореспондентом АН СРСР (1981), наведено постанову Бюро Відділення філософії та права АН СРСР від 20.01.1989 про затвердження В.І. Шинкарука членом Бюро Ради Національного комітету з історії філософії і техніки.

У документах міститься інформація про розвиток Інституту філософії під керівництвом В.І. Шинкарука і перетворення його на один зі всесоюзних центрів, суттєву кадрову політику та поповнення інституту висококваліфікованими спеціалістами, вдосконалення структури і широку координаційну роботу в Україні з актуальних проблем філософії, розробку під керівництвом Шинкарука нового напрямку досліджень за програмою «Людина» на 1991–2010 рр. Також є документ про включення Шинкарука до складу комісії з підготовки нового статуту АН (30.03.1990), а також матеріали, підготовлені інститутом під його керівництвом, для включення до доповіді Президента України «Незалежна Україна на межі тисячоліть». Відклялися документи про обрання В.І. Шинкарука за конкурсом на посаду директора Інституту філософії (протокол загальних зборів від

10.03.1992, доповідь та ін.). У тексті виступу В.І. Шинкарука фактично подано його звіт про діяльність інституту і його як директора за 1987–1991 рр. та перспективи розвитку установи.

У фонді відклалися ще декілька документів з інформацією про результати діяльності та планування роботи Інституту філософії на 1979–1985 рр., доповідь Шинкарука на Президії 12.03.1986 про діяльність Відділення соціології Інституту філософії, зокрема і пропозиція про перетворення установи на Інститут філософії і соціології (спр. 44).

Серед документів з питань діяльності Шинкарука як депутата Верховної Ради УРСР (спр. 57) зберігається автограф його звіту про діяльність як депутата за 1987 р. до Президії ВР УРСР, відклалась інформація Шинкарука – керівника робочої групи з питань мови Верховної Ради УРСР, де окреслено головні стратегічні завдання і засади розробки законодавчих актів з надання українській мові статусу державної; заслуговують на увагу й проекти мовних законів УРСР, рекомендації до Державної програми розвитку національних мов у республіці до 2000 р.

Серед документів щодо діяльності В.І. Шинкарука як народного депутата Верховної Ради СРСР (спр. 63) слід відзначити його звернення Шинкарука як народного депутата СРСР до ВР УРСР з доповіддю «Про наукову політику в УРСР» з пропозицією створити Комітет Верховної Ради УРСР по науці і техніці та Національну наукову раду, рекомендації з організації і реформування науки, в т. ч. у вищій школі та АН. Усе це – актуальні питання і сьогодення, закладені в основу прийняття відповідних законів в Україні.

У документах фонду зафіксована також інформація про Шинкарука як організатора науки, про його громадську і державну діяльність: про перебування на посаді віцепрезидента Філософського товариства СРСР (1972), керівника Українського відділення Філософського товариства СРСР (1971; є оригінал посвідчення голови товариства за 1981 р.); члена правління Всесоюзного товариства «Знання» (з 1977 р.); члена Президії Українського республіканського комітету захисту миру (з 1984 р.); організатора й учасника І Всеукраїнського конгресу філософів (1991); головування в науковій раді АН «Філософські та соціальні проблеми науки і техніки» (відклалося його подання «Про вдосконалення форм і методів організації наукової діяльності в системі АН»); членство в Шевченківській комісії АН; заступника голови Республіканського

оргкомітету «Про заходи щодо вшанування пам'яті Г. Сковороди»; членство в республіканській комісії до 2000-ліття Різдва Христового, Комітеті по Державних преміях України в галузі науки і техніки (відклалася подяка В.І. Шинкаруку від Голови Комітету академіка Б.Є. Патона) (спр. 60, 61, 64, 65).

Таким чином, інформаційний потенціал джерел з особового архівного фонду академіка В.І. Шинкарука є вагомим підґрунтям для подальших наукових біографічних та історіографічних досліджень, набуття нових знань про вченого.

UDC 930.253

Lidiya Yaremenko,

ORCID 0000-0002-4731-028X,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Director of the Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

**SCIENTIFIC-ORGANIZATIONAL AND PUBLIC ACTIVITY OF
ACADEMICIAN V.I. SHYNKARUK: INFORMATION COMPONENT OF
DOCUMENTS OF PERSONAL FOND OF SCIENTIST AT INSTITUTE
OF ARCHIVAL STUDIES OF V.I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE**

Is revealed the information potential of archival documents for scientific-organizational and public activity of academician V. I. Shynkaruk from his personal fond at the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: Academician V. I. Shynkaruk, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, personal archival fond, Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

РОЗДІЛ 6

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

УДК 001.32(477+430+71+73)УВАН]099.5:78.072]026:(477-25)НБУВ

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID 0000-0002-6446-2795,

доктор історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник,
відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabula_@ukr.net

Антонова Вікторія Дмитрівна,

ORCID 0000-0002-0788-5505,

провідний бібліограф,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anasant196@gmail.com

ЗДОБУТКИ МУЗИКОЛОГІЧНОЇ СЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК (ЗА ВИДАННЯМИ З ФОНДУ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Розглянуто творчі здобутки Музикологічної секції Української вільної академії наук (УВАН) як важливий внесок в українську музичну культуру.

Ключові слова: Українська вільна академія наук, Музикологічна секція, українська діаспора.

У доповіді йдеться про здобутки Музикологічної секції Української вільної академії наук у США (УВАН у США). Музична культура України характеризується різноплановістю та багатогранністю, а її історія нараховує понад тисячоліття. Цінною інтегральною складовою української музичної культури є музичні здобутки діаспори у прикладному та теоретичному вимірах. У фонді відділу зарубіжної україніки зберігаються видання багатьох видавництв діаспори, серед яких наявна і література, в якій розкриваються різні аспекти музичного мистецтва. Зокрема такі: Андріївський В. «Микола Лисенко. Батько української музики. 1842–1912» (Торонто, 1962), «Вільне слово» (1962), Витвицький В. «Музичними шляхами : спогади» (1989), Витвицький В. «Михайло Гайворонський : життя і творчість» (Нью Йорк, 1954), Гайворонський М. О. «Збірник українських пісень для молоді» (1946), Грінченко М. «Історія української музики» (Нью-Йорк, 1961), Ємець В. «Кобза та кобзарі» (Берлін, 1923), «Коляда або пісні з нотами на Риздво Христове» (Торонто, 1981), Рудницький А. «Українська музика: історично-критичний огляд» (Мюнхен, 1963), «Українські композитори» (упоряд. М. Гаврилук, Buenos Aires, 1970) та багато інших. Наявні також видання Української вільної академії наук у США, які розкривають діяльність Музикологічної секції, відкривають імена її членів та напрямки їх досліджень.

Українська вільна академія наук (УВАН), що відродилася в листопаді 1945 р. в німецькому Авгсбурзі, організувала свої осередки у Вінніпезі (Канада, 1949) та у Нью-Йорку (США, 1950), де й започаткувала діяльність Мистецької кураторії на чолі з проф. Дем'яном Горняткевичем, в діяльності якої велика увага приділялася музичному напрямку досліджень. Музикологічна секція під керівництвом проф. Зиновія Лиська (1895–1969), відомого музикознавця, фольклориста, композитора, педагога, громадського діяча, керівника Українського музичного інституту у США (з 1961 р.), дійсного члена Наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ), Української вільної академії наук у США, одного з найактивніших діячів того часу, упродовж 1950–1969 рр. забезпечувала досліді в різних ділянках української музики.

Музикологи, члени Музикологічної секції УВАН у США, проводили дослідження творчості сучасних композиторів (д-р Василь Витвицький), основоположників нової української музики (проф. Вадим Кіпа), представників класичної доби (д-р Ігор Соневицький),

над українським музичним фольклором (д-р Зиновій Лисько). Напрями досліджень відбилися також на тематиці доповідей, виголошуваних на засіданнях Музикологічної секції, як наприклад, про творчість М. Лисенка (проф. В. Кіпи), про А. Веделя (д-ра Ігоря Соневицького), про тетрахордові елементи в українській народній пісенності (проф. З. Лиська). Всі члени Музикологічної секції працювали як практичні музичні педагоги, як композитори, або як артисти-виконавці, що посилює цінність їх праці в чисто науковій музичній ділянці. Здобутки Музикологічної секції УВАН у США друкувалися у видавництві УВАН і завдяки цьому стали доступні широкому колу як спеціалістів, так і всіх зацікавлених читачів у діаспорі, а з 1991 р. і в Україні. Музикологічна секція започаткувала монументальне видання «Українські народні мелодії» (Нью-Йорк, 1964–71, т. 1–6; Торонто, 1981–94, т. 7–10), які були зібрані, упорядковані і зредаговані проф. З. Лиськом. Його багатогранна діяльність присвячена збиранню та детальному аналізу української народної музики, а саме систематизуванню та розв'язанню складних етно-музикологічних проблем та багатству й прецизійності наукової методики. Видання «Українські народні мелодії» має 10 томів, що охоплюють разом 11500 мелодій. Ці книги наявні у фонді ВЗУ. Була опублікована також розвідка д-ра З. Лиська «Культові поклики в українських народних піснях (в журналі «Терем» (Дітройт, 1962 р. Ч.І, с. 13–20).

Одним із активних діячів Музикологічної секції УВАН був В.Витвицький (1905–1999) – музиколог, український музикознавець, композитор, громадський та культурний діяч, д-р мистецтвознавства (1932) друкував свої розвідки у різних видавництвах. Був невтомним організатором концертно-культурного життя українців; редактор музичного відділу в «Енциклопедії українознавства», автор численних статей з історії української музики XVIII–XX ст., дослідник творчості Василя Барвінського, Максима Березовського, Сидора Воробкевича, Михайла Гайворонського та інших діячів музичного мистецтва.

З часом Музикологічна секція набула прилюдну трибуну для постійного друкування праць своїх членів. Популярний журнал-квартирник музичного та мистецького життя «Вісті», що виходив у Міннеаполісі, в кожному своєму числі мав рубрику в кілька сторінок «Відділ Музикологічної секції Української вільної академії наук в США», головним редактором якої був З. Лисько. Тут

публікувалися праці членів УВАН, нотні приклади тощо. У «Вістях», зокрема, надруковані такі розвідки: «Перша симфонія Романа Придаткевича» В. Вітвицького, «Повернення Веделя у Київ; знайомство з ген. Леванідовим» (один з розділів монографії «Артем Ведель і його музична спадщина» Ігоря Соневицького), «Федір Якименко (у 20-річчя смерті)» Зиновія Лиська та інші. У журналі «Вісті» (Ч. 1 (16), 1966 рік), у рубриці «Визначні мистці» надруковано статтю Дарії Каранович «Зиновій Лисько – композитор, музиколог, діяч», в якій проаналізовано життєвий і творчий шлях голови Музикологічної секції УВАН у США, підкреслено особливості композиторської творчості, витонченої мистецької індивідуальності та звернено увагу на глибину його знання з теорії музики й історії.

Музикологічна секція УВАН у США систематично видавала результати досліджень своїх працівників. У 1966 р. вийшла друком монографія: Ігоря Соневицького «Артем Ведель і його музична спадщина», у 1970 р. праця: «Кошиць Олександр. Релігійні твори» (ред. З. Лиська) та ін.

Отже, Музикологічна секція УВАН у США упродовж другої половини ХХ ст. зробила помітний внесок у розвиток української академічної музики та забезпечувала збереження духовних традицій і цінностей в українській музичній культурі. Мистецька спадщина українських діячів діаспори є багатогранна і потребує вивчення та осмислення як вагома складова цілісної музичної культури України.

UDC 001.32(477+430+71+73)УВАН]099.5:78.072]026:(477-25)НБУВ

Tetyana Antonyuk,

ORCID 0000-0002-6446-2795,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Leading Researcher of the Foreign Ukrainistics Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabula_@ukr.net

Victoria Antonova,

ORCID 0000-0002-0788-5505,

Leading Bibliographer of the Foreign Ukrainistics Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: anaisant196@gmail.com

**ACHIEVEMENTS OF THE MUSICOLOGICAL SECTION OF THE
UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES (ACCORDING TO
PUBLICATIONS FROM THE FUND OF THE FOREIGN
UKRAINISTICS DEPARTMENT OF THE BIBLIOLOGY INSTITUTE OF
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE)**

It is considered the creative achievements of Musicological Section of the Ukrainian Free Academy of Sciences (UFAS) as an important contribution into Ukrainian musical culture.

Keywords: Ukrainian Free Academy of Sciences, Musicological Section, Ukrainian Diaspora.

УДК 78.041:78.071(477)Косенко

Волосатих Ольга Юріївна,

ORCID 0000-0003-3713-4187,

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: vololga7@gmail.com

**МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО ФОНДУ ВІКТОРА
КОСЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕКОНСТРУКЦІЇ ЦІЛІСНОЇ
ПАНОРАМИ ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРА**

Висвітлено значення матеріалів особового архіву українського композитора, піаніста й педагога Віктора Косенка для відтворення цілісної мистецької панорами України 1920–1930 х років.

Ключові слова: творчість Віктора Косенка, особовий архів митця, українська музична культура.

Відомо, що серед «білих плям» вітчизняного мистецтвознавства ще й досі перебуває доробок багатьох українських митців першої третини ХХ століття. Твори подекуди є презентованими лишень рукописами або поодинокими архівними друкованими примірниками. Не уведеними до широкого обігу й недосяжними для наукового опрацювання лишаються критична, мемуарна й епістолярна спадщина, додаткові робочі матеріали (зокрема ескізи й нотатки), різноманітні документи особових архівів тощо. Проте саме звернення до таких, здавалося б другорядних,

джерел дуже часто є необхідною умовою цілісного сприйняття мистецької постаті.

Парадоксально, але насправді «невідомим» може виявитися навіть митець з виданим зібранням творів, з присвяченими його спадкові монографіями, з друкованими збірниками матеріалів і листування тощо. Такою на сьогодні є, зокрема, ситуація зі знаним українським композитором, піаністом і педагогом Віктором Степановичем Косенком, особовий архів якого лише нещодавно став досяжним для дослідників, уможливлуючи перспективні для вітчизняного мистецтвознавства наукові пошуки.

На заваді цілісному відтворенню й сприйняттю художньої й фактологічної панорами 20–30 х років ХХ століття ставали як об'єктивні причини на кшталт буремних історичних подій, соціально-політичних зрушень, що подекуди спричиняли фізичне знищення примірників творів і важливих документів, так і цілковито суб'єктивні чинники: естетичні вподобання, особистісні симпатії та антипатії, обізнаність, ступінь залученості до контексту конкретних осіб – авторів-упорядників й редакторів наявних видань. Не варто забувати про фактор свідомого чи несвідомого цензурування (причини якого так само можуть бути найрізноманітнішими), а також про авторську самоцензуру. Тож природно, що значний масив додаткової інформації (попередніх варіантів, маргіналій тощо) з авторських рукописів не був врахований за підготовки друкованих версій творів, а видані документи й листи ледь не до протилежного змісту змінені скороченнями (йдеться як про купюри фрагментів з першоджерел, так і про вилучення окремих зразків).

Комплексне охоплення збережених архівних матеріалів не лише сприяє заглибленню до внутрішнього світу композитора, проясненню зовнішніх чи внутрішніх обставин формування того чи іншого творчого задуму. Попри відсутність (через уже згадувані зовнішні фактори, або внаслідок специфіки творчого методу В.Косенка, який зазвичай записував свої твори на етапі остаточного формування) нотних матеріалів, додаткова інформація з документів особового архіву митця допомагає реконструювати (принаймні частково) недосяжні для безпосереднього аналізу музичні зразки.

Йдеться насамперед про чи не найменш висвітлену галузь діяльності Віктора Косенка – ту, що пов'язана з кінематографом й театром, зокрема й музичним. Театралізованість, неподільна синкретичність, здатність оперування яскраво персоніфікованою

образністю, які, можливо, виникли як відбиток театральності художньої доби, що його формувала, є ледь не наскрізними ознаками творчості композитора, наочно фіксованими у назвах, маргіналіях, виразних авторських присвятах. Проте залучення «непрямих свідчень» – позамузичних матеріалів особового архіву – дозволяє конкретизувати відомості про власне музично-драматичний доробок. Суто практична діяльність музиканта в житомирський період постає як синтез кіномистецтва з музичним мистецтвом – як привнесена вихованцем Петроградської консерваторії сучасна мистецька тенденція й актуальна практика столичного культурного побуту. Неопубліковані («залишені поза кадром» у виданих збірниках) епістолярні матеріали свідчать про перспективи переосмислення театральної музики композитора для потреб кіноекрану. Нездійснена (незафіксована на папері) мрія про власну оперу дещо матеріалізується насамперед як процес формування задуму – через незакінчені або відкинуті митцем ідеї (замовлення масштабної інсценізації «Сави Чалого», омріяна «кіноопера» «Загибелі ескадри», зруйноване невдалим віршуванням лібретиста зацікавлення героїкою Паризької комуни, згодом – зачарування народнопісенною поетикою і, водночас актуальним наскрізним мистецьким синтезом «Лісової пісні», захоплення світлою казковістю «Червоних вітрил»). Але зрештою конкретизується цілковито реальним текстом лібрето Филімона Гаєвського – фантазією за творами Тараса Шевченка «Марина», «Сотник», «Відьма», «Москалева криниця», «Сова», «Із-за гаю сонце сходить», «У неділю не гуляла...», «І виріс я на чужині...», «Сон» та іншими. Збудує дослідницьку цікавість також звернення інших композиторів, зокрема й безпосередньо близьких Косенкові Левка Ревуцького й Бориса Лятошинського до цих самих текстів.

Окрім того, уведення до широкого науково-дослідницького й практично-виконавського обігу й поступова публікація цих архівних матеріалів суттєво збагатить як уявлення сучасників про музичну культуру України перших десятиліть ХХ століття, так і палітру концертного й навчально-методичного репертуару музикантів.

UDC 78.041:78.071(477)Косенко

Olga Volosatykh,

ORCID 0000-0003-3713-4187,

Candidate (PhD) of Art Studies, Associate Professor,
Department History of Ukrainian Music and Musical Folklore,
P. I Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,
Kyiv, Ukraine
e-mail: vololga7@gmail.com

**MATERIALS OF VIKTOR KOSENKO'S PERSONAL FUND AS A
SOURCE OF RECONSTRUCTION OF THE INTEGRATED PANORAMA
OF THE COMPOSER'S CREATIVITY**

The significance of the materials of the personal archive of the Ukrainian composer, pianist and teacher Viktor Kosenko for the reproduction of the integral artistic panorama of Ukraine of the 1920s and 1930s is highlighted.

Keywords: works by Viktor Kosenko, personal archive of the artist, Ukrainian musical culture.

УДК 78.783:09

Гусарчук Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0001-8067-4010,

доктор мистецтвознавства, доцент,

професор кафедри історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

Руденко Людмила Григорівна,

ORCID 0000-0002-0329-0504,

кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

**РОЗМИСЛИ НАВКОЛО АВТОРСТВА ДУХОВНОГО
КОНЦЕРТУ «ГЛАСОМ МОЇМ»**

Окреслено історію питання авторської атрибуції концерту «Гласом моїм» та висловлено спостереження стосовно стилістичних особливостей редакцій твору.

Ключові слова: духовна музика, індивідуальний стиль, творчість Артемія Веделя та Степана Десярярова.

Серед аспектів, досліджуваних сучасними музикознавцями в царині історії української музики, мабуть, чи не найскладнішою й найвідповідальнішою проблемою є авторська атрибуція. Водночас це і надзвичайно актуальний напрямок з погляду на його практичне значення, адже він безпосередньо пов'язаний з виданням та виконанням творів.

Наразі відомі три видання концерту «Гласом моїм»: у випуску VIII «Исторической хрестоматии церковного пения» (ред.М.Гольтисона, вид. журналу «Музыка и пение».СПБ, вид.знак М. 481 П., [1900-ті роки]), у випуску № 27 видань Олександро-Невської Лаври («Сборник концертов соч. А. Веделя и С. Дегтярева для сметанного хора».СПБ, видавець П. М. Киреев, ред. І.В.С. и К.І.К., [1917 р.] та у виданні «Артемій Ведель. Духовні твори» / ред.-упоряд. – Гобдич М. М. і Гусарчук Т. В.(Київ : Геопринт, 2007). Оскільки у перших двох джерелах концерт було видано під іменем А.Веделя, то перед сучасними видавцям тоді не стояла проблема авторства твору. Натомість текстологічна проблема була доволі серйозна, адже тексти суттєво відрізнялися і обидві редакції мали свої плюси й мінуси. До того ж текст з «Історичної хрестоматії», на превеликий жаль, був неповний і знайти продовження не вдалося (неповні три частини містили 102 такти). Текст другої ж редакції перевищував цей обсяг більш ніж вдвічі, але в ній концерт складався з чотирьох частин, а в редакції М. Гольтисона мав п'ять, про що можна зробити висновок з того, що І. Соневицький свого часу (1966) вказував саме на п'ятичастинний концерт А. Веделя «Гласом моїм», а цей дослідник працював передусім з гольтисонівськими редакціями. Тож, як видається, ще є надія знайти повний текст концерту в його архіві, переданому з Нью-Йорку до Львова.

Різниця в кількості частин пов'язана з тим, що у збірнику з Олександро-Невської Лаври не відділений в окрему частину великий ля-бемоль мажорний розділ на слова «Пролію пред Ним моленіє моє». До речі, саме в ньому є найбільше розходження між редакціями, починаючи від слів «Внегда ісчезати от мене духу моему» (такти 34–67 в сучасному виданні подано за ред. М.Гольтисона). Цій редакції і загалом було віддано перевагу в більшості фрагментів (звісно, до 102 такту), оскільки і авторитет видання «Історичної хрестоматії», і кваліфікація редактора заслуговували на більшу довіру. Однак і в цьому тексті траплялися окремі моменти, які не вписувалися у стиль А. Веделя (наприклад,

шестиголосся у тактах 90–94). Тому в окремих випадках було прийнято рішення піти на компроміс, поєднавши елементи з двох редакцій, як це було зроблено на самому початку (такти 1–4). Отже, інципіт з цього видання концерту не збігається з жодною з попередніх редакцій.

Сьогодні стало зрозуміло, в чому полягала основна археографічна проблема: на той час упорядники не мали інформації про суперечливу атрибуцію цього концерту, отже було бажання внести певні корективи відповідно до манери письма А. Веделя. Нині ж, завдяки каталогу А. Лебедевої-Ємеліної («Русскаядуховная музыка эпохи классицизма. Москва Прогресс–Традиция, 2004) уже знаємо про те, що і в С. Дегтярьова, і в Л. Гурильова були однойменні концерти (однойменний концерт № 27 Д. Бортнянського є широко відомим). Отже, у згаданому каталозі, окрім інформації щодо веделівського «Гласом моїм» (інципіт та перелік частин подано за виданням Олександрo-Невської Лаври, с. 263), також наведено інформацію про рукописні джерела концерту Л. Гурильова та його інципіт, який є варіантом веделівського, на що авторка не звернула уваги (с. 329). Додамо, що цей інципіт збігається з початком редакції концерту А. Веделя в «Исторической хрестоматии». Стосовно однойменного концерту С. Дегтярьова А. Лебедева-Ємеліна вказує, що концерт не знайдено (с. 378).

Нарешті, у виданні «Руденко Л. Г. Нотна бібліотека хору Київської духовної академії» (Київ : НБУВ, 2013) вказано на наявність концерту в рукописній партитурі № 5 (шифр Ее 1547 П. № 5/26) та маргінальний запис, який зробив регент хору Іван Макаревич: «Концерт Гласом моим Дехтерева. Хотя благ. бывший регент ак. хора К[...] переписывал его с Веделя, но я с ним не согласен. В [вказ.] нотах «Дехтерева» замарано, но надпись есть <...> февр. 1880 <...>» (с. 114).

Як твір, що має суперечливу атрибуцію, концерт потрапив у поле уваги А. Кутасевича, який на підставі стилістичного аналізу зробив висновок про приналежність концерту С. Дегтярьова (Кутасевич А. В. Стильова диференціація духовно-музичних спадщин Степана Дегтярьова та Артема Веделя : питання авторства творів суперечливої атрибуції : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2015. С. 13). Зокрема, дослідник вказує на фрагменти у першій та другій частинах, які фактично ідентичні прийомом, які використані в інших творах С. Дегтярьова.

Підійти до зазначеного питання можна і з іншого боку, вказуючи на ті ознаки концерту, які суперечать стилю А. Веделя, а саме: невідповідність характеру музики в окремих місцях змісту вербального тексту (наприклад, у тактах 25–30, 49–50, 174–178), концептуально невмотивований перехід від однієї частини до іншої (III – IV, за редакцією зі збірника Олександро-Невської Лаври), що практично не спостерігається у творах А. Веделя; зовсім нетипові для них мелодико-гармонічні звороти (такти 117, 145), нехарактерне ритмічне гальмування (такти 10–11, 15–20, зокрема, після фугато – такти 45–48) та, зрештою, і навіть самий початок концерту з його низхідним рухом, відхиленням уже у другому такті тощо.

Окремим і дуже цікавим аспектом є текстологічне порівняння друкованих редакцій з віднайденим рукописним списком із колекції КДА. Загалом він ґрунтується на редакції І.В.С. та К.И.К., але має ряд особливостей, які стосуються фактурного викладу (наприклад, використання в окремих місцях триголосою замість чотириголосою, вказівка на ансамблеве виконання замість туттійного тощо), дрібні варіанти мелодичного руху, зокрема, введення імітації в альті на початку фіналу і при повторі цієї строфи. Не обійшлося і без додавання тактів у двох кадансах (один та три такти).

Отже, усе зазначене підтверджує тенденцію до функціонування різних редакцій найбільш улюблених, популярних творів. Безумовно, «Гласом моїм» належить до їх числа, адже, попри ряд «нюансів», має безсумнівні художні достоїнства. На жаль, остаточну крапку в питанні його авторської приналежності, можливо, ще ставити дещо зарано, хоча б через недоступність тексту Л. Гурильова та повного тексту, опублікованого під іменем А. Веделя редакції М.Гольтисона.

UDC 78.783:09

Tetiana Husarchuk,

ORCID 0000-0001-8067-4010,

Doctor in Art Studies,

Docent, Professor of the Department of History of the Ukrainian Music and Musical Ethnology,

P. I. Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

Liudmila Rudenko,

ORCID 0000-0002-0329-0504,

Ph.D Musicology, Senior Research,

Music Books and Collections Department,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

REFLECTIONS ABOUT THE AUTHORSHIP OF THE SPIRITUAL CONCERT «HLASOM MOIM» («BY MY VOICE»)

Outlined the history of the issue of author's attribution to the concert «Hlasom moim» («By my voice») and expressed observations about the stylistic features of editions of the work.

Keywords: spiritual music, individual style, Artemij Vedel's and Stepan Dehtiarov's creativity.

УДК 94(477)

Дояр Лариса Василівна,
ORCID 0000-0003-0789-2462,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
державний архів друку,
Книжкова палата України імені І. Федорова,
Київ, Україна
e-mail: lardoyar@gmail.com

АНТИФАШИСТСЬКА ЕСТРАДА В НЕОКУПОВАНОМУ ЛУГАНСЬКУ (1941)

Розглянуто проблему антифашистської пропаганди в УРСР засобами естрадного музичного мистецтва. Спираючись на матеріали раритетного ворошиловградського видання 1941 р., досліджено маловідомі історичні сюжети, відображені у естрадних жанрах.

Ключові слова: естрадний антифашистський збірник, Ворошиловградський обласний відділ мистецтв, будинок народної творчості

У сховищах Книжкової палати України зберігається чимало рідкісних видань. Одним з таких є «Естрадний антифашистський збірник», виданий у Ворошиловграді (сучасна назва Луганськ) у серпні 1941 року. Книжка була надрукована замалим, як для радянської пропагандистської брошури, накладом у 500 примірників, що, власне, і дає нам підстави говорити про її раритетність. Збірка вийшла у міському видавництві «Ворошиловградська правда» за

редагуванням В. К. Гужевського. Одним з авторів, чий твір «За Батьківщину, за Сталіна» увійшов до збірки, був тогочасний головний редактор «Ворошиловградської правди» Павло Євтеєв.

Значну частину видання складають нотні партитури для хорового виконання, зокрема, пісень «У бій за батьківщину» (слова Л. Ошаніна, музика З. Компанійця), «Ударом на удар» (слова А. Малишка, музика М. Кушліна), «Ми міцні» (слова А. Ромм, музика Б. Сироткіна), «Пісня ворошиловградських ополченців» (слова М. Лужнева, музика Ф. Вороніна), «Червоноармійська» (слова і музика П. Трофименка), «Луганська патріотична» (слова Т. Зарецького, музика М. Кушліна), «Луганчани до зброї піднялись» (слова З. Компанійця, музика М. Кушліна), «Дівоча» (слова З. Компанійця, музика М. Кушліна), «Фронтіві частівки» (слова Л. М. Гальперіна, музика народна) (у кн. «Естрадний антифашистський збірник»: (ред. В. Гужевського, вид-во «Ворошиловградська правда». Ворошиловград, [1941 р.]).

Естрадним пісням перших місяців війни, що були написані на територіях ще не окупованих гітлерівцями [остаточне захоплення УРСР дагується 22 липня 1942 р. – Л. Д.], притаманні не лише величність і патріотична вмотивованість, але й самовпевнена задирикуватість. Чимало віршованих текстів носять відверто глузливий характер і за своїм змістом нагадують лайливе листування запорозьких козаків з турецьким султаном. Так, у фронтівих частівках, складених Л. М. Гальперінім, Адольфа Гітлера називають голодним шакалом, висміюють за надмірний апетит до чужого сала і обіцяють «розпетрушити» його «в хвіст і в гриву», щоб він почав «маму згадувати». Гумористична авторська уява одягає лідера Третього Рейху у дубовий листочок, замість штанів. Впевненість у перемозі підігриваються пасажами про генералісимуса Суворова, якому «на колінах підносили ключі від Берліну», про Наполеона, який тікав, загубивши навіть спідню білизну, про Щорса, що угноїв українську землю німецькими кістками, про маршала Тимошенка, якому відомо, як брати ворога на приціл – апофеозом цих історичних екскурсів стала постать керманича Сталіна, що «вкаже шлях знайомий на Берлін». Вражаюча прозорливість, якщо згадати, що у липні 1941 р. [цитований нами збірник був підписаний до друку 3 серпня 1941 р. – Л. Д.] Червона Армія хаотично і безконтрольно відступала на Схід, а кількість узятих у полон червоноармійців сягала чи не мільйона осіб.

Варто підкреслити, що коло вжитих у книжці історичних імен є достатньо вузьким. На додаток до вже названих, можна згадати героя Громадянської війни (1918–1920 рр.), одного з організаторів більшовицького партизанського руху Олександра Пархоменка – згадка про набутий у ті часи досвід партизанської боротьби була цілком вмотивованою. Викликає подив інша обставина, а саме, автори цитованої збірки майже не згадують про Леніна – його ім'я лише одного разу супроводжує постать культової особи Сталіна. Загалом, у більшості творів, запропонованих для естрадного виконання, фігурує Йосип Сталін або «могутній сталінський народ». Разом з тим, на крилах культу, буквально поряд і в одному поетичному рядку зі Сталіним у збірці луганчан постійно присутній Климент Ворошилов. Так, радянська кавалерія про свою готовність до бою звітувала не тільки перед «батьком Сталіним», але й перед «товаришем Ворошиловим», а червоноармійців у бій обопільно вели «Ворошилов і Сталін». Більш того, у «Пісні ворошиловградських ополченців» (автор Є. Медведєв) ім'я Сталіна взагалі не згадувалося, а охоплені відвагою полки вставали на захист «міста маршала», тобто на захист рідного для Климента Єфремовича Луганська-Ворошиловграда. Справжнім велетнем, по-середньовічному, могутнім і легендарним, К. Є. Ворошилов виступає у великій речитативно-хоровій композиції «Луганчани до зброї піднялись». Цікаво, що і здобутки форсованої індустріалізації в СРСР луганчани пов'язували з ім'ям К. Є. Ворошилова – у фронтових частівках Л.М.Гальперіна говорилося, що ударною стахановською працею було збудовано стільки, що для підрахунку «ворошиловських тонн» треба замовити спеціальні терези.

Окрім музичних творів, збірник уміщує кілька історичних бувальщин, що піднімали бойовий дух і переповідали про звичайних людей, готових до подвигу. Автор вірша «Радянська проста людина» М. Валентинов у якості епіграфу наводить переказ про мужню залізничницю Сверковську, яка врятувала життя сотням людей, попередивши колег про зруйновані колії, а повернувшись додому у свою оселю, знайшла там одну вбиту дитину, а другу – тяжко поранену.

Прозовою родзинкою естрадного антифашистського збірника є уривок з книги «Луганчани», що була видана у 1939 р. двома видатними радянськими поетами – Костянтиним Симоновим та Михайлом Матусовським. Поети, що були друзями, а під час війни

фронтовими кореспондентами, незадовго до початку Другої світової війни оприлюднили зібрані ними спогади про події Громадянської війни. Розповідаючи подробиці з історії революційного бронепοїзду «Коля Старцев» поети навели трагічні епізоди розстрілу полонених на румунському фронті російських солдатів, якими кайзерівські війська, наступаючи на Луганськ, затулялися від червоноармійських гармат. Коли навідник тридюймового зняряддя бронепοїзду Федір Степаненко, віддаля не помітивши брудні білі сорочки, якими скалічені солдати намагалися розмахувати як білими прапорами, зрозумів, що він поцілів у своїх, то в нестямі хлопець дряпав залізну підлогу.

У тексті Симонова-Матусовського також йшлося про Кліма Ворошилова, який перебував на згадуваному бронепοїзді. Коли у паровоз влучив німецький снаряд, оточуючі вирішили, що командарма вбили, але згодом з'ясувалося, що було вбито товариша Латуна і відірвано руку червоноармійцю-кулеметнику, Ворошилову ж лише забризло чужою кров'ю обличчя.

Як і личить естрадному пісенному мистецтву, у збірці не обійшлося без ліризму. У вірші А. Суркова «Слово матері» було змальовано образ жінки, яка за недовгі чверть століття встигла відправити на війну у загін Пархоменка чоловіка, а тепер відправляла і власних дітей. Зворушливою є «Дівоча пісня», де оспівуються найкращі жіночі почуття: гідність, любов, відданість. Про останнє «до побачення» з гіркотою, болем і надією на повернення у своєму вірші «На фронт» писав Б. Зарецький.

Отже, підсумовуючи вищесказане, варто підкреслити, що опрацьований нами друк зберігає доволі цікавий подієвий контент, який здатен поглибити наші уявлення про власну історію. Водночас, авторка не виключає, що певний інтерес для людей, дотичних до музичного мистецтва, становить і партитурна складова представленого нами видання.

UDC 94(477)

Larysa Doiar,

ORCID 0000-0003-0789-2462,

Candidate of Sciences, Associate Professor, Senior Research Associate, state press archive, Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov, Kyiv, Ukraine

e-mail: lardoyar@gmail.com

ANTI-FASCIST VEST IN UNCOVERED LUHANSK (1941)

The article raises the issue of anti-fascist propaganda in the USSR by means of pop music. Based on the materials of the rare Voroshilovgrad edition of 1941, the author actualizes little-known historical plots reflected in pop genres.

Keywords: variety anti-fascist collection, Voroshilovgrad regional department of arts, regional house of folk art.

УДК 140.7.: 321

Дубровіна Ірина Володимирівна,

ORCID 0000-0002-6676-4789,

кандидат педагогічних наук, науковий співробітник,

Відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: iradubrovina@nbuv.gov.ua

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ТАЛАНТУ ОСОБИСТОСТІ В МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ ДЖЕРЕЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

На прикладі звернення до праць з питань обдарованості митців аналізується природа та чинники розвитку таланту творчих особистостей в соціумі як результат наявності певних нахилів до художньої діяльності в музичній культурі.

Ключові слова: мистецтво, здібності, художній талант, природні чинники обдарованості.

Однією з найважливіших особливостей мистецтва є його здатність силою слова, кольору, звуку звеличити думки й почуття. Жодна сфера людської діяльності не має такої глибини емоційного впливу на людей, як мистецтво. І за кожним визначним художнім твором, що хвилює нас, постає яскрава та самобутня особистість митця, розумом, почуттям, волею якого створено все те істинно прекрасне, над чим безсилий час. Надзвичайно складний процес творчості вимагає від митця не тільки щирості, самовідданості почуттів, вражень, досвіду та служіння протягом цілого життя.

Проблема художнього таланту пов'язана з питанням про природну обдарованість людини. Більше того, у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) можна знайти підтвердження тези, згідно якої талант є безпосереднім результатом

наявності певних нахилів до художньої діяльності. У 1940-х роках Б. Теплов стверджував, що природженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки. Щодо здібностей, то вони не містять елементів природженості, а є завжди результатом розвитку. Досить поширеною є концепція К. Платонова, який вважав, що формулювання Б. Теплова потребує уточнення: під задатками треба розуміти природжені, але не обов'язково спадкові передумови подальшого розвитку. У своїх дослідженнях «Проблеми здібностей» та «Про систему психології», спираючись на досягнення психології, фізіології і філософії, Платонов переконливо доводить, що «чим складніша структура конкретної здібності, тим більше в неї набутого, умовно-рефлекторного». Проте значну роль відіграє і природжений чинник.

На нашу думку, між задатками та виявленням художніх здібностей лежить тривалий шлях розвитку людини. Природжений чинник ніколи не визначав таланту повністю. Але за певних умов він може стати чудовою основою для швидкого розвитку та удосконалення таланту.

Наголошуючи на ролі та значенні природженого чинника, ми розуміємо, що далеко не кожна людина, яка має певний природний хист, обов'язково має присвятити життя мистецтву. Проте навряд чи людина, позбавлена природного нахилу до художньої творчості, може піднятися до рівня талановитого професійного митця. Проблема існування та ролі природженого чинника потребує уваги та певного теоретичного осмислення хоча б тому, що з нею пов'язана практика поступового виховання, формування художнього таланту вчених та педагогів. Глибоке й всебічне пізнання законів творчості слід розпочинати з вивчення розумового розвитку дитини, причин і можливостей становлення художніх здібностей.

Історії мистецтва відомо чимало прикладів, коли нахил до художньої діяльності виявлявся у дітей у перші ж роки життя. Так, Вольфганг Амадей Моцарт (1756–1791) почав рано виконувати і створювати перші музичні твори. Збереглася цікава розповідь Андреаса Шахтнера про те, як чотирирічний Вольфганг запропонував батькові подивитися написаний ним концерт для клавіру. «Спочатку ми почали сміятися над цією нісенітницею, – згадував Шахтнер, – але потім батько почав уважно розглядати головне – ноти, композицію. Він довго стояв вражений, дивлячись на аркуш паперу». Батько Моцарта й Шахтнер – обидва професійні музиканти – були вражені

складністю запропонованої дитиною мелодії, її внутрішньою логікою, стрункністю. Навіть припускаючи можливість деяких перебільшень у цих спогадах, варто визнати, що саме надзвичайно високий ступінь розвитку музичних здібностей у Моцарта-дитини зумовив своєрідність творчого процесу дорослого Моцарта-композитора. Від перших дитячих спроб через усе творче життя Моцарта складалася неповторна специфіка відображення емоційних переживань життя в музиці.

Ференц Ліст (1811–1886) – видатний угорський піаніст, композитор, диригент. Поєднував віртуозність з поетичністю й драматизмом. Засновник і перший президент Академії музики у Будапешті (1875). У дитячому віці гру Ліста слухав великий Бетховен, який після цього поцілував хлопчика. Це було своєрідним творчим благословенням, про яке Ліст згадував усе життя. Створив 19 угорських рапсодій, «Альбом мандрівника», «Три сонети Петrarки», близько 70 хорів, пісень тощо.

Фрідерік Шопен (1810–1849) – видатний польський піаніст та композитор, який виявив надзвичайну художню обдарованість ще у роки дитинства. Коли ще у дитячому віці він дав перший надзвичайно успішний концерт у Варшаві, його запитали: «Що на твою думку мало найбільше сподобатись публіці?». Хлопчик відповів з надзвичайною безпосередністю: «Мій білий комірець».

Сергій Прокоф'єв (1891–1953) – всесвітньо відомий композитор, який народився в Україні (у селі Сонцівка Катеринославської губернії, нині Донецька область). Яскравим свідченням музичної обдарованості 10-річного Сергія стала аматорська постановка його дитячої опери «Велетень» у Сонцівці. Ще в ранньому дитинстві хлопчик підійшов до матері з листком нотного паперу, на якому були чорнильні позначки та з гордістю заявив, що «я написав «Рапсодію» Ліста». Спроба обережного пояснення матері Сергійку того, що це вже неможливо зробити викликала бурхливі дитячі емоції. Нині у Сонцівці збереглася церква, де хрестили майбутнього композитора, там же зараз знаходиться і його музей.

До «геніальних» дітей також належали Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Канова, Байрон, Репін, Серов. Вияв художніх здібностей у ранньому віці, безперечно, свідчить про існування природженого чинника. Водночас надзвичайно важливо, щоб дитина, в якій виявлено художній хист, мала можливість його розвивати, мала

умови для формування художніх здібностей. Віддаючи належне природженому чиннику в становленні художніх здібностей, підкреслюючи перевагу раннього виявлення нахилів до творчості, дитячу обдарованість не слід переоцінювати. Не варто забувати, що дитяча обдарованість ніколи не виходить за межі дитячого світосприймання та світорозуміння. Між «геніальною» дитиною й талановитим митцем лежать довгі роки опанування професії, вироблення свідомого ставлення до життя й творчості, усвідомлення своєї суспільної сутності та свого громадянського покликання. Минуть роки, перш ніж на основі природженого чинника почне складатися і формуватися художній талант – специфічна здатність людини до художньо-образного відтворення навколишньої дійсності, до по-справжньому творчої роботи у певній галузі мистецтва. Це підтверджують джерела, що зберігаються у відділі музичних фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, праці та монографії з окресленої теми, спомини сучасників композиторів, критичні огляди. Вони аргументують природу та чинники художньої обдарованості, її виявлення для проектування творчого процесу.

Звертаючись до праць М. Теплова, зустрічаємо тези, що задатки як природжені передумови здібностей можуть виявитися і в зрілому віці. І не тільки виявитися, а й розвинутися до рівня таланту. У зрілому віці розвинувся талант І. Крилова і П. Гогена, В. Шишкова і М. Врубеля, С. Аксакова і С. Сергєєва-Ценського. Факти спростовують досить поширену думку про те, що разом із старістю відбувається зниження інтелекту, звуження інтересів. У зрілому віці удосконалюються набуті здібності, а також формуються нові. Так, Мікеланджело працював до 79 років, Б. Шоу – до 94, Дж. Верді створив оперу «Отелло» в 73 роки, Л. Толстой в 61 рік написав «Крейцерову сонату», а в 71 рік — «Воскресіння». Природжені художні задатки — лише основа для подальшого формування творчої індивідуальності. Тому вони перебувають у прямій залежності від зовнішніх умов життя людини, соціального середовища, спрямованості її мистецьких інтересів, хобі.

Отже, аналізуючи рівні розвитку художньої обдарованості, слід ураховувати і життєтворчий аспект, який дає змогу чіткіше уявити собі ті сходинки, якими піднімається юний митець від задатків до художньої геніальності. Певний рівень обдарування має кожна людина. Саме завдяки цьому твори мистецтва зрозумілі не лише тим, хто їх створює, а й тим, хто їх сприймає. Властивістю ж таланту

і геніальності є свідомий, поглиблений, всебічний розвиток художньої обдарованості. Ця проблема знаходиться у полі зору педагогів, психологів, мистецтвознавців та бібліографів і потребує подальших розвідок.

UDC 140.7.: 321

Iryna Dubrovina,

ORCID 000-0002-6676-4789,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: iradubrovina@nbuv.gov.ua

THE PROBLEM OF ARTISTIC TALENT OF PERSONALITY IN THE SOURCES OF ART NBUV

The nature and factors of the development of the talent of creative personalities in society as a result of the presence of certain inclinations to artistic activity in musical culture are analyzed on the example of appealing to works on the talents of artists.

Keywords: art, abilities, inclinations, natural factors of giftedness, genius, works of art.

УДК 930.25:783.65 (477)

Зосім Ольга Леонідівна,

ORCID 0000-0001-7546-094X,

доктор мистецтвознавства, професор,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: olgazosim70@gmail.com

УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА ПІСНЯ У ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ

Серед оцифрованих джерел української духовної музики найменша увага приділяється жанру духовної пісні через її паралітургічний або позалітургічний статус. Подано інформацію про Інтернет-ресурси, що містять співаники з духовно-пісенним репертуаром.

Ключові слова: українська музична культура, духовна пісня, співаники духовних пісень, бібліотечні ресурси.

Жанр духовної пісні серед усіх видів сакральної музики найменше представлений в цифровому форматі. На відміну від хорових партитур українських композиторів доби бароко, класицизму, романтизму та сучасності, що репрезентують різні види богослужбових жанрів і доступні в Інтернет-просторі, у тому числі на сайтах українських бібліотек, духовна пісня, вочевидь у силу свого «проміжного» статусу між сакральним і світським, випадає з поля зору не лише дослідників, а й упорядників цифрових ресурсів бібліотек. Так, серед усього розмаїття рукописних та друкованих співаників духовних пісень XVIII ст., значна частина яких міститься у ф. 33 (ф. Маслова) Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), жоден з них, у тому числі й унікальні співаники 1730–1740-х рр., відомі як Тилицький пісенник (ф. 33, № 48), пісенник Даміяна Левицького (ф. 33, № 54 б), Нижньо-Тварозький пісенник (ф. 33, № 45), не були оцифровані та розміщені на сайті бібліотеки у відкритому доступі. Наразі є оцифрованими лише друковані видання з українськими духовними піснями, і серед них – знаменитий Почаївський богогласник (1790–1791) (примірник з фонду стародруків НБУВ), який розміщено на сайті бібліотеки (<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000002>).

Кількість оцифрованих джерел з українськими духовними піснями є украй малою. Якщо брати сусідню Польщу, то там знаходяться у вільному доступі найбільш поширені друковані пісенники XIX–XX ст., зокрема співаники М. Мьодушевського та Я.Седлецького. Щодо рукописних джерел з польським духовно-пісенним репертуаром, то у 2011 р. було розпочато проєкт «Muzyka Benedyktyniek Polskich» (<http://staniatki.studiokropka.pl>), який надає доступ усім бажаючим до музичних рукописів XVI–XIX ст. з монастирів польських бенедиктинок, у тому числі й духовних пісень. На жаль, аналогічного проєкту в Україні немає. Якщо брати оцифровані джерела з бібліотек Росії (для нас вони є важливими, оскільки в російському духовно-пісенному репертуарі є багато українських духовних пісень), то там також більша увага приділяється богослужбовим творам, а не духовно-пісенному жанру. Втім, сьогодні ми спостерігаємо певні зрушення, і на сайті «Собрание рукописей и старопечатных книг» (<https://lib-fond.ru/>) розміщено оцифровані рукописи з Російської державної бібліотеки (РДБ), де можна ознайомитися з кількома співаниками, що містять духовні

пісні. Так, важливими для дослідника є кілька рукописних співаників XVII–XVIII ст. з ф. 310 (ф. Ундольського) РДБ, з якими може ознайомитися кожен з будь-якої точки земної кулі.

Друковані збірники з духовними піснями, виданими в українській діаспорі у XX ст., містить електронний ресурс «Diasporiana. Електронна бібліотека» (<https://diasporiana.org.ua/>). Оскільки цей ресурс не є музичним, а має загально-гуманітарне спрямування, книги, присвячені музичному мистецтву, у тому числі й співаники, містяться у різних його частинах. Найбільша кількість пісенників знаходиться у розділі «Фольклор», хоча духовна пісня до фольклору має лише опосередковане відношення.

Звернемо увагу на американський ресурс, частина якого присвячена духовно-пісенному жанру. На сайті Митрополичого Інституту церковного співу (The Metropolitan Cantor Institute) Візантійської католицької митрополичої церкви Піттсбурга (Byzantine Catholic Metropolitan Church of Pittsburgh), де центральне місце посідає вивчення літургії візантійського обряду, є окремий розділ, присвячений паралітургічному співу, який має назву «The Hymnal Project» (https://mci.archpitt.org/songs/Hymnal_project.html). Основна мета цієї частина сайту – ознайомити з репертуаром українських духовних пісень для українців діаспори, які вже є англомовними, але зберігають культурні традиції батьківщини. Для них було підготовлено збірку духовних пісень «A Proposed Hymnal for the Byzantine Catholic Metropolitan Church of Pittsburgh» (2020), яку розміщено на сайті. Важливою частиною цього проєкту є ознайомлення церковної спільноти з історією кожної з пісень, а тому сайт містить посилання на першодруки, у тому числі й рідкісні.

У підсумку зазначимо, що оскільки духовна пісня є репрезентативним жанром для української музичної культури, необхідно збільшити кількість оцифрованих українських співаників з рукописних фондів та стародруків для більш глибокого вивчення історії духовно-пісенного жанру.

UDC 930.25:783.65 (477)

Olga Zosim,

ORCID 0000-0001-7546-094X,

Doctor in Arts, Professor,

National Academy of Culture and Art Management,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olgazosim70@gmail.com

UKRAINIAN SPIRITUAL SONG IN DIGITAL FORMAT

Among the digitized sources of Ukrainian sacred music, the least attention is paid to the genre of spiritual song because of its paraliturgical or extraliturgical status. Information about Internet resources containing songbooks with a spiritual song repertoire is presented.

Keywords: Ukrainian musical culture, spiritual song, songbooks with spiritual songs, library resources.

УДК 78.082

Івченко Лариса Василівна,

ORCID 0000-0003-2562-3979,

кандидат мистецтвознавства,

завідувачка, відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ПОГЛЯД НА СИМФОНІЮ ДО МАЖОР БЕРЕЗОВСЬКОГО

Виявлені перші публікації про симфонію Максима Березовського, з'ясовано відповідність джерела часу формування нотної колекції, початкові шляхи поширення симфонії в Україні.

Ключові слова: нотний рукопис, нотна колекція, симфонія, Максим Березовський

Місцем зберігання симфонії До мажор Березовського є одне з найважливіших музичних зібрань у Римі – нотне зібрання Архіву Дорія-Памфілі. Доступ до архіву впродовж тривалого часу був суворо обмежений і тому джерела з архіву мають особливу цінність, оскільки найважливіші джерелознавчі довідники минулого, так само як і сучасні каталоги та бази даних, або зовсім не подавали відомості про зміст зібрання або тільки вибірково. Отже дослідження архіву може принести несподівані сюрпризи, що і сталося у випадку з симфонією Березовського.

Найпершим дослідником фонду симфоній з архіву Дорія Памфілі був Фрідріх Ліппманн, але, на жаль, не вдалося отримати копію його статті, надрукованої 1968 р. (Friedrich Lippmann, Die Sinfonien-Manuskripte der Bibliothek Doria-Pamphilj in Rom, in: Studien

zur italienisch-deutschen Musikgeschichte V, hrsg. von Friedrich Lippmann, Köln/Graz 1968. S. 201–247). Інформація про те, що дослідник пригадував і симфонію М. Березовського, залишилася непідтвердженою. Ймовірно, наступним дослідником був Ян Лару (Jan Larue, 1918–2004) – американський музикознавець, пристрасний дослідник симфонії XVIII ст., що привело до створення ним величезної бази даних творів великих і другорядних композиторів того періоду. Він виправив багато тисяч неправильних атрибуцій та надав імена композиторів для багатьох раніше анонімних творів. Перший том його «Catalogue of 18th-century symphonies», що містить майже 17000 записів опублікований у 1988 році. Але про симфонію До мажор Березовського він написав значно раніше. Дослідження було опубліковано вже у 1980 р. в словнику Гроува. У статті «Symphony: 18th century», у параграфі про місцезнаходження джерел він писав: «... багато італійських увертюр потрапили до російських бібліотек; а російська симфонія/увертюра Березовського зберіглася в колекції Дорія-Памфілі в Римі» (LaRue, Jan. Symphony : Sources // The New Grove Dictionary of Music and Musicians. London : Macmillan, ©1980. V. 18, p. 439. Так само і в статті «Symphony» з 2-го видання The New Grove Dictionary of Music and Musicians, 2001. – V. 24, p. 813. Autors: Jan Larue, Eugene K. Wolf). На жаль, ще довгі роки про це було невідомо вітчизняним дослідникам .

Кожен з сучасних дослідників (Маргарита Пряшнікова, Маргарита Альошина, Вадим Ракочі, Ольга Шуміліна та ін.) чи виконавців мав свій шлях до її знаходження. Павло Сербін – віолончеліст, гамбіст, диригент, – дізнався про неї ще студентом консерваторії від італійської музикознавиці Агостіни Зекка-Латерца (Agostina Zecca-Laterza) під час конференції у 1997 році в Москві. Згодом вдалося отримати ноти і відбулися перші виконання симфонії оркестром старовинної музики «Pratum Integrum» восени 2003 року у Тарусі на Ріхтеровському Фестивалі, та на «Шереметівських сезонах в Останкіно». Диригував Теодор Курентзіс. Тоді було записано компакт-диск (2003), автором статті для буклету була Маргарита Пряшнікова.

Перше виконання в Україні було у 2016 р. під керуванням Кирила Карабиця. Український музикознавець Вадим Ракочі у своїй праці повідомив, що він отримав партитуру від С. Фокса, який, за «підказкою справжнього ентузіаста старовинної музики П. Сербіна», знайшов її в архіві Ватикану. Щоправда, зауважимо, що

американському диригентові необхідно було отримати дозвіл «на набір нот і виконання» не від представників Ватикану, а від Джонатана Дорія-Памфілія – нащадка аристократичної родини. Отже, гіпотезу про наявність двох джерел – і в приватному архіві, і у Ватикані, – відкидаємо. Кількарічне листування, «залучення осіб королівської крові, дипломатів та відомих музикантів» і, нарешті, згоду було отримано (Ракочі В. О. Рукописи не горять, або Симфонія до мажор Максима Березовського // Студії мистецтвознавчі. К., 2018. Ч. 1. С. 45).

Отже, шлях симфонії Березовського до нас в Україну був, приблизно таким:

- Три перші дослідники – Фрідріх Ліппманн (стаття 1968 р.), Ян Лару (з його базою даних симфоній XVIII сторіччя та статтею 1980), Клаудіо Аннібальді (див. *L'archivio musicale Doria Pamphilj: saggi sulla cultura aristocratica a Roma fra XVI e XIX secolo // Studi Musicali* 11 (1982), p. 91–120, 12 (1982) p. 277–344.]

- Агостіна Зекка-Латерца – Павло Сербін – Стівен Фокс

- Джонатан Дорія-Памфілі – Стівен Фокс, а далі П. Сербін, Теодор Курентзіс, Кирило Карабиць.

В історії родини Дорія-Памфілі було декілька представників, які цікавилися музикою. Фонд архіву не дуже великий за обсягом, розподілений на три частини за хронологічним принципом. Найдавніша частина містить друковані ноти духовної музики XVI та XVII ст., друга частина – найбільша, складається з рукописів вокальної та інструментальної музики 2-ї половини XVIII ст., третя – з видань та рукописів початку XIX ст. Але, за спостереженнями дослідників, тільки ноти XVIII ст. мають ознаки раціональної побудови фонду. Ця частина зібрання складається з 258 окремих одиниць збереження, а симфонії мають нумерацію від 148 до 187. Систематизація нот, раціональне об'єднання в окремі томи, за спостереженням Клаудіо Аннібальді, свідчить про «безпрецедентну художню компетентність», що не знає рівних в Італії наприкінці 18-го століття (Annibaldi, Claudio. *L'archivio musicale Doria Pamphilj...* P. 311). Власником і збирачем цієї частини колекції був Джованні Андреа IV Дорія Ланді Памфілі (1747–1820), також відомий як IX принц Мелфі (після смерті батька у 1764 р.). Він був першим з родини Дорія-Ланді, хто переїхав до Риму (1760), де продовжив навчання, захоплювався музикою, співом, грав на клавесині, був членом літературної «Академії Аркадії» та об'єднання римських

художників «Академія Св. Луки», спонсорував архітекторів, відновив римський палац, отриманий у спадок, а також коштовну картинну галерею. У зв'язку з пристрастю до музики у нього була велика музична бібліотека з штатом переписувачів, що спеціалізувалися на копіюванні відомих партитур. Художня компетентність аристократичної молодого людини була непересічною, він почав збирати колекцію з підлітковою полум'яністю у 17 років, а закінчив, коли йому не було ще 30 років. У фонді зібрано твори багатьох італійських композиторів, але не тільки вони цікавили господаря зібрання, тут знаходиться ціла низка творів іноземних для Італії авторів, «від Вагензейля до Мислівечека, від Березовського до Стабінгера, від Каммеля до Вангаля» (Annibaldi, Claudio. L'archivio musicale Doria Pamphilj ...1982, P. 316). К. Аннібальді також відзначив, що у відборі оперної музики, Джованні Андреа більше схильний до смаків римської аристократії, а репертуар інструментальних творів переважно свідчить про його власні смаки. Більшість музичних рукописів було скопійовано з автографів або копій спеціально для Джованні Андреа Памфілі п'ятьма римськими переписувачами або їх працівниками: Джованні Баттіста Каффесі, Луїджі Гаetano, Де Россі, Франческо Тості, Леопольдо Варасконі. Рукописи інструментальної музики в основному копіювалися анонімним помічником Каффесі, який був Головнім копіїстом (отже, ймовірно, і симфонію Березовського). Палітурні роботи виконані у книготорговців Джузеппе Монті і Джованні Антоніо Сеттарі, в основному між 1764 і 1776 роками. Відомо, що 1776 р. Джованні Андреа вимушено позбувся копіїстів, коли урізав розмір своїх витрат, частково і в музичній сфері, через економічні потреби сім'ї.

У каталозі К. Аннібальді зазначалося, що симфонії у фонді зібрані під шифрами від 148 до 187 у вигляді рукописних партитур та комплектів голосів (усього 39 номерів-шифрів). Кожен шифр відповідає одному тому (їх 31), або комплекту інструментальних партій (їх 7), ще 6 симфоній мають один спільний шифр 186, але у каталозі не вказано номер тому, а також останній номер «187» належить єдиній партитурі, що зазначена як увертюра (Бороні. Увертюра до «Еней в Лаціо»). У кожному томі від 4 до 11 симфоній, але найчастіше 6. Розташування авторів у томах довільне, не за алфавітом. Можна припустити, що їх опрацювали поступово, по мірі накопичування, хоча інколи симфонії одного автора і сплетено разом у томі. До Симфонії Березовського приплетено ще 5 симфоній. Це

симфонії Шміда (Schmid), Анфоссі (Anfossi), Йоммеллі (Jommelli), Радіккі (Radicchi) і Бертоні (Bertoni ?). Дослідники колекції підмітили мало прикмет використання фонду, зокрема серед нот, що копійовані Кафессі, до того ж із значними помилками, навіть у змісті томів чи авторстві композицій, переплутані титульні аркуші, двічі скопійований квартет одним і тим писарем і один раз з позначенням авторства Гаetano Пуньяні, а інша копія – авторства Йоганна Крістіана Баха. Однак, за спостереженнями К. Аннібальді саме анонімний помічник Дж. Б. Каффесі копіював ноти симфоній у т. XXX, а серед них і симфонію Березовського).

Рукопис Симфонії До мажор М. Березовського знаходиться під шифром 183 у 30-му томі. Складається з 25 аркушів (48 сторінок з нотним текстом і титул) розлінованого цупкого паперу. Отже, рукопис Симфонії До мажор насправді походить з XVIII століття, оскільки музична колекція принца Джованні Андреа IV Дорія Ланді Памфілі (1747–1820) комплектувалася у 1764–1777 р., що за свідченням дослідників підтверджено ще й архівними фінансовими документами. Симфонія є рукописною копією, виготовленою вірогідно між 1770–1776 роком. Верхня межа – 1776 рік встановлена К. Аннібальді за документами з господарчої діяльності, пов'язаними з іменем головного копіїста – Джованні Баттіста Каффесі. Нижня межа – 1770 рік, виникла як спроба реконструкції процесу впорядкування фонду, що налічує близько 200 симфоній. зрозуміло, що вони отримані не одночасно, а конволют з Симфонією М.Березовського має передостанній номер – Том XXX з 31 нумерованих томів. Цікаво, що на титульному аркуші Симфонії зазначено номер «XXX», який навряд чи може бути порядковим номером симфонії у Березовського, хоча напевно цього стверджувати не можна. Оскільки це не автограф, а рукописна копія, хотілося би дізнатися з автографу чи списку вона була скопійована переписувачами Джованні Андреа IV Дорія Ланді Памфілі, а також сподіватися на знаходження автографів чи копій втрачених творів Максима Березовського і у XXI ст.

UDC 78.082

Larysa Ivchenko,

ORCID 0000-0003-2562-3979,

Ph. D of Art Criticism,

Head of Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

SOURCE VIEW OF THE SYMPHONY IN C DUR OF M. BEREZOVSKY

The first publications about M. Berezovsky's symphony were revealed, the correspondence of the copies of time of acquisition at music collection, the initial ways of spreading the symphony in Ukraine were clarified.

Keywords: music manuscript, music collection, symphony, Maksym Berezovsky.

УДК 78.03:314.743 (430)

Карась Ганна Василівна,

ORCID 0000-0003-1440-7461,

доктор мистецтвознавства, професор,

кафедра методики музичного виховання та диригування,

Навчально-науковий інститут мистецтв,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: karasg@ukr.net

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА У БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДАХ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (НА ВІДЗНАЧЕННЯ 100-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ)

Розглянуто питання представлення музичної культури у бібліотечних та архівних фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен). Висвітлено класифікацію документів і джерел.

Ключові слова: музична культура, бібліотека, архів, українська діаспора, Український Вільний Університет.

17 січня 2021 року виповнилося 100 років з дня заснування Українського Вільного Університету (далі УВУ, нім. – Ukrainische Freie Universität) – унікальної наукової інституції діаспори, яка впродовж тривалого часу слугує зразком академічної свободи та об'єктивної правди в науці. УВУ тричі змінював свій осідок (Відень, Прага, Мюнхен), веде багатогранну педагогічну, науково-дослідну й видавничу діяльність, визнано в багатьох країнах світу і є осердям української науки за межами рідної землі. Університет виправдав чотири основні принципи, які були фундаментальними для його побудови: національний, соціальний, діяльний і виховний,

перетворився на найважливіший центр українського академічного життя на еміграції. УВУ має багаті бібліотечні та архівні фонди, які слугують важливим ресурсом для мистецтвознавчих досліджень. Актуальність вивчення цих фондів зумовлена осмисленням цілісності української музичної культури.

Особисте опрацювання нами вказаних фондів УВУ дає можливість класифікувати джерела української музичної культури, які представлені тут, таким чином:

- архівні документи (Ф. Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945–1955): запрошення на концерти, академії, пропам'ятні вечори); (Ф. Організація освіти української еміграції на території Німеччини та Австрії (1945–1970-ті): документи Української музичної школи (1948, Міттенвальд; 1948–1949, м. Мюнхен Фрайман); (Ф. Центральне представництво української еміграції в Німеччині (1945–2004, Відділ (референт) культури та освіти): документи, листування, зокрема із діячами музичної культури Г. Китагим, З. Лиськом, І. Повалячком, Р.Савицьким, Є. Цегельським, В. Цісіком, Б. Максимовичем); (Ф.Аудіо, відеоматеріали): відеозаписи концертів хорів діаспори з країн Європи, США); Особливу цінність мають записи фоноархіву радіо «Свобода» – виступи солістів-вокалістів, піаністів, хорів, бандуристів, Богослужби у виконанні різних хорів, курси гри на бандурі; серед нотних видань архіву: повний комплект видання «Музичні твори» О. Кошиця (Вінніпег, 1947; 12 випусків); рукописні партитури («Історичні пісні», «Школа гри на бандурі» (Аугсбург, 1951), «Гласопісонець» (циклостильове видання, Кулемборг, Голландія, 1949). В особовому архіві мистецтвознавця М. Гоція – колекція записів пісень з нотами, в т. ч. – записи пісень УПА. У тематичній збірці «Колекція з історії українського мистецького життя 1930–1990-х рр.»: афіші, запрошення, програми концертів, документи до 1000-ліття хрещення України-Руси. У 2002 році частина архівних матеріалів УВУ була передана Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського;

- докторські дисертації: Омеляна Нижанківського (1951, наук. керівник, проф., д-р З. Кузеля) — про історично-систематичне нашарування української народної пісні; Зиновія Лиська (1952, наук. керівник, проф., д-р І. Мірчук) – про музичні інструменти Княжої Доби; Ігоря Соневицького із США (1961, наук. керівник, проф., д-р О. Оглоблин) – «Артем Ведель та його музична спадщина»; Романа

Придаткевича із США (1967, наук. керівник, проф. д-р Б. Лончина) – «Іван Франко і українська музика»; Андрія Шуля із США (1971, наук. керівник, проф. д-р А. Вирста, рецензент В. Витвицький, порадики-консультанти – З. Лисько, П. Маценко) – «Історично-теоретична макро-аналіза хорової стилістики в 35-ох однокорових «Духовних концертах» Бортнянського»; Аристида Вирсти із Франції (1974, наук. керівник, проф. д-р W. Kohlender) – робота присвячена скрипковій педагогіці ХІХ століття; Олени Квірмбах-Сидоренко із США (1974, наук. керівник, проф. О. Кульчицький) – «Місце музики в системі філософії Шопенгауера»; Елігіуса Пшебіндовського (1988, наук. кер., д-р А. Вирста) – «Українські мелодії в польській музиці»; Андріана Бриттана із США (2005, наук. керівник, проф. М. Скорик) – про оперу «Довбуш» С. Людкевича; Люби Жук з Канади (2007, наук. керівник, д-р А. Бриттан) – «Фортепіанні твори композиторів українського походження в Канаді і США»; Алли Боборикіної (2011, наук. керівник, проф. О. Козаренко) – «Особливості адаптації і потреби системи К. Орфа (Німеччина) і Ш. Сузуки (Японія) в пострадянській Україні»;

- магістерські роботи: Олени Квірмбах-Сидоренко (1972, наук. керівник, проф. д-р Н. Полонська-Василенко) – «Культура України у ХVІІІ ст.»; Ярослава Щура (2002, наук. керівник, проф. Л. Жук) – «Музична творчість Бориса Кудрика»;

- видання УВУ: про УВУ у різні періоди; програми викладів; наукові та ювілейні збірники (статті Ф. Стешка, А. Ольховського, М. Антоновича, Б. Шарка), монографії (Antonowycz M. *Ukrainische geistliche Musik*. München, 1990);

- періодичні видання української еміграції (Німеччина) періоду (1945–1955 рр.), в яких висвітлювалися різноманітні питання музичної культури діаспори;

Підсумовуючи, зазначаємо, що місія УВУ полягала насамперед у тому, що цей заклад давав змогу студентам-українцям діаспори вивчати ті предмети, які в СРСР були заборонені, або спотворені до невпізнанності. Сьогодні молодь з України має нагоду вивчати життя Заходу, користатися його бібліотекою та архівом. Тут же в УВУ навчаються і студенти діаспори. Тому одна з найважливіших місій Університету – бути науковим мостом між світом діаспори і сучасною Україною. УВУ – чи не єдиний університет поза межами України з українською мовою викладання, з правом присвоєння вчених ступенів магістра та доктора наук. На сучасному етапі головна

місія УВУ – стати провідним науково-дослідним центром українознавчих студій в Євросоюзі, своєрідним інтелектуальним мостом між Україною, Німеччиною та країнами Євросоюзу, а також науковим та культурним центром для представників української діаспори з різних країн Євросоюзу. Своєю багатогранною діяльністю Український Вільний Університет прагне до подолання бар'єру між державами і до кращого порозуміння між народами, а його бібліотечні та архівні фонди є важливим джерелом для наукових досліджень української музичної культури.

UDC 78.03:314.743 (430)

Hanna Karas,

ORCID 0000-0003-1440-7461,

Doctor of Arts, Professor,

Department of Music Education and Conducting Methods,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: karasg@ukr.net

**MUSIC CULTURE IN LIBRARY AND ARCHIVAL FUNDS OF
UKRAINIAN FREE UNIVERSITY (TO CELEBRATE THE 100TH
ANNIVERSARY OF ESTABLISHMENT)**

The issue of presentation of music culture in the library and archival funds of the Ukrainian Free University (Munich) is considered. The classification of documents and sources is covered.

Keywords: music culture, library, archive, Ukrainian diaspora, Ukrainian Free University.

УДК 811.161

Кармазін Антон Олександрович,

ORCID 0000-0002-8860-0355,

кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник,

Музей національного, музичного та кіномистецтва,

член Національної спілки композиторів України,

Київ, Україна

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

МАРКО ЛУКИЧ КРОПИВНИЦЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ТЕАТРАЛЬНОГО, МУЗИЧНОГО ТА КІНОМИСТЕЦТВА УКРАЇНИ)

Розглянуто діяльність Марка Кропивницького як представника музичної культури. Деякі риси Кропивницького як музиканта показано у матеріалах експозиції Музею театрального, музичного та кіномистецтва України.

Ключові слова: музичне мистецтво, композиція, вокал, опера, Кропивницький.

Марко Лукич Кропивницький (1840–1910) – відомий український артист та письменник, що здійснив неоцінений вклад у розвиток національного театрального мистецтва. Менш відомою є його творча діяльність як музиканта. А між тим митець був талановитим композитором та співаком, умів керувати хором, грав на декількох музичних інструментах, про що згадує у спогадах його син Володимир. Він також зазначає, що майже в усіх сценічних творах Марка Лукича незмінно панує музична стихія. Сольний спів, дуети, тріо, великі хорові полотна органічно вливаються в драматургічну концепцію вистави.

Творче становлення Кропивницького і як музиканта, і як театрального діяча розпочиналося у провінційному містечку Бобринець, що дещо курйозно підтвердив сам митець. Одного разу відомий диригент Іполит Альтані почув у виконанні Марка Лукича партію Мельника в опері Даргомижського «Русалка» та запитав у нього, яку консерваторію він закінчив. Кропивницький з властивим йому гумором відповів – Бобринецьку.

За спогадами сучасників, Марко Кропивницький цілком міг би стати оперним або концертуючим співаком. Його непересічні музичні та вокальні дані разом із яскравим акторським талантом викликали справжнє захоплення глядача. Артист з великим успіхом виступав у постановках таких опер, як «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та «Аскольдова могила» О. Верстовського. Фотографії Кропивницького у цих сценічних образах можна бачити в експозиції МТМКУ:

Рис.1. Фотографії Марка Кропивницького в оперних постановках

З літературних джерел дізнаємося, що Марко Кропивницький сам оформляв спектаклі своєї трупи та писав до них музику. Серед його творів – оперета-дивертисмент «Пісні в лицах або Зальоти соцького Мусія», дитячі опери «Івасик-Телесик» (1907), «По щучому велінню» (1907), комічна опера «Вій», романси, вокальні дуети, хори тощо.

Цікавими експонатами є афіша вистави «Невольник» та нотний автограф хору, написаного митцем до цієї постановки. На афіші можна бачити фотографію Кропивницького з бандурою у виконанні головної ролі:

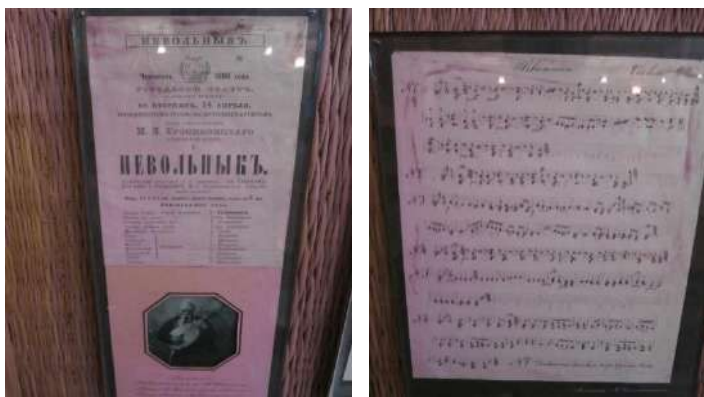

Рис.2. Афіша постановки п'єси Тараса Шевченка «Невольник»
Музика Марка Кропивницького до п'єси Тараса Шевченка «Невольник»

Живучи на хуторі «Затишок» на Харківщині, митець організує там вистави за участю місцевих дітей, для яких створює дитячі опери «Івасик Телесик» та «По щучому велінню». Рукописи опер можна бачити у музейній експозиції:

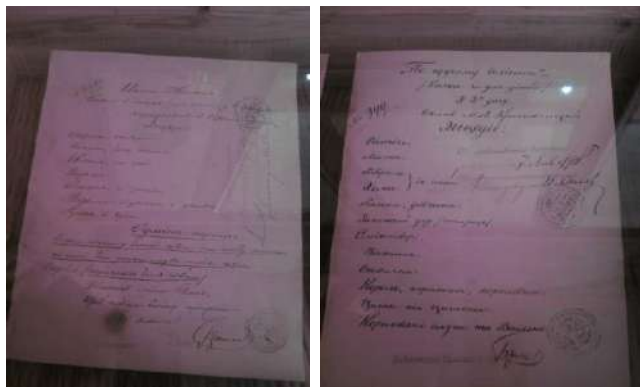

Рис.3. Автографи опер Марка Кропивницького «Івасик-Телесик» та «По щучому велінню»

Справжньою гордістю музею є імпровізований кабінет Марка Кропивницького, облаштований за спогадами його сина Володимира. Тут можна бачити робочий стіл митця, патефон для прослуховування платівок, фізгармонію, на якій Марко Лукич грав вечорами прелюдії та хорали Й. С. Баха:

Рис.4. Патефон та фізгармонія Марка Кропивницького

Дійсно унікальним раритетом є улюблена скрипка артиста, що була його незмінною супутницею в усіх подорожах:

Рис.5. Скрипка Марка Кропивницького

Володимир Кропивницький справедливо підкреслював, що Марко Лукич увійшов до історії української культури не лише як видатний актор і драматург, але і як обдарований музикант. Експонати Музею театрального, музичного та кіномистецтва України підтверджують та конкретизують цю думку.

UDC 811.161

Anton Karmazin,

ORCID 0000-0002-8860-0355,

Candidate of Liberal Studies, Senior Research,

Museum of Theatrical, Musical and Cinema Art of Ukraine,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

**M.L. KROPYVNYTSKYI AS A REPRESENTATIVE OF THE MUSICAL
CULTURE OF THE XIX CENTURY (ON THE MATERIALS OF THE
MTMKU EXHIBITION)**

The publication considers the activities of Marko Kropyvnytskyi as a representative of musical culture. Some features of Kropyvnytskyi as a musician are shown on the materials of the exposition of the Museum of theatrical, musical and cinema art of Ukraine.

Keywords: musical art, composition, vocals, opera, Kropyvnytskyi.

УДК 930.253-028.17:792

Касян Людмила Григорівна,

ORCID 0000-0003-0400-7245,

завідувачка, сектор публікації документів,

відділ використання інформації документів,

Центральний державний кінофотофоноархів України

імені Г. С. Пшеничного,

Київ, Україна

e-mail: kasyan.lyudmila@gmail.com

**АУДІОВІЗУАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ, ПРИСВЯЧЕНІ
МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТ., У ЗІБРАННІ
ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО
КІНОФОТОФОНОАРХІВУ УКРАЇНИ
ІМЕНІ Г. С. ПШЕНИЧНОГО:
ЖАНРОВО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Окреслено жанрово-типологічні особливості та тематичний спектр аудіовізуальних документів, присвячених музичній культурі ХХ ст., у зібранні ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного.

Ключові слова: аудіовізуальні документи, фонодокумент, фонозапис, кінодокумент, фотодокумент.

Архівне зібрання Центрального державного кінофотофоноархіву (ЦДКФФА) України імені Г. С. Пшеничного на сьогодні налічує понад 500 тисяч одиниць обліку, щороку збільшуючись за рахунок нових надходжень. Для аудіовізуальних документів (кіно-, відео-, фото-, фонодокументів) застосовується нефондова організація зберігання. В архівному зібранні вони групуються за видовим принципом у чотири самостійні колекції: кіно-, відео-, фото-, і фонодокументів. У кожній із них, за майже дев'яносторічну діяльність архіву, відклалися документи, присвячені музичній культурі ХХ століття.

Метою нашої розвідки є коротко розглянути жанрово-типологічні особливості аудіовізуальних документів, присвячених музичній культурі ХХ ст.

Архівна фоноколекція є найрепрезентативнішою і найчисельнішою в плані «музичної» інформації. Масив фонодокументів, присвячених власне музичній культурі, становить близько 45 тисяч одиниць обліку.

За змістовим наповненням фонодокументи належать до двох груп: 1) документальні звукозаписи; 2) художні звукозаписи.

Серед документальних звукозаписів можна виділити чотири тематичні підгрупи: а) фонозаписи засідань з'їздів композиторів та творчих нарад; б) фонозаписи урочистих відкриттів та проведення міжнародних та республіканських конкурсів та фестивалів; в) інтерв'ю, спогади, виступи митців на урочистих заходах; г) радіопередачі, присвячені митцям та музичному мистецтву.

Художні звукозаписи представляють виконання музичних творів. За автором музичного твору вони поділяються на дві групи: а) твори українських композиторів; б) твори зарубіжних композиторів. У кожній групі документи групуються за видовим принципом: вокальна музика, хорова музика, опера, оперета, інструментальна музика, камерно-інструментальна, органна, симфонічна, естрадна музика, балет (балетна музика), музика до драматичних вистав, музика до радіовистав, музика до кінофільмів.

Фонодокумент – є нероздільним поєднанням двох складових: інформаційної (фонограма музичного твору) та матеріальної (носія інформації). У архівній фоноколекції представлені фонозаписи на грамплатівках, магнітній стрічці (в бобінах, касетах) та лазерних дисках.

Фонотека архіву містить, як студійні записи музичних творів, так і безпосередньо концертне, сценічне, конкурсне виконання. Архівне зібрання дозволяє познайомитися із творчістю композиторів-класиків і наших сучасників, почути виконання того чи іншого твору в інтерпретації різних митців і колективів у різний час.

У ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного зберігається понад 500 кінодокументів, присвячених музичному мистецтву. Серед них за жанром і змістовим наповненням можна виділити такі групи: а) кіно- і телесюжети з кіножурналів «Радянська Україна», «Молодь України», «Україна сьогодні» та зі збірників кіно-, телесюжетів студії «Укркінохроніка» та Республіканської студії телебачення, в яких зйомка здійснена в режимі реального часу. Вони містять інтерв'ю з композиторами, співаками, музикантами, диригентами, фрагменти концертів, виступів, сцени з оперних спектаклів, фрагменти прем'єрних музичних вистав, репортажі про проведення конкурсів та фестивалів, репетицій; розповідають про роботу над новими творами, постановками, концертними програмами, про участь митців у культурно-громадському житті, інформують про гастрольні

поїздки, ювілейні дати та вшанування пам'яті; б) документальні стрічки, які за своїм змістовим наповненням є творчими портретами, портретними кінонарисами про митців; в) фільми-концерти (за участю одного або кількох виконавців чи творчого колективу), фільми-опери, фільми-балети (теле-, кіноверсії оперних і балетних постановок).

Кінодокументи завдяки своїй синтетичній природі іноді, як жодне інше джерело, можуть донести до нас дивовижно точні деталі, відтворити водночас візуальний і звуковий портрет героя чи події, історичний колорит епохи.

Важливим засобом візуалізація історії музичної культури ХХ ст. є фотографія. У ЦДКФФА України імені Г. С. Пшеничного зберігається понад 6 тисяч фотодокументів, присвячених «музичній темі». Перш за все, це –портретні знімки композиторів, диригентів, співаків, музикантів. Представлено класичні студійні фотопортрети (плечові і поясні), ситуативні знімки, портрети в приватному просторі, групові портрети з родиною, друзями, колегами, учнями. Досить значний масив фотопортретів презентує оперних співаків у образах персонажів. Архівна фотоколекція містить також жанрові, репортажні, постановочні знімки, зроблені під час виступів, репетицій, гастролей, творчих зустрічей із шанувальниками, офіційних та урочистих заходів. Видові фотографії показують екстер'єри та інтер'єри музичних театрів, філармоній, вищих і середніх навчальних музичних закладів.

Фотодокументи із зібрання ЦДКФФА України імені Г.С.Пшеничного мають значний інформаційний потенціал у дослідження іконографії митців різних поколінь ХХ ст., оприявнюють персональний і предметний професійний музичний світ.

За час свого існування аудіовізуальні документи посіли значне місце у багатьох сферах діяльності, стали важливою складовою сучасного аудіовізуального середовища. Вони мають важливе значення у становленні нашого сприйняття навколишнього світу і є однією із важливих форм збереження, як національної культурної спадщини, так і світової культурної пам'яті загалом.

UDC 930.253-028.17:792

Liudmyla Kasian,

ORCID 0000-0003-0400-7245,

Head of the Document publishing sector,
Document information use department,
Central State Archives of Cine Phono and Photo Documents
of Ukraine Named after H. S. Pshenychnyi,
Kyiv, Ukraine
e-mail: kasyan.lyudmila@gmail.com

**AUDIOVISUAL DOCUMENTS DEDICATED TO THE MUSICAL
CULTURE OF THE XX CENTURY IN THE FUNDS OF THE CENTRAL
STATE ARCHIVES OF CINE PHONO AND PHOTO DOCUMENTS OF
UKRAINE NAMED AFTER H. S. PSHENYCHNYI**

The thematic spectrum and genre-typological features of audiovisual documents devoted to the musical culture of the XX century from the collections of the Central State Archive H. S. Pshenychnyi are considered.

Keywords: audiovisual documents, phonodocument, sound recording, kinodocument, photodocument.

УДК 78.074:655.4/.5(477)

Кожушко Євгенія Віталіївна,
ORCID 0000-0002-9115-4050,
молодший науковий співробітник,
відділ музичних фондів,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: kozhushko@nbuv.gov.ua

**ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ СИГІЗМУНДА ЗАРЕМБИ У
ВІДДІЛІ МУЗИЧНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Вперше подається інформація про прижиттєві нотні видання Сигізмунда Заремби, що зберігаються у фонді музичного відділу НБУВ. Розширено біографічні дані про композитора.

Ключові слова: Сигізмунд (Зігмунт) Заремба, прижиттєві нотні видання, видавництва.

З широкого кола видатних імен музичної культури України кінця XIX початку XX століття привертає увагу постать композитора, диригента, музичного критика, віолончеліста, педагога і піаніста Сигізмунда Владиславовича Заремби (1861–1915; польськ. – Sigismund / Zygmunt Zaremba, псевдонім: Не-Ларош). Родина Заремби

походить з відомого польського дворянського роду, який дав світу декілька поколінь талановитих музикантів, зокрема його батько – Владислав Заремба.

Народився Сигізмунд Заремба 11 червня 1861 р. у Житомирі, але дитячі роки пройшли у Києві, оскільки вже у 1862 році родина переїхала. Його батько Владислав Іванович Заремба на той час вже відомий композитор, піаніст та педагог працює викладачем фортепіано та хорового співу в Інституті шляхетних дівчат та приватних пансіонах (у творчій спадщині В. І. Заремби понад 30 пісень на слова Т. Г. Шевченка, він є автором численних фортепіанних п'єс, романсів та пісень на слова українських і польських поетів). Першу та фундаментальну музичну освіту отримав у Києві: грі на фортепіано та композиції його навчав батько, теорію музики студіював з Андрієм Казбирюком – автором одного з перших підручників з гармонії на українських землях; а грі на віолончелі – у В. Ф. Алоїза, відомого композитора, віолончеліста, педагога. Паралельно Сигізмунд отримав освіту на юридичному факультеті Університету св. Володимира (закінчив у 1884 р).

У 1896 р. С. Заремба був запрошений на посаду диригента симфонічного оркестру у Воронеж. З 1896 по 1901 роки — директор Воронежського відділення Російського Музичного Товариства (ИРМО). Активно займався концертною діяльністю, виступав як диригент та віолончеліст-виконавець в квартетах та камерних оркестрах. Вперше у Воронежі було виконано 6-ю симфонію П.І.Чайковського під його керівництвом.

У 1901 р. переїхав до Санкт-Петербургу, де працював кореспондентом «Русской музыкальной газеты» (далі — РМГ), диригентом, акомпаніатором, займався композиторською діяльністю. Саме у цей період Сигізмунд Заремба написав свої найвідоміші твори: «Слов'янський танець» для симфонічного оркестру, «Полонез» для струнного оркестру, Сюїту для струнного квартету, симфонічну картину «Сфінкс», оперету «Жінка-студент» у 3-х діях на лібрето Г. Г. Ларіонова-Ларіна, фортепіанні п'єси, романси, цикл пісень «Ганя», обробки українських народних пісень, у т. ч. обробку мелодії відомого романсу М. Кропивницького «Соловейко», який в радянські роки кілька разів перевидався («Музгиз», 1952; «Мистецтв», 1965).

З композиторської спадщини Сигізмунда Заремби, що зберігається у відділі музичних фондів Інституту книгознавства

НБУВ, надзвичайно цікавими і цінними є примірники прижиттєвих нотних видань, Найбільше представлено творів у жанрі романсу. Серед авторів текстів – Олексій Апухтін, Михайло Балуцький, Марія Конопницька, Н. де Лазарі, Михайловський, Л. Монд, Олександр Пушкін, Люціан Ридль, Павло Тулуб, В. Якимов. Нотні видання С.Заремби були надруковані видавництвом «Л. Ідзіковський», Б.Корейва, І. Юргенсона, П. Юргенсона, В. Кастнера, відзначалися високою якістю друку і розповсюджувалися музичними магазинами у Києві, Варшаві, Одесі, Харкові, Москві, Санкт-Петербурзі, Воронежі, що давало змогу широким верствам населення знайомитися і виконувати твори композитора.

Особливий інтерес і викликають два видання циклу «Ганя» з 10 пісень на слова Люціана Ридля («Л. Ідзіковський», надруковані у І.Чоколова), одне – з текстом українською, а інше – польською мовою. Цей цикл композитор присвятив своїй дружині Емілії. У 1912 році про романси писалося у РМГ: «Прекрасная, идилически пасторальная поэзия Ридля – очень удачно выражена музыкой, в которой все просто, ясно...». Яскраво ілюстровано видання Болеслава Корейво 4-х танців С. Заремби з комічної оперети «Жінка-студент».

Не менший інтерес становлять видання окремих романсів і вокального циклу Заремби у серіях нотовидавничої фірми «Леон Ідзіковський»: «Романсы и песни для пения с аккомпаниментом фортепиано», «Русская лира. Выбор любимых романсов и песен русских композиторов» (цензурний дозвіл за 1904 р), а також видання 1898 р., здійснені В. Кастнером у Воронежі «Романсы для пения с аккомпаниментом фортепиано С. Зарембы». Фортепіанні твори С.Заремби друкувалися у серіях «Heures de loisir choix de pièces pour piano à quatre mains» у московського видавця П. Юргенсона, а також у А. Кастнера у Воронежі в серії «Педагогический сборник сочинений для фортепиано, распределенных по степеням трудности с обозначением аппликатуры и педали, изданных под редакцией В.Г.Растроповича».

Творча спадщина Сигізмунда Заремби потребує вивчення і дослідження, а призабуті твори, що несуть культурно-історичну цінність, після повного бібліографічного опису видань увійти до репертуару українських виконавців.

UDC 78.074:655.4/.5(477)

Yevheniia Kozhushko,

ORCID 0000-0002-9115-4050,

Junior Research,

Department of Music Funds,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kozhushko@nbuv.gov.ua

LIFE EDITIONS OF SIGISMUND ZAREMBA IN THE DEPARTMENT OF MUSICAL FUNDS OF NBUV

The abstracts for the first time provide information about the lifetime musical editions of Sigismund Zarembo, which are stored in the fund of the music department of the NBUV. Biographical data about the composer have been expanded.

Keywords: Sigismund (Zygmunt) Zarembo, lifetime printed music, publishing.

УДК 78.03(477) (075)

Корній Лідія Пилипівна,

ORCID 0000-0003-4988-7186,

доктор мистецтвознавства, професор,

провідний науковий співробітник,

відділ екрано-сценічних мистецтв і культурології,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології

імені М. Т. Рильського,

Національна академія наук України,

член Національної спілки композиторів України,

Київ, Україна

e-mail: muzling@ukr.net

СПЕЦИФІКА ДЖЕРЕЛ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто специфіку та методи дослідження рукописних та друкованих музичних джерел. Підкреслено важливість створення спеціальних покажчиків музичних джерел.

Ключові слова: Джерела, музичне джерелознавство, музикознавство, культура.

Наукові дослідження гуманітарних наук майже неможливі без відповідних джерел. У теоретичних підходах до них у різних

гуманітарних галузях є багато спільного, проте кожна з них має й свої специфічні особливості. Одним з важливих питань у галузі джерелознавства є тлумачення поняття «джерело». В історичному джерелознавстві вчені визначають це поняття як «залишки минулого», «продукт людської діяльності», «реалізований продукт людської психіки», «як явище культури» (О. Лаппо-Данилевський).

У музикознавстві найчастіше використовується поняття «музичне джерело», під яким розуміють переважно музичні твори. Вони зберігаються у рукописному та друкованому вигляді, реалізуються в різних формах виконання й у різних середовищах. Тобто музичні твори є важливою складовою музичної культури, що є особливою формою духовного життя людства і проявляється у функціонуванні музичного мистецтва в житті суспільства. Характерними особливостями феномену музичної культури є її масштабність, наявність цілісної, ієрархічно організованої системи, що складається з низки компонентів, які подаємо за структурою Арнольда Сохора: «музичні цінності, створені або збережені в певному суспільстві; усі види діяльності, пов'язані зі створенням, збереженням, відтворенням, поширенням, сприйняттям і використанням музичних цінностей; усі суб'єкти такої діяльності та їх знання, навички й інші якості, що забезпечують її успіх; усі установи й соціальні інститути, а також інструменти й обладнання, яким обслуговується ця діяльність» (Сохор А. Н. Социология и музыкальная культура. Москва: Сов. композитор, 1975. С. 84–85).

Усі ці компоненти музичної культури досліджуються на основі джерел. Їх можна поділити на дві групи: 1) основний комплекс джерел для дослідження історії музичної культури; 2) додаткові джерела інших галузей гуманітарних наук (образотворче мистецтво, література, історія), у яких наявна інформація про музичну культуру. Крім поняття «музичне джерело», доцільно ввести також поняття «джерело музичної культури» як продукт музичної та іншої творчої людської діяльності, що є носієм інформації про історію музичної культури.

Виходячи з тлумачення слова «джерело», а саме «те, що дає початок чому-небудь», важливою характеристикою джерела музичної культури вважається його первинність, ґрунт для наступних досліджень. Це проявляється в автографах творів композиторів, а також і в їх публікаціях, рукописних давніх музичних пам'ятках, листах, спогадах, документах, у яких уперше надано інформацію.

Часто спостерігаємо таке явище, коли недосвідчені автори плутають поняття джерело та наукова література. Автори наукової літератури спираються на різні джерела і подають їх у власній інтерпретації, яка може бути неправильною, суб'єктивною. Тому науковий підхід вимагає при дослідженнях спиратися саме на джерела і перевіряти, як вони інтерпретуються іншими вченими. Однак наукова література може виконувати функцію джерела за умови, коли первинні джерела не збереглися, а в науковій праці надано фактологічний матеріал, який узято з джерел. Крім того, наукова література може стати джерелом при вивченні історії розвитку науки. У деяких випадках наукова праця може бути джерелом, якщо в ній уперше викладено теоретичні положення, які розвиваються у подальших дослідженнях.

Пізнання джерела як явищ культури передбачає використання системного підходу, поширеного в сучасній гуманітаристиці й актуальне в музичному джерелознавстві. Музична культура входить як підсистема до метасистеми: культура, духовна культура, художня культура, музична культура. Між складовими цієї метасистеми наявні взаємозв'язки, взаємовпливи, і для того щоб пізнати джерело музичної культури, доцільно розглядати його з позиції цієї цілісної системи.

При системному підході до вивчення музичної культури та її джерел важливо мати на увазі, що основним об'єктом дослідження є Людина. У макросистемі та підсистемах відображається Людина на різних етапах її творчої діяльності. Наприклад, в епоху Середньовіччя християнський світогляд Людини позначився на всіх галузях духовної культури, зокрема, й на музичній. Загальна атмосфера «трансцендентності» притаманна як релігійним літературним творам, так і музичним одноголосним піснеспівам (джерелам), які мали в той час умовну (ідеографічну) фіксацію запису, і зі стриманою емоційною чуттєвістю передавали духовно-молитовний стан, що було співзвучним з характером літератури, іконописом. У церковних вербальних текстах, іконописних картинах, молитовних співах передавався весь комплекс церковного обряду, який впливав на світогляд Людини. Тому пізнання монодійних джерел потребує комплексного підходу з врахуванням усіх складових метасистеми.

З цим пов'язана внутрішня критика джерел, у якій дослідники використовують типізуючий та індивідуалізуючий методи. Типізуючий метод передбачає інтерпретацію джерел, виходячи з особливостей того типу культури, до якого належить це джерело, а

також враховуючи відображення в ньому особливостей, характерних для певної нації, місцевості, суспільного прошарку, школи. На різних історичних етапах по-різному проявляється в джерелах особистісне начало, тому для їх пізнання використовують метод індивідуалізації: при оцінці джерел враховують індивідуальність автора.

Важливим у джерелознавчому дослідженні є метод джерелознавчої евристики (пошук і виявлення джерел). Видатні французькі історики та джерелознавці Ш.-В. Ланглуа і Ш. Сеньобос вважали, що пошук і виявлення джерел є однією з найголовніших частин, – «логічно першою», – в роботі історика». Обмежені пошуки джерел і використання їх у неповному обсязі можуть привести до недостовірних та поверхових результатів дослідження. Тому одним з важливих правил джерелознавства – максимальне використання в дослідженні джерельного матеріалу. У здійсненні такої пошукової роботи допомагають інформаційно-джерелознавчі покажчики, які зберігаються в бібліотеках та архівах. Хоча така література є в Україні, але на цей час спеціальних покажчиків музичних джерел історії української музичної культури ще не достатньо. Створення таких покажчиків є справою не тільки бібліотечних працівників, але й музикознавців. Поява такої джерелознавчо-інформаційної літератури буде сприяти подальшому глибокому вивченню української музичної культури.

UDC 78.03(477) (075)

Lidiia Kornii,

ORCID 0000-0003-4988-7186,

Doctor of Art Criticism, Leading Research Scientist,

Screen and Performing Arts and Culturology Department,

The Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology

National Academy of Sciences of Ukraine,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: muzling@ukr.net

SPECIFICITY OF SOURCES OF MUSIC CULTURE AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THEIR RESEARCH

The specifics and methods of research of handwritten and printed music sources are considered. The importance of creating special indexes of music sources is emphasized.

Keywords: sources, musical source criticism, musicology, culture.

УДК 94(477)

Крючин Андрій Андрійович,

ORCID 0000-0002-5063-4146,

доктор технічних наук, професор,

член-кореспондент Національної академії наук України,

заступник директора, Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: kryuchin@ipri.kiev.ua

Косяк Ігор Васильович,

ORCID 0000-0002-1543-9257,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

відділ систем оптичної реєстрації інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: philips_ipri@ukr.net

Єгупова Людмила Іванівна,

ORCID 0000-0003-1438-8133,

науковий співробітник,

відділ систем оптичної реєстрації інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: egupovali@gmail.com

**ВІДНОВЛЕННЯ ЗАПИСІВ ФОНОГРАФІЧНИХ
ЦИЛІНДРІВ З ОСТАННЬОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ МОЙСЕЯ
БЕРЕГОВСЬКОГО, ЩО ЗБЕРІГАЮТЬСЯ
В ФОНОАРХІВІ ІНСТИТУТІ РУКОПИСУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО**

Представлено результати робіт з відновлення фонограм з раритетних носіїв запису – фоноциліндрів, що зберігаються в Фоноархіві єврейської музичної спадщини ІР НБУВ.

Ключові слова: зчитування інформації, аудіо записи, фоноциліндр, фольклор.

Протягом майже 60-ти років з часу винаходу фонографа у 1877 р., він слугував для збирання фольклорної музики та пісень, запису голосів видатних діячів культури та історії. Одна з найбільших в світі колекцій фоноциліндрів М. Береговського зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (ІР НБУВ). Через відсутність засобів неруйнівного відтворення звуку з воскових фоноциліндрів ця колекція не була в науковому та культурному обігу. Завдяки науковцям Інституту проблем реєстрації інформації НАН України запропоновано спосіб та на його основі розроблено систему зчитування інформації з раритетних носіїв, що забезпечує високий рівень якості відтворення інформаційного сигналу з фоноциліндрів без шкоди для них.

На даний час світ попередньо побачив 12 збірок фольклорних творів на СД дисках з цієї колекції. Відновлення фонограм аудіо записів з раритетних носіїв – воскових фонографічних циліндрів це кропіткий і довготривалий процес, який складається з багатьох операцій по відновленню і реставрації звукового сигналу, який був би подібним первісному запису.

Сьогодні відновлення записів цієї унікальної колекції є актуальною задачею, вирішення якої дасть можливість збереження для нащадків музичної культурної спадщини спрямованої на виховання наступних поколінь.

В 2020 році Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського були продовжені роботи зі спадщиною М.Береговського. Результатом проведених досліджень стало опрацювання понад сотні фоноциліндрів та створення двох збірок музичних фольклорних творів на трьох СД дисках. У 2021 році були випущені чергові 10 12 томи Історичної колекції єврейського музичного фольклору 1912 1947. Особливої уваги заслуговує том 12, записи на якому представляють останні експедиції Мойсея Береговського по містах і містечках України (1940 1946). На жаль, вцілими залишилися тільки 25 фоноциліндрів з цього періоду, записи фонограм з яких були відновлені та увійшли до тому 12. На цьому диску 48 треків загальною тривалістю 64 хв. Повна назва СД диска: «Том 12. Останні експедиції Мойсея Береговського: Львів та Коломия (1940), Чернівці (1944), Бершадь, Брацлав, Тульчин, Жабокрич (1945), Київ (1946)».

Останні експедиції Мойсея Береговського проходили в тіні трагічних подій Другої світової війни, які мали надзвичайно руйнівний вплив на єврейське життя в Європі. У серпні-вересні 1940 р. Береговський відвідав Львів та Коломию Західної України. Записи Береговського в Коломиї (10–17 серпня 1940 р.) включали великі сегменти двох пуримшпілів у виконанні Хаїма Мербойма і Хаїма-Лейба Гайфермана, які пам'ятали п'єси 1890-х років.

У вересні 1940 року Береговський записав у Львові десятки пісень від Девіда Кенігсберга. Хоча в репертуарі цього співака домінували ліричні любовні пісні та балади, до львівських записів також входить значна кількість робітничих пісень, хасидські пародії, пісні жebraків та пісні про переслідування євреїв. Однак більшість пісень були подані короткими фрагментами, часто обмеженими однією або двома строфами тексту.

У листопаді 1944 року, незабаром після звільнення України, Береговський та його колега Мойсей Майданський вирушили в першу післявоєнну експедицію до Чернівців з метою збирання фольклору воєнного часу від колишніх ув'язнених єврейських концтаборів та гетто в Придністровському мухафазі, зоні нацистської окупації. Через дефіцит чистих циліндрів під час цієї експедиції було записано лише три пісні на двох фоноциліндрах, тоді як багато важливого матеріалу було зібрано безпосередньо від тих, хто вижив у Чернівцях, без використання фонографного обладнання.

Наступна експедиція була проведена в серпні-вересні 1945 р. Учасники експедиції (Мойсей Береговський, Рувім Лернер та Хіна Шаргородська) відвідали містечка Вінницької області, місця колишніх єврейських гетто Бершадь, Тульчин, Брацлав та Жабокричі. Метою було зібрати більше фольклорних доказів недавніх жорстоких звірств. Результат експедиції складався з 36 фонографічних записів та принаймні 116 пісень, які були зібрані безпосередньо у виконавців. Експедиції 1944 та 1945 років послужили джерелом для запланованої збірки «Єврейський фольклор у дні Великої Вітчизняної війни» з редакторами Мойсеєм Береговським та Рувімом Лернером. З часом багато циліндрів були пошкоджені.

Важливо зазначити, що не лише пісні про концтабори, гетто, страждання та опір були зібрані з тих, хто вижив. На записах також звучало багато традиційних народних пісень та балад про сиріт, нещасливе кохання, втрати та надії, пісні релігійного змісту, які резонували з трагедіями та отримували додатковий сумний зміст та

ще глибший емоційний контекст під час війни. Більшість виконавців були у віці 20-40 років, але деякі були дітьми та підлітками. Так, у 10-річному віці Валії Ройтлендер з Брацлава записала 2 пісні, що представлені на цьому СД диску.

СД диск також включає 2 пісні у витонченому канторіальному стилі, які були записані у Києві в травні 1946 р від оперного співака Михайла Фурмана, художника Київського оперного театру. Це були одні з останніх записів фонограмів, які збереглися.

Незважаючи на зусилля фольклористів, збірник єврейських пісень воєнного часу ніколи не видавався після війни, як це планувалося. Натомість колекцію критикували та засуджували за загальний пасивний і страждаючий тон пісень та акцент на виключно єврейських трагедіях.

Але сьогодні ми маємо можливість почути автентичні голоси з минулого на відновлених записах фонограм фонографічних циліндрів з останньої експедиції Мойсея Береговського, що зберігаються в фоноархіві ІР НБУВ. Записи також представлені у вільному доступі на інтернет сторінці: <http://www.audio.ipri.kiev.ua>.

UDC 94(477)

Andrii Kriuchyn,

ORCID 0000-0002-5063-4146,

Doctor of Technical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Deputy Director, Institute of Information Registration Problems,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kryuchin@ipri.kiev.ua

Igor Kosyak,

ORCID 0000-0002-1543-9257,

Candidate of Technical Sciences, Senior Research Associate,

Department of optical information registration systems,

Institute for Information Recording, National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: philips_ipri@ukr.net

Lyudmila Eypova,

ORCID 0000-0003-1438-8133,

Research, Department of optical information registration systems,

Institute for Information Recording, National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: egupovali@gmail.com

RECOVERY OF RECORDS OF PHONOGRAPHIC CYLINDERS FROM THE LAST EXPEDITION OF MOSES BEREGOVSKY, STORED IN THE VNLU PHONOARCHIVE

The results of works on the restoration of phonograms from rare recording media - phonocylinders stored in the Phonoarchive of Jewish Musical Heritage of the VNLU are presented.

Keywords: reading information, audio recordings, phonographs, folklore.

УДК 78.072

Кузик Валентина Володимирівна,

ORCID 0000-0002-0110-6937,

кандидат мистецтвознавства, доктор філософії мистецтва,

старший науковий співробітник,

відділ музикознавства та етномузикології,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та
етнології імені М. Т. Рильського,

Національна академія наук України,

член Національної спілки композиторів України,

лауреатка Премії імені М. Лисенка,

Київ, Україна

e-mail: mykola.kuzyk46@gmail.com

РУКОПИСНИЙ АРХІВ КОМПОЗИТОРА-КЛАСИКА Л. РЕВУЦЬКОГО, ЩО ЗБЕРІГАЄТЬСЯ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО – УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Рукописи українського композитора-класика Левка Ревуцького зберігаються у ряді державних і спеціалізованих архівів України. Найбільш повне їх зібрання має Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: архівна справа, композиторські рукописи, українська музика, Левко Ревуцький.

До цього автора ми підходимо тепер без жодних упереджень, в якій би галузі він не виступив. Йому, видно, судилося одержати перше місце серед сучасних авторів не тільки на Україні, а може навіть і в ширших межах. (Микола Грінченко (1929).

Мати у своїх реєстрах рукописи – як нотного тексту, так і вербального – видатного українського композитора-класика Льва Миколайовича Ревуцького було за честь для ряду державних архівів України: Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Державного музею театрального, музичного та кіно-мистецтва України, Державного архіву Києва, архівів Меморіального будинку-музею М. Лисенка (що входить до комплексу «Музей видатних діячів української культури»), Меморіального кабінету-музею В. Косенка. Кілька окремих документів знаходилося у приватних архівах музикознавців В.Довженка, В. Клини, Т. Булат. Однак головний масив рукописного архіву композитора, як і його обширна нотна та музикознавча бібліотека, перебував у родині, в Меморіальному кабінеті Л.М.Ревуцького (вул. Софіївська № 16, кв. 25, так званий «композиторський дім»). Зібрання складалося із рукописів музичних творів, педагогічних нотатків, епістолярію, приватних записок. Після смерті митця (30 березня 1977 р.) цим архівом, як і меморіальним кабінетом опікувався його син – Євгеній Львович Ревуцький (1919–2006, видатний медик-терапевт, лауреат державної премії України в галузі медичних наук).

У 1880-рі роки Є. Ревуцький віддав для упорядкування рукописний нотний архів батька композиторці, колишній учениці Л.Ревуцького (випуску 1945 р.) та знаній високопрофесійній музичній редакторці Олені Федорівні Андрєєвій (1914–2007). Вона довго й ретельно опрацювала архів, скрупульозно розклала його за жанрами і тематикою у 10 цупких течок-папок з міцними витими ручками-шнурками (з такими папками діти у минулому столітті ходили до музичних шкіл): симфонічні твори (партитури), симфонічно-хорові (партитури), Концерт для фортепіано з оркестром (партитура), фортепіанні, романси, пісні, обробки народних пісень, вправи з оркестровки, гармонії, поліфонії тощо. Олена Федорівна принагідно зазначила й ті рукописи, що зберігалися в інших установах – архівах, бібліотеках, музеях.

Зазначені 10 папок, після опрацювання О. Ф. Андрєєвою, було повернути до Меморіального кабінету-музею наприкінці 1990-х років. 2003 року Євгеній Львович, перейнявшись турботою про збереження архіву та матеріалів кабінету-музею, вирішив передати мені на збереження архів, папки з епістолярієм і фотоматеріали (копії). За попередньою домовленістю з керівництвом Центрального

державного архіву-музею літератури і мистецтва України все упорядження кабінету – картини, коментовані фотографії, даровані сувеніри, станкову скульптуру, посмертну маску, включно з роялем фірми Bechstein, – восени 2005 року було беззаплатно передано цьому закладу для утворення відповідної експозиції. Результат виявився досить сумним. Раритети описали й заклали у фонди, а унікальний рояль, вибраний самим композитором, зараз перевезли до літературного клубу в Плютах. Стало зрозумілим – для композиторського архіву треба шукати інше місце.

Після довгих міркувань, обговорення проблеми з правнуком композитора Тарасом Георгієвичем Ревуцьким, було вирішено передати рукописний архів Л. М. Ревуцького на довічне зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Активно сприяла справі передання цінних матеріалів до Інституту рукописів НБУВ співробітниця НБУВ, кандидатка історичних наук Олена Валентинівна Бугаєва. Зазначу, що папки з епістолярієм родини Ревуцьких і фотоматеріали по темі (як світлини, так і зібрання, накопичені в комп'ютері) все ще зберігаються у мене. Планую по закінченні їх детального опрацювання також долучити до тих 10 течок, що вже є в НБУВ.

Чим цікаві всі ці матеріали для науковців? Тут є багато векторів для розмаїтих розвідок, починаючи від самого простого: 1) рукописи дають змогу прослідкувати, як з віком – від юних років до зрілості – змінювався й шліфувався почерк митця, що став, зрештою, графічно чітким і красивим. 2) В архіві є партитури других редакцій Симфонії № 2, Концерту F-dur для фортепіано з оркестром. Тепер же, коли Провідіння сприяло поверненню уртексту цих творів, можна провести цікаві порівняльні аналізи, визначити особливості розвитку логіки композиторської думки. 3) Завдяки чернеткам, збереженим у архіві, вдалося реконструювати раніше невідомий Струнний квартет (1920–1926), а дещо пізніше масштабний хоровий твір «серце музики» на слова М. Вороного. 4) Вельми заманливою є десята папка (найбільш тяжкенька). На її титулі О. Ф. Андреева зазначила «Авторські рукописи чернеток окремих аркушів і сторінок до невизначених творів різного характеру». Переглядаючи ці записи, мені вдалося знайти сторінку із додекафонним рядом нотних знаків (у свій час передала ксерокс цієї сторінки двом композиторам: молодшому за віком Льву Миколайовичу – Колодубу та О.Козаренку). Ще одну сторінку дирекціону в «збагаченому» g-moll

(можливо, пролог до знищеної Третьої симфонії?). Цінною для історії є і писана олівцем 1935 року перша сторінка дирекціону (на три нотоносці з позначкою інструментів) Увертюри до опери «Гарас Бульба» М. Лисенка. Впали в око нашвидку записані олівцем (зльоту) мелодії народних пісень від Олени Петляш-Барілотті (треба ще буде попрацювати над цим!), частина з яких увійшли до циклу «Галицьких пісень». Дещо з розшифрованих записів опублікувала в книжці із серії, унікальній за задумом редакторки-упорядниці Кіри Іванівни Шамаєвої «Зі спадщини майстрів». Композиторський архів Л.М.Ревуцького, що зберігається в Інституті рукописів НБУВ, тільки починає розроблятися. З ним вже працював талановитий піаніст, лауреат міжнародних конкурсів Роман Репка, який першим в країні від повоєнних років виконав уртекст Концерту для фортепіано. Сподіваюся, що і дослідники симфонічної музики заглянуть сюди не раз, і фольклористи, яким будуть цікаві записи народних пісень, зроблені Л. Ревуцьким, що так і полишилися допоки в олівцевих шкідках. Джерела є, вони надійно зберігаються і чекають на своїх дослідників.

UDC-78/072

Valentyna Kuzyk,

ORCID 0000-0002-0110-6937,

Candidate of Art History, Doctor of Philosophy of Art,

Senior Research Fellow,

Department of Musicology and Ethnomusicology,

Institute of Art History, Folklore and

ethnology named after MT Rylsky,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

laureate of the Lysenko Prize,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mykola.kuzyk46@gmail.com

**MANUSCRIPT ARCHIVE OF THE CLASSICAL COMPOSER
L. REVUTSKYI, THAT IS STORED IN THE VNLU – A UNIQUE
SOURCE OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Manuscripts of the Ukrainian classical composer Levko Revutsky are stored in a number of state and specialized archives of Ukraine. Their most complete collection is the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine. V.I.Vernadskyi.

Keywords: archival business, composer's manuscripts, Ukrainian music, Levko Revutsky.

УДК 784

Куркова Ірина Сергіївна,
ORCID 0000-0001-5536-175X,

кандидат мистецтвознавства, молодший науковий співробітник,
відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kravsi87@gmail.com

РОМАНС С. В. РАХМАНІНОВА НА СЛОВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «ПОЛЮБИЛА Я НА ПЕЧАЛЬ СВОЮ»: ДО ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ВЕРБАЛЬНОГО ТЕКСТУ

Досліджено питання розмаїття прочитання віршованого тексту в вокальній музиці на прикладі вірша Тараса Шевченка в романсі Сергія Рахманінова.

Ключові слова: Шевченко, Рахманінов, Плещеев, інтерпретація, романс.

Творче надбання видатного митця Тараса Шевченка неодноразово ставало натхненням поштовхом для створення творів мистецтва. Вже стало традицією використовувати його віршований доробок як вербальну основу музичних вокальних творів.

У світовій музичній практиці поширена традиція написання вокальних творів на слова авторів у перекладі, при цьому важливо прослідкувати автентичність змістовного збереження першоджерела в перекладеному зразку. У цьому контексті актуальним стає вивчення відомого романсу співця минулого століття Сергія Рахманінова, чия творчість беззаперечно є надзвичайним світовим здобутком. Звернення до його романсу обумовила необхідність співставлення змісту першоджерела, та його видозмінення і перенесення домінантних точок у тексті перекладу, котрий став основою вказаного музичного зразка.

Романс «Полюбила я на печаль свою» входить до циклу з 6 романсів ор. № 8 на вірші Тараса Шевченка у перекладі Олександра Плещеева. Вірш Тараса Шевченка «Полюбилася» носить скорботний характер, сповнений трагічною приреченістю. Та в перекладі російською мовою цей ліричний монолог повністю втратив національний колорит поезії, навіть докорінно трансформував його зміст.

Порівняймо оригінал з перекладом [Тарас Шевченко. Зібрання творів у 6 т. – К., 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 372–373; 760–761.]

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою —
Така доля моя!
Люде гордії, злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до прийому —
Оддали в москалі!
І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті —
Така доля моя!

Полюбила я,
На печаль свою,
Сиротинушку
Бесталанного.
Уж такая мне
Доля выпала!
Разлучили нас
Люди сильные;
Увезли его,
Сдали в рекруты...
И солдаткой я,
Одинокой я,
Знать, в чужой избе
И состареюсь...
Уж такая мне
Доля выпала.

Вірш Тараса Шевченка сповнений мотивів народних пісень з сирітсько-вдовиного та рекрутського циклів. Також неважко помітити змалювання митцем сумних настроїв знівченого життя молодих дівчат, нещасливої долі жіноцтва того часу, що було характерно для його творчості.

Музична мова романсу Рахманінова емпатійно відображає загальний настрій вірша в його перекладі. Та важливо підкреслити, що національний сум та гніт жіночої долі переосмислюється та навіть трансформується в ніби ліричну замальовку локального суму, нівелюючи глобальність проблеми.

Така інтерпретація віршованого зразка типова для творів, що використовуються митцями в перекладі з рідної мови. Адже окрім зміни національного забарвлення та колориту вірша, змінюється вага та змістовність тих чи інших слів.

Підкреслимо, що в звичному мовленні зміст передається через значення слів мовлення, в той час як у музиці він (зміст) втілюється в звукових образах. Відомий всім факт, що домінантною функцією мови є функція визначення, а в музиці – виразу, допомагає відчуті закладені емоції поезії Тараса Шевченка у романсі Сергія

Рахманінова, незважаючи на інакшість інтерпретації перекладачем першоджерела.

UDC 784

Iryna Kurkova,
ORCID 0000-0001-5536-175X,
Candidate of Art History, Junior Research,
Department of Music Funds,
Institute of Book Studies,
V. I Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: kravsi87@gmail.com

S. RAKHMANINOV'S ROMANCE ON THE WORDS OF TARAS SHEVCHENKO'S POEM «I LOVED MY SADNESS»: BY THE QUESTION OF INTERPRETATION OF VERBAL TEXT

The article considers the issue of diversity of verbal text reading, inherent in the problem of creating a vocal work on a poem in translation points on the example of a poem by Taras Shevchenko in Sergei Rachmaninoff's romance.

Keywords: Shevchenko, Rachmaninov, Plesheev, interpretation, romance.

УДК 78.024.55+78.089+821.161.2

Літвінова Світлана Анатоліївна,
ORCID 0000-0003-0687-9450,
молодший науковий співробітник,
відділ музичних фондів,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: litvinova@nbuv.gov.ua

**ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НОТНИХ ДЖЕРЕЛАХ
ВІДДІЛУ МУЗИЧНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Проаналізовано віртуальну колекцію «Музична Лесіана». Документи систематизовано за складом виконавців та музичними жанрами.

Ключові слова: творчість Лесі Українки, музична інтерпретація, вокально-хорова музика, хорова мініатюра.

Творчість Лесі Українки – драматурга-новатора, поетеси, перекладачки, фольклористки, громадської діячки, – жива і співзвучна сьогоденню. Її драматичні та поетичні твори, що містять силу духу поетеси, одвічні питання людства в цілому та окремої людини, архетипічні образи – мають статус позачасових.

Творчості Лесі Українки приділено увагу в наукових дослідженнях (монографії, дисертації, статті, тези наукових конференцій), але з'являються нові роботи, завдяки яким ми тільки наближаємося до нових розумінь її духовної спадщини. Зокрема, невичерпною є тема «Леся Українка і музика», бо з часом нам відкриваються нові, тільки створені музичні інтерпретації на слова поетеси. Тож, проблемі відображення її поетичних та драматичних творів у музиці присвячено окрему науково-бібліографічну базу даних, де подано нотні друковані та рукописні документи, що стосуються творчості Лесі Українки і зберігаються у відділі музичних фондів НБУВ. Науково-бібліографічна база даних «Музична Лесіана» стане вшануванням пам'яті та творчої спадщини поетеси і новою сходинкою у розумінні творчості українських композиторів, які зверталися до поезій Лесі Українки.

База даних на сьогодні у відділі музичних фондів НБУВ складає понад 700 позицій. Серед яких – текстові видання, машинописні тексти, нотні видання, рукописи та репрографії з автографів, електронні репродукції з автографів. Хронологічні рамки описаних нотних документів охоплюють кінець XIX ст. і до сьогодення.

Спектр нотних друкарень та видавництв цих нотних джерел представляють декілька історичних періодів друкарства в Україні: «Леон Ідзіковський», «Губсоюз», «Дніпросоюз», «Львівський Боян», «Мистецтво», «Наша пісня», «Музика», «Советский композитор», «Музична Україна» тощо. Багато нотних видань початку XX ст. вже можемо вважати рідкісними. Зокрема, видання фірмою «Леон Ідзіковський» твору К. Янчарського «Не дивися на місяць весною» (1913–1915); видані «Губсоюзом» твори Якова Степового «Вишеньки» (1922) та Кирила Стеценка «Знов весна!» (1921); опублікований у Золочеві солоспів Василя Безкорвайного «Соловейковий спів» (до 1940); виданий у Бразилії вокальний цикл Івана Вовка «Сім струн: для голосу з фп.» (до 1977) тощо. До рідкісних примірників належать «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» у двох частинах, записані і упорядковані чоловіком Лесі Українки Климентом Квіткою у 1917–1918 рр. вже після смерті

поетеси (фотомеханічний друк з рукописного автографа К. Квітки) з його дарчими записами. Зберігаються в електронному вигляді репродукції автографів хорових творів Василя Безкоровайного, що написані після 1949 р. у м. Буффало (Нью-Йорк). Рідкісні видання містять автографи та дарчі записи композиторів, печатки особистих бібліотек і колекцій видатних діячів української культури (Юрія Таранченка, Юлія Мейтуса, Андрія Гнатишина).

Особливої уваги заслуговують рукописи та репрографії з автографів українських композиторів, що з колекції «Музичний фонд України». Серед них твори на слова та за мотивами поезій Лесі Українки – автографи клавірів музики до однойменних спектаклів «Лісова пісня» Ірини Губаренко та Юрія Шевченка, опери-балету «Оргія» Олександра Костіна, хорів мініатюри Марка Кармінського, Віктора Пацукевича та ін. (частина творів ще не видавалася).

Музичні інтерпретації, що увійшли до бази даних «Музична Лесіана» різні за складом виконавців, жанрами, формами. Зокрема, можемо виділити такий спектр жанрового розмаїття: пісня, романс, вокальний цикл, хорова мініатюра, хоровий цикл, кантата, кантата-реквієм, музика до вистави, балет, опера-балет, опера, сюїта для симфонічного оркестру, музика до кінофільму, народна пісня, обробка (для голосу в супр. фп, для хору а cappella, для інструментального ансамблю тощо).

Найпопулярнішими серед виконавців є вокально-хорові твори українських композиторів в основі яких окремі вірші, поетичні цикли та уривки з поем Лесі Українки. Вокально-хорові твори з «Музичної Лесіани» можемо розподілити на групи за такими складами виконавців: 1) для голосу з фортепіано; 2) для голосу з баяном (акордеона); 3) для голосу з бандурою; 4) для голосу з інструментальним ансамблем або оркестром; 5) для голосу а cappella. Для хорових та ансамблевих творів (дитячі, жіночі, чоловічі та мішані склади виконавців) маємо аналогічні варіанти супроводу.

Деякі поетичні цикли та окремі поезії Лесі Українки мають численні музичні інтерпретації. Зокрема, до поезії «Стояла я і слухала весну» можемо нарахувати на сьогодні понад 17 варіантів створених різними композиторами. До поезій «Сім струн» було написано вокальні та хоріві цикли різними авторами, а також окремо до кожної з поезій – вокальні твори у різних жанрах: пісні, солоспіви, хоріві

твори. Так, до поезії «La (Nocturno)» звернулося шість композиторів, до поезії «Мі» (Колискова) – понад 15!

Особливо популярним у дитячій вокальній творчості є композиція Богдани Фільц на слова Лесі Українки «На зеленому горбочку» – твір, на якому виросло вже не одне покоління українців. Музичні інтерпретації поезій та поетичних перекладів Лесі Українки такими видатними українськими композиторами як Микола Лисенко, Кирило Стеценко, Яків Степовий, Федір Надененко, Михайло Вериківський, Ігор Шамо, Віталій Кирейко та ін. знаходяться у постійному репертуарі студентів музичних училищ, консерваторій та видатних співаків світу.

Маємо надію, що з кожним роком число музичних творів українських композиторів на слова нашої видатної співвітчизниці буде примножуватися, а база даних «Музична Лесіана» стане у нагоді історикам, культурологам, мистецтвознавцям, музикознавцям, філологам, виконавцям та шанувальникам творчості поетеси.

UDC 78.024.55+78.089+821.161.2

Svitlana Litvinova,

ORCID 0000-0003-0687-9450,

Junior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: litvinova@nbuv.gov.ua

LESYA UKRAINKA'S WORKS IN MUSIC SOURCES BY MUSIC BOOKS AND COLLECTIONS DEPARTMENT

The virtual collection «Musical Lesiana» has been analysed in the article. The musical documents are systematized to the composition of performers and music genres.

Keywords: Lesya Ukrainka's works, music interpenetration, vocal and choral music, choir miniature.

УДК 78.06

Макогон Ольга Анатоліївна,

ORCID 0000-0003-4047-289,

молодший науковий співробітник,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olgashevchenko76@gmail.com

УКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА ПЕРІОДИКА 1920-30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ В ЕЛЕКТРОННОМУ КАТАЛОЗІ ВІДДІЛУ МУЗИЧНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто перші музичні україномовні журнали, що зберігаються у відділі музичних фондів НБУВ, де висвітлюються проблеми та питання музичного життя України 20–30-х років XX ст.

Ключові слова: музична періодика, журнал «Музика», «Музика масам», «Музика мас».

Відділ музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є спеціалізованим науковим підрозділом НБУВ у складі Інституту книгознавства. Поміж численних нотних видань, рукописів, книг, у відділі знаходяться й періодичні видання, на сторінках яких зосереджено значну кількість наукових та художніх публікацій, присвячених музичній культурі України та зарубіжжя.

Найбільшої уваги серед музичної періодики заслуговує журнал «Музика», що видавався Музичним товариством імені М.Д.Леонтовича у 20-30-х роках XX століття, в період українізації, своєрідного розквіту української культури. На сторінках журналу опубліковано наукові розвідки провідних українських музикознавців, композиторів та фольклористів, серед них: Пилип Козицький, Микола Грінченко, Михайло Вериківський, Климент Квітка, Григорій Верьовка, Лев Ревуцький та інші. Їхні праці висвітлюють всю палітру музичного життя того складного періоду. Видання репрезентує інформацію про міжнародні конкурси та фестивалі, концерти, оперні й балетні вистави, діяльність відомих музичних колективів, проблеми розвитку молодіжного мистецтва, освіти, науки, музичного життя української діаспори, а також знайомить

з творчими портретами видатних композиторів і музикантів України та світу.

Журнал «Музика» – перший україномовний журнал, на сторінках якого публікувалися наукові праці, що розкривали проблеми розвитку музичного мистецтва, охоплювали різноманітні питання, що торкалися історії та теорії музики, життя та творчості композиторів, розвитку музичного мистецтва у селі та місті тощо. Наприклад: «Про хорову справу на селі» М. Доценка, «Як я організував оркестр у селянській школі» Миколи Леонтовича, «Ритмічна гімнастика Ж. Далькроза та її значення» Л. Кулаковського, «Нова музика» Р. Грубера, «Цикл публічних, музично-історичних демонстрацій проф. Г. М. Беклемішева», Д. Ревуцького та багато інших.

Журнал «Музика» виходив протягом 1923–1925 років щомісячно, накладом 1500 примірників. З 1926 року Музичне товариство імені М. Леонтовича припинило його видання і почало випускати «Українську музичну газету», однак через складне фінансове становище цей проект виявився невдалим, було надруковано лише шість номерів газети. З річною перервою 1927 року, видання журналу «Музика» було поновлено. Однак, журнал виходив вже не щомісяця, а лише раз на 2 місяці. У 1928 році, після реорганізації Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, журнал «Музика» отримує назву «Музика масам». Помінявши назву, журнал змінив і формат. Із виключно музичного видання він перетворюється на публіцистично-просвітницький журнал. Перейменування журналу редакція пояснювала тим, що наче б то зміна назви з «Музика» на «Музика масам», заохочує до музичної освіти не лише наукову еліту, а й робітничий клас та селян.

З 1931 року редакція журналу знову змінює його назву. «Музика масам» стає «Музика мас», а згодом він перетворюється на «Радянську музику». Журнал «Радянська музика» друкувався впродовж 1933–1941 рр.. Цей журнал став одним з головних органів Спілки радянських композиторів України.

Сьогодні журнали «Музика», «Музика масам», «Музика мас» не втрачають своєї актуальності та історичної цінності. Наукові праці видатних вчених, а також інші матеріали, що знаходяться на їх сторінках слугують для подальших досліджень сучасників. У відділі музичних фондів створено Базу даних (далі БД) музичної періодики. Електронний каталог відділу – доступний онлайн і містить

інформацію про наявність окремих номерів музичних журналів. Крім того українська музична періодика представлена на сайті НБУВ (<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/coll/col0001497>). Більшість журналів вже опрацьовано аналітично, а частина ще чекає свого опрацювання.

Створення повної БД музичної періодики з аналітичним описом статей, що знаходяться у цих журналах, значно полегшить доступ користувачів до них, а також відкриє ще багато таємниць, які сховані між рядками цих унікальних та вельми цікавих видань.

UDC 78/06

Olga Makogon,

ORCID 0000-0003-4047-289,

Junior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olgashevchenko76@gmail.com

UKRAINIAN MUSICAL PERIODICALS OF 1920-30S OF THE XX CENTURY IN THE ELECTRONIC CATALOG OF THE DEPARTMENT OF MUSICAL FUNDS OF NBUV

The first Ukrainian-language music magazines stored in the department of music funds of the NBUV are considered, on the pages of which the problems and issues of the musical life of Ukraine of the 20-30s of the XX century are covered.

Keywords: musical periodicals, magazine «Music», «Music to the masses», «Music of the masses».

УДК 655.413:78(436)

Москалец Олександр Володимирович,

ORCID 0000-0001-6441-7647,

молодший науковий співробітник,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: moskalets@nbuv.gov.ua

**РІДКІСНЕ ВИДАННЯ АЛОЇЗА ЗЕНЕФЕЛЬДЕРА
З НОТОЗБІРНИ ГРАФІВ РОЗУМОВСЬКИХ**

Атрибутовано і описано рідкісне видання 1803 р., яке стало одним з найперших нотних видань, випущених у Відні німецьким винахідником

літографії Алоїзом Зенефельдером. Охарактеризовано особливості цього видання.

Ключові слова: нотне видавництво, літографія, Зенефельдер, Грюнбергер, Керубіні, Гляйснер.

У відділі музичних фондів НБУВ зберігається нотне зібрання графів Розумовських, значну частину якого придбали у Відні в кінці XVIII ст. Під час атрибуції нотних видань цієї збірні дослідник часто-густо натрапляє на раритетні та й унікальні примірники європейських нотних видань XVIII – початку XIX ст. Деякі з них збереглися лише в двох чи трьох бібліотеках світу, а деякі вважаються відсутніми у фондах зарубіжних бібліотек.

Серед примірників нот з колекції Розумовських, які становлять особливий інтерес, знаходимо одне з видань, здійснених німецьким винахідником літографічного способу нотного друкарства, уродженцем Праги Алоїзом Зенефельдером (1771–1834) на початку його нотовидавничої діяльності у Відні. Це «Дві легких сонати для клавесину або фортепіано, складені Т. П. Грюнбергером». Сонати створено для складу, який передбачав участь облігатної скрипки. Окрема партія скрипки відсутня, що для тогочасних нотовидавців було звичною практикою. Ім'я Теодора Грюнбергера (1756–1820) лишилося осторонь інтересів музикознавців. Відомості про цього композитора відсутні навіть у другому виданні «The New Grove Dictionary of Music and Musicians». Цей німецький композитор водночас був чернецем-августинцем та священником. Таке сполучення було типовим для тогочасної Німеччини. За даними RISM, у бібліотеках світу збереглося лише три примірники видання цих сонат – два у Відні (в Національній бібліотеці та в архіві Товариства друзів музики) та один у Будапешті (у Національній бібліотеці імені Іштвана Сечені). Відомості про примірник, який зберігається в НБУВ, у RISM поки що відсутні.

Зенефельдер нарікав на те, що якість нотного друку в його часи була недосконалою. Саме це й спонукало його здійснити свій винахід і вдатися до видавничої діяльності. У 1796 році, до свого винаходу, він у співробітництві з німецьким літографом та композитором Францем Гляйснером (1761–1818) розпочав видавництво нот, випускаючи плоди своєї праці у типографії мюнхенського видавця Макаріуса Фальтера (1762–1843), але ця перша спроба перервалася вже на початку наступного року. Згодом, у 1801 році у Лондоні він

отримав патент на свій винахід літографічного друку, що, зрештою, вплинуло на долю видавничої справи в усій Європі. Самостійну видавничу діяльність Зенефельдер розпочав 27 липня 1803 року у власній патентованій хімічній друкарні у Відні.

Пристаючи до атрибуції обраного нами видання, довелося звернути увагу на те, що в ньому відсутні номери нотних дощок, які в більшості випадків зазначалися в центрі нижнього поля нотних видань. Саме ці номери зазвичай слугують основою для датування тогочасних видань. Проте Зенефельдер вчинив інакше: на першій сторінці обкладинки він вмістив напис «№ 3», розташований зліва внизу, де, інші видавці, як правило, зазначали номер видання в межах певної серії. Але поряд там є позначка «Liv: 1», себто «книга, зошит, випуск 1». Оразу спадає на думку, що у видавництві, яке розпочинало свою діяльність, перші випуски першої серії за своїм порядком мали б відповідати нумерації нотних дощок. Це припущення підтверджують дані RISM, який без пояснень беззастережно зазначає «3» як номер нотної дошки, але не датує це видання. Проте, йдучи далі, видання цих сонат датувати не важко. Відтак, дошка номер 3 найвірогідніше мала б відповідати саме найпершому року існування самостійного віденського видавництва Зенефельдера. Це підтверджують наступні факти. Максимальним із зазначених номерів нотних дощок, якщо довіряти поточній версії RISM, є номер «23». До того ж, загалом в RISM представлено п'ять видань Зенефельдера. Крім «Двох сонат...» Грюнбергера та «Трьох сонат для фортепіано з акомпанементом скрипки... ор. 6» його колишнього компаньйона Гляйснера (дошка № 23), бачимо ще одне видання сонат того ж таки Гляйснера та дві збірки творів Луїджі Керубіні (1760–1842). У останніх трьох видань номери нотних дощок не зазначено. Що, за логікою RISM, має означати, що за порядком випуску вони не передували віднайденому нами виданню з першої серії. Інакше RISM зазначив би їхні номери дощок як «1» або «2». Отже, з достатніми підставами можемо датувати видання «Двох сонат...» Грюнбергера згаданим вище 1803 роком.

Перша з цих сонат (ре-мажор) складається з двох частин, *Andante* і «Шість варіацій» *Un poco assai*, хоча насправді нумерованих варіацій там вісім, а по суті — дев'ять, бо наприкінці ще раз з'являється «Тема» у вигляді нової варіації. Друга соната (мі-бемоль-мажор) складається з трьох частин – *Andante*, *Anglaise* та *Rondo*.

Allegretto. У обох сонатах початкова тональність зберігається для всіх частин.

На першій сторінці обкладинки типографським способом зазначено ціну в 1 флорин, до нього олівцем приписано «12 х», себто 12 крейцерів. Праворуч від ціни брунатним чорнилом додано ціну для французького ринку – «6 It», себто 6 ліврів туренського карбування. Примірник складається з шести горизонтальних аркушів (24 сторінки). Треба зазначити, що видання чудово збереглося, на всіх аркушах воно містить філіграні з літерами «MUSIK H» (сс. 1, 13, 16, 17, 19, 22). Насамкінець наведемо його повний ідентифікатор (RISM ID N 991019586, шифр ВМФ НБУВ – 120659н).

У вихідних даних зазначено лише ім'я Зенефельдера, жодних імен компаньйонів не згадано. Це й не дивно, бо саме Алоїз Зенефельдер увійшов до історії видавничої справи, йому споруджено пам'ятник у Берліні, його ім'ям у столиці Німеччини названо площу та залізничну станцію.

Здійснене дослідження підтверджує надію на те, що співробітники ВМФ зможуть поповнити зведений Міжнародний каталог музичних джерел (RISM) раритетними виданнями і таким чином скорегувати історичні відомості про західноєвропейську музичну культуру та її розповсюдження на українських теренах у XVIII і на початку XIX ст.

UDC 655.413:78(436)

Oleksandr Moskalets,

ORCID 0000-0001-6441-7647,

Junior Research, Department international information and Foreign Relations,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: moskalets@nbuv.gov.ua

RARE EDITION OF ALOIS SENEFELDER FROM COUNTS' ROZUMOVSKY SCORE COLLECTION

The rare edition of 1803, which became one of the first musical editions published in Vienna by the German inventor of lithography Alois Senefelder, is attributed and described. The peculiarities of this edition.

Keywords: music publisher, lithography, Senefelder, Grünberger, Cherubini, Gleissner.

УДК 783.2 (477)+78.03 “17”

Петришина Тетяна Володимирівна,

ORCID 0000-0001-8891-2386,

аспірантка кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: tetyana.petrishina.92@gmail.com

ОПЕРНА СПІВАЧКА П. КОВАЛЬОВА-ЖЕМЧУГОВА – ВИКОНАВИЦЯ СОПРАНОВИХ СОЛО У ХОРОВИХ КОНЦЕРТАХ С. ДЕХТЯРЕВА

Наголошено на значенні сольного вокального виконавства у хорових концертах доби класицизму і висвітлено творчий тандем композитора С.Дехтярева та оперної співачки П. Ковальнової-Жемчугової.

Ключові слова: П. Ковальова-Жемчугова, С. Дехтярев, хоровий концерт, сольне вокальне виконавство.

Постановка проблеми. Духовні концерти українських композиторів доби класицизму є творами, написаними для хорового складу, однак вони мають доволі багато сольних вокальних побудов, призначених не для масового, а для індивідуального виконання. Сольні партії створювалися не для загальної маси півчих-хористів, а для професійно підготовлених співаків. Доволі часто такими співаками ставали конкретні особи, які мали спеціальну підготовку і приєднувалися до хорової капели як солісти, і в такому випадку автори музики писали сольні партії з урахуванням їхніх виконавських можливостей.

Аналіз духовно-музичної спадщини українських композиторів другої половини XVIII – початку XIX століть доводить, що сольні вокальні побудови найчастіше трапляються у хорових концертах А.Веделя і С. Дехтярева. Тенорові соло А. Ведель писав для самого себе, тоді як сопранові соло у хорах С. Дехтярева були написані для оперної співачки П. Ковальнової-Жемчугової.

Виклад основних матеріалів дослідження. Прасков'я Ковальова-Жемчугова, і Степан Дехтярев були кріпосними музикантами родини Шереметєвих. Це безпосередньо відобразилося на особистій і творчій долі кожного з них. Будучи майже однолітками, обидва починали свій творчий шлях на театральній сцені. Надалі П.Ковальова-Жемчугова стала відомою та надзвичайно успішною

оперною співачкою, а С. Дехтярев переключився на композиторську та капельмейстерську діяльність. Співачка доклала свій талант до виконання сольних партій у хорових концертах С. Дехтярева після того як полишила виступати на оперній сцені. Вокальна майстерність та мистецтво акторського перевтілення дозволяли співачці скласти конкуренцію професійно підготовленим виконавицям, переважно італійського походження, які працювали у Придворних театрах і отримували за виходи на сцену високу заробітну платню. Головною перешкодою цьому було кріпацьке походження і залежне соціальне положення, а з часом й особиста залежність від графа Миколи Шереметєва, який наважився укласти із нею морганатичний шлюб.

Народжена у родині коваля, майбутня графиня Шереметєва у восьмирічному віці була взята у Кусково під опіку родички Шереметєвих княгині Марфи Михайлівни Долгорукої, де її стали готувати для трупи кріпацького театру. Вона вперше вийшла на сцену в 11 років у партії служниці в опері «Досвід дружби» французького композитора Андре Гретрі (1779). У друкованому лібрето опери, примірник якого зараз знаходиться в Російській національній бібліотеці Санкт-Петербурга, вона вказана як Прасков'я Горбунова. Дебют видався успішним і вже в наступному році вона заспівала партію Белінди в опері Антоніо Саккіні «Колонія, або нове поселення». У друкованому лібрето юна співачка була вказана вже як Прасков'я Ковальова.

Виходячи на сцену у своїх перших виставах, вона продовжувала навчатися музиці і співу. Навчання акторів-кріпаків для домашнього театру було поставлене у Шереметєвих із великим розмахом. Вчителями були видатний російський актор Іван Дмитрієвський та одна з його учениць, відома акторка та співачка Єлизавета Сандунова. В них навчалася Прасков'я Ковальова. Високий дитячий голос поступово перетворився на красиве ліричне сопрано, щоб співати в операх європейських композиторів, які ставилися у шереметєвських театрах, вона вивчила французьку та італійську мови, паралельно із цим опанувала гру на арфі і клавесині.

Перший успіх прийшов після виконання партії Лізи у комічній опері П'єра Монсіньї «Біглий солдат». Співачці було 13 років, і в лібрето вона була вказана як Прасков'я Жемчугова. Рання старт спричинив ранню кульмінацію. Свою зіркову партію Еліани в опері Гретрі «Самнитські шлюби» співачка виконала у 17 років, а через два роки тріумфально проспівала її у присутності імператриці Катерини

П, яка приїхала у новозбудований театр Шереметєвих Кусково. Через 10 років цю оперу із Ковальовою-Жемчуговою у головній ролі відвідали російський імператор Павло I та колишній польський король Станіслав Август Понятовський. Це відбулося вже не в Кусково, а в Останкіно, де граф Микола Шереметєв збудував новий домашній театр за останнім словом техніки. Згодом граф визнав, що театр було збудовано у подарунок для Прасков'ї Ковальової-Жемчугової.

Перебуваючи від юних років у статусі прими кріпосних театрів родини Шереметєвих, співачка виконувала провідні жіночі партії в усіх операх, які ставилися на їхніх сценах. В основному це були образи юних закоханих героїнь, які відповідали архетипу нареченої. За характером і соціальним статусом це могли бути і скромні бідні дівчини, і розумілі принцеси.

Виконання партії Еліани у присутності російського імператора Павла I у 1797 році стало останнім виходом співачки на сцену. Того ж року граф Шереметєв за наказом Павла I перебрався на державну службу у Петербург і забрав із собою Ковальову-Жемчугову, а через два роки розпустив театральну трупу, перевівши більшість добре навчених виконавців в прислуги. У Петербурзі співачка припинила театральну діяльність, отримала «вольну» і в 1801 році уклала шлюб із графом Шереметєвим.

Припинивши сценічні виступи, П. Ковальова-Жемчугова переключилася на домашні концерти хорової капели графа Шереметєва, які проходили у Фонтанному домі, і брала в них участь протягом останніх п'яти років свого життя (1798–1803). Сопранові соло у хорових творах С. Дехтярева цього періоду є надзвичайно розвиненими і складними. Якщо порівняти їх із оперними партіями, які П. Ковальова-Жемчугова виконувала на сцені, можна виявити велику кількість спільних побудов, які вказують на технічно-віртуозний оперний спів. Це різного роду вокальні прикраси, фігурації, складні для інтонування хроматичні рухи, високі верхні ноти та ін., які майже буквально перенесено з оперної партитури до фактури хорового концерту. Інакшим є характер музики, пов'язаний зі світом духовної образності, а не з особами юних закоханих героїнь.

Висновки. Аналіз матеріалу духовних творів С. Дехтярева, написаних у тандемі із оперною співачкою П. Ковальовою-Жемчуговою, доводить, що питання сольного вокального виконавства у хорових концертах доби класицизму слід пов'язувати

із тенденцією до розширення жанрових кордонів хорового концерту за рахунок введення у виконавський склад хору оперних голосів і вивчати з позиції синтезу ознак, властивих хоровому і оперному співу.

UDC 783.2 (477)+78.03 “17”

Tetiana Petryshyna,

ORCID 0000-0001-8891-2386,

Aspirant from the Department of Music Theory,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraine

e-mail: tetyana.petrishina.92@gmail.com

**OPERA SINGER P. KOVALYOVA-ZHEMCHUHOVA – PERFORMER
OF SOPRANO SOLO IN CHOIR CONCERTS OF S. DEKHTYAREV**

The report emphasizes the importance of solo vocal performance in choral concerts of the Classicist era and highlights the creative tandem of composer S. Dekhtyarev and opera singer P. Kovaleva-Zhemchugova.

Keywords: P. Kovaleva-Zhemchuhova, S. Dekhtyarev, choral concert, solo vocal performance.

УДК 784

Савченко Ірина Валентинівна,

ORCID 0000-0002-5559-1616,

науковий співробітник,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irisava7@gmail.com

**ГРАНКИ «ДРАМАТИЧНОЇ ФАНТАЗІЇ» МИКОЛИ
ЧЕРЕПНІНА ІЗ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Досліджено гранки «Драматичної симфонії» з автографом Миколи Черепніна. Простежено творчий доробок композитора, пов'язаний з поетом Ф. Тютчевим. Підкреслено тісні стосунки М. Черепніна та українського композитора Л. Лісовського.

Ключові слова: симфонія, романс, видавництво, Черепнін, Лісовський, гранки.

У відділі музичних фондів Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається унікальний примірник «Драматичної фантазії» Миколи Миколайовича Черепніна – типографські гранки оркестрової партитури з рукописними помітками автора (дарчий напис, маргіналії, виправлення у нотному тексті). Типографські гранки з авторськими помітками — це свого роду авторизована копія, ще не видання, але вже і не рукопис. У нашому випадку гранки являють собою незшитий блок з семи зошитів, обсягом 113 сторінок (нумеровані сторінки 5–117, без титульного аркуша та обкладинки), розмір аркушів 34×27 см і видавничим номером 2525. Назва перед нотним текстом: «Fantaisie Dramatique. N. Tschérépnine, Op. 18». По верхньому та всьому правому полю першої (5-ї) сторінки напис фіолетовим чорнилом: «Дорогому Леониду Леонидовичу Лисовському от искренне его любящего Н. Череп[нина] | со всеми ошибками какие были в рукописи и сделаны [...нерозб.] граверовъ | за что прошу не попрекать? | Н. Череп[нин] | 15 сент. [1]904. | [нерозб.] навеяно [нерозб.] стихотворением Ф. Тютчева | Из града в град | из края в край | судьба как вихрь людей метет | И рад ли ты или не рад | Что нужды ей | Вперед, вперед | Ф. Тютчев». По верхньому полю зліва напис олівцем (іншим, більш розгонистим почерком): «Для переложения», є також позначки простим і синім олівцями у нотному тексті. У нечисленній довідковій літературі та в єдиному на сьогодні доступному повному нотографічному списку творів М. М. Черепніна, «Драматичну фантазію» (партитуру та клавір) позначено під опусом 17. У нашому примірнику номер твору інший — Op. 18. Вперше твір виконано 3 березня 1903 року під орудою автора у VI симфонічному зібранні Філармонічного товариства у Москві. Опубліковано «Драматичну фантазію “Из края в край...”» Санкт-Петербурзькою видавничою фірмою Митрофана Петровича Беляєва, надруковано 1904 р. у Лейпцігської друкарні.

«Драматична фантазія» — один з найбільш яскравих ранніх програмних творів М. М. Черепніна. Вона була написана композитором 1903 р. за мотивами вірша Федора Івановича Тютчева «Из края в край...». У нашому примірнику проведено інверсію перших рядків поетичного тексту, авторський рукописний епіграф починається зі слів «Из града в град, из края в край...». Ф. І. Тютчев був одним з найулюбленіших поетів композитора, до лірики якого, М. Черепнін звертався неодноразово. На вірші Тютчева, крім

вищезгаданого «Из края в край, из града в град...», композитором були написані наступні твори: для хору та вокального ансамблю: «Олегов щит» (Ор. 10 № 2, мішаний хор без супроводу); «Не рассуждай, не хлопочи!» (Ор. 15, № 3, квартет чоловічих голосів); «День и ночь» (Ор. 23, № 1 – мішаний хор); «Весенние воды», «Еще в полях белеет снег» (Ор. 3, № 1, жіночий дует). Романси (для голосу з фортепіано): «Как неразгаданная тайна...» (Ор. 1, № 1); «Слёзы» (Ор. 8, № 1); «Тихой ночью, поздним летом...» (Ор. 8, № 2); «Весеннее успокоение» (Ор. 8, № 3); «Думы и волны» (Ор. 16, № 1); «Последняя любовь» (Ор. 16, № 2); «Царскоесельское озеро» (Ор. 16, № 3); «Сумерки» (Ор. 16, № 4); Конь морской (Ор. 26, № 1).

Усі названі твори опубліковані протягом 1898–1905 рр. у видавництві М. П. Беляєва, окрім останнього (Ор. 26, № 1). Діяльність М. П. Беляєва (1836–1903) і заснованих ним музичних закладів зіграла значну роль у справі розвитку музичної культури. Видавнича фірма М. П. Беляєва плідно працювала декілька десятиріч. Засноване 1885 року, видавництво діяло і по смерті митця, а з 1937 року Опікунську раду (Попечительский совет) видавництва «М. П. Беляев в Лейпцигу» очолював саме М.М.Черепнін.

Наявність автографів на виданнях, безперечно примножує цінність та неповторність кожного окремого примірника. У нашому випадку, автограф з дарчим написом стосується двох відомих композиторів. Микола Миколайович Черепнін і Леонід Леонідович Лісовський знали один одного з юності, деякий час обидва навчалися в Санкт-Петербурзької консерваторії у Миколи Феопемптовіча Соловйова. Їх пов'язувала багаторічна дружба, незважаючи навіть на те, що з часом, доля дійсно «розкидала» їх — творчість Л. Лісовського у подальшому пов'язана переважно з Україною (Полтава, Харків), а М. Черепніна — з Росією і Францією. Судячи з олівцевого напису, партитура «Драматичної фантазії» була передана Л. Л. Лісовському, для здійснення перекладу або редагування твору (перекладу для інших засобів виконання, полегшеного викладу, педагогічної редакції тощо). Однак видань перекладів фантазії, окрім оригіналу партитури та перекладу для фортепіано (1904 р.), у фірмі М. П. Беляєва чи іншому нотовидавництві не згадується.

Інструментальна драма М. Черепніна створена в присінок революції 1905 р., у передчутті подальших історичних катаклізмів у світі, країні та у долях всього сучасного суспільства. «Драматична

фантазія» — одночасно симфонічна поема, що має елементи сонатної форми. Обравши як літературну програму філософський вірш Ф. Тютчева, композитор значно розширив поетичний прообраз, надавши твору узагальнене тлумачення ідеї року що насувається. Драматична фантазія «Из края в край...» – один з визначних творів як у композиторській діяльності М. Черепніна, так і в симфонічній музиці початку ХХ ст. Наявність у фондах НБУВ примірника цього твору з дарчим написом, авторськими редакційними виправленнями і коректурою безперечно становить значний інтерес для дослідників.

UDC 784

Iryna Savchenko,

ORCID 0000-0002-5559-1616,

Senior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irasava7@gmail.com

THE AUTHORIZED COPY OF «DRAMATIC FANTASY»

BY N. N. TCHEREPNINE FROM NBUV FUNDS

The uncorrected proof of the «Dramatic Symphony» with the autograph of N.N.Tcherepnine have been studied. The creative work of the composer connected with the poet F. Tyutchev is traced. The close relations between Tcherepnine and the Ukrainian composer L. Lisovsky are emphasized.

Keywords: symphony, romance, publishing house, Tcherepnine, Lisovsky, authorized copy.

УДК 788.1/4

Слупський Віктор Володимирович,

ORCID 0000-0001-7249-4538,

кандидат мистецтвознавства, доцент

кафедра мідних духових та ударних інструментів,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: slupskyi@gmail.com

АНСАМБЛІ МІДНИХ ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ІТАЛІЇ (СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ – РЕНЕСАНС – БАРОКО)

За архівними матеріалами досліджено процеси становлення і розвитку ансамблю мідних духових інструментів у музичній культурі Італії епохи Середньовіччя, Відродження і раннього Бароко.

Ключові слова: ансамбль мідних духових інструментів, Італія, Середньовіччя, Відродження, Бароко.

Постановка проблеми. Формування ансамблю мідних духових інструментів бере свій початок у музичній культурі Давнього Риму і античної Греції, однак більшої динамізації набуває в епоху пізнього середньовіччя та Відродження, чому посприяли процеси становлення гільдій і братств музикантів-інструменталістів в Італії, Австрії, Німеччині та інших західноєвропейських країнах. В їхньому середовищі активно розвиваються різнотипні склади ансамблів, які завдяки широкій мультиінструментальній практиці музикантів не були обмежені у виборі інструментів.

Виклад основних матеріалів дослідження. Італійське ансамблеве виконавство на мідних духових інструментах епохи Відродження та раннього бароко виділяється жанровою різноманітністю і динамічним розвитком професійної майстерності музикантів. Починаючи зі скромних дуетних складів трубочів, які на початкових етапах були основою військових і державних церемоній, поступове збільшення інструменталістів до чотирьох-шести виконавців утворюється як новий стандарт формування ансамблевих груп італійських міст-республік. Корпус трубочів стає невід'ємною частиною структури державно-правового управління органів влади з чітко визначеними представницькими функціями, законодавчо закріпленими в місцевих конституціях і статутах. В Сієні, Венеції, Флоренції, Римі, Падуї, як і в інших містах Італії, ансамблі трубочів формуються в залежності від бюджетних можливостей і наявності коштів. Фінансово-економічна стабільність регіону відкривала можливість розширення кількісного складу ансамблів і створення різнотипних інструментальних груп.

На становлення ансамблевої культури гри на мідних духових інструментах важливий вплив мали представники венеційської школи, початок формування якої простежується вже в середині

XV століття. Її витoki безпосередньо пов'язані з діяльністю Зорці Тромбетта (Zorzi Trombetta), засновником ансамблю *alta musique* венеційського дожа, котрий створює найбільш ранні зразки художнього репертуару для колективного музикування. Його «репертуарний записник» представляє собою один з найбільш ранніх зразків поліфонічних композицій для ансамблів духових і свідчить, що окремі виконавці крім гри на слух володіли музичною грамотою і користувались нотами.

Аналіз ансамблевого репертуару для мідних складів духових інструментів доби пізнього Відродження і раннього бароко показує, що процес його формування найбільш активно розвивався в Італії та Німеччині. Особлива роль у створенні ранніх композицій для мідних інструментів належить представникам венеційської школи і засновникам духового ансамблю собору Святого Марка (Basilica San Marco) Дж. Каза (G. Dalla Casa) і Дж. Бассано (G. Bassano). Заснування мідного ансамблю собору, на склад якого орієнтувались композитори, з одного боку, сприяло збагаченню репертуару новими високохудожніми творами, з іншого – вимагало підвищення виконавської ансамблевої культури.

В когорті визначних італійських виконавців на мідних духових не менш значними досягненнями виділяються віртуози-трубачі Ч.Бендінееллі (C. Bendinelli) та Дж. Фантіні (G. Fantini), котрі підняли мистецтво гри на трубі на якісно новий рівень, а створені ними дидактичні трактати і ансамблеві композиції стали важливим внеском у розширення сфери використання натуральної труби як музично-художнього інструмента.

Окреме місце в розвитку ансамблевого репертуару для мідних духових інструментів кінця XVI початку XVII століть належить Андреа і Джованні Габріелі, котрі, орієнтуючись на ансамблі Дж.Казі і Дж. Бассано та акустичні особливості венеційської церкви Святого Марка, складають різножанрові твори. Спираючись на звуковиражальні ефекти поліхорального стилю і застосовуючи схему роздільного розміщення інструментальних груп в різних 5 частинах собору, Андреа та Джованні Габріелі використовують подібний принцип динамічної контрастності в інструментальному мультиансамблевому викладі.

Висновки. Процес становлення і розвитку ансамблевого виконавства на мідних духових інструментах в італійській музичній культурі, від його зародження до ранньобарокової доби, свідчить про

тісний взаємозв'язок історичних, соціально-економічних, культурних процесів з еволюцією інструментарію, виконавською практикою, музично-естетичними поглядами та композиторською творчістю, характерних для кожної епохи і відповідного часового періоду.

UDC 788.1/4

Viktor Slupskyi,

ORCID 0000-0001-7249-4538,

Candidate of Sciences in Arts Study,

Associate Docent of the Brass and Percussion Instruments Department,

Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music,

P. I Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: slupskyi@gmail.com

**ENSEMBLES OF BRASS WIND INSTRUMENTS IN THE MUSICAL
CULTURE OF ITALY (MIDDLE AGES - RENAISSANCE - BAROQUE)**

The processes of formation and development of the ensemble of brass instruments in the musical culture of Italy of the Middle Ages, Renaissance and early Baroque are studied on the basis of archival materials.

Keywords: ensembles of brass instruments, musical culture of Italy, Middle Ages, Renaissance, Baroque.

УДК 783:78.071.1

Тилик Ігор Володимирович,

ORCID 0000-0003-2896-631X,

кандидат мистецтвознавства, старший викладач,

кафедра музичного мистецтва,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: tilik1968@ukr.net

**МИСТЕЦЬКЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ
ОБРАЗНОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ХОРОВІЙ
САКРАЛЬНО-МУЗИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ
МИРОСЛАВА СКОРИКА**

Висвітлено аспекти мистецького переосмислення релігійної образності Тараса Шевченка у хоровій сакральній музичній творчості Мирослава Скорика (на прикладі культурологічно-мистецтвознавчого аналізу духовного триптиху композитора «Три псалми»).

Ключові слова: релігійна образність, Т. Г. Шевченко, хорова сакральна-

музична творчість, М. М. Скорик.

Ідуть епохи, змінюються зовнішні суспільно-історичні обставини, а з їх зміною все чіткіше окреслюються закономірності, що характеризують співвідношення творця і епохи, в якій йому судилося себе реалізувати. Вже нині, з позиції ретроспективного ракурсу першої чверті ХХ ст., можна впевнено констатувати, що хронологічний рубіж другого – третього тисячоліть від Різдва Христового, або як його нерідко називають, – Міленіум, – окреслив для багатьох талановитих митців вектор новітніх осяянь і відкриттів, актуалізувавшись у вітчизняному музичному мистецтві принципово новими художніми явищами і тенденціями.

У творчості видатного українського композитора Мирослава Михаловича Скорика (1938–2020) ця знакова віха ознаменувалася активним зверненням до духовної тематики. Упродовж лише одного десятиріччя в мистецькому доробку митця з'являється низка творчих задумів, пов'язаних із біблійною та церковно-богослужбовою сферою: обробка колядки «Не плач, Рахиле» (1994 р.); декілька творів на канонічні тексти: «Духовний концерт» (1998 р., нова ред. 2003 р.), духовний триптих «Три псалми» (2003 р.), «Літургія святого Іоанна Златоустого» (2005 р.). Нерозривний зв'язок із сакральною сферою простежується й у багатьох інших визначних творах митця, зокрема опері «Мойсей» (2001), «Молитві» для камерного оркестру. Наведений перелік красномовно засвідчує підсвідоме прагнення композитора якомога виразніше втілити сакральні образи через різні форми і жанрово-стильові параметри музичного вислову. Це переконує в тому, що процес релігійного переосмислення оточуючої дійсності є іманентною властивістю мистецького феномену М.Скорика, яка характеризує один із важливих аспектів творчої еволюції композитора. Переконалим аргументом на користь даного твердження є духовний триптих М. Скорика «Три псалми», створений за авторизованими перекладами Т. Г. Шевченка Псалмів Давидових. Цей, відносно незначний за обсягом, твір відзначається напрочуд глибоким філософським змістом, спонукаючи виконавців і слухачів до зосереджених психологічних роздумів і переживань, пов'язаних із осягненням одвічних сенсів буття.

Симптоматично, що всі три твори циклу уособлюють суб'єктивні почуття окремої віруючої людини. І це природньо, адже реалізуючи власний творчий задум, композитор свідомо обирав

псалмові фрагменти, висловлені з перших уст: фактично, від імені Царя Давида-Псалмоспівця, від імені геніального творця авторизованого поетичного перекладу – Т. Г. Шевченка, і, що найважливіше, — від самого себе. Тож, усі три частини циклу цілком доречно було б охарактеризувати ємкою, й водночас, лаконічною смисловою формулою: стражденна людина (персоніфікована у творі синкретичним «сплавом» трьох цілком конкретних творчих індивідуальностей – Царя Давида, Т. Шевченка і, власне, самого Мирослава Скорика, (до речі, – нащадка старовинного священицького роду), взиває до Бога, сподіваючись на Вище розуміння, Прощення і Милосердя.

Екзистенційно-молитовна напруга цієї «стражденності» підкреслюється у музичному задумі М. Скорика драматичним ладо-тональним колоритом. У зв'язку з цим, показово, що всі три частини, із яких формується цикл, написані в мінорі (a-moll, c-moll, d-moll), а їхній ладо-тональний розвиток характеризується значною кількістю тональних відхилень і модуляцій. Найпоказовішим у цьому сенсі є центральний, і можливо найдраматичніший розділ триптиху – «Псалом 53» («Боже, спаси мене»). За винятком першої та останньої строфи, у ньому простежуються постійні зміни тональності. Фактично, кожній вербально-поетичній строфі відповідає свій тональний план, натомість відхилення в тональності далекої спорідненості створюють ефект чогось непостійного, хиткого й тривожного, що є так притаманним грішному земному світу, пронизаного несправедливістю та злом. Цей присмерково-бентежний колорит органічно доповнюється характерними особливостями фактурного розвитку. У цьому контексті, показово, що композитор об'єднує декілька типів фактури. Так, наприклад, 1-ша, 2-га, 4-та строфи та реприза мають гармонічну фактуру, третя строфа представлена канонічною імітацією, що переростає у гомофонно-гармонічну фактуру. П'ята строфа написана також в гомофонно-гармонічному викладі з елементами підголосковості.

Вказані ознаки доповнюються специфікою метроритмічної будови та інтонаційно-мелодичного викладу, який ніби певна «діаграма» відображає найтонші відтінки молитовного стану. Зокрема, стан хвилювання відтворюється через постійну зміну метра, – натомість, почуття самотності, невпевненості та страху перед негараздами відображається шляхом «блукань» тональностями далеких ступенів спорідненості.

Прагнучи посилити ступінь драматизму, М. Скорик не зупиняється навіть перед ризиком вийти за структурні межі поетично-псалмового авторизованого джерела. Він наважується на внесення певних, хоча і виважених корекцій до автентичної шевченківської вербально-текстової концепції. Так, зокрема, з метою симфонізації музичного розвитку та, пов'язанного з ним, ущільнення музично-хорового викладу М. Скорик свідомо об'єднує 4 з 5, 6 з 7 віршовані строфи в єдину цілісну структуру і цим, де-факто, відходить від першоджерела та віршованого перекладу. Як наслідок, у версії М. Скорика поетичний текст постає у наступному алгоритмі:

«Боже, спаси мене, Боже, спаси мене,

Боже, суди мене Ти по своїй волі.

Молюсь: Господи, внуши їм, Господи, внуши їм,

Господи, внуши їм уст моїх глаголи.

Бо на душу мою встали, бо на душу мою встали сильні чужії,

Не зрять бога над собою, не знають, що діють.

А Бог мені помагає, мене заступає,

І їм правдою (Своєю) вертає їх злая.

Помолюся Господеві серцем самотнім

І на злих моїх погляну не злим моїм оком».

В своїй композиторській інтерпретації шевченківського тексту М. Скорик додає репризу-постлюдію, стверджуючи початкові слова «Боже, спаси мене» в основній тональності c-moll, на відміну від перших тактів, де той самий текст набуває вже іншого смислового відтінку через відхилення в далеку, по відношенню до основної, тональність h-moll. Це створює своєрідну віртуальну арку, яка обрамляє драматургічну архітектоніку триптиху. І, хоча при цьому композитор застосовує абсолютно ідентичний музичний матеріал, він сприймається вже зовсім інакше – ретроспективно, маючи принципово інше смислове навантаження, ніж в експозиційній побудові. Таким чином, композиційно-драматургічна концепція твору, сформована за принципом тричастинності (A+B+A1), динамізується за рахунок варіантного повторення першої строфи. І це цілком логічно, адже в молитовному зверненні «Боже, спаси мене», що уособлює сподівання людської особистості на Всепрощення та Боже милосердя, прихована вся християнська філософія і етика земного життя — простити всіх ворогів, очиститися від гріхів та цілком покластися на Бога. Саме ця коротка фраза-молитва, зрештою,

і є головною семантичною ідеєю твору, знаменуючи його початок і закінчення.

Узагальнюючи викладені у тезах спостереження, вважаємо за потрібне наголосити, що мистецький задум триптиху М. Скорика «Три псалми» характеризує індивідуальне переосмислення композитором автентичних релігійних образів псалмового першоджерела, досягнутих крізь призму поетичного генія Тараса Шевченка. Це дає підстави розглядати його поліаспектний мистецький феномен, що осмислюється лише на перетині сакральньо-філософського, психологічного та біографічного аналітичних параметрів наукового генезису.

Окреслені у тезах аспекти потребують додаткового висвітлення під кутом зору специфіки композиційного мислення М. Скорика, а також у їх проєкції на різні жанрово-стильові сфери мистецької спадщини митця. Дослідження цих питань прогнозує науковий вектор наступних авторських публікацій.

UDC 783:78.071.1

Igor Tylyk,

ORCID 0000-0003-2896-631X,

Ph.D. in History of Art, Senior Lecturer,

Department of Musical Arts,

of Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tilik1968@ukr.net

**ARTISTIC RETURNING OF RELIGIOUS IMAGE OF TARAS
SHEVCHENKO IN CHORAL SACRED AND MUSICAL CREATIVITY
MYROSLAVA SKORYKA**

Theses cover aspects of artistic rethinking of religious imagery of Taras Shevchenko in the choral sacral and musical works of Myroslav Skoryk (on the example of culturological and art analysis of the spiritual triptych of the composer «Three Psalms»).

Keywords: religious imagery of Taras Shevchenko, choral sacred-musical creativity of M. M. Skoryk.

УДК 025.17:[002.1:398.8]] (043.2)

Хайло Альона Сергіївна,

ORCID 0000-0002-1216-7399,

старший науковий співробітник,

відділ ретроспективної бібліографії,

Державна наукова установа «Книжкова палата України

імені Івана Федорова»

Київ, Україна

e-mail: rla14@ukr.net

РЕЦЕНЗІЇ ЗБІРОК ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ НА СТОРІНКАХ КРИТИЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ЧАСОПISУ «КНИГАРЬ»

Здійснено комплексне дослідження рецензій збірок пісенного фольклору на шпальтах «Книгаря». Проаналізовано тексти рецензій та виявлені підходи до критичної оцінки видань.

Ключові слова: рецензія, збірки пісень, пісенний фольклор, «Книгарь».

Об'єктом дослідження є щомісячний критично-бібліографічний часопис «Книгарь».

Предметом дослідження ми обрали рецензії, присвячені збіркам пісенних фольклорних текстів, збіркам, до яких увійшла як авторська поезія так і народні тексти, окремим виданням текстів пісенного фольклору.

Постановка проблеми: комплексне дослідження рецензій, а саме – здійснити теоретичний розбір рецензії як жанру та коротко охарактеризувати рецензії «Книгаря» загалом; розглянути власне тексти за обраною нами темою, та здійснити аналітичний огляд; виявити імена та особистості, сферу діяльності їхніх авторів; виявити та систематизувати підходи вчених-рецензентів до критичної оцінки видань та з'ясувати які аспекти рецензованих видань цікавили дослідників.

Джерельна база дослідження складається, перш за все, з номерів «Книгаря», що містять досліджувані нами рецензії, а саме такі «числа» часопису: 1, 3, 4, 6, 8, 12–13, 16, 20, 21.

«Книгарь. Літопис українського письменства» – критично-бібліографічний часопис, виходив щомісяця у 1917–1920 рр. Видавався у Києві у видавництві товариства «Час», вважається першою спробою створення бібліографічного друкованого

державного органу, що вмiщав би iнформацiю про усю друковану продукцiю, видану в Украiнi. Усього було видано 31 число журналу (деякi номери були здвоєнi або навiть строєнi, адже видавництво журналу ускладнювали буремнi iсторичнi подiї тих рокiв). Першим редактором часопису виступав В. Королiв-Старий (1917–1919 рр., за його редакцiєю вийшло 18 номерiв часопису), другим – М. Зеров (1919–1920 рр., 13 номерiв часопису). Оскiльки засновники часопису мали на думцi охопити якнайбiльше видань, не обмежуючись певною тематикою, то до цiєї роботи долучився цiлий ряд спецiалiстiв з рiзних сфер. Загалом – понад 500 критикiв.

Кiлькiсть рецензiй, виявлених нами пiд час роботи з часописом в рубрицi «Критика i бiблiографiя», де вони друкувалися – 716 (сюди входять як рецензiї на книги, так i на перiодику, якi подавалися окремою рубрикою). З них 18 – присвяченi збiркам пiсенних фольклорних текстiв або до яких увiйшла як авторська поезiя, так i народна, та окремим виданням текстiв пiсенного фольклору. Кiлькiсть рецензованих творiв друку в цих рецензiях – 32 (деякi з цих 18 рецензiй не на одне, а на декiлька схожих за тематикою видань). У нашiй роботi ми розглядатимемо саме iх.

Можна роздiлити рецензiї за обсягом за Т. Гринiвським: короткi, на декiлька рядкiв, в яких рецензент мiг подавати лише опис змiсту рецензованого видання та висловлювати власне враження вiд книги, до середнiх (пiвсторiнки-сторiнка) та великих (вiд сторiнки i бiльше), в яких автори подавали вже розгорнутий та докладний аналiз книги, її оцiнку та актуальнiсть, оцiнку полiграфiї, тобто оформлення та мови, могли висловлювати своє ставлення до теми та проводити цiлi окремi науковi дослiдження. Яку саме обрати форму рецензiї, якою вона буде за обсягом та якi питання щодо оцiнюваного видання порушуватиме – кожен автор вирiшував для себе самостiйно. Виходили рецензiї невдовзi пiсля появи видань.

Крiм аналiзу та оцiнки твору, полiграфiчного оформлення, в рецензiях «Книгаря» деякi автори також висловлюють суб'єктивнi враження, визнають чи заперечують думки автора, виражають свої погляди на тему, яку пiднiмав автор рецензованого видання, заглиблюються в неї бiльше, висловлюють своє власне ставлення до книги чи теми, подають додаткову iнформацiю (не зазначену в самому виданнi). Заголовки усiх представлених у часописi рецензiй типовi – це бiблiографiчнi описи рецензованих видань, що було характерною рисою для даного критичного жанру на початку ХХ ст.,

як зазначає Н. Яценко у статті «Жанрово-стильова специфіка наукової рецензії». Такі заголовки спрощували пошукову роботу для читача, адже зразу ставало відомо, про яке видання йтиметься в рецензії.

До числа тих 18 рецензій, які ми відібрали за тематикою для нашої роботи, увійшли дійсно різні рецензії – і за структурою, і за обсягом (представлені усі три розміри, виділені Т. Гринівським: короткі, середні та великі), і за тим, що саме та як аналізував рецензент, які аспекти видань його цікавили. Оцінки рецензованих творів друку також різняться, наявні як об'єктивні оцінки, так і суб'єктивні думки рецензентів стосовно теми.

Щодо авторів рецензій, то тут ми маємо 13 імен: живописець та мистецтвознавець М. Бурачек, фольклорист та музикознавець Мик. Грінченко, редактор «Книгаря», письменник та громадський діяч В.Королів-Старий (під псевдонімом В. Д-кий), письменник, мовознавець і педагог О. Діхтяр, музикознавиця та літературознавиця Н. Трикулевська-Дубровська, композитор та етнограф О. Кошиць, педагог та літературознавець М. Марковський, музикознавець і фольклорист Д. Ревуцький, композитор, педагог та музикознавець Л.Ревуцький, видавець та суспільний діяч Ю. Тищенко (під псевдонімом Ю. Сірий), композитор і хоровий диригент К. Стеценко. Як ми бачимо, в основному збірки пісенного фольклору рецензували фахівці у сфері музикознавства, фольклористики та літературознавства (з даного списку найбільше вибивається М.Бурачек, проте він був одним з авторів рецензії, й розглядав саме художнє оформлення книги, в той час як текстове наповнення оцінював О. Діхтяр). Можна окремо виділити також педагогіку (що не дивно — частина рецензованих видань призначена для дітей).

Висновки. Ми виявили імена та сферу діяльності рецензентів, які долучалися до критичного огляду та оцінки збірок пісенного фольклору, і можемо зробити висновок, що, головним чином, це були фахівці у сфері музикознавства, фольклористики, літературознавства та педагогіки. Підходи до оцінки рецензованого видання різняться та залежать від його спрямованості, а також від поля зацікавлень рецензента. Часом рецензент звертав увагу лише на певні аспекти твору друку, оминаючи інші (які теж варто було б оцінити). Часто зміст видання могли розглянути лише описово, не поглиблюючись в його аналіз.

Найбільше та найчастіше при рецензуванні збірок пісенного фольклору звертали увагу на: зміст (якість текстів, як змістовно так і мовно); особистість та роботу укладача; музику і ноти (аранжування та друк нот); структуру збірки; наявність чи відсутність передмови або інших наукових коментарів; функціональне призначення; якість друку та поліграфічне оформлення.

UDC 025.17:[002.1:398.8]] (043.2)

Alona Khailo,

ORCID 0000-0002-1216-7399,

Senior Research Officer,

Retrospective Bibliography Department,

The Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedoriv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ria14@ukr.net

**REVIEWS OF COLLECTIONS OF FOLKLORE SONGS ON THE
PAGES OF THE CRITICAL-BIBLIOGRAPHICAL MAGAZINE
«КНУНАР»**

A comprehensive study of reviews of published collections of folklore songs on the pages of «Knyhar». The texts of reviews are analyzed and approaches to critical evaluation of publications are revealed.

Keywords: review, collections of songs, folklore song, Knyhar.

УДК 778.534.422(438)

Цибульська Олена Анатоліївна,

ORCID 0000-0002-3492-6368,

молодший науковий співробітник,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

**ЗВУКОЗАПИСИ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИЧНИХ
КОЛЕКТИВІВ ВІД ПОЧАТКУ 20 СТ. ДО 1918 Р.**

Здійснено пошук аудіодокументів українських колективів до національного довідково-інформаційного та документального ресурсу «Україніка».

Ключові слова: ранній звукозапис, грамплатівки, Україніка, Полоніка.

Важливою складовою роботи з обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу становить пошук відповідних аудіодокументів у фонотеках закордонних бібліотек. «Україніка» як національний довідково-інформаційний та документальний ресурс джерел, створених в Україні або інших державах, має на меті повернути історичні факти про українську науку, економіку, культуру.

Діяльність розпочато з пошуків звукозаписів у Польщі, що зумовлено історичними та географічними факторами. Розшукування звукозаписів для ресурсу «Україніка» на даний час нами ведеться у Центральному каталозі фонографічних полоників, в якому важливу роль відіграє «Dyskopedia poloników do roku 1918», наукове видання у трьох томах Катаржини Янчевської-Соломко. Поняття «Polonica» функціонує в сучасній бібліотечній практиці Польщі і є масштабним проектом Національної бібліотеки Польщі. У передмові до каталогу йдеться, що «Dyskopedia poloników...» містить реєстр звукозаписів, зроблених до 1918 року польськими артистами, записи творів польських композиторів, а також результати продукції фонографічних польських та іноземних фірм, які розміщувалися на польській землі. К. Янчевською-Соломко були досліджені періодичні видання початку 20 ст., національні бібліотеки, приватні колекції тощо. Роботи з пошуку українських фонодокументів та результати попереднього етапу пошуків опубліковані у публікації О.А.Цибульської «Звукозаписи українських виконавців у фондах національної бібліотеки Польщі (від початку 20 ст. до 1918 р.)». Було обрано виконавців вокального, фортепіанного і скрипкового мистецтва, їх число сягнуло більш трьох десятків, а кількість бібліографічних записів – понад вісімсот.

У дану частину дослідження увійшов результат пошуку українських творчих колективів: хорів і оркестрів. Принцип відбору матеріалів для української бібліографії грамзаписів відбувався за критеріями, що вказують на територіальну, національну, тематичну та мовну характеристику. На відбір колективів вплинув критерій назви колективу. Наприклад, «Український хор», «Хор і оркестр Київської опери», «Хор собору св. Володимира в Києві», «Хор Львівського співочого товариства «Ехо»», «Хор українських теологів», «Малоросійський хор під кер. Гірняка-Шама», «Духовий оркестр Київського оперного театру», «Оркестр Міського театру у Львові», «Оркестр лейб-гвардії Волинського полку», «Духовий

оркестр Кременчуцького полку», «Оркестр 15-го Львівського піхотного полку».

Загалом кількість записів колективів, що підпадають до категорії «Україніки», становить 350 позицій. Серед них – 17 хороших колективів і 118 записів, що їм належать, 13 оркестрів, що мають 232 записи. Роки записів – з 1906 по 1914. Максимальне число записів належить польській грамофонній компанії «Сирена Рекорд» (Sirena Record), що була одним з найбільших постачальників грамофонних платівок у Російській імперії. Головне управління фірми знаходилося у Вільно (Вільнюс), фабрика для виготовлення платівок була збудована у Варшаві. Диски фірми «Сирена Рекорд» коштували недорого, але за якістю не поступалися платівкам інших фірм. Виробників грамплатівок представлено дванадцятьма фірмами звукозапису, серед них є як розповсюджені «Грамофон Ко» (Gramophone Record), «Пате» (Pathé), так і більш рідкісні «Сфінкс Рекорд» (Sphinx Record), «Юмбо Рекорд» (Jumbo-Record), «Фаворит Рекорд».

У процесі роботи виникали труднощі щодо вибору колективу до категорії «Україніка». Наприклад: оркестр лейб-гвардії Волинського полку п/к капельмейстера В. А. Павелка базувався у Варшаві, але відомо, що у ньому служили і військові з України (Київської губ.), до широкого репертуару оркестру включалися і українські твори (марші, танці), а територія Волині простягалася як сучасною Польщею, тодішньою Росією і сучасною Україною. До цілком певного відношення до «Україніки» має «Український хор», записи якого було здійснено бл. 1913-1914 у Варшаві, через що вони і потрапили до «Полоніки». Зареєстровано тільки два твори у виконанні цього хору – «Заповіт» та «Ще не вмерла Україна», але значимість цих записів важко переоцінити.

UDC 778.534.422(438)

Olena Tsybulska,

ORCID 0000-0002-3492-6368,

Junior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Lybrary of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tsybulska@nbuv.gov.ua

SOUND RECORDINGS OF UKRAINIAN MUSIC BANDS FROM THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY TO 1918

A search was made for audio documents to the national reference and information and documentary resource «Ukrainica».

Keywords: early sound recording, gramophone records, Ukrainica, Polonica.

УДК 78.071.1(477)Яциневич:316.614.5

Чамахуд Дарина Володимирівна,

ORCID 0000-0003-3402-7335,

аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики,
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

ЯКІВ ТА ІРИНА ЯЦИНЕВИЧІ: ВІДОМОСТІ ПРО ДРУЖИНУ КОМПОЗИТОРА (ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

На основі недосліджених раніше архівних матеріалів виявлено інформацію про дружину композитора Якова Яциневича – Ірину. Висвітлено взаємини подружжя, реконструйовано нові факти біографії митця.

Ключові слова: архівні документи, епістолярна спадщина, Ірина Павловська.

Зібрання та збереження інформації про життя репресованого діяча – справа нелегка. Джерелознавчі пошуки нерідко ускладнюються, якщо творчість митця довгий період була під забороною. Серед таких постатей – український композитор Яків Михайлович Яциневич (1869–1945). Окрім композиторської роботи, працював як диригент і педагог, займався фольклористичною діяльністю, брав активну участь у громадському житті, а також був священиком.

У процесі дослідження життєтворчості митця цінними стають, перш за все, відомості від тих осіб, котрі безпосередньо спілкувалися із ним або ж проживали поруч. Вірною супутницею і безперестанною підтримкою Я. Яциневича упродовж життя була дружина Ірина Павловська. Проте до сьогодні не було майже ніякої інформації про неї. Відомо лише, що її рідні старші брати – Григорій та Мефодій Павловські. Григорій (1884–1967) – хоровий диригент, композитор, священик, автор великої кількості духовних творів, а Мефодій (1876–

1957) – журналіст, головний редактор газети «Рада», збирач та упорядник українських народних пісень. Знаючи про ці родинні зв'язки, з'ясуємо, що Ірина Яциневич народилася у сім'ї священика в с. Лісовичі Тарашинського повіту на Київщині.

Більше матеріалів не лише про композитора, а й про його дружину вдалося віднайти з архівних фондів ІР НБУВ, ІМФЕ, ЦДАМЛМ. З-поміж цих документів: анкети з особистою інформацією, заповнені Яковом та Іриною; Протоколи про заснування та роботу Одеської філії Музичного товариства імені М.Леонтовича; листування Ірини із музикознавцем та редактором Видавництва образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР Леонідом Кауфманом (1907–1973), який займався укладанням біографії Я. Яциневича для видання її у біографічному довіднику українських композиторів. У різних справах віднайдено та хронологічно впорядковано 8 листів Л. Кауфмана та 13 листів І.Яциневич. Не менш важливою знахідкою стала фотографія (без дати), на якій зображено родину Ірини. Фото цінне не лише тим, що на ньому Я. Яциневич, але поруч, по ліву руку композитора, – його дружина Ірина, що є її першим віднайденим зображенням.

На основі анкети з особистими даними І. Яциневич, з'ясуємо важливу інформацію про дружину митця. Ірина народилася у 1890 р., тобто була молодшою за Я. Яциневича на 21 р. У графі «освіта» І.Яциневич вказала «школа Лисенка у Києві». Очевидно, Ірина навчалася на драматичному відділенні, оскільки у графі за «фахом» написала «режисер». Точної дати одруження Яциневичів дізнатися не вдалося, проте у свідоцтві Я. Яциневича про проживання у графі «семейное положение» зазначено «женат; при нем находится – жена Ирина Ивановна, 32 года». Документ датовано 1923 роком, тому виявляємо, що у цей період Я. Яциневич був уже одруженим.

Незважаючи на значну різницю у віці, подружжя об'єднували спільні інтереси. Дружина допомагала композитору в його фольклористичній роботі (лист від 7 березня 1961 р.): «Теперь условия жизни совершенно изменились: теперь этнографы едут с удобствами в мягком вагоне с фонографом, а мы до революции, разыскивали, уговаривали спеть соло, или хоровую песню». Окрім того, Ірина сама співала чоловіку народні пісні, які він записував з її голосу, про що свідчить позначка на рукописі обробки народної пісні «Ой на горі жінці жнуть»: «записана від Ірусі (с. Лісовичі)». Свого часу Я. Яциневич створив вальс для фортепіано №4 «Мурка», у нотах

якого зазначив «присвячується Ірусі». Саме тому, як пише сама І.Яциневич у листі від 2 квітня 1965 р., згадуючи про Я. Яциневича, «нам было всегда весело и хорошо!».

Ірина підтримувала свого чоловіка не лише у моменти визнання, а й була поруч упродовж нерідко вимушеної частоті зміни місця проживання, розділяла його погляди та турботи. Зокрема, в одеський період життя і творчості композитора (1925–1930) Яциневичі обоє значаться у списку членів-фундаторів Музичного товариства імені М. Леонтовича.

Про теплоту стосунків та повагу між подружжям Яциневичів свідчать листи Ірини. Так, у листах до Л. Кауфмана Ірина розповідала про чоловіка з великим трепетом та дуже переймалася несправедливістю його життя: «за что они так несправедливо отнесли к нему?», «мой драгоценный друг», «ты мой, дорогой друг». Саме І. Яциневич завдячуємо збереженням матеріалів про життя і творчість її чоловіка, а також усіх нот, які знаходяться в архівах. Адже незадовго після смерті Я. Яциневича Ірина частину документів передала до Відділу мистецтв, про що вона розповідає у листі від 22–27 березня 1957 р. до Лідії Павловської (дружини брата Мефодія): «После смерти Я.М. все что осталось (а многое было сожжено при наступлении оккупантов) я передала в Отдел искусств, где они спят спокойным сном».

Решту матеріалів І. Яциневич відправила з Адигейської АР, де подружжя перебувало у репресії з 1939 р., своєму брату Мефодію до Києва, про що свідчить віднайдений конверт листа від 26 квітня 1946 р. У листі знаходиться список документів, які Ірина надіслала: «Опись: 27 рецензий о хоровой деятельности Яциневича 27 руб.; 22 документа о работе Яциневича 22 руб.; 12 программ о концертах Яциневича 12 руб.; 2 фотокарточки ценность в 39 руб.». Згодом М.Павловський передав усі документи музикознавцю Миколі Гордійчуку, який працював в ІМФЕ та залишив матеріали в архіві: «Матеріали композитора Я. Яциневича передано мені років два тому назад М. Павловським. 26.09.58», а також допис на записці: «М.Павловський, як казав т. Гордійчук, говорив, що ці матеріали він, Павловський, одержав від якогось родича Яциневича і передав в Консерваторію, забрав з відти і передав для ознайомлення тов. Гордійчуку. 26.09.58».

Таким чином, для цілісного реконструювання життєтворчості митця важливими є пошуки не лише опублікованої інформації, але й,

перш за все, документів з архівів. Дослідження таких матеріалів із біографії композитора Якова Михайловича Яциневича дало змогу встановити, що тісні дружні родинні стосунки є не менш важливими, ніж взаємини з колегами та з іншими оточуючими. Можливо, саме гармонійні сімейні відносини стали запорукою довгого, хоча й не легкого, у зв'язку з політичною ситуацією, життя митця.

UDC 78.071.1(477) Yatsynevych:316.614.5

Daryna Chamakhud,

ORCID 0000-0003-3402-7335,

Graduate Student,

Historical and Theoretical Faculty of the Department of History,

of Ukrainian Music and Musical Folklore,

National Music Academy of Ukraine Named After P. Tchaikovsky,

Kyiv, Ukraine

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

YAKIV AND IRINA YATSYNEVYCH: INFORMATION

ABOUT THE COMPOSER'S WIFE

(ACCORDING TO ARCHIVAL MATERIALS)

Based on previously unexplored archival materials, information about the composer Yakiv Yatsynevych's wife, Iryna, was revealed. The relationship between the couple is covered and new facts of the artist's biography are reconstructed.

Keywords: archival documents, correspondence, Iryna Pavlovska.

УДК 78.072.3

Шамасва Кіра Іванівна,

ORCID 0000-0002-1869-5029,

доктор мистецтвознавства, професор,

кафедра загального та спеціалізованого фортепіано,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: kishamaeva@gmail.com

ВИКОНАВСЬКИЙ ДУЕТ СВЯТОСЛАВ РІХТЕР – СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР КИЇВСЬКОЇ ФІЛАРМОНІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ ГАЗЕТНИХ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Розглянуто матеріали преси щодо виступів С. Ріхтера з Симфонічним оркестром Київської філармонії під керуванням Н. Рахліна, К. Симеонова, В.Тольби, О. Клімова, М. Канерштейна, С. Турчака.

Ключові слова: виконавський дует, київські концерти Святослава Ріхтера, диригенти симфонічного оркестру, Симфонічний оркестр Київської філармонії.

Середина минулого століття стала золотою добою концертного життя Києва, коли на симфонічній естраді царювали великі диригенти Натан Рахлін, Костянтин Симеонов, Веніамін Тольба, виступали Олександр Клімов і Михайло Канерштейн, починався творчий шлях Стефана Турчака. Наявність цих неповторних творчих особистостей стала стимулом виступів з керованим ними симфонічним оркестром філармонії «піаніста сторіччя» Святослава Ріхтера. На шпальтах газет знаходимо свідчення про ці знаменні події — від коротких констатацій до розгорнутих рецензій.

У першій приїзд до воєнного Києва в листопаді 1944 го Ріхтер зустрівся з Натаном Рахліним. Диригент ініціював цикл симфонічних концертів, присвячених П. І. Чайковському. У ранішньому концерті (16.11.1944) прозвучала перша частина Першого концерту Чайковського. А через день було виконано концерт. Композитор і диригент Гліб Таранов писав в рецензії: «Рахлін — диригент романтичного складу <...> Серед диригентів Союзу РСР він є одним з кращих знавців партитури Чайковського, одним з кращих його виконавців. <...> Піаніста-соліста Святослава Ріхтера, який вперше приїхав до Києва, тепло зустріли слухачі. Це піаніст бездоганної техніки, глибокий і тонкий. <...> Необхідно відзначити швидке зростання оркестру як художнього колективу, він уже зараз за своєю зіграністю та виконавською культурою посідає одне з перших місць серед кращих симфонічних колективів Радянського Союзу. Це свідчить про велику і вдумливу працю оркестру над собою <відзначимо роль у цьому диригентів – К. Ш.> На звучанні оркестру позначилася поява нових виконавців, зокрема віолончеліста Дінова і гобоїста Фурмана» («Правда України». 1944. № 230 (7550)).

Згодом С. Ріхтер і Н. Рахлін виконали Перший та Другий концерти С. Рахманінова (18.09.1948, 10.04.1949), концерти М.Римського-Корсакова (12.11.1949), Р. Шумана та Другий Й. Брамса (25.04.1950). У відгуку на останній концерт відзначалося: «Багато яскравого і переконливого було у виконанні фортеп'яних концертів Р. Шумана та Й. Брамса. С. Ріхтер і Н. Рахлін, який диригував

Державним симфонічним оркестром УРСР створили монолітний ансамбль. <...> Блискуче було виконано концерт Брамса» (Радянське мистецтво. 1950. № 17).

Спростувавши п'ять «легенд» про Натана Рахліна (серед них і ту, що він не вмiє акомпанувати), незабутній Веніамін Тольба підсумував: «Н. Г. Рахлін – явище унікальне у плеяді сучасних симфонічних диригентів» («Музыка». 2005. № 6. С. 27–29).

Про єдиний сумісний виступ Святослава Ріхтера з диригентом Михайлом Канерштейном, коли прозвучав перший концерт П. Чайковського, рецензент написав: «Тут хочеться згадати і про безсумнівну удачу диригента Михайла Канерштейна. який з однієї репетиції добився від оркестру хорошого ансамблю з вимогливим солістом» («Радянська Україна». 1948. 13 квітня).

Двічі зустрічалися на концертній естраді Святослав Ріхтер і Олександр Климов, прозвучали Третій концерт Бетховена (28.11.1950) та концерт Шумана (23.02.1952). Про перший виступ залишилася пам'ять: «Ріхтер бездоганно володіє тембровою палітрою інструмента і вмiє майстерно й органічно поєднувати фортепіанні барви з барвами симфонічного оркестру. Але, відзначаючи цю якість виконавської майстерності Ріхтера, слід в той же час віддати належне й диригентові О. Климову, який досяг не тільки ритмічного, але й звукового ансамблю з піаністом.

С. Ріхтер мав блискучий і цілком заслужений успіх. На наполегливі вимоги слухачів, що заповнювали зал, було вдруге виконано фінальну частину концерту» («Радянське мистецтво». 1950. № 49 (295)).

Меломан, постійний відвідувач київської філармонії, писав: «Згадуючи ті роки <1950 ті – К. Ш.>, я добре відчуваю сутність диригентів філармонії: стримано емоційного Натана Рахліна і монументального Костянтина Симеонова». Про той же час згадувала донька Костянтина Симеонова: «Філармонія 50 х років це чудові сторінки минулого. Киянам-любителям музики тих часів є що згадати. <...> Зал Київської філармонії завжди був переповнений. Слухачі ділилися на шанувальників тата і Натана Григоровича». Вансамблі з «монументальним Симеоновим» Ріхтер виконав перший концерт Й. С. Баха (03.12.1950) Перший концерт С. Прокоф'єва (12.11.1952) Перший концерт Бетховена (19.11.1952). Як бачимо репертуар тих років – монументальний.

Справжнім святом для слухачів ставали виступи Святослава Ріхтера в дуеті з витонченим натхненним Веніаміном Тольбою – концерти для фортепіано з оркестром О. Глазунова (15.11.1952), Р.Шумана, М. Равеля (для лівої руки), П'ятий концерт К. Сен-Санса (25.11.1952), Перший концерт П. Чайковського (01.07.1954).

Останній виступ Святослава Ріхтера з Симфонічним оркестром Київської філармонії відбувся 2 квітня 1964 року. За пультом стояв «сонячний маестро» Стефан Турчак. Звучав концерт Е. Гріга. На дворі буяла весна...

UDC 78.072.3

Kira Shamayeva,

ORCID 0000-0002-1869-5029,

Doctor in Art Studies, Professor,

Professor of the General and Specialized Piano Department

P. I Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kishamaeva@gmail.com

PERFORMANCE DUET SVYATOSLAV RIKHTER - SYMPHONY ORCHESTRA OF THE KYIV PHILHARMONIC (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE VNLU NEWSPAPER FUNDS DEPARTMENT)

The materials of the press concerning S. Richter's performances with the Symphony Orchestra of the Kyiv Philharmonic under the direction of N. Rakhlin, K. Simeonov, V. Tolba, O. Klimov, M. Kanershtein, S. Turchak are considered.

Keywords: performing duo, Sviatoslav Richter's Kyiv concerts, conductors of the symphony orchestra, Symphony Orchestra of the Kyiv Philharmonic.

УДК 78.27

Шуміліна Ольга Анатоліївна,

ORCID 0000-0002-2615-1208,

доктор мистецтвознавства, доцент,

професор кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка

Львів, Україна

e-mail: shumili2016@gmail.com

ЧИ ПИСАВ МАКСИМ БЕРЕЗОВСЬКИЙ СИМФОНІІ СИНЬЙОРА BERESCIOLLO?

Спростовується авторство двох симфоній синьйора Beresciollo, які були

безпідставно презентовані як симфонії Максима Березовського на прем'єрному виконанні 31 грудня 2020 року в Андріївській церкві м. Києва. *Ключові слова:* Veresciollo, Березовський, симфонії, авторська атрибуція, документальні джерела, Мангаймська школа.

Постановка проблеми. 31 грудня 2020 року в Андріївській церкві м. Києва відбулася презентація двох симфоній Максима Березовського, організована відомим українським диригентом Кирилом Карабицем. Подію було представлено як сенсацію, із широким висвітленням в українських інформаційних ресурсах та потужною науковою підтримкою з боку відомих львівських музикознавиць Аделіни Єфіменко та Любові Кияновської (див. інтернет-журнал «Музика» від 29.12.2020 і 03.01.2021). Невдовзі після презентації в Український культурний фонд від Київської організації Національної спілки композиторів України було подано проект публікування й запису симфоній Максима Березовського із подальшим поширенням бібліотеками України. Проект було підтримано та профінансовано.

Усе сталося без публічного наукового обговорення питання авторства, а воно було конче потрібне, адже джерелом нотного тексту обох сенсаційно презентованих творів стали дві симфонії синьйора Veresciollo, надруковані в Парижі 1760 року. Максимові Березовському на час публікації симфоній виповнилось 15 років.

Виклад основних матеріалів дослідження. На думку організаторів прем'єри, головним і безсумнівним аргументом на користь авторства Березовського, стала стаття музикознавиці Лариси Івченко «Таємниця симфонії синьйора Березейолло», опублікована 25 років тому (Музика. 1996. № 1. С. 6–8). У цій статті йдеться про одну з двох симфоній синьйора Veresciollo, ноти якої перебувають у нотній колекції родини Розумовських. Авторка статті припустила, що Березовський міг написати цю симфонію, але для того він мав раніше народитися... Інших аргументів не було. Але цього було достатньо для того, щоб через 25 років оголосити Veresciollo Березовським, а симфонії Veresciollo – симфоніями Березовського, і в післяпрем'єрній статті-рецензії знов закликати до перегляду дати народження українського митця: «Якщо 1760-й, виписаний на паризьких партитурах, – не механічна помилка, то дослідникам доведеться дуже серйозно зайнятись уточненням дати народження композитора» (Кияновська Л. Сенсаційна презентація симфоній

Максима Березовського: післяпрем'єрні рефлексії. Музика. Інтернет-журнал. 03.01.2021).

Інші аргументи на користь авторства Березовського, що наводились в особистих розмовах з організаторами концерту-презентації, були такими: 1) відсутність метрики про народження Березовського (означає, що Березовський міг народитися раніше); 2) наявність нот однієї з симфоній синьйора Veresciollo у колекції Розумовських (може свідчити, що К. Розумовському належав примірник твору його музиканта); 3) подібність обох симфоній до т. зв. італійської симфонії Березовського (тобто всі три симфонії написані одним автором); 4) наявність слов'янської теми у тріо третьої частини симфонії G-dur (означає, що симфонію написав хтось з українців), 5) відсутність інформації про композитора Veresciollo. Усі ці аргументи (крім останнього) доволі легко спростовуються.

Перший аргумент спростовують відомості з прижиттєвих документальних джерел, згідно з якими у рік публікації симфоній Veresciollo Березовський служив на посаді оперного співака при Малому імператорському дворі в Оранієнбаумі, виходив на сцену в італійських операх і мав педагога з вокалу – італійську співачку-сопраністку Нунціату Гарані (Nunziata Garani). Вік Березовського легко встановити, якщо дізнатися, для якого голосу були написані співані ним партії. За тогочасною традицією голоси вказувалися в оперних лібрето. Ознайомлення з лібрето опер, у яких співав Березовський, доводить, що його партії були написані для високого чоловічого голосу. За відсутності в оперній трупі співаків-кастратів такі партії виконували жінки або підлітки. Це означає, що в рік видання симфоній Veresciollo Березовський був підлітком і що загально визнана дата народження Березовського є правильною. Компонуванням інструментальної музики у той час він не займався, оскільки це не входило у його службові обов'язки і потребувало додаткового професійного вишколу.

Оминаючи другий аргумент, який можна пояснити тим, що К.Розумовський придбав ноти симфонії синьйора Veresciollo разом з іншими друкованими європейськими оркестровими новинками, перейдемо до двох наступних, які приводять нас до з'ясування питань стилю інструментальної музики середини XVIII ст. та часового й регіонального поширення його меж.

Симфонії Veresciollo репрезентують стиль композиторів Мангаймської школи періоду Яна Стамиця (1717–1757), який

дослідники визначають як ранній Мангайм або перший мангаймський період. Одна з новацій засновника мангаймського оркестру Я.Стамиця полягала у намаганні перетворити тричастинну оперну симфонію на самостійний твір, призначений для інструментальної капели. Задля цього у симфонію, скомпоновану за принципом швидко – повільно – швидко, було включено додаткову серединну частину – менует, що позбавило цикл ознак композиційної симетрії. Протягом наступного десятиліття після смерті Я. Стамиця (кінець 1750–1760-ті роки) композитори Мангаймської школи почали масово відмовлятися від менуетів і повертатися до традиційної тричастинної моделі циклу.

Обидві симфонії синьйора Beresciollo є чотиричастинними і мають у своєму складі менует. Це означає, що їхній автор мав безпосереднє відношення до Мангаймської школи періоду Яна Стамиця. Музиканти, що працювали на той час у Петербурзі та Оранієнбаумі, не писали чотиричастинних симфоній з менуетами, оскільки дотримувалися італійських традицій компонування світських інструментальних творів. Тож у Березовського не було навіть взірця для наслідування чотиричастинної моделі циклу. а стиль симфоній Beresciollo є занадто зрілим для 15-річного підлітка.

Появу слов'янської теми в одній із частин симфонії G-dur слід пояснити не належністю цього твору до спадку Березовського, а зв'язками автора із мангаймським оркестром, який складався з добре вишколених музикантів чеського походження.

Висновки. На підставі зазначеного вище слід зробити висновок про те, що Березовський на писав симфоній синьйора Beresciollo. У такому випадку публікування цих творів як перших українських симфоній (коштами Українського культурного фонду) є відвертою фальсифікацією та порушенням принципів академічної доброчесності, за дотриманням яких зараз ретельно стежать контролюючі органи української наукової громади.

UDC 78.27

Olha Shumilina,

ORCID 0000-0002-2615-1208,

Doctor of art history (Dr. Hab.), Docent,

Professor from the Department of Music Theory,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraina

e-mail: shumili2016@gmail.com

DID MAXIM BEREZOVSKY WRITE THE SYMPHONIES BY SIGNOR BERESCIOLLO?

The report refutes the authorship of two symphonies by Signor Beresciollo, which were unreasonably presented as symphonies by Maxim Berezovsky at the premiere on December 31, 2020 in St. Andrew's Church in Kyiv.

Keywords: Beresciollo, Berezovsky, symphonies, author's attribution, document sources, Mannheim school.

РОЗДІЛ 7

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ. З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

УДК 021.1-028.27:316.776

Дем'яненко Людмила Григорівна,

ORCID 0000-0002-5160-2736

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

БІБЛІОТЕКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ, ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

З розвитком цифрових технологій зростає потреба у використанні нових досягнень науки, можливостей мережі Інтернет. Бібліотека займає важливе місце у структурі наукових комунікацій, оскільки є каналом, що забезпечує передачу та трансформацію інформації в процесі науково-інформаційної діяльності.

Ключові слова: бібліотека, інформаційний простір, бібліотека як соціальний інститут, інформаційні технології, соціальні комунікації.

За довгий період свого існування бібліотеки пройшли дуже складний шлях розвитку: від закритих приміщень-складів до

відкритих архітектурних будівель із різним спектром послуг. Впровадження додаткових функцій, переосмислення ідеології у зв'язках «бібліотека – відвідувач» на користь відвідувача, використання новітніх інформаційних технологій перетворили бібліотеку на новий сучасний тип соціокультурного простору. Бібліотека як соціальний інститут, як феномен культури, стала осередком інформаційного та науково-освітнього середовища.

Зростання об'ємів і потоків інформації, які циркулюють у всіх сферах діяльності людини, посилений розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також інтеграційні процеси в міжнародному інформаційному просторі змінили підходи до бібліотечної справи в усьому світі.

Новітні технології почали з великою швидкістю проникати в життя людини. Ще не так давно слово «інтернет» здавалося невідомим, нереальним та незвіданим, але ситуація кардинально змінюється. Інформаційні технології активно впроваджуються в бібліотечну практику; бібліотеки активно почали створювати веб-сторінки, інтернет-сайти освоювати простір всесвітньої мережі, адже репутації наукових бібліотек потрібно приділяти особливе значення. Отже, застосування інновацій ставить роботу бібліотеки на новий рівень.

Відтак, аналізуючи наукову літературу щодо бібліотек в глобальному інформаційному просторі, наукову цінність мають праці О. Онищенко, В. Горового, Т. Гранчак, Р. Мотульського, М. Сенченка, М. Слободяника, А. Чачко, Я. Шрайберга, В. Ільганаєвої, К. Лобузїна, С. Гарагуля та інших.

С. Гарагуля у своїй статті «Бібліотека в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача»: «Бібліотека інноваційної моделі організовує процес соціальної комунікації як у реальному, так і віртуальному просторі, насамперед у мережевому інформаційному середовищі. При цьому вона сприяє освоєнню цього простору, оцінці і включенню його об'єктів у культурну практику, забезпечує їхнє збереження».

Сучасне становище бібліотек в інформаційному середовищі змушує їх постійно підвищувати свій імідж, активізувати зусилля для того, щоб довести значимість та необхідність, а відтак, шукати самостійні шляхи поширення, популяризації наукових і технологічних знань. А тому процес розширеного виробництва

інформаційних ресурсів став однією з найпомітніших і найсуттєвіших рис нинішньої цивілізації.

Образ бібліотеки залежить від розуміння фахівців своєї нової ролі в житті суспільства. Бібліотека стає інформаційним центром, а бібліотекарі – інформаційними навігаторами, які поєднують у роботі традиційну діяльність та діяльність консультанта з інформаційного пошуку, мережевого навігатора, інформаційного аналітика, інструктора й організатора знань. Тому успішність функціонування бібліотеки як інформаційного, наукового та культурно-просвітницького центру зобов'язує бібліотечних спеціалістів швидко та адекватно реагувати на зміни інформаційних потреб користувачів. Так К. В. Лобузін у статті «Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти» зазначає що «головна роль, на яку можуть претендувати бібліотечні спеціалісти найближчим часом, – це бути посередниками між інформацією та споживачами: створювати метадані електронних і цифрових об'єктів різної природи, надавати довідково-інформаційні послуги, проводити експертизу інформаційних ресурсів, опрацьовувати інформаційно-аналітичні продукти, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури, призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва».

Тож у сучасному бібліотечному середовищі зростає значення взаємозв'язків у системі бібліотека-освіта-наука-управління, що зумовлено кардинальними змінами бібліотечної професії, пошуком інноваційних напрямів розвитку бібліотечної галузі у суспільстві знань. І тому недостатній рівень взаємодії між працівниками бібліотек, освітянами й науковцями на національному та міжнародному рівнях може негативно позначатися на досягненні сталого розвитку бібліотечного соціального інституту в умовах розгортання соціально-комунікаційної діяльності, що й зумовлює необхідність актуалізації цього процесу через посилення професійного бібліотечного спілкування.

В умовах глобального інформаційного середовища для всіх сфер бібліотечної галузі – практики, науки, освіти, управління – велику роль відіграє міжнародне співробітництво. Воно важливе для запровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційної діяльності, обміну бібліографічними даними, електронної доставки документів, міжнародного книгообміну, корпоративної каталогізації

та створення баз даних, реалізації спільних науково-дослідних проєктів тощо. Проблематика формування системи статистичних показників, зокрема і в частині організації використання бібліотечного фонду відповідно до міжнародних стандартів, досліджується ще з 2000-х років. Ці питання висвітлювалися у публікаціях О. Василенко «Бібліотечно-інформаційна діяльність: гармонізація статистики». Зокрема, О. Василенко зазначає, що саме недосконалість бібліотечної статистики України, її відомча розмежованість, відсутність єдиного координаційного органу та узгодженого перспективного плану розвитку стандартизації бібліотечної статистики на національному рівні призвели до певної відмежованості у заходах на рівні міжнародному. Створення загальнодоступної бази даних на вищих рівнях бібліотечної статистики передбачається, перш за все, через вирішення таких питань, як оновлення системи статистичних показників, зміна методик збирання та узагальнення статистичної інформації.

Отже, на даному етапі підвищення ролі бібліотек України у глобальному інформаційному середовищі гальмує відсутність належної законодавчої бази та міжнародних угод для ефективної міжнародної співпраці та обміну інформацією; низький рівень впровадження міжнародних стандартів бібліотечно-інформаційного обслуговування; брак знань і навичок міжнародної співпраці у персоналу бібліотек; недостатнє представництво бібліотечних фахівців у міжнародних професійних організаціях.

Таким чином, розвиток інформатики цифрових технологій і глобальної мережі Інтернет впливають на бібліотеки так рішуче, що змінюють не тільки всю систему комплектування бібліотеки та підготовки бібліотечних кадрів, але і ставлять питання про «межі» бібліотечного простору, а також основи існування традиційних бібліотек і їх функцій. З'являються нові соціальні й інформаційні утворення, здатні запропонувати альтернативи бібліотеці – інформаційні портали, інтернет-кафе, технопарки, культурно-дозвільні центри. Бібліотеки обов'язково повинні реагувати на виклики часу і бути постійно присутніми в інформаційному просторі. Щоб зберегти належну роль в культурному просторі, вони повинні шукати нові способи професійної життєдіяльності, переглянути свої функції, пристосуватися до нових умов.

UDC 021.1-028.27:316.776

Lydmyla Demianenko,

ORCID 0000-0002-5160-2736,

Cand. of Sciences (Philology), Senior Research,

Information and Analytical Department,

Fund of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demjanenkol@ukr.net

LIBRARY AS A SOCIAL INSTITUTE, A PHENOMENON OF CULTURE

With the development of digital technologies, the need to use new advances in science, the capabilities of the Internet. The library occupies an important place in the structure of scientific communications, as it is a channel that provides the transfer and transformation of information in the process of scientific and information activities.

Keywords: library, information space, library as a social institution, information technologies, social communications.

УДК 35

Зубчик Олег Анатолійович,

ORCID 0000-0001-6480-409X,

доктор наук з державного управління, доцент,

завідувач, кафедра державного управління,

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: zubchuk@ukr.net

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Досліджуються повноваження Президента України в системі державного управління. Відзначається трансформація інституту президентства у контексті розвитку українського суспільства.

Ключові слова: Конституція України, Президент України, Україна, суспільство, повноваження, громадяни.

З прийняттям Конституції України 1996 року Президент України формально припинив бути головою виконавчої влади, Проте, низка його повноважень залишалася пов'язаною з її формуванням та функціонуванням. Сьогодні згідно ст. 102 Конституції України

Президент України є главою держави, виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, а також гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Як зазначалось, згідно з Конституцією України Президент України безпосередньо не належить до виконавчої гілки влади. Водночас він має досить широкі повноваження у сфері виконавчої влади. Так, зокрема: він вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованій відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України (в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції), а також вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України. Крім того він же вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України та зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності. Президент України має повноваження і у сфері судової влади. Зокрема, Президент України призначає на посади третину складу Конституційного Суду України та здійснює перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років. Глава держави має також низку повноважень у сфері національної безпеки та оборони, зокрема: здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; очолює Раду національної безпеки і оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні

або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України; Президент України має низку установчих повноважень щодо формування державних органів та призначення посадових осіб. Крім участі у формуванні органів виконавчої та судової влади, він, зокрема: призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Він же призначає на посади та звільняє з посад за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України та Голову Фонду державного майна України.

Отже, Президент України, не дивлячись на те, що він не представником виконавчої гілки влади в Україні, здійснює дуже важливі для суспільного розвитку та забезпечення політичної стабільності повноваження.

UDC: 35

Oleh Zubchuk,

ORCID 0000-0001-6480-409X,

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,

Head of the Department of Public Administration,

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service,

Taras Shevchenko National University,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubchuk@ukr.net

INSTITUTE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF PUBLIC GOVERNANCE

The powers of the President of Ukraine in the system of public administration are studied. The transformation of the institution of the presidency in the context of the development of Ukrainian society is noted.

Keywords: Constitution of Ukraine, President of Ukraine, Ukraine, society, powers, citizens.

УДК 321+342.511:354-057.341(494-41)

Кукоба Лена Іванівна,

ORCID 0000-0002-6602-9629,

молодший науковий співробітник,

Інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lienakukoba@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ ТА СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА

Розглянуто політичний устрій Швейцарської Конфедерації та Федеральні органи влади. Охарактеризовано особливості посади та статус президента.

Ключові слова: Швейцарська Конфедерація, кантони, Федеральні збори, Федеральна рада, президент, Федеральний верховний суд.

Питання політичного устрою такої країни, як Швейцарська Конфедерація, є актуальним для сьогодення. Влітку 2020 року президентка Швейцарії Симонетта Зоммаруга здійснила візит до України. У пресслужбі Президента України допустились помилки, зумовленої неповним розумінням статусу та повноважень президента Швейцарської Конфедерації. Це, у свою чергу, викликало критику у пресі та інтернет виданнях. Тому, на наш погляд, варто розглянути політичний устрій та статус президента Швейцарії, з якою Україна вибудовує дружні відносини.

За адміністративним устроєм Швейцарія поділена на сім регіонів, які складають 20 кантонів та 6 напівкантонів. Самі ж кантони мають свою окрему конституцію, законодавчу, виконавчу та судову владу. Потрібно зазначити, що при наявності у назві «конфедерація» за формою державного устрою Швейцарія є федерацією, що було закріплено прийняттям Конституції 12 вересня 1848 року. Саме ця дата вважається днем становлення швейцарської держави. Нині ж чинною вважається третя редакція Конституції, затверджена 18 квітня 1999 року.

У п'ятому розділі Конституції закріплені принципи діяльності федеральних органів влади, які знаходяться у місті Берн. Вищим законодавчим органом Швейцарії є двопалатні Федеральні збори. Перша палата – Національна рада, до її складу входять 200 депутатів,

що обираються на 4 роки за системою пропорційного представництва шляхом прямого таємного голосування громадян. Друга палата – Рада кантонів у складі 46 депутатів. Кожен швейцарський кантон обирає двох представників, а напівкантон – по одному. Термін дії повноважень депутатів у Раді кантонів залежить від Конституції окремого кантону і може тривати 3 – 4 роки.

Виконавча влада Швейцарської Конфедерації належить Федеральній раді – президенту та уряду. Вона діє за колегіальним принципом і складається із 7 федеральних радників, що обираються Федеральними зборами терміном на 4 роки. Федеральний уряд керує Федеральною адміністрацією, до якої входять 7 федеральних департаментів: закордонних справ; внутрішніх справ; юстиції і поліції; оборони, захисту населення і спорту; навколишнього середовища, транспорту, енергетики та зв'язку; економіки, освіти та досліджень; фінансів. Федеральна рада має свій секретаріат – Федеральна канцелярія на чолі з Федеральним канцлером.

Найвищим судовим органом Швейцарії є Федеральний верховний суд у складі 26 – 28 суддів та 11 – 13 присяжних, які обираються Федеральними зборами терміном до 6 років. У залежності від характеру справи, що береться до розгляду, суд може засідати у різних приміщеннях. Кантони можуть передати на розгляд Федерального Верховного суду справи, що стосуються адміністративного права кантонів.

Вище було здійснено загальний огляд політичного устрою та принципу організації влади Швейцарської конфедерації, тепер слід перейти до розгляду статусу та повноважень президента. На відміну від інших країн жодна особа у Швейцарії не була главою держави. Президент Конфедерації є просто «перший серед рівних» на один рік, хоча з посадою ще існує ряд традиційних обов'язків та завдань. Обирається президент Федеральними зборами. Незважаючи на те, що назва посади передбачає одні повноваження, але, як зазначалось, президент Швейцарії не є главою держави. Ця посада та обов'язки здійснюється не однією особою, а всіма членами Федеральної ради, які, наприклад, колективно приймають голів держав під час державних візитів. Президент головує на засіданнях Федеральної ради та виступає посередником у випадках диспутів. У надзвичайних випадках президент може вжити запобіжних заходів. Крім того, на випадок, якщо Федеральна рада не може провести ні звичайного, ні

позачергового засідання, президент має право прийняти одноосібне рішення.

Разом із президентом Федеральні збори обирають віцепрезидента Федеральної Ради, який виконує всі обов'язки президента тоді, коли сам президент не має такої можливості. Федеральна рада також може наділити віцепрезидента повноваженнями президента.

Президент Швейцарської Конфедерації має спеціальні представницькі обов'язки під час перебування на посаді. Він традиційно виступає на Новий рік і 1 серпня, а також вітає всіх іноземних послів у Швейцарії з приходом Нового року у Федеральному палаці. З 1990-х стало звичним для швейцарських президентів здійснювати офіційні зарубіжні візити. Крім того, президент відповідає за зміцнення відносин з кантонами.

Тепер варто розглянути різницю між «державним» та «президентським» візитами, що часто викликає певні непорозуміння. Оскільки президент не є главою держави, як в інших країнах, цю роль виконує Федеральна рада, усі 7 членів якої не можуть одночасно здійснити візит за кордон. Тому формулювання «президент здійснює державний візит» або «зараз перебуває з державним візитом за кордоном» є неправильним з точки зору Швейцарії. У цьому випадку правильно говорити про «президентський візит». Але для країни, куди здійснює візит швейцарський президент, ситуація може бути дещо іншою. Під час зустрічі президент Швейцарії повинен мати такий самий статус, як і його колега. Інші країни розглядають ці випадки, коли запрошують швейцарського президента, як «державний візит», для них цей термін є доречним. Країна, яка надіслала запрошення, вирішує, чи буде це робочий візит, офіційний візит чи державний візит із повними почестями, продиктованими протоколом. Президент Швейцарії здійснює лише президентські візити, але іноді його приймають іноземні господарі з державними візитами. Концепція державного візиту не представляє проблем, коли глави іноземних держав приїжджають до Швейцарії, оскільки їх приймають усі сім членів Федеральної ради.

Отже, як бачимо, Швейцарська конфедерація є федерацією відносно самостійних кантонів, що управляються органами федеральної влади. А посада президента не є традиційною, як у решти країн. Президент не є главою держави, а ці обов'язки виконуються всіма членами Федеральної ради.

UDC 321+342.511:354-057.341(494-41)

Kukoba Liena,
ORCID 0000-0002-6602-9629,
Junior Research Associate,
Information and analytical department,
Fund of Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: lienakukoba@gmail.com

THE POLITICAL SYSTEM OF THE SWISS CONFEDERATION AND THE STATUS OF THE PRESIDENT

The political system of the Swiss Confederation and the Federal authorities are considered. Features of the position and status of the president are described.

Keywords: Swiss Confederation, cantons, Federal Assembly, Federal Council, President, Federal Supreme Court.

УДК 930.25: 005.92+025

Матяш Ірина Борисівна,
ORCID 0000-0002-7565-1866,
доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник,
Інформаційно-аналітичний відділ,
Фонд Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: imatiash18@gmail.com

ЕЛЕКТРОННИЙ ДИПЛОМАТИЧНИЙ АРХІВ ЯК ПОТЕНЦІЙНА СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто питання про розуміння поняття «електронний Дипломатичний архів України», його склад і особливості формування як потенційної складової частини інформаційних ресурсів Фонду Президентів України.

Ключові слова: Дипломатичний архів України, Фонд Президентів України, інформаційні ресурси

Відповідно до Конституції України (розділ V, ст. 106) Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави,

веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав. Відтак у діяльності Президента та Адміністрації/Офісу Президента відкладаються документи, що їх можна кваліфікувати як такі, що належать до Дипломатичного архіву. Відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. у міжнародній практиці склад дипломатичного архіву розуміють відповідно до положень цього акту як сукупність документованої інформації, утвореної в діяльності відомства закордонних справ та його закордонних представництв. Це проекти та узгоджені й підписні тексти міжнародних угод, дипломатичні та консульські звіти, інформаційно-аналітичні записки щодо політичної ситуації в країні перебування, дипломатичне листування, внутрішньовідомчі документи, статусні документи. Відтак Дипломатичний архів можна розглядати як складову частину інформаційних ресурсів Фонду Президентів НБУВ. Колізія полягає в функціонуванні інституту президентства в Україні з 1991 року, усталеній процедурі передавання на державне зберігання таких документів, розпорошеності Дипломатичного архіву України та необхідності пошуків відповідей на виклики, спричинені пандемією коронавірусної хвороби, визнаної такою ВОЗ 11 березня 2020 р., що знайшли своє відображення в істотному обмеженні фізичного доступу до інформаційних ресурсів через запровадження карантинних вимог задля забезпечення дослідників від ризику зараження та наслідків хвороби, спричиненої вірусом SARS-CoV-2. В таких умовах особливої актуальності набуває формування електронних архівів, формат яких максимально розширює доступ до них користувачів і дозволяє використовувати такі ресурси в навчальному процесі, інтегрувати архівні, бібліотечні та музейні фонди.

Питання щодо зберігання дипломатичних архівів тривалий час зберігають актуальність у різних країнах. Ідею про створення Архіву закордонних справ у Франції висунув впливовий французький дипломат Шарль Кольбер, маркіз де Круасі, а втілював його син – Жан-Батіст Кольбер, маркіз де Торсі, який 1710 р. започаткував у Версалі, королівській резиденції, архів дипломатичного відомства. Спершу доступ до дипломатичних архівів мали лише дипломати. Для

історичних досліджень їх відкрили лише 1830 р. зусиллями відомого історика, члена французької академії Франсуа-Огюста Мін'є, який розпочав тоді свою роботу на посаді директора Архіву Міністерства закордонних справ Франції, що тривала до 1848 рр. Тоді увесь архітектурний комплекс Версаля отримав статус музею. Відтоді почала формуватися практика зберігання дипломатичних архівів у спеціалізованих архівних установах. Як підрозділи зовнішньополітичного відомства дипломатичні архіви функціонують у США (1833 р. з ініціативи Державного секретаря США Л. Мак-Лейна та відповідно до рішення Президента США Е. Джексона в складі Державного департаменту в процесі його реорганізації з'явилися Бюро дипломатичних справ та Бюро консульських справ, завдання яких полягали в упорядковуванні документів зовнішньополітичної діяльності уряду США та дипломатичних установ, підготовці до ратифікації міжнародних договорів, реєстрації, індексуванні та зберіганні дипломатичного листування), Італії (Відділ історичної дипломатичної документації та архів МЗС після реорганізації центрального апарату 2010 р. включено до складу Відділу аналізу, планування та історичної дипломатичної документації, що займається аналізом та дослідженням з питань та перспектив зовнішньої політики, систематичному збиранні архівів з головного управління та закордоном, публікація італійських дипломатичних документів, експозиційна діяльність та забезпечення функціонування бібліотеки), Польщі (Архів польської дипломатії, є структурним підрозділом Бюро архівів і управління інформацією МЗС, до завдань якого належать участь у конференціях, співпраця з іншими архівами, пошук експонатів для організації виставок, що є одним із найцікавіших способів репрезентації історії польської зовнішньої служби) та ін. Водночас дипломатичні документи, що відклалися під час каденції Президента США потрапляють до президентських бібліотек у складі відповідних колекцій.

В Україні формування дипломатичного архіву як місця зберігання профільних документів набуло реальних обрисів за доби Української революції (1917–1921). Поразка революції змусила представників УНР продовжити боротьба за державну ідею засобами дипломатії в еміграції. Документи, утворені в діяльності дипломатичних установ УНР та ЗУНР або створені особами, котрі офіційно перебували на дипломатичній службі, через неможливість повернення в Україну в умовах панування більшовиків потрапили до

архівів Австралії, Болгарії, Білорусі, Канади, Латвії, Литви, Німеччини, Італії, Ватикана, Великої Британії, США, Туреччини, Угорщини, Чехії, Швейцарії, Швеції та інших країн, де змушені були продовжити життя українські дипломати. Особливості формування «Дипломатичного архіву України» спричинили розширення розуміння його складу документами особового походження. Таким чином, за складом охоплював проекти та оригінали текстів міжнародних угод, двосторонніх та багатосторонніх договорів України, дипломатичне листування, внутрішньовідомчі документи, фінансову документацію дипломатичних установ; документи про службову діяльність та листування осіб, котрі офіційно перебували на дипломатичній службі, дипломатичних працівників; документи про діяльність іноземних представництв в Україні, звіти іноземних представників про роботу в Україні, автокомунікативні документи іноземних представників, пов'язані з роботою в Україні; з огляду репресивний характер політики радянської держави в складі дипломатичного архіву можна виокремити ще одну групу документів – наглядові справи спецслужб за діяльністю іноземних представників та архівно-слідчі справи українських дипломатів.

Найбільше документів, які належать до Дипломатичного архіву України, зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, де акумульовано його «історичну частину». Документи, що утворилися в діяльності зовнішньополітичного відомства після 1 лютого 1944 р., коли Українській РСР було формально повернуто право на зовнішньополітичну діяльність, зберігаються в Галузевому державному архіві МЗС України. Історико-архівного управління МЗС України (1993–2004). В складі документів виокремлено Основний фонд, Особовий фонд працівників Міністерства, договори та угоди України з іноземними державами, міжнародні договори, зареєстровані в ООН, Фонд фотодокументів, міжнародні договори, конвенції, угоди та інші акти, що стосуються України, документи Генеральної Асамблеї ООН, її органів та спеціалізованих установ, документи та матеріали ліквідованих міжнародних організацій. Важливе значення має фонд договорів та угод з іноземними державами, на який сформовано електронну базу даних.

Потреба створення Електронного Дипломатичного архіву України (ЕДАУ) зумовлена потребою дослідження витоків функції Президента України, окресленої в ст. 106, розділу V Конституції

України, та зарубіжного досвіду роботи з такими документами. З огляду на «молодість» інституту президенства в Україні, структура ЕДАУ має дві частини: сучасну (основну) та історичну (факультативну). Фізична реконструкція обох частин неможлива не лише через зберігання документів у різних країнах і різних архівах, але й через те, що Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1983 р. правонаступництво щодо державних архівів, у тому числі й дипломатичних, в разі розпаду держав не набула сили через відсутність необхідної кількості ратифікаційних грамот або документів про приєднання (всього передбачалося отримати щонайменше 15 документів). Акумуляовані на одному інформаційному майданчику оцифровані документи ЕДАУ (в тому числі, відео- та фотодокументи) значно розширять уявлення про такий важливий напрям діяльності президента.

УДК 930.25: 005.92+025

Matiash Iryna,

ORCID 0000-0002-7565-1866,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Leading Researcher,

Information and analytical department,

Fund of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: imatiash18@gmail.com

ELECTRONIC DIPLOMATIC ARCHIVE AS A POTENTIAL COMPONENT OF INFORMATION RESOURCES FUND OF PRESIDENTS OF UKRAINE

The issue of understanding the concept of «electronic Diplomatic Archive of Ukraine», its composition and features of formation as a potential part of the information resources of the Fund of Presidents of Ukraine.

Keywords: Diplomatic Archive of Ukraine, Fund of Presidents of Ukraine, information resources.

УДК 355.42+327.88]((470+571):438):32.019.51–048.66

Полтавець Сергій Васильович,

ORCID 0000-0001-8297-7584,

кандидат політичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник, інформаційно-аналітичний відділ,

в. о. директора Фонду Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: spoltavec@ukr.net

ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА У ПРОТИСТОЯННІ НЕГАТИВНИМ НАРАТИВАМ, ЩО ФОРМУЮТЬСЯ У РОСІЙСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Досліджується досвід Польщі у протистоянні негативним наративам які поширюються у інформаційному просторі Російської Федерації. Це протистояння розглядається як складова гібридної війни РФ.

Ключові слова: гібридна війна, негативні наративи, інформаційна агресія, Російська Федерація, Польща.

Досвід російсько-українського військового протистояння доводить, що інформаційна його складова, почасти набуває не меншого значення ніж власне безпосередні військові дії на фронті. Надзвичайно важливою частиною цієї війни, є не тільки власне чергова спроба Російської Федерації перекроювання у волонтаристський спосіб змінити кордони на території Європи. Надзвичайно важливого значення набуває також використання медійних ресурсів для створення викривленої інформаційної реальності. І якщо у статті «Війни пам'ятей: польський досвід протистояння РФ», ми головну увагу приділяли спробам РФ впливати на формування в інформаційному просторі інших держав нових стереотипів мислення щодо багатьох питань політичної історії. В нинішніх тезах хотілося б точково окреслити інформаційну політику РФ, спрямовану на «внутрішню» аудиторію – власних громадян. В даному випадку йдеться про створення негативних, або брехливих наративів про поляків та Польщу в інформаційному полі РФ.

Польська неурядова організація «Fundacja Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji», покликана протистояти «діям пропаганди та дезінформації пов'язаних зі сферою гібридної війни,

інформаційної чи психологічної» <https://capd.pl/pl/misja-i-cele> бере активну участь у боротьбі проти російської інформаційної агресії. Польські експерти підготували щонайменше декілька аналітичних звітів присвячених вивченню «образу Польщі та поляків в російському інформаційному просторі». Головною темою, яку вони вивчали був контент який стосувався Польщі у контексті Другої світової війни, НАТО, ЄС та ООН, котрі публікувалися на сторінках «РИА Новости», загальнодержавних порталів порталов «rg.ru», «iz.ru», «russian.rt.com» та регіонального порталу Калінінградської області «klops.ru» https://capd.pl/images/Projekt_MSZ/WIzerunek-Polski-i-Polakw-w-rosyjskiej-przestrzeni-informacyjnej.pdf

В процесі аналізу матеріалів, автори дослідження Marta Kowalska та Michał Marek зауважили таку особливість розгортання гібридної війни та поширення інформації: «часто стаття, яка містить один і той самий коментар державної структури, відтворюється протягом декількох днів та повторюється в той самий день під видозміненими заголовками». При цьому, наприклад теми розширення впливу НАТО на сході Європи та посилення впливу Альянсу на територіях Польщі та Румунії, за висновками авторів дослідження, стають приводами для «творення довготривалих інформаційних хвиль». Ще однією особливістю у гібридній війні Російської Федерації проти Польщі є те, що тема Польщі у її взаємовідносинах з НАТО, чи Польща в контексті Другої світової війни «вмонтовується» в матеріал статті, яка присвячена зовсім іншій темі. В такий спосіб, переконані польські дослідники Marta Kowalska та Michał Marek, «інформаційна хвиля штучно нагрівається». Подібні способи «розігрівання» інформації ми постійно спостерігаємо і у вітчизняному інформаційному полі. В цьому контексті варто згадати інформаційний шум спровокований російськими ЗМІ щодо гасел: «Слава Україні !» та «Героям Слава !» які були розміщені на формі національної збірної України з футболу.

Тема Другої світової війни (в російському трактуванні, успадкованому від СРСР «Великой отечественной войны»), була та залишається одним з головних інформаційних приводів для атак не тільки на Польщу, але також на Україну та країни Балтії. Так польські експерти відзначають особливий інтерес у російському інформаційному просторі до пакту Молотова-Ріббентропа. Російські ЗМІ докладають зусиль щоб переконати внутрішню аудиторію в тому, цей пакт не сприяв початку Другої світової війни, а навпаки він

став «основою» майбутньої перемоги СРСР над гітлерівською Німеччиною.

На думку польських фахівців, одним з головних пріоритетів польського державного апарату має бути впровадження збалансованої, але рішучої політики та дій на удари, яких завдає РФ, готовність до наступальних дій у відповідь. Власне під таким «рецептом» ведення інформаційної війни проти російської агресії, може підписатися і кожен український фахівець, як на лінії мілітарного протистояння Росії, так і в кіберпросторі.

UDC: 355.42+327.88]((470+571):438):32.019.51–048.66

Sergii Poltavets,

ORCID 0000-0001-8297-7584,

Candidate of Political Sciences, Senior Research,

in. at. Director of the Fund of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: spoltavec@ukr.net

**THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF POLAND IN
COUNTERING NEGATIVE NARRATIVES THAT ARE EMERGING IN
THE RUSSIAN INFORMATION SPACE**

The experience of Poland in confronting negative narratives that are spreading in the information space of the Russian Federation is being studied. This conflict is seen as part of the Russian Federation's.

Keywords: hybrid war, negative narratives, information aggression, Russia, Poland.

УДК 35

Ситник Григорій Петрович,

ORCID 0000-0002-3083-5733,

доктор наук з державного управління, професор,

завідувач, кафедра глобальної та національної безпеки,

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, Україна

e-mail: sgp1000@ukr.net

Орел Марія Григорівна,

ORCID 0000-0002-9071-5602,

доктор наук з державного управління, професор,

кафедра публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
Київ, Україна
e-mail: orelmailm@ukr.net

МІСЦЕ ТА РОЛЬ АКТІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Досліджується місце та роль актів Президента України в системі державного управління.

Ключові слова: Конституція України, Президент України, Указ Президента України, нормативний, ненормативний, призначення, звільнення.

Відповідно до ч. 3 п. 31 ст. 106 Конституції України Президент України видає акти у формі указів і розпоряджень, які є обов'язковими до виконання на території України. Вказані акти мають підзаконний характер, тобто видаються на основі Конституції та законів України. При цьому, у деяких випадках передбачених Конституцією України акти Президента України, мають скріплюватися підписами Прем'єр-міністр України і міністра, відповідального за акт та його виконання. Йдеться про акти, які стосуються: призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України; рішень про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення у разі необхідності окремих місць України зонами надзвичайної екологічної ситуації. Порядок підготовки актів Президента України регулюється відповідним Положенням, яке затверджено Указом Президента України 13. Укази Президента України можуть мати як нормативний, так і ненормативний (правозастосовний) характер і видаються з найбільш важливих питань. Зокрема, відповідно до п. 3 згаданого Положення, Указами Президента України оформляються рішення про: призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; призначення позачергових виборів до Верховної Ради України; припинення повноважень Верховної Ради України; призначення на посаду та звільнення з посади Генерального Прокурора України; призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України, інших військових

формувань; прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні; помилування; створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, їх ліквідацію, реорганізацію; введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України та формування її персонального складу; надання доручень Кабінету Міністрів України. Указами Президента України оформляються також інші рішення, видані на основі та на виконання Конституції України і законів України, якщо хоча б одне з положень рішення розраховано на постійну або багаторазову дію (має нормативний характер) або належить до таких, що оформляються указами Президента України, а також рішення, прийняття яких у формі указу передбачено законами України та указами Президента України. Розпорядження Президента України мають ненормативний характер. Це акти глави держави, які мають індивідуальний організаційний характер. Ними оформляються прийняті Президентом України на основі та на виконання Конституції і законів України рішення, зокрема, про: проведення переговорів, підписання міжнародних договорів України, надання повноважень на ведення переговорів, на підписання міжнародних договорів України, відповідних директив делегації чи представникові України; оперативні, організаційні і кадрові питання (крім рішень, які згідно з вказаним Положенням оформляються указами); винесення на обговорення громадськості проектів законів, які передбачаються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проектів актів Президента України. Розпорядженнями Президента України оформляються також інші рішення, прийняття яких у формі розпорядження передбачено законами України та актами Президента України.

Порядок оприлюднення актів Президента України визначається відповідним Положенням, затвердженим Указом Президента України¹⁴. Відповідно до цього Положення акти Президента України не пізніше як у п'ятнадцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях: «Офіційний вісник України», газета «Урядовий кур'єр», інформаційний бюлетень «Офіційний вісник Президента України». Акти Президента України також можуть бути опубліковані в інших друкованих виданнях, але лише після їх офіційного оприлюднення. При цьому, вони мають інформаційний характер і не можуть бути

використані для офіційного застосування. Акти Президента України можуть бути в окремих випадках офіційно оприлюднені через телебачення і радіо. Нормативні акти Президента України набирають чинності через десять днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні. Якщо інший нормативно- правовий акт опубліковано в «Офіційному віснику Президента України» чи в газеті «Урядовий кур'єр» до його опублікування в «Офіційному віснику України», він набирає чинності після опублікування в тому, із вказаних офіційних друкованих видань, де його опубліковано раніше. Ненормативні акти Президента України можуть не публікуватися. Акти Президента України, які не мають загального значення чи нормативного характеру, можуть не публікуватися. Ці акти та акти з обмежувальними грифами офіційно оприлюднюються шляхом надіслання відповідним державним органам та органам місцевого самоврядування і доведення ними до відома підприємств, установ, організацій та осіб, на яких поширюється їх чинність. Неопубліковані акти Президента України набирають чинності з моменту одержання їх державними органами або органами місцевого самоврядування, якщо органом, що їх видав, не встановлено інший строк набрання ними чинності. Акти Президента України про призначення відповідно до законодавства на посади і звільнення з посад набирають чинності з моменту їх прийняття.

UDC: 35

Hryhoriy Sytnyk,

ORCID 0000-0002-3083-5733,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,

Head of the Department of Global and National Security

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sgp1000@ukr.net

Maria Orel,

ORCID 0000-0002-9071-5602,

Doctor of Science in Public Administration, Professor,

Department of Public Administration,

Interregional Academy of Personnel Management,

Kyiv, Ukraine

e-mail: orelmailm@ukr.net

THE PLACE AND ROLE OF ASSETS OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN PUBLIC ADMINISTRATION

The place and role of acts of the President of Ukraine in the system of public administration are studied.

Keywords: Constitution of Ukraine, President of Ukraine, Decree of the President of Ukraine, normative, non - normative, appointment, dismissal.

УДК 321.6(48)

Степченко Любов Михайлівна,

ORCID 0000-0002-6549-2945,

молодший науковий співробітник,

інформаційно-аналітичний відділ,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: stepchnkolubov19@gmail.com

МІСЦЕ ПРЕЗИДЕНТА В СИСТЕМІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

Розглядаються роль та місце президента в системі державного управління країн Північної Європи. Досліджуються взаємовідносини президента з іншими органами державної влади.

Ключові слова: президент, Фінляндія, Ісландія, Естонія, Латвія, Литва.

Постановка наукової проблеми. Про місце президента в країнах Азії, Африки, Північної і Південної Америки, багатьох країнах Європи, де глава держави відіграє домінуючу позицію, ішлося вже багато, тому авторка сфокусувала увагу на державах Північної Європи, у яких президенту відводиться дещо скромніша роль. Для дослідження обрано Фінляндію, Ісландію, а також колишні радянські республіки Литву, Латвію та Естонію, адже в інших північноєвропейських країнах посади президента не існує, вони є монархіями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Президент – перша особа держави, її лідер, головний ідеолог, на якого суспільство покладає великі надії. У наш складний час, сповнений нових загроз і викликів, роль президента особливо зростає. На сьогодні майже всі держави запровадили посаду президента як главу держави. Однак

кожна країна сама визначає, яку роль має відігравати президент у її політичному житті.

Фінляндія. Посада президента Фінляндії існує з 1919 р., відтоді як країна стала суверенною державою. Глава держави обирається прямим всенародним голосуванням. Вибори проходять раз у шість років. Президентом може стати лише уродженець Фінляндії. Один і той самий кандидат може бути обраний президентом не більше, ніж на два терміни. Фінляндія – парламентська республіка. Згідно з Конституцією, виконавча влада належить президенту і уряду. Президент не має права вето, а також не може видавати укази. Глава держави є верховним головнокомандувачем Збройних сил.

Ісландія. Конституція Ісландії, прийнята в 1944 році, встановила парламентську демократію з безпосередньо обраним президентом як главою держави. Президентом може стати громадянин Ісландії, якому виповнилося 35 років. Глава держави обирається всенародним прямим таємним голосуванням терміном на чотири роки. На відміну від Фінляндії, повноваження не обмежуються двома термінами. Законодавча влада в Ісландії належить альтінгу (парламенту) і президенту. Президент встановлює необхідну кількість міністрів, їхні обов'язки і приймає відставку. Глава держави також щорічно відкриває сесії парламенту. Крім того, президент Ісландії зобов'язаний затверджувати щорічний державний бюджет.

Згідно з класифікацією ООН, Естонія, Литва та Латвія також належать до країн Північної Європи. Оскільки Прибалтика у минулому входила до складу Швеції, Лівонії, Речі Посполитої, це відбилося на її політичній культурі та ціннісних орієнтирах. Треба відзначити, що інститут президентства в країнах Прибалтики було запроваджено ще у 20–30 рр. ХХ ст. Однак після входження до складу СРСР його було скасовано. Оскільки в цих країнах уже був досвід функціонування інституту глави держави, він наклав певний відбиток на вибір моделей президентської влади у майбутньому.

Естонія. Естонія – демократична унітарна парламентська республіка. Посаду президента запроваджено у 1938 р. Президентом може стати особа, якій виповнилося 40 років і яка є громадянином країни з народження. Вибори президента відбуваються раз на п'ять років. Згідно з Конституцією Естонської Республіки, президента обирає рійгікогу (парламент) таємним голосуванням. Президент не може бути обраним більше, ніж на два терміни. Глава держави Естонії

оголошує чергові вибори парламенту, відкриває першу сесію нового скликання. Він також призначає кандидата в прем'єр-міністри, доручає йому формування уряду. Глава держави має право вето. Згідно з Конституцією, президент є верховним головнокомандувачем Збройних сил.

Литва. За Конституцією, президент є главою Литовської республіки. Ця посада затверджена у 1918 р. Обирають президента всі громадяни загальним прямим таємним голосуванням. Президентом може стати громадянин Литви за походженням, який проживає в країні не менше трьох років. Кандидату на час виборів має виповнитися 40 років. Глава держави може перебувати на посаді не більше двох термінів. Литва – парламентська республіка з елементами напівпрезидентської форми правління. Згідно з Конституцією Литовської Республіки, президент має великі повноваження під час формування уряду і призначення відповідальних державних службовців. Президент формує уряд, має право розпускати парламент. Глава держави також вирішує основні зовнішньополітичні питання і спільно з урядом реалізує зовнішню політику. Президент Литовської Республіки є головнокомандувачем Збройних сил.

Латвія. Латвія – парламентська республіка. Президент обирається сеймом непрямыми виборами на чотири роки. Балотуватися на посаду президента може особа, якій виповнилося 40 років і яка не має подвійного громадянства. Виконувати обов'язки може не більше двох термінів. Глава держави за поданням сейму призначає прем'єр-міністра. Він також має право розпустити парламент. Глава держави є верховним головнокомандувачем Збройних сил країни і має право вжити всіх необхідних заходів для військової оборони держави, якщо інша держава оголосить війну Латвії.

Висновки. Отже, у результаті цього дослідження встановлено, що президент у всіх згаданих країнах – глава держави. Однак він – не провідна фігура в системі органів державної влади. Повноваження президентів країн Північної Європи дуже схожі. Спільну політику в цих державах визначає і здійснює парламент. Незважаючи на досить скромну роль президента, ці держави характеризуються політичною стабільністю, високими темпами економічного зростання, низьким рівнем безробіття, мають високорозвинуту інфраструктуру, високий

рівень освіченості населення, входять до групи країн з високим рівнем доходів.

UDC 321.6 (48)

Lyubov Stepchenko,
ORCID 0000-0002-6549-2945,
Junior Research Associate,
Information and Analytical Department,
Fund of Presidents of Ukraine,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: stepchnkolubov19@gmail.com

PRESIDENT'S PLACE IN THE SYSTEM OF POLITICAL AND LEGAL INSTITUTIONS OF NORTHERN EUROPE

The role and place of the president in the system of public administration of the Nordic countries are considered. The president's relations with other state authorities are being studied.

Keywords: President, Finland, Iceland, Estonia, Latvia, Lithuania.

УДК 027(73)

Удовик Володимир Миколайович,
ORCID 0000-0001-7749-8095
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Фонд Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: udovik@ukr.net

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОЛЕКЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ: ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ

Автор розглядає різноманітні форми організації зберігання документальних колекцій інституту президентства в країнах світу, забезпечення доступу до них.

Ключові слова: президент, бібліотека, музей.

Інститут президентства – це суспільно-політичне явище, яке відбиває не тільки діяльність глави держави як вищої посадової особи в країні, а й цілу систему служб, яка забезпечує виконання функцій президента; комплекс нормативних документів, згідно яких

президент здійснює свої повноваження; вибори глави держави. Дослідження інституту президентства неможливо уявити без вивчення та аналізу всієї документальної спадщини, яка накопилася за часи правління президентів та їх діяльності на політичній арені після залишення найвищої посади.

На сьогодні, у більшості країн з президентською формою правління існують спеціалізовані установи, які зберігають документальні матеріали з діяльності президентів та функціонування інституту президентства. Але, попри тривалий час функціонування президентських документальних фондів, дослідження їх діяльності, організації інфраструктури, компаративіський аналіз на сучасному етапі знаходиться на недостатньому рівні.

Документальна спадщина інституту президентства об'єднує усю сукупність книжно-рукописних та документальних архівних, бібліотечних і музейних фондів. Вона збирається, зберігається та досліджується в спеціалізованих установах: бібліотеках, музеях, культурних центрах тощо. Ці установи, виходячи зі статутних цілей, крім власне архівної (збір джерел) виконують ще й меморіальну функцію (президентські бібліотеки США, президентські музеї та центри Франції, Німеччини, Казахстану, Росії, Філіппін тощо), науково-дослідну (президентські бібліотеки Білорусії, Азербайджану, Росії, дослідницький центр у Мексиці та ін.), освітню (президентські бібліотеки США та музей у Казахстані). Різняться й форми функціонування даних установ, зокрема: президентські бібліотеки-музеї, меморіальні президентські центри, музеї у президентських палацах та адміністраціях, а також окремі колекції в історичних музеях, стосовно яких у ЗМІ вживається термін «президентський музей» (наприклад, Музей білоруської державності в Адміністрації Президента Республіки Білорусь, Музей Президента Туркменістану у Національному музею країни та ін.). У складі їх фондів представлено подарунки главі держави або речі, пов'язані з професійною діяльністю в контексті політичної історії.

Формування та збереження документальної спадщини інституту президентства розпочалось на початку ХХ ст., попри те, що сам інститут нараховує більше двохсот років існування. Саме традицію створення окремих спеціалізованих фондів, інтегрованих у одне ціле архівних, бібліотечних, музейних матеріалів поклали США. І хоча на поч. ХХ ст. питаннями збору та збереження документальних ресурсів президентів зайнялась Бібліотека Конгресу

США, але остаточно оформилась ця традиція у 30-х рр. зі створення Президентської бібліотеки-музею Ф. Рузвельта. Сьогодні президентські бібліотеки-музеї, які входять у структуру Національного архіву та Адміністрації документації США, являють собою комплекс державних та приватних архівних, музейних і бібліотечних фондів. У країні також існують й приватні музейні комплекси президентів країни (А. Лінкольна, В. Вільсона, Р. Хейса та ін.). На сучасному етапі в США знайшла найоптимальнішу модель президентської бібліотеки у вигляді майбутньої Президентської бібліотеки Б.Обами. Нова модель забезпечує збереження документальних інформаційних ресурсів інституту президентства в одному місці та надання цифрового доступу до них через світову мережу, а крім того – знижує витрати федерального бюджету на утримання будівлі окремої президентської бібліотеки.

Багато з країн з президентською формою правління брали за основу досвід організації та функціонування президентських бібліотек-музеїв США для збереження пам'яті про президентів, але в процесі створення враховували національну специфіку. Наприклад, китайський дослідник Ч. Лі, дослідивши історію створення та особливості організації президентських бібліотек-музеїв США, ще в 1991 р. рекомендував створення подібної інституції на Тайвані в структурі Національного архіву. А вже через два десятки років ця ідея була втілена в життя, хоча й не зовсім у початковому вигляді. Так, у серпні 2014 р. був відкритий Меморіал президентської бібліотеки та музею Цзян Цзін-го, шостого президента Республіки Китай (Тайвань).

У Німеччині, на відміну від США, де окремого меморіального комплексу удостоювався кожен президент, починаючи з Г. Гувера, створення музеїв глави держави відбувалось з метою відзначення лише окремих особистостей, які зіграли значну роль у розвитку німецької нації. Ці установи не зберігають офіційні документи та матеріали, які знаходяться в Федеральному архіві Німеччини. У країні під федеральною юрисдикцією функціонують п'ять музейних установ, дві з яких – музеї президентів (Ф. Еберт та Т.Хейс), а інші – канцлерів Німеччини (О. Бісмарк, К. Аденауер, В. Брандт). На відміну від США, у німецьких музеях мало уваги приділено особистій частині життя політиків, висвітлені лише моменти, які мали безпосередній вплив на політичну або державну діяльність.

Що стосується документальної спадщини французьких президентів, то вона розподілена по окремих інституціях: документи зберігаються у державному архіві, а особисті речі та подарунки – в музейних меморіальних закладах. Один з найбільших – це відкритий у 2008 р. Музей-меморіал Шарля де Голля у селищі Коломбе-ле-Дьоз-Егліз. Другий за величиною та кількістю відвідувачів президентський музей Франції – Музей Жака Ширака, який розташований у муніципалітеті Сарран у Франції, вирізняється серед решти тим, що був відкритий у 2000 р. самим Жаком Шираком ще під час першого терміну його перебування на посаді президента країни (1995–2002 рр.).

У Казахстані меморіальна та документальна спадщина президента розташована як в музейних, бібліотечних, так і архівних установах. Це Архів президента, Бібліотека Першого президента Республіки Казахстан – лідера нації, Музей Першого президента Республіки Казахстан та ін. невеликі інституції.

В Україні, меморіальних президентських музеїв поки ще не створено. Окрема спроба організувати музей першого президента Л.Кравчука при Українському Народному Посольстві, головою фонду якого є Леонід Макарович, не набула свого розвитку. Разом з тим, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського функціонує науково-дослідний підрозділ Фонд Президентів України, у складі якого є музейна колекція «Подарунки президентам України», яка відображає не лише зовнішньополітичну діяльність президентів, а й ставлення до його особистості громадян України. Музейна колекція є не просто зібранням документів, а свого роду об'ємною панорамою діяльності найвищих керівників України. Водночас поряд з формуванням музейної та архівної колекцій, ФПУ проводить й науково-дослідну роботу з дослідження відображення діяльності президентської влади в Україні в українських і зарубіжних ЗМІ.

Отже, у світі існують різні типові форми створення та функціонування президентських документальних колекцій, які формуються під впливом таких чинників, як форма державного правління, державний устрій, домінуюча у суспільстві ментальність. Найбільш поширеним у світі є американський досвід створення комплексу президентської бібліотеки-музею, який зберігає всю документальну спадщину кожного з президентів. Загалом, президентські документальні колекції були й залишаються джерелами пам'яті та пізнання історичної дійсності, а також

візуальними уроками минулого. Президентські музеї та бібліотеки допомагають у реконструкції політичної історії та сприяють її популяризації і пізнанню широкими верстами населення.

UDC 027(73)

Udovyk Volodymyr,

ORCID 0000-0001-7749-8095?

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: udovik@ukr.net

**PRESIDENTIAL DOCUMENTARY COLLECTIONS IN THE
COUNTRIES OF THE WORLD: FORMS OF ORGANIZATION AND
ACCESS PROBLEMS**

The author examines various forms of organizing the storage of documentary collections of the institute of the presidency in the countries of the world and also providing access to them.

Keywords: president, library, museum.

РОЗДІЛ 8

СВЯТЕ ПИСЬМО В УКРАЇНСЬКІЙ РУКОПИСНІЙ ТА ДРУКОВАНІЙ ТРАДИЦІЇ: ТИРАЖУВАННЯ, РЕФЛЕКСІЇ, ІНТЕРПРЕТАЦІЇ. ДО 440-ЛІТТЯ ВИХОДУ ДРУКОМ ОСТРОЗЬКОЇ БІБЛІЇ 1581 р.

УДК 094(477-25)“15”:22

Бондар Наталія Петрівна,

ORCID 0000-0001-7010-5893,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка, відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: bondarnat@ukr.net

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЧИТАЦЬКИХ РУКОПИСНИХ МАРГІНАЛІЙ КІНЦЯ ХVІ СТ. ВАСИЛІЙ ЗЕНКОВИЧ ТИХИНСЬКИЙ

Проаналізовано примірник Острозької Біблії 1581 р. із маргінальними записами Василя Зенковича Тихинського 1593 р., зроблено спробу окреслити джерела звірки тексту примірника та виявити біографічні відомості про автора.

Ключові слова: Острозька Біблія 1581 р., читання та коментування Святого Письма, рукописні маргіналії.

Острозька Біблія є віховою пам'яткою української і загальнослов'янської книжності, вона була й залишається найбільш досліджуваною вітчизняною стародрукованою книгою, попри це маємо констатувати й брак фактографічних відомостей, пов'язаних з її підготовкою та виходом друком, а також відсутність примірників,

пов'язаних зі збірками Острозького осередка, книгозбірні В.К.Острозького, у власності тодішніх книжників, дотичних до підготовки тексту до друку. Збережені примірники з ранніми маргіналіями здебільшого припадають на перші десятиліття XVII ст., автори цих маргіналій в книгах не зазначені. Найранішим примірником з читацькими маргіналіями-коментарями, виконаними у час роботи Острозького науково-видавничого центру, є Біблія Кир.652 зі збірки НБУВ із власноручними записами Василя Зенковича Тихинського. Примірник прикметний тим, що окрім зазначеного імені автора коментарів, відомо де і коли він їх зробив – у Подорозьку в 1594 р. (нині містечко Волковиського р-ну Гродненської обл. Білорусі). Безпосередні контакти власника книжки й автора записів з острозьким осередком не встановлюються, проте пошуки джерельних відомостей показали його професійні контакти з представниками магнатських родин Ходкевичів та князів Заславських.

Виявлені біографічні відомості свідчать, що Василь Зенкович Тихинський був антитринітарієм, проте Острозька Біблія посідала особливе місце в його книгозбірні, про що свідчить велика кількість нотаток руською і польською мовами по всьому тексту, включаючи передмови. Шляхтич власноруч розділив майже увесь біблійний текст на окремі вірші (версети) за зразком західних Біблій, у кириличних рукописних та стародрукованих пам'ятках на той час нумерація ще не застосовувалася. В коментарях він зазначив, що звірив острозький друк із іншими текстами Святого Письма, однак, з якими саме, не вказав. Його читацькі підкреслення та помітки зафіксовані у двох передмовах до Біблії, в яких увагу коментатора привернули відомості щодо формування тексту Святого Письма, пошуків різних списків, задля чого було пройдено багато країн світу, й згадка в цьому контексті константинопольського патріарха Єремії. Підкреслено й рядки з вказівками на використання Біблії 72 «преводников», і «рачителя» перекладу єгипетського царя Птолемея Філадельфа...

У деяких випадках прискіпливий читач В. Зенкович залишив невеликі коментарі та примітки на полях, іноді заміняв незрозумілі слова синонімами, подекуди перерозподіляв текст у межах глав, підкреслював або закреслював окремі слова і невеликі уривки, які, на його погляд, підлягали вилученню. Часто вказував, що певні рядки належать до іншої глави або книги, або ж взагалі не віднайдені ним

в інших біблійних текстах («ниде того нѣтъ» – арк. 146 зв.). Цікаво, що нумерація аркушів виконана подекуди кириличними, подекуди арабськими цифрами – вірогідно, у відповідності з використаними в якості звірців текстами. Лише окремі частини (серед них Юдиф та Есфір) залишилися нерозділеними на вірші. Цей факт наводить на думку, що для звірки було використано протестанські переклади Біблії, оскільки саме протестанти вважають обидві книги неканонічними.

Поки ми не дослідили питання, з якими книгами порівнював острозький текст Святого Письма В. Зенкович Тихинський. Як антитринітарій, він, очевидно, мав під рукою протестанські польськомовні видання – не викликає сумніву доступність йому Радзивілівської Берестейської 1563 р. та Несвізької 1572 р. Біблій. Втім, у його розпорядженні могли бути й католицькі друки або ж поширена на руських теренах чеська Біблія. Теоретично він міг послуговуватися польськими католицькими перекладами латинської Вульгати Яна Нича Леополіти у двох краківських виданнях друкарні Шарфенбергів 1563 та 1575/1577 рр. Над більш якісним перекладом Вульгати саме в цей час (1584-1595) працював єзуїт Якуб Вуск. Ще до публікації повного тексту у 1599 р. у краківській друкарні Лазаровій у 1593 р. окремо було видано Новий Завіт в його ж перекладі, і В. Зенкович цілком міг мати його у своїй книгозбірні.

Окрім надрукованих Біблій автор магіналій міг працювати й з рукописними текстами Святого Письма, у тому числі й руськомовними. Серед них найбільшого поширення набули окремі книги Біблії Ф. Скорини 1517-1519 рр., які переписувалися з адаптованих для приватного читання друкованих видань, їхні рукописні копії активно створювалися в другій половині XVI ст. і у православному, і у протестанському середовищах на руських теренах Речі Посполитої. Нерідко вони доповнювалися іншими книгами Святого Письма, не пов'язаними з публікаціями Ф. Скорини, як наприклад, рукописний кодекс Зінківсько-Маначинської Біблії 1573–1577 рр.

У світлі редакційної роботи цікавою є постать самого читача, що спонукало зібрати про нього біографічні відомості. Вдалося встановити, що Василь Зенкович Тихинський обіймав уряди новогрудського маршалка (1588-1613) і земського судді (1588-1613), брав участь у роботі зі систематизації права на сеймиках і з'їздах Великого князівства Литовського, представляв Новогрудське

воєводство на коронаційному сеймі Сигізмунда III Вази (1587-1588), працював у комісії з виправлення Литовського Статуту (1591) та діяльності Трибуналу (1609).

В молоді роки шляхтич займався адвокатською практикою, надавав юридичні послуги гетьману Г. Ходкевичу, через якого виявився пов'язаним із волинськими теренами (за допомогу в пошуках відомостей про В. Зенковича вдячна колезі І. А.Тесленку). У липні-серпні 1575 р. за дорученням гетьманового сина О.Ходкевича він перебував у Заславі Кременецького повіту, де вводив у володіння спадковими маєтками княжат Заславських, що до того перебували під опікою Ходкевичів. Опіка ця тривала понад 10 років від моменту смерті в 1562 р. Я. Заславського. На право боронити нащадків і майно померлого князя, окрім Г. Ходкевича, претендував також В.-К. Острозький, але судову суперечку він програв. Відтак малолітні Януш, Михайло та Софія Заславські переїхали до гетьмана на Підляшшя і проживали у Заблудові, де у 1569–1570 рр. І. Федоров видав Євангеліє учительне 1569 р. і Псалтир з возслідкуванням 1570 р.

На інформацію про В. Зенковича та його родичів можна натрапити в тогочасних судових справах через їхні маєткові конфлікти з Києво-Печерською обителлю. У 1556 р. Іван та Ізмаїл Олексійовичі Зенковичі (вочевидь, батько й дядько Василя) скаржилися великому князю на монастирських підданих з сусіднього села Озерани, які вдерлися на конопницьку землю їхнього Тихинського маєтку. У 1584 й наступних роках були зафіксовані повторні наїзди озеранців на Фалеєвичі та Конопличі, що належали Василю Зенковичу та його братові Юрію. Озерани й Тихиничі – зараз села Рогачівського р-ну Гомельської обл. Білорусі. Ю. Зенкович, згідно з документальними джерелами, у 1590-х рр. обіймав уряд річицького земського судді.

Василь Зенкович-Тихинський був одружений із Зофією Ключківною-Подорозькою, донькою Матея Ключка – господарського маршалка (1520-1543), вітебського воєводи (1532-1543) і жемайтійського старости (1542-1543). Цей шлюб приніс нареченому і вище становище у шляхетському соціумі, і маєтності в Новогрудському воєводстві, і корисні родинні зв'язки (матір Василевої обраниці походила з шанованого роду Глібовичів, а ще було дві сестри, з яких Марина вийшла заміж за кн. П. Дольського, а Гальшка – за королівського секретаря Я. Овсяного). Про непогане

фінансове становище В. Зенковича свідчить набуття ним кількох маєтків. У 1590 р. він придбав у кн. Дольських (своїх швагра і швагрової) село Головачевичі, у 1597 р. в А. Мишки-Варковського і його дружини М. Тишкевичівни – частину маєтку Узловці.

Примірник Біблії з коментарями В. Зенковича надає унікальну інформацію про практичне освоєння повного тексту Святого Письма сучасником публікації пам'ятки та діяльності острозького осередка, людиною світською, шляхтичем та чиновником, що обіймав високі уряди. Вивчення записів В. Зенковича наочно демонструє потенційні можливості текстологічних досліджень комплексів рукописних маргіналій й інших примірників Острозької Біблії 1581 р., особливо раннього походження.

UDC 094(477-25)“15”:22

Nataliia Bondar,

ORCID 0000-0001-7010-5893,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research,

Head of Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarnat@ukr.net

**THE OSTROH BIBLE THROUGH THE PRISM OF READERS'
HANDWRITTEN MARGINALIA OF THE END OF THE 16TH
CENTURY VASILY ZENKOVICH TIKHINSKY**

A copy of the Ostroh Bible of 1581 with marginal records of Vasyl Zenkovych Tykhynsky of 1593. The attempt to outline the sources of verification of the text of the copy and to reveal biographical information about the author.

Keywords: Ostroh Bible of 1581, reading and commenting the Bible, marginalia of the manuscript.

УДК 091.07”18-19”

Бондарчук Анна Володимирівна,

ORCID 0000-0001-9120-2457,

молодший науковий співробітник,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

ФАКСИМІЛЬНІ ВИДАННЯ ОСТРОМИРОВОГО СВАНГЕЛІЯ У ВІДДІЛІ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто особливості примірників трьох перевидань «Остромирового Євангелія» з фонду відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: рідкісні видання, факсимільне видання, Остромирове Євангеліє.

Факсимільні видання відіграють важливу роль у популяризації рукописних та друкованих творів, надаючи до них доступ для широкого загалу читачів, допомагають зберегти оригінал від фізичного руйнування, особливо якщо той існує у єдиному варіанті. У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ зберігається кілька десятків факсимільних видань особливо цінних та рідкісних книг. Об'єктом нашого дослідження стали три перевидання «Остромирового Євангелія».

«Остромирове Євангеліє» є найдавнішою книжковою пам'яткою києво-руського періоду. Час його створення впродовж 1056-1057 рр. вказаний в самому рукописі на останній сторінці, тут же відзначено, що пам'ятку переписано на замовлення Остромира – новгородського посадника київського князя Ізяслава Ярославича. Переписували книгу диякон з Києва Григорій та його три помічники. Київськими майстрами виконано й євангельські ілюстрації. Текст пам'ятки написано великим уставним письмом, в оформленні 294 пергаментні аркуші містять три великі зображення євангелістів (Іоана, Луки та Марка), а також яскраві заставки та велику кількість кольорових ініціалів. З початку ХІХ ст. і до сьогодні книга зберігається у Санкт-Петербурзі у Російській національній бібліотеці, на сайті якої знаходиться електронна копія книги (<http://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=B42EB88E-8BD8-44A1-9754-EF88B39E7CAC>).

Упорядником першого перевидання «Остромирового Євангелія» став російський вчений О. Х. Востоков, який працював у відділі рукописів Публічної бібліотеки. Меценатом публікації став О.Д. Чертков - археограф, нумізмат, голова Московського товариства історії і старожитностей російських, виділивши частину коштів

з отриманої. у 1835 р. Демидівської премії. У 1836 р. Російська академія наук доручила О. Х. Востокову видати копію Євангелія, а в 1843 р. світ побачило перше перевидання «Остромирового Євангелія» з передмовою, доповнене грецьким текстом, філологічними коментарями та примітками.

Перевидано «Остромирове Євангеліє» було не у вигляді фототипії, а шляхом набору за допомогою спеціально розробленого шрифту, подібного до оригінального. До тексту додано три зображення євангелістів та дві сторінки репродукції оригінального рукопису. Всі ілюстрації чорно-білі, тож це видання не повністю передає оригінал. У ВСРВ знаходяться чотири примірники видання, збережені в оригінальних власницьких оправах. Перший примірник (Р 141) має шкіряну оправу з золотим тисненням у вигляді рослинного орнаменту. На корінці напис: «Євангеліє». На кришці у центрі ініціали «Г. Г.», обріз позолочений. Примірник (Р 992) у простій оправі з тканини світло-коричневого кольору, корінець шкіряний із золотим тисненням у вигляді рослинного орнаменту. У центральній частині корінця напис: «Остромирово Євангеліє 1056-1057», у нижній частині: «Издаль А. Востоковъ. 1843. С.Петербургъ». На форзаці штамп: «Вол. Губ. Комит по охр. памятн. иск. и старины», що вказує на походження примірника з Волинського музею в Житомирі. Оправа третього примірника (Р 83) виготовлена з тканини зеленого кольору. Корінець шкіряний з імітацією бинтів, у верхній частині золоте тиснення: «Остромирово Євліє». На титульному аркуші штамп: «Бібліотека Императорскаго Университета Св. Владимира».

Найбільш цікавий четвертий примірник (Р 82). Оправа шкіряна, у центрі вставка з зеленого коленкору з імітацією мармурового малюнку, з тисненням у вигляді геометричного орнаменту. Корінець шкіряний, зверху і знизу золоте тиснення у вигляді рослинного орнаменту, у центрі золоте тиснення: «Остромирово Євангеліє (1046-1057 г.)». Обріз пофарбований зеленим. На форзаці напис чорнилом: «Куплено для бібліотеки Киевской духовной семинарии у бывшаго преподавателя Киево-Подольского духовного училища Михаила Николаевича Радзиевскаго (за 20 руб.) въ 1915 году». Над написом печатка червоного кольору «Бібліотека Киевской Духовной Семинарии». Перед титулом розмішено чотири аркуші з паперу ручної роботи з водяними знаками. Титульний аркуш втрачено. Замість нього на четвертому аркуші по центру надруковано:

«Остромирово Євангеліє (1056-1057)», унизу: «Изданіє А.Х.Востокова. 1843 г.». На цьому саморобному титулі розміщено печатку «Бібліотека Інституту народної освіти імені М.Драгоманова». Передмова втрачена.

Друге з представлених у ВСРВ факсимільних видань Євангелія було здійснене коштом купця Льї Савінкова та видане у 1883 р. Це видання надруковано у фото-літографії А. Ф. Маркова у Санкт-Петербурзі. Близькість до оригіналу в ньому забезпечено відтворенням формату, щільністю паперу, а також кольоровим текстом та трьома зображеннями євангелістів. Саме це видання зробило Євангеліє відомим широкому загалу. Видання використовувалося в багатьох навчальних закладах для вивчення старослов'янської мови, а також користувалося попитом у колекціонерів. У ВСРВ зберігається два примірники цього видання. Перший (Р 7133) – надзвичайно ошатний, можливо подарунковий із приватної колекції. Оправа з оксамиту вишневого кольору з золотим тисненням, на верхній кришці відтиск: «Остромирово Євангеліє 1056–1057 года». Обріз позолочений. Другий примірник (П 565) – більш скромний, зберігся в оправа з мармурового паперу жовто-коричневих кольорів. Корінець шкіряний. На титульному аркуші штамп: «Бібліотека Императорскаго Университета Св. Владимира».

Третій зразок факсиміле книжкової пам'ятки був виданий у 1988 р. в Ленінградському видавництві «Аврора» з нагоди 1000-ліття хрещення Русі. В ньому найбільш точно передаються розміри і кольорова гамма оригіналу завдяки фототипічному методу. Три примірники, що зберігаються у відділі (П 2549), мають однакові видавничі оправи зі світло-коричневого коленкору з золотим тисненням рослинно-геометричного орнаменту.

Представлені у фонді ВСРВ факсимільні видання «Остромирового Євангелія» наочно демонструють розвиток технологій та засобів відтворення та передачі особливостей унікальних книжкових пам'яток впродовж XIX–XX ст. Оскільки рукописне Остромирове Євангеліє-апракос є унікальним для України зразком києво-руської книжкової спадщини, хотілося б побачити сучасне українське факсимільне перевидання пам'ятки, доповнене науковими критичними статтями вітчизняних фахівців з аналізом змісту, складу, оформлення, викладом гіпотез виникнення на зразок виданих останніми роками Реймського Євангелія та Віденського Октоїха (<https://ukrmanuscript.com/about>).

UDC 091.07"18-19"

Anna Bondarchuk,
ORCID 0000-0001-9120-2457,
Junior Research Fellow,
Ancient and Rare Books Department,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

**FACSIMILE OF THE OSTROMIR GOSPEL IN VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE COLLECTION**

Copies of three facsimile editions of the Ostromir Gospel which are stored in the department of old and rare editions of the Vernadskyi National Library of Ukraine are considered.

Keywords: rare books, facsimile, the Ostromir Gospel.

УДК 094(477-25)“17”

Вілкул Тетяна Леонідівна,
ORCID 0000-0003-7974-7278,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ стародруків та рідкісних видань,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
vsrv@nbuv.gov.ua

**МАРГІНАЛІЇ ОСТРОЗЬКОЇ БІБЛІЇ КИР.4476П
З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО, ПОЧАТОК КНИГИ
БУТТЯ**

Статтю присвячено текстологічному порівнянню двох біблійних стародруків українським книжником, котрий писав маргіналії у примірнику Острозької Біблії Кир.4476п Національної Бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Ключові слова: Острозька Біблія 1581 р., слов'янські стародруки, біблійні переклади, історія України, текстологія.

Дослідження рукописних записів Книги Вихід Острозької Біблії Кир.4476п (далі: ОБ) показало, що більша частина маргіналій у примірнику є результатом звірвання острозького тексту з Краківською Біблією 1599 р. (далі: Кр.1599) у колі Іоанікія Сенютовича на початку

XVIII ст. (див. Бондар Н. П.; Вілкул Т. Л. «Правди Книги Вихід очима читачів Острозької Біблії (за примірником Кир.4476п з фондів НБУВ)» у: «Київська Академія», 17, с. 68-98). Книгу Вихід, а не Буття, для початкової обробки матеріалу було обрано, оскільки перша книга Біблії може дати нетипову для П'ятикнижжя та решти ОБ картину внаслідок так званого «феномена початку». Річ у тім, що початок роботи в залежності від психологічних характеристик працюючих, як правило, знаменованувався надлишковою або навпаки, недостатньою увагою, оскільки переписувачі та коментатори ще не пристосувалися повністю до тексту, й робота не стала рутиною. Звернемося тепер до текстології маргіналій у першій книзі Біблії.

Спробуємо закласти ще один «шурф», цього разу в першій та другій главах Книги Буття. Проаналізуємо текст «основного» коментатора, котрий лишив на берегах головну частину нотаток. Для кращої візуалізації підкреслено ті вирази ОБ, які потребували коментарів, курсивом подано власне рукописні маргіналії ОБ, напівжирним – відповідники у польськомовних виданнях. Так само, як і в Книзі Вихід, текст ОБ порівнювався нашим книжником переважно з Кр.1599. Звичайно, є такі вірші, де при порівнянні записи в ОБ дають варіант одразу кількох польськомовних видань (окрім Кр.1599 також Краківської Біблії 1561 / 1577 р., Несвизької 1574 р., Радзивилівської Берестейської 1563 р.) або принаймні ще одного-двох із названих текстів. Пор. записи до віршів Бут.1.10 (див. «съставы» – «зобрана» ОБ, та «zebranie» у решті текстів), а також Бут.1.11, 1.18, 2.1, 2.8, 2.9, 2.10, 2.13, 2.15, 2.18 та ін. Зауважимо, що усіх трьох видань стосуються лише Бут.1.10 та Бут.1.11.

Проте у коментарях до слова «твердь» з віршів Бут.1.6-1.7 бачимо вислів «утверж | або: ростлг», що маркує запозичення саме з Кр.1599, де в основному тексті «Utwierdzenie», а на берегах «roścąg Н.» (позначення «Н.» у Кр.1599 відсилає читача до давньоєврейського П'ятикнижжя, так само як «G.» до грецької Септуагінти). Натомість Несвизька Біблія в цьому місці має «powietrze», Краківська 1563 р. – «rozpostrzenie», а Радзивилівська – «twerdza».

Ще один подібний приклад – Бут.2.5, де до слова ОБ «злак» бачимо маргіналію «рожчка», а в Кр.1599 «rózczkę», тоді як в інших «drzewo», «latorośl», «roszczkę». Щоправда, близьким є й останній варіант (з Краківської Біблії 1577 р.), однак відрізняються літери «ж»

чи «ш». Окрім того, у коментарі до закінчення цього ж вірша щодо того, що таке «былие травное», якому «прозабноути» читаємо «виникнути», що знов-таки, відповідає Кр.1599 «wyniknęło», тоді як в інших виданнях «gosto» та «wzeszło».

Аналогічні випадки див. також у віршах Бут.1.14, 2.13. Зустрічаються й такі приклади, коли коментар-маргіналія включає кілька слів й бачимо часткові відповідники в інших польськомовних виданнях (вміщено або першу, або другу частина виразу). За принципом «бритви Оккама» теж будемо припускати, що книжник запозичав матеріал з Кр.1599, де присутній вираз повністю (хоча часто – частина в основному тексті та інша – на берегах), а не з двох-трьох видань одночасно – див. Бут.2.4 та 2.7.

Лише в одному прикладі були використані, схоже, все ж таки два видання – у Бут.2.6. Книжник пояснював для себе, що таке джерело, котре напоює рай, і до слова ОБ «источникъ» додав аж три відповідники «здо// або | мгла | пара». При цьому в Кр.1599 бачимо в основному тексті «zdróу», на берегах же «Para H.». При цьому окремо тільки «Para» у Несвизькій та тільки «zdroу» у Краківській 1575/1577 р., а ось слово «mgła» присутнє лише у Радзивілівській. Втім, судячи з розташування приписок та пояснюючої ремарки «або», дуже вірогідно, що початковий запис містив лише «здо// або | пара», а слово «мгла» було втиснуте між рядками пізніше. Оскільки почерк той самий, відтак, це матеріали з тривалих розмірковувань автора записів щодо облаштування первісного Раю.

Маргіналії ОБ починаються від самого початку Буття, що означає, що «основний коментатор» поставив собі за мету саме систематичну звірку. Основним джерелом звіряння однозначно була Кр.1599. Схоже, йому було особливо цікаво узгодити пояснення та маргіналії на берегах Краківської Біблії 1599 р. (частина з яких відсилала до давньоєврейського та грецького тексту) з читаннями острозького видання. Разом з тим, книжник порівнював не тільки замітки на берегах, а й біблійні вірші з основного тексту. Польськомовний текст він залучав з метою пояснення незрозумілих йому або «темних» слів та виразів. Звичайно, «критерії незрозумілості» в нього та сучасних читачів не цілком збігаються. Скажімо, жодний із сучасних читачів не перейматиметься проблемою, що таке «источникъ», хоча слово «твердь» все ж таки мабуть потребуватиме пояснення.

UDC 094(477-25)“17”

Tetiana Vilkul,

ORCID 0000-0003-7974-7278,

Doctor of Sciences, Senior Research,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail vsrv@nbuv.gov.ua

**MARGINALIA IN THE GENESIS OF THE OSTROH BIBLE KIR.4476P
COPY FROM THE COLLECTION OF THE VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

This paper devoted to the text critical comparison of two early printed edition of the Bible by the Ukrainian bookman, which created handwritten marginalia in the copy of the Ostroh Bible from the collection of Vernadskyi National library of Ukraine Кyr.4476p.

Keywords: Ostroh Bible 1581, Early Slavic prints, Biblical translations, Ukrainian history, Textual criticism.

УДК 930.2:[745.51:27:027.2](438-25)“11”

Волощенко Станіслав Анатолійович,

ORCID 0000-0002-7081-5358,

кандидат історичних наук, (доктор філософії),

член Balkan History Association,

стипендіст програми «Thesaurus Poloniae» (2021)

Міністра культури і національної спадщини Республіки Польща,

Львів, Україна

e-mail: stachevskiy@gmail.com

**ПЕРГАМЕНТНІ ФРАГМЕНТИ АПОСТОЛА З КОЛЕКЦІЇ
БІБЛІОТЕКИ КНЯЗІВ ЧАРТОРИЙСЬКИХ:
АТРИБУЦІЯ ТЕКСТУ**

Атрибутовано текст чотирьох пергментних аркушів, переписаних раннім уставом. Було встановлено, що це тексти уривків із Діянь апостолів, I та II Послань до Тимотея, що належать до Христінопільського Апостола XII ст.

Ключові слова: Христінопільський Апостол XII ст., Бібліотека князів Чарторийських (Краків), пергамент, фрагменти давніх пам'яток, атрибуція рукописів.

Апостол є новозавітною частиною Святого Письма й складається з Діянь та Послань апостолів. Тексти цієї книги читаються переважно при звершенні церковних богослужінь і таїнств. За характером викладу змісту Апостоли поділяються на дві групи: апракоси (уривки розміщено за днями церковного року) й за послідовним розміщенням книг (Діяння апостолів, соборні Послання й Послання ап. Павла).

2 липня 2020 р., реалізуючи стипендіальну програму «Gaude Polonia» в Бібліотеці князів Чарторийських Національного музею в Кракові, нами було виявлено чотири аркуші пергаменту з кириличним текстом, переписані уставом (rkps 11601). Це два біфоліо розміром 295 x 240 мм. Вони походять із зшитків 6 й 43, що засвідчують сигнатури у внутрішніх нижніх кутах.

У каталозі бібліотеки, опублікованому на правах рукопису в 2012 р., вказано, що це уривки 13–15 Діянь апостолів (далі – Act), датовані XVI ст. Першочерговим завданням було уточнити існуючу атрибуцію тексту, яка дозволила встановити, з якого кодексу походять ці пергаменти. Для ідентифікації змісту ми послуговувалися друкованим Апостолом (Львів, 1574), що допомогло чітко встановити належність тексту краківських аркушів до відповідних частин книги.

Обидва біфоліо з обох сторін містять текст, компактно розташований в одну колонку на 20 і 23 рядках. Перший аркуш (к. 4) розпочинається закінченням Act 13,5 і віршем 13,6: «ивана слоугоу. прошьдъшаже островъ допафа. обрѣтоста нѣкого вѣлхва. лъжа прорка жидовина ъмоуже бѣ има варисоусъ». Зворот аркуша закінчується Act 13,20: «иразоръ семь языкъ вѣземли ханаонстѣ. Вѣселилъя вѣземли ихъ. ипочеты».

Атрибуція тексту другого аркуша (к. 5) показала, що це уривок Act 15,29–16,4, адже починається словами: «приязнинѣ. иѡкръве. иоудавленины. иѡлюбодѣяня. ѡнихъже себе сѣблюдающе добро сѣтворити имате. сѣдрави боудѣте» і завершується відповідно до вказаних меж уривка: «вѣдхоубо вси оѣа него яко еллинѣ бѣ. Іс҃гдаже прохожаста грады. прѣдаяше имъ» (Act 16,4).

Текст третього аркуша (к. 6) містить уривок Першого послання Тимотею (далі – I Tim). Мова йде про I Tim 4,8–5,4, який розпочинається «малѣ єсть пользно. аблѣговѣрствіє кѣвсакомоу єсть пользно. обѣтованіє имѣя» і продовжується до слів «чѣсти родітелємъ въздати. себо єсть добро ипріятно прѣдѣ бмѣ».

Текст останнього, четвертого фоліо (к. 7) починається фразою: «шышаго оубо съмъртъ. просвѣтивъшагоже животь. инеистыльнне евагелиемъ», що є другою половиною вірша II Тім 1,10 й завершується на звороті – II Тім 2,4: «никтоже воинъ бывая обязається коуплями житиисками. давоєводѣ годѣ». Нижче подаємо повний уривок основного тексту II Тім 1,15–2,4, який є на звороті четвертого аркуша (к. 7v): «дасть мѣсть гѣ онисифоровоу / домоу. яко множицеюма по/кои. иоужа моего желѣзна/го непостыдѣса. нѣбывѣ / вѣримѣ тѣщнѣе мене вѣ/зиска. иобрѣте. дадасть / юмоу гѣ обрѣсти мѣсть ѿги / вѣднѣ онѣ. иелико вѣефе/сѣ послоужи ми. добрѣе/ты вѣси. тыоубо чадо мое. възма/гаи облгодти. яже охсѣ ісѣ. / ияже слыша ѿмене. мно/гы послоухы. си прѣдажѣ / вѣрнымъ члѣвомъ. иже до/вълни боудоуть иины на/оучити. тыже постражи. / яко добръ храбрѣ іс хсѣовъ. / никтоже воинъ бывая о/бязається коуплями жи/тиисками. давоєводѣ годѣ».

Вказаних уривків (Act 13,5–20; Act 15,29–16,4; I Тім 4,8–5,4 і II Тім 1,10–2,4) не вистачає в Христінопільському Апостолові XII ст. Відомо, що основна частина манускрипту зараз зберігається в Львівському історичному музеї (Інв. № Рук. 39), а 8 аркушів, які є п'ятим зшитком – в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (Ф. VIII. Спр. 3М). Київська частина Христінопільського Апостола складається з неповних уривків Act 9,28–13,5. Експліцит на звороті фоліо 8 «ибывъша вѣсалиминѣ. проповѣда слово бжѣе. вѣснмишихъ иудеискихъ. иимаста» продовжується в інципіті першого краківського аркуша «ивана слоугоу».

Львівська основна частина кодексу розпочинається віршем Act 13,20 без початку: «рхѣ сътъ лѣтъ ипатидесаты дасть имѣ соудия досамоила прѣрка». Його початок є на звороті першого краківського фоліо: «ипочеты ...». Зворот львівського арк. 6 завершується неповним уривком Act 15,29 «възложити вамѣ таготы. развѣ сихъ ноужныхъ. оудалятиса ѿтрѣбѣ не», а продовжується на другому краківському фоліо «приязникѣ. иѿкрѣве. иоудавленины ...». Неповний вірш Act 16,4 звороту другого краківського продовжується на львівському арк. 11. За цією ж аналогією інші два останні краківські аркуші доповнюють львівську частину. Краківський третій аркуш має бути між львівським арк. 6 і 7, а четвертий – між арк. 10 і 11.

Приналежність краківських фрагментів Христинопільському Апостолові окрім текстологічної атрибуції засвідчують зовнішні ознаки рукопису: однакові розмір аркушів (в львівській частині – 292x237 мм і київській – 295x240 мм), матеріал (пергамент високої якості, обробки і фактури), розлінування за двома ідентичними схемами, особливості формування зшитків і характер проставлення сигнатур, організація тексту, письмо (основний текст усіх трьох частин переписувала одна особа) та ін.

Проведена атрибуція тексту чотирьох аркушів, виявлених в Кракові, дала змогу ідентифікувати ці фрагменти. Під час дослідження встановлено, що це уривки Act 13,5–20; Act 15,29–16,4; I Tim 4,8–5,4 і II Tim 1,10–2,4. Окрім того, з'ясовано, що краківські аркуші є частиною Христинопільського Апостола, який, як вважалося, зберігається в двох частинах – у Львові й Києві. Краківські фрагменти є продовженням київської, початком і завершенням львівської основної частини кодексу.

UDC 930.2:[745.51:27:027.2](438-25)“11”

Stanislav Voloshchenko,

ORCID 0000-0002-7081-5358,

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),

Member of Balkan History Association,

Research fellow of the “Thesaurus Poloniae” (2021) program
of the Ministry of Culture and National Heritage (Poland),

Lviv, Ukraine

e-mail: stachevskiy@gmail.com

**PARCHMENT FRAGMENTS OF THE APOSTLE FROM THE
COLLECTION OF THE PRINCES CZARTORYSKI LIBRARY:
ATTRIBUTION OF THE TEXT**

The text of four parchment sheets, which are written with early Ustav handwriting, is attributed. The study has revealed that the text consists of passages from the Acts of the Apostles, the First and Second Epistles to Timothy and that it belongs to the *Apostolus Christopolitanus* from the 12th century.

Keywords: *Apostolus Christopolitanus*, 12th century, Princes Czartoryski Library, fragment, attribution.

УДК 655.3.066.11(477)»16/17»

Заболотна Наталія Валентинівна,

ORCID 0000-0002-2302-959X,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

УНІВСЬКІ ТА ПОЧАЇВСЬКІ ПСАЛТИРИ – ПАМ’ЯТКИ УКРАЇНСЬКОГО ДРУКАРСТВА

Розглянуто кириличні видання Псалтиря, опубліковані в Уневі та Почаєві протягом II половини XVII – XVIII ст., та особливості їх оформлення.

Ключові слова: кириличні стародруки, унівські видання, почаївські видання, оформлення книги.

Острозька Біблія, ювілей якої відзначаємо нині, є першою в низці повних видань Біблії в Україні. Значно частіше, ніж повний текст Біблії, видавали її окремі, найнеобхідніші в богослужбовій практиці та для читання біблійні книги – Євангеліє, Апостол і Псалтир. Псалтир у цьому переліку вирізняється тим, що був іще і книгою для навчання – за ним навчали читати, а якщо у XVII–XVIII ст. у домі була одна-єдина книжка, з великою ймовірністю можна стверджувати, що це був саме Псалтир. Опосередковано Псалтир вплинув навіть на давню друкарську термінологію: відносно великий, чіткий шрифт, яким переважно друкували ці видання, отримав назву «псалтирного».

Зважаючи на постійну потребу в книгах – а Псалтир був серед тих книг, на які попит був дуже великий, – великі друкарні випустили за часи своєї діяльності по кілька видань Псалтиря. Це справедливо і щодо спадщини Унівської та Почаївської друкарень – значних друкарських осередків Правобережжя.

Попри очевидну спільність (а саме, канонічний текст) між унівськими й почаївськими Псалтирями як пам’ятками друкарства є як спільні, так і відмінні риси і в оформленні видань, і в подальшій долі примірників.

Для друкарні Унівського Успенського монастиря саме Псалтир став тією першою книгою, з якої розпочалася діяльність установи.

Загалом в Уневі побачили світ 6 видань Псалтиря (крім того було видано Псалтир у віршах у перекладі на румунську мову св. Дософтея Сучавського 1673 р. та Псалтир з возслідуванням 1692 р.). У фондах НБУВ зберігається 4 видання унівських Псалтирів – 1648, два видання 1678 та 1689 рр., представлені 5 примірниками. Усі примірники неповні й до кінця ХХ – ХХІ ст. дійшли у доволі ветхому стані, що засвідчує їх активне використання в минулому. Формат усіх унівських Псалтирів – четвірка, їх надруковано переважно чорною фарбою. Червону фарбу – цинобру використано тільки в Ключі Пасхальному (розділі, призначеному для того, щоби священник міг самостійно обчислити дату Великодня на будь-який рік), де вона виконує не декоративну, а смислову функцію, зорово виділяючи певні дати. Натомість унівські Псалтирі прикрашені численними гравюрами, серед яких заставки, кінцівки, ініціали й такі оригінальні витвори, як парні гравійовані оздоби колонтитулів, а доповнюють цей арсенал художніх оздоб виливні прикраси.

Почаївська друкарня розпочала діяльність майже через століття після Унівської, але масштаби накладів, різноманітність репертуару, якість видавничої підготовки почаївських стародруків значно перевищує унівську спадщину. У бібліографії відомо 14 почаївських видань Псалтиря, серед яких 4 було призначено для старообрядців, а також один Псалтир із тлумаченням (великоформатний). У фондах НБУВ зберігаються 9 почаївських видань Псалтиря – 1737, [1742], 1750, 1763, 1774, 1779, 1792 рр., з них одне (1779 р. видання) опубліковано паралельно церковнослов'янською і польською мовою, у тому числі два видання для старообрядців – 1783 і 1786 р. (вони більш-менш ретельно наслідували орфографію та зовнішній вигляд московських дореформених видань), також у фондах бібліотеки є почаївський Псалтир з тлумаченням. Фізичний стан почаївських Псалтирів НБУВ також засвідчує їх активне побутовання і як літургійних, і як навчальних книг. Більшість із них надруковано форматом у четвірку, але також і меншими форматами – аж до двадцять четвертої частки аркуша. У плані художнього оформлення почаївські Псалтирі відрізняються від унівських тим, що крім традиційних заставок, кінцівок, ініціалів (у деяких виданнях) і виливних прикрас для їх оздоблення використано ілюстрації. Виконані в техніці деревориту цілосторінкові гравюри зображають царя Давида, потоплення фараонового війська та, що особливо цікаво, чудотворну Почаївську ікону Пресв. Богородиці з монастирем

та/або з чудесами. Оскільки зображення цієї почаївської святині не має зв'язку з текстом книги, можна тільки припустити, що Псалтир як одну з найпопулярніших книг цілеспрямовано чи так ставалося використовували для популяризації чудотворного образу серед вірян.

Як в унівських, так і в почаївських Псалтирях (як і кириличних стародруках загалом) привертають увагу малі форми книжкової графіки. Сюжети заставок і кінцівок охоплюють широкий тематичний спектр від іконографії великих християнських свят, змалювання подій із духовного життя людей (наприклад, хрещення) до зображення янголів, маскаронів, мешканців рослинного світу. Втім, представники рослинного світу рясно увивають собою сюжетні заставки, тож події там відбуваються серед грандіозних квітів, листя аканту, плодів винограду та іншої флори.

Ще цікавішими є такі невеликі й, теоретично, суто утилітарні елементи, як гравійовані ініціали. Утім, майстри (а з огляду на виконання деяких ініціалів, і учні), які різьбили ініціали для Унівської й Почаївської друкарень, зуміли досягти значного стилістичного й сюжетного різноманіття. Особливо цікавими є сюжетні ініціали. Зображення в них охоплюють надзвичайно широкий спектр тем: від багатоперсонажних сцен до звірів і птахів, від святих до кентаврів і тритонів.

Окрім того, кожен із примірників унівських і почаївських Псалтирів із фондів НБУВ має свою неповторну історію, про епізоди з якої свідчать давні провенієнції та покрайні записи (що вже було предметом досліджень, а найповніше вираження знайде у друкованих каталогах).

Отже, з огляду на вищенаведене можна стверджувати, що унівські та почаївські Псалтирі є самотніми пам'ятками українського друкарства, вони не лише використовувалися у церковній практиці, у навчанні, але також через численні й різноманітні гравюри сприяли естетичному розвитку давніх читачів і донесли до нас світобачення митців XVII–XVIII ст.

UDC 655.3.066.11(477)»16/17»

Nataliia Zabolotna,

ORCID 0000-0002-2302-959X,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

UNIV AND POCHAYIV PSALTERS – THE MONUMENTS OF UKRAINIAN PRINTING

The Cyrillic editions of the Psalter, published in Univ and Pochayiv during the second half of the 17th – 18th centuries, and the peculiarities of their design are considered.

Keywords: ancient Cyrillic books, editions of Univ, editions of Pochayiv, book design.

УДК 002.2(477)“16/17”:27-247

Курганова Олена Юрїївна,

ORCID 0000-0003-1609-231X,

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник.

відділ стародруків і рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

ОБРАЗ ІСУСА ХРИСТА В ОФОРМЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ БОГОСЛУЖБОВИХ ЄВАНГЕЛІЙ XVII–XVIII СТ.

Розглянуто структуротвірну роль образу Ісуса Христа, вираженого графічними та вербальними засобами в оформленні українських стародрукованих Євангелій.

Ключові слова: українські стародруки, книжкова графіка, богослужбові видання, стиль бароко.

У художній структурі українських видань Євангелія XVII–XVIII ст. провідну роль відіграє іконічний образ Ісуса Христа. Його постать зображено на титульних аркушах, фронтисписах, численних текстових ілюстраціях та оспівано в молитовних передмовах до великоформатних богослужбових Євангелій, які перевидавались в друкарні Львівського братства та Києво-Печерської лаври в XVII ст. – перших десятиліттях XVIII ст. У другій половині XVIII ст. розвиток художньої інтерпретації образу Спасителя спостерігаємо на фортах перевидавань богослужбового Євангелія друкарні Почаївського монастиря. Розгляд традиції використання багатоаспектної

семантики образу Ісуса Христа у графічному та вербальному оформленні видань українських богослужбових Євангелій яскраво ілюструє розвиток стилю бароко в художній структурі української церковної книги XVII–XVIII ст.

Першим видавцем українських богослужбових Євангелій формату in-folio стала друкарня львівського братства. Центральну роль в композиції форти львівського Євангелія 1636 р. займає образ Спаса Вседержителя з книгою. Ця форта прикрашала усі сім перевидань Євангелія, що виходили в друкарні львівського братства до 1743 р.

Форти перших трьох перевидань Євангелія друкарні Києво-Печерської лаври (1697 р., 1712 р. та 1733 р.) поєднують зображення чотирьох євангелістів та сцени життя Ісуса Христа. У наступних киево-печерських перевиданнях богослужбових Євангелій великий за обсягом набірний текст титульного аркуша обрамлює смужка рослинного орнаменту, але вгорі у виданні 1746 р. вміщено заставку із образом Спаса Вседержителя, а у виданнях 1771 р. і 1773 р. – Богоявлення.

У художньому оформленні почаївських великоформатних Євангелій образ Ісуса Христа експлікується в якості центрального компоненту форти. Титульний аркуш почаївського Євангелія 1759 р. оздоблює архітектурна композиція із зображенням Бога-Отця, що променями Св. Духа осяє постаті Христа Вседержителя, Діви Марії та чотирьох євангелістів. Образ Ісуса Христа в якості творця, автора та основного персонажа тексту метафорично передається в складній композиції гравюри, вміщеної в центрі титульного аркуша почаївського Євангелія 1771 р. (та перевидання 1880 р.). Гравюра зображає розгорнуту книгу, яку з чотирьох боків тримають тетраморфи (ангел, лев, телець, орел), кожен з яких символізує відповідного євангеліста. На одній стороні розгорту книги вміщено постать Христа в оточенні персонажів, що відсилають до ключових сцен євангельської історії. На іншій стороні розгорту віддруковано цитати з Євангелій: «Проповідите Євангеліє всей тварі» та «Небо і земля мимо ідет. Словеса же мої не мимо ідут».

Варіантність застосування семантики образу Ісуса Христа спостерігається на звороті титульних аркушів українських богослужбових Четвероєвангелій. Зворот титульного аркуша першого львівського Євангелія 1636 р. зображає Спаса Вседержителя.

У перевиданнях 1644 р. та 1670 р. друкарні львівського братства, а також у Євангелії 1665 р. друкарні М. Сльозки використано багатопланову гравюру із сюжетом воскресіння Христа. В усіх трьох виданнях цю гравюру обрамлює вірш на тему воскресіння. У братських виданнях друга строфа вірша висловлює молитву за братчиків, а у виданні друкарні М. Сльозки – за здоров'я друкаря.

В Євангеліях 1690 р. та 1743 р. друкарні львівського братства та київському Євангелії 1712 р. для оздоблення звороту титульного аркуша використано сюжет розп'яття. Зворот титулу одного з почаївських Євангелій 1780 р. зображає сцену зняття Спасителя з хреста. У контрафактному львівському братському виданні 1704 р. та у перевиданні 1722 р. на звороті титульного аркуша вміщено композицію з багатоплановою гравюрою Успіння та коронації Богородиці.

У першому києво-печерському виданні Євангелія 1697 р. зворот титульного аркуша прикрашає чудотворна ікона Успіння Богородиці, а у перевиданні 1733 р. – текст цитати з Євангелія від Марка «Покайтеся і Віруйте во Євангеліє», виділений рамкою з виливних прикрас. У виданнях 1746 р., 1771 р. і 1773 р. ця сама цитата доповнює сторінковий мідерит із зображенням Спаса Вседержителя.

Типовий для книжкової культури бароко редакційно-видавничий елемент видання, оформлений у вигляді молитви-присвяти, став невід'ємною складовою львівських та київських Євангелій XVII ст. – початку XVIII ст. Майже всі Євангелія друкарні львівського братства, а також видання 1665 р. друкарні М. Сльозки починає молитва до Вседержителя. У київських виданнях Євангелія 1697 р. та 1712 р. у якості вступної статті введено «Слово к Слово Богу Нашему Ісусу Христу». Поряд зі славослів'ям та проханнями до Христа, оформленими за жанровим зразком літургійної молитви, ці тексти містять і характерні для присвяти формули вручення книги як вдячного дару адресатові та прохання друкарів пробачити огріхи, допущені в тексті. У 1707 р. Києво-Печерська друкарня видала Євангеліє Апракос, художню структуру якого увиразнювала ритмізована молитва Спасу Вседержителю.

Текстова частина українських богослужбових Євангелій ілюмінується великою кількістю мініатюр, що зображають ключові події земного життя Ісуса Христа та відтворюють сюжети

евангельських притч. Зокрема, різні перевидання Євангелія друкарні львівського братства прикрашає від 65 до 28 гравюр, а київські Євангелія XVIII ст. – понад 70.

Редакційно-видавниче та художнє оформлення львівських і київських Євангелій XVII–XVIII ст. експлікує наскрізний образ Ісуса Христа, використовуючи широкий спектр графічних та вербальних засобів. Гравюра на титульному аркуші почаївського Євангелія 1771 р. демонструє розвиток цієї традиції, що полягає у використанні типової для бароко узагальнюючої метафори змісту видання.

UDC 002.2(477)“16/17”:27-247

Olena Kurhanova,

ORCID 0000-0003-1609-231X,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

THE IMAGE OF JESUS CHRIST IN ART DECORATION OF UKRAINIAN CHURCH SERVICE EVANGELS OF 17-18 CC.

The structure-forming role of Jesus Christ image, reflected by graphics and verbal language, in decoration of Ukrainian early printed Evangels is revised.

Keywords: Ukrainian early printed books, book graphics, church service book, baroque style.

УДК 027.6:2-78(477.8)

Лісова Ірина Володимирівна,

ORCID 0000-0002-0308-5965,

провідний бібліотекар,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: lisovairyna@ukr.net

МОНАСТІРСЬКІ БІБЛІОТЕКИ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Розглядено діяльність монастирських бібліотек на території Західної України, їх історія та значення. Розкриваються деякі аспекти формування фондів та особливості складу книгозбірень.

Ключові слова: монастирські бібліотеки, монастирі, релігійна література, стародруки, рукописи.

У світовому цивілізаційному розвитку монастирські бібліотеки є одними з найдавніших і сталих осередків накопичення й використання писемних виявів людської думки, що відображують ідеали духовного і світського життя суспільства, його моральні та світоглядні орієнтири. Ці книгозбірні виконують релігійну, інформаційну, освітню, виховну, культурницьку функції.

У давні часи монастирські бібліотеки мали не лише освітнє та культурне, а й певне економічне значення, бо їхня діяльність була тісно пов'язана з переписуванням книг у скрипторіях, їх обміном з іншими бібліотеками – монастирськими, церковними, світськими, університетськими, а починаючи із середини XV ст. – з друкарнями, оскільки монастирі замовляли в них передрук певних богослужбових книжок чи купували їх у друкарів.

Монастирські бібліотеки, як і самі монастирі, стали результатом поширення та укорінення тих чи інших релігійних учень на різних землях та домовленостей про делегування повноважень, впливу на людність між світською і церковною владами, зокрема в Західній Європі – з V–VI ст., у Східній Європі – з VIII–XI ст. Перші монастирські книгозбірні найчастіше були невеликими за обсягом зібраннями (часто всі книги й рукописи вміщалися в одній-двох скринях).

Історія й особливості організації та діяльності монастирських бібліотек знайшли відображення в наукових студіях багатьох вітчизняних дослідників: О. Дзюби, Я. Ісаєвича, Н. Кунанець, Н. Лоштина, Н. Солонської, І. Ціборовської-Римарович, Ю. Ясіновського та ін.

На теренах України монастирі завжди суттєво впливали як на громадське, соціально-політичне, так і на національно-культурне життя. Визначну роль в історії вітчизняної культури, зокрема писемної, відіграв Почаївський Успенський монастир, у бібліотеці якого було налагоджено переписування книжок, а друкарня була найпотужнішим після Києво-Печерського монастиря видавничим центром на українських землях. Найдавніший із збережених майнових описів монастиря за 1617 р. містить у т. ч. реєстр книг, що зберігалися в ньому. Він налічує 17 назв книг.

Одним із найінформативніших історичних джерел про книгозбірню Почаївського монастиря є візитаційні описи (акти ревізії єпархії). У 1714 р., коли монастир належав до греко-католицької

церкви (1713–1832), відбулася перша уніатська візитація і було здійснено опис монастиря єпископом Виговським. У ньому окремо подано «Реєстр книг Монастиря Почаївського руських в бібліотеці». Згадуються книги острозького друку, зокрема тільки знаменитої Острозької Біблії 3 примірники; окрім того, зазначені львівські видання (Анфологонів – 2, Октоїхів – 2, Часословів – 3) та московські книги (9 друкованих, 8 писаних Міней). Київські видання представлені Патериком, Часословом (великим), «Миром с Богом...» (очевидно, твір І. Гізеля 1669 р.) та ін. У монастирській збірці були твори Л. Барановича, І. Галятовського. Наведено також реєстр польських і латинських книг (64 пр.), довгий список відомих творів давньогрецьких і римських авторів – Аристотеля, Плутарха тощо.

Візитаційні описи Почаївського монастиря дають змогу реконструювати склад його бібліотеки в різні роки, починаючи з 1714 р. і по 1831 р., коли монастир перейшов під юрисдикцію російської церкви. Аналіз цих документів свідчить про те, що бібліотека поповнювалася постійно як друкованими, так і рукописними книгами різними мовами.

Існувала бібліотека і в Дерманському монастирі, заснованому в XV ст. князем Василем Острозьким, прозваним Красним (?–1461). Його управителем упродовж 1575–1576 рр. був першодрукар І. Федоров. У 1602 р. князь Костянтин Острозький заснував у монастирі культурно-освітній осередок з бібліотекою рукописних і друкованих книг. Перлинами дерманського зібрання були стародавні слов'янські рукописи: «Поученія» та Євангеліє, рукопис московського походження «Бесіди Іоанна Златоуста на Євангеліє від Матфея» (1524) у перекладі Силуяна, подаровані монастирю князем К. Острозьким. Зберігалися тут і примірники книг, виданих у Дерманській друкарні. В рукописному каталозі бібліотеки 1791 р. вміщено описи 381 книги. Тут також зберігалися книги, що належали М. Смотрицькому, який у 1627 р. посів місце настоятеля Дерманського монастиря. У XVI–XVII ст. монастир та його бібліотека були важливим осередком української культури на Волині.

Початки бібліотек католицьких монастирів на західноруських (українських) землях сягають XIV ст. Так, у 1360 р. було закладено книгозбірню Мукачівського монастиря. Ченці виступали носіями не лише західної релігійної традиції, а й культурної та інтелектуальної, поширюючи їх на українських землях.

Монастирські бібліотеки XIV–XVII ст. з теренів Львівської архидієцезії та Перемишльського єпископства Католицької церкви хоч і мало постраждали від воєн та стихійних лих, однак фактично не збереглися до нашого часу як цілісні комплекси книжкових і рукописних колекцій, оскільки внаслідок реформ кінця XIX ст. були розпорочені між численними установами Австрійської монархії та опинилися передусім у бібліотеці Львівського університету (нині – Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка) та в Імператорській бібліотеці у Відні (нині – Австрійська національна бібліотека).

Одну з найбільших бібліотек у Галичині мав Унівський Свято-Успенський монастир (нині – Свято-Успенська Унівська лавра Студійського уставу УГКЦ), перша письмова згадка про який датована 1395 р. Богослужбові та інші книги тут переписували та закупували, а з 1648 р. додатково друкували у власній друкарні. Чимало книг монастирська бібліотека отримувала як дарунки від ченців, церковних очільників та заможних парафіян навколишніх сіл і містечок. Найдавнішою пам'яткою рукописної книжності бібліотеки цього монастиря є пергаментне Євангеліє в дорогоцінній оправі, а також слов'янські, грецькі, латинські і польські книги. З числа друківаних видань бібліотеці Унівського монастиря належали примірник Острозької Біблії 1581 р. та Службник 1629 р. київського друку, які нині зберігаються в Бібліотеці Народів у Варшаві.

На момент закриття монастиря в 1790 р. тут було 108 стародруків і 20 рукописів. Частина їх залишилася при Успенській церкві; решта була передана до бібліотеки Львівського університету, перемишльському владіці, а частина потрапила до приватних збірок. У 20 ст. в міжвоєнний час виникла практично нова бібліотека, яка швидко поповнювалась, зокрема давніми рукописними книгами і стародруками. Книги дарували митрополит Андрей Шептицький, галицькі єпископи, священники і ченці, автори нових видань.

Бібліотеки монастирів різних конфесій як своєрідні осередки духовності водночас були індикаторами суспільно-політичного та духовного розвитку регіону, здійснюючи через вище духовенство, ченців та наближених мирян постійний прямий чи опосередкований вплив на події та процеси, що відбувалися в соціумі.

UDC 027.6:2-78(477.8)

Iryna Lisova,

ORCID 0000-0002-0308-5965,

Leading Librarian,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lisovairyna@ukr.net

MONASTIC LIBRARIES ON THE TERRITORY OF WESTERN UKRAINE

The article considers the activities of monastic libraries on the territory of Western Ukraine, their history and significance. Some aspects of the formation of funds and the peculiarities of the composition of libraries are revealed.

Keywords: monastic libraries, monasteries, religious literature, old printed books, manuscripts.

УДК 82.5:091.143

Максимчук Ольга Василівна,

ORCID 0000-0002-6932-6434,

кандидат філологічних наук, науковий співробітник,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

ОБРАЗНІ КОНОТАЦІЇ ГЕТСИМАНІЇ І ТОПОС LOCUS AMOENUS У ПАСІЙНІЙ ПРОПОВІДІ СВТ. ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА

Висвітлено принципи використання загальноєвропейської літературної топіки на прикладі образу Гетсиманії в пасійній проповіді Димитрія Туптала.

Ключові слова: locus amoenus, топос, проповідь, Димитрій Туптало.

Від часів античності в європейській літературі поширюється практика риторизованого, тобто стандартизованого, усталеного опису ідилічного природного пейзажу. Зазвичай locus amoenus, тобто місце благоденства, представляли як тінистий куточок природи на березі струмка. Зокрема, вірші з подібним зображенням благодатної місцини неодноразово трапляються в пізньоантичних поетів (детальніше про становлення типізованого опису locus amoenus

ідеться в розділі «Ідеальний краєвид» праці Е. Р. Курціуса «Європейська література та латинське середньовіччя»).

Один із варіантів «місця благоденства», поруч із гаєм чи дібровою, вважався сад. Сад як упорядкований людиною куточок природи, призначений для відпочинку й насолод, є одним із наскрізних образів європейського мистецтва, у тому числі й словесного. Традиційне зображення саду в літературі аж до раннього Нового часу часто містило той самий набір ознак, що й *locus amoenus*. У літературознавстві подібне шаблонне розкриття образу називається топосом, або загальним місцем (термін було запозичено із античної риторики). Про репрезентацію образу саду через систему літературних топосів (сад обличчя, сад душі, сад розкошів, сад поезії, у якому працює поет-садівник) ідеться у статті Я. Абрамовської «Топос і деякі спільні місця літературознавчих досліджень».

Утім, античні за походженням описові схеми могли накладатися на біблійні ремінісценції та прямі запозичення, що породжувало образний симбіоз. Приміром, в українській бароковій літературі можна зауважити типізовані розповіді про прихід весни, які створювалися за допомогою цитат і парафразів із Пісні пісень та водночас корелювали з традиційним описом *locus amoenus*.

Саме тому опис саду, який трапляється в українських текстах XVII–XVIII ст., може поєднувати у собі риси біблійного саду – наприклад, Едему як земного раю, піснєписанного «ветрограду» як місця любовців та загальнохристиянські уявлення про сад як прообраз раю небесного – із літературним топосом «приємного місця» чи «місця благоденства».

Проте в одній із проповідей свт. Димитрія Гуптала (1651–1709), текст якої був опублікований уже по його смерті у московському виданні «Остальные сочинения святого Димитрия митрополита, ростовскаго чудотворца, доселѣ свѣту еще неизвѣстныя» (Синодальна типографія, 1804), натрапляємо на досить оригінальний, «обернений» опис саду – не місця розкошування, а простору безпеки і страждань.

Цим садом є Гетсиманія – місцина на околицях Єрусалима, із якої почалися скорботи Ісуса. Отже, у «Казанѣ на страсти Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа» святий Димитрій зауважує: «Огородки завше суть місцем утіхи, веселя, а сей дивный який огорожок, в котором мѣсто рож терніє, мѣсто лѣторасліи розги, мѣсто щепов ощепы (sic!), мѣсто дерев крест ся Христу Спасителю

показує. Мѣсто вдячных жродел плынут крававыи струмени, мѣсто повѣваючих вѣтров тяжкій вздыханя з персей Христовых виходят» (арк. 111 зв.). Ця пасійне, тобто присвячене страстям Господнім, казання датоване 1677 р., а отже, належить до українського періоду життя і проповідництва святителя, однак надруковане воно було в перекладі на церковнослов'янську мову (див. детальніше працю М. Федотової «Украинские проповеди Димитрия Ростовского (1670–1700 гг.) и их рукописная традиция», ТОДРЛ, 1999, т. 51). Цитати з проповіді наводимо зі списку, що є частиною рукописного збірника XVIII ст. «Слова и речѣ святителя Христова Димитрия Ростовскаго новоявленнаго чудотворца собранныѣ» (арк. 106–111, 141–160), який зберігається в Інституті рукопису НБУВ, ф. 301, од. зб 292 П (див. опис змісту пам'ятки у каталозі М. Петрова «Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии», 1877, вип. 2).

У європейській літературі топос приємного місця та його різновид – топос саду насолод – зазвичай передбачав повторювані згадки про затінок дерев, солодкі плоди на гіллі, джерело чи іншу водойму з чистою водою, спів пташок, лагідний подув вітру, аромати квітів, шовковії, м'які трави тощо.

Однак у фрагменті з проповіді на страсті Христові автор, використовуючи фігуру антитези, протиставляє Гетсиманію іншим садкам і перераховує ці ж ознаки *locus amoenus*, тільки із протилежним «знаком»: замість вітру тяжкі зітхання, замість джерела кривавий піт і т. д.

Можна помітити, що повторювані ознаки *locus amoenus* підібрані таким чином, що кожна з них взаємодіє з різними чуттями людини: нюхом, смаком, слухом, зором, дотиком. Сад через вплив на органи чуття повинен приносити людині задоволення і щастя, натомість у випадку з Гетсиманією він навпаки навіює смуток і страх, оскільки його вербальне зображення у проповіді Димитрія Туптала провіщає Христу близькі страждання і смерть.

Уявлення про зв'язок п'яти базових чуттів людини, її чуттєвості, з п'ятьма ранами Христовими, та, ширше, Його страстями, було поширене в європейській культурі ранньомодерного періоду. З богословської точки зору, муки Христа повинні виправити спотворену гріхом тілесність людини, зокрема її сенсорні чуття, адже вони пов'язані із внутрішнім, душевним світом особи. Відповідно, гріхопадіння, через яке перші люди втратили можливість перебувати

у саду-раю та насолоджуватися ним за допомогою своїх чуттів, спокутується і «виправляється» муками Христа. Саме тому Димитрій Туптало у своїй страсній проповіді підкреслює, що на скорбному шляху, який починається з Гетсиманії, своєрідного анти-саду, Христос зазнає мук усіма своїми органами і чуттями: «Всѣми уды болѣзнуешь, же мы всѣ уды наши на грѣх подвигнули: болѣзнует главою, же безаконіа наша превзыйдоша главу нашу, болѣзнует очима, же очи наши возложихом уклонити ся на землю, болѣзнует устнами и языком, же уста наша умножиша злобу злобу, и язык наш соплѣтает лщеніа; болѣзнует руками, же руки наши важилися уравти заказаного яблка...» (арк. 108 зв.).

У Гетсиманському саду, за святителем Димитрієм, «два аффекты во Христѣ Спасителѣ воююча, кровавый пот з него выточили, боязнь и милость» (арк. 142). Сприйняття саду як терену любові (староукраїнською – милості) пов'язане з «класичним» уявленням про *locus amoenus*; любовний дискурс саду представлений у проповіді цитуванням Пісні пісень, головними героями якої є молоді закохані. Проте піснєписенний «огородок» імпліцитно протиставляється Гетсиманії, адже заклик до Христа зійти до саду та покуштувати його плоди (арк. 111 зв., 141; див. Пісн. 5:1) витлумачується автором як «вкушання» страсних мук. Відтак усі чуттєві насолоди, притаманні місцю благоденства, перетворюються в Гетсиманії на страждання Господнього тіла. Тож пасійна проповідь Димитрія Туптала демонструє оригінальне переосмислення мотиву *locus amoenus*, згідно з яким топос саду як простору насолод трансформується на свою цілковиту протилежність, а його складники змінюють своє семантичне наповнення.

UDC 82.5:091.143

Olha Maksymchuk,

ORCID 0000-0002-6932-6434,

Candidate of Philological Sciences, Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

**IMAGERY CONNOTATIONS OF GETHSEMANE AND THE TOPOS OF
THE LOCUS AMOENUS IN DYMYTRII TUPTALO'S SERMON ON
THE PASSION OF CHRIST**

This conference paper focuses on the principles of applying of European literary topoi in Dymytrii Tuptalo's sermon on the Passion of Christ (on the example of the topos of locus amoenus).

Keywords: locus amoenus, topos, sermon, Dymytrii Tuptalo.

УДК 22:[094.1+099.5]

Рудакова Юлія Костянтинівна,

ORCID 0000-0003-1159-9429,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

ПРИМІРНИКИ БІБЛІЇ З КОЛЕКЦІЇ СЕРЖА ЛИФАРЯ У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Представлено інформацію про п'ять примірників різних видань Біблії у складі колекції Е. Фальц-Фейна у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

Ключові слова: Святе Письмо, Біблія, бібліофілство, книжкові знаки.

Біблія, найбільш тиражована книга в історії книгодрукування, завжди була також предметом зацікавленості бібліофілів. У фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського примірники різних видань Святого Письма представлені в усіх колекціях приватного походження. Зокрема, у складі колекції барона Едуарда Фальц-Фейна зберігаються примірники Біблії, придбані на аукціоні в Монте-Карло при розпродажі частини книгозбірні видатного французького танцівника та хореографа українського походження Сержа (Сергія Михайловича) Лифаря (1905–1986) та подаровані бібліотеці в 1981 р.

Всього в колекції п'ять книг Біблії, усі форматом 2°. Найбільш раннім є перше московське видання 1663 р., підготовлене на основі Острозької Біблії 1581 р. силами киево-печерських книжників під керівництвом українського філолога, перекладача та богослова Єпифанія Славинецького. Видання прикрашають вісім аркушевих ксилографічних гравюр: форта з емблематичними зображеннями

пророків і святих та сценою Успіння Богородиці, зображення герба Московської держави та карти Москви в обрамленні біблійних сцен – гріхопадіння, вигнання з раю, розп'яття, воскресіння, також цар Давид та євангелісти. Примірник оправлений у дошки, обтягнені темно-коричневою шкірою, оздобленою багатим високохудожнім тисненням: на верхній кришці у широкій орнаментальній рамці вміщено наріжники з євангелістами, середник із сюжетом воскресіння, дрібні орнаментальні елементи; нижню кришку прикрашають тиснені смужки з медальйонами. На корінці – шкіряна світло-коричнева наліпка із тисненим написом «BIBLIA / SCLAVONICA / 1663». Обріз позолочений із тисненням. На верхній кришці над середником витиснено золотом геральдичне зображення пів лева, поверненого вліво, з написом вгорі півколом «NOBILIS IRA».

Форзаци примірника відображають частину багаті історії його побутування. На звороті верхньої кришки оправи наклеєно гербовий есклібрис принца Августа Фредеріка, герцога Сассекського (1773–1843), шостого сина англійського короля Георга III, політика ліберальних поглядів, бібліографа та бібліофіла. Його велика бібліотека відома визначним зібранням видань і перекладів Біблії. Згідно з написом під гербом «Perkins and Heath – Patent Hardened Steel Plate», есклібрис надруковано між 1822 і 1829 рр. у «Perkins and Heath» (більш відомій як «Perkins Bacon») – лондонській фірмі, що спеціалізувалася на тиражуванні банкнот, цінних паперів, поштових марок і книжок. Засновник фірми Джейкоб Перкінс (1766–1849), американський винахідник, інженер-механік і фізик, на початку XIX ст. винайшов техніку друку на сталі, що дозволяла виготовляти без втрати якості значно більше відтисків, ніж м'якіші мідь і залізо (History of Jacob Perkins in the Printing Industry. – URL: <http://www.bphs.net/GroupFacilities/J/JacobPerkinsPrinting.htm>). Вище есклібриса наклеєно невелике зображення палацу та назву «Tempsford Hall Library», які напевно мають відношення до герцога Сассекського; під есклібрисом – бібліотечну марку із «шифром» книжки (футляр, полиця, кімната).

Вірогідно, під час перебування примірника у складі книгозбірні зазначеного власника на форзацному аркуші було зроблено олівцем напис англійською мовою. Його текст є перекладом силабічного геральдичного шестивірша, озаглавленого «натривенечное», вміщеного на звороті титульного аркуша разом із рядком із

102 псалма та дванадцятирядковими «стихами на герб» і обрамленого фігурною сюжетною заставкою із зображенням Ісуса Христа та Св. Духа, кінцівкою-плетінкою і виливними прикрасами. Текст напису: «Translation of the three Distichi on the Russian Arms on the Reverse of the Title. Tell me Sybel why three Crown Moscow has three Crowns – Because She is the diligent Worshipper of the Trinity, because She Shall rule over Europe, Assia, The third part of Africa, because She is the Mother of the three Graces Keeping the Golden Apples of the Hesperides. O' Three Good things!!!». Сторінки примірника містять також наліпки, печатки й написи його останніх власників – С. Лифаря та Е. Фальц-Фейна.

Ще одна московська Біблія датується 1761–1762 рр. Це четверте видання так званої Єлизаветинської Біблії, переклад тексту якої, початково взорований на Острозьку Біблію, готувався за різними джерелами, насамперед грецькими кодексами, упродовж першої половини XVIII ст. Видання має форту-мідерит із зображенням імперського орла та біблійних сцен і символів, мідерит із зображенням імператриці Єлизавети Петрівни (з датою 1763 р.), 49 тематичних мідеритів-ілюстрацій до різних частин тексту. Примірник оправлений у картон, обтягнений світло-коричневою шкірою з тисненням: на обох кришках у подвійній рамці з рослинним орнаментом вміщено середник із зображенням знака ордена святого апостола Андрія Первозваного, обрамленого вінком із квітів; на корінці – рослинний орнамент і напис «BIBLIA»; паперова наліпка зі старим шифром. Обріз золотий із тисненням.

На форзацному аркуші, крім печаток і напису останніх власників С. Лифаря та Е. Фальц-Фейна, міститься напис латинською мовою «Iste Liber oblatu est in tesseram amoris et memoriae admodum reverendo Archidiacono Ecclesiae Fratrum Unitatij Paulo Eugenie Lacryt[us] ab Archiepiscopo Sanct Peterburgensi Gabriele. Anno Domini 1763. Mensis decembris die 12.». Переклад: «Цю книгу надано на знак любові та дружби вельми достойному архідиякону церкви братів-унітаріїв Павлові Євгену Лакриту від архієпископа Санкт-петербурзького Гавриїла. Року Божого 1763 місяця грудня 12 дня». Як свідчить напис, дарувальником виступив архієпископ Санкт-петербурзький Гавриїл (Кременецький) (1707–1783; з 1770 р. – митрополит київський і галицький). Можна припустити, що метою дарування православної Біблії протестантові було сподівання навернення його в «єдино-правильну» віру.

Також у колекції наявний неповний комплект рідкісного видання Біблії, здійсненого в Нідерландах на замовлення російського царя Петра I: два томи Нового Завіту, надрукованого в 1717 р. в Гаазі (видавець – Johannes van Duren; 1687–1757), оправлені разом, а також другий і третій томи чотиритомного видання Старого Завіту, надрукованого в 1721 р. в Амстердамі без зазначення видавця. Відомо, що видання планувалося як двомовне у дві шпальти: нідерландською та церковнослов'янською мовами. Незвичною особливістю латинського тексту є друк виключно великими літерами. Кириличний текст повинен був додруковуватися в Росії. Відомо, що 600 примірників Біблії було відправлено морем у Санкт-Петербург, у результаті велика їх частина зазнала пошкодження від морської води; після смерті Петра I майже весь наклад було знищено православним духовенством. У наявних примірниках немає друку кириличним шрифтом, однак деякі описи в електронних каталогах містять помітки про наявність тексту старослов'янською мовою, тобто певна частина накладу все ж була доповнена, як і планувалося, церковнослов'янським текстом.

Примірники мають так звані французькі оправи: картонні кришки обтягнені коричневою шкірою із тисненням по бічних поверхнях кришок і корінцю; два з трьох корінців мають значні пошкодження. Обрізи крапчасті. Неможливо встановити історію побутування примірників у XVIII–XIX ст., оскільки вони мають лише книжкові знаки – печатки, наліпки та написи – двох попередніх власників, зокрема на нижньому форзаці примірника з двома томами Нового завіту є напис «Собрание Сергея Лифаря (3 тома)». Лише на звороті верхньої кришки Нового Завіту міститься маленька червона наліпка з написом золотими літерами «Burgersdijk & Niermans Librairie Ancienne «Templum Salomonis» Leyde (Hollande)». «Burgersdijk & Niermans» – це аукціонний дім і книжковий магазин антикварних і сучасних видань, заснований у Лейдені в 1894 р., вірогідне місце купівлі тому.

Провенієнції розкривають історію побутування примірників різномовних видань Святого Письма, які нині доля звела в одній книгозбірні, демонструють їх переміщення від одних збірок і власників до інших, змальовують цікаві книжкові сюжети та виявляють постаті бібліофілів.

UDC 22:[094.1+099.5]

Yulia Rudakova,

ORCID 0000-0003-1159-9429,

Doctor of Humanities (History), Senior Research,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

**COPIES OF THE BIBLE FROM THE SERGE LIFAR'S COLLECTION
IN THE FUND OF VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Information about five copies of various editions of the Bible as part of E. Falz-Fein's collection in the fund of the old and rare books department of the VNLU is presented.

Keywords: Holy Scripture, Bible, bibliophilia, book marks.

УДК 094.5(477):2-526.6:027.021

Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна,

ORCID 0000-0002-5025-0767,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ciborirena@ukr.net

**ВИДАННЯ БІБЛІЇ У ФОНДАХ МОНАСТИРСЬКИХ
КНИГОЗБІРЕНЬ НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОТЕКИ
БЕРДИЧІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ БОСИХ
КАРМЕЛІТІВ: ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧА
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМІРНИКІВ**

У публікації на документальній основі представлено інформацію про примірники Біблії у книгозбірні Бердичівського монастиря босих кармелітів.

Ключові слова: Біблія, Святе Письмо, монастирські бібліотеки, Бердичівський монастир босих кармелітів.

Монастир не можна уявити собі без бібліотеки, априорі не можна уявити собі фонд монастирської книгозбірні без примірників Біблії незалежно від статусу обителі та обсягу її бібліотечного фонду.

Біблія була фундаментом християнської релігії, головним джерелом релігійного виховання і одним із інструментів підготовки до чернечого життя. Для сучасних історичних книгознавства та бібліотекознавства видання Біблії та її структурних частин у монастирських книгозбірнях подають відомості про розповсюдження того чи іншого видання Святого Письма, наявність примірників її рідкісних видань, читацьких практик у чернечому середовищі. Фактографічну інформацію про те, скільки примірників Біблії і які її видання знаходилися у тому чи іншому монастирі, можуть надати рукописні каталоги монастирських бібліотек, примірники видань Святого Письма з провенієнціями, деколи – акти генеральних візитацій монастирів. Але це – в теорії. На практиці в Україні збереглося не багато рукописних каталогів книгозбірень католицьких монастирів Правобережної України XVIII–XIX ст., їхні фонди зазнали розпорошення у буремні роки соціальних і воєнних конфліктів другої половини XVIII – першої половини XX ст. Джерелом інформації для цієї публікації став рукописний каталог бібліотеки Бердичівського монастиря босих кармелітів, датований 1781 р. з автентичною назвою «Index librorum bibliothecae Carmelitarum Discalceatorum Conventus Berdicoviensis...» (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413). Він є головним джерелом для дослідження структури і змісту бібліотечного фонду часів функціонування монастиря. За даними каталогу монастирська книгозбірня налічувала 7264 томи, в ньому зафіксовано 20 видань Біблії, які становлять 0,28% від загального обсягу фонду: XVI ст. – 7 вид., XVII ст. – 3 вид., XVIII ст. – 9 вид., XIX ст. – 1 видання (бібліографічний запис зроблено пізніше іншим почерком), та два видання XVI ст. Давидових Псалмів. Географія видань представлена наступним чином: Антверпен (1 вид. XVI ст.), Базель (1 вид. XVI ст.; 1 вид. XVIII ст.), Бассано (1 вид. XVIII ст.), Варшава (1 вид. XIX ст.), Венеція (6 вид.: XVIII ст. – 5 вид., XVI ст. – 1 вид.), Вроцлав (1 вид. XVIII ст.), Гале (1 вид. XVIII ст.), Генау (1 вид. XVII ст.), Кельн (1 вид. XVII ст.), Краків (1 вид. XVI ст.), Ліон (2 вид. XVI ст.), Париж (1 вид. XVI ст.), 1 видання без зазначення місця і року видання. Біблійні тексти опубліковано латинською, грецькою, гебрайською (2 вид.) та польською (у перекладі Якуба Вуєка, 3 вид.) мовами. Примірники мають формати у 8°, 4° та 2°.

Серед видань примірник латиномовної Біблії венеційського видання 1592 р. (ІР НБУВ, ф. 1, спр. 6413, с. 2, № 48). Це було друге

в історії санкціоноване папою видання Вульгати. Перше було опубліковане у 1590 р. за розпорядженням і частковою редакцією папи Сикста V (світське ім'я Феліче Перетті ді Монтальто, 1521–1590, понтифікат 1585–1590). Воно одержало назву Вульгата Сикстина. Офіційне визнання його було недовгим. Після смерті папи примірники видання було швидко вилучено з користування через неточності й помилки. Посилаючись на ці помилки, наступник Сикста V Климент VIII (світське ім'я Іпполіто Альдобрандіні, 1536–1605, понтифікат 1592–1605) наказав підготувати інше видання, яке побачило світ у 1592 р. й увійшло в історію під назвою Сиксто-Клементинської Біблії (її наступні видання датуються 1593, 1598 р. і т.д.) Це друге видання Вульгати, санкціоноване католицькою Церквою, офіційно використовувалося до 1979 р., коли її нове видання було впроваджене папою Іваном-Павлом II.

Подальша евристична робота з фондами може суттєво доповнити відомості про біблійні примірники монастирських книгозбірень Правобережної України XVII–XIX ст. через дослідження їхніх провенієнцій, виявлення у фондах примірників книгозбірень, каталоги яких не збереглися до нашого часу, окреслення кола друкарень, які видавали Біблії і назви яких зазвичай не вказувалися у рукописних каталогах бібліотек.

UDC 094.5(477):2-526.6:027.021

Iryna Tsiborovska-Rymarovych,

ORCID 0000-0002-5025-0767,

Candidate of Historical Science, Senior Research Associate,

Ancient et Rare Books Department,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

**BIBLE EDITIONS IN MONASTIC LIBRARIES, FOR EXAMPLE OF
THE LIBRARY OF BERDYCHIV MONASTERY OF BAREFOOTED
CARMELITES: BOOK-SCIENCE CHARACTERISTIC OF THEIR
COPIES**

The information about Bible editions in the library of Berdychiv monastery of Barefooted Carmelites and the book-science characteristic of their copies are presented in the theses.

Keywords: Bible, Holy Writ, monastic libraries, Berdychiv monastery of barefooted carmelites.

РОЗДІЛ 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ

УДК 676.22.017

Балянниця Наталія Борисівна,

ORCID 0000-0002-2450-3580,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

ВПЛИВ КСЕРОКОПІЮВАННЯ НА ПАПІР ДОКУМЕНТІВ

Досліджено вплив ксерокопіювання документів на фізико-механічні властивості паперу 2-х видів: газетного 2013 року та ганчір'яного першої половини XIX ст.

Ключові слова: електрографічне копіювання, ультрафіолетове опромінювання, механічні показники паперу.

Основними способами копіювання документів у бібліотеках є: оцифрування (сканування), фотографічне копіювання та електрографічне копіювання (ксерокопіювання); читачі найчастіше користуються саме останнім способом. Електрографічне копіювання (ксерокопіювання) було винайдено та запатентовано ще 1938 р., а перший ксерокопіювальний апарат з'явився у середині 1950-х рр., однак у бібліотеках цей спосіб копіювання поширився впродовж останніх 25 – 30 років. Звичайно, це полегшує читачам доступ до інформації, однак сучасні технології копіювання є шкідливими для матеріальної основи документа. Під час копіювання документів їх

матеріальний носій піддається хоча й короткотерміновому, але інтенсивному впливу ультрафіолетового та інфрачервоного опромінення від обладнання, отримує певний електростатичний заряд. Крім того, за умови багаторазового копіювання документа виникає загроза погіршення його фізичного стану, зокрема появи механічних дефектів, наприклад, пошкодження оправи, розриву ниток для шиття, випадіння аркушів. В процесі ксерокопіювання папір зазнає впливу теплової дії, що призводить до зміни його термічних властивостей.

Проте до сьогодні для обслуговування читачів у бібліотеках використовується метод ксерокопіювання. На разі питання оптимального поєднання доступу до бібліотечних документів та забезпечення їх збереження вивчалось фахівцями у багатьох країнах. У НБУВ також було проведено вивчення впливу ксерокопіювання на паперову основу документа. Як модельні зразки використано газетний папір 2013 року, бо газетні матеріали найчастіше копіюються на прохання читачів, та ганчір'яний папір першої половини ХІХ ст. Зразки паперу піддавалися однократному та десятикратному опромінюванню на ксерокопіювальному апараті «НР – 21», після чого визначалися їх механічні показники.

За результатами експерименту виявлено, що досліджені механічні показники зменшуються через опромінення: міцність на злом під час багаторазових перегинів у поперечному напрямі для газетного паперу зменшилася з 4,2 числа подвійних перегинів (ЧПП) у контрольного зразка до 3,8 ЧПП після першого копіювання та до 3,4 ЧПП після 10-кратного копіювання. Для ганчір'яного паперу цей показник знизився з 7 ЧПП до 6 ЧПП після першого копіювання та 4 ЧПП після 10-кратного копіювання. Руйнівне зусилля у повздовжньому напрямі зменшилося відповідно для газетного паперу з 11 Н до 9 Н та 8 Н, для ганчір'яного – з 21 Н до 19 Н та 16 Н; міцність під час розтягування у повздовжньому напрямі знизилася з 0,73 Н/м до 0,6 Н/м після першого копіювання та 0,53 Н/м після 10-кратного копіювання для газетного паперу та відповідно з 1,4 Н/м до 1,27 Н/м та 1,06 Н/м для ганчір'яного; показник опору роздиранню для газетного паперу також зменшився з 370 мН у контрольного зразка до 340 мН та 320 мН, для ганчір'яного паперу з 820 мН до 622 мН та 588 мН.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що процес погіршення фізико-механічних показників паперу починається вже

після першого ксерокопіювання, що свідчить про необхідність обмеження кількості копіювань для документів. Насамперед це стосується документів, у якості матеріальної основи яких використовується газетний папір, що має у своєму складі значну кількість деревної маси. Документи, що мають ослаблену матеріальну основу, взагалі не рекомендується копіювати. Необхідно вести облік кількості копіювань; недоцільно копіювати документ більше 2 разів. Для документів підвищеного попиту та документів з ослабленою матеріальною основою доцільно для користувачів зробити цифрову копію.

Важливим є вивчення співробітниками правил та інструкцій з копіювання документів для бібліотек та архівних установ, згідно з якими введено обмеження щодо ксерокопіювання цінних, рідкісних документів, документів в одиничному екземплярі, документів у підшивках, малюнків, документів з ослабленою матеріальною основою тощо.

UDC 676.22.017

Natalya Balyanitsa,

ORCID 0000-0002-2450-3580,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

THE INFLUENCE OF XEROGRAPHIC COPYING ON PAPER DOCUMENTS

The report analyzes the influence of xerographic copying of documents on physical and mechanical characteristics of two types of paper: newsprint of 2013 and rag paper of the first half of the 19th century.

Keywords: xerographic copying, ultraviolet radiation, mechanical parameters of paper.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9–043.92–047.86]:561.28

Волосатих Людмила Михайлівна,

ORCID 0000-0002-9862-8626,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: volluda7@gmail.com

СТАБІЛІЗАЦІЯ НАЙБІЛЬШ ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ НБУВ: МІКОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто питання старіння та руйнування бібліотечних документів у процесі зберігання. Проаналізовано фактори ризику, які впливають на погіршення стану цінних фондів. Надано рекомендації щодо їх усунення.

Ключові слова: документи, стабілізація, дезінфекція, мікологічне ураження, цінні фонди.

Основну частину фондів бібліотек становлять документи на традиційних носіях. Це – книги, газети, журнали, карти, плакати тощо. Матеріали, з яких вони виготовлені – переважно органічного походження: папір, картон, шкіра, деревина, пергамент, зрідка папірус.

Документи у процесі зберігання й використання змінюються, іноді стають непридатними для використання. Фактори, які впливають на руйнування документів, можна розподілити на зовнішні та внутрішні. Їх поєднання призводить до значного пошкодження, а інколи й до повної втрати документів. Причин пошкодження документів декілька: хімічна нестабільність матеріалів, з яких вони виготовлені, несприятливі умови навколишнього середовища, неналежне зберігання і поводження з ними, надзвичайні ситуації.

Основним нормативним документом, яким регламентуються дії зі збереження фондів на паперовій основі, шкірі та пергаменті є чинний стандарт з консервації документів (ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги. ГОСТ 7.50:2002 IDT).

Усі матеріали, з яких виготовлені документи, як природного, так і штучного походження, з часом змінюють первинні властивості. Відбувається природний процес зміни властивостей матеріалів – старіння. Зазвичай, він є результатом дії сукупності різних факторів: складних фізико-хімічних процесів, залежних від властивостей вихідних матеріалів та умов, в яких вони зберігаються й використовуються.

Матеріали оправи (деревина, картон, шкіра, пергамен тощо), сторінки книг та документів (пергамент, папір, папірус) з роками втрачають механічну міцність, стають крихкими та ламкими,

змінюють колір, темніють, жовтіють. Тексти вицвітають, згасають, можуть осипатися (особливо фарби та позолота).

Папір є матеріалом, який утворюється з шарів спеціально оброблених рослинних волокон. Основною сировиною для виготовлення паперу й картону є целюлоза, деревинна маса, волокна хлопку, льону, коноплі у вигляді хімічних відходів та паперова макулатура. Хімічне оброблення, якого зазнає сировина у процесі виготовлення паперу, хоча і поліпшує деякі її властивості, водночас зменшує природну міцність целюлозних волокон. Тому, папір виготовлений з целюлозних волокон є значно менш довговічним ніж старовинний ганчір'яний папір. До теперішнього часу зустрічаються рукописні пам'ятники далекого минулого на ганчір'яному папері, які значною мірою зберегли свої первинні властивості завдяки природним особливостям рослинних волокон та відсутності сторонніх домішок у складі паперу.

У фондах бібліотек та архівів зберігається велика кількість книг та документів у шкіряних оправах. Це традиційний і дуже популярний матеріал оправ XVI–XVIII ст. Шкіру використовували як для покриття всієї оправи так і для окремих елементів у поєднанні з іншими матеріалами. Загалом шкіряні оправи належать до дорогих і потенційно тривких. Вони мають естетичний вигляд та є зручними у користуванні, а іноді самі по собі є самостійним культурно-історичним пам'ятником. Однак шкіра, як і будь-який матеріал, є схильною до процесів старіння: втрачається блиск, руйнується лицевий шар, іноді змінюється колір, шкіра стає ламкою та жорсткою. За несприятливих умов зберігання процеси старіння значно прискорюються. Дуже важливим, особливо у художньому виробництві, є малюнок шкіри. Під час виготовлення пергаменту шкіра не підлягає дубленню. Білий пергамент виготовляють зі знекровлених шкур телят, кіз, вівців та молодих ослів. Для надання пергаменту високої якості й білого кольору його обробляють з використанням різноманітних мінеральних та органічних матеріалів: крейди, каніфолі, тальку тощо. Показовою ознакою пергаменту є його висока гігроскопічність. За надмірної вологості пергамент зморщується і починає жолобитися. Загалом пергамент є потенційно тривким матеріалом.

Ще одним із унікальних стародавніх писальних матеріалів є папірус, його здатність до тривалого зберігання від виготовлення до нашого часу не перевершив жоден з видів паперу.

Стабілізація – це оброблення, яке уповільнює процеси старіння і запобігає пошкодженню матеріалів документа. Вона є складовою частиною комплексу заходів щодо забезпечення збереження бібліотечних фондів. Стабілізація застосовується щодо фізико-хімічних, біологічних і механічних факторів, здійснюється індивідуальними або масовими методами.

Серед багатьох факторів зовнішнього середовища особливо значної шкоди матеріальній основі документів завдають мікроорганізми, особливо мікроскопічні гриби. Папір – небіостійкий та дуже гігроскопічний матеріал, тому всі види паперу за несприятливих умов пошкоджуються пліснявою за тиждень. Незважаючи на те, що шкіра і пергамент є досить стійкими до пошкодження грибами матеріалами (через наявність колагену та високої лужності), однак за певних умов вони також стають доступними для мікологічного ураження. Жири зі шкіри – чудове живильне середовище для мікроорганізмів. Таким чином, результатом діяльності мікроскопічних грибів є зміна хімічного складу, структури та властивостей матеріалів. На усі ці особливості необхідно звертати увагу у процесі обстеження бібліотечних документів.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) для практичного впровадження технологій стабілізації матеріальної основи документів постійно виконуються обстеження унікальних фондів: стародруків, рукописних документів та колекційних видань.

Лише за останні роки фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ) НБУВ було здійснено обстеження фактичного фізичного стану декількох рукописних фондів. У процесі обстеження виявлено, що документи виготовлені на папері різного виду (ганчір'яний папір ручного та машинного способу виготовлення), трапляються документи на пергаменті та папірусі. Аркуші з папірусу взагалі мають значні механічні пошкодження, тому зберігаються у індивідуальних засобах захисту: картонних коробках, папках, конвертах. За типом оправи переважають документи у твердій оправі, матеріал кришок – це деревина або картон, покриття – переважно шкіра, зустрічаються також тканина та пергамент. Незважаючи на те, що документи зберігаються у відносно стабільних умовах, у процесі науково-прикладних обстежень виявлено документи з ознаками різного виду та ступеню біологічного

ураження. Основна кількість – це ентомологічні пошкодження шкіряних та пергаментних оправ, мікробіологічні ураження книжкових блоків іноді зі значною деструкцією, для яких терміново необхідно проведення різноманітних стабілізаційних заходів: індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки або дезінфекції. У НБУВ для обробки документів на папері, заражених мікобіотою, застосовується 1%-ний розчин ніпагіну в 70%-ому етиловому спирті.

Незважаючи на те, що шкіра та пергамент є більш стійкими до дії мікроскопічних грибів, однак і вони інколи потребують дезінфекційного оброблення. Більшість антисептиків, що застосовуються для дезінфекції шкіри, є похідними фенолу, наприклад, тимол. До теперішнього часу в бібліотеках застосовується тимол, хоча є дані, що тимол є недостатньо ефективним для дезінфекції шкіри. Ніпагін відноситься до сильних антисептиків, він не є токсичним, про що свідчить його застосування в харчовій і косметичній промисловості. Дезінфікуючі речовини використовуються у вигляді водних, спиртових і водно-спиртових розчинів.

Таким чином, своєчасно проведений комплекс стабілізаційних заходів поліпшує фізичний стан документів, запобігає пошкодженню матеріалів та сприяє подальшому зберіганню особливо цінних бібліотечних фондів.

UDC 027.54(477–25)VNLU:025.7/9–043.92–047.86]:561.28

Liudmyla Volosatych,

ORCID 0000-0002-9862-8626,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: volluda7@gmail.com

STABILIZATION OF THE MOST VALUABLE DOCUMENTS OF VNLU: MYCOLOGICAL ASPECT

The paper reviews the problem of aging and destruction of library documents in the process of storage, analyzes the risk factors affecting the deterioration of the rare funds condition, and gives recommendations for the elimination of such factors.

Keywords: documents, stabilization, disinfection, mycological damage, valuable funds.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9]–043.83–043.86

Затока Любов Петрівна,

ORCID 0000-0002-7970-1875,

науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ НБУВ: ОСУЧАСНЕННЯ НАПРЯМІВ, ВИБІР ОБ'ЄКТІВ

Розглянуто основні етапи становлення та розвитку системи збереження фондів НБУВ. Висвітлено її комплексність через послідовність окремих напрямків, розподіл дій для усіх фондів, конкретність завдань з метою забезпечення збереження найбільш цінних документів.

Ключові слова: система, консервація, фонди, матеріальний носій.

Становлення та розвиток діяльності для забезпечення збереження фондів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (НБУВ) налічує уже більше ніж століття, однак впровадження її як системи, тобто комплексу напрямків, що доповнюють один інший, розпочалося з 90-х років двадцятого століття – від дати створення Центру консервації і реставрації НБУВ. Підґрунтям для впровадження комплексної системи збереження фондів НБУВ стали аналіз, узагальнення та адаптація досягнень світової та вітчизняної науки у консервації бібліотечних фондів, проведення досліджень з метою оптимізації режимів зберігання документів, реалізація досліджень впливу біотичних та абіотичних факторів оточуючого середовища на фактичний фізичний стан матеріальної основи документів, застосування неруйнівних методів дослідження складових конкретного документа та усього фонду в цілому, здійснення вибіркового та комплексного обстеження стану окремих масивів документів з метою своєчасного виявлення біологічних, фізико-хімічних та механічних пошкоджень для встановлення першочерговості відбору окремих примірників на стабілізаційні операції. Невід'ємними складовими системи збереження фондів НБУВ були від початку впровадження і дотепер регулярний контроль за показниками температурно-вологісного,

санітарно-гігієнічного та світлового режимів зберігання документів, здійснення санітарно-гігієнічного оброблення та дезінфекції уражених мікроміцетами окремих примірників та інші профілактичні заходи. Безперечним позитивом впровадженої системи збереження фондів стала науково-методична база такої її складової як біологічна безпека у Бібліотеці, що досягається виконанням заходів комплексного екологічного моніторингу приміщень і фондів.

Наступним кроком для удосконалення системи збереження фондів НБУВ, що можна розглядати як новий її етап, стало впровадження інноваційних технологій, що значно оптимізує усі напрями бібліотечної діяльності. У галузі консервації фондів – це застосування різних видів копіювання (сканування, оцифрування) та створення сучасних електронних баз даних з використанням системи «РБІС-64». Створення 5-ти електронних комплексних баз даних: «Збереження унікальних документів НБУВ»; «Мікроклімат фондосховищ НБУВ»; «Екологічний паспорт книгосховища», де відображається робота з виявлення, реєстрації, фіксування параметрів нормативних режимів з метою оптимізації умов зберігання, вимоги щодо забезпечення фізичного збереження, раціонального використання цінних і рідкісних документів; «Моніторинг фізичного стану книгосховищ мережі бібліотек НАН України», що має широкі можливості пошуку інформації за різними параметрами; «Технології, методи, матеріали та обладнання для уповільнення процесів старіння оригіналів найбільш цінних бібліотечних документів», яка призначена для ведення електронного інтерактивного довідника з різних аспектів збереження бібліотечних фондів, дозволяють розглядати сучасну систему збереження фондів НБУВ як послідовну та оптимальну модель, що характеризується ефективною цілісністю у забезпеченні довготермінового зберігання документів.

Новими складовими системи збереження фондів Бібліотеки, що суттєво доповнили та розширили уже існуючі позиції, стали впровадження елементів фазового зберігання для документів з ослабленою матеріальною основою та удосконалення умов зберігання документів на нетрадиційних носіях. Для удосконалення умов зберігання документів на новітніх носіях було проведено моніторинг новітніх носіїв інформації (компакт-диски типу CD, CD-R, DVD, UDO), в рамках якого конкретизовано види, кількість та умови їх зберігання. Оскільки для цих документів рекомендується

інший режим зберігання (температура 10 – 20оС, відносна вологість повітря 20 – 65%), актуальним було здійснення мікологічного обстеження. Відомо також, що окрім зазначених умов, необхідно максимально знизити вміст пилу в приміщенні сховища, де зберігаються диски, виключити вплив прямих сонячних променів, різких коливань температури і відносної вологості повітря. Дотримання рекомендацій, окрім попередження механічного пошкодження компакт-дисків, унеможливує контамінацію цих носіїв інформації мікроскопічними грибами.

Відповідно до стратегії ІФЛА на 2019 – 2024 рр., зокрема щодо розвитку у стратегічному плані федерації такої складової як культурне надбання, оновлена система збереження фондів НБУВ набуває відповідної конкретики стосовно саме найбільш цінних документів. Таким чином головними завданнями у системі збереження, стає гарантування довготривалого зберігання таких документів, у якості матеріальної основи яких використано широкий спектр матеріалів: ганчір'яний папір, пергамент, шкіру, воскові валики, тканину тощо. Ці завдання потребують розробки та своєчасного впровадження технологічно виважених превентивних заходів. Заходи для забезпечення збереження раритетних бібліотечних фондів будуть суттєво розвивати та конкретизувати діючу систему збереження фондів, з обов'язковим урахуванням складових усього комплексу робіт, що має забезпечити належне функціонування та збереження унікального фонду нашої Бібліотеки. Наступний етап розвитку системи збереження фондів безперечно буде пов'язаний з апробацією та впровадженням у бібліотечну практику більш досконалих інноваційних процесів: фотокаталітичних, сорбційно-конвекційних, аероіонізації, фільтрації та кондиціонування повітря, а також використання перспективних високоякісних матеріалів та ефективних фунгіцидів для консервації друкованих та рукописних документів.

UDC 027.54(477–25)VNLU:025.7/.9]–043.83–043.86

Liubov Zatoka,

ORCID 0000-0002-7970-1875,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zatoka@nbul.gov.ua lubsat@ukr.net

EVOLUTION OF THE SYSTEM FOR PRESERVATION OF VNLU LIBRARY FUNDS: MODERNIZATION OF DIRECTIONS AND CHOICE OF OBJECTS

The paper reviews the main stages of emergence and development of the system for preservation of VNLU funds. The complexity of the system is considered through the sequence of discrete directions, distribution of actions for all funds, specificity of tasks aimed at ensuring the preservation of the most valuable documents.

Keywords: system, conservation, funds, material storage medium.

УДК 676.22.017

Затока Любов Петрівна,

ORCID 0000-0002-7970-1875,

науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua; lubsat@ukr.net

Остапенко Аліна Анатоліївна,

ORCID 0000-0002-5289-8196,

кандидат технічних наук, науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: alina-ostapenko@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ФОТОКАТАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ПАПЕРУ

Розглянуто вплив фотокаталітичних процесів на фізико-механічні показники таких видів паперу як друкарський, ганчір'яний та газетний.

Ключові слова: руйнівне зусилля, опір роздиранню, міцність на злом під час багаторазових перегинів.

Багато видів паперу призначені для тривалого користування. Папір тривалого терміну користування – це папір, який у процесі експлуатації або зберігання несуттєво або зовсім не змінює свої фізичні і хімічні властивості. Усі види паперу тривалого використання можна розділити на дві групи. До першої групи належать види паперу, які є носіями інформації: папір для друку,

папір для документів, папір для фотодруку, папір для малювання і креслення, папір, що застосовується для реставрації старовинних документів – рукописів і книг тощо. До другої групи належать види паперу, які тривалий час використовуються в електротехнічній апаратурі, різних приладах і механізмах: кабельний, трансформаторний, конденсаторний, фільтрувальний папір, що застосовується в машинобудуванні тощо.

Сучасний папір для друку має різноплановий композиційний склад, оскільки за останні 20 років сталась потужна «хімізація» в технології виробництва паперу. Хімічні речовини, що застосовуються у виробництві паперу, можна розділити на дві групи: функціональні хімікати, що забезпечують певні властивості готової продукції, і процесні хімікати, що впливають на ефективність функціонування папероробних машин. І ті й інші певним чином впливають на процес старіння паперу і на його довговічність. Так, наприклад, розвиток технології хімізації паперу призвів до створення таких марок паперу, які можна віднести до композиційних матеріалів. Основні властивості таких марок паперу визначаються не тільки волокнистою матрицею, але й значною мірою полімерними добавками та іншими допоміжними матеріалами. Тому проблема вивчення процесів, що відбуваються під час старіння сучасних видів паперу, є вельми актуальною для прогнозування термінів експлуатації та зберігання паперу. У процесі експлуатації і зберігання паперовий документ не повинен жовтіти, вицвітати або руйнуватися. Однак чинний нині міжнародний стандарт на довговічний папір передбачає тільки фізичну довговічність паперу. Проте разом з папером у процесі зберігання та використання старіє і текст документів, з'являються дефекти. На фактичний фізичний стан документа на папері впливають також спосіб нанесення друку і засоби для нанесення друку. Певно, що збереження матеріалів залежить і від чистоти повітря сховищ. Забруднення повітря спорами мікроорганізмів і пилом визначає екологічний стан приміщення та вважається одним з основних факторів, що прискорюють процеси старіння матеріальної основи документів.

В рамках договору про науково-практичне співробітництво між Донецьким фізико-технічним інститутом ім. О. О. Галкіна НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) про проведення спільних експериментальних досліджень з визначення ефективності модуля

для очищення повітря у приміщенні Бібліотеки здійснено тестування цієї технології. Ще одною складовою дослідження впливу фотокаталітичного композиційного матеріалу для інактивації бактерій та спор мікроскопічних грибів були експерименти з визначення його впливу на фізико-механічні показники таких видів паперу як ганчір'яний папір, друкарський папір та газетний. Термін дослідження впливу модуля на показники паперу становив 8 год.

У *табл. 1* наведено фізико-механічні показники трьох видів паперу до впливу модуля, а в *табл. 2* – після його впливу.

Таблиця 1

Види паперу	Фізико-механічні показники		
	Руйнівне зусилля, Н	Опір роздиранню, мН	Міцність на злом під час багаторазових перегинів, ч.п.п.
Друкарський папір № 2	22	400	3,2
Ганчір'яний папір	26	290	8
Газетний папір	15	353	6.5

Таблиця 2

Види паперу	Фізико-механічні показники		
	Руйнівне зусилля, Н	Опір роздиранню, мН	Міцність на злом під час багаторазових перегинів, к.п.п.
Друкарський папір № 2	22	400	3.2
Ганчір'яний папір	25	290	8
Газетний папір	10	280	1

Дані наведені в таблицях свідчать про те, що фізико-механічні показники не змінюються для друкарського та ганчір'яного паперів. Що стосується газетного паперу, то фізико-механічні показники суттєво зменшуються, що відбувається можливо через наявність у його складі деревної маси.

Таким чином, перед впровадженням у бібліотечну практику різних інноваційних проєктів необхідно, насамперед, вивчати та

ураховувати вплив цих технологій на фізичний стан матеріальної основи документів.

UDC 676.22.017

Liubov Zatoka,

ORCID 0000-0002-7970-1875,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua; lubsat@ukr.net

Alina Ostapenko,

ORCID 0000-0002-5289-8196,

Candidate of Engineering Sciences, Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: alina-ostapenko@ukr.net

THE INFLUENCE OF PHOTOCATALYTIC PROCESSES ON QUALITY FEATURES OF PAPER

The paper reviews the influence of photocatalytic processes on physical and mechanical features of such paper types as: printing, rag and newsprint.

Keywords: breaking force, tearing resistance, folding endurance.

УДК 025.7/.9–049.35](049.3)(100)

Куява Людмила Михайлівна,

ORCID 0000-0002-5536-8529,

молодший науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kuyavalm@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ КОНСЕРВАЦІЇ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ: РЕКОМЕНДАЦІЇ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Розглянуто основні технології та методи консервації особливо цінних документів за рекомендаціями сучасних міжнародних організацій.

Ключові слова: цінні документи, міжнародні організації, консервація, методи, збереження.

Одним із потужних чинників розвитку суспільства в сучасних умовах стала його інформатизація. Інформація, що містить у собі весь світовий досвід людства, яка служить історичною пам'яттю і основою подальшого економічного та духовного прогресу суспільства, зберігається у бібліотеках і архівах світу. Збереження для прийдешніх поколінь цієї безцінної інформації та її носіїв, складових бібліотечних фондів, стало глобальним завданням, яке вирішують всі цивілізовані країни і світове співтовариство в цілому.

З кінця ХІХ ст. проблема збереження бібліотечних фондів набуває міжнародного значення. В 1898 р. у Швейцарії відбулася перша міжнародна бібліотечна конференція. Ініціатором зустрічі була бібліотека Ватикану з її унікальним фондом манускриптів – особливо цінних документів. Рішення присутніх на конференції було акцентовано на тому, щоб скласти список найбільш важливих рукописів, що потребують збереження.

Так, за різними оцінками стан збереження бібліотечних документів викликає велику тривогу – і не тільки в нашій країні. За висновком фахівців, з останніх електронних джерел з 320 млн. книг США зруйновано 20%, тобто 64 млн. У Бібліотеці Конгресу США приблизно 25% фонду знаходиться в критичному стані (це близько 13 млн. одиниць зберігання). Дослідження, проведені Німецьким бібліотечним інститутом, показали, що 15% бібліотечних і 20% архівних фондів Німеччини – під загрозою руйнування. В Україні близько 25% документів бібліотечного фонду вимагають термінових консерваційних заходів.

На Генеральній конференції ЮНЕСКО в 1986 р. були прийняті «Директиви можливих міжнародних дій щодо збереження бібліотечних матеріалів», які передбачали створення у кожній країні національної програми забезпечення збереження бібліотечних фондів. Такі програми створені і успішно реалізуються в США, Швеції, Франції, Канаді, Японії тощо. Проекти збереження бібліотечних фондів, що здійснюються ІФЛА (IFLA – Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій), регламентують розробку міжнародної стратегії збереження бібліотечних фондів в рамках центральної програми Preservation and Conservation (PAC), головними принципами якої є:

- збереження фондів як основна умова для виживання національної і світової культури та науки;

- збереження фондів тільки в кооперації на державному і міжнародному рівнях;

- відповідальність кожної країни за збереження власних документних фондів як національної частини загальносвітової духовної спадщини.

В структурі ІФЛА є секція щодо консервації особливо цінних документів.

У реалізації Програми беруть участь Міжнародна рада архівів, Міжнародна організація по стандартизації, ЮНЕСКО. Діяльність ІФЛА особливо активізувалася в останні десятиліття. У статутних документах цієї міжнародної організації йдеться про те, що в умовах будь-якої бібліотеки виникає необхідність застосування методів фазової консервації для особливо цінних документів. Фазове зберігання – це зберігання документів в контейнері з «безкислотного» картону або з інертного матеріалу.

У контейнер можна помістити документ на будь-якій фазі його використання (частково або повністю реставрований, пошкоджений, новий).

Насамперед, ці заходи уповільнюють старіння видань і запобігають їх пошкодженню. Матеріали для виготовлення контейнерів повинні бути нешкідливі для документів. Це може бути метал, дерево (крім дуба), пластик, картон. У бібліотеках зазвичай виготовляють картонні коробки для книг.

За рекомендаціями ІФЛА аркуші особливо цінних рукописів, документи архівного зберігання, малюнки доцільно інкапсулювати – укладати в капсули з прозорої світлостійкої міцної і довговічної плівки (найчастіше використовують поліетилентерефталатну або лавсанову плівки). Захисну капсулу виготовляють на спеціальній установці за допомогою ультразвукового зварювання за умови, що папір документа не є кислим.

Окреслені принципи консервації особливо цінних документів відображаються також у статуті Міжнародного комітету «Голубий щит», який опікується захистом культурних цінностей. Його ініціативи щодо збереження та консервації особливо цінних документів, що підтримані 84-ма національними бібліотеками, є найбільшими досягненнями у міжнародних заходах з забезпечення збереження об'єктів культури світового рівня.

Принагідно слід зазначити, що проблемі збереження бібліотечних фондів значну увагу приділяє найбільша

і найавторитетніша в світі Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). У світовій практиці міжнародних організацій пріоритет надається консервації, що дозволяє максимально забезпечити збереження можливо більшої кількості документів з мінімальним втручанням в їх структуру. Такою формою є превентивна (профілактична) консервація як сукупність дій з метою захисту видань і рукописів від зовнішніх впливів шляхом забезпечення нормативних умов зберігання.

Пріоритетним напрямком для ІФЛА є захист і збереження документального культурного надбання. Дотримуючись основних принципів, ІФЛА реалізує стратегічні напрямки діяльності щодо забезпечення доступу до інформації, ідей, творчості тощо. Стратегічні напрямки ІФЛА за (2010–2015) окреслено як реалізацію поставленої мети за допомогою захисту інтересів бібліотек, набутого досвіду і підтвердження цінності бібліотек для суспільства.

ІФЛА на (2016–2021) окреслено чотири стратегічних напрямки:

- бібліотеки в суспільстві як головне джерело інформації для науки, досліджень, культурної і соціальної діяльності;
- бібліотеки як каталізатори інновацій, які сприяють творчості і повторному використанню користувачами;
- підтримка бібліотек для забезпечення збереження культурного надбання в різних формах, шляхом можливої координації усіх дій;
- посилення розвитку програм захисту ресурсів бібліотек.

З метою збереження та захисту бібліотечних фондів створена програма «Культурне надбання» і Реєстр ризиків ІФЛА для того, щоб підтримати бібліотечну спільноту у напрямку екстреного реагування на стихійні лиха. Реєстр створений для виявлення документальних культурних колекцій, які знаходяться під загрозою знищення внаслідок антропогенних катастроф.

Оскільки з часом фактичний фізичний стан бібліотечних фондів погіршується, то вони потребують запровадження високоефективних способів забезпечення їх збереження. Вважається, що збереження фондів реалізується тільки реставрацію, однак така думка є не зовсім правильною. Безумовно, реставрація залишається актуальною, однак все ж таки найбільшого значення набувають консерваційні (превентивні) заходи, що спрямовані на попередження пошкоджень всіх видів бібліотечних документів.

UDC 025.7/.9–049.35](049.3)(100)

Liudmyla Kuiava,

ORCID 0000-0002-5536-8529,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kuyavalm@ukr.net

**TECHNOLOGIES AND METHODS OF CONSERVATION OF
ESPECIALLY VALUABLE DOCUMENTS: RECOMMENDATIONS OF
PROFESSIONAL INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**

The paper reviews the main technologies and methods of conservation of especially valuable documents according to the recommendations of professional international organizations.

Keywords: valuable documents, international organizations, conservation, methods, preservation

УДК 025.7/.9:094

Муха Людмила Вікторівна,

ORCID 0000-0002-4083-0231,

кандидат історичних наук,

заступниця генерального директора,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

заслужений працівник культури України,

Київ, Україна

e-mail: mukha@nbuv.gov.ua

**ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ТА РІДКІСНИХ
ДОКУМЕНТІВ У БІБЛІОТЕКАХ: КОНКРЕТИЗАЦІЯ
СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ**

Розглянуто категорії особливо цінних та рідкісних бібліотечних документів, конкретизовано стратегічні завдання, що пов'язані із забезпеченням збереження цих унікальних фондів.

Ключові слова: збереження, фонд, документ, історичні колекції.

З розвитком інформаційних технологій у сучасній бібліотеці питання забезпечення фізичного збереження фондів поступово набувають іншого спрямування, а інколи, на жаль, витісняються з пріоритетних завдань. Однак, збереження та захист фондів, зокрема унікальних, унеможливлення техногенних катастроф та соціальних

катаклізмів, що можуть знищити чи суттєво погіршити їх стан, достатня кількість інформації різного спрямування про фізико-хімічні властивості матеріальної основи документів з метою створення умов для мінімізації їх природного старіння є необхідними складовими діяльності бібліотеки у цьому напрямку.

Упродовж останніх років безперечно доведена актуальність цих проблем для бібліотек усіх рівнів – національних, наукових, спеціалізованих, які зберігають документи, що становлять національне культурне надбання.

Законодавче визначення терміну «національне культурне надбання», «сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, що мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України».

Оскільки державний бібліотечний фонд України складається з фондів бібліотек різного підпорядкування і відображає науковий, культурний, інформаційний потенціал суспільства, то особливо цінні, рідкісні документи та колекції з цього фонду включаються до Державного реєстру національного культурного надбання України. Цей реєстр запроваджується відповідно до основ законодавства України про культуру з метою обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його вклад у всесвітню культурну спадщину.

Для документів, що внесені або підлягають внесенню до Державного реєстру національного культурного надбання України, та документів, що є унікальними документами Національного архівного фонду і зберігаються в бібліотеках, встановлюється особливий режим охорони, зберігання та використання.

З метою забезпечення збереження цих документів створюються їх страхові копії.

Таким чином, загальна стратегія збереження стосовно особливо цінних, рідкісних документів та колекцій, що зберігаються у бібліотеках, включає:

1. Облік документальних пам'яток: унікальних актів державності, інших важливих архівних матеріалів, кіно-, фотодокументів, старовинних рукописів, рідкісних друкованих видань.

2. Встановлення особливого режиму охорони, зберігання та використання.

3. Створення страхових копій цих документів.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського багатомільйонний фонд типологічно розподіляється на фонди загального зберігання та історико-культурні фонди. В основу розподілу фондів на загальні та історико-культурні було закладено принципи колекційності і ретроспективності фонду; функціональності як об'єкта історичних кодикознавчих і міждисциплінарних досліджень; музейно-архівних форм зберігання та створення спеціального науково-довідкового апарату.

Певний виняток склали фонди рукописів, що мали статус особливо цінних фондів Бібліотеки і окрему від загальних фондів облікову та організаційну систему, яка була близькою до архівної та музейної форм зберігання. Стародруки та рідкісні видання набули значення класичної колекції бібліотечного типу, а рукописні фонди – колекції архівного типу.

Історико-культурні фонди Бібліотеки – ретроспективні, цілісно організовані за принципом історичного походження фонди, що склалися у результаті цілеспрямованої органічної діяльності створювача фонду, або фонди штучного походження, сформовані за колекційним принципом. Вони складаються з книжкових, газетних, рукописних, ілюстративних та інших матеріалів бібліотечного профілю комплектування і організовані в зібрання, колекції, фонди за принципом «збирання» на відміну від «комплектування».

Бібліотечні зібрання, історичні колекції, меморіальні універсальні бібліотеки (меморіальні фонди), комплексні бібліотечні зібрання, книжкові зібрання, рукописні та архівні зібрання і є головними об'єктами реалізації такого напрямку діяльності Бібліотеки як забезпечення їх збереження. В рамках цього напрямку стратегічними складовими є:

- постійний моніторинг історико-культурних фондів, що включає науково-прикладні обстеження фахівцями-консерваторами, розробку та реалізацію адресних рекомендацій для забезпечення збереження особливо цінних, рідкісних документів – рукописів, стародруків, рідкісних видань; контроль за виконанням цих рекомендацій;

- моніторинг умов зберігання для підтримання нормативних режимів (температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного);

- своєчасне проведення консерваційних заходів (превентивні заходи, ретроспективна та перспективна консервація), реставрація;

- підготовка (реставрація аркушів документів, стабілізація матеріальних носіїв тощо) цих документів та встановлення першочерговості оцифрування з урахуванням їх історичної значущості та фактичного фізичного стану.

Насамкінець, стратегічні завдання в організації діяльності по забезпеченню збереження особливо цінних, рідкісних документів базуються на послідовності названих взаємозалежних окремих складових цієї роботи. Ці складові органічно доповнюють одна одну, конкретизують завдання в рамках кожного напрямку для досягнення головної мети – забезпечення збереження найбільш цінних, рідкісних документів.

УДК 025.7/9:094

Liudmyla Mukha,

ORCID 0000-0002-4083-0231,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy General Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Deserved cultural worker of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mukha@nbuv.gov.ua

PRESERVATION OF ESPECIALLY VALUABLE AND RARE DOCUMENTS IN LIBRARIES: PARTICULARIZATION OF STRATEGIC TASKS

The paper reviews categories of especially valuable and rare library documents and specifies the strategic tasks ensuring the preservation of the unique funds.

Keywords: preservation, funds, document, historical collections.

УДК 093.2-035.526“1476”

Рудакова Юлія Костянтинівна,

ORCID 0000-0003-1159-9429,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

ПРИМІРНИК АРИСТОТЕЛЯ «DE ANIMALIBUS» (1476) У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто стан збереженості примірника «De Animalibus» (1476) Аристотеля, одного із найбільш цінних раритетів колекції інкунабул НБУВ, надрукованого на пергаменті.

Ключові слова: інкунабула, друк на пергаменті, стан збереженості примірника.

У щоденній роботі зі стародруками доводиться постійно переконуватися у неповторності кожної книжки, у якому б стані збереженості вона не дійшла до нашого часу. Але деякі книжкові пам'ятки незмінно викликають захоплення та бажання знову й знову доторкатися до унікальних перлин світового книгодрукування. Одним із таких раритетів є примірник першого видання твору Аристотеля «De animalibus» (Про тварин), надрукований у Венеції в 1476 р. Він входить до складу колекції інкунабул Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка налічує понад 500 примірників видань другої половини XV ст.

За інформацією зведених електронних ресурсів, які містять дані про видання інкунабульного періоду, збереглося чимало примірників цього венеційського друку. Основні електронні бібліографічні джерела інкунабул – зведені каталоги «Incunabula Short Title Catalogue» та «Gesamtkatalog der Wiegendrucke» – подають дані про 134 примірники та фрагменти, що зберігаються в 124 установах різних країн Європи, Азії та Америки, в деяких – у кількості більше одного примірника. Також щонайменше чотири примірники перебувають у приватній власності (за інформацією з сайту аукціонного дому Bonhams, три примірники на папері виставлялися

на продаж у останній чверті XX ст., один на пергаменті – в 2016 р. – URL: <https://www.bonhams.com/auctions/23413/lot/1/>). За вказаними каталогами (ISTC ia00973000; GW 2350), відомі лише два примірники цього видання, надруковані на пергаменті. Один із них зберігається у Національній бібліотеці Франції, другий упродовж століть перебував у декількох приватних збірках, був «забутий» і знову став відомий науковцям лише в 2015 р., а в 2016 р. був проданий у Нью-Йорку на аукціоні Bonhams (URL: https://www.bonhams.com/press_release/21800/), що спеціалізується на творах образотворчого мистецтва та антикваріаті. Однак примірник НБУВ також надрукований на пергаменті. Він зареєстрований у зазначених каталогах, але без вказівки на матеріал друку.

«De animalibus» Аристотеля – найдавніша відома праця з природничої історії, одночасно – одна з перших друкованих наукових праць із біології. Вона складається з трьох частин – «De historia animalium» (у 9 книгах), «De partibus animalium» (у 4 книгах), «De generatione animalium» (у 5 книгах) – і містить дані з зоології, порівняльної анатомії та ембріології. Обсяг видання – 252 аркуші форматом 2°. Переклад тексту здійснив Теодор Газа (1398–1476), грецький гуманіст, який походив із м. Салоніки; в 1430 р. він переселився в Італію, викладав грецьку мову у Феррарі, в 1450 р. на запрошення папи Миколая V переїхав у Рим, де займався перекладами творів давньогрецьких письменників. Традиційно для інкунабул, видання не має титульного аркуша, починається з передмови перекладача «Теодора Фессалонікійця до книг про тварин Аристотеля Філософа».

Вихідні відомості зазначено в колофоні на передостанньому аркуші. Надрукували твір венеційські друкарі німецького походження Йоганн із Кельна та Йоганн Мантен, однак можливо один із партнерів забезпечив технічні можливості для друку, а інший – надав кошти. Спеціалісти відзначають венеційський ренесансний друк на пергаменті як зразок друкарського мистецтва, що за красою не має собі рівних. Припускають, що друк примірників на пергаменті здійснювався за кошти замовника (замовників) у дуже малій кількості. Вірогідно, всі примірники на пергаменті, на відміну від багатьох паперових, передавалися ілюмінаторам для оздоблення гарними ініціалами та смужками чи рамками. Історія друку «De animalibus» 1476 р. залишається недослідженою, так само як і питання фінансування примірників на пергаменті. За доступними фото

й описами згадані американський і французький примірники ілюміновані різнокольоровими ініціалами, смужками, зображеннями гербів тощо. Однак провенієнції не дозволяють встановити ранню історію їх побутування.

Натомість примірник НБУВ на форзацному аркуші містить латиномовний дарчий напис (відтворений у: Зданевич Б. І. Каталог інкунабул. Київ, 1974. № 35), виконаний друкованими заголовними літерами, у якому йдеться про те, що медик із Венеції Миколай Юдекус у 1504 р. подарував цю книжку познанському єпископу Янові Любранському (1456–1520), польському політику та меценату, засновнику в Познані вищого навчального закладу, пізніше названого Любранською академією. В 1502–1503 рр. Ян Любранський перебував у Італії, набуваючи знайомства у гроні італійських гуманістів доби Ренесансу, зокрема у колі вченого-гуманіста та видавця Альда Мануція (1449–1515). Один із початкових аркушів примірника прикрашений високохудожньою кольоровою ренесансною рамкою, в нижній частині якої розміщено герб Яна Любранського Годземба. Можна припустити, що часовий проміжок у три десятиліття між друком книжки та виготовленням дарчого напису та її ілюмуванням свідчить про те, що деяку кількість примірників на пергаменті було виготовлено про запас. Тож питання фінансування таких примірників залишається актуальним.

Сторінки книжки прикрашають також кутова пів рамка, виконана золотом на синьому тлі, 19 великих різнокольорових ініціалів, маюскули. Примірник – повний (немає лише останнього чистого аркуша), у добромому стані збереження; має оригінальну оправу з дощок, критих трохи потертою червоно-коричневою шкірою з тисненням золоченим орнаментом, корінець ушкоджений; позолочений обріз із тисненням; залишки чотирьох пар застібок: дві по довгій стороні обрізу, по одній – посередині верхнього на нижнього обрізу.

На звороті верхньої кришки оправы міститься напис латинською мовою, зроблений коричневим чорнилом дрібним почерком XVIII (?) ст.: «*Editio princeps et maxime pretiosa ab raritatem suam et elegantiam typi in charta pargamena. In Historia Bibliographiae nitet praecipue eo, quod Sixtus IV Authori Theodoro Gaza sibi eam offerenti, tantum modo pretiam compactionis magnificae unius exemplarii pervolvi jusserat.*» У тексті підкреслюється рідкісність витонченого друку на пергаменті. Зазначається, що це перше, надзвичайно цінне

та високовартісне видання займає особливе місце в історії бібліографії.

Примірник НБУВ має також інші провенієнції. На першому аркуші міститься майже повністю зчищений напис, підписаний «de Magna Poręba Porembski [fl. 15]» (можливо Mikołaj Michał Porębski z Wielkiej Poręby; бл. 1578–1637). Вірогідно в середині XVIII ст. книжка увійшла до книгозбірні князів Яблоновських, пізніше – дочки вченого, поета та мецената Юзефа Олександра Яблоновського (1711–1777) Теофілі Сапегі (1742–1816), яка в 1805–1808 рр. подарувала частину родової книгозбірні бібліотеці Кременецького ліцею, в якій її книжки доповнили так звану королівську колекцію – збірку останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського (Булатова С. О. Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських у фондах НБУВ. Київ 2006. С. 166). Після 1830 р. у складі колекції «Regia» примірник потрапив до бібліотеки Київського університету Св. Володимира, в 20-х рр. XX ст. – до ВБУ (нині – НБУВ).

UDC 093.2-035.526“1476”

Yulia Rudakova,

ORCID 0000-0003-1159-9429,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Ancient and Rare Books Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

**THE COPY OF DE ANIMALIBUS BY ARISTOTLE (1476)
IN THE COLLECTION OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL
LIBRARY OF UKRAINE**

The paper reviews the state of preservation of the copy of Aristotle's *De Animalibus* (1476), one of the most valuable rarities of the VNLU incunabula collection, printed on vellum.

Keywords: incunabula, print on vellum, the state of preservation.

УДК 632.952+676.223.2

Савчук Ярослав Ігорович,

ORCID 0000-0001-9872-8865,

кандидат біологічних наук, науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: majka42@ukr.net

БІОЛОГІЧНО АКТИВНІ МЕТАБОЛІТИ МІКОБІОТИ ПОВІТРЯ ПРИМІЩЕНЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК М. КИЄВА

В дослідженні розглянуто питання біосинтезу грибами основних груп небезпечних мікотоксинів. Показано, що серед типових видів, які присутні у повітрі приміщень бібліотек м. Києва, потенційних продуцентів високотоксичних сполук немає.

Ключові слова: мікроміцети, бібліотечні приміщення, мікотоксини, вторинні метаболіти.

Мікроскопічні гриби відомі як продуценти багатьох практично важливих метаболітів – органічних кислот, вітамінів, ферментів, антибіотиків тощо. Однак, поряд з цим мікроміцети здатні завдавати значної шкоди. Зокрема, вони пошкоджують синтетичні матеріали, що призводить до виходу з ладу різноманітного обладнання. Мікроміцети здатні до активної деструкції будівельних та оздоблювальних матеріалів, що за умов неналежної експлуатації будівлі чи аварійної ситуації в ній, призводить до небажаних наслідків для стану споруди, а також для людей, що в ній знаходяться. Також мікроскопічні фітопатогенні гриби завдають значних втрат рослинництву. І, звичайно, що завдяки синтезу комплексів гідролітичних ферментів, органічних кислот та механічній дії міцелію грибів, вони здатні руйнувати папір, а також поліурні матеріали, що було показано нами раніше [Савчук et al. 2017]. Однак, поряд з цим негативним впливом на друковані джерела інформації, що становлять значну частку фондів бібліотек, мікроміцети також здатні завдавати шкоди здоров'ю працівникам бібліотек та відвідувачам, завдяки синтезу ними мікотоксинів.

Мікотоксини – вторинні метаболіти мікроміцетів, які мають виражену токсичну дію щодо теплокровних. На сьогодні досягнуто

значних успіхів у встановленні поширеності, хімічної структури мікотоксинів, вивченні їх фізико-хімічних властивостей, розробці методів аналізу. Менш вивченими залишаються особливості їх біосинтезу, метаболізму та механізмів дії. На сьогодні відомо більше п'яти сотень таких сполук, однак дослідники вважають, що число відомих мікотоксинів буде збільшуватися в міру вивчення ролі мікроскопічних грибів у розвитку аліментарних токсикозів людини й тварин.

Найбільш істотне значення через токсичні властивості і повсюдне поширення мають афлатоксини, охратоксини, трихотеценові мікотоксини, зеараленон, цитринін і патулін, хоча потенційно небезпечними для людини є й інші токсини.

Афлатоксини – високотоксичні продукти грибів *Aspergillus flavus* та *Aspergillus parasiticus*. На сьогодні родина афлатоксинів включає, поряд з 4 основними представниками (афлатоксинами B1, B2, G1, G2), більш як 10 речовин, що є похідними або метаболітами основної групи.

Іншу велику групу токсинів складають охратоксини. Основними продуцентами охратоксинів є *Aspergillus ochraceus* та *Penicillium viridicatum*. Охратоксини відомі як причинні агенти так званої Балканської нефропатії людей, пов'язаної з вживанням у їжу кукурудзи, зараженої цими грибами. Охратоксини уражують переважно нирки, але при гострому охратоксикозі патологічні зміни виявляються також в печінці, у шлунково-кишковому тракті, лімфатичних тканинах.

Патулін також досить розповсюджений мікотоксин. Продуцентами патуліну є деякі види *Penicillium* та *Aspergillus* – *A. clavatus*, *A. terreus*, *A. giganteus*. Патулін викликає гострий токсикоз піддослідних тварин, однак його токсичні дози значно вищі за такі у афлатоксинів та охратоксинів.

Інший досить поширений мікотоксин – цитринін. Вперше був виділений з гриба *P. citrinum*. Поряд з видами *Penicillium* цитринін синтезують також *A. candidus*, *A. niveus*, *A. terreus*, *A. flavipes*. Цитринін помірно токсичний, виявлена його токсична дія на ембріони.

Трихотеценові мікотоксини становлять найбільшу групу серед мікотоксинів. За даними дослідників їх налічується більше 200 індивідуальних сполук. Ці метаболіти продукуються багатьма видами мікроміцетів, зокрема представниками *Stachybotrys*,

Fusarium, *Cephalosporium*, *Myrothecium* тощо. Залежно від структури трихотеценового ядра ТТМТ поділяють на 4 групи. Найбільшу небезпеку з цих токсинів становлять дезоксиніваленол (ДОН) і Т-2 токсин, які найчастіше трапляються у продуктах сільського господарства. Отруєння трихотеценами характеризується ураженням центральної нервової системи, шлунково-кишкового тракту, шкіри, кровоносної, кровотворної, імунної й інших систем та тератогенною дією. Високий вміст цих токсинів у зерні і соломі може бути причиною масових отруєнь. Інша група трихотеценових мікотоксинів - макроциклічні трихотецени є надзвичайно токсичними. Так, летальні дози для піддослідних тварин значно менші, ніж у афлатоксинів та простих трихотеценів. Поряд з цим, для макроциклічних трихотеценів властива сильна дермацидна та дерманекротична дія. Навіть контакт зі шкірою грибів-продуцентів цих токсинів призводить до виражених дермацидних ефектів.

Інший розповсюджений мікотоксин зеараленон менш токсичний ніж ті токсини, про які ми згадували вище, але він характеризується іншим негативним впливом на ссавців – він проявляє сильну естрогенну дію, порушує репродуктивну функцію й викликає передчасне статеве дозрівання.

Наші попередні дослідження [Чуєнко et al. 2020] мікологічного стану повітря бібліотек м. Києва, а також матеріальної основи деяких фондів, які візуально мали ознаки ураження грибами, показали, що з 80 видів грибів, виділених з повітря бібліотек наукових установ м. Києва, 71 є випадковими, а типовими представниками є 9 видів: *Acremonium strictum*, *Alternaria tenuissima*, *Cladosporium cladosporioides*, *C. herbarum*, *C. sphaerospermum*, *Geotrichum candidum*, *Penicillium brevicompactum*, *P. funiculosum*. Види, які домінували на пошкоджених друкованих джерелах інформації - *Alternaria tenuissima*, *Cladosporium cladosporioides*, *C. sphaerospermum*. Звичайно, що ці види потенційно можуть синтезувати мікотоксини з різним ступенем токсичності, однак, серед представників типової мікобіоти приміщень досліджених бібліотек не виявлено видів, що можуть синтезувати високотоксичні сполуки такі як трихотеценові мікотоксини та афлатоксини. Однак, у наших дослідженнях зустрічались тільки поодинокі випадки присутності в повітрі приміщень потенційно небезпечних грибів-продуцентів цих токсинів – *Aspergillus flavus*, *Aspergillus parasiticus*, *Stachybotrys chartarum*. Це свідчить про досить задовільний мікологічний стан приміщень

досліджених нами бібліотек. І ще раз слід акцентувати, що мікологічний контроль повітря є важливою запорукою належного та якісного зберігання фондів бібліотек, а також охорони здоров'я працівників та відвідувачів.

UDC 632.952+676.223.2,

Yaroslav Savchuk,

ORCID 0000-0001-9872-8865,

Candidate of Biological Sciences, Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: majka42@ukr.net

BIOLOGICALLY ACTIVE AIR MYCOBIOTE METABOLITES IN THE PREMISES OF KYIV ACADEMIC LIBRARIES

The paper studies the main groups of dangerous mycological toxins produced by the fungi biosynthesis. It is shown, that there are no potential producers of highly toxic compounds among the typical species present in the air of Kyiv libraries.

Keywords: micromycetes, fungi, library premises, mycological toxins, secondary metabolites.

УДК 77(091) О. М. Ігнат'єв

Стичинський Іван Валентинович,

ORCID 0000-0003-1357-6757,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivanstychynskyi@gmail.com

РОДИННИЙ ФОТОАЛЬБОМ З АРХІВУ О. М. ІГНАТЬЄВА. ЦІННІСТЬ ТА СТАН ПАМ'ЯТКИ

Розглядається питання цінності та особливостей стану фотографічного альбому з архіву О. М. Ігнат'єва, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Висвітлюються різні аспекти, пов'язані із зберіганням та науково-практичним використанням пам'ятки.

Ключові слова: О. Ігнат'єв, фотографії, етнологія, краєзнавство.

Останнім часом вельми помітний в українському суспільстві інтерес до етнографії та фольклору. Антропологічні питання, пов'язані з українським етносом, виринають як в професійному науковому середовищі, так і в суспільному просторі, медіа тощо. Все це свідчить про актуальність культурної антропології в сучасній Україні.

У зв'язку з цим актуалізується питання джерельних пам'яток етнологічного характеру. Саме такою є родинний фотоальбом з архіву О. М. Ігнат'єва, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ).

Власник альбому, граф Олексій Миколайович Ігнат'єв (1874–1948) – дипломат, політичний та громадський діяч Російської імперії. На українських теренах обіймав посади уманського повітового предводителя дворянства, подільського віце-губернатора (1909–1911) та губернатора (1911–1915), київського губернатора (1915–1917).

Пам'ятка являє собою альбом (33 см.×24,8 см.×2 см.), що містить 249 світлин різного формату (наприклад: 11,5 см.×9,3 см. [арк. 1, фото 4]; 7,8 см.×11,2 см. [арк. 1 фото 3]; 11,8 см.×8,9 см. [арк. 4, фото 37]). Фото наклеєні на картонні листи по 4 [арк. 23], 5 [арк. 5, зворот], або 6 [арк. 15] знімків на сторінці, та підписані чорнилом чорного кольору. Хронологічні рамки альбому визначені проміжком 1901–1903 рр. Локації, де зроблені фото – с. Круподеринці (Вінницький район, Вінницької області) та м. Рим (Італія). Характер світлин можна визначити як антропологічно-краєзнавчий, на них зображено різні аспекти з побуту тодішніх селян та аристократії, краєвиди, різні архітектурні та інтер'єрні особливості споруд та помешкань.

В контексті зазначеного впливає й цінність альбому. На нашу думку, він є пам'яткою, завдяки якій можна досліджувати етнографію окремо визначеного населеного пункту – Круподеринців, а також Поділля загалом. Також дані світлини (враховуючи їх різне жанрове спрямування) можуть стати в нагоді дослідникам з краєзнавства, соціальної історії, гуманітарних напрямків, що нині актуальні й популярні серед вітчизняних, і не лише, науковців. Вважаємо, що дані фотографії нічим не поступаються уже опублікованим фото в таких виданнях, як, наприклад: працях Музею Івана Гончара, альбомах присвячених визначним українським діличним родам, зокрема Скоропадським тощо.

Фотографічні джерела, зважаючи на їхні особливості, вимагають до себе належної уваги в процесі зберігання. Через це важливо зазначити деякі проблеми, пов'язані з досліджуваною пам'яткою. Найголовніша з них – відсутність оправ. Через це фото на першому й останньому аркуші стають найбільш незахищеними під час зберігання й користування альбомом. Наявний також ще один важливий дефект – розкол альбомного блоку, вади в зшитті між деякими аркушами. Перелічені проблеми вимагають реставраційних заходів.

Крім цього, не будуть зайвими й подальші заходи з дослідження, введення в науковий обіг, і зокрема оцифрування знімків з альбому. Таким чином, це вплине на подальший стан пам'ятки, її збереженість та доступ до матеріалів з неї для широкого загалу науковців та небайдужих людей.

Отже, родинний фотоальбом із архіву О. М. Ігнат'єва в ІР НБУВ є цінним надбанням, що становить велику історичну та культурно-антропологічну цінність. Враховуючи поліжанровість світлин в альбомі, він має доволі потужне значення як джерело для наукових праць. Водночас, пам'ятка має чимало значних дефектів у фізичному стані. Вони потребують нагального вирішення для запобігання в подальшому погіршення стану окремих світлин та альбому в цілому.

UDC 77(091) О. М. Ignatiev
Ivan Stychynskyi,
ORCID 0000-0003-1357-6757,
Candidate of Historical Sciences, Research Associate,
Department of Source Studies,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ivanstychynskyi@gmail.com

FAMILY PHOTO ALBUM FROM ALEKSEI IGNATIEV'S ARCHIVES. THE VALUE AND CONDITION

The paper reviews value and condition peculiarities of the photo album from O. M. Ignatiev's archives, which is stored in the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Various aspects concerning the preservation, scholarly and practical use of the monument are studied.

Keywords: Oleksei Ignatiev, photographs, ethnology, local history.

УДК 027.625(477):[021.4:09

Турчин Наталія Іванівна,

завідувачка, відділ рідкісних та цінних видань,

Національна бібліотека України для дітей,

Київ, Україна

e-mail: library@chl.kiev.ua

ЗБЕРІГАЄМО, ВИВЧАЄМО, ПОПУЛЯРИЗУЄМО РІДКІСНІ ТА ЦІННІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ

Досвід роботи відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей з популяризації друкованих видань для дітей ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: рідкісні та цінні видання, дитяча книга, популяризація фонду, Національна бібліотека України для дітей.

Книжкові пам'ятки (рідкісні й цінні видання) – невід'ємна частина бібліотечних фондів, їхня перлина. Історико-культурне і суспільне значення цих документів надзвичайно важливе, оскільки вони підвищують інформаційний потенціал усього книжкового фонду бібліотеки, є результатом планомірної роботи з формування колекцій пам'яток друку та писемності і свідчать про наявність та розвиток дослідницького напрямку в її діяльності.

Унікальний за своїм змістом фонд рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей (Бібліотека) почав формуватися з 1980 року, в ньому зібрано книги та періодичні видання для дітей українською, російською, а також польською, німецькою, французькою, англійською, данською та норвезькою мовами від початку ХІХ століття до 1945 року включно. Інший зріз фонду – найкраща дитяча книга в оригінальному художньому та поліграфічному оформленні (80-ті роки ХХ століття). Фонд являє собою невичерпне джерело постійного вивчення, дослідження і творчої роботи.

Для Бібліотеки головним є не лише збереження фонду, але й його популяризація серед різних категорій користувачів бібліотеки. Задля популяризації фонду співробітники відділу готують тематичні огляди та книжкові виставки для молодшого і середнього шкільного віку, де книгу можна побачити «в живу». Огляди для молодших читачів інформативні і пізнавальні. Наприклад, готуючи огляд

«Барвінковими сторінками» (до 75-річчя з дня виходу першого номеру журналу «Барвінок» (1945), ми дослідили шлях дитячого журналу: заснований у січні 1928 року у Харкові під назвою «Жовтень», об'єднаний у 1935 р. із виданням для найменших «Тук-тук» (1929), відновлений після воєнної перерви у квітні-травні 1945 року у Києві вже під новою назвою — «Барвінок». Користується популярністю серед малечі і цикл книжкових вебоглядів «Чарівна скарбничка українського фольклору» (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7465>).

На допомогу організаторам дитячого читання, дослідникам дитячої книги ми пропонуємо віртуальні персональні виставки до ювілейних дат і подій, що розміщені на сайті Бібліотеки в розділі «Музей книги. Віртуальні виставки» (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7026>). З 2019 року започатковано цикл «Вітчизняне книговидання для дітей: видані століття тому» вебвиставок, (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=9434>), що розкривають історичні умови українського книговидання та книгорозповсюдження, демонструють кращі зразки дитячих книг.

Цінність має унікальна колекція «Книги, видані на території України до 1923 року включно». Колекція налічує 718 примірників (429 назв). Ці видання рекомендовані для включення до Державного реєстру національного культурного надбання, розділ «Книжкові пам'ятки України». Перший випуск каталогу «Українська книга у фондах Державної бібліотеки України для дітей», підготовлений Бібліотекою, з'явився у 1992, другий – у 1993 році. У 2016 – укладено бібліографічний покажчик «Книга для дітей XIX – початок XX ст. у фондах Національної бібліотеки України для дітей» (<https://chl.kiev.ua/MBM/Book/Show/224>), до якого включено 420 видань.

Також сформовано «Колекцію Бібліотеки Дори Доброї» (яка налічує 204 примірники книг) та «Колекцію книг благодійного товариства «Ліги захисту дитинства» (налічує 48 примірників). Саме Дора Добра започаткувала, розробила і застосувала на практиці «дитячу бібліотечну педагогіку», якої до того часу не існувало. Невдовзі її бібліотека стала науково-методичним центром бібліотек м. Києва з надання практичної допомоги у створенні окремих бібліотек для дітей та організації книгозабезпечення; виховання і наукового ставлення до вивчення проблем дитячого читання. Зокрема, завдяки взаємодії Бібліотеки з благодійним товариством

«Ліга захисту дитинства» у 1916 та 1917 роках у м. Києві було відкрито дві перші в місті безоплатні бібліотеки-читальні для дітей та підлітків: проводилися голосні читання, бесіди, функціонував дитячий клуб «Читання з ліхтарем», влаштовувалися екскурсії та виховні прогулянки. Працівники з числа педагогів і прогресивної інтелігенції працювали тут на громадських засадах. На основі вивчення і дослідження колекцій підготовлено тематичні вебвиставки: «Колекція «Бібліотеки Дори Доброї» у фондах НБУ для дітей» (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7103>), «Перші безоплатні бібліотеки для дітей м. Києва» (до 100-ї річниці з дня відкриття бібліотек для дітей, ініційованих благодійним товариством «Ліга захисту дитинства») (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=7439>).

Активно проводиться вивчення частини фонду відділу «Художня література українських авторів». За сформованим списком авторів та розробленою структурою подання інформації зібрані матеріали висвітлюються в електронному довіднику «Творці української дитячої книжки у фонді відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей», який представлено на сайті Бібліотеки (<https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=9029>). Робота над покажчиком триватиме і надалі.

Попит та зацікавленість викликають українські періодичні видання. Серед них часопис «Молода Україна», редактором якого свого часу була О. Пчілка; «Жовтень», «Червоні квіти», «Тук-Тук», «Барвінок» тощо. Працівниками відділу підготовлено каталог-путівник «Колекція «Українська дитяча періодика початку ХХ ст. фонду рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей»» (<https://chl.kiev.ua/MBM/Book/Show/423>). До каталогу включено 17 назв періодичних видань (425 записів): літературно-художні журнали, ідеологічно-методичні, журнали-підручники, природничо-пізнавальні і науково-фахові. У каталозі представлено інформацію про кожне періодичне видання, зокрема загальна характеристика видання, його зведений опис, а також зміст кожного окремого номеру.

У відділі рідкісних та цінних видань Бібліотеки також здійснюється відбір документів для подальшого оцифрування та представлення в «Електронній бібліотеці НБУ для дітей» (<https://chl.kiev.ua/ELIBRARY/Book/Index>), електронній аудіобібліотеці «Почитайко» (<https://chl.kiev.ua/pub/Home/Index>).

Популяризація фонду рідкісних та цінних видань відбувається завдяки участі Бібліотеки у корпоративних проєктах: «Т.Г.Шевченко. Електронна колекція» (Національна Бібліотека України імені В.І.Вернадського) та електронній бібліотеці «Культура України». Активізується робота щодо впорядкування інформації про документи, що мають ознаки книжкових пам'яток, та передачі її до Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого для формування бази даних «Книжкові пам'ятки України». Співпраця та кооперація зусиль забезпечить формування Державного реєстру національного культурного надбання в частині книжкових пам'яток.

У книгах залишаються жити думки, прагнення, мрії не лише наших сучасників, а й представників минулих поколінь. Рідкісні та цінні видання – жива пам'ять, невичерпне джерело фактів і подій минулого. Саме тому вони мають виняткову наукову, духовну й матеріальну цінність.

UDC 027.625(477):[021.4:09

Nataliia Turchyn,

Head of Department of Rare and Valuable Publications,

National Library of Ukraine for Children,

Kyiv, Ukraine

e-mail: library@chl.kiev.ua

PRESERVE, STUDY, AND POPULARIZE RARE AND VALUABLE PUBLICATIONS IN THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FOR CHILDREN

The paper presents the work experience of the Department of Rare and Valuable Publications of National Library of Ukraine for Children in the field of promotion of printed publications for children of the 19th – early 20th centuries.

Keywords: valuable and rare publications, children's book, popularization of the collection, National Library of Ukraine for Children.

РОЗДІЛ 10

АКАДЕМІЧНА ЮДАЇКА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991–2021): ДОСВІД НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК. СЕМІНАР ПРИСВЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТІ ІРИНИ АНАТОЛІЇВНИ СЕРГЄЄВОЇ (1958–2019)

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16)]-048.35”1990/2021”

Батанова Тетяна Олександрівна,

ORCID 0000-0001-8407-9649,

науковий співробітник,

відділ фонду юдаїки, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

ВІДРОДЖЕННЯ НАУКОВОЇ ЮДАЇКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (1990–2021)

Починаючи з 1990 р., бібліотечні співробітники й незалежні дослідники зробили значний внесок у введення до наукового обігу та вивчення історії рідкісних фондів із юдаїки в НБУВ.

Ключові слова: НБУВ, Інститут рукопису, відділ фонду юдаїки, Ірина Сергєєва, історія, Юхим Меламед.

Понад 30 років тому, 29 жовтня 1990 р., було створено сектор науково-технічної обробки літератури обмінно-резервного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Саме цей день можна вважати офіційною датою початку відродження наукової юдаїки в НБУВ. У 1992 р. бібліотечний підрозділ було перейменовано в сектор сходознавства й підпорядковано Інституту рукопису (ІР) НБУВ, а з 2002 року він став відділом фонду юдаїки.

Тоді, у 1990 р., перед бібліотечними й науковими співробітниками постало надважке завдання. Адже в 1950 р., на хвилі репресій єврейських культурних діячів і закриття громадських і наукових інституцій (Єврейського антифашистського комітету, Кабінету єврейської радянської літератури, мови та фольклору при АН УРСР), за розпорядженням радянської влади, відділ єврейської літератури закрили й вилучили з основних фондів стародруковані й сучасні книги, пресу та рукописи, а каталоги й картотеки знищили.

У 1990 р., після транспортування й перенесення зі спецховищ (фонду концентрації відділу обмінно-резервних фондів), багатогисячне й багатомовне зібрання з юдаїки (їдишем, івритом, англійською, німецькою, польською тощо) потрібно було не лише знепилувати, але й наново інвентаризувати, каталогізувати, вводити до наукового обігу унікальну історико-культурну спадщину України та світу. Новостворений підрозділ очолила й була його завідувачкою до 26 жовтня 2019 р. Ірина Сергєєва. Вона не лише підбрала фаховий колектив працівників, але й змогла організувати серйозну наукову й бібліотечну роботу з опису та вивчення рідкісних зібрань відділу.

Цікавими є спогади про відродження юдаїки в НБУВ в останньому інтерв'ю Ірини Сергєєвої (Туровский, Иосиф. Ирина Сергеева: «Директор библиотеки сказал мне – ты археолог, вот иди и раскапывай» // Еврейский обозреватель: информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины. № 8/320. Серпень 2019. С. 1–3.). Зокрема, спогад про маму, яка, добре володіючи їдишем із дитинства, могла теж допомогти з щойно вийнятими зі спецховищ неописаними фондами. Дійсно, у 1990 р. за короткий офіційний період роботи в Бібліотеці мама Ірини Анатоліївни, професійна перекладачка Раїса Львівна (Рахіль Лейбівна) Бендерська виконала систематизацію й описування рукописів їдишем з фонду 190 (Кабінет єврейської культури АН УРСР (1926–1949), уклала історичну довідку на ф. 190 (див.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918–2018 / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2018. С. 417), допомагала й із інвентаризацією друкованих видань їдишем.

У 1993 р. на розгляд наукової спільноти було представлено програму роботи й огляд історії зібрання з юдаїки (див. Онищенко О.С., Сергєєва І. А. Програма наукового освоєння і введення в культурний обіг зібрання колекцій єврейських рукописів та друкованих видань ЦНБ // Бібліотечний вісник. 1993. № 5–6. С. 26–

29. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1993_5-6_13). А вже в серпні 1994 р. відбулося урочисте відкриття читальної зали сектору сходознавства для дослідників і відвідувачів Бібліотеки (див. детальніше про цю подію у статті: Сергєєва, Ірина Анатоліївна. Будні Сектора сходознавства. // Бібліотечний вісник. 1994. № 5–6. С. 57–58. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1994_5-6_30).

З 1990 до 2021 рр. у секторі (а пізніше відділі) працювали такі фахівці: Наталія Ісаєва (1923–2001), Світлана Русинова, Світлана Маркус, Іван Петровський, Микола Владимиров, Ірина Мусатова, Ксенія Кошелева, Людмила Шолохова. Нинішній колектив наукових і бібліотечних працівників відділу фонду юдаїки – Ольга Горшихіна, Ганна Ривкіна, Наталія Щеколдіна, Олександра Веселко, Олена Онищенко, Олексій Хамрай, Костянтин Чернухін, Ганна Калініч, Тамара Коростельова, Тетяна Батанова й Віталій Черноіваненко. Науково-професійну і дружню підтримку відділу фонду юдаїки багато років надає керівництво ІР НБУВ – Ольга Степченко та Любов Дубровіна, а також Олена Гальченко, старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР, яка здійснила обліковий опис матеріалів із нотними розшифровками до фонотеки Кабінету єврейського культури фонду 322 «Єврейський музичний фольклор».

Завдяки копіткій праці й відкритості до наукового спілкування Ірини Сергєєвої та всього колективу відділу унікальне зібрання з юдаїки стало відомим і потрібним для науковців. Усіх читачів-дослідників з України, Ізраїлю, США, Росії немає можливості тут назвати. Проте хочу все-таки окремо згадати Юхима Меламеда (1951–2021), постійного читача НБУВ, історика-архівіста й дослідника, який також стояв біля витоків відновлення академічної юдаїки в незалежній Україні. Уважно вивчивши архівні документи (зокрема й фонди архіву ІР), Юхим Меламед показав, що більшу частину теперішнього зібрання з юдаїки НБУВ було евакуйовано в Уфу під час Другої світової війни, а не вивезено за кордон нацистською адміністрацією чи ж просто втрачено у воєнному Києві (див. детальніше у статті Е. І. Меламед. Судьба архива Киевского института еврейской пролетарской культуры: продолжение поиска // Архив еврейской истории. Том 11. Москва, 2020. С. 197–237). Свій власний архів (рукописи, чернетки дослідницьких праць) в останні роки частинами передавав до ІР НБУВ. У травні 2021 р. його вдова Галина Чабан подарувала відділу фонду юдаїки близько 200 видань з юдаїки різними мовами.

Я з вдячністю згадую своє університетське навчання, аспірантуру й подальшу мою роботу в Бібліотеці під керівництвом Ірини Анатоліївни. Маю надію, що ми разом зможемо продовжити розпочату працю з повернення, вивчення та достойного збереження унікального зібрання з юдаїки, що є частиною національного надбання України.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16)]-048.35”1990/2021”

Tetyana Batanova,

ORCID 0000-0001-8407-9649,

Research Associate, Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

THE REVIVAL OF JUDAICA AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (1990–2021)

Since 1990 the librarian fellows and independent researchers have made significant contribution both to introduction into academic circulation and to research the rare Judaica collections at the VNLU.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript, Judaica Department, Iryna Serheyeva, history, Efim Melamed.

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:070(47+57)=161.1=411.16”1919/1937”

Горшихіна Ольга Юліївна,

ORCID 0000-0002-9562-9893,

молодший науковий співробітник, відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: gorshihina@nbuv.gov.ua

ОГЛЯД ІСТОРІЇ РОСІЙСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ 1919–1937 РР. (З КОЛЕКЦІЇ «ПЕРІОДИКА» ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ РУКОПІСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Доповідь висвітлює останній період в історії друку російсько-єврейської періодики – від утвердження радянської влади до репресій 1930-х років.

Ключові слова: історія, періодика, російсько-єврейська преса, відділ фонду юдаїки, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського.

В історії російсько-єврейської преси 1920–1930-ті рр. стали періодом занепаду, а згодом і періодом припинення видавництва взагалі. До кінця 1920-х років у Радянському Союзі були дозволені періодичні видання єврейських робітничих сіоністських партій. Єврейська соціал-демократична робітничка партія «Поалей-Ціон» видавала російськомовний журнал «Еврейская пролетарская мысль». У журналі публікувалися матеріали партійного та суспільного життя, доповіді, статті про еміграцію, листи до редакції. Серед авторів видання були З. Абрамович, В. Блюм, Б. Борохов, А. Іткін, З.Хейфец, С. Ківін та ін. Редколегія видавала журнал із серпня 1919 р., спочатку у Києві, а з грудня 1920 р. – у Харкові. З лютого 1921 р. видавництво перемістили Москви, а з жовтня 1924 р. відповідальним редактором став учасник першого партійного з'їзду, товариш Бера Борохова, Соломон Ківін (Капелюш). Останній російськомовний номер видання вийшов у грудні 1926 р. Далі, до листопада 1927 р., журнал ще виходив мовою їдиш під назвою «Der proletarisher gedank» («Пролетарська думка»). Сама партія «Поалей-Ціон» була повністю заборонена у 1928 році.

Ще одній сіоністській молодіжній організації вдалося деякий час існувати при радянській владі: «Геховер» (з іврити – «товариш»), студентська сіоністська організація, була заснована ще у 1912 р. єврейськими студентами з Росії, які навчалися в європейських університетах. Члени організації виступали проти асиміляції, вели сіоністську пропаганду та знайомили членів організації з мовою іврит, історією євреїв і Землі Ізраїля. Організація видавала в Берліні журнал «Еврейский студент» у (1912–1914). У Росії, на Кавказі та в Сибіру, діяли підпільні осередки, яких на початок 1917 р. існувало близько 100. Поширення політичних новин організації здійснювали через журнал «Еврейський студент», який виходив у Петрограді у 1915–1918 рр. Журнал мав власних кореспондентів у всіх великих містах Росії, Західної Європи, в Америці та Палестині, виходив загальним тиражем до 3000 примірників.

У 1917 р. в Петрограді пройшла перша відкрита конференція організації, проте після жовтневого перевороту Геховер був знову заборонений, вже новою владою. У квітні 1920 р. всі члени ЦК організації були арештовані на Всеросійській сіоністській

конференції, багато з них емігрували відразу після звільнення. У 1921 р. на недовгий час політична ситуація покращилася: організація провела Сьому конференцію Геховера в червні і Восьму – в липні 1922 р. у Москві. Було отримано дозвіл на відновлення видання журналу «Еврейский студент», який виходив у Москві раз на місяць з березня 1922 р. по березень 1923 р. Постійними рубриками журналу були статті з академічних та культурно-освітніх питань, економічні статті, програми самоосвіти, інформація та висвітлення єврейського громадського та академічного життя в Росії та за кордоном. Серед авторів журналу були відомі діячі сіоністського руху І. Якобзон, Р. Кармі, Х. Бялик, Л. Рафаелі, Б. Нив, Ф. Левенштейн, Л. Бен-Яков, Л. Соломонов, М. Шмаров, Д. Варді, С. Марголін, І. Марксон, С. Яковлев, Г. Шофман, Л. Якфіні та ін. У березні 1924 р. «Геховер» об'єднався з Товариством сіоністських студентів України та білоруською організацією «Кадіма». Нова організація отримала назву Єдине всеросійське товариство сіоністської молоді, але через внутрішні суперечки та політичні репресії проіснувала лише до 1926 року.

З середини 1920-х рр. з'явився новий вид єврейських організацій – радянський. ОЗЕТ (російськомовна абревіатура назви, українською – Товариство з земельного влаштування трудящих євреїв), засноване у січні 1925 р. в Москві, щоб залучати радянських євреїв до землеробської праці, проводило збір коштів у різних країнах світу й мало філії в союзних і автономних республіках. З 1928 р. діяльність Товариства зосередилася на біробіджанському єврейському радянському проекті. ОЗЕТ видавало у Москві щорічник «Еврейский крестьянин», під редакцією Ю. В. Гольде. Збірник за 1925 р. присвячений першій річниці створення (29 серпня 1925 р.) Комітету з земельного влаштування трудящих євреїв при Президії Ради національностей ВЦВК СРСР (КОМЗЕТ) і виданий у друкарні «Дер Емес» тиражем 3500 примірників. Оформлення обкладинки виконав художник Натан Альтман. Збірник за 1926 р. був надрукований на книжковій фабриці Центрального видавництва народів СРСР накладом 5000 примірників. Обкладинка оформлена за ескізом художника Йосипа Чайкова автором емблеми видавництва ОЗЕТу художником Олександром Тишлером. Збірник містив новини з єврейських радянських поселень, хроніку КОМЗЕТу та ОЗЕТу, постанови, промови, звернення, фото, карти єврейських поселень. У збірнику друкувалися Ю. Ларін, Ю. Гольде, І. Угорський, Л. Зак,

М.Хейфец, Л. Яхнович, М. Герр, З. Островський, А. Каз, Б. Брук, І.Кантор та ін.

З 1927 р. ОЗЕТ почав видавати журнал «Трибуна єврейской советской общественности», з 1929 р. – «Трибуна», як орган центрального управління ОЗЕТ, УкрОЗЕТу та білоруського ОЗЕТу. Відповідальним редактором видання був С. М. Діманштейн, з № 11 (листопад 1934 р.) М. Домнич, з № 2 (січень 1936 р.) знову – С. Діманштейн, з № 15 (сер. 1937 р.) – виконував обов'язки відповідального редактора Є. Ейдельман. Журнал виходив друком двічі на місяць або раз на десять днів. Основними темами видання були новини партії та уряду, статті про влаштування Єврейської автономної області, єврейських національних районів і завдання ОЗЕТу, новини Єврейської автономної області. Серед авторів видання були А. Андрєєв, Д. Батурський, Я. Бронштейн, Ю. Гольде, Е. Гордон, Д. Заславський, І. Каганов, М. Каменштейн, М. Кац, Б.Кобленц, Я. Левін, В. Надель, М. Погорельський, М. Страховенко, І.Теумін, Ф. Шпрах, Є. Ейдельман, Б. Ескін та ін. Журнал було закрито в листопаді 1937 р. Майже всіх визначних діячів ОЗЕТу було арештовано, а саме Товариство було ліквідовано в 1938 р.

Так із політичними репресіями 1937–1938 рр. закінчився період останній період в історії друку російсько-єврейської періодики.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:070(47+57)=161.1=411.16]”1919/1937”

Olga Gorshihina,

ORCID 0000-0002-9562-9893,

Junior Research Associate, Judaica Department,

Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: gorshihina@nbuv.gov.ua

**THE REVIEW OF THE HISTORY OF RUSSIAN JEWISH
PERIODICALS OF 1919–1937 (FROM THE PERIODICAL
COLLECTION OF THE JUDAICA DEPARTMENT AT THE VNLU'S
INSTITUTE OF MANUSCRIPT)**

The paper covers the last period in the history of Russian Jewish periodical printing – from the establishment of the Soviet rule till the repressions of 1930s.

Keywords: history, periodicals, Russian Jewish press, Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 017.1:070.482(477) «1989/2004»]:[027.54(477-25)НБУВ:025.2]

Залізнюк Олена Сергіївна,

ORCID 0000-0002-4437-4042,

науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Olenazalizniuk@ukr.net

Швець Ірина Миколаївна,

ORCID 0000-0002-4847-6097,

молодший науковий співробітник,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shvets.irina@ukr.net

**ЄВРЕЙСЬКІ ГАЗЕТИ В НАУКОВОМУ КАТАЛОЗІ
«РЕЛІГІЙНІ ГАЗЕТИ УКРАЇНИ 1989–2004 РР.
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО»**

У доповіді йдеться про атрибуцію й контент єврейських газет, що представлені в науковому каталозі «Релігійні газети України 1989–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Ключові слова: каталог, єврейські видання, преса, релігійні газети, відділ пресознавства, НБУВ.

Відродження релігійної преси наприкінці 1980-х рр. зумовлене легалізацією релігійних інституцій в Україні. Зазвичай перші релігійні видання виходили незареєстрованими, мали невеликий наклад, розповсюджувалися у різних регіонах України нерівномірно і до фондів НБУВ потрапляли не завжди. Активне видання релігійних газет розпочалося після прийняття закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (23 квітня 1991 р.), який значно розширив список видів релігійних організацій та надав їм право друку релігійної літератури, зокрема юдейської.

У 2020 р. опубліковано науковий каталог «Релігійні газети України 1989–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Видання є результатом роботи працівників відділу пресознавства Олени Залізнюк та Ірини Швець і покликане

максимально представити газетні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), пов'язані з релігійною тематикою. До каталогу увійшло 530 назв (399 газет та 131 спецвипуск, додаток до них), які зберігаються у фондах НБУВ. Це видання релігійних громад, центрів, товариств, навчальних закладів, а також об'єднань та партій релігійного спрямування.

Єврейські релігійні газети України 1989–1991 рр. частково відображені у раніше виданих каталогах відділу пресознавства: «Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні 1989–1990 рр.», «Київські газети 1941–1991 років у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського» та «Неформальна преса в Україні (1988–1991)». У каталозі «Релігійні газети України 1989–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» представлено 12 назв єврейських релігійних видань російською мовою: 8 газет («В поисках истины», «Ган Исроэль», «Навстречу Мошиаху», «Ор Самеах», «От сердца к сердцу», «Синагога», «Шолом», «Шомрей Шабос») та 4 додатки до них.

Особливої уваги заслуговують тижневики, що видають в Одесі й безкоштовно розповсюджують ортодоксальні релігійні організації. У листопаді 1994 р. почала виходити щотижнева газета південноукраїнського об'єднання єврейських громад «Шомрей Шабос» (у перекладі з івриту – «Ті, хто дотримуються Суботи») однойменної одеської релігійної громади. Редактор видання – Г.Бліндер. Часопис містить матеріали про громадське та релігійне життя євреїв в Україні, Ізраїлі, США, Німеччині. Наклад часопису від 1700 – 15000 примірників. У фондах НБУВ зберігаються номери газети за 1995–2021 рр. Щоденна газета «Ор Самеах» (у перекладі з івриту – «Радісне світло») заснована 1999 р. благодійною організацією «Ор Самеах». Редагували газету М. Дреєрман та Є.Светін. Наклад часопису – 7400–7450 примірників.

Перший номер газети «От сердца к сердцу» вийшов у грудні 1996 р. в Києві. Засновник – єврейська релігійна громада м. Києва «ХАБАД – Любавич». Редакторами були М. Гольд та С. Дор. У 1998 році газета також містила дитячу сторінку. У 2000 вийшов додаток до газети «Речь председателя еврейской религиозной общины г. Киева Нисанэля Орепера». Часопис виходив у 1996 – 1999 рр. російською мовою накладом 11000–30000 примірників.

У 1999 р. в Запоріжжі почала виходити газета «В поисках истины» громади прогресивного юдаїзму «Шалом». Засновник видання – Вл. Леві. Газета виходила у 1999 – 2004 рр. накладом 2000–10000 примірників.

Об'єднання юдейських релігійних громад Кременчуцького регіону протягом 2001–2002 рр. видавало газету «Синагога». Головний редактор Віктор Юшко. Часопис виходив один раз на місяць накладом 1000 примірників.

Найбільше представлених у каталозі єврейських часописів виходило у Житомирі. Протягом 1995–1996 рр. у місті виходила газета Житомирської єврейської релігійної громади «Шолом» (у перекладі з івриту – «Мир»). Видавав часопис рабин Шмуель Плоткін, редагував – І. Камінір. Часопис видавали накладом 600–1000 примірників. Федерація юдейських релігійних громад та організацій Житомирського регіону у 2001 р. видавала газету «Навстречу Мошиаху». У 2003 р. до свята Шавуот вийшов додаток до газети з однойменною назвою. Редагував видання В. Шнайдер. Наклад видання не зазначено.

Серед дитячих єврейських релігійних видань – газета Житомирської релігійної громади «Ган Исроэль» (у перекладі з івриту – «Сад Ізраїля»). Часопис виходив з листопада 1995 по лютий 1996 рр. щоденно, крім п'ятниці та суботи. Видавець часопису – рабин Шломо Вільгельм, школа «ОР АВНЕР» при синагозі ХАБАДУ. Редагував газету І. Камінір. Видання присвячене пам'яті Любавицького Ребе – Рабі Менахему Мендлу Шнеерсону. На шпальтах часопису висвітлено проблеми виховання нового покоління, пояснюються ті чи інші місця з Тори, рабин дає відповіді на питання молодого покоління та ін. Наклад газети 400–500 примірників.

Більшість єврейських релігійних газет розповсюджували безкоштовно, а видавали переважно на пожертви. На шпальтах єврейських релігійних видань друкуються відомості про суспільне та культурне життя євреїв, історичні довідки та новинні інформаційні повідомлення, інтерв'ю з цікавими людьми, політичні огляди, коментарі до тижневого розділу Тори, матеріали про юдаїзм, консультації з релігійних питань, поради щодо виховання дітей, настанови, рекомендації психолога та лікаря, оповіді, притчі, згадки, вірші.

UDC 017.1:070.482(477) «1989/2004»]:[027.54(477-25)НБУВ:025.2]

Olena Zalizniuk,

ORCID 0000-0002-4437-4042,

Research Associate, Press Studies Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Olenazalizniuk@ukr.net

Iryna Shvets,

ORCID 0000-0002-4847-6097,

Junior Research Associate, Press Studies Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shvets.irina@ukr.net

**JEWISH NEWSPAPERS IN THE CATALOGUE “RELIGIOUS
NEWSPAPERS OF UKRAINE OF 1989–2004 IN THE COLLECTION OF
THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE”**

The paper reviews the attribution and content of Jewish newspapers presented in the catalogue “Religious newspapers of Ukraine of 1989–2004 in the collection of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine”.

Keywords: catalogue, Jewish editions, press, religious newspapers, Press Studies Department, VNLU.

УДК 027.021(477.54):025.2]:94(477=411.16):001.8

Петриківська Олена Сергіївна,

ORCID 0000-0001-9790-6340,

кандидат філософських наук, доцент,

кафедра філософії,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

Одеса, Україна

e-mail: cognition@onu.edu.ua

**ФОНДИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА ТА РОЗВИТОК
АКАДЕМІЧНОЇ ЮДАЇКИ В ОДЕСІ**

Доповідь присвячено розвитку академічної юдаїки в Одесі та ролі у цьому процесі Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: академічна юдаїка, бібліографічний покажчик, євреї, Одеса, модернізація.

У 2018 році в серії «Книжкові колекції Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова» побачив світло бібліографічний покажчик «Юдаїка в Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова». Це видання – перша спроба зібрати відомості про книги з єврейської тематики, які зберігаються у фондах НБ ОНУ. Акцент зроблено на якомога більш повному розкритті цієї складової університетської бібліотеки, що дає уявлення про різні аспекти життя єврейського народу: історії, культури, літератури, релігії тощо. Важливо, що видання різних років містять цінні свідчення того, як розвивалося в Одесі вивчення історії і культури євреїв. Серед завдань покажчика – насамперед зорієнтувати дослідника в літературі різних періодів і полегшити йому доступ до потрібного матеріалу. Систематизований каталог містить загальні праці, присвячені євреям (історіографія, довідники, періодичні видання), бібліографічні книжки з історії єврейського народу (загальна історія, біблійний період, епохи Другого Храму і період Талмуду, середньовіччя, Новий і Новітній часи). Виокремлено праці за географічною ознакою: євреї в Європі та світі, у Росії, у СРСР, в Україні, а також «Одеські євреї». У спеціальному підрозділі зібрано книги про трагедію єврейського народу під час Другої світової війни. В іншу частину покажчика ввійшли праці щодо релігії, філософії, культури, етнографії, фольклору, мовознавства, палеографії, літературознавства (що стосується єврейства), є перелік праць єврейськими мовами і творів світової літератури ними та перелік одеських видань.

Значення досліджень у галузі юдаїки в Одесі не викликає сумнівів. Єврейська громада Одеси зазнала впливу економічної і політичної модернізації Нового часу, ідей Просвітництва, виникнення національних рухів і національних держав. Сьогодні до кінця не розкрито регіональні особливості функціонування інститутів єврейської громади в умовах модернізації, розвиток політичних партій і організацій у євреїв, способи конструювання єврейської ідентичності й ставлення до неї в різні періоди, зміни єврейської традиції протягом XIX–XX століть. Тому дослідження, присвячені історії одеського єврейства, його соціально-культурному й економічному розвитку впродовж його існування, залишаються важливими.

Одна з перешкод для розвитку академічної юдаїки – прагнення бачити її тільки як сукупність єврейських дисциплін для єврейського

народу. Єврейські дослідження були тим, чим не можна було не займатися в Одесі. І в той самий час їх постійно гальмували з ідеологічних причин. Серед них найбільш стійкі – твердження про закритість цієї дослідницької сфери для «невтаємничених» («чужих») або наукової нерелевантності результатів досліджень історії, культури, релігії єврейського народу в рамках *Wissenschaft des Judentums*.

До революції в Одесі не існувало наукових установ академічного профілю, що займалися вивченням релігії, історії, культури та побуту єврейського народу. Демонтаж державного антисемітизму після Лютневої революції 1917 р. спричинив до появи культурно-освітніх або науково-дослідницьких закладів, які спеціалізувалися на вивченні юдаїки. Було здійснено спробу поставити єврейські дослідження на серйозну наукову основу. На початку ХХІ ст. при наявності унікальних книжок і видань, що стали бібліографічною рідкістю, у бібліотеці все ще бракує сучасних розвідок із юдаїки.

У період «єврейської революції нового часу» в єврейських відділах одеських бібліотек було зібрано продукцію провідних єврейських видавництв усіх країн єврейського світу, непогано було представлено ХVІ–ХVІІІ ст., а єврейська книжкова продукція ХІХ ст. – значним чином. Про фонди єврейських бібліотек ми дізнаємось із праць відомих одеських істориків і бібліографів С. Борового, В. Фельдмана та О. Ноткіної.

Здається, що в Одесі наукові дослідження з юдаїки перспективні в таких напрямках: юдео-християнський діалог і дослідження «єврейсько-ранньохристиянського культурного ареалу» (термін Шломо Пінеса); стратегії філософського мислення (єврейська, візантійська, слов'янська філософії); особливості розвитку місцевих єврейських громад. Активне обговорення ідей «одеських мудреців» і використання сучасними істориками, літературознавцями, культурологами результатів їхніх праць пов'язано з постійним інтересом до тих трансформацій, які відбулися з євреями в новітній час.

Маю надію, що бібліографічний покажчик наблизить юдаїку до сучасних дослідників.

UDC 027.021(477.54):025.2]:94(477=411.16):001.8

Olena Petrykivska,

ORCID 0000-0001-9790-6340,

Candidate of Philosophical Studies, Associate Professor,

Department of Philosophy,

I. I. Mechnikov Odesa National University,

Odesa, Ukraine

e-mail: cognition@onu.edu.ua

**THE COLLECTIONS OF THE RESEARCH LIBRARY OF THE
I. I. MECHNIKOV ODESA NATIONAL UNIVERSITY AND THE
DEVELOPMENT OF JEWISH STUDIES IN ODESA**

The paper devoted to the development of Jewish Studies in Odesa and the role of the I. I. Mechnikov Odesa National University's Research Library in this process.

Keywords: Jewish Studies, bibliographic index, Jews, Odesa, modernization.

УДК 025.54(477-25)ІРНБУВ:025.178]:[930.253:78.072]Береговський М.

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID 0000-0002-7497-2967,

головний бібліотекар, відділ фонду юдаїки, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ryvkina@nbuv.gov.ua

**НАУКОВА СПАДЩИНА МОЙСЕЯ БЕРЕГОВСЬКОГО
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДОСЛІДЖЕННЯ І
ЗБЕРЕЖЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО МУЗИЧНОГО
ФОЛЬКЛОРУ**

Розглянуто історію колекції єврейського музичного фольклору у фондах Інституту рукопису НБУВ і значний науковий внесок Мойсея Яковича Береговського, музикознавця, дослідника єврейського фольклору України.

Ключові слова: Мойсей Береговський, колекція єврейського музичного фольклору, збереження, фоноциліндри, CD-диски.

2005 р. до реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» було включено Колекцію єврейського музичного фольклору, що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ), як унікальну пам'ятку культурно-історичної спадщини. Фондуванню цього рідкісного зібрання ми

завдячуємо Береговському Мойсею Яковичу (1892–1961) – класику етномузикознавства, видатному збирачу та досліднику єврейського музичного фольклору.

Свою діяльність на музичних теренах М. Береговський починав як віолончеліст і вчитель музики. З 1927 р. він зосередився на збиранні та вивченні єврейського музичного фольклору, а з 1929 р. працював спочатку науковим співробітником, а згодом завідувачем відділу Кабінету музичної фольклористики Інституту єврейської пролетарської культури АН УРСР. Завдяки його зусиллям був створений фоноархів Кабінету – колекція єврейського музичного фольклору, що включає матеріали з експедицій 1912–1947 рр. Об'єктами його власних фольклорно-музичних досліджень були великі центри єврейської культури (Київ, Одеса), невеликі міста і містечка Волині, Поділля, Галичини, єврейські сільськогосподарські колонії півдня України (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська області) та Крим.

Дослідник музичного фольклору склав план систематичної обробки єврейських музичних записів і черговість їх публікацій в антології «Єврейського музичного фольклору» в 5 томах, яка б охоплювала основні види єврейської музики: 1. Робочі та революційні пісні. Пісні про рекрутчину та війну; 2. Любовні та сімейно-побутові пісні; 3. Єврейська народно-інструментальна музика; 4. Єврейські народні наспіви без слів; 5. Єврейські народно-музичні вистави.

На жаль, за життя автору не пощастило видати їх у повному обсязі, у 1934 вийшов 1-й том антології. Паралельно вийшли друком окремі праці, присвячені єврейському фольклору, але більшість досліджень лишилася в рукописах і була надрукована через багато років після його смерті. Весною 1936 р. Інститут єврейської пролетарської культури закрили, а багатьох його співробітників заарештували. Втім, Мойсей Якович зберіг посаду завідувача фольклорним відділом у новоствореному Кабінеті єврейської радянської літератури, мови та фольклору при АН УРСР. В останні передвоєнні роки географія фольклорних експедицій Кабінету розширилася до Білорусі (Бобруйськ, Глуськ, Стрешин) та західних регіонів України (Коломия, Львів).

Під час війни діяльність Кабінету була призупинена, а поновлена після 1944 р.; цього ж року Береговський захистив кандидатську дисертацію на кандидатський ступінь

з мистецтвознавства «Єврейська народна інструментальна музика». Відновилися й етнографічні експедиції: листопад – грудень 1944 р. (Чернівецька обл.), серпень – вересень 1945 р. (Вінницька обл.: Бершадь, Брацлав, Тульчин, Жабокрич), липень 1946 р. (Литва: Вільнюс і Каунас). У перші повоєнні роки науковець відновив викладання курсу із музичного фольклору народів СРСР в Київській консерваторії, підготував до друку різні монографічні статті про єврейський фольклор і закінчив працювати над рукописом про народні музично-театральні вистави (пурімшпілі). Це останній том його запланованої антології. Останній запис єврейського фольклору було зроблено в березні 1947 р. в Києві, у 1949 р. останню наукову установу з єврейських студій (юдаїки) в СРСР – Кабінет єврейської радянської літератури, мови та фольклору при АН УРСР – було ліквідовано, а її співробітників звільнено та репресовано. Мойсей Якович викладав у музичній школі аж до арешту у 1950 р., а в 1951 р. був засуджений на 10 років. Реабілітований у 1956 році.

Останні роки життя М. Береговський наводив лад серед рукописів і творчих матеріалів, щоб передати їх до архіву. Також він підготував для видавництва «Радянський композитор» збірник, до якого включив окремі пісні, інструментальні твори, наспіви без слів з чотирьох перших томів своєї запланованої антології «Єврейський музичний фольклор». Але публікації цієї книги він уже не дочекався (її випустили в 1962 році, а автора не стало в 1961). Зібрана й упорядкована М. Береговським колекція єврейського фольклору не загинула, хоча довгий час була недоступною для науковців і навіть бібліотечних працівників (з 1949 р. до 1990 р. вивчення єврейських студій було практично під забороною).

У 1996 р. було відновлено роботи з наукової каталогізації матеріалів колекції, і у 2001 році було видано науковий каталог «Фоноархів єврейської музичної спадщини» (укл. Л. В. Шолохова). Крім того, розуміючи потреби НБУВ, колеги-науковці з Інституту проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розробили унікальну технологію безконтактного перезапису звукової інформації, що дозволила відтворити звук з 700 фоноциліндрів, не завдаючи шкоди крихкому восковому матеріалу фоноциліндрів. Практичним результатом співпраці НБУВ та ІПРІ стала започаткована 1997 р. серія «Скарби єврейської культури в Україні», яка презентує оцифровані матеріали фоноархіву на CD-дисках. Вже видано 10 дисків (всього 12 томів).

Музикознавчі дослідження для усієї серії дисків фахово здійснювала Людмила Шолохова, співробітниця НБУВ до 2001 року, а тепер кураторка відділу юдаїки Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Ініціаторкою й керівницею проекту до 2019 року включно була завідувачка відділу юдаїки ІР НБУВ Ірина Сергєєва (1958–2019). До редакторської роботи та підбору нотних матеріалів для серії у різний час активно долучалися працівники відділу фонду юдаїки Г.А.Ривкіна, О. Ю. Горшихіна, Н. О. Щеколдіна. Матеріали колекції активно використовують не тільки дослідники єврейської музики, а й сучасні виконавці.

UDC 025.54(477-25)ІРНБУВ:025.178]:[930.253:78.072]Береговський М.

Hanna Ryvkina,

ORCID 0000-0002-7497-2967,

Chief Librarian, Judaica Department, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ryvkina@nbuv.gov.ua

**THE SCHOLARLY HERITAGE OF MOISEI BEREGOVSKY IN THE
COLLECTIONS OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE: RESEARCH AND PRESERVATION OF JEWISH
MUSICAL FOLKLORE**

The paper reviews the history of the collection of Jewish musical folklore preserved in the VNLU's Institute of Manuscript and outstanding scholarly contribution of Moisei Beregovsky, a musicologist and researcher of Jewish folklore of Ukraine.

Keywords: Moisei Beregovsky, collection of Jewish musical folklore, preservation, phonographic cylinders, CDs.

УДК 027.7(477-25)НаУКМА:025.2]:94:655.3.066.11=411.16]»19»

Сидорчук Таїсія Михайлівна,

ORCID 0000-0002-0941-3763,

кандидат історичних наук, директор,

Науково-дослідний центр орієнталістики імені Омеляна Прицака,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: sydorchuktm@ukma.edu.ua

КНИЖКОВА ЮДАЇКА В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО- МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ» ЯК ДжЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЄВРЕЙСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ У ХХ СТ.

Уперше аналізується збірка єврейської книги у фондах Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», а також шляхи її формування, кількісні й мовні параметри, хронологічні межі, географічне походження, авторські та тематичні характеристики.

Ключові слова: єврейська книга, єврейське книгодрукування, бібліотечна колекція, Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Наукова бібліотека відродженої Києво-Могилянської академії розпочала свою новітню історію в лютому 1992 р., намагаючись у ті політично й економічно складні роки забезпечити студентів перших наборів необхідною навчальною і дослідницькою літературою. За неповних 30 років Наукова бібліотека НаУКМА з її мільйонною колекцією друківаних і електронних видань стала однією з основних ланок інформаційного простору самої академії, з одного боку, та однією з провідних університетських бібліотек України, з іншого. З часу постановня бібліотеки відповідно до інноваційних принципів відродження в цілому НаУКМА, зокрема відкритості до досягнень у світовій науці та провідних навчальних і наукових інституцій, вагома частка її колекції складає література іноземними мовами.

Попри відсутність у 1990-х – на початку 2000-х рр. у НаУКМА навчальних дисциплін і програм, пов'язаних безпосередньо з юдаїкою, у Науковій бібліотеці поступово формується збірка єврейської книги. З огляду на обсяги і змістовне наповнення цієї збірки сьогодні вже можна говорити про колекцію книжкової юдаїки у складі могилянської книгозбірні. При цьому структурно ця колекція не виокремлена в спеціальний фонд. Це спричинено тим, що від самого початку бібліотека формувалася на основі подарованих або придбаних приватних і інституційних книжкових колекцій, які далі бібліотека зберігає в цілості. З часу постановня магістерської програми «Юдаїка» в НаУКМА у 2012 р. подальше комплектування бібліотечної колекції книжковою юдаїкою активізувалося і набуло більш системного характеру. Враховуючи всі ці обставини, видається важливим розпочати вивчення могилянської колекції єврейської

книги, зокрема в контексті її значення для дослідження історії єврейського книгодрукування.

Єврейська книга надійшла до Наукової бібліотеки у складі 24 особистих і інституційних колекцій. На сьогоднішній день у бібліотеці зберігається близько 700 примірників єврейської книги. Найбільшу кількість книг єврейськими мовами – понад 120 примірників, у тому числі рідкісних, бібліотека отримала в 1993–1994 рр. від Товариства прихильників Руху в Канаді. Це товариство було створено у 1989 р. для підтримки громадсько-політичної організації «Народний Рух України». Завдяки цьому дарунку було покладено початок формуванню збірки єврейської книги в бібліотеці ще задовго до створення магістерської програми з юдаїки в НаУКМА.

Щодо географічного походження, то єврейська книга бібліотеки в цілому презентує друковану продукцію понад 170 видавництв, що функціонували у країнах Європи, Північної і Південної Америки, а також в Ізраїлі. При цьому в колекції представлено багатотомні видання й окремі твори єврейських письменників, які побачили світло в єврейських друкарнях і видавництвах Польщі, Німеччини, США в 1920–1930-х рр. У колекції зберігаються понад 40 томів їдишомовних творів єврейських письменників, виданих у 1950–1970-х рр. Дослідницьким інститутом їдишу (YIVO) в Буенос-Айресі, який поряд з Нью-Йорком став другим важливим центром інституту після Другої світової війни.

Колекція містить також презентативну добірку видань художньої літератури єврейських авторів, насамперед у перекладах російською і українською мовами, московських і київських видавництв 1950–1980-х рр. Крім того, у бібліотеці зібрано також окремі переклади єврейських письменників німецькою, англійською, французькою, польською, румунською мовами, які було видано відповідно у ФРН, США, Канаді, Великобританії, Франції, Польщі, Румунії у другій половині ХХ ст. З точки зору жанрової характеристики, то в колекції представлено здебільшого художню літературу (проза, поезія, драма, дитяча книга), частково – спогади єврейських письменників ХІХ–ХХ ст., а також єврейські народні пісні, анекдоти. До категорії рідкісних книг у бібліотечному фонді належать прижиттєві видання єврейських літераторів, книжки, опубліковані єврейськими видавництвами в 1910–1930-х рр. за кордоном, книжки з дарчими інскриптами та автографами.

Юдаїка в могилянській книгозбірні представлена виданнями, у тому числі на сьогодні рідкісними, що побачили світло завдяки діяльності значної кількості єврейських і неєврейських видавництв Європи, Північної та Південної Америки і Ізраїлю впродовж ХХ ст. Колекція містить цінний матеріал для дослідження історії єврейського книгодрукування у Східній Європі до початку Другої світової війни, створення нових центрів єврейського книгодрукування у другій половині ХХ ст. та особливостей видання єврейської літератури в Радянському Союзі. Книжкова юдаїка в Науковій бібліотеці НаУКМА має значний навчальний, дослідницький, інформаційний і культурологічний ресурс для окремих навчальних курсів з історії і культури євреїв, мов їдишу та івриту, художнього перекладу тощо, а також підготовки кваліфікаційних дослідницьких робіт.

UDC: 027.7(477-25)НаУКМА:025.2]:94:655.3.066.11=411.16]»19»

Taissa Sydorчук,

ORCID 0000-0002-0941-3763,

Candidate of Historical Studies, Director,

Omeljan Pritsak Research Centre for Oriental Studies,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sydorchuktm@ukma.edu.ua

**THE JEWISH BOOK COLLECTION AT THE RESEARCH LIBRARY
OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-MOHYLA ACADEMY AS
A SOURCE FOR RESEARCH ON THE HISTORY OF JEWISH BOOK
PRINTING IN THE 20TH CENTURY**

The paper deals with the first analysis of the collection of Jewish books at the Research Library of the National University of Kyiv-Mohyla Academy as well as the ways of its shaping, quantitative and linguistic measures, chronological limits, geographical origin, and author's and thematic characteristics.

Keywords: Jewish book, Jewish book printing, library collection, National University of Kyiv-Mohyla Academy.

УДК 025(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16):025.4

Хамрай Олексій Олександрович,

ORCID 0000-0003-1343-5460,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,

відділ фонду юдаїки, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

завідувач, відділ Близького і Середнього Сходу,

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського,

Національна академія наук України,

Київ, Україна

e-mail: akhamray@yahoo.com

БІБЛІОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ ІНСТИТУТУ РУКОПІСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У тезах йдеться про можливості доповнення наявних таблиць для систематизації та каталогізації матеріалів відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ.

Ключові слова: бібліографічна класифікація, каталогізація, відділ фонду юдаїки, наукова бібліотека, юдаїка, НБУВ.

Завдання класифікації та каталогізації фонду юдаїки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) постало з перших років його повернення зі спецховищ після здобуття сучасною Україною незалежності у 1991 році. Проблема систематизації та каталогізації відповідної літератури за предметним принципом залишається не до кінця вирішеною. У межах універсальної десяткової класифікації (УДК), що використовується зараз в Україні, для мови іврит вказуються такі можливості класифікації у дужках наведені варіанти назв мови, що зустрічаються в україномовних таблицях УДК 811.41 Афразійські мови; 811.411 Семітські мови; 811.411.16 Гебрайська (іврит) мова; 811.411.16'02 Біблійна єврейська (давньоєврейська) мова; 811.411.16'03 Мішнаїтська; 811.411.16'04 Рабиністична (середньовічна давньоєврейська мова, середньовічний варіант давньоєврейської мови); 811.411.16'08 Сучасний іврит (сучасна єврейська мова, іврит). Окрім не завжди точної термінології (наприклад, під визначення «єврейська мова» нині підпадає близько сотні мов, що належать до

різних мовних сімей), у наведених прикладах відсутня більшість варіантів назв відповідних єврейських мов. Сказане стосується й такої відомої єврейської мови, як їдиш.

ББК для наукових бібліотек мають достатній класифікаційний потенціал, що, після відповідного редагування й доповнення можливостями, наявними у системі УДК, а також відомостями, відсутніми в дійсних таблицях ББК, дозволяє створити систему класифікації літератури у галузі юдаїки, достатню для обробки фондів наукових бібліотек з метою систематизації, класифікації та каталогізації літератури відповідного профілю. Нижче мною наведено орієнтовний перелік розділів для роботи з літературою, пов'язаною х юдаїзмом у широкому контексті: Э36 Юдаїзм; Э36 г Історія вивчення Юдаїзму; Э36-11 Юдаїзм і суспільство; Э36-113.1 Юдаїзм і національне питання; Э36-113.11 Юдаїзм і антисемітизм. Юдейська апологетика та полеміка. Напади на юдаїзм та його захист. Релігійний антисемітизм; Ритуальні процеси проти євреїв (див.ТЗ(9 Е)); Э36-114.8 Юдаїзм і політичні партії й організації; Э36-2 Священні книги. Джерела юдаїзму; Э36-21 Танах (Старий завіт); Э36-210 Тексти Танаху. Дослідження текстів Танаху; Э36-210.91 Тора (П'ятикнижжя. Закон); Э36-210.94 Невіім (Пророчі книги); Э36-210.95 Кетувім (Писання); Масоретский текст (див. Э37-210.111.12); Апокрифи Старого Завіту див. Э37-210.93; Э36-25 Талмуд; Э36-250 Тексти Талмуду. Дослідження, критика й тлумачення Талмуду; Э36-250.90 Мішна. Розташування в послідовності найменувань трактатів Мішни: Э36-250.91 Тосефта; Э36-250.92 Берайта; Э36-250.97 Гемара палестинська (Талмуд Єрусалимський); Э36-250.98 Гемара вавилонська (Талмуд Вавилонський). Розташування в послідовності найменувань трактатів Гемари вавилонської; Мідраші; Галахічні мідраші; Галаха; Агадичні мідраші; Агада. Розташування за алфавітом творів, що становлять мідраші: Э36-251 Історія Талмуду; Академії палестинська й вавилонська. Танаїм, амораїм, савураїм; Э36-26 Література гаонів (VII-XI ст.) – логічно має містити підрозділ за алфавітом імен гаонів.

Інші розділи для роботи з літературою, пов'язаною х юдаїзмом: Э36-27 Кабалістична література Сефер Єцира (IX в.), Зогар (XIII в.) тощо; Э36-28 Рабиністична література (XI-XIX ст.); Э36-3 Історія юдаїзму; Э36-33 Юдаїзм у прадавній період (до III в.); Кумранські пам'ятки див. ТЗ(0)313.43,019.23; Э36-331 Юдаїзм у найдавніший період до завоювання Палестини (до X в. до н.е.); Э36-331-011

Виникнення юдаїзму; Э36-322 Юдаїзм від завоювання Палестини до Вавилонського полону (X-VI вв. до н.е.); Э36-322-024.210.1 Політеїзм; Э36-322-024.211 Тетраграмматон; Э36-322-025.032.4 Жертвоприношення; Э36-322-025.05 Храм; Э36-322-025.74 Пророки й пророцтва; Э36-333 Юдаїзм періоду Другого Храму (VI в. до н.е. – 1в.) – під індексом Э36-333 зібрано також літературу про централізацію культу (про Єрусалимський храм); Э36-333-024.210.1 Політеїзм і монотеїзм у культурі Ягве; Э36-333-026.37 Єрократія. Жрецьтво; Э36-333-026.38 Книгарі; Э36-334 Релігія Юдеї під римським пануванням II ст.); Э36-334-024.223 Месіанство і есхатологія; Э36-334.09 Юдаїзм у діаспорі. Синагога; Э36-338 Течії й секти Саддукеї, фарисеї, ессеї (эссени), юдео-елліністи кумраніти, зелоти, сиккарії, самаритяни та ін.; Юдео-християни (див. Э371.1); Э36-34 Юдаїзм у середні століття (III -сер. XVII в.); Э36-34-015.1 Месіанські рухи; Э36-34-015.11 Саббатіанство; Э36-34-015.12 Франкісти; Э36-34-020 Поширення юдейських громад у Європі й на Близькому Сході – під індексом Э36-34-020 зібрано також літературу про юдейські громади в Хазарському каганаті; Э36-34-024.7 Середньовічна містика. Виникнення й розвиток каббалістичного навчання; Теоретична каббала. Практична каббала. Каббала й суфізм. Каббала й християнство; Э36-35 Юдаїзм у новий час (сер. XVII в. – 1917 р.); Э36-35-016 Реформи в юдаїзмі Реформа Мендельсона та ін.; Э36-36 Юдаїзм у новітній час. Окрім розділу Э36-4 Віровчення юдаїзму повинні бути ще такі розділи, як: Релігійні тенденції в сучасному юдаїзмі; Ліберальний юдаїзм; Ортодоксальний юдаїзм; Маррани.

Також підрозділи для літератури щодо єврейської громади, її устрою, структури, товариств і закладів: Э36-6 Організація юдейської громади, Синагога; Кагал (громада) – див. ТЗ (9 = Е) 0-2 Соціально-економічний лад; Э36-62 Талмудичне право, Галаха (юдейський закон); Э36-63 Рабинат. Духовні рабини, казенні рабини, рабинські комісії та ін.; Э36-65 Синагоги, молитовні; Э36-66 Релігійні громади Похоронні братства та ін.; Э36-67 Духовний устрій; Э36-677 Духовні навчальні заклади. Рабинські семінарії, рабинські училища, ешиви, хедери, талмуд-гори та ін. Підрозділи для літератури щодо історії юдаїзму в різних країнах, а також його територіальних, етнічно-релігійних і духовних особливостей: Э360.9 Юдаїзм в окремих країнах; Э360.9(2) Юдаїзм у СРСР; Э360.9(2)-3 Історія юдаїзму в СРСР; Э360.9(2)-31 Історія юдаїзму до 1917 р.; Э360.9(2)-37 Історія

юдаїзму з 1917 р.; Э360.9(2)-6 Організація юдаїзму в СРСР; Э360.9(2)-65 Синагоги, молитовні; Э360.9(2 = А/Я) Юдаїзм етнічних груп євреїв. Юдаїзм горських, грузинських, кримських, середньоазіатських євреїв та ін.; Э360.9(4/8) Юдаїзм у закордонних країнах – розділи по Таблиці II; Э361/368 Течії й секти в юдаїзмі; Э364 Самаритяни; Самаритяни в прадавній період – див.Э36-338 Течії й секти; Э365 Караїми; Э366 Хасидизм; Э366 -574 Твори й життєпису цадиків; Э368 Інші течії й секти в юдаїзмі.

Літерні індекси, притаманні оригінальній класифікації ББК у подальшому, після узгодження з таблицями, розробленими для класифікації літератури з інших напрямів знань можна трансформувати у відповідні цифрові індекси універсальної десятикової класифікації.

UDC 025(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16):025.4

Oleksiy Khamray,

ORCID 0000-0003-1343-5460,

Doctor of Philology, Senior Research Associate,

Judaica Department, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Head of the Near and Middle East Department,

A. Krymskyi Institute of Oriental Studies,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: akhamray@yahoo.com

**BIBLIOGRAPHICAL CLASSIFICATION OF THE MATERIALS FROM
THE JUDAICA DEPARTMENT OF INSTITUTE OF MANUSCRIPT
AT V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The paper considers possibilities to elaborate the present tables for systematization and cataloguing of the materials from the Judaica Department of Institute of Manuscript at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: bibliographical classification, cataloguing, Judaica Department, academic library, Judaica, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 025.021(477.54):025.4:821.411.16

Харченко Артем Вікторович,

ORCID 0000-0002-3314-5084,

кандидат історичних наук, доцент,

кафедра українознавства, культурології та історії науки,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,

Харків, Україна

e-mail: 8larchi19@gmail.com

Радченко Юрій Юрійович,

ORCID 0000-0002-2584-5865,

кандидат історичних наук, директор,

Харківська обласна громадська організації

«Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи»,

Харків, Україна

e-mail: yuriradchenko1986@gmail.com

КАТАЛОГІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРИ ЄВРЕЙСЬКИМИ МОВАМИ В ХАРКІВСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Громадська організація «Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи» спільно з Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка здійснює проєкт із каталогізації фонду бібліотеки, який містить літературу єврейськими мовами.

Ключові слова: Харків, бібліотека, каталогізація, іврит, їдиш.

Громадська організація «Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи» контактує з різними культурними й освітніми установами, які зберігають літературу, написану єврейськими мовами. Головним партнером сьогодні є Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, чії фонди з єврейською літературою є одними з найбільших в Україні. Більша частина колекції надрукована їдишем і івритом. Каталогізація такої колекції відкриває Харків дослідникам, причетним до єврейських студій як в Україні, так і поза її межами. Спільний проєкт із каталогізації «Сіфра» допомагає знайомству з потужним шаром єврейської історії міста.

Ідею створення фонду єврейської літератури у Харківській громадській бібліотеці було висунуто в 1903 р. На той момент, у місті

офіційно проживало більше десяти тисяч євреїв. Разом із тим не існувало публічної бібліотеки з єврейською літературою. У 1904 р. відповідний відділ бібліотеки розпочав роботу, видавши перші абонементи. Колекцію поповнювали пожертви від окремих осіб та інституцій. У 1909 р. було вперше порушено питання про необхідність каталогізації фонду. За перше десятиліття існування (до 1914 р.) фонд збільшився з 1200 примірників до 2160. Велику частину фонду складала періодика. У той же час з'явився перший каталог зібрання. Спочатку він був рукописний, а згодом його змогли надрукувати. Одночасно проводили облік попиту на єврейську літературу, що свідчило про ґрунтовний підхід до справи співробітників відділу. Серед читацьких уподобань харків'ян трапляються імена Хаїма Бялика, Менделе Мойхер-Сфоріма, Шолом-Алейхема. Після короткої зупинки роботи відділу в період революцій і військових протистоянь роботу фонду було відновлено вже за радянської влади. Було створено Єврейський відділ, який зберігав 2250 примірників. Відома кількість читачів фонду на той час – 931. У період сталінізму окремий фонд було ліквідовано через приєднання до Відділу національностей та чужоземної літератури. Окремішність фонду було повернуто лише після 1991 р., але питання його каталогізації тривалий час було невирішеним. Література у фонді зберігалася належним чином, співробітники вели облік – на сьогодні нараховується 7,5 тисяч примірників. Проте відсутність фахівців із єврейських мов не дала можливості створення повноцінного каталогу.

У жовтні 2020 р. Центр дослідження міжетнічних відносин Східної Європи і Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г.Короленка домовилися підписати меморандум про наміри. Фахівців Центру було допущено до роботи з фондом. Спільна робота ведеться в напрямку створення двох каталогів. Перший – каталог, який буде розміщено на сайті бібліотеки. На сьогодні вже є перші результати і надалі каталог буде доповнюватися. Другий каталог – перспектива на недалеке майбутнє, буде створено на окремій платформі. Спеціально створений для цього інтернет-портал включатиме каталог українською, російською та англійською мовами, а також оцифровані зображення деяких примірників із фонду. Головним виконавцем проєкту з боку Центру є його директор, історик Юрій Радченко.

Важливою частиною проекту каталогізації є привернення уваги фахівців з єврейських студій, залучення їх до обговорення поточних результатів роботи. Одним із форматів такої роботи стало проведення наукових семінарів у грудні 2020 р. і у травні 2021 р. Перший захід – «Проект “Сіфра” – перші кроки» – мав інформативний характер і дозволив презентувати ідею проекту. Надія Борисенко, співробітниця бібліотеки, презентувала історію колекції «Гebraїка-Юдаїка» (Hebraica et Judaica). Ю. Радченко звітував про 400 одиниць літератури – брошур, книжок, журналів, газет, які було описано та частково оцифровано. Літературу було систематизовано за визначеними дослідницькою групою критеріями. 70% опрацьованої літератури, створеної як за Російської імперії, так і в радянський період, було написано мовою їдиш. Харківська колекція також містить примірники, написані їдишем, характерним для території Литви й Польщі. 30% з опрацьованої літератури написано івритом, як давнім, так і модерним. Невеличка частка літератури представлена арамейською, а також єврейсько-таджицькою мовами.

За напрямками ж було виділено релігійну літературу, яку здебільшого було імпортовано до Харкова з Вільна, Варшави, Санкт-Петербурга та інших місць. Великим напрямком є світська література, надходження якої зростало із загальною тенденцією до секуляризації. Життєписам рабинів, характерних для релігійної групи, у той час вже протиставлялись життєписи відомих єврейських мислителів, описи тих чи інших міст, де мешкало єврейське населення. У фонді представлено чималу кількість перекладної літератури, зокрема романів, популярність яких зростала в XIX ст. Широко представлений у фонді міжвоєнний період – час коренізації і розвитку їдишського радянського проекту, який у Харкові діяв синхронно з українізацією. Література фонду охоплює також період Другої світової війни. У період пізнього сталінізму поповнення фонду було майже припинено. За час реалізації проекту вже оброблено більше 1,5 тис. одиниць літератури, поступово створюється її повноцінний опис, оцифровуються обрані матеріали.

UDC 025.021(477.54):025.4:821.411.16

Artem Kharchenko,

ORCID 0000-0002-3314-5084,

Candidate of Historical Studies, Associate Professor,

Department of Ukrainian Studies, Culturology and History of Science,

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,

The Holocaust Lecturer for the Claims Conference University Partnership Program,

Kharkiv, Ukraine

e-mail: 81archi19@gmail.com

Yurii Radchenko,

ORCID 0000-0002-2584-5865,

Candidate of Historical Studies, Director,

Kharkiv regional public organization

"Center for the Study of Interethnic Relations in Eastern Europe",

Kharkiv, Ukraine

e-mail: yuriradchenko1986@gmail.com

CATALOGING LITERATURE IN JEWISH LANGUAGES AT THE V. G. KOROLENKO STATE SCIENTIFIC LIBRARY

The Center for the Interethnic Relations Research in Eastern Europe and the V. G. Korolenko State Scientific Library (Kharkiv) are implementing a project on cataloging of the library collection which contains the literature in Jewish languages.

Keywords: Kharkiv, library, cataloging, Hebrew, Yiddish.

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергєєва І.

Черноіваненко Віталій Віталійович,

ORCID 0000-0001-9121-9953,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ фонду юдаїки, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: chernoiivanenko@gmail.com

ІРИНА СЕРГЄЄВА І ЇЇ ВНЕСОК У РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ ЮДАЇКИ В УКРАЇНІ

Доповідь присвячена внеску Ірини Сергєєвої (1958–2019), у відродженні та становленні академічної юдаїки в Україні.

Ключові слова: Ірина Сергєєва, юдаїка, С. Ан-ський, пінкаси, відділ фонду юдаїки, НБУВ.

Ірина Анатоліївна Сергєєва – znana в Україні та поза її межами дослідниця історії та культури східноєвропейського єврейства, багаторічна завідувачка відділу фонду юдаїки Інституту рукопису (ІР) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), членкиня виконавчого комітету Української асоціації

юдаїки, доцентка кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія»... І. А. Сергєєва народилася в Києві 1958 р. У 1982 р. закінчила історичний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Історія та археологія». З 1975 до 1983 рр. працювала в Інституті археології АН УРСР. 1986 р. почала свою багатолітню працю у НБУВ, де з 1990 по 2019 рр. очолювала відділ фонду юдаїки, у якому зберігається одна з найбільших колекцій єврейських рукописів і книжок у світі. У 1998 р. І.А.Сергєєва захистила кандидатську дисертацію на тему «Археографічний опис єврейських декорованих рукописів XVIII – першої половини XX ст.».

І. А. Сергєєва належала до тих небагатьох людей, поряд із О. О. Хамраєм, Ю. Й. Меламедом та ін., які стояли біля витоків відродження єврейських студій (академічної юдаїки) в незалежній Україні. З 1994 до 2000 рр. викладала в Міжнародному Соломоновому університеті в Києві, з 2003 р. (часу заснування) – на міждисциплінарній сертифікатній програмі з юдаїки в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», а з 2012-го (часу заснування) – також і на магістерській програмі з юдаїки кафедри історії у цьому ж університеті. У НаУКМА І. А. Сергєєва читала незмінно і впродовж багатьох років свій авторський курс «Матеріальна культура євреїв Східної Європи». Крім того, дослідниця брала участь у етнографічних і епіграфічних експедиціях в Україні й за кордоном, викладала на літніх школах, організованих Центром наукових працівників і викладачів юдаїки «Сефер» (Москва), а також на школах у Варшавському і Центральноєвропейському університетах, була учасницею конгресів (світового і європейського) та багатьох міжнародних конференцій із юдаїки. Її перу належать численні статті, джерельні публікації, рецензії та дві монографії: «Альбом єврейської художественной старини Семена Ан-ського» / «The Jewish Artistic Heritage Album by Semyon An-sky» (спільно з Олександром Канцедікасом) і «Архівна спадщина Семена Ан-ського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Перша монографія вийшла у 2001 р. в Москві в серії «Шедври єврейського мистецтва». Ця двомовна (російською і англійською) книга знайомить читача з унікальним виданням – «Альбомом єврейської художньої старовини», підготовленим до друку в 1918 р. єврейським письменником, етнографом, політичним діячем

С.Анським, який на початку ХХ ст. активно займався збиранням єврейської історико-культурної спадщини. Проте впродовж революційного часу заплановане видання не було здійснено. У 1994 р. видавництво «РА» опублікувало англійську версію «Альбому», надруковану у Фінляндії, але поширення книги зазнало невдачі. Наприкінці 1990-х років у зібранні рукописів НБУВ було виявлено ще одна версія «Альбому» з раніше невідомими репродукціями. Таким чином у 2001 р. завдяки, великою мірою, І.А.Сергєєвій побачив світло найбільш повний варіант «Альбому». Книга включає статті О. Канцедікаса «Семен Ан-ський і “Альбом єврейської художньої старовини”» (с. 9–141) і І. А. Сергєєвої «Київське зібрання рукописів С. Ан-ського» (с. 142–207), а також містить статтю Абрама Ефроса «Лампа Аладдіна» (с. 208–239) і 92 ілюстрації з їхнім описом.

У монографії «Архівна спадщина Семена Ан-ського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2006, 544 с.) Ірина Сергєєва вперше запровадила до наукового обігу значний комплекс документів особового архівного фонду С.Я.Анського. Перша частина видання є дослідженням життєвого, творчого і наукового шляху та ролі фондоутворювача в соціокультурному контексті ХІХ – першої чверті ХХ ст. Друга частина – це анотований опис архівної спадщини (документів творчої, суспільної та наукової діяльності С. Ан-ського, листування, фотографій та колекційних документів), що зберігаються у фондах ІР НБУВ. Ця книга є однією з найважливіших на сьогодні серед досліджень Ан-ського і є дороговказом для науковців, що вивчають культурну спадщину євреїв Східної Європи.

Іншим значним внеском І. А. Сергєєвої до наукової юдаїки є дослідження пінкасів (пінкасім), записних книг єврейських громад. Багаторічна праця відбита в різних статтях дослідниці. В одній із них, спільній з О. О. Хамраєм, подано опис і класифіковано 107 рукописних одиниць, що зберігаються у фондах НБУВ. Колекція, що є однією з найбільших у світі, включає як оригінали, так і рукописні копії, фотокопії і коректурні аркуші. Її унікальність полягає, зокрема, у тому, що вона містить багатий і різноманітний матеріал із різних регіонів України (Київ, Житомир, Бердичів, Бар, Канів, Летичів, Луцьк, Меджибіж, Староконстянтинів та ін.) кінця ХVІІІ – першої чверті ХХ ст. До того ж на відміну від пінкасів Білорусі, Литви й Польщі, українські рукописи раніше майже не були

залучені в науковий обіг. Особливу увагу І. А. Сергєєва присвятила й дослідженню художнього оформлення згаданих пінкасів [див. детальніше статтю: Сергєєва І. А. Художнє оздоблення єврейських рукописних пам'яток України кінця XVIII – першої чверті XX ст.: традиції і побутування (на матеріалах колекції Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Сходознавчі студії. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків, 2010, № 8, вип. 3, с. 199–235].

Внесок І. А. Сергєєвої в розвиток академічної, у т. ч. бібліотечної, юдаїки важко переоцінити. Сюди належать збереження колекцій і систематизація фондів юдаїки, дослідження матеріальної спадщини євреїв України (пінкаси), інтелектуальної історії (спадщина С. Ан-ського), історії мистецтва і народної музики. Велика роль І. А. Сергєєвої полягає у формуванні не лише наукової і бібліотечної юдаїки в Україні, але і у становленні освітніх програм і проєктів, покликаних підготувати в нашій країні висококваліфікованих фахівців із юдаїки. В останні роки свого життя вчена присвятила багато своєї уваги й розбудові Української асоціації юдаїки, за що автор цих рядків залишиться їй безмежно й назавжди вдячний.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергєєва І.

Vitaly Chernoiivanenko,

ORCID 0000-0001-9121-9953,

Candidate of Historical Studies, Senior Research Associate,

Judaica Department, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: chernoiivanenko@gmail.com

IRYNA SERHEYEVA AND HER CONTRIBUTION TO JEWISH STUDIES IN UKRAINE

This paper is devoted to the contribution of Dr. Iryna Serheyeva (1958–2019) to the revival and evolvement of Jewish Studies in Ukraine.

Keywords: Iryna Serheyeva, Jewish Studies, S. An-sky, pinkasim, Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027.54(477-25)РНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергеева I.
Шолохова Людмила Владимировна,
кандидат искусствоведения,
куратор, еврейский отдел,
Публичная библиотека Нью-Йорка,
Нью-Йорк, Соединенные Штаты Америки
e-mail: mila.sholokhova@gmail.com

ОТКРЫТИЕ ЕВРЕЙСКИХ ФОНОГРАФИЧЕСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ ИНСТИТУТА РУКОПИСИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

Доклад посвящен научному сотрудничеству с Ириной Сергеевой над изучением коллекции еврейского музыкального фольклора в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского издании научного каталога и участии в проекте Библиотеки с ИПРИ НАН Украины по оцифровке и публикации коллекции.

Ключевые слова: Ирина Сергеева, НБУВ, коллекция фоноцилиндров, еврейский музыкальный фольклор.

Моя научная работа над уникальным музыкальным наследием, хранящимся в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского началась в 1992 году, когда я закончила обучение в консерватории и пришла на работу в музыкальный отдел библиотеки. Тогда я также познакомилась с Ириной Анатольевной Сергеевой, заведующей сектора востоковедения Центральной научной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского АН Украины (этот сектор был создан в 1990 г. и в 2002 г. был переименован и реорганизован в отдел иудаики Института рукописи НБУВ).

В 1994 году, после открытия в библиотеке большой коллекции фонографических валиков с записями еврейского музыкального фольклора и сопутствующих нотных расшифровок и картотек в фондах Института рукописи, мне выпала удача напрямую работать с этими уникальными материалами. Я всерьез занялась историей собирания еврейского фольклора, содержанием еврейских музыкальных коллекций и одновременно с этим – изучением языка идиш. Работа меня очень увлекала. История экспедиций Семена Анского, коллекции Зиновия Кисельгофа, Юлия Энгеля, материалы экспедиций Моисея Береговского... В этом потоке информации мне

только предстояло сориентироваться. Меня очень поддерживали сотрудники моего родного музыкального отдела, а также и Ирина Сергеева.

Благодаря рекомендации Ирины Сергеевой, я перешла на работу в сектор востоковедения на должность научного сотрудника, где я вплотную занялась каталогизацией архива фоноваликов и расшифровок к ним. Ирина щедро делилась своими знаниями, помогла разобраться в структуре коллекций по иудаике Института рукописи, в частности, содержавших инвентарные книги фонографических записей, тексты песен, личные архивы Кисельгофа и Энгеля, части архива Института еврейской пролетарской культуры / Кабинет еврейского языка, литературы и фольклора при АН УССР. В последствии эти материалы легли в основу моей кандидатской диссертации «Становлення та розвиток єврейської музичної фольклористики в Російській імперії на початку ХХ ст.» (2000). Особенно неоцінимою була допомога Ірини і других співробітників сектора (Алексея Хамрая, Ольги Горшихиной, Натальи Щеколдиной и Анны Абрамовны Рывкиной) при подготовке к публикации моего каталога «Фоноархив еврейского музыкального наследия» в 2001 г. (см. издание «Фоноархів єврейської музичної спадщини: колекція фонографічних записів єврейського фольклору із фондів Інституту рукопису: анотований каталог фоноциліндрів та нотних і текстових розшифровок» в репозитарии НБУВ URL: <http://irbis-pbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001884>). Для меня это были годы большого профессионального роста, и в этом большая заслуга Ирины.

Я также хочу отметить нашу общую работу по оцифровке фонографических записей и издании уникальных архивных фонозаписей – многолетний проект НБУВ с Институтом проблем регистрации информации НАН Украины «Историческая коллекция еврейского музыкального фольклора, 1912–1947 гг.». Первый CD-диск был издан в 1997 г. и работа над проектом продолжается до сих пор, я дистанционно работой над проектом вместе с коллегами из НБУВ и ИПРИ, но, к сожалению, уже без Ирины Сергеевой. Наша работа и дружба не прерывалась и после моего отъезда в Америку. Мы регулярно перезванивались, встречались на конференциях. Кроме того, я довольно часто приезжала в Киев и для работы на новыми дисками, и просто, когда появлялась возможность, даже проездом. Возвращение в родной город, встречи с Ирой, моими

дорогими колегами и друзьями в библиотеке были долгожданным праздником. Память об Ирине светла.

UDC 027.54(477-25)РНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергеева I.

Lyudmila Sholokhova,
PhD, Curator, Jewish Division,
New York Public Library,
New York City, United Statese
mail: mila.sholokhova@gmail.com

**OPENING OF THE JEWISH PHONOGRAPHIC COLLECTIONS AT
THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF THE V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The paper is devoted to the research cooperation work with Iryna Serheyeva on the collection of the Jewish musical folklore in the Institute of Manuscript of the VNLU, publication of a scientific catalog and participation in the of the VNLU and Institute for Information Recording NAS of Ukraine for the digitization and publication of the collection.

Keywords: Iryna Serheyeva, VNLU, collection of phonographic cylinders, Jewish musical folklore.

УДК 027.54(477-25)РНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергеева I.

Шолохова Людмила Володимирівна,

кандидат мистецтвознавства,
кураторка, єврейський відділ,
Публічна бібліотека Нью-Йорка,
Нью-Йорк, Сполучені Штати Америки
e-mail: mila.sholokhova@gmail.com

**ВІДКРИТТЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ФОНОГРАФІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Доповідь присвячена науковому співробітництву з Іриною Сергеевою над вивченням колекції єврейського музичного фольклору в Інституті рукопису НБУВ, виданні наукового каталогу й участі в проєкті НБУВ та ІПРІ НАН України з оцифрування та публікації колекції.

Ключові слова: Ірина Сергеева, НБУВ, колекція фоноциліндри, єврейський музичний фольклор.

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:021.2]:37:94(477=411.16)

Щеколдіна Наталія Олексіївна,

ORCID 0000-0002-4411-7054,

молодший науковий співробітник,

відділ фонду юдаїки, Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: schekoldina@nbuv.gov.ua

ОСВІТНЯ РОБОТА ЯК СКЛADOVA РОЗВИТКУ ЮДАЇКИ В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЯ ФОРУМУ ПРАЦІВНИКІВ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ «ЕТРОГ»

Доповідь розглядає освітню роботу як важливу складову розвитку академічної юдаїки в Україні на прикладі організації першого Форуму працівників єврейської освіти України «Етрог» у 2001 році.

Ключові слова: юдаїка, освіта, форум «Етрог», Ірина Сергєєва, Україна.

З 30 квітня по 3 травня 2001 року в Києві проходив перший Відкритий форум працівників єврейської освіти України «Етрог 5761», який зібрав близько 250 освітян, які працюють в єврейських дитячих садах, школах і вищих навчальних закладах країни. Форум проводився за фінансової підтримки Фонду розвитку єврейського освіти в діаспорі Л. А. Пінкуса (Ізраїль) та Американського єврейського розподільчого комітету «Джойнт». Виконавчим директором Форуму була Ірина Сергєєва, вченим секретарем – Наталія Щеколдіна, до організації події долучалися й інші працівники сектору сходознавства Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Швидке зростання кількості єврейських навчальних закладів і центрів єврейського неформальної освіти з моменту відновлення єврейського життя наприкінці 1980-х рр. вимагало екстреної та масової підготовки педагогічних кадрів – фахівців у галузі юдаїки. Хоча до 2001 р. різні єврейські організації, українські та закордонні, провели десятки педагогічних конференцій, семінарів, тренінгових програм для всіх напрямків єврейської освіти. Унаочнилася потреба в появі і інших форм взаємодії людей, що працюють в цій галузі.

Форум «Етрог» прагнув створити таку нову модель взаємодії, яка б включала в себе: обмін досвідом професіоналів, які мають свої методичні розробки та винаходи, ознайомлення з цим досвідом

молодих педагогів, які починають свою кар'єру в єврейській освіті, обговорення проблем і завдань, що стоять перед сучасними єврейськими закладами України, спроби побачити і визначити їх перспективи. Починаючи роботу з організації Форуму, ми сподівалися, що кожен з його учасників (директор найбільшої в Україні єврейської школи-гімназії або ж початківець, викладач гуртка з виготовлення єврейської атрибутики в громадському центрі маленького містечка), знайде своїх однодумців, познайомиться з найкращими напрацюваннями у своїй сфері, побуває на уроках і презентаціях, започаткує корисні професійні контакти.

На церемонії відкриття Форуму виступили знані діячі єврейської освіти: рав Йонатан Порат, Володимир Глозман, проф. Олександр Розенфельд, рав Янкель Дов Блайх, рав Олександр Духовний, Елі Їцхакі, Йосі Бар Ной. Програма Відкритого форуму надавала різноманітні можливості професійних контактів в групах у формі презентацій, відкритих уроків, педагогічних майстерень, круглих столів, тематика яких охоплювала такі напрямки єврейської освіти: дошкільна освіта, денні школи, недільні школи, ульпани (школи вивчення івриту), громадські освітні програми, програми викладання історії Голокосту, єврейська освіта в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, сучасні технології в освіті, освітні програми для людей з особливими потребами. Зацікавлене обговорення викликали теми організації лекційної діяльності, роботи програм з розвитку єврейських традиційних ремесел, системи сімейних і дитячих таборів, клубів, видання періодики та бібліотечних програм.

Кожен учасник Форуму обрав свій власний маршрут у програмі відповідно до своїх професійних, релігійних і індивідуальних вподобань. Велику частину таких занять у групах або секціях проводили самі учасники. Багато учасників привезли виставки робіт, альбоми фотографій і відеоматеріали, що показували роботу навчальних закладів. Кожне з занять, лекцій і майстер-класів обговорювали фахівці, аналізували нові методики та напрацювання, буквально в процесі обговорення винаходили нові форми й методи навчальної роботи.

Особливе місце в програмі Форуму мали пленарні виступи провідних фахівців у галузі юдаїки та єврейської освіти з різних країн, зокрема лекції професора Авраама Інфельда (Ізраїль), докторів Леоніда Мациха (Україна), Рашида Капланова (Росія), Вікторії Мочалової (Росія), Олексія Хамрая (Україна). Окремими елементами

програми були заняття в групах, названі «Лільмод у-Леламед» (з івриту – «вчитися й навчати»), які проводили знані фахівці з Ізраїлю та США: Нахум Амсель, Йосі Пніні, Хаїм Лауер, Гіла Кац, Йосі Бар-Ной, Йона Шнайдер, Йонатан Порат, Лайонел Лінк, Ігаль Котлер, Міхаель Едовіцкі.

Вечірньої пори учасники мали можливість насолодитися великою культурною програмою – виставки, концерти, презентації нових видань, знайомство з єврейськими історичними об'єктами та єврейськими навчальними закладами Києва, а також ярмарок освітніх матеріалів. Перед учасниками виступили: клезмерський ансамбль «Харків клезмер бэнд», єврейські театри з Полтави, Чернігова, нова трупна громадського центру «Соняшник».

Крім «великого» Форуму (250 учасників) Київська міська єврейська громада, відділ освіти Посольства Держави Ізраїль та Форум працівників єврейської освіти «Етрог» провели серію семінарів на 30 учасників, серед них зокрема й для вчителів природничих дисциплін під назвою «Юдаїзм і наука. Конфлікт або співробітництво?», семінар для вчителів єврейської літератури тощо. Саме організація Форуму працівників єврейської освіти України «Етрог» у 2001 р. показала, що відродження академічної юдаїки в Україні відбувається швидкими темпами, а масова освітня робота й передача досвіду науковців, фахівців з юдаїки, є важливою складовою подальшого розвитку академічної юдаїки в Україні.

UDC 027.54(477-25)ІРНБУВ:021.2]:37:94(477=411.16)

Nataliia Shekoldina,

ORCID 0000-0002-4411-7054,

Junior Research Associate,

Judaica Department, Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shekoldina@nbuv.gov.ua

**EDUCATIONAL WORK AS A COMPONENT OF DEVELOPMENT
OF JEWISH STUDIES IN UKRAINE: ORGANIZATION
OF “ETROG” FORUM FOR THE JEWISH EDUCATORS**

The paper considers educational work as an important component for development of Jewish studies in Ukraine on the example of organizing the first «Etrog» Forum for the Jewish educators in 2001.

Keywords: Jewish studies, «Etrog» Forum, education, Iryna Serheyeva, Ukraine.

УДК 027.54(477-25)РНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергеева І.

Shaul Stampfer,

PhD, Professor Emeritus,

Rabbi Edward Sandrow Professor of Soviet and East European Jewry,

Former Chair of the Department of Jewish History,

Hebrew University of Jerusalem,

Jerusalem, Israel

e-mail: shaul.stampfer@mail.huji.ac.il

IRYNA SERHEYEVA IN HER LAST ARTICLE

In her last article «История Музея и Архива Еврейского историко-этнографического общества после октября 1917 г.», Iryna Serheyeva wrote in a proper academic style about the importance of maintaining library collections.

Keywords: Iryna Serheyeva, life, Judaica Department, archives, museum, history.

Iryna Serheyeva grew up in a world that is ancient history for many today – in Soviet Ukraine. She was born in 1958, taught history, studied archaeology and worked for several years at the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. From there she moved in 1986 to what would become the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. As Iryna described it several years ago: «In 1990, Nikolai Senchenko, who was then the director of the library, called me and said that there were many Jewish books that needed attention. Although I was not a specialist in Judaica, he reasoned like this: «You are an archaeologist, so go and dig»». (here and further is given my English translation from Russian; the quotation is taken from the last interview of Iosif Turovskii with Iryna Serheyeva: Туровский, Иосиф. «Ирина Сергеева: «Директор библиотеки сказал мне – ты археолог, вот иди и раскапывай»»). Еврейский обозреватель: информационно-аналитическое издание Еврейской конфедерации Украины. № 8/320. Сепень 2019. С. 1–2.). And dig she did.

It did not take much time before there were results. Iryna's first article on Judaica was published just a year later. She was the co-author together with the Dr. Senchenko. The article dealt with Jewish scholarly institutions and library collections in Kyiv after 1917 and appeared in both English and Ukrainian (Сергеева, Ирина та Микола Сенченко. «З історії формування колекції єврейської літератури Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського.» Світ, № 3–4 (1991): 64–87.; Senchenko, Nikolai and Irina Sergeeva. «Jewish Scholar Institution and

Library Collections in Kiev After 1917: A Brief Historical Sketch.” *Soviet Jewish Affairs* 21, no. 2 (1991): 45–50.

Iryna’s personal warmth and her deep interest in people were no secret to the many individuals who came into contact with her. A close reading of at least some of her academic publications shows that here as well – underneath the careful academic formulations of a serious researcher, lies a great deal of her positive personality. Iryna’s last publication (Сергеева И. А. История Музея и Архива Еврейского историко-этнографического общества после октября 1917 г. // *Judaic-Slavic Journal*. № 1(2). 2019. С. 13–43. <https://sefer.ru/rus/publications/sefer-journal-2019.pdf>) deals with the History of the Museum and the Archives of the Jewish Historical and Ethnographic Society after October 1917.

I want to discuss this article carefully and to point out how much of Iryna Serheyeva is in it. The topic of the article is the history of the collection of the Museum of the Jewish Historical and Ethnographic Society (St. Petersburg, 1908–1930) and of the files that made up the archives of the society, in the period between October 1917 and the early 1990s. It is based on archival documents found in Europe and in the USA as well as on published sources. The author reveals historical events related to the collections, reconstructs the composition and the content of the collections and discusses the fate of the museum materials and the archival collections. Iryna Serheyeva saw in the topic of museums and archives significance and importance that someone who was less familiar with these institutions could easily miss – and she certainly convinced the reader of the important of the topic. At the same time, she was aware of the social impact of these institutions.

The language of the Iryna Serheyeva’s afore-mentioned article “History of the Museum and the Archives of the Jewish Historical and Ethnographic Society after October 1917” says something about the author when considered carefully. In her writing, she was sparing in the use of adjectives. She brought facts, cited sources and generally left it to readers to apply characteristics to the individuals she described and to their deeds. However, there were exceptions and they merit attention. In describing Iosif Lieberberg, who was for several years the head of Department of Jewish Culture in Kyiv, she wrote: “he was a very an ambitious, energetic, capable administrator, he was well versed in the corridors of power and skillfully and successfully obtained funding for the work of the structure he headed.” (see Сергеева И. А. История Музея и Архива Еврейского

историко-этнографического общества после октября 1917 г... p. 25). Later in the article, she wrote about Iona Khinchin in the following words: "I. M. Khinchin, who, while not a professional archivist, possessed extraordinary administrative skills and a wide variety of experience leading work in various party and Soviet bodies" (p. 27).

Generally, the language of Iryna Serheyeva was restrained. She dealt with an extremely tragic period and few of her protagonists had the privilege of a peaceful death in bed. This was not dismissed but there was not appeal to emotion. However, there was one exception that 'slipped' through. Near the end of the article she wrote: "With such a systematization of materials, one can only imagine what happened to the professionally ordered archive of the EIEO (Jewish Historical and Ethnographic Society – S.S.) and how the documents were formed into files, inventories and funds. Naturally, during the subsequent in the second half of the 1930-1950s years of fund transfers, the structure of the society's archive was completely violated (была полностью нарушена), and many documents and documentary collections were dispersed not only in different funds, but also in different archives." (p. 31).

There is much to be learned from the writing of Iryna Serheyeva as well as there is no less significance in her life. She showed all of us that study and change does not end with graduation from a university. It should not surprise us that one of the last projects that Iryna Serheyeva was involved in was a planned (and massive) five volume study and collection on the material culture of the Jews of Ukraine. It was intended to be an illustrated guide to the cultural and historical relics of the Jewish people that are preserved on the territory of Ukraine together with detailed information about the relics themselves, the personalities whose names are associated with certain items and building and finally, about Jewish history. Iryna Serheyeva showed that with effort and commitment – and to be honest, with more than a little talent, it can be done.

УДК 027.54(477-25)ІРНБУВ:025.171]:94(477=411.16):001.8](092)Сергеева І.

Штампфер Шауль,

доктор філософії, професор-емерит,
професор радянського і східноєвропейського єврейства
(посада імені раббі Едварда Сандрова),
колишній керівник департаменту єврейської історії,
Єврейський університет в Єрусалимі,
Єрусалим, Ізраїль
e-mail: shaul.stampfer@mail.huji.ac.il

ІРИНА СЕРГЄЄВА У СВОЇЙ ОСТАННІЙ СТАТТІ

У своїй останній статті «История Музея и Архива Еврейского историко-этнографического общества после октября 1917 г.» Ірина Сергєєва написала у справжньому академічному стилі про важливість збереження бібліотечних колекцій.

Ключові слова: Ірина Сергєєва, життя, відділ фонду юдаїки, архів, музей, історія.

ЗМІСТ

30-РІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 5

Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. 30 років незалежності..... 5

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ 10

Антонова В. Д., Антонюк Т. Д. Мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як об'єкт атрибуції..... 10

Бачинська Н. А. Навчально-методичний комплекс для освітньої підготовки зі спеціальності 029 «інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: базові засади формування..... 15

Безпала Г. І. Візії і стратегія інноваційного розвитку Національної бібліотеки Швейцарії 18

Білінець Н. Г. Автореферати дисертаційних досліджень із бібліотекознавства як джерело вивчення розвитку бібліотекознавчої думки (2018–2020)..... 22

Бондаренко В. І., Гранчак Т. Ю. Орієнтири розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах переходу до бібліотеки 4.0..... 26

Вакула І. Я. Бібліотека Шевченківського національного заповідника: історія створення, особливості комплектування 29

Василенко О. М. Бібліотечно-інформаційний комплекс: методологічні аспекти статистичного моніторингу 33

Головаха С. М. Технології широкого і цільового охоплення онлайн-аудиторії для популяризації та розповсюдження наукових знань 37

Горєва В. В., Кулаковська Т. Л. Науковий потенціал Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: складники, напрями розвитку	41
Гуменчук В. В. Мультимедійні технології в бібліотеках: теоретико-методологічне обґрунтування терміна	45
Дем'янюк Л. М. Упровадження інноваційного проєкту «оперативний кайдзен» (kaizen-e amaliati) в роботу Національної бібліотеки Ісламської республіки Іран	48
Дмитрієва Н. В. Моніторинг інформаційних запитів читачів.....	51
Добко Т. В. Бібліографічні покажчики та електронні інформаційні ресурси, присвячені 100-річчю української революції (1917–1921).....	54
Єфимищ Н. М. Оптимізація електронного опису картографічних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	58
Збанацька О. М. Інтеграція бібліотекознавства та документознавства в науковій дисципліні «документна евристика»	62
Зоріна Н. Є. Роль термінологічних словників у процесі формування професійного мовлення бібліотечних працівників.....	65
Іванова М. В. Міжнародні наукові конференції в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: 30-річна історія	68
Касьян В. В. Навчальна дисципліна «маркетинг некомерційних суб'єктів» як складник освітньої підготовки за спеціальністю 029 «інформаційна, бібліотечна та архівна справа».....	72
Каштанова Т. В. Національний галузевий інформаційний ресурс Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України як джерело задоволення потреб аграрної галузі України	76
Кірішева О. М. Наукові видання з історії медицини як результат інтелектуальної співпраці фахівців Національної наукової медичної бібліотеки України.....	79
Клименко О. З. Бібліотечна наука і практика в системі наукових комунікацій	84
Литвинова Л. А. Ініціатива європейських дослідницьких бібліотек для відкритого доступу	87
Лопата О. М. Трансформація системи обслуговування користувачів іноземними науковими часописами в умовах формування цифрового суспільства	91

Масловська С. М. Науковий доробок Дмитра Балики в системі професійних наукових комунікацій.....	96
Науменко С. М. Формування нових напрямів діяльності медичних бібліотек в сучасних умовах.....	99
Новальська Ю. В. Флешмоб як актуальна форма популяризації книги, читання, бібліотеки.....	103
Пестрецова Л. А., Шульга І. О. Періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: джерела комплектування (2012–2020).....	106
Погрібна О. О. До питання унормування і кодифікації термінологічної лексики для перекладних словників із бібліотекознавства	109
Посметна О. І., Ключок Т. І. Україномовні документи в бібліотечних фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2018–2020)	113
Прокопенко Л. І. Соціологічне дослідження як інструмент професійного розвитку студентів.....	116
Рябець І. В., Голубєва М. О. Розвиток академічних навичок (academic skills) студентства: місце та роль бібліотеки університету.....	119
Скорябкіна Ж. А. Сучасний читач та динаміка відвідування бібліотек у цифрову епоху.....	122
Соколова І. В. Текстові цифрові формати професійної комунікації фахівців бібліотек.....	125
Сокур О. Л. Науково-методична робота бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації.....	129
Солоіденко Г. І. Інтеграція ресурсів інформаційно-бібліотечного комплексу Національної академії наук України.....	132
Стршєнець Н. В. Зведений каталог: чи стане реальністю для українських бібліотек?	136
Тупчієнко-Кадирова Л. Г. Проекти Національної бібліотеки Білорусі на основі газетного фонду	140
Чуканова С. О. Роль бібліотеки в навчанні управлінню даними досліджень в контексті трансформації наукових комунікацій.....	143
Шемаєва Г. В. Роль бібліотеки в умовах трансформації системи наукової комунікації.....	147

Шкарина В. А. Українська літературна бібліографія в електронному середовищі.....	151
Яковенко О. Г., Туровська Л. О. Електронні книжкові вітрини нових надходжень до фонду Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського як засіб наукових комунікацій у соціальних мережах.....	155

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ

В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ 158

Вощенко О. І. Значення та принципи організації електронної колекції «репресована книга»	158
Галицька С. В. Оптимізація методичного апарату рубрик тематичного навігатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	161
Гарагуля С. С. Бібліотечні портали знань: реферативний сегмент інформації	165
Гриценко Н. О., Ключнікова О. В., Сандул О. Г. Реферативні бази даних як інструмент управління знаннями.....	169
Гуренко Є. Ю. Документи міжнародних конференцій щодо захисту довілля в електронному каталозі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	172
Деркач Н. В. Особливості застосування скорочень у бібліографічному описі	176
Добра Н. В. Організація механізмів управління знаннями в онлайн-овому обслуговуванні	180
Добровська С. В., Овсієнко Л. М. Представлення фізико-математичних наук у реферативній базі даних «Україніка наукова».....	182
Ейсмонт Ю. В. Особливості редагування електронних наукових ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	186
Ісасва О. В., Дорош М. В., Власова Т. Ю. Wikidata та авторитетний файл Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як локальна модель пов'язаних даних.....	190
Кириленко С. Е. Ресурсне наповнення бібліотечних порталів знань	194

Коваленко С. Г. Дистанційна освіта як вимога часу.....	198
Корнієнко В. О. Бібліографічні ресурси: від інформаційного суспільства до суспільства знань	201
Косенко О. В. Юридичні періодичні видання початку XX століття у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	204
Кропачева Н. М. Репозитарії в структурі URIS (Ukrainian research information system): нові кроки в інтеграції до європейського науково-освітнього простору	208
Крючин А. А., Балагура І. В., Мініна Н. М., Гарагуля С. С. Майбутнє реферативних видань	211
Кудименко Л. Г. DOAJ: інтегратор науки до світового академічного простору	215
Ланде Д. В., Страшной Л., Балагура І. В. Наукометричний аналіз динаміки публікацій з використанням кореляційних мереж.....	219
Лахтаріна Н. В. Реферативний текст як складова інформаційного ресурсу бібліотек	221
Лобузін І. В. Формат наукових метаданих CERIF як базова структура управління науковою інформацією	225
Лобузін К. В. Наукові бібліотеки як центри управління знаннями в дослідницькій інфраструктурі України	228
Мартинюк О. М. Репозитарій НБУВ: наукова бібліотека сучасності.....	233
Оршина Н. В., Устинова Т. П. Досвід бібліотеки та архівів Канади з організації джерельної бази українознавчих досліджень.....	235
Перенесієнко І. П. Тематична структура колекції «Сковородіана» в електронній бібліотеці «Україніка»	239
Руденко А. Д. Онлайнові конференції як спосіб поширення знань у сучасному світі	243
Самохіна Ж. В. Маркетингові технології менеджменту знань в бібліотеці.....	246
Самохіна Н. Ф., Пелюховська І. З. Вебсайт наукового журналу як інструмент системи управління знаннями.....	250
Симоненко Т. В. Ідентифікація вчених і установ у базах даних цитувань: «порядок із хаосу»	254

Слюсар М. Т., Коцюба В. В. Розпорядники інформації як учасники наповнення контентом офіційного сайту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	257
Ткаченко О. П. Ретроспективна каталогізація як частина віртуальної реконструкції знань про історію академічної науки в Україні.....	261
Чала Н. І. Реферативний огляд: перспективність використання в науково-дослідницькій діяльності	265
Шекера П. І. Вибіркова ретроспекція основних фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського як унікальна можливість надання нового життя документам	267
Шекера П. І. Актуальність збереження і вивчення українських журнальних видань 1920–1930-х років у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського	271
Ясіньська О. А. Блогінг як засіб наукової комунікації під час коронавірусної пандемії.....	275

РОЗДІЛ 3

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА В СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ ГЛОБАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

278

Гах І. П. Функціонування мультимедійних мереж передачі інформації ..	278
Дригайло С. В., Носкіна Н. М. Газетна періодика Луганського регіону в інформаційному просторі України.....	282
Дубас Т. П. Видавнича діяльність наукових бібліотек академій наук країн європейського союзу (на прикладі Бібліотеки академії наук Литви імені Врублевських).....	285
Желай О. П. Роль бібліотеки у розвитку системи внутрішньосупільних інформаційних обмінів.....	289
Закіров М. Б. Практика використання глобальних інформаційних мереж у стратегічних комунікаціях	292
Закірова С. Г. Функціональний потенціал е-петицій: міжнародний і український досвід комунікації влади і суспільства	295
Кубко А. Ю. Актуальність проекту «Бібліометрика української науки» як наукометричного інструменту в умовах пандемії COVID-19	299

Кулицький С. П. Аналітичний супровід стратегічних комунікацій національної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки	302
Маленко Я. В. Бібліотека – учасник відображення актуальних проблем екології в стратегічних комунікаціях	305
Матвійчук Л. О. Науково-інформаційна продукція бібліотек як складова наукової комунікації.....	309
Натаров О. О. Популяризація науки як важливий чинник протидії інфекції COVID-19: роль бібліотек	311
Пальчук В. Е. Використання сучасних пошукових систем у дослідженні інформаційних обмінів.....	315
Пестрецова О. О. Роль і місце бібліотек в інформаційному суспільстві .	318
Покропивна О. В. Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку туризму: підсумки дослідження	321
Половинчак Ю. М. Цілісність соціокультурного простору як чинник національного розвитку	325
Полтавець Т. В. Україна у фокусі іноземних ЗМІ (короткі висновки з проекту).....	328
Санакуєв М. Г. Пошуковий алгоритм в глобальному інформаційно-комунікативному просторі та його значення в контент-аналізі	332
Симоненко О. В. Аналіз ролі наукових бібліотек в системі стратегічних комунікацій.....	334
Сісіна Л. Л. Стратегічні комунікації як механізм взаємодії бібліотек і органів державної влади.....	338
Спіріна С. В. Активізація розвитку електронних ресурсів світових бібліотек в умовах пандемії COVID-19	341
Татарчук Л. М., Бородай І. С. Аграрна наука України у виданнях: історичний аспект.....	345
Чернявська Л. П. Бібліотеки як фактор впливу на зміни в свідомості суспільства щодо гендерної рівності	348
Шлапак Ю. С. Е-посібник (е-підручник): наукова дефініція (офіційні документи).....	351
Штих П. М. Електронні виставки як засіб популяризації бібліографічної продукції.....	354

РОЗДІЛ 4

БІОГРАФІКА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЯ – ЗНАННЄВИЙ РЕСУРС ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ

УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 358

- Александрова Г. А.** Леся Українка та Іван Стешенко: епістолярій як біографічне джерело 358
- Антонюк О. Ю.** Електронні персональні бази даних наукової бібліотеки 361
- Бондарева О. Є.** Як сучасна українська драматургія трансформує біографічний канон 365
- Бугасва О. В.** Біографічна проблематика публікацій закордонної наукової періодики: сучасні ракурси відтворення особистості музиканта 368
- Буряк Л. І.** Візуальний поворот у соціогуманітаристиці та перспективи українських біографічних студій 372
- Гажаман Н. О.** Персональні бібліографічні посібники Національної бібліотеки України для дітей..... 376
- Котлярова Т. В.** Біографіка академічного журналу: «Слово і час» в роки незалежності України..... 379
- Любовець Н. І.** Інформаційно-видавничий проєкт «Українські мемуари: анотований каталог книг»: науково-методичні засади 382
- Маврін О. О.** Археографія Івана Бутича: трансформація архівного документа..... 386
- Марченко Н. П.** Біографічні наративи про дитячих письменників в Україні (1991–2021)..... 389
- Осіння Н. В.** Учені-геологи та гірники Катеринославського гірничого інституту (інформаційно-бібліографічний ресурс) 393
- Павлів Н. Г.** Актуальність біобібліографічних показників у вік інформаційних технологій..... 396
- Патик В. В.** Актуалізація біографічної проблематики у дисертаціях з історичної тематики..... 399
- Плющик О. В.** Твір та його автор: фата-моргана власних наукових знань в художньому тексті 402

Полик В. І. Вітчизняна біографіка у роки незалежності України: здобутий досвід та невирішені проблеми.....	405
Томазов В. В. Колективна біографія: особливості джерельної бази дослідження	409
Яценко О. М., Вернік Ю. В., Комарянська Т. В., Філіппова Н. П. Науково-бібліографічна серія «Джерела української біографістики»: особливості підготовки п'ятого випуску.....	412

РОЗДІЛ 5

РУКОПИСНА ТА АРХІВНА СПАДЩИНА: ВІД РУКОПISУ ДО БАЗИ ЗНАНЬ 417

Афанасьєва З. Б. Історія викладання богослов'я у Київському комерційному інституті за архівними документами (1913–1917)...	417
Березовська О. В. Анотований покажчик звітів з науково-дослідних робіт Інституту зоології імені І.І.Шмальгаузена НАН України: особливості структурної побудови та текстового наповнення.....	420
Бодак О. П. Історико-кодикологічні дослідження в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (2001–2020)	423
Боряк Т. Г. Усна історія голодомору: специфіка виникнення та трансформації історичного джерела.....	427
Булатова С. О. Барвиста палітра страв рукописної кухарської збірки «Podróżny potrawy z postem» середини XVII ст.	431
Гальченко О. М. Термінологічне забезпечення кодикологічних досліджень в Україні.....	434
Гарбар Л. В. Архівні документи Івана Петровича Крип'якевича у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	437
Гнатенко Л. А. Віденський Октоїх як конволют.....	441
Горбач Т. С. Масштабна печатка Казимира III із зібрань Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	444

Гутник Л. М., Галькевич Т. А. Українські видові поштові листівки 1920–1930-х років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як візуальні історико-культурні документальні джерела	447
Дідух Л. В., Залєток Н. В. Дослідження організації роботи з документами державних архівів України, що містять персональні дані.....	451
Добрянська Т. А., Дудка Ю. Б. Особовий архів М. А. Шудрі з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: археографічний огляд надходжень 2012 р.....	454
Ємельянова Т. О. «Розблокування» кінематографічної архівної спадщини: проблеми та виклики.....	457
Ємчук О. І. Нові архівні джерела: особовий фонд В. В. Німчука.....	461
Іванова О. А. Написи та записи в альбомах навчальних малюнків іконописної майстерні Києво-Печерської Лаври XVIII ст.	464
Карамаш С. Ю. Бібліотека Державного архіву м. Києва: сучасний стан і перспективи	467
Кашеварова Н. Г. Документи центральної бібліотеки вищої школи при відомстві Альфреда Розенберга (1939–1945) у Федеральному архіві Німеччини: огляд, зміст	471
Кіржаєв С. М. Київські адреси Володимира Вернадського	475
Кіржаєва І. Г. Документи про співпрацю науковців акліматизаційного саду Всеукраїнської академії наук з вітчизняними та іноземними вченими.....	478
Клименко Е. С. Архів Л.М. Ревуцького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: систематизація та зміст	482
Клименко І. В. Архів українського мистецтвознавця, історика та етнографа Б. С. Бутника-Сіверського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: археографічний огляд (до 120-річчя від дня народження вченого).....	486
Коваль Т. В. Фотодокументи у складі особового фонду Л. Є. Махновця	489
Ковальчук О. О. Формування знань про рукописи в системі культурно-історичних епох (на матеріалі археографії XIX ст.).....	491
Коломієць М. С. Документи про участь академіка І. М. Федорченка у літній школі з металознавства в Югославії.....	495

Корчемна І. С., Коваль Т. В. Комплектування фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2001–2020).....	498
Майстренко А. А. Інформатизація архівної справи в республіці Казахстан	502
Міцан Т. В. Епістолярна спадщина П. Й. Панча як джерело з історії розвитку української літератури ХХ ст. (на матеріалах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).....	505
Петрушко Л. А. До питання про екскурсійну діяльність Церковно-археологічного музею	508
Приходько Л. Ф. Проблеми формування національного архівного фонду.....	511
Романюк І. М., Антонюк О. Ю. Роль і значення сільських бібліотек України в 1950-ті – першій половині 1960-х рр. За матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України).....	515
Сытько К. В. Матеріали по истории римско-католического костёла в Украине в составе фонда 3330 Национального исторического архива Беларуси	518
Сохань С. В. Документи Венеційської республіки XV–XVIII ст. з колекції В. В. Качановського	522
Степченко О. П. Документний склад архівної спадщини М. В. Левитського у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: загальний огляд та інформаційний потенціал.....	525
Сукало А. М. Епістолярна спадщина Віри Вовк (за документами особового фонду ЦДАМЛМ України).....	528
Філіпович М. А. Український хронограф старшої редакції XVII ст.: історіографічний огляд	532
Чернятинська Ю. Г. Виставки онлайн – популяризація документів в електронній формі з фондів Центрального державного електронного архіву(ЦДЕА) України.....	537
Шаповал А. І. Документи про участь М. М. Щербака у науково- популярних фільмах, телевізійних і радіопередачах.....	540

- Шип Н. А.** Питання методології суспільствознавства в наукових дискурсах Євгена Васильовича Спекторського..... 544
- Яременко Л. М.** Науково-організаційна і громадська діяльність академіка В. І. Шинкарука: інформаційна складова документів особового фонду вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 547

РОЗДІЛ 6

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ 552

- Антонюк Т. Д., Антонова В. Д.** Здобутки музикологічної секції Української вільної академії наук (за виданнями з фонду відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)..... 552
- Волосатих О. Ю.** Матеріали особового фонду Віктора Косенка як джерело реконструкції цілісної панорами творчості композитора..... 556
- Гусарчук Т. В., Руденко Л. Г.** Розмисли навколо авторства духовного концерту «Гласом моїм»..... 559
- Дояр Л. В.** Антифашистська естрада в неокупованому Луганську (1941) 563
- Дубровіна І. В.** Проблема художнього таланту особистості в мистецтвознавчих джерелах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 567
- Зосім О. Л.** Українська духовна пісня у цифровому форматі 571
- Івченко Л. В.** Джерелознавчий погляд на симфонію до мажор Березовського..... 574
- Карась Г. В.** Музична культура у бібліотечних та архівних фондах Українського вільного університету (на відзначення 100-річчя заснування) 579
- Кармазін А. О.** Марко Лукич Кропивницький як представник музичної культури ХІХ століття (за матеріалами експозиції музею театрального, музичного та кіномистецтва України)..... 583

Касян Л. Г. Аудіовізуальні документи, присвячені музичній культурі ХХ ст., у зібранні Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного: жанрово-типологічні особливості.....	587
Кожушко Є. В. Прижиттєві видання Сигізмунда Заремби у відділі музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	590
Корній Л. П. Специфіка джерел музичної культури і теоретичні засади їх дослідження.....	593
Крючин А. А., Косяк І. В., Єгупова Л. І. Відновлення записів фонографічних циліндрів з останньої експедиції Мойсея Береговського, що зберігаються в фоноархіві Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.....	597
Кузик В. В. Рукописний архів композитора-класика Л. Ревуцького, що зберігається у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського – унікальне джерело наукових досліджень.....	601
Куркова І. С. Романс С. В. Рахманінова на слова Тараса Шевченка «Полюбила я на печаль свою»: до питання інтерпретації вербального тексту.....	605
Літвінова С. А. Творчість Лесі Українки в нотних джерелах відділу музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	607
Макогон О. А. Українська музична періодика 1920-30-х років ХХ століття в електронному каталозі відділу музичних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	611
Москалець О. В. Рідкісне видання Алоїза Зенефельдера з нотозбірні графів Розумовських.....	613
Петришина Т. В. Оперна співачка П. Ковальова-Жемчугова – виконавиця сопранових соло у хорових концертах С. Дехтярева.....	617
Савченко І. В. Гранки «драматичної фантазії» Миколи Черепніна із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	620
Слупський В. В. Ансамблі мідних духових інструментів у музичній культурі Італії (середньовіччя – ренесанс – бароко).....	624
Тилик І. В. Мистецьке переосмислення релігійної образності Тараса Шевченка у хоровій сакрально-музичній творчості Мирослава Скорика.....	626

Хайло А. С. Рецензії збірок пісенного фольклору на сторінках критично-бібліографічного часопису «Книгарь»	631
Цибульська О. А. Звукозаписи українських музичних колективів від початку 20 ст. до 1918 р.	634
Чамахуд Д. В. Яків та Ірина Яциневичі: відомості про дружину композитора (за архівними матеріалами).....	637
Шамаєва К. І. Виконавський дует Святослав Ріхтер – симфонічний оркестр Київської філармонії (за матеріалами відділу газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).....	640
Шуміліна О. А. Чи писав Максим Березовський симфонії синьйора Veresciollo?	643

РОЗДІЛ 7

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ.

З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО 648

Дем'яненко Л. Г. Бібліотека як соціальний інститут, феномен культури.....	648
Зубчик О. А. Інститут президента України в системі державного управління	652
Кукоба Л. І. Політичний устрій Швейцарської конфедерації та статус президента.....	655
Матяш І. Б. Електронний дипломатичний архів як потенційна складова інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	658
Полтавець С. В. Досвід республіки Польща у протистоянні негативним наративам, що формуються у російському інформаційному просторі	663
Ситник Г. П., Орел М. Г. Місце та роль актів Президента України в державному управлінні	666

- Степченко Л. М.** Місце президента в системі політико-правових і інститутів країн Північної Європи 669
- Удовик В. М.** Президентські документальні колекції у країнах світу: форми організації та проблеми доступу 672

РОЗДІЛ 8

СВЯТЕ ПИСЬМО В УКРАЇНСЬКІЙ РУКОПИСНІЙ ТА ДРУКОВАНІЙ ТРАДИЦІЇ: ТИРАЖУВАННЯ, РЕФЛЕКСІЇ, ІНТЕРПРЕТАЦІЇ. ДО 440-ЛІТТЯ ВИХОДУ ДРУКОМ ОСТРОЗЬКОЇ БІБЛІЇ 1581 р. 677

- Бондар Н. П.** Острозька Біблія через призму читацьких рукописних маргіналій кінця XVI ст. Василій Зенкович Тихинський 677
- Бондарчук А. В.** Факсимільні видання Остромирового Євангелія у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського 682
- Вілкул Т. Л.** Маргіналії Острозької Біблії кир. 4476п з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, початок книги бугтя 685
- Волощенко С. А.** Пергаментні фрагменти Апостола з колекції бібліотеки князів Чарторийських: атрибуція тексту 688
- Заболотна Н. В.** Унівські та Почаївські Псалтирі – пам'ятки українського друкарства 692
- Курганова О. Ю.** Образ Ісуса Христа в оформленні українських богослужбових Євангелій XVII–XVIII ст. 695
- Лісова І. В.** Монастирські бібліотеки на теренах Західної України..... 698
- Максимчук О. В.** Образні конотації гетсиманії і топос *locus Amoenus* у пасійній проповіді свт. Димитрія Туптала 702
- Рудакова Ю. К.** Примірники Біблії з колекції Сержа Лифаря у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... 706
- Ціборовська-Римарович І. О.** Видання Біблії у фондах монастирських книгозбірень на прикладі бібліотеки Бердичівського монастиря Босих Кармелітів: історико-книгознавча характеристика примірників..... 710

РОЗДІЛ 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ..... 713

- Баляниця Н. Б.** Вплив ксерокопіювання на папір документів..... 713
- Волосатих Л. М.** Стабілізація найбільш цінних документів НБУВ:
мікологічний аспект 716
- Затока Л. П.** Еволюція системи збереження бібліотечних фондів НБУВ:
осучаснення напрямів, вибір об'єктів..... 720
- Затока Л. П., Остапенко А. А.** Дослідження впливу фотокаталітичних
процесів на показники якості паперу..... 723
- Куява Л. М.** Технології та методи консервації особливо цінних
документів: рекомендації сучасних міжнародних організацій 726
- Муха Л. В.** Збереження особливо цінних та рідкісних документів
у бібліотеках: конкретизація стратегічних завдань 730
- Рудакова Ю. К.** Примірник Аристотеля «De Animalibus» (1476) у фонді
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського..... 734
- Савчук Я. І.** Біологічно активні метаболіти мікобіоти повітря
приміщень наукових бібліотек м. Києва 738
- Стичинський І. В.** Родинний фотоальбом з архіву О. М. Ігнат'єва.
Цінність та стан пам'ятки 741
- Турчин Н. І.** Зберігаємо, вивчаємо, популяризуємо рідкісні та цінні
видання у фондах Національної бібліотеки України для дітей..... 744

РОЗДІЛ 10

АКАДЕМІЧНА ЮДАЇКА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991–2021): ДОСВІД НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК. СЕМІНАР ПРИСВЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТІ ІРИНИ АНАТОЛІЇВНИ СЕРГЄЄВОЇ (1958–2019) 748

- Батанова Т. О.** Відродження наукової юдаїки в Національній бібліотеці
України імені В. І. Вернадського (1990–2021)..... 748

Горшихіна О. Ю. Огляд історії російсько-єврейських періодичних видань 1919–1937 рр. (з колекції «Періодика» відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського).....	751
Залізнюк О. С., Швець І. М. Єврейські газети в науковому каталозі «Релігійні газети України 1989–2004 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»	755
Петриківська О. С. Фонди наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та розвиток академічної юдаїки в Одесі.....	758
Ривкіна Г. А. Наукова спадщина Мойсея Береговського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження і збереження єврейського музичного фольклору	761
Сидорчук Т. М. Книжкова юдаїка в науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія» як джерело дослідження історії єврейського книгодрукування у ХХ ст.....	765
Хамрай О. О. Бібліографічна класифікація матеріалів відділу фонду юдаїки Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	768
Харченко А. В., Радченко Ю. Ю. Каталогізація літератури єврейськими мовами в Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка	772
Черноіваненко В. В. Ірина Сергєєва і її внесок у розвиток академічної юдаїки в Україні	775
Шолохова Л. В. Открытие еврейских фонографических коллекций Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского	779
Щеколдіна Н. О. Освітня робота як складова розвитку юдаїки в Україні: організація форуму працівників єврейської освіти «Етрог»	782
Shaul Stampfer. Iryna Serheyeva in her last article	785

Наукове видання

**БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.
ВІД УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ –
ДО УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 5–7 жовтня 2021 р.)

Науковий редактор
О. З. Клименко

Редактори

Т. О. Батанова (розд. 10), Н. П. Бондар (розд. 8), С. С. Гарагуля (розд. 2),
Л. П. Затока (розд. 9), Л. В. Івченко (розд. 6), Т. В. Коваль (розд. 5),
Л. В. Коновал (розд. 2), Я. В. Кучмій (розд. 5), О.В. Максимчук (розд. 8),
Л.А. Петрушко (розд. 5), О.В. Плющик (розд. 4), Ю.М. Половинчак (розд. 3),
С. В. Полтавець (розд. 7), Л. Г. Руденко (розд. 6), В. Ю. Симкович (розд. 1),
В. В. Черноіваненко (розд. 10)

Комп'ютерне складання
М. В. Іванова

Комп'ютерна верстка
М. В. Іванова, С. М. Головаха

Підп. до друку _____.2021. Формат 60x84/16.
Папір офс. Ум. друк. арк. 36,17
Наклад 100 прим. Зам № _

Видавець і виготівник Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. Голосіївський, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.